LVIII
D
43

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
LVIII
D
43
NAPOLI

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ARCHÆOLOGIA GRÆCA

SIVE

VETERUM GRÆCORUM,

PRÆCIPUE VERO

ATHENIENSIUM,

RITUS CIVILES, RELIGIOSI, MILITARES ET DOMESTICI,

FUSIUS EXPLICATI

PER

JOHANNEM POTTERUM.

TOMUS SECUNDUS.

VENETIIS,

Typis Johan: Mariæ Lazzaroni.

MDCCXXXIV.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

Digitized by Google

Digitized by Google

NOI REFORMATORI
Dello ſtudio di Padoa.

HAvendo veduto per la fede di Reviſione, & Approbatione del *P. F. Tomaſo Maria Gennari Inquiſitore* nel Libro intitolato: *Archæologia Græca, ſive Veterum Græcorum, præcipue vero Athenienſium &c. Per Johannem Potterum. Tomus primus, & ſecundus*, non v'eſſer cos' alcuna contro la Santa Fede Cattolica; & parimente per Atteſtato del Segretario Noſtro, niente contro Prencipi, & buoni Coſtumi, concedemo Licenza a *Gio: Maria Lazzaroni Stampatore*, che poſſi eſſer ſtampato, oſſervando gl' ordini in materia di Stampe, & preſentando le ſolite copie alle Publiche Librarie di Venetia, & di Padoa.

Dat.30. Agoſto 1734.

(Andrea Soranzo Proc. Ref.
(Z. Pietro Paſqualigo Ref.
(

Agoſtino Gadaldini Segret.

Digitized by Google

Digitized by Google

ARCHÆOLOGIA, SEU ANTIQUITATES GRÆCÆ.

Lib. III. Cap. I.

De Bellis, Fortitudine, Fama militari, &c. priſcorum Græcorum.

GRÆCI primævi genus hominum ſimplex ac rude erant, recentiorum & ſubtiliorum belli paciſque artium plane ignari. Viri natalibus & conditione illuſtriſſimi, quique a Diis immortalibus originem ducere fingebantur, in agris colendis aut gregibus & armentis paſcendis fere totum tempus conſumebant; illorumque deprædationes, vel quidquam aliud parvi momenti, quod illis temporibus pro illuſtri & heroico facinore habebatur, plerorumque bellorum, quæ ab illorum Hiſtoricis celebrantur, origo erant. Achilles apud Homerum *Iliad. ά. verſ.*152. *ſeqq.* Agamemnoni dicit, ſe nullam aliam ob cauſam tam diuturnum tamque periculoſum bellum adverſus Trojanos ſuſcepiſſe, quam ut ejus gratiam iniret; nullam enim materiam litium eos unquam præbuiſſe, cum boves aut equos nunquam abegerint, nec fruges ſuas vaſtaverint.

Οὐ γὰρ ἐγὼ Τρώων ἕνεκ᾽ ἤλυθον αἰχμητάων
Δεῦρο μαχησόμενος· ἐπεὶ οὔτι μοι αἴτιοί εἰσιν.
Οὐ γὰρ πώποτ᾽ ἐμὰς βοῦς ἤλασαν, οὐδὲ μὲν ἵππους,
Οὐδέ ποτ᾽ ἐν Φθίῃ ἐριβώλακι βωτιανείρῃ
Καρπὸν ἐδηλήσαντ᾽· ἐπειὴ μάλα πολλὰ μεταξὺ
Οὔρεά τε σκιόεντα, θάλασσά τε ἠχήεσσα·
Ἀλλά σοι, ὦ μέγ᾽ ἀναιδὲς, ἅμ᾽ ἑσπόμεθ᾽, ὄφρα σὺ χαίρῃς.
Non enim ego Trojanorum gratia veni bellicoſorum
Huc pugnaturus: cum nulla in re ipſos incuſare poſſim.
Non enim unquam meas boves abegerunt, neque equos,
Neque unquam in Phthia gleboſa populoſa
Fructum læſerunt: quoniam valde multi
Monteſque umbroſi intermedii ſunt, mareque reſonans:
Sed te, o valde impudens, conſequimur, ut tu gaudeas.

Illorum autem imperitia ſatis ſuperque demonſtrari poteſt variis exemplis, ac præſertim Achillis, Hectoris, Ajacis, &c. qui cum multitudine hominum confligentes, & propriæ fortitudinis vi ac impetu turmas hoſtium in fugam

pellentes, inducuntur. Nec vituperio dignus eſt Poeta, ac ſi res parum probabiles narraſſet, quæ etſi prodigii ſimiles & incredibiles hac ætate videantur, tamen moribus illius temporis, quo ſcribebat, omnino conveniunt. Imo in Sacris Codicibus 1. *Sam.* XVII. 10. 23. traditur unum Goliathum ad certamen provocaſſe totum exercitum Iſraeliticum, & unico aſpectu torvo ac paucis verbis tumidis tantum terrorem ipſis incuſſiſſe, ut ab ipſius facie fugerint.

Nihilominus, paucis ſæculis elapſis, Græcia evaſit clara mater fortiſſimorum ac expertiſſimorum militum in toto orbe terrarum: cum enim in innumeras exiguas Reſpublicas diſtincta foret, quæ etſi ſibi invicem conterminæ, tamen diverſis legibus regebantur, rationibusque politicis diſcrepabant, fuit ſedes perpetuorum bellorum; ex eo quod unusquiſque pagus limites dominii proferendi ambitione ardebat, proximum pagum ſenſim invadendo, ac decertando tanto zelo & furore de occupandis exiguis quibuſdam agris, ac ſi de regnis lis fuiſſet: unde Græci a pueritia rebus militaribus aſſueti, & innatæ fortitudini ſuperaddita longa experientia, ut ordine & diſciplina, ita virtute atque audacia nulli genti cedebant. Omnibus populis vicinis terrori fuerunt, militumque exigua manu ingentem barbarorum numerum in fugam verterunt: Perſæ hoc idem frequenter experti ſunt, cum deletis illorum magnis exercitibus, tum denique ipſorum imperio potentiſſimo a Græcis perdito. Et (ut alia exempla rei notiſſimæ taceam) Carthaginenſes ipſi, quamvis Martia virtute clari, artiſque bellicæ peritiſſimi, a Timoleonte Corinthio variis præliis, & quidem numero impari militum, profligati, Græcorum magnanimitatem mirari coacti ſunt, ac fateri illos eſſe mortalium pugnaciſſimos & vinci neſcios; atque abhinc illud præſertim curarunt, ut Græcos, quotquot potuerunt conſcribere, ſuo ſtipendio conductos haberent; quemadmodum Plutarchus refert in *Timoleonte*.

Sed etiamſi omnes Græci fama militari inclaruiſſent, nihilominus Lacedæmonii cæteros antecellebant, quippe ex legibus ſuæ civitatis rei bellicæ operam navare tenebantur, nec ullam artem, officium, aut mercaturam exercebant, quæ nobilium ac ingenuorum hominum indigna exiſtimabant; ſed illa committentes curæ Ilotarum, qui genus mancipiorum minus ignobile erant, totum tempus exercitiis virilibus inſumebant, ut corpora robuſtiora ac agiliora efficerent. Nec non ſevero victu, verberibus, aliiſque macerationibus aſſueſcebant, omnem laborem patienter ſubire, vulnera tolerare, pericula adire, &, ſi aliquando gloria patriæ requireret, mortem impavide atque libenter obire. Attamen non ita imprudentes ac temerarii erant, ut pericula mortemque ambirent, econtra a pueris edocti erant, ut ad vitam & mortem æque parati eſſent; ſicut patet ex his carminibus, quæ huc faciunt, Plutarcho in *Pelopida* citatis:

Οἳ δὲ θάνον, οὐ ζῆν θέμενοι καλὸν, οὐδὲ τὸ θνήσκειν,
Ἀλλὰ τὸ ταῦτα καλῶς ἀμφότερ᾽ ἐκτελέσαι.
Hi cecidere, bonum non vitam, aut cedere fato
Rati, at utrumque bonum fine locaſſe bono.

Nec

Nec ſolum de illa diſpoſitione animi ad vitam & mortem æque parati, tanquam de opinione mere theoretica, in ſcholis diſſerebant; ſed diligenter ac ſerio illam eorum mentibus a teneris annis inſtillabant, eandemque amplectebantur, pro uno ex præcipuis principiis ſuæ praxeos; quæque tam invictam fortitudinem tamque firmum animi robur ipſis indidit, ut vix quidquam carne & ſanguine conflatum illorum impetum ſuſtinere valuerit. Illa inſolita & incomparabilis fortitudo, ſapientiſſimo conſilio atque ſumma ſtratagematum peritia, prout illa tempora ferebant, decorata & ſuffulta, ipſis conciliavit ingentem famam apud Hiſtoricos, illoſque ſæculis futuris exempla virtutis militaris propoſuit; ut videre eſt apud Plutarchum in *Pelopida* his verbis: *Καὶ τοι πάντων ἄκροι τεχνῖται ϗ σοφισαὶ τῶν πολεμικῶν ὄντες οἱ Σπαρτιᾶται, πρὸς ὐδὲν ὕτως ἐπαίδευον αὑτὺς ϗ συνείθιζον, ὡς τὸ μὴ πλανᾶσθαι μηδὲ ταράττεσθαι τάξεως διαλυθείσης, ἀλλὰ χρώμενοι πᾶσι πάντες ἐπισάταις ϗ ζευγίταις, ὅποι ποτὲ συνίςησιν ὁ κίνδυνος ϗ καταλαμβάνοι, ϗ συναρμόττειν ϗ μάχεσθαι παραπλησίως. Quamvis rei militaris omnium Spartiatæ peritiſſimi & ſummi artifices, nulla in re æque laborarent aut verſarent ſe, ac ne diſſolutis ordinibus inconditi fluctuarent, verum ut omnes omni ex parte, ubicumque periculum præſens opprimeret, præfectorum & manipulariorum munus obeuntes juxta inſtruerent ordines & dimicarent.* Idcirco non mirum videri debet, quod extraneæ ac remotiſſimæ gentes Lacedæmonios ſub ſuis vexillis militantes habere voluerint: quod Cyrus junior apud ſe reputaverit illorum ope rectiſſimam ac tutiſſimam viam ad imperium Perſarum ſibi ſtraturum; quod Crœſus, ille Rex Lydiæ opulentus, ac varii Monarchæ Ægyptii, etſi innumeris propriis copiis muniti, nunquam ſecuros ſeſe crederent, niſi Spartanorum auxilio freti; aut quod Sicilienſes, Thraces, Carthaginenſes, Cyrenæi, pluresque alii populi, copiis Lacedæmoniorum auxiliaribus ſalutem ac liberationem a potentiſſimis hoſtibus deberent. Quod ad Græcos attinet, cum quædam exigua Reſpublica apud illos in maximo diſcrimine a parte præpotentium vicinorum verſaretur, ſcriptum reperimus illos ſtatim confugiſſe ad opem Spartanorum, qui erant commune perfugium oppreſſorum, illorumque, qui jura aliena invadebant, ambitionem compeſcebant.

Indidem contigit, ut in omnibus fœderibus præcipui confœderati exiſtimarentur, & in omnibus bellis, quæ ſubſidiis plurium civitatum gerebantur, ſummum imperium pro jure proprio ſibi arrogabant. Nec ulla ratione unquam vinci potuerunt, ut illam prærogativam alteri, ne quidem maximis Principibus, cederent: Gelo Rex Siciliæ, quamvis Lacedæmoniis polliceretur ampla ſubſidia in barbaros, ea lege ut agnoſceretur ſummus imperator copiarum Græcarum, nihilominus ab ipſis repudiatus eſt, ut narrat Herodotus *lib.* VII. Attamen ſcriptum occurrit, poſt victoriam in Mardonium Platæis adeptam, Pauſaniam ducem Lacedæmonium nimia ſeveritate & tyrannide, quam in milites cæterarum Rerumpublicarum exercebat, Spartanis maximam invidiam conſciviſſe, tandemque illæ Reſpublicæ ad Athenienſes defecerunt; moderatio enim & comitas ſuorum ducum, nominatim Ariſtidis ac Cimonis, Athenienſibus amicitiam reliquorum Græcorum conciliaverat: hac autem in re mira elucet Lacedæmo-

moniorum magnanimitas; cum enim ſenſerint mores ſuorum ducum corrumpi, & illorum animos inflari ac ſuperbire maxima auctoritate, qua gaudebant, nullum amplius ad bella miſerunt; cum mallent cives moderatione inſignes, atque antiquis ſuæ gentis moribus adhærentes, apud ſe detinere, quam honore ſummi imperii in totam Græciam gaudere. Vide Plutarchum in *Ariſtide*. Sed illo infortunio non omnino depreſſa eſt Lacedæmoniorum ambitio; nam intra exiguum temporis ſpatium ad priſtinam vivendi rationem redierunt; ita ut ipſius Alexandri ſummam auctoritatem agnoſcere recuſarint, quamvis reliqui Græci ei ſe ſubjecerint, & ſummum imperium in copias adverſus Perſas in bellum ituras tribuerint: inde ratio reddi poteſt, cur in monumentis poſt victorias in Perſas reportatas, Alexandri Græcorumque nomina præ ſe ferentes erectis, nominatim illo honore excludebantur Lacedæmonii; ut notant Plutarchus in *Alexandro* & Arrianus *de Geſtis Alexandri lib.* I.

Soli Athenienſes de hac prærogativa cum Lacedæmoniis decertare non impares erant, niſi quoſdam caſus excipias, cum nempe inexpectato quodam fœlici eventu aliqua ex aliis Rebuſpublicis ad gloriam ſolito majorem promovebatur; pro exemplo ſint Thebani, qui ab obſcura & contempta gente, auſpiciis Epaminondæ ac Pelopidæ, æquam, ne dicam ſuperiorem, conditionem cum Græciæ civitatibus florentiſſimis conſecuti ſunt.

Hæc & alia hujuſmodi impedimenta, quæ occurrebant, non obſtiterunt quominus Lacedæmonii utplurimum ſuo jure potirentur, ac in bellis mutuo fœdere ſuſceptis imperatores copiarum terreſtrium forent; ſed tandem dominium maris Athenienſibus cedere coacti ſunt; cum enim omnes vires in claſſe inſtruenda adverſus Xerxem contuliſſent, diu imperium maris ſoli obtinuerunt: qua occaſione a ſuo Senatu ita decretum eſt, *Quod imperium omnium copiarum navalium Græciæ ad Athenienſes pertineret, copiæ vero terreſtres ſub imperatore Lacedæmonio militarent*. Ut refert Xenophon Ἑλληνικῶν *lib.* VII. Sed cæteræ civitates, ſibi invicem æmulæ, illam æquam ſummæ poteſtatis diſtributionem diu ſubire noluerunt, cum unaquæque ſeſe exiſtimaret toti Reipublicæ gubernandæ præ cæteris parem; donec Athenienſes, ſua claſſe in celebri pugna ad Ægos-Potamos decertata, a Lyſandro Archithalaſſo Spartanorum, exceptis duodecim triremibus, profligata, Lacedæmonios maris terræque dominos agnoſcere coacti ſunt; ſicut patet ex Xenophonte περὶ Κύρου ἀναβάσ. *lib.* VI. & ex Plutarcho in *Vita Lyſandri*.

Lacedæmonii vero illud imperium diu ſervare non potuerunt; cum enim Athenienſes refeciſſent vires navales, necnon Euagoram Cypri Regem & Pharnabazum Perſarum Imperatoris Præfectum ad ſuas partes traxiſſent, illorum ope atque prudentiſſimo Archithalaſſi Cononis conſilio tanta clade apud Cnidum Lacedæmonios afflixerunt, ut deinceps de dominio maris nunquam certare auſi fuerint, (quemadmodum animadvertunt Iſocrates *pro Euagora*, *in Philippum*, *Panathenaica*, Xenophon Ἑλληνικῶν *lib.* VI. & Plutarchus in *Artaxerxe*) contenti ſummo imperio terræ, quod Athenienſes ipſis ceſſerunt, nec ullam moleſtiam amplius de hac re iis faceſſerunt;

cum

cum utramque Rempublicam illius litis tæderet, ac compertum haberet quod vulgo obſervatum erat, nimirum fortuna magis ſecunda uſos eſſe Lacedæmonios in præliis terreſtribus, Athenienſes vero in pugnis navalibus, prout notat Xenophon Ἑλληνικῶν *lib.* VII. Cujus rei ratio hæc reddi poſſe videtur; Athenienſes enim commodo ſitu conſtituti erant, &, ut ita dicam, a natura invitabantur ad res navales tractandas; econtra Lacedæmonii a mari remotiores, & idcirco ad militiam terreſtrem procliviores erant, in qua a teneris annis exercebantur, quam ut non aſſueti oceano ſe committere auderent; quippe Lycurgus eorum Legislator peregrinationes ad exteras gentes diſertis verbis prohibuit, non immerito timens, ne mores ſuorum civium commercio peregrinorum vitiarentur, atque ab illa præſtanti regiminis forma, quam in illorum commodum compoſuerat, deſciſcerent: & certe illis obtigit quod Lycurgus ſapienter præviderat; nam ſtatim ac Lyſander illam gentem ad dominium maris promoviſſet, ab antiquis inſtitutis ſenſim deſueſcere, & a virtute atque gloria majorum degeneres eſſe cœperunt; ut videre eſt apud Demoſthenem *Orat.* III. *in Philip.*

Cap. II.

De Conſcriptione, Stipendio &c. militum.

Exercitus Græcorum magna ex parte municipibus conſtabant, qui cum certam ætatem attigiſſent, ad arma gerenda ex mandato Magiſtratus aut cujuſdam Præſidis tenebantur legibus patriæ. In quibuſdam locis minorennes, in aliis vero majorennes, militiæ conſcribebantur; Athenienſes viginti annos nati militabant: nam ante eum annum & poſt decimum octavum intra fines Atticæ manebant, urbemque & caſtella cuſtodiebant, vicibus ſuis *circumeuntes*, & inde περίπολοι dicti. Ulpianus in *Olynthiaca γ.* Spartani autem raro ante trigeſimum annum: juniores in utraque hac civitate, & qui ætatis decrepitæ cauſa immunes erant a militia, domi ad ſedes propugnandas relinquebantur.

Quidam ob ætatem provectam emeriti fiebant; cum enim juventutem & vires pro patria impendiſſent, æquum erat ut in bellum amplius non irent, ac extremam vitæ partem in quiete tranſigerent. In pleriſque locis domum repetendi venia ſexagenariis dabatur, ut mihi videtur. Athenis excuſabantur a militia, quicunque quadrageſimum annum exceſſerant, nec poſtea niſi in ſummo Reipub. periculo inſcribi poterant. Ulpianus in *Olynth. γ.* Alii immunes erant ratione officii habita; cujuſmodi Athenis οἱ τέλος πριάμενοι, *redemptores vectigalium* (ſecundum Demoſthenem *in Neæram*) quibus in urbe toto ſui muneris tempore adeſſe oportebat; varii ex miniſtris ſacrorum, necnon qui in Bacchanalibus ad ſaltandum ordinati erant. Vid. idem *in Midiam*.

Alii ab honore militiæ excludebantur; nimirum mancipia, & plures alii, qui apud illos vitam agentes civitate non donabantur. Hi nunquam conſcribebantur niſi imminente periculo, cum ſalus Reipublicæ agebatur. De illo inſtituto jam ample diſſerui *lib.* I. *cap.* X.

Qui

Digitized by Google

Qui militiæ nomen dabant, in publicis tabulis deſcribebantur; unde conſcriptio dicebatur καταγραφὴ, κατάλογος, στρατολογία: & conſcribere milites κατάλογον aut καταγραφὴν ποιεῖσθαι. Primævi Græci illud ſortibus jactis dirimebant, cum quævis familia ad certum militum numerum conferendum teneretur, ſuam ratam partem implebat, prout ſorte obtingebat; hinc cum Mercurius apud Homerum *Iliad.* ώ. ſe diceret unum ex ſeptem filiis Polyctoris Myrmidonis, addit ſe ſortitum eſſe honorem cum Achille ad bellum Trojanum eundi:

> Τῶν μέτα παλλόμενος, κλήρῳ λάχον ἐνθάδ᾽ ἕπεσθαι,
> *Cum his ſortem jaciens, ſorte aſſequutus ſum huc ſequi.*

Nam quod omnes cives certæ ætatis ad militandum obſtricti eſſent, videtur eſſe inſtitutum multo recentius; cum antiquitus ejuſmodi negotia ad nutum ſummi Magiſtratus dirigerentur.

Milites proprio ære bellum gerebant; nihil turpius nomine *mercenarii*, quandoquidem nota infamiæ ureretur quivis generoſus pro ſtipendio militans. Nihilominus nemini licebat militia abeſſe, niſi per legem; & qui in illam legem impingebat, Athenis jure ſuffragii privabatur in omnibus negotiis publicis, &, ut ita dicam, cæteris civium privilegiis omnibuſque publicis templis interdici iis ſolebat; ut notant Æſchines *in Cteſiphontem* ac Demoſthenes *in Timocratem*. Et ne, qui militiæ nomen dabant, vexilla ſua desererent, in manu notis, quæ στίγματα dicuntur, inurebantur; Vegetius *de Re Milit. lib.* II. *cap.* V. *Victuris in cute punctis milites ſcripti, & matriculis inſcripti, jurare ſolent.* Ea vero puncta continebant plerumque ducis nomen, aut inſignia, aut aliquid ſimile: & manibus plerumque inſculpta erant, ut milites diſtinguerentur a ſervis, quorum χαράγματα erant haud raro in fronte. Ælianus: *Στίγματά ἐστι τῶν στρατευομένων ἐν ταῖς χερσὶ. Militum ſtigmata ſunt in manibus.* Quo ritu multi certis ſe Diis addicebant, ut notat Zacharias Propheta *cap.* XIII. *verſ.* 6. *Tunc dicet ei, quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum?* Ubi Grotius hæc verba habet: *Plagæ ſunt ſtigmata manibus inuſta, per quæ ſolebant Diis gentium ſe mancipare, inſcripto eorum ſigno, nomine, atque numero.* Hinc *Apocalypſeos* Auctor prædicit Beſtiæ cultores ipſius nota inſigniendos eſſe. *cap.* XIII. *verſ.* 16. *Et facit ut omnes, parvi & magni, divites & pauperes, liberi & ſervi, accipiant characterem in manu ſua dextra, aut in frontibus ſuis.* Ad hunc morem Divus Paulus *Epiſt. ad Galatas cap.* VI. *verſ.* 17. alludere videtur, cum ſermonem faciens de vulneribus, quæ in militia Chriſtiana acceperat, aſſerit στίγματα ſeu *notas* Domini Jeſu ſe in corpore ferre. Verum hoc de ritu plura habes in I. *Archæologiæ* hujus *lib.* ubi *de Servis* agitur.

Cares primi inter Græcos pro mercede militarunt, & idcirco illorum nomen ad poſteros infamia traducitur; omnes enim Scriptores illius ævi eos deſcribunt ceu vilem & mercenariam gentem, ita ut Καρικοὶ & Καρίμοιροι pro hominibus abjectæ ac puſillanimæ indolis conditioniſque ſervilis proverbio trito dicerentur; quemadmodum videre eſt apud Strab. Heſych. & *Etymolog.* Auct. Nomina Κᾶρες & *mancipia* ſunt ſynonyma; ut patet ex

illa

illa denuntiatione, quæ ad finem feſti Athenienſis, nomine Antheſteriorum, haberi ſolita, qua omnia mancipia foras ejiciebantur, juxta Heſychium,

Θύραζε, Κᾶρες, οὐκ ἔτ' Ἀνθεστήρια.

Foras, Cares (id eſt, mancipia) *Antheſteria acta ſunt*.

Sic pauperes Cares deſpectui habiti ſunt ob hujuſmodi morem ab ipſis inductum, qui intra ſpatium paucorum ſæculorum non ita ignobilis videbatur, quin tota gens Græcorum illum uſurpaverit: illi enim ſtipendio militabant non ſolum pro patria, ſed etiam pro Regibus exteris, bellaque gerebant mercedis cauſa; imo ipſi ſummi Magiſtratus non dedecori ducebant illis expeditionibus præire. Varia hujus rei exempla afferri poſſent, ſed clarum illud magni Ageſilai, qui tam abjecti animi fuit, ut pro Ptolemæo Ægypti Rege conducta mercede militaverit, pro innumeris aliis ſufficiet.

Pericles primus Athenis introduxit morem milites mercede conducendi, qui cum auram popularem captaret, exponebat quam injuſtum foret homines tenuis cenſus, qui familiæ ſuſtentandæ vix ſufficiebant, conſtringi ad res ſuas negligendas, atque inſumere quidquid bonorum induſtria ſibi paraverant, pro Republica, & idcirco fecit decretum, quo ſtipendium militibus ex publico ærario addicebatur, quodque omnibus comprobantibus receptum eſſe videtur. Leg. Ulpianus in *Orat. de Syntaxi*. Quantum fuerit ſtipendium quotidianum non auderem certo definire, quippe quod augeretur vel minueretur, prout occaſio ferebat. Ab initio pedites duos obolos ſingulis diebus referebant, qui ad menſem drachmas decem conficiebant. Vid. Demoſthenes *Philipp.* I. Quod refert Thucydides *lib.* III. de militibus præſidiariis Potidææ, quibus ſingulis drachma in diem tribuebatur, præter alteram, quæ famulo cuilibet militi ſeorſim addicto ſolvebatur, non ita intelligendum eſt, ac ſi ſtatutum ſtipendium illius valoris penderetur; nautæ enim Athenis tantum tres obolos, illi autem, qui ſacram navem nomine πάραλον conſcendebant, pediteſque, quatuor accipiebant; inde τετρωβόλου βίος pro *victu militari*, & τετρωβολίζειν *militare*, proverbio uſurpatur, juxta Euſtathium *ad Odyſſ. α.* Equitum merces utplurimum triginta drachmarum per menſem erat, hoc eſt, una drachma ſingulis diebus, vulgoque dicebatur κατάστασις, ut notat Suidas ad hanc vocem.

Illi nummi vulgo colligebantur ex tributis, quæ toti Reipublicæ imponebantur, quæque ſinguli pro ratione facultatum ſolvere tenebantur. Illud autem uſuveniebat ſolummodo, cum ærarium publicum exhauſtum erat, & annui reditus, qui ex civitatibus tributariis, prædiis publicis, ſylvis, fodinis, ac mulctis pecuniariis percipiebantur, non ſufficiebant ſumptibus belli exſolvendis. Quando durior neceſſitas urgebat, ditioribus civibus immodica tributa Athenis irrogabantur, & hic ſe prodebat generoſa ac laude digna æmulatio inter nobiles illius civitatis, qui ſponte deponebant ultra quod ab illis exigebatur, atque inter ſe invicem certabant, quis ex ſuis bonis largius conferret in gloriam ac ſalutem patriæ.

Bella fœdere pacta communi ſumptu confœderatorum gerebantur, & quilibet

libet ſeorſim ratam partem hominum ad militiam inſtruebat ; ut patet exemplo belli Trojani, quo tota Græcia primum fœdere juncta eſt in hoſtem externum . Modo bella agebantur ex publicis nummorum contributionibus, quæ a viris unanimi conſenſu ſociorum ad hanc provinciam ſuſcipiendam delegatis colligebantur , quod ſerius obtinuit ; cum bella primæva, quibus milites ſuis impenſis militabant, ac neceſſaria ſibi parabant ex ſpoliis hoſtium, gerebantur minore ſumptu Reipublicæ. Prima hujus generis taxatio apud Græcos facta eſt poſt pulſum ex Græcia Xerxem, qui unanimiter ſtatuerunt dominia hoſtis communis invadere ſub auſpiciis Athenienſium ; tunc enim Ariſtides Athenienſis , tota Græcia poſtulante, univerſam regionem perluſtravit , cenſumque inſtituit in ſingulis urbibus juxta facultates cujuslibet civis: itidem ipſis impoſuit tributum quadringentorum talentorum, quibus Pericles addidit circiter tertiam partem; quippe Thucydides narrat, ab initio belli Peloponneſiaci Athenienſes ſexcenta talenta a ſociis retuliſſe; Pericle mortuo, gradatim auctum eſt ad mille trecenta talenta, quorum diſtributio prudentiæ Athenienſium committebatur. Vide Plutarchum in *Ariſtide*.

CAP. III.

De variis militum generibus.

EXERCITUS Græcorum variis militum generibus conſtabat; media acies utplurimum ex peditibus, reliqui inſidebant vel curribus, vel equis, aut elephantibus. Pedites in tria genera diſtinguebantur ; quorum primi ac præcipui dicebantur ὁπλῖται , qui graviore armatura inſtructi prælium inibant umbonibus ac ſariſſis; leg. Suidas in voce Οπλῖται.

2. Ψιλοὶ, *levis armaturæ milites* , qui pugnabant ſagittis, ſpiculis, lapidibus , fundiſque , hoſtem eminus laceſſentes, cominus vero ad certandum minime apti. Honore atque æſtimatione militibus gravis armaturæ cedebant; quapropter Teucer apud Sophoclem *Ajace verſ.*1141. cum Menelao contendens, hoc ſcommate illum petit:

> Ο τοξότης ἔοικεν ȣ̓ σμικρὰ φρονεῖν.
> *Sagittarius viſus eſt non parva ſentire.*

Illud pro more apud illos obtinuiſſe videtur , ut omnibus ſagittis emiſſis pone clypeos militum graviter armatorum confugerent; quod demonſtrari poteſt exemplo Teucri apud Homerum *Iliad.* ϑ'. *verſ.*266.

> Τεῦκρος δ' εἴνατος ἦλθε παλίντονα τόξα τιταίνων·
> Στῆ δ' ἄρ ὑπ' Αἴαντος σάκεϊ Τελαμωνιάδαο,
> Ενθ' Αἴας μὲν ὑπεξέφερεν σάκος, αὐτὰρ ὅγ' ἥρως
> Παπτήνας, ἐπεὶ ἄρ τιν' ὀϊςεύσας ἐν ὁμίλῳ
> Βεβλήκει, ὁ μὲν αὖθι πεσὼν ἀπὸ θυμὸν ὄλεσσεν·
> Αὐτὰρ ὃ αὖτις ἰὼν, παῖς ὡς ὑπὸ μητέρα, δύσκεν
> Εἰς Αἴανθ'· ὁ δέ μιν σάκεϊ κρύπτασκε φαεινῷ.

Teu-

Teucer autem nonus venit renitentes arcus tendens:
Stetitque ſub Ajacis ſcuto Telamonii.
Tunc Ajax quidem ante eum tenebat ſcutum, ille vero heros
Circumſpiciens, poſtquam aliquem jaculatus in multitudine
Vulneraverat, ille quidem ibi delapſus animam amittebat;
Ipſe vero retro ſe recipiens, puer tanquam ad matrem, ſubmittebat ſe
Ad Ajacem: ille autem ipſum ſcuto tegebat ſplendido.

3. *Πελταςαί* etſi non raro comprehendantur ſub nomine *ψιλῶν*, tanquam *τοῖς ὁπλίταις* oppoſiti, medium tenebant inter utroſque, inſtructi clypeis lanceiſque, craſſioribus illis quæ milites gravis armaturæ geſtabant; leg. Suidas *loco citato*, & Ælianus. A minoribus clypeis, qui *πέλται* vocantur, nomen mutuati ſunt.

Equitatus apud priſcos Græcos rarus erat; cum illi ſoli equites militarent, qui amplis reditibus gaudebant, vel qui pares erant ſuis ſumptibus equis ad militiam alendis. Inde Athenis ac Lacedæmone *ἱππεῖς* ſeu *equites* conſtituebant ſecundum ordinem in Republica, locum tenentes ante plebjeos, & proximum ad nobiles & bene ditatos; idem refertur apud Hiſtoricos de equitibus Romanis, & ut alios taceam, Herodotus *lib.* v. tradit, apud Chalcidenſes neminem niſi divitem illo ordine accenſeri. In poſterum quando ditiores quietem & voluptatem ſectari cœperunt, ac maluerunt equitem conferre ſuoque ſumptu alere, quam vitam periclitari, prius nomen quidem retinuerunt, ſed honor periit. Vid. Xenophon Ἑλληνικῶν *lib.* VI.

Non bene convenit inter veteres fabularum conſarcinatores, quis primus homines artem equitandi docuerit; quidam illud inventum ad Amazones referunt, (ut notat Lyſias Orator) alii Centauris juxta Palæphatum *lib.* I. alii vero Bellerophonti tribuunt, prout animadvertit Plinius *Hiſt. Nat. lib.* VII. *cap.* LVI. denique (ne plures referam) cæteri illius artis inventorem Neptunum prædicant, ſecundum Homerum in *Hymno de Sophoclis Oedip.* nec non equi creatorem; quocirca varia epitheta *ἵππιος* apud Pauſaniam *Achaicis*, *ἵππαρχος* apud Pindarum *Pyth.* *ἱππηγέτης* apud Lycophronem *Caſſandra*, *ἱπποκούριος*, &c. a Poetis & Mythologis ei adſcribuntur.

Quiſquis fuerit illius artis inventor, illam generi humano valde rudem tradidit; illis enim priſcis temporibus plus quam probabile videtur homines artem moderandi equos habenis frænisque neſciviſſe, ſed illos regebant fune, aut flagello, aut voce; illud uſui erat apud varias gentes, cujuſmodi Numidæ apud Silium *lib.* I. Getuli apud eumdem *lib.* II. Libyes apud Strabonem *lib.* XVII. & Maſſilienſes, de quibus Lucanus hæc habet *lib.* I.

Et gens quæ nudo reſidens Maſſylia dorſo,
Ora levi flectit frænorum neſcia virga.

Deinceps fræna uſuvenerunt; quorum præcipua erant lupata, ſic dicta a lupatis ferreis dentium lupinorum ſpeciem referentibus, quibus armabantur, inde idiomate Græco *λύκοι*, Latino *lupi* vocantur: huc faciunt Horatii verba *Carm. lib.* I. *ode* VIII.

—— Gallica nec lupatis
Temperet ora frænis.

Inventio illorum a Statio ad Neptunum refertur in his carminibus :

—— Neptunus equo, ſi certa priorum
Fama patet, primus teneris læſiſſe lupatis
Ora, & littoreo domuiſſe in pulvere fertur.

Ab aliis ad Lapithas vel Centauros, qui Theſſaliæ urbem nomine Pelethronium incolebant; ut canit Virgilius *Georg. lib.* III. *verſ.* 115.

Fræna Pelethronii Lapithæ, gyroſque dedere
Impoſiti dorſo. ——

Etſi quidam opinentur Poetam tribuere inventum lupatorum, non Lapithis, ſed viro cuidam illa gente oriundo, qui Pelethronius vocabatur; hac re Virgilio accinit Plinius *Hiſt. Nat. lib.* VII. *cap.* LVI. ubi inventio frænorum ac phalerarum illi Pelethronio adſcribitur: poſteriores a Græcis appellantur στρώματα & ἐφίππια, quæ ex diverſa materia, nimirum corio, panno, aut pellibus ferarum, conficiebantur. Equus Parthenopæi apud Statium pelle lyncea, Æneæ vero apud Virgilium *Æneid. lib.* VIII. *verſ.* 552. leonina ſternitur:

—— quem fulva leonis
Pellis obit totum. ——

Aliquando deſcribuntur magnifico ac pretioſo apparatu ornati; ut apud eumdem Poetam *Æneid. lib.* VII. *verſ.* 276. legere eſt:

Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes, pictiſque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent.

Ephippiorum, quæ apud nos uſurpantur, nemo inter veteres Scriptores meminit, nec *ſtapiorum*, vel rectius ſubicis pedanei, Anglice *ſtirrop* dicti, qui niſi his recentioribus ſæculis adhiberi cœpit; nullus enim Scriptor, quem noverim, illorum mentionem fecit ante Euſtathium, qui floruit abhinc circiter quingentis annis, & in ſuis ad Homerum *Scholiis* hujuſmodi apparatum equeſtrem memoravit. Antiquitus ars vel agilitas corporis ſupplebat illa adjumenta; cum in equum ſubſilire erant habiles; quemadmodum ait Virgilius de Heroibus *Æneid. lib.* XII. *verſ.* 287.

—— corpora ſaltu
Subjiciunt in equos. ——

Vel ut commodius inſilire poſſent, equi edocebantur ſummiſſi inclinare corpora, ac ſeſſorem in dorſum excipere, prout notat Pollux *lib.* I. *cap.* XI. ac refertur uſurpatum a Græcis & antiquis Hiſpanis, juxta Strabonem *lib.* III. nec non ab aliis gentibus. Unde Silius *lib.* X. de equo Clœlii equitis Romani hæc habet:

Inde

Digitized by Google

Inde inclinatus collum, ſubmiſſus & armos
De more, inflexis præbebat ſcandere terga
Cruribus. ——

Modo lanceis vel aliis adminiculis innitentes in equum ſubſiliebant. Aliis mediis utebantur illi, quorum corpora debiliora ac tardiora erant: quidam dorſo mancipiorum inſiſtentes, juxta Volaterranum *Epit. Xenoph.* alii vero ope brevium ſcalarum equum conſcendebant; utrumque illum adminiculum dicebatur ἀναβολεῖς. Denique in viis regiis lapides ad certa ſpatia hunc in finem erigebantur; quod Gracchus in Italia primus inſtituit, ut apparet ex Plutarcho in *Gracchis*; & in Græcia hæc erat pars officii curatorum viarum, ſicut notat Xenophon in *Hipparch.*

Nunc redeamus ad priſcorum rem militarem, ubi controvertitur an veteres bellatores in campum ſe conferrent, curru aut equo vecti: equidem Lucretius refert *lib.* v. quod primævi Heroes equo veherentur, ſed currus ſerius inventi ſunt:

Et prius eſt reppertum in equi conſcendere coſtas,
Et moderarier hunc frænis dextraque vigere,
Quam bijugo curru belli tentare pericla.

Attamen Palæphatus nos docet uſum curruum antiquiorem eſſe; Lapithæ; qui circiter Herculis tempora floruerunt, primi auſi ſunt equo ſe committere, quod illa ætate videbatur res portenti ſimilis atque inaudita apud Græcos, qui illos primum viderunt magno cum ſtupore ac habuerunt pro monſtris compoſitis ex diverſa ſpecie hominum & equorum vel taurorum, quibus frequenter inſidebant; unde natæ ſunt Centaurorum atque Hippocentaurorum fabulæ. Et pluſquam probabile videtur tempore belli Trojani morem equitandi & ex equo pugnandi a Græcis nondum receptum eſſe; quandoquidem Heroes apud Homerum (cujus auctoritas hac in re apud nos plurimum valere debet) ſemper in prælium inducuntur curru, non equo, vecti.

Principum ac Heroum currus non ſolum uſui, ſed ornamento erant; quippe auro aliiſque metallis magnifice inſculpti erant, ut legere eſt de Orſines Perſæ curru apud Curtium *lib.* x. & de pluribus apud Homerum, exempli cauſa de curru Rheſi *Iliad.* κ. *vers.* 438.

Ἅρμα δέ οἱ χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ εὖ ἤσκηται.
Currus autem ei auroque & argento ſcite elaboratus eſt.

Ac Diomedis *Iliad* ψ. *vers.* 503.

Ἅρματά τε χρυσῷ πεπυκασμένα κασσιτέρῳ τε
Currus autem auro accurate elaborati ſtannoque.

Necnon pretioſis ſtromatibus ornabantur; huc facit quod legitur de Lycaonis curru *Iliad.* ε. *vers.* 194.

—— ἀμφὶ δὲ πέπλοι
Πέπτανται. ——
—— *circum vero ſtragula*
Expanſa ſunt. ——

Et

Et Achillea apud eumdem *Iliad. β. vers.* 777. vocantur *ἅρματα εὖ πεπυκασμένα currus bene tecti.*

Apud Homerum plerique currus bigis trahuntur ; Achilles & pluribus vehitur , cum nomina equorum ſuorum ſint tantum Xanthus atque Balius. Idem narratur de Lycaone apud eumdem Poetam *Iliad. ε. vers.* 195.

> —— *παρὰ δέ σφιν ἑκάστῳ δίζυγες ἵπποι*
> Εστᾶσιν. ——

> —— *apud autem eorum unumquemque bijuges equi*
> *Adſtant.* ——

Item de Æneæ curru apud Virgilium *Æneid. lib.* VII. *vers.* 280.

> *Abſenti Æneæ currum, geminoſque jugales.*

Bigis aliquando præibat tertius, qui cum aliis duobus non copulabatur, ſed habenis regebatur, idcirco vocatus *σειραῖος*, *σειραφόρος*, *παράσειρος*, &c. ſed apud Homerum vulgo dicitur *παρήορος*, & frænum, quo moderabatur, *παρηορία*. Idem mos apud Romanos obtinuit uſque ad tempora Dionyſii Halicarnaſſæi *Antiquit. Rom. lib.* VII. aſt in Græcia multo citius obſoleverat. Hectoris currus quadrigis trahitur ; nam ille Heros his verbis equos alloquitur *Iliad. θ. vers.* 185.

> *Ξάνθε τε, καὶ σὺ Πόδαργε, καὶ Αἴθων Λάμπε τε δῖε.*

> *Xanthe autem, & tu Podarge, & Æthon, Lampeque generoſe.*

Et quidquid contendant quidam inter veteres Criticos, duo priora nomina eſſe tantum epitheta amborum aliorum, quia mox inferius Hector affatur illos duali numero:

> Νῦν *μοι τὴν κομιδὴν ἀποτίνετον.*
> *Nunc mihi alimentorum præmia rependite.* ——

Nihilominus ex aliis locis patet illa ipſa ætate Homeri uſum curruum quadrigis junctorum jam obtinuiſſe; ſic ille Poeta refert navem Phæacum æquora ſecare *Odyſſ. ν.*

> —— *ὡς ἐν πεδίῳ τετράορες ἄρσενες ἵπποι.*

> —— *ſicut in campo quadrijuges maſculi equi.*

Quivis currus duos præliatores vehebat, unde appellabatur *δίφρος*, quaſi *δίφορος*, apud Euſtathium; quamvis illud vocabulum ſtricto ac proprio ſenſu non totum currum, ſed ſolam illam partem, qua bellatores inſidebant, denotabat. Ex his duobus unus dictus eſt *ἡνίοχος*, quia habenas moderabat, quod illis diebus minime ſervile ac ignobile officium habebatur, ſed non raro a viris nobilibus ſuſceptum eſt : nam ipſe Neſtor *Iliad. τ.* Hector, *Iliad. ρ.* & diverſi alii Heroes illud ſubierunt, nec tantum caſu ſingulari, ſed frequenter, cum quidam ex ipſis hujuſmodi exercitio ex profeſſo incumberent. Nihilominus rhedarius, ſi non ſemper dignitate, ſaltem robore ac fortitudine bellatori cedebat, qui nominabatur *παραιβάτης*, & alteri imperabat, viamque, quo flecteret, monſtrabat ; ut Euſtathius animadvertit *ad Iliad. τ.* Cum cominus ipſi decertandum erat, ex curru deſiliebat;

bat; ut occurrit ubique apud Homerum reliquoſque Poetas. Sic Hercules atque Cycnus manus conſerturi, apud Heſiodum *Scuto Herculis vers.* 370.

—— ἀπ' εὐπλεκέων δίφρων θόρον αἶψ' ἐπὶ γαῖαν.

—— *a bene compactis bigis deſilierunt celeriter in terram.*

Et Turnus apud Virgilium *Æneid. lib.* x.

—— *deſiluit bijugis, pedes apparat ire.*

Laſſi, ut ſæpius iis obtingebat, pondere armorum præ cæteris gravium, ſe recipiebant intra currus, unde jaculis ac miſſilibus hoſtem laceſſebant.

Præter currus memoratos, Hiſtorici frequenter meminerunt aliorum, qui dicuntur *falcati* & δρεπανοφόροι, quia falcibus armati erant, quibus militum ordines uno impetu demetebantur. Sed impoſterum, cum animadverterent hujuſmodi currus nulli uſui eſſe niſi in campo plano & aperto, necnon ſæpiſſime revolvi ab equis indomitis ac perterritis in proprium exercitum, unde perturbatio & ſtrages oriebantur, præterea cum alia media excogitata eſſent ad eorum vim irritam reddendam, uſus horum aliorumque omnium curruum plane obſolevit. Quapropter poſtquam diſciplina militaris ad ſummam perfectionem perducta eſſet, quamvis aliquando hujuſmodi currus in prælium a barbaris immitterentur, (ut notat Curtius de Perſis) nihilominus Græci nondicuntur illos uſurpaſſe, aut ab illis magnum detrimentum paſſos fuiſſe; ſed contempto illo antiquo & imperito more bellandi, malebant ex equo pugnare, quod videtur receptum eſſe paulo ſerius poſt bella heroica.

Ex omnibus Græcis Theſſali maximam famam ſibi compararunt ex arte equitandi, ac in ſingulis bellis equitatus illorum maximi fiebat. Colophonii illuſtribus belli facinoribus tantam gloriam ſibi conſciverant, ut invicti exiſtimarentur; bellis diuturnis & moleſtis auxilium eorum ab omnibus ambiebatur, & partes, quæ ab illis copias auxiliares impetrabant, certam victoriam ac felicem ſucceſſum ſibi promittebant: ita ut Κολοφῶνα τιθέναι, Latine *Colophonem addere*, proverbio trito uſurpabatur, cum ſumma manus rei cuipiam imponebatur; ſicut legere eſt apud Strabonem *lib.* xiv. Lacedæmonii equitatu minime pollebant, & uſque ad tempora bellorum Meſſeniorum liquet, quod nec ipſi nec cæteri Peloponneſii artem equitandi curarent, ſed peditatui imprimis fiderent, ut narrat Pauſanias in *Meſſenicis*; cum Peloponneſus montana atque ſalebroſa regio foret, & ob id equitatui ferendo minime idonea, qui hujuſmodi in locis ad prælium fere nihil prodeſt, juxta Platonem. Sed Meſſeniis devictis, Spartani bella alio intulerunt, ubi animadverterunt quantum equitatu indigerent ad peditatum tuendum ac firmandum, & ſine mora illud vitium ſubmoverunt inſtituendo juventutem ad artem equitandi; quapropter memorantur illius artis magiſtri, ἡνιοχαρῖται vocati apud Heſychium. Sed maximam equitum partem ſuppeditabat Sciros, (vid. Xenoph. Κυροπαιδ. *lib.* iv.) urbs Lacedæmone non longe diſtans, cujus incolæ alam ſiniſtram exercitus Lacedæmoniorum tanquam locum ſibi proprium occupabant, prout notat Thucydides *lib.* v. Itidem Attica montibus interſecta, &

ideo

Digitized by Google

ideo natura atque ſitu equis alendis minime apta erat; unde equitatus Athenienſium valde tenuis fuit, qui numerum nonaginta ſex equitum non excedebat: cum enim gens Athenienſium primitus in quadraginta octo naucarias diſtingueretur, Pollux refert unamquamque ex illis non plures duobus equitibus ad bellum miſiſſe. Quamobrem non mirum videri debet, ſi Medi illos væcordes exiſtimarint, cum prælio Marathonio exercitum potentiſſimum tam exiguis ac ſpecie contemnendis copiis adoriri auſi fuerint, ſicut legitur apud Herodotum. Deinceps Medis atque Perſis ex Græcia pulſis, Græciſque ad meliorem conditionem evectis, equitatum ad numerum trecentorum equitum auxerunt; & paulo poſt ſua Republica iterum pace donata, atque ad majorem ſplendorem & potentiam reſtituta, numerus equitum ad mille ducentos crevit, idemque peditum numerus, arcu ac ſagittis armatorum, ipſis adjectus eſt, qui antea æque pauci ac equites erant; vid. Æſchines *Orat. de falſa Legat.* & Andocides *Orat. de Pace*; nam his temporibus & ſubſequentibus ſæculis vis exercituum Græcorum in militibus graviter armatis plerumque erat.

Apud Athenienſes nemini in equitatu militare licebat, niſi prius ſeverum examen ſubiiſſet; & ſi quis in numerum equitum fraude ſe intruſiſſet, criminis manifeſtus habebatur *ἄτιμος*, *ſine honore*, fiebatque ærarius, leg. Lyſias *Orat. de Ordine deſerto*. Hujuſmodi examen reſpectu hominum peragebatur inquiſitione redituum cujuſvis, & animadverſione roboris ac virium corporis; nemo enim catalogo accenſebatur, niſi qui amplis facultatibus & ſano corporis habitu gaudebat, ſecundum Xenophontem. Cui probationi præerat Hipparchus, & ſi res exigeret, Phylarchi, & Senatus Quingentorum. Xenophon *Hipparchico*, Heſychius *Voc.* Τρυσίππιον. In equis vero requirebatur imprimis obſequium ſeſſoribus, & qui indomiti aut metic[illegible]ſi erant, recuſabantur: illud periculum faciebant *τῦ κώδωνος ψόφῳ*, *ſonitu campanæ*, aliusve hujuſmodi inſtrumenti, unde *κωδωνίζειν* interpretatur *πειράζειν*, id eſt, *probare*: & *ἀκωδώνιστον* ac *ἀπείραστον* ſynonyma ſunt, denotantque *incompertum*, juxta Ariſtophanis Interpretem *Ranis*. Itidem equorum longa militia attritorum maxillæ apponebatur nota, quæ non raro dicitur *τροχὸς*, quia figuram rotæ aut circuli referebat juxta Heſychium, alias vero *τρυσίππιον*, qua jumentum ab omni belli labore liberabatur. Natum inde proverbium *ἐπιβάλλειν τρυσίππιον*, id eſt, *excuſatum habere*. Eupolidis illud citari ſolet:

Εἶθ' ὥσπερ ἵππῳ μοι ἐπιβαλεῖς τρυσίππιον.
Tum velut equo imprimis mibi tryſippium.

Quod paulo aliter, ſed eodem ſenſu, protulit Crates Comicus in Σαμίοις:

Ιππῳ γηράσκοντι τὰ μείονα κύκλ' ἐπίβαλε.
Equo ſeneſcenti minores circulos imprime.

Vid. Zenobius *Cent.* IV. *Proverb.* XLI.

Apud Scriptores Græcos varia equitum nomina occurrunt, quorum pleraque a diverſitate armorum aut modi pugnandi deſumuntur; exempli gratia *ἀκροβολισταὶ*, qui miſſilibus hoſtem eminus moleſtabant, *δορατοφόροι*, *ξυστοφόροι*, *ὑπακοντισταὶ*, *ἱπποτοξόται*, *κοντοφόροι*, *θυρεοφόροι*, &c. quorum diſcrimen ex nominibus facile erui poteſt.

Αμ-

Αμφιπποι, corrupte aut mendoſe dicti aliquando *ἄνιπποι*, (ad quam vocem vid. Suidas, Pollux *lib.* I. *cap.* X.) intelliguntur illi equites, qui duobus equis ad majorem commoditatem utebantur, quibus alternatim inſidebant. Aliquando appellantur *ἱππαγωγοὶ*, *διὰ τὸ ἄγειν ἵππον*, quia alterutrum equum manu ducebant; quod inventum referri debet non ad ſæcula recentiora, ſed ad tempora heroica, ut patet ex Homero, qui hujus rei meminit *Iliad. o. vers.* 683.

—— ὁ δ' ἔμπεδον ἀσφαλὲς αἰεὶ
Θρώσκων, ἄλλοτ' ἐπ' ἄλλον ἀμείβεται, οἱ δὲ πέτονται.
—— hic autem firmiter ſine lapſu aſſidue
Saliens alias in alium alternat, illi autem volant.

Διμάχαι, quorum inventio Alexandro M. debetur, erant, ut vernacule dicam, genus Draconariorum, & paulo gravius vulgaribus equitibus armabantur, ſed non æque graviter ac pedites, ut indiſcriminatim equo vel pedibus militarent, quamobrem ſervi ipſi præſto aderant equis capeſſendis, cum imperator jubebat ut ex illis deſcenderent; leg. Pollux *loco cit.*

Iterum diſtinguebantur in *καταφράκτους* & *μὴ καταφράκτους*, id eſt, *graviter* & *leviter armatos*, ex more peditum. *Κατάφρακτοι*, aut *loricati*, non ſolum armis ſe tuebantur, ſed ipſorum equi tegebantur ſquamis æneis aliorumve metallorum, quæ a partibus corporis, quas muniebant, varia nomina ſortiebantur; cum dicantur *προμετωπίδια*, *παρώτια*, *παρήια*, *προστερνίδια*, *παραπλευρίδια*, *παραμηρίδια*, *παρακνημίδια*: vid. idem *eod. cap.* alias conſerebantur ex pellibus obductis bracteis ahenis, quæ in plumam aut aliam ſpeciem affabre elaborabantur. Apud Virgilium equus cujuſdam Herois ad hunc morem armatur *Aeneid. lib.* XI. *vers.* 770.

Spumantemque agitabat equum, quem pellis ahenis
In plumam ſquamis auro conſerta tegebat.

Item variis ornamentis ſternebantur, nimirum campanulis, ut equi Rheſi apud Euripidem; tapetibus, pannis acu pictis, aliiſque ſtromatibus affabre factis; magnificis helciis & phaleris, quæ a Græcis dicuntur *φάλαρα*, quæque quidam autumant ornaſſe ſinciput, alii vero maxillas; nec deſunt qui putent illis ſignificari totum equorum apparatum. *Tab.* III. *Fig.* I. *pag.* 17.

Camelorum atque elephantum, qui in bellis quorumdam populorum celebrantur, nulla fit mentio apud Hiſtoricos Græcos ante tempora Alexandri, quibus ingens numerus elephantum ex Oriente tranſvecti ſunt. Hi in prælium turriti ingrediebantur, qui decem, quindecim, & (ut quidam aſſerunt) triginta milites vectabant, qui a periculo ſecuri hoſtem jaculis infeſtabant, quemadmodum animadvertit Philoſtratus in *Vita Apollonii lib.* I. *cap.* VI. Nec iſta jumenta pigra aut inutilia in præliis erant; nam non ſolum ab illorum fœtore, portentoſo corpore, & inſolito horrendoque barritu, cum equi, tum milites, terrore ac conſternatione percellebantur; ſed etiam ſtrenue ſe gerebant, obvios pedibus conculcantes, aut proboſcide comprimentes, aut ſurſum deorſumque agitantes, aut in manibus ſeſſorum tradentes; vid. Curtius *lib.* VIII. Nec ipſis inſolitum

pugnam inter ſe invicem magno cum furore conferere, quo multo magis perciti erant poſt vulnera accepta, cum hoſtem dentibus in fruſta dilacerarent, juxta Polyb. *lib.*v. Sed paulo poſt temporis non amplius adhibiti ſunt, quia commodum, quod ex illorum uſu manabat, ingentia mala & incommoda, quæ frequentiſſime in exercitum inferebant, minime compenſare poterat: nam etſi ſagacitate pollerent & ad rationem humanam propius cæteris brutis accederent, unde rectoribus dociliores & ad obſequium promptiores ſe præbebant, nihilominus graviter vulnerati ab hoſte ingruente indomitos ſe gerebant, ac rabiem in ſuas partes non raro convertebant, exercitus ordines perturbabant, horrendaque ſtrage facta, victoriam hoſtibus tradebant; cujus rei exempla varia extant apud Hiſtoricos cum Græcos tum Latinos. *Tab.* III. *Fig.* II. *ibid.*

CAP. IV.

De eorumdem armis & militari apparatu.

MYTHOLOGI referunt Martem primum arma induiſſe, qui forſan hac de cauſa titulo Dei belli condecoratus eſt; nam primævi Ethnici, in indicium grati animi erga cujuſvis artis proficuæ inventores, in numero Deorum eos collocabant, illorumque curæ ac præſidio committebant artes ingenioſas & utilia inventa, quæ ipſis debentur. Mars Vulcanum pro fabro adhibuit, qui tunc temporis magiſterium in inſula Lemno exercebat, artiſque fabrilis ita peritus fuit, ut Diis illum annumerarint poſteri, ac præfecerint ſuæ arti: ſed popularibus ipſius non tam feliciter ſucceſſit; nam omnibus ſæculis deſcribuntur tanquam totius generis humani hoſtes, & omni nota infamiæ inuruntur, ob tam execrandum ac exitioſum inventum. Unde Poetæ nomine *Σιντίων* illos infamarunt, ad memoriam damni, quod hominibus intulerant, ſervandam. Sic cecinit Homerus *Iliad. α. vers.* 594.

> *Ενθα με Σίντιες ἄνδρες ἄφαρ κομίσαντο πεσόντα.*
> *Ibi me Sinties viri ſtatim exceperunt cadentem.*

Similiter eorum regio *Σιντηΐς* dicta eſt, ut patet ex Apollonii *lib.* I. *Argonaut, vers.* 608.

> *Εἰρεσίῃ κραναὴν Σιντηΐδα Λῆμνον ἵκοντο.*
> *Remigando capeſſiverunt calculoſam Lemnum Sintiacam.*

Ex eodem fonte manarunt hujuſmodi trita adagia, *Λέμνια κακὰ*, graviſſima mala: *Λημνία χεὶρ*, exitioſa manus, & *Λήμνιον βλέπειν* pro torvo ac truculento adſpectu; ut notat Euſtathius *ad Iliad. α.* Etſi quidam ſtrenue contendant, Lemnios hoc ſtigmate inuri, non ob armorum inventionem, ſed potius ob deprædationes & injurias, quibus peregrinos afficiebant, vel propter alias cauſas: nam aſſerunt Liberum ſive Bacchum uſum armorum in mundum primo induxiſſe, juxta Iſidorum *Orig. lib.* IX. *cap.* III.

Arma

Biblioteca Nazionale NAPOLI V. F. III

Digitized by Google

Digitized by Google

Arma veterum Heroum ex ære conflabantur, ut exſtat apud Homerum, cujus veſtigiis hac in re inſiſtunt cum antiqui Poetæ Græci ac Latini, tum alii Scriptores, qui illa tempora deſcribunt. Pauſanias innumeris exemplis illud probare conatur in *Laconicis*; Plutarchus in *Theſeo* refert, cum Cimon Militiadis filius oſſa Theſei ex inſula Scyro Athenas deferret, enſem æneum, & haſtam, nec non galeam ex eodem metallo, cum illo inhumata reperiſſe. Plura exempla ſupervacanea forent, cum Heſiodus diſertis verbis affirmet, his temporibus ferrum nondum in uſu fuiſſe, ſed eorum arma, omnia inſtrumentorum genera, ipſaſque ædes ex ære condita eſſe, *Oper. & Dier. vers.* 149.

> Τοῖς δ' ἦν χάλκεα μὲν τεῦχη, χάλκεοι δέ τε οἶκοι,
> Χαλκῷ δ' εἰργάζοντο, μέλας δ' οὐκ ἔσκε σίδηρος.
> *His erant ænea quidem arma, æneæque domus,*
> *Ære vero operabantur, nigrum autem nondum erat ferrum.*

Unde ferri uſu reperto, fabri eorumque artes antiqua nomina retinuerunt. Sic Ariſtoteles in *Poet.* nos docet, quod χαλκεὺς *fabrum ferrarium* denotet; & ne plura exempla afferam rei omnibus notiſſimæ, Plutarchus in *Camillo* vocem ἐχαλκεύσαντο uſurpat de galeis ferreis.

Quædam illorum arma ſtanno conficiebantur, præſertim ocreæ, ut Achilleæ deſcribuntur *Iliad.* σ. Illud metallum pariter adhibebatur cæteris armis fabricandis, prout liquet ex Agamemnonis thorace apud Homerum *Iliad.* λ.' & Æneæ clypeo *Iliad.* υ.

Diverſa alia metalla itidem uſurpabantur; aurea & argentea arma ab illis plurimi fiebant, quamvis illuſtriſſimi Heroum illa geſtarint tantummodo ad decus; illi, quorum tota armatura ex his metallis conſtabat, vulgo depinguntur artibus effœminatis ac mollibus potius quam fortitudini addicti. Enimvero arma Glauci auro fulgent; ſed magnus Diomedes ænea geſtabat. Amphimachus, qui ad bellum ivit armis aureis inſtructus, nitidæ virgini ab Homero *Iliad.* β. comparatur:

> Νάστης Ἀμφίμαχός τε, Νομίονος ἀγλαὰ τέκνα,
> Ὃς καὶ χρυσὸν ἔχων πόλεμόνδ' ἴεν, ἠΰτε κούρη,
> Νήπιος· οὐδέ τι οἱ τόγ' ἐπήρκεσε λυγρὸν ὄλεθρον·
> Ἀλλ' ἐδάμη ὑπὸ χερσὶ ποδώκεος Αἰακίδαο
> Ἐν ποταμῷ· χρυσὸν δ' Ἀχιλεὺς ἐκόμισσε δαΐφρων.
>
> *Naſtes Amphimachuſque, Nomionis clari filii,*
> *Qui & aurum geſtans ad bellum ibat, velut puella,*
> *Stultus: neque omnino hoc ipſi depulit gravem mortem,*
> *Sed ſtratus eſt ſub manibus velocis Æacidæ*
> *In fluvio: aurum vero Achilles abſtulit belli peritus.*

Pariter Perſæ molles ac voluptarii prælium cum ferocibus & robuſtis Græcis commiſcebant auro gemmiſque decorati, ſicque ipſis facilis præda fuerunt. Græci Heroes etſi non ita imperiti ut ab illis ornamentis penitus abſtinerent, tamen tam prodige ac extra modum illis non utebantur, nec

ad eumdem finem uſum illorum referebant: Achillis clypeus a Vulcano tam artificioſe cælatus lectionem philoſophicam atque deſcriptionem fere omnium naturæ operum exhibebat. Arma aliorum fortium Principum ſæpius decorabantur propriis majorumque geſtis, aut beneficiis a Diis acceptis; modo iis inſculpti erant leones draconeſve, adeo politi & fulgentes, ut terrorem ac conſternationem hoſti incuterent, ſecundum Homeri verba *Iliad. ν. vers.* 340.

—— ὄσσε δ' ἄμερδεν
Αὐγὴ χαλκείη. ——
—— *oculos autem perſtringebat*
Splendor æreus. ——

Itidem noſtri majores Britanni corpora variis animalium figuris pinxiſſe traduntur, quo hoſtibus terribiliores forent.

Priſci Græci ſemper armati prodibant, minime tutum reputantes, inermes ſe viæ committere. Hinc Ariſtoteles non immerito colligit Græcos fuiſſe gentem rudem & barbaram: nam altis tenebris obruti, & æqui honeſtique parum conſcii, (ad quæ præſtanda omnes mortales æterna & immutabili naturæ lege tenentur) nec non exleges, ſibi ipſis ſuadebant, quod cuivis ſibi proprium arrogare liceret quidquid vi invadere poſſet, quodque ſervabant iiſdem mediis, quibus ſibi paraverant, vindiciis vero cedebant, cum quis potentior jus ſuum exhibebat. Mari piratæ, terraque latrones graſſabantur, quæcumque obvia diripiebant, frequentibuſque incurſionibus agros vaſtabant ac depopulabantur, & ſi viribus ſuperiores, incolas inde pellebant & ad novas ſedes alio quærendas cogebant. Ab hujuſmodi nebulonibus Io, Europa, Ganimedes, pluresque alii abducti ſunt; qua de cauſa Tyndarus filiæ Helenæ ita timuit, ut omnes Principes, qui illam ambibant, ſacro-ſancto jurejurando obſtringeret, ſe illam domum reducturos, ſi unquam ab aliquo raperetur. Thucydides *lib.* 1. narrat a piratis maria primum liberaſſe Minoem Cretæ Regem, qui potentiſſima claſſe dominium pelagi per plurimos annos tenuit. Interea terræ infeſtabantur, idcirco cum Theſeus primo apud ſe ſtatuiſſet Trœzene Athenas iter facere, Plutarchus in *ejus Vita* tradit illius conſanguineos tutius duxiſſe, ut mari illud emetiretur: Χαλεπὸν γὰρ ἦν πεζῇ πορεύεσθαι τὴν εἰς Ἀθήνας ὁδὸν, οὐδὲν μέρος καθαρὸν οὐδὲ ἀκίνδυνον ὑπὸ λῃστῶν καὶ κακούργων ἔχουσαν. Ο γὰρ δὴ χρόνος ἐκεῖνος ἤνεγκεν ἀνθρώπους, χειρῶν μὲν ἔργοις καὶ ποδῶν τάχεσι καὶ σωμάτων ῥώμαις (ὡς ἔοικεν) ὑπερφυεῖς καὶ ἀκαμάτους, πρὸς οὐδὲν δὲ τῇ φύσει χρωμένους ἐπιεικὲς οὐδὲ ὠφέλιμον, ἀλλ' ὕβρει τε χαίροντας ὑπερηφάνῳ, καὶ ἀπολαύοντας τῆς δυνάμεως ὠμότητι, καὶ τικρία, καὶ τῷ κρατεῖν, βιάζεσθαί τι καὶ διαφθείρειν τὸ παραπίπτον. αἰδῶ δὲ, καὶ δικαιοσύνην, καὶ τὸ ἴσον, καὶ τὸ φιλάνθρωπον (ὡς ἀτολμίᾳ τοῦ ἀδικεῖν, καὶ φόβῳ τοῦ ἀδικεῖσθαι, τοὺς πολλοὺς ἐπαινοῦντας;) οὐδὲν οἰομένους προσήκειν τοῖς πλέον ἔχειν δυναμένοις. *Arduum enim erat itinere terreſtri commeare Athenas, quod intutum undequaque infeſtumque latronibus & facinoroſis eſſet. Nam ſeculum illud edidit homines, manuum quidem ſtrenuitate, ac pedum pernicitate, viribuſque corporum (ut videbatur) eximios atque invictos, ſed qui haſce naturæ dotes ad nullam rem bonam aut utilem converterent,*

terent,

Digitized by Google

terent, imo arroganti improbitate gauderent, fruerenturque lacertis ad violandum opprimendumque ſævitia, feritate, & virium præſtantia, quidquid in manus eorum incidebat: pudorem, juſtitiam, æquitatem, humanitatemque (quaſi has timiditate alicujus lædendi, & ne læderentur formidine plerique homines laudent) nihil attinere ducebant ad eos qui plus poſſent. Verum enimvero Hercules & Theſeus aliique magnanimi Heroes, qui commodo publico imprimis conſulebant, regionem magna ex parte a latrociniis ſecuram aſſeruerunt: ſed ante illud tempus non mirum videri debet, ſi Græci arma ſemper & ubique ad ſe tutandum geſtaverint, præſertim quandoquidem illis temporibus pauci in amplas civitates coaluiſſent, ſed in villis aut ad ſummum in pagis exiguis & immunitis vitam privatam agerent. Hic mos Athenis primum obſolevit, cum illius cauſa ac neceſſitas ex hac civitate primum remota eſſet: ut legere eſt apud Thucydidem *lib.* 1. nam Hiſtorici in genere conſentiunt, Athenienſes decora præcepta humanitatis & urbanitatis excoluiſſe, atque in formam regiminis bene inſtitutam conveniſſe, necnon ſanis ac proficuis legibus gaviſos fuiſſe ante cæteros Græcos. Poſtea a Solone decretum legimus, ut mulctam incurreret, qui intra urbem, nulla neceſſitate cogente, ferro accinctus armiſque inſtructus prodiret. Vid. Lucianus *Anacharſide*. Hinc enim cædibus & rapinis occaſio miniſtrabatur, fiebatque ut cives circa ſua negotia ſecure verſari non poſſent. Quo reſpexit etiam Zaleuci lex, *μηδένα φορεῖν ὅπλα ἐν τῷ βουλευτηρίῳ*, *nemini licere arma in ſenatu geſtare.*

Sed redeamus ad arma Græcorum, quæ in duo genera diſtinguuntur; alia ad tegendum, alia vero ad nocendum. Græci primigenii dicuntur potius inſtructi eſſe armis prioris generis, juxta Euripidis Scholiaſtem: cum econtra barbari majore cum cura alterum armorum genus ſibi proſpicerent: horum enim præfecti imprimis ſtudebant hoſtibus perdendis, dum Græci naturæ legibus magis congruum exiſtimarent, ſalutem ac tutamen ſuorum procurare: quapropter Homerus illud præſertim curat, ut ſuos fortiſſimos Heroes in prælium probe armatos producat, & Græci legislatores pœnas decreverant in illos qui clypeos abjicerent, ſed ab illis immunes erant, qui haſtam aut enſem amiſiſſent, ut ſic indicarent militem decere ſe tueri potius, quam in hoſtem ruere; prout narrat Plutarchus in *Pelopida*.

Ordiamur ab armis, quibus ſe tegebant, & quatenus variis corporis humani partibus adaptata erant; primo de capite, quod caſſide, Gæce *περικεφαλαία*, *κράνος*, *κόρυς*, &c. tegebatur. Hæc aliquando ære aut aliis metallis conficiebatur, ut illa Menelai apud Homerum *Iliad* κ. *vers.* 30.

—— *αὐτὰρ ἐπὶ στεφάνην κεφαλῆφιν ἀείρας*
Θήκατο χαλκείην. ——
—— *ſed galeam in capite ſublatam*
Poſuit æream. ——

Sed frequentius ex pellibus animalium; unde natæ ſunt variæ appellationes ab animalium nominibus deſumptæ; cujuſmodi apud Homerum *ἰκτιδέη*, *ταυρείη*, *ἀλωπεκέη*, *λεοντέη*, *αἰγείη*, & aliæ; quarum uſitatiſſima *κυνέη*, ex cute canina conſtans; Euſtathius interpretatur *ποτάμιον κύνα*, *canem aquaticum*

ticum, cujus uſus apud Veteres tam vulgo obtinebat, ut ſæpius pro ipſa galea ſumatur, etſi ex diverſa materia conflata, teſte Homero *Iliad.* κ. *verſ.* 257.

—— ἀμφὶ δέ οἱ κυνέην κεφαλῆφιν ἔθηκε
Ταυρείην. ——

—— *& ei galeam capiti impoſuit*
Taurinam. ——

Hæ cutes villoſæ geſtabantur, & ad majorem terrorem dentibus quaſi in hoſtem ringentibus non raro armatæ. Ad hunc morem miles apud Virgilium *Æneid. lib.* VII. *verſ.* 666. in publicum prodit:

Ipſe pedes tegmen torquens immane leonis,
Terribili impexum ſeta cum dentibus albis,
Indutus capiti, ſic regia tecta ſubibat.

Non abſimili galea ſuum Ulyſſem inſtruit Homerus *Iliad.* κ. *verſ.* 261.

—— ἀμφὶ δέ οἱ κυνέην κεφαλῆφιν ἔθηκε
Ῥινοῦ ποιητήν· πολέσιν δ' ἔντοσθεν ἱμᾶσιν
Ἐντέτατο στερεῶς· ἔκτοσθε δὲ λευκοὶ ὀδόντες
Ἀργιόδοντος ὑὸς θαμέες ἔχον ἔνθα καὶ ἔνθα,
Εὖ καὶ ἐπισταμένως· μέσσῃ δ' ἐνὶ πῖλος ἀρήρει.

—— *& ei galeam capiti impoſuit*
Ex pelle factam: multis autem intrinſecus loris
Ligata erat fortiter: extrinſecus autem candidi dentes
Albos dentes habentis apri crebri muniebant hinc atque illinc,
Bene & ſcite: in media autem lana ſpiſſe compacta aptata erat.

Galea a fronte patebat; Heroes enim vultu detecto pugnam ſubibant; lateri pendebat lorum quo alligabatur bellatoris collo, vocabaturque ὀχεὺς unde Homerus *Iliad.* γ. *verſ.* 371. de Paride ſic ait:

Ἄγχε δέ μιν πολύκεστος ἱμὰς ἁπαλὴν ὑπὸ δειρὴν
Ὅς οἱ ὑπ' ἀνθερεῶνος ὀχεὺς τέτατο τρυφαλείης.

Præfocabat autem ipſum acu pictum ligamen teneram ſub gulam,
Quod ipſi ſub mento lorum adſtringebatur galeæ.

Quædam illius partes nomen ſortiebantur a membris, quæ tuebantur, exempli gratia ὀφρύες, illa pars quæ ſupercilia tegebat, & ſic de cæteris. Panniculus ſuperciliis eminens vocabatur γεῖσον, hoc eſt, *projectura*. Sed omnium galeæ partium præcipua erat criſta, nomine φάλος & λόφος, vid. Heſychius in his vocibus; quam Cares primi uſurparunt; leg. Herodotus *Clio*, Strabo *lib.* XIV. & hinc appellata ab Alcæo λόφος Καρικός:

Λόφον τε σείων Καρικόν.

Criſtam vero movens Caricam.

Cares enim antiquitus celebrabantur ob facinora bellica, nec non de genere humano bene meriti ſunt propter hoc & alia inventa; unde Thucydides

lib.

Digitized by Google

lib. I. refert illos ſolitos fuiſſe parmulam galeamque in ſepulcris defunctorum reponere. Quidam contendunt φάλος diſtingui a λόφος, illo denotante *conum*, hoc vero *plumam* ei inſertam, ut obſervat Suidas. Sed alii nullum inter has voces diſcrimen ponunt. Ex his prior diverſa materia conſtabat, utplurimum eximia ac pretioſa, quippe in galeæ ornamentum apponeretur. Pariter poſterior variis coloribus pingebatur; unde Pollux *lib.* I. *cap.* X. illi tribuit epitheta εὐανθὴς ὑακινθινοβαφής. Homerus hujuſmodi partem auro decorat *Iliad.* σ. *vers.* 610.

> Τεῦξε δέ οἱ κόρυθα βριαρὴν, κροτάφοις ἀραρυῖαν,
> Καλὴν, δαιδαλέην· ἐπὶ δὲ χρύσεον λόφον ἧκε.
> *Fecit etiam ei galeam fortem, temporibus aptatam,*
> *Pulchram, variegatam: ſupraque auream criſtam poſuit.*

Virgilii Heros inſtruitur galea aurea criſtaque rubra pingitur, *Æneid. lib.* IX. *vers.* 49.

> —— *maculis quem Thracius albis*
> *Portat equus, criſtaque tegit galea aurea rubra.*

Criſta utplurimum pennis aut pilis ex cauda vel juba equina detonſis compta erigebatur; idcirco memoratur λόφος ἱππιοχαίτης, κόρυς ἱπποδάσεια, ἵππουρις. Ita Homerus *Iliad.* τ. *vers.* 381.

> —— ἣ δ' ἀστὴρ ὣς ἀπέλαμπεν
> Ἵππουρις τρυφάλεια. περισσείοντο δ' ἔθειραι
> Χρύσεαι, ἃς Ἥφαιστος ἵει λόφον ἀμφὶ θαμειάς

> —— *hæc autem tanquam ſtella refulgebat*
> *Setis equinis comans galea: circum autem movebantur crines*
> *Aurei, quos Vulcanus poſuerat criſtam circum frequentes.*

Vulgares milites criſtas minores geſtabant; præcipui vero præfecti ac viri genere clari majoribus plumis eminebant, & non raro duabus, tribus, quatuorve gloriabantur. Suidas contendit Geryonem tricipitem apud Poetas celebrari hac ſola de cauſa, quod ejus galea tribus criſtis decorata eſſet. Virgilius caſſidem Turni ad hunc morem deſcribit, addita figura Chimæræ, *Aeneid. lib.* VII. *vers.* 785.

> *Cui triplici crinita juba galea alta Chimæram*
> *Suſtinet.* ——

Hujuſmodi galea appellabatur τρυφάλεια, plumis in orbem cincta ἀμφίφαλος: quatuor vero adornata τετράφαλος. Sic Apollonius *Argonaut. lib.* II. *vers.* 922.

> Τετράφαλος φοίνικι λόφῳ ἐπελάμπετο πήληξ.
> *Effulgebat impoſita cum quatuor bullis & criſta rubra caſſis.*

His utebantur Veteres ad terrorem hoſti incutiendum; hinc Homeri verba *Iliad.* γ. *vers.* 337.

> —— δεινὸν δὲ λόφος καθύπερθεν ἔνευεν.
> *horribiliter autem criſta deſuper nutabat.*

Eum-

Eumdem in finem Pyrrhus Rex Epiri, præter faſtuoſam criſtam, capri cornua in caſſide geſtabat, ut refert Plutarchus in *Pyrrho*. Non inficior Suidam nos docere, quod *τρίχωσις* aut ipſa criſta frequenter vocetur *κέρας*. Attamen quædam ex galeis antiquis criſta aut cono plane carebant. Hoc galeæ genus dicitur *καταῖτυξ*, ut diſcere eſt ex Homero *Iliad. κ. vers.* 257.

—— *ἀμφὶ δέ οἱ κυνέην κεφαλῆφιν ἔθηκε*
Ταυρείην, *ἄφαλόν τε καὶ ἄλοφον, ἥ τε καταῖτυξ*
Κέκληται. ——
—— *circumque ejus galeam caput poſuit*
Taurinam, ſine cono & ſine criſta, quæ καταῖτυξ (id eſt, caſſis)
Vocatur.

Alia ornamenta galeis apponebantur, ex. gr. *στεφάνη*, quæ denotat *ſupercilium montis*, & ob hanc cauſam prædicatur de galeis, in quibus variæ *ἐξοχαὶ* ſeu *eminentiæ* exſtant; vid. Heſych. in voce Ἐξοχή. Homerus hanc ſpeciem notavit *Iliad. λ. vers.* 96.

—— *οὐδὲ στεφάνη δόρυ οἱ σχέθε χαλκοβάρεια*.
—— *neque galea haſtam ei repreſſit ære gravis*.

Ex omnibus Græcis caſſidibus Bœotica optima commendatur *Tab.* III. *Fig.* III. Leg. Pollux *lib.* x. Macedones peculiari galea dicta *καυσίη* utebantur, quæ ex pellibus confecta loco pilei ad frigus arcendum uſurpabatur, ut diſcimus ex hoc *Epigrammate* apud Suidam:

Καυσίη, ἡ τὸ πάροιθε Μακεδόσιν εὔκολον ὅπλον,
Καὶ σκέπας ἐν νιφετῷ, καὶ κόρυς ἐν πολέμῳ.
Καυσίη, (ſeu *galea*) *antea Macedonibus expedita armatura,*
Et munimen in vehementi nivis defluxu, & galea in bello.

Plinius *Hiſt. Nat. lib.* VII. *cap.* LVI. inventionem galeæ æque ac enſis & haſtæ Lacedæmoniis tribuit: ſed hæc tantum intelligenda ſunt de illorum armorum ſpeciebus, quæ Spartæ obtinebant; aliæ enim ſpecies jamdiu ante Spartanæ gentis ac Reipublicæ jacta fundamenta innotuerant.

Heroes maximæ gloriæ ducebant pellibus ferarum in ſui tutelam amiciri, quas præ ſe ferebant tanquam pignora ſuæ fortitudinis. Hujuſce rei exempla ubicunque apud Poetas occurrunt. Sic Theocritus Διοσκούροις:

Αὐτὰρ ὑπὲρ νώτοιο καὶ αὐχένος ᾐωρεῖτο
Ἀκρων δέρμα λέοντος ἀφημμένον ἐκ ποδεώνων
At ſuper dorſum & collum exſtabat
Pellis leonis ab extremis ſuſpenſa pedibus.

Pellis leonis ab Hercule interfecti apud Hiſtoricos celebratur, & Homerici Heroes eodem habitu ſæpius inducuntur; cujus ad exemplum alii Græci

La-

Latinique Poetæ ſuos Heroes ſimili indumento inſtruxerunt . Sic Aceſtes apud Virgilium *Aeneid. lib.* v. *verſ.*36.

—— occurrit Aceſtes
Horridus in jaculis, & pelle Libyſtidos urſæ.

Sed ſæpiſſime non ipſos pudebat meliore ac robuſtiore armatura ſe tegere, cujus communia genera hæc fuerunt:

. Μίτρη ex ære conflata, lana vero intus offerta, quam ad cutem ſub lorica hamata geſtabant . Sic nos docet Homerus *Iliad.* δ. *verſ.* 132. verba faciens de jaculo, quod totam armaturam Herois transfixit, ſed a μίτρῃ retuſum cutem ſolummodo perſtrinxit.

Αὐτὴ δ' αὖτ' ἴθυνεν, ὅθι ζωστῆρος ὀχῆες
Χρύσειοι σύνεχον, καὶ διπλόος ἤντετο θώρηξ.
Ἐν δ' ἔπεσε ζωστῆρι ἀρηρότι πικρὸς ὀϊστός·
Διὰ μὲν ἂρ ζωστῆρος ἐλήλατο δαιδαλέοιο,
Καὶ διὰ θώρηκος πολυδαιδάλου ἠρήρειστο,
Μίτρης θ', ἣν ἐφόρει ἔρυμα χροὸς, ἕρος ἀκόντων,
Ἡ οἱ πλεῖστον ἔρυτο. ——
Ipſa vero rurſus direxit, ubi baltbei fibulæ
Aureæ conſtringebant, & duplex occurrebat thorax.
Incidit autem in baltbeum aptatum acerba ſagitta:
Perque baltbeum adacta eſt affabre factum,
Et per thoracem artificioſe factum tranſacta eſt,
Et per laminam, quam portabat tutamen corporis, ſeptum telorum,
Quæ ipſum plurimum juvit. ——

Ζῶμα vel ζωστὴρ a genubus ventrem attingebat, quo loricæ inſerebatur; ut notat Euſtathius *ad Iliad.* δ. Sed poſterius vocabulum ſæpius uſurpatur pro cingulo totam armaturam ambiente; quemadmodum Homerus cecinit *Iliad.* δ. *verſ.* 215.

Λῦσε δέ οἱ ζωστῆρα παναίολον, ἠδ' ὑπένερθε
Ζῶμά τε, καὶ μίτρην, ἣν χαλκῆες κάμον ἄνδρες.
Solvit autem ipſi baltbeum variegatum, ſubtus
Cingulum, & laminam, quam ærarii fecerunt fabri.

Hujuſmodi cingulo inſtructum eſſe bellatorem imprimis decebat; unde ζώννυσθαι juxta Pauſaniam *Bœoticis*, in genere ſumitur pro *accingere ſe ad prælium*: idcirco Homerus inducit Agamemnonem Græcos ad arma capienda hortantem, his verbis *Iliad.* λ. *verſ.* 15.

Ἀτρείδης δ' ἐβόησεν, ἰδὲ ζώννυσθαι ἄνωγεν
Ἀργείους. ——
Atrides autem clamavit, & accingi juſſit
Argivos. ——

Idem Poeta, cum illum Heroem Deo belli non abſimilem deſcribit ζώνῃ ſua, hac parte (ut obſervat Pauſanias *loco citato*) totam armaturam in-

telligit. Romani idem uſurpare ſolebant, ut patet ex Plutarcho in *Coriolano*; necnon apud Perſas obtinuit; quamobrem Herodotus *Urania* ſeu *lib.* VIII. *cap.* CXX. refert Xerxem, cum Abderam perveniſſet, Athenis fugientem, ac ſe a periculo tutum exiſtimantem, *zonam ſolviſſe*, hoc eſt, armis ſe exuiſſe. Sed ζώνη latius ſumitur quam ζωστὴρ: uſurpatur enim pro μίτρῃ.

Θώραξ duabus partibus conſtabat, ex quibus una dorſum, altera vero ventriculum tuebatur; extrema dicuntur πτέρυγες, media autem γύαλα. Vid. Pollux & Pauſanias *Atticis*. Latera ſimul ſubnectebantur quibuſdam fibulis, juxta Pauſaniam *ibid.* Id ipſum de lorica Romana notat Silius *lib.* VII. quæ ad Græcorum thoracem prope accedebat; hinc θώραξ ab Heſychio λωρίκιον exponitur, cujus Poetæ hæc ſunt carmina:

—— *qua fibula morſus*
Loricæ crebro laxata reſolverat ictu.

Ἡμιθωράκιον erat dimidius thorax; cujus inventionem Jaſoni tribuit Pollux: illud autem armaturæ genus maximi fiebat ab Alexandro, qui (ut Polyænus *Stratag. lib.* IV. animadvertit) timens ne milites thorace tecti fugam meditarentur, cum terga æque ac pectora illo munirentur, imperavit, ut, parte poſteriore depoſita, ἡμιθωρακίῳ ſe tegerent; unde, ſi in fugam verterentur, illorum dorſa ictibus hoſtium detecta paterent. Thoraces ex diverſa materia conficiebantur; alii ex lino aut cannabi in funiculos contortis ac compactis; idcirco memorantur thoraces *bilices* & *trilices*, a numero liciorum juxta ſe poſitorum. His utebantur in venatione, quia leones aliæque feræ illos dentibus transfigere non valebant, quippe qui funibus inhærebant; ſed in præliis raro geſtabantur, ſicut monet Pauſanias *Atticis*; attamen non deſunt exempla hujus rei; Ajax enim filius Oilei inſignitur epitheto λινοθώρηξ apud Homerum *Iliad.* β. *verſ.* 528.

—— ὀλίγος μὲν ἔην, λινοθώρηξ.
—— *parvus enim erat, lineum thoracem habens.*

Similiter Alexander apud Plutarchum dicitur geſtaſſe θώρακα λινοῦν διπλοῦν *thoracem lineum duplicem*: & Iphicrates milites juſſit, ut, gravibus & inhabilibus thoracibus ferreis depoſitis, armaturam cannabinam accingerent; prout Cornelius Nepos nos docet in *Vita illius imperatoris*. Thoraces utplurimum conflabantur ex ære, ferro, aut aliis metallis, quæ aliquando ita indurabantur, ut validiſſimam vim retundere poſſent: Plutarchus in *Demetrio* refert, Zoilum artificem, ut periculum faceret firmitatis duorum thoracum ferreorum, quibus Demetrium Poliorceten donaverat, ſagittam emiſiſſe ex machina dicta *catapulta*, ad diſtantiam XXVI. paſſuum, quæ tantum abeſt ut ferrum transfigeret, ut vix illud perſtringeret, aut minimam notam ipſi incuteret. Hujus armaturæ duo ſunt genera; quorum aliud, quia conſtabat una aut duabus continuis metalli laminis, necnon quia flecti neſciebat & rigebat, vocabatur θώραξ στάδιος vel στατὸς, juxta Euſtathium; aliud vero ex feræ corio compoſitum erat, ſecundum illud Poetæ.

τῷ δὲ θώρακος σκύτει.

Unde

Unde multi cenſent vocem *lorica* apud Latinos a *loro* derivari. Hujuſmodi corium laminis metallicis diverſæ figuræ apponebatur; quæ aliquando hamos aut annulos non abſimiles catenæ referebant; alias ad pennas aut ſquamas ſerpentum piſciumve propius accedebant, quibus bracteæ aureæ ſæpius ſuperinducebantur. Hinc diſtinguuntur *θώρακες ἁλυσιδωτοὶ*, *λεπιδωτοὶ*, *φολιδωτοὶ*, &c. quorum Poetæ Græci & Latini frequenter meminerunt. Sic Silius de Conſule Flaminio diſſerens ait *lib.* v.

> *Loricam induitur, tortos huic nexilis hamos*
> *Ferro ſquama rudi, permiſtoque aſperat auro.*

Virgilius ſuos Heroes eumdem in morem inſtruit *Aeneid. lib.* XI. *vers.* 487.

> —— *Rutulum thoraca indutus, abenis*
> *Horrebat ſquamis.*

Quia cum non raro obtingeret, ut ſimplex lamina a jaculo aliiſque miſſilibus tranſadigeretur, eam firmare ſolebant duabus, tribus, aut pluribus, ſuperadditis. Ita canit Statius *Thebaid. lib.* VII.

> —— *ter inſuto ſervant ingentia ferro*
> *Pectora.* ——

Item *lib.* XII.
Multiplicem tenues iterant thoraca catenæ.

Unde ex plicarum numero dicti ſunt *bilices* & *trilices*, a Græcis *διπλοῖ* ac *τριπλοῖ*. Virgilius *Aeneid. lib.* III. *vers.* 467.

> *Loricam conſertam hamis, auroque trilicem.*

Κνημῖδες, *ocreæ*, erant tibialia ænea, ferrea, aut ex alio metallo confecta. Sic Heſiodus *Scuto Herculis vers.* 122.

> —— κνημῖδας ὀρειχάλκοιο φαεινοῦ,
> Ἡφαίστου κλυτὰ δῶρα, περὶ κνήμῃσιν ἔθηκε.
> —— *ocreas ex orichalco ſplendido,*
> *Vulcani inclyta dona, tibiis induxit.*

Homerus non raro ex ſtanno conflata deſcribit *Iliad.* σ. *vers.* 612.

> Τεῦξε δέ οἱ κνημῖδας ἑανοῦ κασσιτέροιο.
> *Fecit etiam ei ocreas ex ductili ſtanno.*

Latera ipſa ad malleolos fibulis utplurimum ſubnectebantur, ex ſolido auro argentove ſæpius confectis; ut occurrit apud eumdem Poetam *Iliad.* γ. *vers.* 330.

> Κνημῖδας μὲν πρῶτα περὶ κνήμῃσιν ἔθηκε
> Καλὰς, ἀργυρέοισιν ἐπισφυρίοις ἀραρυίας.
> *Ocreas quidem primum circa tibias poſuit*
> *Pulchras, argenteis fibulis apte junctas.*

Veroſimilius videtur illud armorum genus apud Græcos ſolos prius uſui fuiſſe, aut ſaltem latius obtinuiſſe apud illam quam ullam aliam gentem; quia Græci ab Homero ſemper vocantur *εὐκνήμιδες Ἀχαιοὶ bene ocreati Achivi.*

Χειρίδες, *manicæ*, quibus manus tegebantur; nonnulli quoque iis utebantur ad munienda brachia.

Ἀσπὶς erat clypeus frequenter ex viminibus contextus, juxta iſtud Virgilii *Aeneid. lib.* VII. *vers.* 632.

—— flectuntque ſalignas
Umbonum crates. ——

Unde dicitur ἰτέα ab Heſychio. Quo genere armorum primi in acie uſi fuiſſe dicuntur Prœtus & Acriſius. Vid. Pauſanias *Corinthiacis*. Conficiebatur quoque ex ligno; & ut bellatores commodius illum flecterent, hunc in finem leviſſimo ligno utebantur, cujuſmodi ficus, ſalix, fagus, populus, ſambucus, & ſimiles; quemadmodum nos docet Plinius *Nat. Hiſt. lib.* VI. *cap.* XL. Sed vulgo ex pellibus conflabatur; hinc frequentiſſime memorantur ἀσπίδες βόειαι *clypei bubuli*. Hi in varias plicas complicabantur, bracteis æneis corroboratas. Clypeus Ajacis ex tergore ſeptuplici conſtabat, unica vero lamina ærea tegebatur; ut legere eſt apud Homerum *Iliad. η. vers.* 222.

Ὅς οἱ ἐποίησεν σάκος αἰόλον, ἑπταβόειον,
Ταύρων ζατρεφέων, ἐπὶ δ' ὄγδοον ἤλασε χαλκόν.
Qui ei fecit ſcutum varium, ſeptem bubulis pellibus munitum,
Taurorum præpinguium, octavum autem ſuperinduxerat æs.

Achillis clypeus tribus duplicatis ſuperadditis firmabatur, juxta Poetam:

—— & æs, & proxima rupit
Terga novena boum; decimo tamen orbe moratum eſt.

Sed ejuſdem Herois clypeus apud Homerum *Iliad. υ. vers.* 270. firmius munitur duabus laminis æneis, duabus ſtanneis, & quinta aurea;

—— ἐπεὶ πέντε πτύχας ἤλασε Κυλλοποδίων,
Τὰς δύο χαλκείας, δύο δ' ἔνδοθι κασσιτέροιο,
Τὴν δὲ μίαν χρυσῆν. ——
—— quoniam quinque plicas ſuperinduxerat Vulcanus,
Duas æreas, duaſque intus ſtanni,
Unam vero auream. ——

Præcipuæ clypei partes hæ ſunt.

Ἄντυξ, ἴτυς, περιφέρεια, aut κύκλος, *extremus circulus*, vel *circumferentia*.

Ὀμφαλὸς & μεσομφάλιον, Latine *umbo*, projectura in medio clypeo prominens, cui altera prominentia, ἐπομφάλιον dicta, incumbebat. Ipſis inſerviebat non ſolum miſſilibus detorquendis ac repellendis, ſed etiam hoſtibus proturbandis; unde Martialis huc alludit:

In turbam incideris, cunctos umbone repellet.

Τελαμὼν erat lorum coriaceum, & aliquando virga ahena, clypeum trajiciens, qua parte humeris pendebat, pro more antiquo; ut obſervat Euſtathius *ad Iliad. β. pag.* 184. *Edit. Baſil.* Hinc Homerus *Iliad. π' vers.* 802. ait:

—— αὐ-

—— αὐτὰρ ἀπ' ὤμων
Ἀσπὶς σὺν τελαμῶνι χαμαὶ πέσε τερμιόεσσα.
—— *ſed ab humeris*
Clypeus cum loro in humum cecidit talaris.

Alias dicitur κανὼν, niſi id intelligatur de virga, cui τελαμὼν fixus inhærebat, ex interpretatione Heſychii, quod videtur vero non abſimile; nam κανόνες erant laminæ, quibus clypeus apprehendebatur; prout narrat Homeri Scholiaſtes: ſed τελαμῶνες lora ipſis annexa, & de humeris bellatoris pendentia, quamvis Euſtathius *loco citato* contendat τελαμῶνας priori uſui inſerviiſſe, idemque eſſe ac κανόνας. Clypei non raro retinebantur annulis, qui dicti πόρπακες: ſed lapſu temporis plerique Græci utebantur anſa, nuncupata ὀχάνῳ ſeu ὀχάνη, quod etſi cum vocabulis ſupra memoratis confundatur illiſque explicetur, nihilominus ab utroque reipſa diverſum erat; cum a Caribus inventum ſæpius conſtabat (ut vulgo creditur) ex ferreis longuriolis ſeſe invicem tranſverſa ſecantibus ac litteram X. referentibus; vid. *Etymolog.* Auctor, Hom. Scholiaſtes, & Euſtathius *loco citato*. Bello finito, clypeis, quos templis Deorum appendere ſolebant, anſas detrahebant, ne quis illis uti poſſet in tumultibus repente obortis: unde Ariſtophanes *Equitibus Act.* II. *Scen.* IV. quemdam inducit perterritum, qui clypeos anſis appenſos viderat:

Οἴ μοι τάλας! ἔχουσι γὰρ πόρπακας. ——
Væ mihi miſero! habent enim (clypei *) lora.* ——

Quod alter *ibidem* paulo ante animadverterat:

Οὐ γὰρ ἐχρῆν, εἴπερ φιλεῖς τὸν δῆμον, ἐκ προνοίας
Ταύτας ἐᾷν αὐταῖς τοῖς πόρπαξιν ἀνατεθῆναι.

Neque enim oportebat, ſiquidem amas populum, ex prudentia
Eos (clypeos*) ſinere cum loris ipſis ſuſpendi.*

Æſchylus meminit tintinnabulorum de umbonibus pendentium, ad hoſtem terrefaciendum:

——. ὑπ' ἀσπίδος δὲ τῷ
Χαλκήλατοι κλάζουσι κώδωνες φόβον

ſub clypeo autem ei
Ærea exiſtunt tintinnabula in metum.

Plerique clypeis artificioſe depingebantur variis figuris avium ac quadrupedum, præſertim fortiſſimorum, ut aquilarum, leonum, &c. Nec illis tantum, ſed etiam Diis, corporibus cœleſtibus, omnibuſque naturæ operibus decorabantur: qui mos a temporibus heroicis peti debet, deinde ad ſæcula inferiora tranſmiſſus; Herodotus enim refert *lib.* I. a Caribus primo introductum, & ab illis ad Græcos, Romanos, ac Barbaros perveniſſe.

Apud Græcos varia clypeorum genera obtinebant, inter quos eminebant Argolici, qui reliquis majores creduntur; unde Virgilius *Aeneid. lib.* III. *verſ.* 637. illis aſſimilat oculum Polyphemi portentoſum:

Argo-

Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis inſtar.

Verum enimvero plerique antiqui clypei videntur totum corpus obtegiſſe; hinc Virgilius *Æneid. lib.*XI. *verſ.*227.

——clypeique ſub orbe teguntur.

Tyrtæus membra clypeo tecta enumerat:

Μηρούς τε, κνήμας τε κάτω, καὶ στέρνα, καὶ ὤμους
Ἀσπίδος εὐρείης γαστρὶ καλυψάμενος.

Femora, tibiaſque inferne, & pectora, & humeros
Clypei lati ventre tegens.

Idem plenius patet ex more corpora confoſſorum clypeis impoſita extra campum efferendi; quo alludit illud celebre mandatum matrum Spartanarum ſuis filiis, Ἢ τὰν, ἢ ἐπὶ τᾶν, id eſt, ***Aut hunc*** (nempe clypeum) ***refer, aut ſuper illo effertor***; his verbis ſignificantes, illos decere aut clypeos ſervare, aut vitam amittere illis tuendis; leg. Plutarchus ***Apophthegm. Lacon.*** Ea ipſa de cauſa Homerus illos vocat ἀσπίδας ἀμφιβρότας & ποδηνεκεῖς, quos Euſtathius interpretatur ἀνδρομήκεις, hoc eſt, ***qui hominis ſtaturam æquabant***; ut videre eſt *Iliad.* ζ.

Figura eorumdem vulgo rotunda erat; unde apud Virgilium *clypei orbis*, & frequentiſſime memorantur ἀσπίδες εὔκυκλοι, πάντοσ' ἴσαι, &c. Idcirco extrema circumferentia appellabatur κύκλος, ut ſupra notavimus.

Præterea alii clypei exſtabant minoris craſſitiei ac diverſæ figuræ, quorum uſus invaluit poſt tempora heroïca.

Γέῤῥον aut γέῤῥα quadratum erat, rhombum referens, quod Perſæ primi uſurparunt, juxta Strabonem *lib.*XV. *Tab.*III. *Fig.*IV.

Θυρεὸς oblongus erat & utplurimum acclivis: mihi videtur idem eſſe ac ἀσπὶς κοίλη ἑτερομήκης, cujus meminit Pollux *lib.*I. *cap.*X.

Λαισήϊον videtur ejuſdem fuiſſe figuræ cum priore, & ex tergoribus villoſis conſerebatur; unde Grammatici illud deducunt a λάσιος, id eſt, *villoſus*. Hoc clypei genus leve erat, quapropter (ut Euſtathius animadvertit *ad Iliad.* ι. *pag.*452. *Edit. Baſil.*) Homerus ei tribuit epitheton πτερόεν *ibid. verſ.*452.

——βοείας
Ἀσπίδας εὐκύκλους, λαισήϊά τε πτερόεντα.

——bubulos
Clypeos rotundos, & parmulas leves.

Πέλτη erat exiguus & leviuſculus clypeus, lunæ dimidiatæ non abſimilis, ex Iſid. Hiſpal. *Orig. lib.*XVIII. juxta Xenophontem folium iliceum referens, quo Amazones primæ uſæ ſunt. Sed Suidas aſſerit eſſe clypeum quadrangularem extremo annulo, qui dicitur ἴτυς, carentem.

Hæc ſunt præcipua Græcorum arma: quanti illa fecerint, patet cum ex iis quæ antea notavimus de cura, quam in illis adornandis ac ſervandis adhibebant, tum præſertim ex illo quod de Epaminonda vulgo refertur, qui lethaliter vulneratus & morti vicinus, ſollicite ſciſcitatus eſt de clypeo, an ſalvus eſſet, necne; quemadmodum notat Ammianus *lib.*XXV. Pariter Chabrias, celeberrimus ille Athenienſium dux, nave, quam conſcendebat, peſſumdata, maluit præclare vitam cum clypeo amittere, quam illo

illo relicto in aliam navem confugere; leg. Æmil. Probus in *Chabria*. Cum enim virtus bellica naturæ humanæ maximum decus ab illis exiſtimaretur, idcirco illa arma reverebantur, quibus hanc adipiſcebantur; unde ſi quis ea hoſti reliquiſſet, aut in pignus vel alio modo turpi tradidiſſet, apud Græcos & Romanos illud ei æternæ infamiæ vertebatur, quæ vix ac ne vix quidem ablui & expiari poterat, juxta Scholiaſtem Ariſtoph. *Pluto*.

His pro virili deſcripſi notiora Græcorum arma ad tegendum, quæ in genere dicuntur *ἀλεξητήρια, σκεπαστήρια, φυλακτήρια*, & *προβλήματα*.

Veteres pro armis lædentibus utebantur lapidibus, aut clavis, aliiſque hujuſmodi, quæ rudior natura ipſis ſubminiſtrabat. Minime callebant illas omnes artes nec machinas illas ad hoſtem perdendum excogitatas, quæ dura neceſſitas atque inſatiabilis gloriæ cupido deinceps introduxerunt; ſic Horatius *Serm. lib.* I. *ſat.* III.

Unguibus & pugnis, dein fuſtibus, atque ita porro
Pugnabant armis, quæ poſt fabricaverat uſus,

deſcribit pugnas illorum rudium & incultorum temporum. Apud Lucretium *lib.* V. de hac re locus inſignis exſtat:

Arma antiqua manus, ungues, denteſque fuere,
Et lapides, & item ſilvarum fragmina, rami,
Et flammæ, atque ignes, poſtquam ſunt cognita primum;
Poſterius ferri vis eſt æriſque reperta;
Sed prius æris erat quam ferri cognitus uſus.

Illorum clavæ vocabantur *φάλαγγες* & *φαλάγγια*, unde Grammatici conjiciunt militum agmina appellari *φάλαγγες*, Latine *phalanges*, a more pugnandi, qui antiquitus obtinebat; vid. Euſthathius *ad Iliad.* δ'. *pag.* 357. *Edit. Baſil.*

Prima inter arma nocentia, quæ recentius inventa ſunt, erant *ἔγχος* ac *δόρυ*, *haſta* & *lancea*, cujus haſtile ligneum erat, ac temporibus heroicis vulgo fraxineum; hinc Homerus frequentiſſime meminit *μελίης*, ex. gr. cum de haſta Achillea differit *Iliad.* π'. *verſ.* 143.

Πηλιάδα μελίην, τὴν πατρὶ φίλῳ πόρε Χείρων
Πηλίῳ ἐκ κορυφῆς, φόνον ἔμμεναι ἡρώεσσιν.
Peliadem fraxinum, quam patri charo dedit Chiron
Pelii ex vertice, ut cædes eſſet heroibus.

Trojani ſimiliter eodem ligno armantur *Iliad.* δ'. *verſ.* 47.

Καὶ Πρίαμος καὶ λαὸς ἐϋμμελίω Πριάμοιο.
Et Priamus & populus haſtæ fraxineæ periti Priami.

Cuſpis, Græce *αἰχμὴ*, ahenea erat, necnon *σαυρωτὴρ*, ſic dictus vel quaſi *σαυρωτὴρ* a *σαυρὸς crux*, aut a *σαῦρος lacerta*, cujus ſpeciem (ut ajunt) referebat, ab una parte, qua extremæ haſtæ inſerebatur, recurvus, altera vero acuminatus, qui humi infixus haſtam erectam ſuſtinebat, quotieſcunque milites a laboribus quieſcebant, juxta Euſtathium & Pollucem *lib.* I. *cap.* V. Inde Homerus de Diomedis comitibus verba faciens ſic ait *Iliad.* κ' *verſ.* 151.

—— ἀμφὶ

ἀλήφὶ δ' ἑταῖροι
Εὗδον· ὑπὸ κρασὶν δ' ἔχον ἀσπίδας· ἔγχεα δέ σφιν
Ὀρθ' ἐπὶ σαυρωτῆρος ἐλήλατο. ——
—— *circumque ſocii*
Dormiebant: ſub capitibus autem habebant ſcuta: haſtæque ipſis
Erectæ in cuſpide poſteriore fixæ erant. ——

Ariſtoteles *de Arte Poet.* eumdem morem apud Illyricos ſua ætate obtinuiſſe teſtatur, qui videtur ad alias gentes perveniſſe; ut liquet ex I. *Sam. cap.* XXVI. *vers.* 7. ubi Saul dicitur obdormiviſſe, haſta juxta caput terræ infixa. Pace haſtas ad columnas erigebant in oblonga lignea theca, quæ dicitur δουροδόκη, ut exſtat apud Homerum *Odyſſ.* α. *vers.* 329.

Ἔγχος ὁ μὲν ἔστησε, φέρων πρὸς κίονα μακρὴν,
Δουροδόκης ἔντοσθεν ἐΰξόυ.
Haſtam quidem ſtatuit, ferens, ad columnam longam,
Intra armarium bene politum. ——

Virgilius *Æneid. lib.* XII. *vers.* 92. accinit Homero.
Exin, quæ in mediis ingenti adnixa columnæ
Ædibus adſtabat validam vi corripit haſtam.

Haſtarum duo genera exſtant, ut Strabo probe notavit *lib.* X. priori, quæ dicebatur δόρυ ὀρεκτὸν, cominus pugnabant, cujus moderandæ ac torquendæ peritia Abantum celebratur apud Homerum *Iliad.* β. *vers.* 542.

Τῷ δ' ἅμ' Ἄβαντες ἕποντο θοοὶ, ὄπιθεν κομόωντες,
Αἰχμηταὶ, μεμαῶτες ὀρεκτῇσι μελίῃσιν
Θώρηκας ῥήξειν δηΐων ἀμφὶ στήθεσσι.
Hunc ſimul Abantes ſequebantur veloces, a tergo comati,
Pugnaces, prompti porrectis haſtis fraxineis
Thoraces diſrumpere hoſtium circa pectora.

Ubi notanda eſt ſignificatio verbi ὀρέξασθαι, quod (ut Scholiaſtes animadvertit) ad arma, quibus ex propinquo decertabant, refertur; econtra πάλλειν de miſſilibus potius dicitur, quæ efferuntur generalioribus nominibus παλτὰ & βέλη, poſterius haſtarum genus complectentibus; unde verba Thraſonis cujuſdam jactabundi *Odyſſ.* θ.

Δουρὶ δ' ἀκοντίζω ὅσον οὐκ ἄλλος τις ὀϊστῷ.
Haſta autem jaculor quantum nullus alius ſagitta.

Heroes pugnam ſingularem hunc in modum decertare ſolebant, qui, haſtis vibratis, dimicant enſibus. Sic Hector & Achilles *Iliad.* χ. Menelaus ac Paris *Iliad.* γ. cæterique inter ſe pugnantes inducuntur. Theocritus pugnam Caſtoris cum Lynceo eamdem deſcribit κβ.

Ἔγχεσι μὲν πράτιστα τιτυσκόμενοι λόγον εἶχον
Ἀλλάλων, εἴπου τι χροὸς γυμνωθὲν ἴδοιεν.
Ἀλλ' ἤτοι τὰ μὲν ἄκρα, πάρος τινὰ δηλήσασθαι

Δουρ

Δῦρ' ἐάγη, σακέεσσιν ἐνὶ δεινοῖσι παγέντα.
Τὼ δ' ἄορ' ἐκ κολεοῖιν ἐρυσσαμένω, φόνον αὖθις
Τεῦχον ἐπ' ἀλλάλοισι· μάχης δ' ὐ γίνετ' ἐρωή.
Haſtas quidem dirigentes primum certamen habebant
Alter in alterum, ſi quam corporis partem nudam viderent.
Verum extremitates, priuſquam quemquam læderent,
Haſtarum frangebantur, quum in duris ſcutis fixæ eſſent.
Illi vero enſes e vaginis ſtringentes, rurſum cædem
Struebant ſibi mutuo: neque ulla pugnæ remiſſio fiebat.

Macedones utebantur ſpecie haſtæ dictæ *σαρίσσης*, quæ XIV. aut XVI. cubitorum longitudinem æquabat.

Ξίφος, id eſt, *enſis*, antiquitus a baltheo ſuperhumerali pendebat; unde Homerus hæc habet *Iliad. β. vers.* 45.

Αμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον.
Circum autem humeros poſuit enſem argenteis clavis.

Heſiodus ac reliqui Poetæ idem memorant: ſic ille *Scuto Herculis vers.* 221.

Ωμοισιν δέ μιν ἀμφὶ μελάνδετον ἄορ ἔκειτο
Χάλκεον, ἐκ τελαμῶνος. ——
Ex humeris autem circa ipſum vagina incluſus nigra enſis pendebat
Aereus, de loro. ——

Baltheus ad femora uſque demittebatur. Hinc Homericus Heros *Odyſſ. λ.*

Αὐτὰρ ἐγὼ ξίφος ὀξὺ ἐρυσσάμενος παρὰ μηρῦ
Ημην. ——
Cæterum ego gladio acuto ſtricto a femore
Ibam. ——

Et Æneas apud Virgilium *Aeneid. lib.* x. *vers.* 786.

—— *ocyus enſem*
Aeneas, viſo Tyrrheni ſanguine lætus,
Eripit a femore. ——

Quæri poteſt, an a dextro an vero a ſiniſtro latere enſis penderet; quidam regerunt, pedites ad ſiniſtram, equites autem ad dextram, gladium geſtaſſe; & Joſephus *Excid. Hieroſol. lib.* III. diſertis verbis meminit equitum, quibus enſis dextrorſum demittebatur: ſed an illud ſemper & ubique fuerit obſervatum, an vero alternas vices ſubierit, (ut Lipſius *Milit. Rom.* de enſe Romano animadvertit) non tam facile definiri poteſt. Ad vaginam, quæ vocabatur *κολεὸς*, appenſus erat pugio, dictus *τὸ παρὰ μηρὸν*, *παραμήριον*, aut *παραζώνιον ξιφίδιον*, juxta Euſtathium *ad Iliad. γ.* *παραξιφίδιον* vel *ἐγχειρίδιον*, & apud Homerum *μάχαιρα*. Raro illo pugnabant, ſed data occaſione loco cultri utebantur; ſicut patet hoc uno exemplo ex eodem Poeta petito *Iliad. γ. vers.* 271.

Ατρείδης δὲ ἐρυσσάμενος χείρεσσι μάχαιραν,
Η οἱ πὰρ ξίφεος μέγα κυλεὸν αἰὲν ἄορτο,
Αρνῶν ἐκ κεφαλέων τάμνε τρίχας. ——

Atrides autem diſtricto manibus cultro,
Qui ei ad enſis magnam vaginam ſemper pendebat,
Agnorum ex capitibus abſcidit pilos. ——

Poſſidonius apud Athenæum *Deipnoſoph. lib.* XIV. teſtatur priſcos Gallos id ipſum uſurpaſſe. Juxta illum, aut potius pro illo, milites ſerius ſicam, dictam *ἀκινάκην*, geſtabant; cujus uſum a Perſis acceperant, prout notant Moſchopulus in *Vocib. Atticis*, Pollux, cæterique. Aliquando alio enſe, nomine *κοπὶς*, utebantur, qui proxime accedebat ad Romanorum *enſem falcatum* ac noſtrum *acinacem*; nec non apud Argivos præſertim uſui erat. Huic non abſimiles erant Spartanorum enſes, qui juxta Pollucem *ξυῆλαι*, ſed, ſi Xenophonti credimus, *ξυῆλαι*, ab Athenienſibus vero *κνήστεις* appellati ſunt; vid. Suidas, Euſtathius *ad Iliad. γ.* Heſychius, aliique; falcati erant ac multo breviores illis, qui in aliis Græciæ locis vulgo obtinebant; cujus moris cauſa redditur ab Antalcide, qui interrogatus reſpondit, *Se illo gladio uti, quia hoſtem cominus adoriebantur*; ut cenſet Plutarchus *Apophth.* & cum alter apud Ageſilaum enſem hujuſmodi deriſiſſet, quem agyrta facile deglutiret, ſi vellet: *imo* (reponit Rex ille) *nihilominus hoſtem bis brevibus armis attingere valemus*; juxta eumdem *loc. cit.* & in *Lycurgo*. Denique in antiquorum Græcorum enſe animadverti debet capulus; quem ſumma cum cura decorabant, non tam argento, auro, gemmiſque, quam figuris capitum leoninorum, quo majorem terrorem hoſti incuterent.

Ἀξίνη eſt genus ſecuris, qua Agamemnonem adoritur Piſander apud Homerum *Iliad. ν. vers.* 611.

—— ὁ δ' ὑπ' ἀσπίδος εἵλετο καλὴν
Ἀξίνην εὔχαλκον, ἐλαΐνῳ ἀμφὶ πελέκκῳ,
Μακρῷ ἐϋξέστῳ. ——
—— *ille autem de ſub ſcuto ſumpſit pulchram*
Securim ex ære ſcite factam, oleaginum inſertum habens manubrium,
Longum, bene politum. ——

Πέλεκυς prædictæ ἀξίνῃ non abſimilis erat, imo cum illa confunditur ab Homero *Iliad. ο. vers.* 710.

Ἀλλ' οἵ γ' ἐγγύθεν ἱστάμενοι, ἕνα θυμὸν ἔχοντες,
Ὀξέσι δὴ πελέκεσσι καὶ ἀξίνῃσι μάχοντο.
Sed hi cominus ſtantes, unum animum habentes,
Acutis jam ſecuribus & bipennibus pugnabant.

Varia alia armorum genera notæ obſcurioris apud Scriptores occurrunt, quorum hoc unum memorare lubet, & deinde ad arma miſſilia pergam: illud eſt *κορύνη*, fuſtis ligneus aut ferreus; a quo famoſus ille latro Periphetes, a Theſeo occiſus, Κορυνήτης dictus eſt; vid. Plutarchus in *Theſeo*, Diodorus Siculus *lib.* IV. Eodem nomine inſignitur Areithous, qui (ut Homerus refert *Iliad. η. vers.* 136.) clava ferrea integra hoſtium agmina facile perrumpebat:

Τοῖσι δ' Ἐρευθαλίων πρόμος ἵστατο, ἰσόθεος φώς,
Τεύχε' ἔχων ὤμοισιν Ἀρηϊθόοιο ἄνακτος,
Δίου Ἀρηϊθόου, τὸν ἐπίκλησιν Κορυνήτην

Ar-

Ἄνδρες κίκλησκον καλλίζωνοί τε γυναῖκες·
Οὕνεκ' ἄρ' ἐ τόξοισι μαχέσκετο δηρί μακρῷ,
Ἀλλὰ σιδηρείῃ κορύνῃ ῥήγνυσκε φάλαγγας.

Inter illos autem Ereuthalion in acie primus ſtabat, par deo vir,
Arma geſtans humeris Areithoi regis,
Nobilis Areithoi, quem cognomento Clavigerum
Viri appellabant pulchreque cinctæ mulieres:
Quoniam non ſagittis pugnabat haſtaque longa,
Sed ferrea clava rumpebat phalanges.

Τόξον, *arcus*; cujus inventio Apollini a quibuſdam tribuitur, idcirco ab arte arcum tendendi varia nomina obtinuit; cujuſmodi ἑκηβόλος, ἑκατηβελέτης, ἕκατος, τοξοφόρος, χρυσότοξος, ἀργυρότοξος, εὐφαρέτρης, &c. Quæ omnia epitheta etſi Fabularum Interpretes ad peregrinos ſenſus detorqueant, attamen antiqui Mythologi ad hanc originationem uno conſenſu referunt. Iſtud inventum Deus ille largitus eſt primævis Cretæ incolis juxta Diodorum, qui dicuntur primi mortalium artem ſagittandi calluiſſe, ut notat Iſidorus; imo inferioribus ſæculis arcus Cretenſes celebrantur, ac reliquis omnibus, qui in Græcia obtinebant, anteponuntur; leg. Pollux *lib.* I. *cap.* x. Alii malunt Perſem filium Perſei hujus generis armorum inventorem prædicare, alii vero Scythem Jovis filium, juxta Plinium, gentiſque Scytharum parentem, qui illius artis peritiſſimi erant, ejuſdemque primi magiſtri a multis laudantur; ab his autem ad Græcos pervenit, quorum plures nobiliſſimi juvenes a Scythis inſtituti ſunt; quod pro ratione temporum non immerito haberi poteſt eximia inſtitutio. Sic Hercules (ne plura exempla afferam) illam artem edoctus eſt a Teutaro paſtore Scytha, qui illum donavit arcu & ſagittis Scythicæ artis: hinc Lycophron de Herculis ſagittis verba faciens hæc ait *Caſſand. vers.* 56.

Τοῖς Τευταρείοις βουκόλου πτερώμασι.
Teutari bubulci ſagittis.

Item Tzetzis Scholia *ibid.* & Theocriti Scholiaſtes *Idyll.* XIII.

Et quamvis Theocritus nomen magiſtri in Eurytum mutaverit, nihilominus ipſemet Eurytus Scytha origine erat: idcirco apud eumdem Poetam *Idyll.* eodem Heros ille inducitur Mæotico, id eſt, Scythico, arcu inſtructus:

Ὤχετο, Μαιωτιστὶ λαβὼν εὐκαμπέα τόξα.
Abiit, more Scytharum ſumpto incurvo arcu.

Pariter Lycophron *Caſſand. vers.* 915. Μαιώτην πλόκον, hoc eſt, *Mæoticum arcum*, Minervæ tribuit, eodemque loco meminit Herculis draconis Scythici, quo intelligit arcum ab Hercule Philocteti donatum in pignus animi grati, cum rogum accenderet, quo vivus combuſtus eſt:

Αὐτὴ γὰρ ἄκραν ἄρδιν εὐθυνεῖ χεροῖν
Σάλπιγξ ἀποψάλλουσα Μαιώτην πλόκον·
Δύρα παρ' ὄχθαις ὅς ποτε φλέξας θρασὺς
Λέοντα, ῥαιβῷ χεῖρας ὥπλισε Σκύθῃ
Δράκοντ', ἀφύκτων γομφίων λυροκτύπον.

Ipſa namque extremam ſagittam diriget manu
Tubicina, Mæotium intendens nervum:
Qui apud ripas Duræ quondam comburens audacem
Leonem, curvo manus armavit Scythico
Dracone, inevitabilium molarium lyricine.

Præterea ambo illi Poetæ flexuram arcus Scythici præſertim notant, qua diſtinguitur ab arcubus Græcorum cæterarumque gentium; & tantæ magnitudinis erat, ut lunam dimidiatam aut ſemi-circulum complecteretur; ſicut legere eſt apud Marcellinum *lib.* xx. Unde Opilio apud Athenæum *Deipnoſoph. lib.* x. deſcribens litteras nominis Theſei, & uniuſcujuſque figuram ad quidquam ſimile referens, tertiam arcui Scythico aſſimilat:

Σκυθικῷ δὲ τόξῳ τὸ τρίτον ἦν παρεμφερές.
Scythico autem arcui tertia erat fere ſimilis.

Qua intelligit non recentiorem figuram litteræ *S*, ſed antiquiorem *C*, quæ ſemi-circulum exhibet, & in nomine ΘΗCΕΥC tertium locum obtinet.

Arcus apud Græcos vulgo decorabantur auro argentove, quapropter memorantur *arcus aurei*, & Apollo vocatur ἀργυρότοξος: ſed ex ligno utplurimum conficiebantur; etſi antiquitus Scytharum in morem cornei erant; quemadmodum legere eſt de Pandari arcu apud Homerum *Iliad. δ. verſ.* 105.

Αὐτίκ' ἐσύλα τόξον ἐΰξοον, ἰξάλυ αἰγὸς
Αγρίυ, ὅν ῥά ποτ' αὐτὸς ὑπὸ στέρνοιο τυχήσας,
Πέτρης ἐκβαίνοντα δεδηγμένος ἐν προδοχῇσι,
Βεβλήκει πρὸς στῆθος· ὁ δ' ὕπτιος ἔμπεσε πέτρῃ.
Τῦ κέρα ἐκ κεφαλῆς ἑκκαιδεκάδωρα πεφύκει·
Καὶ τὰ μὲν ἀσκήσας κεραοξόος ἤραρε τέκτων,
Πᾶν δ' εὖ λειήνας, χρυσέην ἐπέθηκε κορώνην.
Statim eduxit arcum perpolitum, ſalacis capri
Agreſtis, quem quondam ipſe ſub pectore aſſecutus,
E rupe exeuntem excipiens in inſidiis,
Percuſſerat in pectus: hic autem ſupinus cecidit in petram:
Cujus cornua ex capite ſexdecim palmorum nata erant:
Et illa quidem elaborans cornuum politor aptaverat faber,
Totumque cum recte lævigaſſet, auream impoſuit cuſpidem.

Unde Lycophron *Caſſand. verſ.* 563. qui mores antiquatos ac phraſes obſoletas affectat, hæc habet de Apolline Idam arcu aggrediente:

—— ἐν χάρμαισι ῥαιβώσας κέρας.
—— *in pugna curvato cornu.*

Sed quidam inter veteres Gloſſographos κέρας malunt interpretari τρίχωσιν, id eſt, *arcus nervum*, qui ex pilis equinis contortus erat, ideoque dictus ἱππεία Heſychio: ad quod Accius alludit, cum ait:

Reciproca tendens nervo equino concita
Tela. ——

Apud Homerum vero illi nervi conficiuntur ex tergoribus in corrigias diſſectis: unde legimus τόξα βόεια *Iliad. δ verſ.* 122.

Ελκε

Ελκε δ᾽ ὁμῦ γλυφίδας τε λαβὼν καὶ νεῦρα βόεια.

Traxit autem ſimul crenas ſagittæ prehenſas & nervos bovinos.

Ut Euſtathius obſervat *ad hunc locum*. Hoc unum denique de arcu notandum eſt: nimirum illa pars, cui nervus annectebatur, quæque extremo arcu extſtabat, vocata κορώνη, vulgo aurea & arcum abſolvens; quapropter Homerus *Iliad* δ. poſtquam arcum delinearit, hæc ſubdit:

—— χρυσέην ἐπέθηκε κορώνην.

—— *auream impoſuit cuſpidem.*

Hinc Euſtathius nos docet χρυσῆν ἐπιτιθέναι κορώνην denotare *rem ad felicem exitum perducere.*

Sagittæ leviore ligno ſæpius conficiebantur, cui præfigebatur cuſpis ferrea, utplurimum hamata; unde Ovidius de Amore:

Et manus hamatis utraque eſt armata ſagittis.

Aliquando duobus, tribus, imo quatuor uncis armabantur; ut legere eſt apud Statium *Thebaid. lib.* IX.

Aſpera tergeminis acies ſe condidit uncis.

Eodem ſenſu Hippocratis τετράγωνα βέλη intelligenda veniunt. Acies ſagittæ veneno infici ſolebat; qua inhumana arte celebratur Amycus apud Virgilium *Aeneid. lib.* IX. *verſ.* 771.

—— *inde ferarum*
Vaſtatorem Amycum, quo non felicior alter
Ungere tela manu, ferrumque armare veneno.

Mos iſte, qui apud barbaras gentes invaluit, a Græcis raro uſurpatus eſt: hinc Minerva apud Homerum perſonam agens Mentæ Regis Taphiorum & Anchiali filii obtendit patrem ſuum, amicitiæ ergo, illo lethifero unguento Ulyſſem liberali manu donaſſe, qui moleſtum iter in Ephyram antea ſuſceperat ad illud ſibi comparandum, ſed ipſi denegatum fuit ab Ilo Mermeri filio, qui (ut Poeta refert *Odyſſ.* α. *verſ.* 260.) religionis cauſa petitionem Ulyſſis ratam habere noluit, timens ne Dii illius criminis vindices forent:

Εξ Εφύρης ἀνιόντα παρ᾽ Ιλε Μερμερίδαο.
Ωχετο γὰρ κᾀκεῖσε θοῆς ἐπὶ νηὸς Οδυσσεὺς,
Φάρμακον ἀνδροφόνον διζήμενος, ὄφρα οἱ εἴη
Ιὺς χρίεσθαι χαλκήρεας· ἀλλ᾽ ὁ μὲν οὔ οἱ
Δῶκεν, ἐπεί ῥα θεοὺς νεμεσίζετο αἰὲν ἐόντας.
Αλλὰ πατήρ οἱ δῶκεν ἐμὸς, φιλέεσκε γὰρ αἰνῶς.
Ex Ephyre reverſum ab Ilo Mermerida.
Profectus enim erat illuc celeri in navi Ulyſſes,
Venenum mortiferum inquirens, ut ipſi eſſet
Ad ſagittas ungendas ære acuminatas: ſed ille quidem non ei
Dedit, quoniam deos verebatur ſempiternos.
Sed pater illi dedit meus, amabat enim vehementer.

Præterea alis inſtruebantur ad vim & celeritatem augendam; unde nati ſunt apud Homerum πτερόεις ἰὸς *Iliad.* δ. πτερόεις ὀϊστὸς *Iliad.* ε. apud Oppianum

Αλι-

Ἁλιευτ. β. ὀϊςὸς φερεπτέρυξ, & Κυνηγετ. εὔπτερος, & apud Sophoclem in *Trachin.* ἰὸς κομήτης, aliaque hujuſmodi epitheta ac nomina; vide, ſi placet, *Commentarium noſtrum in Lycophronem vers.* 56. Sagittæ geſtabantur in pharetra undique clauſa, ideoque (ut Euſtathius notat *ad Iliad. α.*) dicitur ἀμφηρεφής: pharetram cum arcu Heroes humeris imponebant: ſic deſcribitur Apollo apud Homerum *Iliad. α. vers.* 45.

Τόξ' ὤμοισιν ἔχων, ἀμφηρεφέα τε φαρέτρην.
Arcus humeris geſtans, circumtectamque pharetram.

Pariter Hercules apud Heſiodum *Scuto Herculis vers.* 129.

—— κοίλην δὲ περὶ φαρέτρην
Καββάλετ' ἐξόπιθεν, πολλοὶ δ' ἔντοσθεν ὀϊςοὶ
Ριγηλοὶ, θανάτοιο λαθιφθόγγοιο δοτῆρες.
—— *cavam autem circa pectora pharetram*
Rejecit in tergum, multæ autem intus ſagittæ
Horrendæ, mortis vocem reprimentis datrices.

His adde celebrem illam]Heroidem apud Virgilium *Æneid. lib.* XI. *vers.* 652.

Aureus ex humero ſonat arcus, & arma Dianæ.

Flectendo arcu manum ad aurem dextram minime adducebant Græci veteres, recentiorum temporum Perſarumque in morem, juxta Procopium *de Bello Pers. lib.* I. ſed arcu recta ex adverſo pectoris diſpoſito manum ad mammam dextram reducebant, ex Euſtathio *ad Iliad. δ. pag.* 344. & *Iliad. θ. pag.* 602. *Edit. Baſil.* prout ſolebant Amazones, quæ dextram mamillam reſcidiſſe referuntur, ne illis ſagittam emittentibus impedimento foret; qua de cauſa illarum nomen vulgo deducitur ab α. privativo & μαζὸς *mamma*, quaſi *abſque mamma*. Hinc Homerus de Pandaro ait *Iliad. δ. vers.* 123.

Νευρὴν μὲν μαζῷ πέλασεν, τόξῳ δὲ σίδηρον.
Nervum quidem mammæ admovit, arcui autem ferrum.

Varia jaculorum erant genera: ex. gr. γρόσφος, qui ab Homero *Odyſſ. δ.* & Euſtathio *ibid.* dicitur αἰγανέη: ὑσσὸς, & plurima alia; quorum quædam torquebantur ope lori, medio corpori accincti, quod Græcis dictum ἀγκύλη, Latinis vero *amentum*; actio ipſa verbo ἀγκυλίσασθαι effertur, etſi non raro uſurpetur in genere pro quovis modo jaculandi & ſine amento; jaculum ſic contortum appellatur μεσάγκυλον: hujuſmodi moris meminerunt Romani ac Græci Scriptores: unde Seneca in *Hippolyto*:

Amentum digitis tende prioribus,
Et totis jaculum dirige viribus.

Antiqui Græci hoſtem lapidibus laceſſere ſoliti. Sic Agamemnon apud Homerum *Iliad. λ. vers.* 264.

Αὐτὰρ ὁ τῶν ἄλλων ἐπεπωλεῖτο ςίχας ἀνδρῶν,
Εγχεΐ, τ' ἄορί τε, μεγάλοισί τε χερμαδίοισιν
At hic aliorum obibat ordines virorum,
Haſtaque, enſeque, magniſque ſaxis.

Hi lapides tantæ magnitudinis erant, ut viribus conjunctis plures homines hac noſtra ætate vix ac ne vix quidem ſuſtollere valerent. Lapide hujus craſſitiei Diomedes apud Homerum *Iliad. ε. vers.* 303. Æneam proſtravit:

—— ὁ

—— ὁ δ' χερμάδιον λάβε χειρὶ
Τυδείδης, μέγα ἔργον, ὃ οὐ δύο γ' ἄνδρε φέροιεν,
Οἷοι νῦν βροτοί εἰσιν· ὁ δέ μιν ῥέα πάλλε καὶ οἶος.
Τῷ βάλεν Αἰνείαο κατ' ἰσχίον.
—— *ille autem ſaxum prehendit manu*
Tydides, magni ponderis, quod non duo viri ferrent,
Quales nunc homines ſunt: hic vero ipſum facile movebat etiam ſolus.
Eo percuſſit Æneæ coxendicem. ——

Pariter Ajax & Hector iiſdem armis ſe invicem adoriuntur; poſterioris quidem (ut Poeta refert *Iliad.* η. *vers.* 270.) clypeus confractus eſt lapide molari:

Εἴσω δ' ἀσπίδ' ἔαξε βαλὼν μυλοειδέϊ πέτρῳ.
Perfregit autem clypeum percuſſum molari ſaxo.

Imo ipſimet Dii hujuſmodi armis uſi ſunt, ut patet exemplo Minervæ apud Homerum *Iliad.* φ. *vers.* 403. quæ in Deum belli irruit, armata lapide portentoſæ magnitudinis, qui ſuperioribus ſæculis in terminum erectus fuerat:

Ἡ δ' ἀναχασσαμένη, λίθον εἵλετο χειρὶ παχείῃ,
Κείμενον ἐν πεδίῳ, μέλανα, τρηχύν τε, μέγαν τε,
Τὸν ῥ' ἄνδρες πρότεροι θέσαν ἔμμεναι οὖρον ἀρούρης·
Τῷ βάλε θοῦρον Ἄρηα κατ' αὐχένα, λῦσε δὲ γυῖα.
Illa vero retro cedens, ſaxum prehendit manu forti,
Jacens in campo, nigrum, aſperumque, magnumque,
Quod priſci homines poſuerant ut eſſet terminus agri:
Hoc percuſſit impetuoſum Martem ad cervicem, ſolvitque membra.

Virgilius *lib.* XII. *Æneid. vers.* 896. hujus rei præclarum exemplum eleganter deſcribit, cum ait de Turno:

Nec plura effatus, ſaxum circumſpicit ingens,
Saxum antiquum, ingens, campo quod forte jacebat
Limes agro poſitus, litem ut diſcerneret arvis:
Vix illud lecti bis ſex cervice ſubirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepida contorſit in hoſtem,
Altior inſurgens, & curſu concitus heros.

Cujuſmodi deſcriptiones plurimi inter recentiores Criticos, præſertim inter Gallos, exagitant exploduntque tanquam abſurdas atque ineptas, qui dum leges probabilitatis ex moribus ſuæ ætatis ſtatuunt, vix ullus locus occurrit apud veteres Poetas, qui illorum ſubtiliori palato bene ſapiat hac vel de cauſa.

Sed quamvis prælia veterum Heroum prædicto ſtylo deſcribi debeant, ex teſtimonio plerorumque Poetarum antiquorum, nihilominus recentioribus ſæculis, quibus tradunt hominum robur ac fortitudinem minui, dum illorum prudentia & aſtutia proficiebant, raro fit mentio lapidum, niſi in obſidionibus, cum obſeſſi in capita hoſtium ſaxa ingentia devolvere ſolebant. Variis inſtrumentis bellicis ſimiliter emittebantur, quorum uſitatiſſimum in præliis erat,

Σφενδόνη, ſeu *funda*; quæ (ut plures volunt) ab incolis inſularum Bale-

arium

arium inventa eſt, qui tanta arte atque dexteritate eam torquebant, ut a matribus cibus pueris non porrigeretur, niſi prius de ſummo palo lapidem aut quid ſimile dejeciſſent; ut diſcere eſt ex Vegetio *de Re Milit. lib.* I. *cap.* XVI. Cum vero in militiam ibant, hujuſmodi inſtrumentum primas tenebat inter arma lædentia illius gentis; ſolebant enim tres fundas geſtare, quarum duæ de collo, (ut notat Euſtathius *Comment. in Dionyſium*) aut (prout ſentit Lycophron ejuſque Scholiaſtes) altera collo, altera vero manu pendebant, denique tertia lumbis circumcingebatur. Hinc fundæ Balearicæ ab omnibus priſcis Scriptoribus celebrantur; ex.gr. ab Ovidio *Metam. lib.* I.

Non ſecus exarſit, quam cum Balearica plumbum
Funda jacit; volat illud, & incandeſcit eundo,
Et quos non habuit, ſub nubibus invenit ignes.

Funda ſimiliter utebantur Græci, præſertim Acarnanenſes, ex Polluce *lib.* I. *cap.* X. qui artis fundam moderandi peritiſſimi erant, & a multis creduntur ejuſdem inventores; alii hanc laudem Ætolis tribuunt, juxta Strabonem; ſed nulli Græcorum tanta arte ac peritia illam torquebant ac Achæi, qui Ægium, Dymas, & Patras tenebant; illi enim a pueritia hanc artem exercebant, (ut legere eſt apud Livium *lib.* XXXVIII.) ipſoſque Balearicos hac in arte antecelluiſſe a non paucis produntur: unde trito proverbio quidquid in ſcopum recta collimabat, dictum Ἀχαϊκὸν βέλος, ſecundum Suidam. Vulgares leviterque armati milites illis armis uti ſolebant: Cyrus exiſtimabat hæc non decere præfectum, ſicut refert Xenophon *Cyropæd. lib.* VII. ipſeque Alexander, ut hoſtes apud ſuos milites in contemptum adduceret, illos ſic alloquitur apud Curtium *lib.* IV. *Intuerentur Barbarorum inconditum agmen: alium nihil præter jaculum habere, alium funda ſaxa librare, paucis juſta arma eſſe.* Figuram fundæ ex Dionyſio diſcere eſt, qui terræ illam aſſimilat, cum non foret perfecte rotunda, ſed oblonga & ad meditullium latior: funda enim funiculo implexo non abſimilis erat, in medio aliquantulum patens, figuram ovalem referens, & paulatim in duo lora deſinens; Geographi illius hæc ſunt ipſiſſima verba Περιηγ.

Οὐ μὲν πᾶσα διαπρὸ περίδρομος, ἀλλὰ διαμφὶς
Ευρυτέρη βεβαῶα πρὸς ἠελίοιο κελεύθυς,
Σφενδόνῃ ἐοικυῖα. ——

Non quidem omnis prorſus rotunda, ſed utrinque
Latior adſcendit ad ſolis ortum,
Fundæ ſimilis.

Videntur ex diverſa materia confici; apud Homerum ex lana ovina; idcirco cujuſdam Herois manum vulneratam Agenor funda obligat *Iliad. ν. vers.* 599.

Αὐτὴν (ſcil. χεῖρα) δὲ ξυνέδησεν ἐϋστρόφῳ οἰὸς ἀώτῳ,
Σφενδόνῃ, ἣν ἄρα οἱ θεράπων ἔχε ποιμένι λαῶν.

Ipſam vero colligavit pulchre circumvoluta ovis lana,
Funda, quam ei miniſter tenebat paſtori populorum.

Hac emittebantur ſagittæ, & laminæ plumbeæ, quæ dicuntur μολυβδίδες aut μολυβδίναι σφαῖραι, ex quibus quædam libram Atticam, id eſt, centum drachmas, pondo æquabant. In varia genera diſtinguebantur; aliæ una, aliæ duabus, aliæ vero tribus habenis moderabantur.

Funda

Funda bis terve circum caput adducta globum emittebant. Sic Mezentius apud Virgilium *Æneid. lib.* IX. *vers.* 587.

Ipſe ter adducta circum caput egit habena.

Attamen a Vegetio illius artis peritiſſimi laudantur, qui funda ſemel tantum circumacta globulum explodebant. Quouſque illud genus armorum glandem adigebat, ex ſequenti verſiculo edocemur:

Fundum Varro vocat, quem poſſis mittere funda.

Tanto impetu ferebatur, ut nec galea, nec clypeus, nec aliud armaturæ genus, illi ſuſtinendo par eſſet; atque ex concitatiſſimo motu, quo agitur, plumbatæ (ut Seneca refert) non raro liqueſiebant. *Tab.* III. *Fig.* V. & VI.

Denique memorantur glandes igniariæ, quæ appellantur πυροβόλοι λίθοι, &c. aliæ σκυτάλια aut σκυταλίδες, quæ ligneæ erant, & aliquando pedem, imo cubitum æquabant: ſpicis ferreis armabantur, quibus ſubſternebantur faces, cannabis, pix, aut tale quid combuſtibile, quæ cum ignem concepiſſent, magno cum impetu in obvios hoſtium ordines vibrabantur; unde ſpicæ illæ ferreæ cuivis rei occurrenti adhærentes penitus comburebant, ut notum eſt ex Suida: quapropter mihi videntur, præſertim in obſidionibus, hoſtium operibus diruendis inſerviiſſe, etſi modo memoratus Scriptor nihil tale notaverit.

De militari veſtitu quidquam certi aut firmi dici non poteſt; tantum obſervari debet, Lycurgum apud Lacedæmonios habitum purpureum militibus præcepiſſe; cujus inſtituti varia cauſa reddi poteſt; vel quia illo colore pannus facillime imbuitur, nec non cæteris perennior exiſtimatur, ex Xenophonte *de Republ. Lacedam.* vel quia acris & ſplendidus, qui color illi Legislatori videbatur idoneus hominum animo erigendo, atque viros fortes maxime decens, juxta Plutarchum *Inſtit. Lacon.* aut denique quia aptiſſimus erat maculis ſanguinis abſorbendis, ad cujus adſpectum aut imperiti ac inexperti milites animum deſponderent parteſque desererent, aut hoſtes novas vires & alacritatem reciperent, ex Plutarcho *loc. cit.* Æliano *lib.* VI. *cap.* VI. Valerio *lib.* II. *cap.* VI. Quod probe ſapienterque animadverſum fuiſſe notat Euſtathius in *Scholiis ad locum Homeri Iliad.* λ. ubi puſillanimes Trojani, cum ſanguinem ex Ulyſſis vulnere defluentem vidiſſent, animum de novo colligunt, ac ſe invicem adhortantes, in Heroem conjunctis viribus ruunt. *Iliad.* λ. *vers.* 459.

Τρῶες δὲ μεγάθυμοι, ἐπεὶ ἴδον αἷμ' Ὀδυσῆος,
Κεκλόμενοι καθ' ὅμιλον, ἐπ' αὐτῷ πάντες ἔβησαν.
Trojani autem magnanimi, poſtquam viderunt ſanguinem Ulyſſis,
Cobortantes ſeſe per turbam, in ipſum omnes iverunt.

Ulterius de Lacedæmoniis notandum venit, illos, cum hoſte manum conſeruiſſe, coronas ſertaque capitibus geſtantes, etſi alias illis ornamentis uti minime ſolent: his ſignis felicem ſucceſſum ſibi promittentes, &, ut ita dicam, ante victoriam tropæa erigentes, cum in omnibus Græciæ partibus victores in præmium virtutis coronari ſoliti eſſent. Verum enimvero aliquid ſtupendum & prodigii ſimile animadvertere eſt in veterum Lacedæmonio-

rum fortitudine ac fortuna, qui impavidi & ſecuri hoſtem aggrediebantur, cum non ſolum de prælii exitu felici minime dubii, imo vero de victoria certo perſuaſi forent; quod ipſis innatum ac ſolitum erat, ita ut in ſignum grati animi pro optima fortuna vix quidquam melius, præter gallum gallinaceum, Diis mactarent: ne dum plus nimium ſuperbia inflabantur ob optatiſſima nova accepta, nec illorum nuncios muneribus alicujus momenti donabant, ut aliæ civitates ſolitæ erant: nam qui nuncium victoriæ adeptæ in celeberrimo prælio Mantinenſi attulit, nullum aliud præmium, præter carnis bovinæ conditæ grandiorem partem, accepiſſe refertur, ut legere eſt apud Plutarchum in *Ageſilao*.

Milites commeatum ſecum circumferre ſolebant, qui plerumque carne ſalita, caſeo, olivis, cepis, &c. conſtabat. Idcirco quivis miles vas vimineum colli oblongi & anguſti, dictum γύλιον, geſtabat, ex Ariſtoph. Scholiaſte *in Acharnens*. unde homines colli oblongi a Poeta Comico in *Pace* γυλιαύχενες ironice dicuntur.

C A P. V.

De Præfectis Athenienſium ac Lacedæmoniorum exercituum.

CUM civitates Græciæ variis legibus regerentur, munera, quæ aut militiæ aut domi exercebantur, natura titulíſque neceſſario diſtinguebantur; idcirco quia infinitum foret varias præfecturas, quæ apud totam Græcorum gentem obtinebant, recenſere, breviter exponam ſola præcipua officia militaria apud Athenienſes ac Lacedæmonios.

Priſcis temporibus cum civitates a Regibus moderabantur, ſummum imperium jure meritoque ad eos pertinebat; & imprimis illorum officii erat, ſubditis præire in bellum, ac pugna ſingulari in exercitus fronte cum hoſtium fortiſſimis dimicare. Præterea obſervatu dignum eſt, ſi Princeps ex ignavia aut quadam animi imbecillitate populo protegendo minime idoneum ſe præberet, fide fracta alterum melioribus dotibus ornatum in illius locum ſufficere ſubditos ſolitos fuiſſe: hujus rei memorandum exemplum exſtat Thymœtes Athenienſium Rex, qui cum certamen, ad quod Xanthus Bœotiæ Rex eum provocabat, detrectaſſet, ſua dignitate ſtatim exutus eſt, eique ſubrogatus quidam peregrinus nomine Melanthius, genteque Meſſenius, qui controverſiam Athenienſium cum Bœotis ferro decernere ſuſcepit; vide ſupra *Archæologiam noſtram*.

Nihilominus certo caſu uſurpatum eſt, ut Rex virum virtute ac fortitudine eximium eligeret πολέμαρχον ſeu *belli imperatorem*, qui vel proximus Regi exercitum regebat, aut, ſi res urgebat ut Rex domum repeteret, illius locum ſubibat: ſic Rex Erechtheus in Jonem Xuthi filium bello Eleuſiniaco illum honorem contulit, ex Pauſania in *Atticis*.

Sed poſtquam lapſu temporis ſuprema majeſtas ad populum devoluta foret, res alium in morem tractabantur; cum enim omnes tribus æqua poteſtate gauderent, ſtatutum eſt, ut unaquæque ex ſuo collegio imperatorem

crea-

crearet: quod Cimonis tempore factum fuiſſe ex Plutarchi *Cimone* diſcimus. Verum Petito, in *Commentario ad leges Atticas*, incertum videtur an id ſemper obſervatum fuerit, ut ſingulæ tribus ſuum στρατηγὸν ex propria tribu, vel potius ut univerſæ ſimul e quacumque tribu decem eligerent.

Qui ſtrategus creabatur, liberos e legitimis nuptiis ſuſceptos, & agrum intra fines Atticæ habere debebat; (vid. Dinarchus *in Demoſthenem*) neque prius ad munera ſua admiſſi videntur, quam hæc comperta forent. Nempe bona oppignerabant Reipublicæ, liberique paternæ fidei obſides erant: itaque factum aliquando ut illi paterna delicta luerent. Cicero *Epiſt. ad Brutum: In qua videtur illud eſſe crudele, quod ad liberos, qui nihil meruerunt, pœna pervenit: ſed id & antiquum eſt, & omnium civitatum: ſiquidem Themiſtoclis etiam liberi egerunt*. Hinc Sinon Virgilianus de ſuis liberis *Æneid. lib.* II. *vers.* 139.

Quos illi fors ad pœnas ob noſtra repoſcent
Effugia, & culpam hanc miſerorum morte piabunt.

Illa nominatio peragebatur publica concione, quæ ea occaſione in Pnyce celebrata eſt, & frequenter in eoſdem viros incidebat, ſi antea fortiter ac prudenter ſe geſſiſſent atque munere fungerentur in ſalutem gloriamque patriæ; ita ut Phocion quadraginta quinque vicibus ſummum imperium adminiſtraſſe dicatur, etſi illum honorem nunquam ambiiſſet, ſed libero & ſpontaneo populi ſuffragio electus fuiſſet; ut legere eſt apud Plutarchum in *Phocionis Vita*. Ante inaugurationem apud Rempublicam ſacramentum dicebant, in quo aliquid ſingularius animadverti debet, nimirum obſtringebantur ad agrum Megarenſem bis in anno invadendum: quæ clauſula eidem ſacramento primum inſerta eſt, Charino poſtulante in vindictam Anthemocriti Athenienſium fecialis a Megarenſibus inhumaniter occiſi principio belli Peloponneſiaci, juxta Plutarchum in *Pericle*. His præmiſſis, ſummum imperii ac cura belli inſtruendi ipſis committebatur, ut omnia adhiberentur & dirigerentur ad eorum nutum; nihiloſecius eorumdem poteſtas minime arbitraria, ſed certis legibus circumſcripta erat; nam finita præfectura, ad rationem ſui miniſterii reddendam vi ſtatuti tenebantur: ſolummodo neceſſitate urgente rectius ducebatur eos ab illa lege ſolvere, ac pleniſſima auctoritate induere, tuncque dicebantur αὐτοκράτορες, juxta Suidam; quo titulo ornatus eſt Ariſtides, cum ſummo imperio præeſſet ad celeberrimam pugnam Platæenſem; necnon Nicias, Alcibiades, & Lamachus in expeditione Sicula; his adde plures alios, ex Plutarcho in *Ariſtide* notandos. Iſti duces erant decem juxta numerum tribuum Athenis, vocabanturque στρατηγοὶ, qui æqua poteſtate potiebantur, & cum primo eligerentur, ſæpiſſime ad expeditionem magni momenti ſuſcipiendam ſimul ablegabantur, qua unuſquiſque per dies ſummam poteſtatem exercebat: ſed ne in controverſiis obortis æqua ſuffragia rebus agendis moram imponerent, undecimus ipſis adjungebatur, dictus πολέμαρχος, cujus ſuffragium utrivis partium diſſidentium ſuperadditum alteram vincebat; ut patet ex iis, quæ Herodotus refert de geſtis Athenienſium in bello Medico. Eidemque dextrum aciei cornu ducere lege juſſum erat, ut idem Auctor refert.

Sed alias inutile, ac forſitan periculoſum, habebatur tot imperatores æquo jure inſtructos ad rem militarem agendam amandari: quapropter, etſi juxta numerum ſuperius memoratum quotannis eligerentur, attamen ad militiam obeundam non omnes tenebantur: ſed unus, duo, aut plures, ſi occaſio urgeret, ad illud munus ſuſcipiendum mittebantur. Polemarchus ad res civiles agendas diſtrahebatur, fiebatque judex forenſis, qui lites inter cives & peregrinos dirimere ſolebat: reliqui duces proprium officium ſinguli exercebant, quamvis nullus eorum a rerum militarium cura omnino immunis eſſet, ſed liticulas, quæ inter homines illius ordinis naſcebantur, componere ſatagebant, & rem bellicam, quæ intra civitatem agebatur, adminiſtrare ſoliti erant; vid. Demoſth. *in Philipp.* Unde in duo genera diſtinguebantur; alii dicti *οἱ ἐπὶ τῆς διοικήσεως*, quia negotia ad civitatem ſpectantia tractabant: alii vero appellati *οἱ ἐπὶ τῶν ὅπλων*, a rebus militaribus, quas curabant. Horum poſterioribus milites conſcribendi aut exauctorandi copia dabatur, prout occaſio ferebat, juxta eumdem *Orat. de Epitrierarch.* ac Plutarchum in *Phocione*; & ut paucis dicam, tota res bellica ipſorum curæ tradebatur durante præfectura, quam per breve tempus exercebant, cum præfecti in civitate agentes alternatim rebus bellicis agendis conſtituerentur; leg. Ulpianus *in Midianam*.

Ταξίαρχοι pariter decem erant, (cum unaquæque tribus unum eligendi jus haberet) ac imperium poſt *ϛρατηγὺς* obtinebant. Exercitus caſtrametationibus & profectionibus dirigendis ac deſignandis præerant, necnon militibus commeatum præcipiebant, ipſorumque mandata ad exercitum per publicos præcones, deferebantur. Præterea induti erant poteſtate quemvis vulgarem militem criminis convictum exauctorandi. Præfecturam exercebant in ſolum peditatum; ut notat Lyſias *Orat. pro Mantitheo*, & *de Neglecta Militia*, Ariſtophanis Scholiaſtes *Avibus*.

Ιππαρχοι numerum duorum non excedebant, juxta ſententiam Sigonii *de Republ. Athen.* atque equitatui imperabant, proximi *ϛρατηγοῖς*, ex Demoſthene in *Midiana*.

Φύλαρχοι numerum decimum æquabant, quorum ſinguli ab unaquaque tribu nominati erant. Hi *ἱππάρχυς* excipiebant, eorumque juris erat equites rude donare ac ſedes vacuas ſupplere pro re nata; quemadmodum legere eſt apud Lyſiam *locis citatis*.

Hæc ſufficiant de præcipuis præfectis. Inferiores duces vulgo nomina ſortiebantur ab agmine aut numero militum, qui eorum imperio parebant, ex. gr. *λοχαγοὶ*, *χιλίαρχοι*, *ἑκατόνταρχοι*, *δεκάδαρχοι*, *πεμπάδαρχοι*, &c. Pergamus nunc ad exercitus Spartani præfectos.

Summum imperium uni committebatur; Lacedæmonii enim, etſi regimen ariſtocraticum in rebus civilibus ſectarentur, experti erant monarchicum imperium in bello pluribus de cauſis cuivis alii anteponendum eſſe, ex Iſocratis *Orat. ad Nicoclem*: quia, duobus ipſorum Regibus Demarato & Cleomene a ſe invicem diſſentientibus, prior partem exercitus, cui imperabat, abduxiſſet, & conſortem ad impetum hoſtium ſuſtinendum ſolum deſeruiſſet, idcirco lex ſancita eſt, qua prohibitum fuit, ne ambo ſummo cum imperio exercitui ſimul præeſſent, ut ante illud infortunium uſurpatum fuerat;

leg.

leg. Herodotus *lib.* v. *cap.* LXXV. Nihilominus urgente neceſſitate, cum ſalus atque honor Reipublicæ agebatur, prudenter malebant violata lege Rempublicam a periculo aſſerere, quam minutiis plus æquo ſervandis eamdem in diſcrimen adducere: Hiſtorici utique narrant, dubio bello in Argivos ac Mantinenſes cum Agis pugnaret, Pliſtonacem ipſius in regno collegam exercitum conſcriptum ex civibus, qui ratione ætatis alias a militia immunes erant, in auxilium duxiſſe, ex Thucydide *lib.* v.

Imperator, ut multi volunt, *βάγος* appellabatur, juxta Heſychium; quod nomen plures alii omnibus præfectis bellicis commune contendunt. Vulgo ille regnum apud Spartanos tenebat vi cujuſdam legis a Lycurgo latæ, qua ea dignitas ſolis Regibus tribuebatur: ſed neceſſitate poſtulante, ex. gr. Rege annis minore, protector aut Regis vicarius, dictus *πρόδικος*, ſubrogabatur rebus militaribus ac civilibus tractandis, ſecundum Xenophontem *de Rep. Lacedæmoniorum*. Lycurgus hoc nomine & hac forma Rempublicam Lacedæmoniorum reſtituit ac compoſuit, necnon exercitui præfuit, Rege Charilao pupillo, ut videre eſt apud Plutarchum in *Lycurgo*. Pauſanias Pliſtarcho pupillo tutor itidem præerat, cum Lacedæmoniis cæteriſque Græcis imperabat ad prælium Platæenſe cum Mardonio Xerxis duce decertatum; vid. Herodotus, Thucydides, Corn. Nepos in *Pauſania*, Plutarchus.

Hæc ad exercitum terreſtrem tantum ſpectabant; lex enim de claſſe nil certi definiebat, imo ipſe legiſlator a rebus marinis agendis eos expreſſis verbis arcuerat; quapropter cum claſſi inſtruendæ operam navarunt, archithalaſſos ex regia familia non ſemper eligebant, ſed malebant munus tanti momenti civibus rei nauticæ peritiſſimis & expertiſſimis committere; ut patet exemplo Lyſandri pluriumque aliorum, qui claſſi Spartanæ ſummo cum imperio præfuerunt, quamvis dignitate regia minime induti. Nec ipſis Regibus licebat ſummam poteſtatem in claſſem habere, dum exercitui terreſtri imperarent: magnus Ageſilaus duplici illa præfectura ſimul ſolus decoratus eſt, juxta Plutarchum in *Ageſilao*.

Regia poteſtas, quæ domi certis legibus cohibita, militiæ ſuprema atque arbitraria erat, ex ſingulari præcepto legis, qua omnes tenebantur Regi ſubjici ejuſque mandatis parere; vid. Herodotus *lib.* VI. Thucydides *lib.* V. Nihilominus non ſemper Regi permittebatur ex ſolo nutu & arbitrio omnia agere, ſed quidam Ephori ei comites adjungebantur, ut ipſorum conſiliis uteretur, ex Xenophontis Ἑλληνικῶν *lib.* II. His, data occaſione, plures ablegabantur; cum Agis fœdus cum Argivis inconſulto pepigiſſet, quibus tum temporis leges in majorem regni ſui gloriam imponere potuiſſet, Spartani illud factum inconſideratum ægre tulerunt, ac legem ſanciverunt, qua illum a ſummo imperio arcebant, niſi decem Ephori ei conſilio adforent. An Reges ſequentes huic legi obſtricti fuerint, necne, non ita liquet; attamen veroſimilius eſt in poſterum nunquam in bellum iviſſe ſine conſiliariis, qui ſi non iidem numero forent, attamen non pauci ſapientiſſimi viri ex Spartanis cum Rege mittebantur: Ageſipolim triginta comitati ſunt, juxta Xenophontem Ἑλληνικῶν *lib.* V. quamvis autem teneræ illius regis ætati tot ſenatoribus proſpectum fuerit, nihiloſecius in bellis magni momenti, & quæ in regionibus remotis gerebantur, Regibus expertiſſimis ac ſapientiſſimis adjunge-

Digitized by Google

jungebantur plures viri conſilio clari; nam ipſe Ageſilaus, cum expeditionem in Aſiam ſuſciperet, triginta viros, qui ei a conſiliis forent, ut plebiſcito pareret, ſecum abduxiſſe narratur a Plutarcho in *Ageſilao*, & Xenophonte.

Præterea exercitus prætor a trecentis fortiſſimis militibus Spartanis, qui dicebantur *ἱππῆες*, id eſt, *equites*, cuſtodiebatur. Hi imperatori tuendo ſemper circumſtabant, ex Thucydide *lib.* v. & proxime accedebant ad Romuli ſatellites dictos *celeres*, id eſt, equites levis armaturæ, ut refert Dionyſius Halicarnaſſenſis. Sub ejus oculos pugnabant quotquot in ſacris ludis præmia retulerant; etenim in hac ſtatione pugnare maximæ gloriæ ducebatur, omnibuſque eximiis præmiis, quæ aliæ civitates victoribus largiebantur, æquipollenti; ut videre eſt apud Plutarchum in *Lycurgo*.

Præcipuus inter inferiores præfectos appellabatur *πολέμαρχος*. Reliquorum tituli facile diguoſci queunt ex nominibus variis agminum, quæ ipſis parebant, cum inde deſumpti ſint: ex. gr. *λοχαγωγοὶ*, *πεντηκοςῆρες*, *ἑκατονταρχαι*, &c.

CAP. VI.

De variis diviſionibus ac diſpoſitionibus exercitus Græcorum, ut & de aliis vocabulis militaribus.

TOTUS exercitus, qui equitatu ac peditatu conſtabat, dicebatur *ςρατία*. Frons appellatur *μέτωπον* aut *πρῶτος ζυγός*: miles, qui dextrum illius locum æque ac ſequentium ordinum occupabat, effertur nomine *πρωτοςάτης*: alæ vocantur *κέρατα*, quorum inventionem Pani, Bacchi præfecto in expeditione Indica, plures tribuunt; milites, qui hunc locum tenebant, eorumque præpoſitus, nuncupantur *παραςάται*: qui vero in medio exercitu ſtabant, *ἐπιςάται*: poſtrema acies *ἔσχατος ζυγὸς* vel *ὐρὰ*, ejuſque præfectus *ὐραγὸς* ſeu *ὀπισθοφύλαξ*, ut notat Orbitius; quæ nomina videntur in genere dici de quibuſvis aliis præfectis, etſi minoribus agminibus præeſſent, dummodo eamdem ſtationem tenerent.

Πεμπὰς agmen quinque militum erat; illius præfectus nominatur *πεμπάδαρχος*: *δεκὰς* vero decem, & dux *δεκάδαρχος*, atque ſic de cæteris.

Λόχος octo, aliquando duodecim, imo ſexdecim militibus conſtabat, quorum ultimus numerus perfectum *λόχον* conficiebat, etſi plures contendant numerum viginti quinque abſolviſſe. Sæpius dicitur *ςίχος* aut *δεκανία*, ejuſque præpoſitus *λοχαγός*.

Διμοιρία ſeu *ἡμιλοχία* eſt dimidius *λόχος*: qui huic agmini præerat, appellabatur *διμοιρίτης* vel *ἡμιλοχίτης*.

Συλλοχισμὸς plures *λόχους* complectebatur: aliquando nuncupatur *σύςασις*, quæ quatuor dimidios aut duos integros *λόχους*, id eſt, triginta duo milites, conficiebat.

Πεντηκονταρχία, etſi quinquaginta ſonet, attamen duplicem *σύςασιν*, hoc eſt, quatuor *λόχους* aut ſexaginta quatuor milites, conſtituebat: unde illius agminis dux non ſolum *πεντηκόνταρχος*, ſed etiam *τετράρχης* dicebatur & loco *πεντηκονταρχία* ſæpius uſurpatur *τετραρχία*.

Exa-

Fig. 8.

Fig. 7.

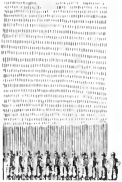
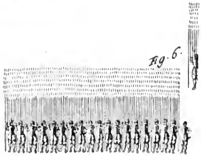

Fig. 6.

Digitized by Google

Digitized by Google

Ἑκατονταρχία, alio nomine τάξις, duas, πεντηκονταρχίας vel centum viginti milites conficiebat. Ejuſdem dux primo ταξίαρχος vocabatur, ſed deinceps nomen ἑκατοντάρχου vulgo obtinuit. Cuique ἑκατονταρχίᾳ præficiebantur quinque viri, dicti ἔκτακτοι, quia vulgaribus militibus non accenſebantur. Hi ſunt:

1. Στρατοκήρυξ, *exercitus præco*, qui imperatoris mandata alta voce proferebat. Robuſtiſſimis pulmonibus vulgo pollebat: apud Hiſtoricos præ cæteris celebratur Homeri Stentor, cujus vox dicitur æque ſonora fuiſſe ac quinquaginta hominum, *Iliad. ε. vers.* 784.

Ἔνθα στᾶσ' ἤϋσε Θεὰ λευκώλενος Ἥρη,
Στέντορι εἰσαμένη μεγαλήτορι, χαλκεοφώνῳ,
Ὃς τόσον αὐδήσασχ', ὅσον ἄλλοι πεντήκοντα.
Ibi ſtans clamavit Dea albas ulnas habens Juno,
Stentori ſimilis magnanimo, æream vocem habenti,
Qui tantum vociferabatur, quantum alii quinquaginta.

2. Σημειοφόρος, *ſignifer*, præfecti mandata militibus indicabat ſignis; illius miniſterio utebantur ad illa, quæ nec divulgari nec palam proferri licebat, nuncianda; nec non cum ſtrepitus armorum vocem præconis ſubmittebat.

3. Σαλπιγκτὴς, aut *tubicen*, fungebatur officio voluntatem præfectorum militibus ſignificandi, (cum per nimium pulverem duo priores nulli uſui erant) ut & illos ad prælium animandi & hortandi, nec non diverſum alium in finem.

4. Ὑπηρέτης erat ſervus, qui militibus præſto aderat ad neceſſaria ipſis ſubminiſtranda. Hi quatuor ſummum ordinem excipiebant.

5. Οὐραγὸς *ſubcenturio*, agmen cogebat, & curabat ne ullus militum ex ordinibus cederet aut ad hoſtem transfugeret.

Σύνταγμα, παράταξις, ψιλαγία, (juxta alios ξεναγία) duas τάξεις, ſeu ducentos quinquaginta ſex milites, conſtituebat. Præfectus illius appellatur συνταγματάρχης.

Πεντακοσιαρχία, aut ξεναγία, duo συντάγματα, hoc eſt, quingentos & duodecim viros, æquabat. Dux nomine πεντακοσιάρχου aut ξεναγοῦ efferebatur.

Χιλιαρχία, σύστρεμμα, aut, ut alii opinantur, ξεναγία, mox memorato ordine duplo major erat, cum mille & viginti quatuor militibus conſtaret. Præfectus χιλίαρχος, χιλιοστὺς, συστρεμματάρχης nuncupabatur.

Μεραρχία, quam alii τέλος, alii vero ἐπιξεναγίαν dici volunt, duplicem χιλιαρχίαν, hoc eſt, duo millia quadraginta octo hominum, complectebatur. Dux μεράρχης, τελάρχης, aut ἐπιξεναγὸς dictus eſt.

Φαλαγγαρχία, quæ ſæpius dicitur μέρος, ἀποτομὴ κέρατος, στῖφος, & antiquitus στρατηγία, duo τέλη, id eſt, quatuor millia nonaginta ſex, aut, ut alii ſentiunt, quatuor millia triginta ſex, conficiebat. Præfectus appellatur φαλαγγάρχης, στρατηγός.

Διφαλαγγία, κέρας, ἐπίταγμα, &, ut quidam autumant, μέρος, duplicem φαλαγγαρχίαν fere conſtituebat, cum octo millibus centum & triginta militum conſtaret. Dux nuncupatur κεράρχης.

Tr-

Τετραφαλαγγαρχία duas διφαλαγγίας, aut numerum ſexdecim millium trecentorum octuaginta quatuor virorum, adæquabat. Præpoſitus nomine τετραφαλαγγάρχης venit. *Tab.* IV. *Fig.* I.

Φάλαγξ ſumitur aliquando pro agmine viginti octo armatorum, alias vero octo millium; ſed perfecta φάλαγξ dicitur eadem cum τετραφαλαγγαρχία. Varii alii numeri hoc nomine efferuntur, quod non raro uſurpatur pro toto peditatu, & frequentius in genere pro quovis militum agmine. Etenim acies apud Græcos vulgo diſponebatur in certum ordinem, qui nominabatur φάλαγξ, ac ita validus, ut quemvis impetum etiſi vehementiſſimum ſuſtinere valuerit. Macedones cæteros antecellebant arte aciem hunc in modum diſponendi; eorumdem phalanx a Polybio deſcribitur quadratum haſtatorum agmen, ſexdecim armatos a latere, quingentos vero a fronte complectens; militum enim ordines ita condenſati erant, ut haſtæ quinti ordinis tribus pedibus ultra aciei frontem protenderentur; reliqui ordines, quorum haſtæ non ita inſervire poterant, quia a fronte diſſiti, eaſdem imponebant humeris ordinum præeuntium, ita ut toto agmine longa ſerie condenſato a fronte urgentes ordines anteriores protruderent ac ſuffulcirent, unde majore cum impetu, ac, ut ita dicam, cedere neſcio, agmen irruebat. Præfectus vocatur φαλαγγάρχης.

Μῆκος φάλαγγος denotat longitudinem aut primum phalangis ordinem, quæ ab extrema ala ad alteram porrigebatur. Coincidit cum μέτωπον, πρόσωπον, σόμα, παράταξις, πρωτολοχία, πρωτοςάται, πρῶτος ζυγὸς, &c. Ordines ſequentes vocabantur a ſitu, δεύτερος, τρίτος ζυγὸς, &c. *Fig.* II.

Βάθος aut πάχος φάλαγγος, aliquando τοῖχος, erat latitudo, quæ a fronte ultimam aciem attingebat.

Ζυγοὶ φάλαγγος dicebantur ordines in longitudinem diſpoſiti.

Στίχοι aut λόχοι ſignificabant ſeries armatorum a latitudine phalangis deſumptas.

Διχοτομία φάλαγγος intelligitur diſtributio phalangis in duas partes æquas, quæ dicuntur πλευραὶ, κέρατα, &c. id eſt, *alæ cornua*: harum ſiniſtra nominatur κέρας εὐώνυμον vel οὐρά: dextra vero κέρας δεξιὸν, κεφαλὴ, δεξιὸν ἀκρωτήριον, δεξιὰ ἀρχὴ, &c.

Αραρὸς, ὀμφαλὸς, συνοχὴ φάλαγγος, interpretatur media acies inter alas.

Αποτυσμὸς φάλαγγος apprehenditur decurtatio phalangis, quibuſdam armatorum ordinibus a latitudine detractis.

Ορθία, ἐπιρομήκης, ſeu παραμήκης, φάλαγξ, eſt acies recta, qua phalangis craſſities longitudinem excedebat. *Fig.* III. & IV.

Πλαγία φάλαγξ a ſuperiore diſtinguebatur, eo quod a fronte latior, a latere vero anguſtior erat; cum e contrario altera a fronte anguſtius, a latere vero latius extendebatur; vid. Ælianus *Tacticis*.

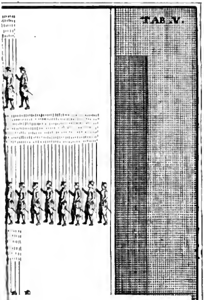
Λοξὴ φάλαγξ dicitur obliqua acies, cum alterum cornu ad hoſtem accedebat, ut manus conſererent, dum alterum eminus ſtabat. *Tab.* IV. *Fig.* V.

Αμφίςομος φάλαγξ appellatur, cum milites dorſo ſibi invicem oppoſiti erant, ut hoſtis impetum undique a fronte excipere poſſent: quam aciei formam uſurpabant, cum timerent ne exercitus ab hoſte circumcingeretur.

Ar-

Biblioteca Nazionale NAPOLI III

Digitized by Google

TAB. V.

Αντίςομος φάλαγξ a mox dicto agmine hac in re diſcrepabat, quod in longitudinem diſponebatur & ab utroque latere dimicabat; altera vero a fronte & a tergo pugnabat.

Αμφίςομος διφαλαγγία intelligitur, cum ductores in utramque frontem adducebantur, ȣραγοὶ vero, qui agmen cogebant, in mediam aciem transferebantur, ita ut undique a fronte hoſtibus oppoſiti eſſent.

Αντίςομος διφαλαγγία præcedenti opponitur, cum ȣραγοὶ ultimaque acies utrumque latus tenerent, ac reliqui præfecti, qui alias a fronte poſiti erant, in medium agmen ſuccedebant facie ſibi invicem obverſa; qua aciei forma frons, quæ alias utrinque patens, iterum ſic condenſabatur, ut cornua ejus locum ſubirent, ultimi vero ordines locum alarum obtinerent.

Ομοιόςομος διφαλαγγία intelligi debet, cum utriuſque phalangis præpoſiti ab eodem latere ſtabant ac recto ordine ſe invicem ſubſequebantur. *Fig.* VI.

Ετερόςομος διφαλαγγία accipitur, cum unius phalangis duces a dextro latere, alterius vero a ſiniſtro diſponebantur.

Πεπλεγμένη φάλαγξ tribuitur phalangi, cujus figura mutabatur pro ratione viarum, quibus progrediebatur. *Fig.* VII.

Επικαμπὴς φάλαγξ dimidiam lunam referebat, alis retrorſum verſis, dum media acies hoſti obverſabatur, aut vice verſa: aliquando dicitur κυρτὴ ac κοίλη, cum eſſet convexa atque concava. *Fig.* VIII. IX.

Εσπαρμένη φάλαγξ, cujus diverſa agmina impari ſitu ab hoſte diſtabant, quorum alia aliis prominebant.

Υπερφαλάγγισις intelligitur, cum ambæ alæ ultra hoſtium frontem protendebantur, cum vero earumdem altera, dicebatur ὑπερκέρασις.

Ρομβοειδὴς φάλαγξ, dicta pariter σφηνοειδὴς, eſt acies quadrata, ſed non rectangularis, figuræ adamantis non abſimilis. Hanc aciei formam primi uſurparunt Theſſali, a Jaſone illorum populari inventam. Etſi fatendum ſit aciem apud Græcos, Siculos, & Perſas juxta hanc aut aliam figuram quadratam diſpoſitam fuiſſe; leg. Ælianus *Tacticis*, ac ubique in hoc capite conſulendus.

Εμβολον, *roſtrum* vel *cuneus*, rhombum per medium diviſum referens, figuræ triangularis, aut cuneo, aut, ſi vis, litteræ Δ ſimilis. Acies hunc in morem diſponebatur, quo per hoſtem facilius majorique cum impetu perrumperent.

Κοιλέμβολον, aut *forfex*, erat cuneus tranſverſus & baſi carens: forficem ſive litteram *V* exhibebat; videtur autem deſtinatum cuneo excipiendo. *Fig.* X.

Πλινθίον, πλινθία, *laterculus*, denotat aciem diſpoſitam ſecundum figuram lateris aut tegulæ, quatuor lateribus imparibus conſtantem; longitudo, quæ latitudinem excedebat, verſus hoſtem porrigebatur. *Fig.* XI.

Πύργος *turris*, erat laterculus inverſus, qui quadrati oblongi vel turris figuram referebat; acies autem brevior ad hoſtem protendebatur. Hæc aciei forma ab Homero memoratur *Iliad.* μ. *verſ.* 43.

Οἱ δέ τε πυργηδὸν σφέας αὐτὲς ἀρτύναντες.
Hi autem quadratis agminibus cum ſeipſos inſtruxerunt.

Πλαίσιον erat figuræ oblongæ, etſi ad circulum quam ad quadratum propius accedentis *Fig.* XII.

Τερηδὼν erat acies in longitudinem porrecta, cujus ſinguli ordines paucis armatis conſtabant, nimirum cum exercitus ob locorum anguſtiam in latiores ordines duci non poſſet: nomen deſumitur a verme, qui in ligni foramina irrepit. Eodem ſenſu memoratur φάλαγξ ξιφοειδὴς, hunc in ordinem diſpoſita, ut ita dicam, ad aditus penetrandos.

Πύκνωσις φάλαγγος intelligi debet, quando armatorum ordines condenſabantur; cum enim aliis aciei figuris cuivis militi quatuor cubiti ab utroque latere definirentur, hac vero duo tantum.

Συνασπισμὸς ſuperiore denſior erat; quivis enim armatus ſpatio cubitali tantum gaudebat: ſic vocatur a clypeis, qui longa ſerie ſibi invicem conjuncti erant.

Plures aliæ aciei formæ apud Scriptores occurrunt; cujuſmodi erant, quæ omnimodas ſpecies figuræ ſphæricæ referebant. Inter quas celebratur ἴλη, ab Ilione Theſſalo inventa, figuræ ovi non abſimilis, in quam Theſſali equitatum diſponere ſolebant; ut videre eſt apud Ælianum *lib. cit.* In genere ſumitur pro quovis equitum agmine, quotumcunque eſſet; ſed non raro ſtrictiori ſenſu pro agmine ſexaginta quatuor armatorum.

Επιλαρχία duas ἴλας, hoc eſt, centum viginti octo viros, conficiebat.

Ταραντιναρχία ſuperiore duplo major erat, cum ducentis quinquaginta ſex armatis conſtaret: vulgo enim obtinebat genus equitum nomine Ταραντίνων aut ἱππαγωνιςῶν, qui miſſilibus hoſtem laceſſebant, quia levis armaturæ cauſa cominus pugnare non ſuſtinebant. Pariter aliud equitum Tarentinorum genus animadverti debet, qui jaculis emiſſis hoſtem e propinquo adoriebantur. Illorum nomen a Tarento Italiæ urbe deſumptum eſt, qua hujuſmodi equites ad militiam inſtrui ſolebant: ſed an nomen illius agminis ab ipſo equitum genere, an vero a numero virorum, qui numerum apud Tarentinos uſurpatum æquabat, deductum ſit, necne, non conſtat.

Ιππαρχία duo ſuperiora agmina, id eſt, quingentos duodecim armatos, adæquabat.

Εφιππαρχία duplex ἱππαρχία erat, mille viginti quatuor equites complectens.

Τέλος proximum agmen duplo excedebat; duo millia enim quadraginta octo armatorum conficiebat.

Επίταγμα ad numerum duorum τελῶν accedebat; cum quatuor mille nonaginta ſex milites capiebat.

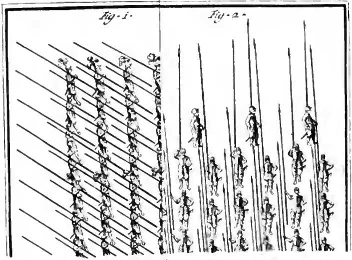
Lacedæmonii varia exercitus agmina nominibus ſibi propriis efferebant.

Exercitus in μόρας ſeu *legiones* diſtinguebatur. Quot armatos quævis confecerit, non liquet; plurimi quingentos, alii ſeptingentos, alii nongentos aſſignant, ut refert Plutarchus in *Pelopida;* ſed cum Reſpublica primo inſtauraretur, numerum quadringentorum armatorum, illorumque peditum, non excedebat. Præfectus vocabatur πολέμαρχος; lege Xenophontem *de Republ. Lacedæm.* cui adjungi ſolebat inferior præpoſitus nomen συμφορεὺς, juxta eumdem Ελλην. *lib.* VI. prior legionis tribunus, alter vero ipſius vicarius erat.

Λόχος

Biblioteca Nazionale Napoli V. E. III

Digitized by Google

Google

Λόχος erat quarta pars μόρας: quamvis autem multi aſſerant unamquamque μόραν quinque λόχους confeciſſe, ex Heſychio; nihilominus noſtra ſententia cum antiquo Spartanorum exercitus ſtatu melius convenit: Xenophon enim refert ſingulis μόραις quatuor λοχαγωγοὺς præfuiſſe.

Πεντηκοστὺς quartam, aut juxta alios dimidiam, partem λόχου conſtituebat, quinquaginta autem armatos capiebat, ut ex nomine colligitur. Hujus agminis dux nuncupatur πεντηκοντὴρ, πεντηκοντατὴρ, aut πεντηκοστὴρ: horum octo cuivis μόρᾳ præficiebantur, ut ſupra memoratus Auctor nos docet.

Ἐνωμοτία quartam, aut, ut alii contendunt, dimidiam partem πεντηκοστύος complectebatur, & viginti quinque armatis conſtabat; ſic autem vocabatur, quia omnes illius agminis milites erant ἐνώμοτοι διὰ σφαγίων, aut Reipublicæ ſacramento obſtricti mediante ſacrificio: dux nuncupatus ἐνωμοτάρχης aut ἐνωμόταρχος. Horum, teſte Xenophonte, ſexdecim cuivis μόρᾳ præerant; quæ ſi ſupra dictis de λόχοις ac πεντηκόστυσι adjiciantur, cuivis attendenti patebit, veteres μόρας numerum quadringentorum non exceſſiſſe: diſſenſus Scriptorum hac in re incremento Lacedæmoniorum exercitus tribui debet; recentioribus enim ſæculis Spartani copiarum a ſe auctarum nomina non mutarunt, ita ut pars octava μόρας, etſi plures quinquagenos forſitan conficeret, nihilominus πεντηκοστὺς dicebatur. Sic Romanorum agmina, quamvis plurimum aucta, nomen *legionis* ſemper retinuerunt; nam quæ ab initio tria millia tantum capiebat, in poſterum, prout neceſſitas urgebat, ad quatuor, quinque, aut ſex millia armatorum adaucta eſt: idem obſervandum de eorumdem cohortibus, manipulis, ordinibus, &c.

Diverſæ aliæ dantur militares appellationes, ex quibus nonnullas hic breviter exponere non tædet.

Πρόταξις intelligitur de agmine militum fronti exercitus præpoſitorum; ex. gr. πρόταξις ψιλῶν, cum milites levis armaturæ præmittuntur toti exercitui, ut prælium miſſilibus e longinquo auſpicentur.

Ἐπίταξις præcedenti opponitur, denotans diſpoſitionem militum in extrema acie.

Πρόςταξις interpretatur, cum alteri aut utrique medii agminis lateri pars extremæ aciei adjungitur, ita ut illi qui adduntur ad frontem mediæ aciei recta diſponantur.

Ὑπόταξις, cum alæ duplicantur, militibus levis armaturæ adjectis forma arcuata, ita ut tota acies ſpeciem triplicis januæ exhibeat.

Ἔνταξις, παρένταξις, aut προςένταξις, eſt, cum milites diverſæ armaturæ in eamdem aciem confunduntur; ex. gr. ſi milites leviter armati adducantur in interſtitia, quæ inter graviter armatorum militum ordines intercedunt.

Παρεμβολὴ a ſuperiore diſtinguitur, cum ordinum intervalla militibus ejuſdem armaturæ replentur.

Ἐπαγωγὴ eſt continuata ſeries ordinum armatorum in eamdem formam & eamdem lineam diſpoſitorum, ita ut frons poſterioris tergo prioris parallela ſit: unde illud vocabulum non raro prædicatur de figura Rhetoricæ, quæ dicitur *inductio*, cum certæ conſequentiæ plane ac neceſſario deducuntur a principiis antea conceſſis; vid. Ariſtot. *Topic.* 1. Quintil. *lib.* x. C c.

Digitized by Google

Παραγωγὴ ab ἐπαγωγῇ diſcriminatur in eo, quod phalangis ala non ſigillatim, ſed turmatim procedebat; ductores enim non recta a fronte, ſed ad latus declinantes progrediebantur; cum ad ſiniſtrum, εὐώνυμος παραγωγὴ, cum vero ad dextrum, δεξιὰ παραγωγὴ vocabatur.

Επαγωγὴ & παραγωγὴ quadrupliciter diſtinguuntur; cum enim hoſtem excipiebant vel ei obviam ibant ab uno latere, nuncupabatur ἐπαγωγὴ aut παραγωγὴ μονόπλευρος: cum a duobus lateribus, δίπλευρος: cum a tribus, τρίπλευρος: cum vero acies ab omnibus lateribus hoſti excipiendo diſpoſita erat, τετράπλευρος.

Converſiones militum ad præfectorum mandatum dicuntur κλίσεις.

Κλίσις ἐπὶ δόρυ ad dextram: quia haſtam manu dextra moderabant.

Επανάκλισις eſt motus retrogradus, id eſt, ad ſiniſtram.

Κλίσις ἐπί ἀσπίδα ad ſiniſtram converſio: quod clypeum manu ſiniſtra tenebant.

Μεταβολὴ eſt duplex converſio verſus eamdem manum, qua terga convertebantur quo facies antea obverſa erat. Hujus duo genera erant:

1. Μεταβολὴ ἐπ' οὐρὰν, qua acies convertebatur a fronte ad terga, Græcis οὐρὰ, ita ut illorum dorſa hoſti obverſarentur; unde μεταβολὴ ἀπὸ τῶν πολεμίων dicebatur. Hæc converſio ſemper peragebatur dextrorſum.

2. Μεταβολὴ ἀπ' οὐρᾶς aut ἐπὶ πολεμίων, a tergo ad frontem terminabatur, qua facies hoſti convertebatur motu ſiniſtram verſus duplicato.

Επιστροφὴ dicitur, cum tota acies arcte condenſata convolvebatur ſive ad dextram, ſive ad ſiniſtram.

Αναστροφὴ opponitur ἐπιστροφῇ, cum eadem acies redibat ad priſtinum locum.

Περισπασμός eſt duplex ἐπιστροφὴ cum dorſa convertebantur ad locum ubi facies antea adſpicienti ſe offerebat, & frons ad terga transferebatur.

Εκπερισπασμὸς eſt triplex ἐπιστροφὴ aut converſio.

Εἰς ὀρθὸν ἀποδοῦναι, aut ἐπ' ὀρθὸν ἀποκαταστῆσαι, intelligitur, cum acies rediret in locum, quem ab initio occupabat.

Εξελιγμὸς, ἐξελισμὸς, vel ἐξέλιξις, erat exercitus evolutio, in qua ſinguli milites, alii poſt alios ordine incedentes a fronte ad tergum & vice verſa, necnon ab uno latere ad alterum migrabant: unde duplex fuit illa evolutio, altera κατὰ λόχους ſeu *agmina*, altera vero κατὰ ζυγὰ, ſive *ordines*; utraque autem iterum tripliciter diſtinguitur.

1. Εξελιγμὸς Μακεδὼν κατὰ λόχους, a Macedonibus inventus, ſic peragebatur. Primus ordo ad dextram vel ſiniſtram convertebatur; deinde ſecundus ordo verſus eamdem manum progrediebatur, & certis interſtitiis pone primarium ordinem ſubſiſtebat facie eodem reſpiciente; pariter tertius ordo, & quartus, & reliqui, donec ultimus ordo acceſſiſſet, qui facie converſa aciem claudebat. Sic exercitus a fronte in campum recedebat, & militum facies retroverſa erat. Sed quia receptus videbatur iſte procedendi modus, a Philippo Macedone abrogatus eſt, qui alium ſubſtituit.

2. Εξελιγμὸς Λάκων κατὰ λόχους, a Lacedæmonibus introductus, priorique contrarius. In illo enim ante, in hoc vero pone phalangem cam-

rum

pum ſubibat exercitus, militumque facies in oppoſitum locum reſpiciebat: in illo a tergo ad frontem, in hoc vero a fronte ad tergum evolvebatur acies. Ab Æliano *Tact. cap.*XXVIII. cum Binghami *Notis* duplex diſtinguitur iſta exercitus converſio; ſcilicet altera, in qua poſtremus ordo faciem convertebat, proximus ordo ſimiliter facie converſa progreſſionem inchoabat, & ante alterum ordinem locum ſubibat: tertius ordo itidem, & ſic de cæteris, donec primarius ordo reliquos omnes anteceſſiſſet. Altera autem intelligitur, quando primarius ordo primus procedebat, reliqui vero ordines ſequebantur: ſic autem propius ad hoſtem admovebatur, & impreſſionem facere videbatur exercitus.

3. Εξελιγμὸς Περσικὸς, aut Κρητικὸς κατὰ λόχυς, apud Perſas & Cretenſes in uſu erat; aliquando dicebatur χορεῖος, quia peragebatur in morem Græcorum chororum, qui in ordines diſtincti inſtar militum aciei, & ad extremum theatrum progreſſi, quum ulterius procedere non poſſent, unus ordo per alterum retrogrediebatur, interim totus chorus idem ſpatium, quod ab initio tenuerat, occupabat; qua in re hæc evolutio a duabus ſuperioribus, in quibus phalanx de loco ſummovebatur, diſtinguebatur.

Εξελιγμὸς κατὰ ζυγὰ evolutio per juga, evolutioni per ordines opponitur; in ſuperiore enim exercitus movebatur in latitudine aciei a fronte ad tergum, vel a tergo ad frontem, ita ut prima & poſtrema acies in locum ſibi invicem ſuccedebant; in hac vero per latera in longitudine aciei, uno cornu in medium vel penitus extra alterum cornu migrante: milites autem, qui extremum cornu latus tenebant, ad oppoſitum cornu primi removebantur, deinde cætera juga ordine ſequebantur. Pariter triplex diſtingui ſolet.

1. Macedonum converſio, in qua cornu hoſti ad utrumvis latus viſo proximum in campum ad latus oppoſiti cornu recedebat; hæc autem evolutio fugæ ſpeciem exhibebat.

2. Econtra Lacedæmonum evolutio dicebatur, quando cornu ab hoſte remotiſſimum in locum ei proximum admovebatur, quæ impreſſio videbatur.

3. Evolutio in morem chori ita peragebatur, ut exercitus intra idem ſpatium contineretur, niſi quod cornua locum permutabant.

Διπλασιάσαι eſt *duplicare* vel *denſare* aciem, quod duplici modo efficiebatur: etenim tum militum numerus augebatur intra idem campi ſpatium; tum vero acies non aucta militibus extendebatur in ampliorem campum ordinibus extenuatis: ſed quia hæc aciei duplicatio vel in milites vel in campum, tum in longitudine, tum in latitudine perficiebatur, idcirco quatuor diſtingui ſolent διπλασιασμοὶ, qui per diverſas converſiones efficiebantur.

1. Διπλασιασμὸς ἀνδρῶν κατὰ ζυγὰ vel κατὰ μῆκος intelligebatur, quando longitudine aciei non immutata ordines denſabantur militibus aucti.

2. Διπλασιασμὸς ἀνδρῶν κατα λόχυς vel κατα` βάθος dicebatur, quando ordines duplicabantur, non explicato campo, ſed denſata acie.

3. Διπλασιασμὸς τόπυ κατὰ ζυγὰ vel κατὰ μῆκος dicebatur, quando acies in longum extendebatur nullis accedentibus copiis, ſed militibus majoribus intervallis a ſe invicem remotis.

4. Διπλασιασμὸς τόπυ κατὰ λόχυς vel κατὰ βάθος erat, quando latitudo campi,

pi, qui exercitum capiebat, extendebatur non novis ordinibus adjectis, ſed aliis extenuatis.

Pro capitis clauſula notabo Græcos artis exercitum in aciem diſponendi peritiſſimos fuiſſe, imo magiſtros dictos *τακτικὺς* a *τάττειν* aluiſſe, qui juventutem in hac arte inſtituebant, & diverſas aciei formas accurate docebant, antequam in bellum irent.

CAP. VII.

De eorumdem ratione pacis pangendæ, & belli indicendi, ut & de legatis, &c.

GRÆCI, antequam bellum alicui inferrent, injuriam acceptam publice denunciare, & per legatos compenſationem jubere ſolebant: licet enim ad bellum parati, aut rerum bellicarum peritiſſimi eſſent, pacem, quando honeſtis conditionibus illam impetrare poſſent, eligere malebant; quem morem ab antiquiſſimis temporibus viguiſſe patet ex iis, quæ de Tydeo referuntur, quem Polynices ad fratrem Eteoclem Thebarum Regem miſit, ut lites inter illos obortas componere tentaret, antequam illius urbis obſidionem aggrederetur, prout inter plures alios tradit Statius *Thebaid. lib.* II. *vers.* 368.

—— potior cunctis ſedit ſententia, fratris
Prætentare fidem, tutoſque in regna precando
Explorare aditus: audax ea munera Tydeus
Sponte ſubit. ——

Nec bellum Trojanum tanto cum diſcrimine & ambarum partium diſpendio unquam geſtum fuiſſet, niſi prius eamdem viam, etſi in caſſum, tentaſſent. Ulyſſes enim & Menelaus Trojam in legationem miſſi dicuntur ad Helenæ redditionem petendam; quapropter Helenam ſic alloquitur Antenor *Iliad. γ. vers.* 205.

Ηδη γὰρ καὶ δεῦρό ποτ' ἤλυθε δῖος Οδυσσεὺς,
Σεῦ ἕνεκ' ἀγγελίης σὺν ἀρηϊφίλῳ Μενελάῳ.
Jam etenim huc olim venit divinus Ulyſſes,
Tui cauſa legatus cum bellicoſo Menelao.

Imo quæ ab illis legatis propoſita ſunt, a Trojanis conſilio Antimachi viri maximæ exiſtimationis apud illos, quem Paris largis nummis in ſuas partes adduxerat, plus nimio obſequioſis repudiata fuiſſe ſatis aperte docet idem Poeta *Iliad. λ. vers.* 123.

—— Αντιμάχοιο δαΐφρονος, ὅς ῥα μάλιςα
Χρυσὸν Αλεξάνδροιο δεδεγμένος, ἀγλαὰ δῶρα,
Οὐκ εἴασκ' Ελένην δόμεναι ξανθῷ Μενελάῳ
—— Antimachi bellicoſi, qui ſane maxime
Aurum ab Alexandro accipiens, ſplendida dona,
Non permittebat Helenam reddere flavo Menelao.

Certo

Certo certius eſt, excurſiones ex improviſo factas in regionem aliquam habitas fuiſſe pro latrociniis potius quam legitimis bellis, quæ inferri credebantur, non tam ad damna accepta reſarcienda, quæ, ſi per excurſores licuiſſet, facilius compenſari potuiſſent, quam ad inſontes & incautos diripiendos & deprædandos. Idcirco non mirum videri debet, ſi Polybius *lib.* IV. ſcribat Ætolos vulgo Græciæ extorres & prædones dictos fuiſſe, quia illius gentis moris fuit impetum ex improviſo facere, & vicinis nulla injuriarum denunciatione promulgata bellum inferre, quandocunque illorum exuviis ſe ditandi occaſio offerebatur. Nihilominus non deſunt exempla bellorum ab ipſis gentibus, quæ meliore juſtitiæ & humanitatis nota gaudebant, illatorum vel indictorum: ſed hoc raro contingebat, nec alia de cauſa quam quum injuria accepta ita atrox & acerba erat, ut nullo piaculo litari & reſarciri poſſe crederetur: quocirca illa bella omnium crudeliſſima & damnoſa erant, eo quod cum extrema rabie decertata ſunt, & quia partes diſceptantes ſe & ſuum nomen penitus delere, ſi fieri poſſet, invicem certabant.

Legati vulgo erant viri exiſtimatione & genere conſpicui, ut dignitate & bonis moribus ipſorum hoſtium reverentiam & attentionem ſibi conciliarent. Licet autem injuriis & probris ad rabiem uſque exaſperati fuiſſent, nihilominus legati undique ſacri habiti ſunt, nec quidquam mali iis inferre licebat per Deorum & hominum leges, imo tantæ impietatis acerrimos vindices ſe gerere ſui officii eſſe exiſtimabant; quocirca (ne plura exempla referam) Xerxis legatis a Lacedæmoniis inhumanum in morem occiſis, illius populi dona & ſacrificia, quæ omnia diris ominibus contaminata reperiebantur, Dii repudiaſſe dicuntur, donec duo nobiles Spartani ad Xerxem in piaculum miſſi fuiſſent, quorum ſanguine ejus legatorum cædes litaretur. Equidem Rex ille eos domum remiſit ſalvos & incolumes, nec ullo alio dedecore affectos, niſi quod illum audiverint gentis Spartanæ mores acriter perſtringentem, cujus immanem crudelitatem imitari nolle profeſſus eſt, etſi ab iis laceſſitus: attamen illorum crimen impunitum non ſivit divina vindicta, quæ pœnam a patribus demeritam, filiis inflixit, quorum morte cœlum ſcelerum vindex Lacedæmoniorum crudelitatem juſte ultum fuiſſe colligit Herodotus *Polymn. cap.* CXXXIV.

Unde hæc religio ad legatos manaverit, controvertitur. Fabularum conſarcinatores eius ortum deducunt ab honoribus τοῖς κήρυξι vel *præconibus* a Veteribus perſolutis, qui vel ipſimet legati vel legatorum comites erant, & ideo ſacri habiti, quia originem ducebant a Ceryce Mercurii filio, qui eodem officio in cœlis, quo hi viri in terra, fungebatur. Equidem hi præcones in magna exiſtimatione, imo ſacri & intemerati habebantur: unde, prout Euſtathius *in Homerum* obſervat, quandocunque Ulyſſes ad oras peregrinas & incognitas advectus eſt, fecialem mittere ſolebat ad incolas, ut regionem tute & ſecure explorare ipſi fas eſſet; viros enim illo munere indutos reverebantur ipſæ gentes barbaræ, paucis exceptis, cujuſmodi Læſtrygones, vel Cyclopes, qui omnem humanitatem exuerant. Lege Euſtathium *Iliad.* α. *pag.* 83. 84. *Edit. Baſil.* Pariter ſub cura & patrocinio Mercurii illorum muneris præſidis Dei, Joviſque erant. Vide eumdem

Iliad.

Iliad. κ. *pag.* 729. quapropter nuncios hominum & Jovis illos vocat Achilles apud Homerum *Iliad.* α. *vers.* 334.

Χαίρετε κήρυκες, Διὸς ἄγγελοι, ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν.
Salvete præcones, Jovis nuncii, atque etiam hominum.

Sed hi honores præconibus tributi videntur, non tam quia Mercurii ſanguine ſati, (plures enim aliæ familiæ nobiliorem ortum jactabant, quibus tanta obſervantia debita minime credebatur) quam ſui muneris gratia, quod quia iis cum legatis commune, idcirco parem reverentiam utriſque conciliabat. Revera, ſi viros illius dignitatis injuria afficere ullo modo liceret, omnis ſpes pacis inter hoſtes reſarciendæ evaneſceret. Quapropter ipſis rudioribus ſæculis legati amice excipiebantur & incolumes domum remittebantur: unde Tydei uxor eo adducta eſt, ut conjugem Thebas in legationem ire permitteret, quia illo nomine inter ipſos hoſtes tutus futurus eſſet, prout canit Statius *Thebaid. lib.* 11. *vers.* 371.

—— *Te, fortiſſime gentis*
Ætolum, multum lacrymis conata morari eſt
Deiphile, ſed juſſa patris, tutique regreſſus
Legato, juſtæque preces vicere ſororis.

Athenienſium feciales ex una eademque familia nati erant, nam a Ceryce filio Mercurii & Pandroſi Cecropis Athenarum Regis filiæ ortum ducebant.

Lacedæmoniorum vero feciales a Talthybio Agamemnoniis præcone, qui Spartæ juxta Herodotum *loco citato* & Pauſaniam in *Laconicis* templo & divinis honoribus decoratus eſt, orti credebantur.

Geſtabant autem in manibus baculum laureum vel oleaceum dictum κηρύκιον, cui pro pacis & concordiæ emblemate gemini angues criſtis demiſſis circumplicati erant, tradente Plinio *lib.* XXIX. *cap.* III. ejus loco in pacis & abundantiæ ſignum, εἰρεσιώνη, quæ erat ramus oleæ lana obvolutus & omnigeno fructu decoratus, non raro utebanrur Athenienſium feciales.

Κήρυκες vel *præcones* a πρέσβεσι juxta nonnullos hac in re diſtingui creduntur, quod legati ad pacem pangendam, feciales vero ad bellum indicendum mittebantur; lege Suidam. Sed hæc diſtinctio non ſemper obſervatur; κήρυκας enim non raro ſignificaſſe viros conſtitutos ad lites componendas patet, tum ex nonnullis Euſtathii locis mox citatis, tum ex diverſis Homeri & aliorum Scriptorum locis.

Legatorum duo genera erant; vel qui præſcripta delegatione, quam tranſgredi nefas erat, utebantur; vel qui res dirimendi pro ſua prudentia ampla poteſtate gaudebant: illi ſuæ adminiſtrationis rationem, hi vero nullam reddere tenebantur, ſed omnino ſui juris erant, qui ea de cauſa πρέσβεις αὐτοκράτορες, id eſt, ut vernacule dicam *Plenipotentiarii*, nuncupati. Vide *Archæologiam noſtram lib.* I. *cap.* XV.

Non autem prætermittendum, Lacedæmoniorum, qui in pleriſque moribus a cæteris Græcis diverſi erant, in delectu legatorum hoc pariter proprium erat, quod viros, inter quos non bene conveniebat, utplurimum delegabant, quia pluſquam veroſimile ducebant fore, ut ſibi invicem nun-

quam

quam ſiderent ad quid in Rempublicam uno conſenſu moliendum; eadem de cauſa illius Reipublicæ ars politica erat inter ſuos Reges diſſidia ciere & fovere, prout teſtatur Ariſtoteles *Politic. lib.* II.

Illorum fœdera triplicia erant. I. Simplex *σπονδὴ, συνθήκη, εἰρήνη*, aut *pax*, qua omnes hoſtilitates & adverſus invicem, & adverſus utrorumvis confœderatos exuere tenebantur.

2. *Επιμαχία*, qua ſibi invicem copias auxiliares ferre obſtricti erant, quando hoſtis aliquem eorum invaderet.

3. *Συμμαχία*, qua conſentiebant ſibi invicem opem laturos, ut quando eos adoriretur hoſtis, ita quum ipſimet aliis bellum inferrent, pariter iiſdem amicis & inimicis ambos uſuros. Leg. Suidas.

Hæc omnia fœdera ſolennibus jurejurandis, quæ ſuperius *lib.* II. *cap.* VI. deſcripſimus, utrinque firmari ſolebant: ſed ut ſtrictiori vinculo tenerentur ad illa inviolate præſtanda, in tabulis, quæ in locis frequentiſſimis affigebantur, inſcribi ſolebant, ut ſuæ juſtitiæ & intemeratæ fidei omnes teſtes forent: exempli gratia, conditiones fœderis inter Athenienſes & Spartanos icti, non ſolum Athenis & Spartæ, ſed & in ludis Olympicis, Pythiis, & Iſthmiis promulgatæ ſunt, teſte Thucydide *de Bello Peloponneſiaco*. Quidam teſſeras invicem dabant, quæ velut amicitiæ notæ proferri poſſent: quæ Græce *σύμβολα*; eodem nomine fœdus ipſum aliquando dictum eſt. Harpocration *Voc.* *Σύμβολον*. Præterea, ut fœderum memoriam renovarent, civitatibus confœderatis vulgare fuit ſibi alternatim legatos mittere, qui ſtatis diebus, quando populus cum magna frequentia in unum convenire ſolebat, pacta publice relegebant, & mutuo conſenſu iterum firmabant; quod ab Athenienſibus & Spartanis, poſtquam fœdus mox memoratum pepigiſſent, factum traditur: illorum enim legati Spartæ Hyacinthi feſto, horum vero Athenis Bachi feſto ſe ſtiterunt.

Bellum indicere ſolebant per fecialem, qui iis, a quibus injuriam acceperant, imminentem incurſum denunciabat, & aliquando, quaſi in certamen illos provocare videretur, haſtam verſus eos vibrabat. Agnum in hoſtium confinia ſæpius emittebant Athenienſes, hoc ſigno indicantes, illam regionem, quæ modo ab hominibus incolebatur, proxime vaſtandam & depopulandam eſſe, imo ovium paſcuum tantum futuram; unde *ἄρνα προβάλλειν* proverbialiter dicitur *ἐπὶ τῶν πολεμεῖν αἱρυμένων*, *de iis qui bello congredi ſtatuunt*. *Οἱ γὰρ πόλεμον αἱρεῖν βυλόμενοι, κήρυκα ἔπεμπον ἄρνα ἐπιφερόμενον, ὅν ἠρίει ἐνδὸν, ἐνδεικνύμενος μηλόβοτον αὐτῶν τὴν ὑσίαν ἔσεσθαι καὶ τὴν πόλιν*. Conſulendi ſunt Diogenianus *Collect. Prov.* Suidas, &c.

Bella raro indicebantur, niſi Deorum conſilium & approbationem prius quæſiiſſent. Haruſpices omnigenique divinatores conſulebantur, oracula muneribus ditabantur, nullique ſumptui & labori parcebant, ut cœlum (prout imaginabantur) ſibi propitium redderent. Tot ſunt fere hujus generis exempla, quot bella indicta, quæ nunquam ſuſcipiebantur, niſi de illorum exitu Deos prius interrogaſſent: nec unius Numinis ſententia iis ſufficiebat; etenim in bellis magni momenti, in quibus Reipublicæ ſalus & libertas vertebantur, ad totam Numinum fatidicorum turbam confugiebant ſupplicibus votis, pretioſorum ſacrificiorum & opulentiſſimorum munerum

Digitized by Google

alis, ad cœlum ſublatis illa ſollicitantes, ut ſalutiferis conſiliis illos dignarentur. Inſigne extat Crœſi exemplum, antequam Perſis bellum inferret, qui patriorum Deorum & oraculorum Græciæ celebrium, in quibus interrogandis amplos theſauros profuderat, reſponſa non ſolum quæſivit, ſed uſque in Libyam legatos, qui Jovis Hammonis oraculum conſulerent, opibus onuſtos miſit, referente Herodoto *Clio* ſeu *lib.* I.

Quando de bello ſuſcipiendo ſtatuerant, ſacrificia & ampla vota ob fœlicem incœptorum eventum perſolvenda facere ſolebant: ſic quando Atticam invaſiſſet Darius, Minervæ votum dicavit Callimachus, quod ſi Athenienſes victoria donare vellet, tot capros, quot hoſtes occiſi forent, in ejus aris mactaturus eſſet. Nec hic mos in ſola Græcia, ſed in pleriſque aliis gentibus obtinuit: plura exempla occurrunt in Hiſtoria Romana, Perſica, &c. Imo ipſos Judæos non latuiſſe patet ex Jephthæ voto, quando exercitus Iſraelitici in Ammonitas imperium ſuſcepit, ut legere eſt in *lib. Judicum cap.* XI. *verſ.* 30.

His ita diſpoſitis, licet rerum ſtatus quævis proſpera promitteret, attamen æque impium ac periculoſum credebatur, ſi bellum hoſtibus intuliſſent, antequam ſuis incœptis favere videretur tempeſtas; quandoquidem in ominibus & diebus obſervandis plus nimio ſuperſtitioſi forent, nil in hoſtem moliri ſuſtinebant, donec illa fauſta conſecuti fuiſſent. Lunæ eclipſis viſa, vel quidvis aliud ab iis creditum inauſpicatum omen, ab expeditione ſuſcipienda facile abſterrebat, & licet bona ſpes ex cæteris affulſiſſet, nihilominus opus aggredi noluerunt antequam diem fauſtum, ut putabant, attigiſſent. Athenienſes bellum nunquam ſuſcipiebant ἐντὸς ἑβδόμης, id eſt, *ante ſeptimum diem*, obſervantibus Ariſtophanis Scholiaſte in *Equit.* & Heſychio; unde natum eſt proverbium, quo qui quidquam negotii intempeſtive aggrediuntur, dicuntur illud agere ἐντὸς ἑβδόμης, juxta Zenobium *Cent.* III. *Proverb.* LXXIX. Sed omnium Græcorum Lacedæmonii maxime ſuperſtitioſi & religioſi erant in iis obſervandis, imprimis quia illius gentis Legiſlator iis præceperat, ut ominibus cœleſtibus religioſe & intemerate parerent, imo ſua conſilia tum in rebus politicis, tum in bellicis ex ſiderum poſitione dirigerent; inter cætera peculiari lege prohibebantur ante novilunium ullam expeditionem bellicam ſuſcipere, teſte Luciano *Aſtrolog.* rebus enim humanis præternaturali & peculiari modo præſidere credebatur illud ſydus, quod hominum incœpta fœlici ſucceſſu coronabat, quando in ſummo ſui ſplendoris faſtigio evectum; illa vero negligebat, aut diſſipari patiebatur, donec eo perveniſſet, quia vi opifera deſtitutum; tam firma autem illorum ſignorum fides Lacedæmonios invaſerat, ut, quantumvis urgeret neceſſitas, a ſuis inſtitutis diſcedere noluerint; Athenienſes enim, quum a Dario iis immineret periculum, Spartanorum auxilium quæſiverunt, qui quidem conſenſerunt ſe copias auxiliares miſſuros, ſed quia ante novilunium iter ingredi recuſarent, pugnæ decretoriæ fortunam tentare, & cum exigua & contemnenda militum manu adverſus centena millia Medorum pugnare adacti ſunt Athenienſes, prout tradit Herodotus *Erato* ſeu *lib.* VI.

CAP. VIII.

De eorumdem Caſtris, Cuſtodiis, Excubiis, vitæque militaris ratione ac inſtituto.

DE figura apud Græcos caſtrorum nihil accurati ac firmi tradi poteſt, cum non ſemper eadem fuerit, ſed mutaretur, prout conſuetudo aut natura diverſorum regnorum, vel opportunitas exigebat. Lacedæmonii quidem rationem conſtantem urbium ædificandarum & caſtrametandi præfinitam ab ipſorum Legislatore habuiſſe dicuntur, qui ſphæricam figuram ad ſe tuendum maxime idoneam exiſtimabat, ſecundum Xenophontem *de Rep. Laced.* quod contrarium Romanorum conſuetudini quorum caſtra erant quadrangularia; omnes vero hujuſcemodi figuræ a Lycurgo rejectæ, utpote anguli nec ulli uſui eſſent, nec defendi poſſent, niſi fluvio, monte, muro, ſimilive propugnaculo muniti. Porro obſervandum eſt, Lacedæmonios ſæpiſſime caſtra ſua moviſſe, quippe quod omnia incœpta ſua ſtrenue proſequi aſſueti eſſent, moras longas male ferrent, nec libenter tempus otioſe tererent: quapropter de hujuſce rei cauſa interrogatus Lycurgus regeſſit, *Ut gravius damnum hoſtibus inferretur*, juxta Plutarchum *Apophthegm. Lacon.* cui Xenophon *loco cit.* aliam addit, nimir. *Ut ſuppetias amicis citius & alacrius ferrent.*

Cæterum de Græcorum caſtris notandum, quod fortiſſimi militum in alis, reliqui in medio politi eſſent; ut robuſtiores tegerent infirmiores, primoſque impetus ſuſtinerent, ſi hoſtis opera & munitiones eorum perrumpere vellet. Sic Achilles & Ajax extremitates Græcorum caſtrorum ante Trojam occuparunt, & utrinque tutati ſunt cæteros Principes, quorum tentoria in medio polita, ut diſcere eſt ex Homero *Iliad. θ. vers.* 222.

Στῆ δ' ἐπ' Ὀδυσσῆος μεγακήτεϊ νηῒ μελαίνῃ,
Ἥ ῥ' ἐν μεσσάτῳ ἔσκε, γεγωνέμεν ἀμφοτέρωσε,
Ἠμὲν ἐπ' Αἴαντος κλισίης Τελαμωνιάδαο,
Ἠδ' ἐπ' Ἀχιλλῆος, τοί ῥ' ἔσχατοι νῆας ἐΐσας
Εἴρυσαν, ἠνορέῃ πίσυνοι καὶ κάρτεϊ χειρῶν.
Stetit autem in Ulyſſis ingenti navi nigra,
Quæ in medio erat, ut vox exaudiri poſſet in utramque partem,
Et ad Ajacis tentorium Telamonii,
Et ad Achillis, qui extremi naves æquales
Subduxerant, virtute freti & robore manuum.

Quando in caſtris diu reſidere ſtatuebant, locum eligebant, ubi altaria Diis erecta, reſque divinæ apud eos ſolenniter factæ; ibidem cœtus publici convocati, quum imperator aliquid cum militibus communicandum haberet; judiciaque exercita, quibus controverſiæ inter milites ortæ dirimebantur, & in criminis reos ſententia ferebatur: quæ conſuetudo æque antiqua ac bellum Trojanum, cujuſque mentio fit apud Homerum *Iliad.* λ. *vers.* 805.

Αλλ' ὅτε δὴ κατὰ νῆας Οδυσσῆος θείοιο
Ιξε θέων Πάτροκλος, ἵνα σφ' ἀγορή τε θέμις τε
Ηυν, τῇ δὴ καί σφι Θεῶν ἐτετεύχατο βωμοί.
Sed cum jam e regione navium Ulyſſis divini
Pervenit currens Patroclus, ubi ei forumque erat & jus dicebatur,
Ubi etiam eis Deorum facta erant altaria.

Quando caſtris imminebant hoſtes, vallo & muro turribus iis, quæ in civitatum mœnibus viſuntur, non abſimilibus undique firmatis, ex quibus hoſtem miſſilibus laceſſebant, illa munire ſolebant. Nono belli Trojani anno, quo Achilles ſuas copias auxiliares abduxit, his munimentis caſtra tueri coacti dicuntur Græci apud Homerum, qui eouſque nullis munitionibus indiguerant, quamdiu Trojanos intra ſua mœnia coercere valuerant: illorum autem caſtra ſic munita deſcribuntur *Iliad. ή vers.* 436.

—— τεῖχος ἔδειμαν,
Πύργυς θ' ὑψηλὺς, εἶλαρ νηῶν τε καὶ αὐτῶν·
Εν δ' αὐτοῖσι πύλας ἐνποίεον εὖ ἀραρυίας,
Οφρα δι αὐτάων ἱππηλασίη ὁδὸς εἴη.
Εκτοσθεν δὲ βαθεῖαν ἐπ' αὐτῷ τάφρην ὄρυξαν,
Εὐρεῖαν, μεγάλην· ἐν δέ σκόλοπας κατέπηξαν.
—— murum ædificarunt,
Turreſque altas, propugnaculum naviumque & ipſorum.
In ipſis autem portas fecerunt bene coagmentatas,
Ut per illas equeſtris via eſſet.
Exterius autem profundam prope illum foſſam foderunt,
Latam, magnam: vallos autem infixerunt.

Diſciplina caſtrenſis pro moribus ducum diverſa erat: alii enim militibus omnem intemperantiam & nequitiam permittebant: alii econtra ad ſeveriſſimam temperantiam & ſobrietatem illos obſtringebant; inſigne exemplum nobis ſuppeditat Philippus Macedo, qui (prout Polyænus tradit) duos milites nullum aliud ob delictum, quam quia in caſtris illos in pſaltriæ conſortio offenderat, in exilium pepulit. Diſciplinam autem caſtrenſem tam ſeveram & ſtrictam apud Græcos non ſemper viguiſſe patet ex Plutarcho, qui in *Cleomene pag.* 810. *Edit. Paris.* & in *Lycurgo* ſcribit, omnium Græcorum ſolos Lacedæmonios, nullos hiſtriones & agyrtas, nullaſque ſaltatrices & cantatrices in caſtris toleraſſe, pariterque ab omni pompa ludicra & nugis abſtinuiſſe: juniores enim in virilibus certaminibus ſemper ſe exercebant; ſeniores vero in iis inſtituendis operam dabant, vel a peritioribus edocebantur; & ſolutiores horas in ſolitis facetiis & jocis Laconicis pro more ſuæ gentis inſumebant. Nihilominus illorum Legiſlator majorem licentiam militiæ, ut eorum labores leniret, quam domi iis indulſerat: in bello enim levioribus exercitiis & delicatiore victu utebantur, nec tam ſevero ducum imperio parebant, ita ut ex omnibus populis ſoli milites Lacedæmonii militia ſolutiore & liberiore gauderent; quandoquidem ſumptuoſa arma pretioſaſque veſtes geſtare, imo ſæpius unguento ſe inungere, & comam criſpare iis pariter licebat: unde ſummopere admiratus dicitur Xerxes, quando

do ab exploratoribus audiviſſet, Lacedæmoniorum vigiles tum gymnicis certaminibus, tum capillis in cincinnos torquendis vacare, prout tradit Herodotus *lib.* VII. *cap.* CCVIII. & CCIX. Quinetiam Athenis equites comam alebant: unde Ariſtophanes in *Nubibus Act.* I. *Scen.* I.

—— ὁ δὲ κόμην ἔχων
Ἱππάζεταί τε, καὶ ξυνωρικεύεται.
—— *ille autem comam habens*
Equitat, & bigas agit.

Et in *Equitibus Act.* III. *Scen.* II.

Νοῦς οὐκ ἔνι ταῖς κόμαις
Τμῶν. ——
Nil mentis ineſt comis
Veſtris. ——

Quod a veteris forte Græciæ moribus acceptum, cum ubique apud Homerum καρηκομόωντες Ἀχαιοὶ, *comati Achivi*, occurrant. Poſtea Cyneas & Phrynus, cum immutatam vellent Athenienſium diſciplinam, legem rogarunt ne liceret illis amplius κομᾷν, & ἁβροδιαίτους εἶναι, *comam nutrire*, & *delicate vivere*. Vid. Ariſtophanis Interpres *ad Equites*.

Græcorum excubiæ diſtinguuntur in ἡμερινὰς, & νυκτερινὰς: illæ interdiu, hæ vero noctu agebantur. Statis horis nocturnis nonnulli præfecti dicti περίπολοι περιπολεῖν vel caſtra luſtrare, & vigilias explorare ſolebant; ut autem compertum haberent an dormirent necne, campanula, quæ dicebatur κώδων, ſonare aſſueverant, qua audita milites reſpondere tenebantur, teſte Suida: illud dicebatur κωδωνίζειν, & κωδωνοφορεῖν:

—— κωδωνοφορεῖται, πανταχῆ
Φυλακαὶ καθεστήκασι. ——
—— *circuit cum campanula, ubivis*
Excubiæ conſtitutæ ſunt. ——

Qua de cauſa κωδωνίζειν ſumitur pro πειράζειν *experiri* vel *probare*, ex Ariſtophane in *Ranis*, & ἀκωδώνιστος pro ἀπείραστος, id eſt, *inexpertus*, apud eumdem in *Lyſiſtrate*. In bello Peloponneſiaco iſte mos Braſidam in urbe Potidæa invadenda non parum adjuvit: quando enim animadvertiſſet campanulæ ſonitum deſiiſſe, tempeſtive, antequam campana iterum pulſaretur, ſcalis mœnibus, ubi cuſtodibus exuta erant, admotis civitatem invaſit, referente Thucydide *lib.* IV.

Apud Lacedæmonios clypeis tegi non permittebantur excubiæ, ſcilicet, ut armis tegentibus deſtituti a ſomno magis ſibi caverent: ad quem morem alludit Tzetzes *Chiliad.* IX. *Hiſt.* CCLXXVI.

Ποτὲ καί τις τῶν στρατηγῶν μᾶλλον φρονούντων πάντας
Γυμνοὺς ἀσπίδων ἄνευθε τοὺς φύλακας ἔωσεν,
Ὅπως ἐπαγρυπνότερα τὴν φυλακὴν ποιῶνται,
Καὶ μὴ θαρρήσαντες αὐταῖς εἰς ὕπνον ἐκτραπῶσιν.
Olim & aliquis ducum prudentiorum omnes
Nudos ſine ſcutis cuſtodes reliquit,

Ut

Ut vigilantius cuſtodiam agerent.
Et ne fidentes ipſis ad ſomnum ſe verterent.

Reliqui vero milites armati dormire tenebantur, ut, quamprimum claſſicum caneretur, ad pugnam accincti forent, prout nos docet Xenophon.

Non eſt prætermittendum Spartanum exercitum duplices excubias adhibuiſſe; alteras intra caſtra, quæ in confœderatis vigilem oculum tenerent, ne a ſuis partibus derepente deficerent; alteras vero extra caſtra in loco editiore, unde in exercitum hoſtilem commode deſpicere licet. Leg. Xenophon.

Quoties & an ſtatis horis an vero pro lubitu imperatoris excitarentur vigiliæ, non ſatis liquet. Equidem *φυλακὴ*, quæ denotat *excubias*, ſæpius ſumitur pro quarta parte noctis, juxta diviſionem Romanarum vigiliarum, prout patet tum ex diverſis Novi Teſtamenti locis, tum ex aliis Scriptoribus: ſed hic vocis uſus non tam a Græcis quam a Romanis vigiliis deſumptus eſt, quæ per noctem quater, hoc eſt, ſingulis trihoriis, excitari ſolebant; (nocte ſupputata a ſexta hora veſpertina ad ſextam matutinam, vel a ſolis occaſu ad ejus ortum craſtinum) tempus enim, quod intercedebat a ſole occidente ad ſolem orientem diei ſequentis, in duodecim æquas partes, quæ non ſemper pares erant, cujuſmodi noſtrates horæ ſunt, ſed minores vel majores, pro anni tempeſtate, quæ idcirco ab Aſtronomis impares & planeticæ horæ dicuntur, diſtingui ſolebant.

CAP. IX.

De ipſorum Præliis, imperatorum Orationibus, Sacrificiis, Muſica, Signis, Vexillis, Teſſera militari, modo quo bella abſolvebant pugna ſingulari, &c.

ANTEQUAM committeretur prælium, cibariis ſemper ſe reficiebant milites, edendo ac bibendo copioſe. Hujuſmodi conſuetudo ejuſque rationes ample deſcriptæ exſtant in oratione eleganti Ulyſſis ad Achillem *Iliad.* τ. *vers.* 155. ubi monet iſtum juvenem imperatorem, ne exercitum impranſum educat:

Μηδ᾽ οὕτως ἀγαθός περ ἐὼν, θεοείκελ᾽ Ἀχιλλεῦ,
Νήστιας ὄτρυνε προτὶ Ἴλιον υἷας Ἀχαιῶν
Τρωσὶ μαχεσσομένους· ἐπεὶ οὐκ ὀλίγον χρόνον ἔσται
Φύλοπις, εὖτ᾽ ἂν πρῶτον ὁμιλήσωσι φάλαγγες
Ἀνδρῶν, ἐν δὲ Θεὸς πνεύσῃ μένος ἀμφοτέροισιν·
Ἀλλὰ πάσασθαι ἄνωχθι θοῇς ἐπὶ νηυσὶν Ἀχαιοὺς
Σίτου καὶ οἴνοιο· τὸ γὰρ, μένος ἐστὶ καὶ ἀλκή.
Οὐ γὰρ ἀνὴρ πρόπαν ἦμαρ ἐς ἠέλιον καταδύντα
Ἄκμηνος σίτοιο δυνήσεται ἄντα μάχεσθαι.
Εἴπερ γὰρ θυμῷ γε μενοινάᾳ πολεμίζειν,

Ἀλλὰ

Ἀλλά τε λάθρη γυῖα βαρύνεται, ἠδὲ κιχάνει
Δίψα τε καὶ λιμὸς, βλάβεται δέ τε γούνατ' ἰόντι.
Ὃς δέ κ' ἀνὴρ οἴνοιο κορεσσάμενος καὶ ἐδωδῆς,
Ἀνδράσι δυσμενέεσσι πανημέριος πολεμίζει,
Θαρσαλέον νύ οἱ ἦτορ ἐνὶ φρεσὶν, ἠδέ τι γυῖα
Πρὶν κάμνει πρὶν πάντας ἐρωῆσαι πολέμοιο.
Ne tamen ſic ſtrenuus licet ſis, deo ſimilis Achilles,
Jejunos impelle ad Ilium filios Achivorum
Contra Trojanos pugnaturos: quia non exiguum tempus
Certamen, poſtquam primum congreſſæ fuerint phalanges
Virorum, Deuſque inſpiraverit animos utriſque:
Sed veſci jube velocibus in navibus Achivos
Cibo & vino: hoc enim robur eſt & vis:
Neque enim vir totam diem uſque ad ſolem occidentem
Expers cibi poterit contra pugnare.
Licet enim animo utique prompto ſit ad pugnandum,
Tamen ſimul ſenſim membra gravantur, & occupant.
Sitiſque & fames, noxamque trahunt genua eunti.
Qui vero vir vini ſatur & cibi,
Cum viris hoſtibus totam diem pugnat,
Audens omnino ei animus in præcordiis, neque quicquam membra
Prius defatigantur quam omnes recedant a pugna.

Livius quoque tradit *lib.* IX. Romanos iſtud exiſtimaſſe apparatum prorſus neceſſarium, nec unquam omiſiſſe ante pugnam.

Deinde militum præfecti aciem inſtruebant: in qua arte Græci Romanis longe inferiores erant; illi enim, integro exercitu in unam quaſi frontem ſtatuto, fœlicem pugnæ exitum in uno conferto agmine ponebant; cum Romani, ipſorum *haſtatis*, *principibus*, ac *triariis* in diſtinctas acies unam pone aliam diſpoſitis, poſt primam aciem deletam prælium inſtaurare iterum pares erant, nec penitus profligari poterant, donec ter victi fuiſſent. Nihilominus aliquid non abſimile factum reperimus tempore belli Trojani, quo ſenex Neſtor equites in prima acie, poſt illos peditum infirmiſſimos, tandemque eos qui reliquos robore ac fortitudine ſuperabant, collocaſſe dicitur apud Homerum *Iliad. δ. vers.* 297.

Ἱππῆας μὲν πρῶτα σὺν ἵπποισιν καὶ ὄχεσφι,
Πεζοὺς δ' ἐξόπιθεν στῆσεν πολέας τε καὶ ἐσθλοὺς,
Ἕρκος ἔμεν πολέμοιο. κακοὺς δ' ἐς μέσσον ἔλασσεν,
Ὄφρα καὶ οὐκ ἐθέλων τις ἀναγκαίῃ πολεμίζῃ.
Equites quidem primum cum equis & curribus,
Pedites autem a tergo conſtituit multoſque ſtrenuoſque,
Vallum ut eſſent belli: ignavos autem in medium coegit,
Et etiam non volens quis neceſſitate pugnaret.

Quo in loco etſi nonnulli accipiant τὸ πρῶτον & τὸ ὄπιθεν de dextro & ſiniſtro cornu, pluresque alii aliter, tamen maxime propria ac nativa Poetæ ſen-

ſententia videtur eſſe, quod conſtituti fuerint alii poſt alios, teſte Plutarcho *lib. de Homero*.

Tum imperator orationem ad milites habebat, in qua argumentis ad id accommodatis eos hortabatur ad omnibus viribus hoſti obſiſtendum; ſucceſſuſque inde emergens adeo mirabilis erat, ut ſæpenumero, quum res acciſæ penituſque deſperatæ eſſent, milites animum denuo erigerent, vires extemplo colligerent, ipſumque hoſtem, a quo antea profligati fuerant, propulſarent. Plurima hujuſce rei exempla in hiſtoriis Græcorum atque Romanorum paſſim occurrunt, quorum maxime notatu dignum illud Tyrtæi Athenienſis Poetæ claudi, cui monitu oraculi imperium exercitus Spartanorum traditum in quodam cum Meſſeniis bello; Spartani tunc temporis magnas clades in multis conflictibus acceperant, omniaque ipſorum ſtratagemata irrita evaſerant, ita ut de ſucceſſu penitus deſperare inciperent, quum Poeta hortamentis honoris ac virtutis ſuffultis carmine pathetico tantum ardorem ipſis injecit, ut parati pro patria mori ac irruentes impetu violento congreſſi fuerint cum hoſte prorſuſque eum fuderint, ſicque pugna decretoria fœlicem exitum bello impoſuerint, quemadmodum ſcribunt Pauſanias *Meſſenicis*, Diodorus Siculus *lib.* xv. Juſtinus *Hiſt. lib.* II. *cap.* v.

Antequam cum hoſte manus conſerere tentarent, Numina ſibi propitia & præſentia reddere precibus, ſacrificiis, votiſque ſtudebant, & Marti hymnum dictum Παιᾶνα ἐμβατήριον, ut & Apollini poſt victoriam lætam nuncupatum Παιᾶνα ἐπινίκιον cantabant, teſte Thucydidis Scholiaſte *lib.* I. Muſis ſacrificium faciebant Lacedæmonii more ſibi proprio, qui ab iis inductus ſive ad affectus vehementiſſimos comprimendos molliendoſque, cum animo tranquillo atque ſedato prælium inire ſolerent, juxta Plutarchum περὶ ἀοργησίας: ſive ut ſeipſos excitarent ad facinora præclara efficienda, digna quæ ab hiſce Deabus ad poſteros tranſmitterentur, ſecundum eumdem in *Lycurgo*. Aruſpices pugnæ eventum portendere volentes victimas omnes inſpiciebant; & donec omnia fauſta oſtenderentur, hoſtibus ignave ſe dedere malebant, quam ſeipſos defendere. Spartani imprimis hac ſuperſtitione præter modum imbuti; nam in celebri ad Platæas pugna, quando Mardonius Perſarum dux in Græcos irruiſſet, Pauſanias Spartanus, qui tum præerat Græcorum exercitui, ſacrificium oblatum minime Diis gratum comperiebat, ideoque Lacedæmoniis imperavit, ut, clypeis ante pedes poſitis, quieti mandata ſua exſequerentur; ſacerdotes alias ex aliis victimas mactabant, ſed univerſas inauſpicato, barbaris illos perpetuo adorientibus, vulnerantibus ac cædentibus intra eorum ordines, donec Pauſanias ad templum converſus, manibus ad cœlum ſublatis, & oculis lachrymantibus, Junonem Cithæroniam cæteroſque Platæenſium tutelares Deos ſupplex orat, ſi in fatis non foret ut potirentur Græci victoria, ſaltem ut quodam memorabili facinore hoſtibus oſtenderent, viris fortibus & bellicoſis eos arma intuliſſe: precibus vix finitis, ſacrificia apparuerunt propitia, ſignoque dato in Perſas fortiter & impavide irruerunt, brevique integrum eorum exercitum penitus deleverunt, juxta eumdem in *Ariſtide*.

Eorumdem ſigna vulgo dividuntur in σύμβολα & σημεῖα, quæ voces interdum quidem promiſcue uſurpantur, ſed proprie loquendo diverſæ ſunt.

Σύμβο-

Σύμβολα duplicis generis erant, ſive *φωνικὰ*, ſive *ὁρατὰ* hoc eſt, *ore prolata*, & *ſub oculos cadentia*: priora *συνθήματα*, poſteriora *παρασυνθήματα* dicebantur.

Σύνθημα, Latine *teſſera*, dabatur ab imperatore inferioribus præfectis, & ab iis univerſo exercitui, tanquam ſignum, quo diſtinguerentur amici ab inimicis. Vid. Gloſſographi. In eo plerumque continebantur nonnulla fauſta omina, vel nomina quorumdam Numinum in patria cultorum, aut imperatoris, a quibus fœlicem incœptorum exitum expectabant. Cyrus ex. gr. adhibebat *Δία σύμμαχον, ἡγεμόνα*, vel *σωτῆρα*, juxta Xenophontem *Cyropæd. lib.* VII. Cæſar *Venerem genitricem*, ex Appiano *Bell. Civil. lib.* II. Auguſtus *Apollinem*, teſte Valerio Maximo *lib.* I. *cap.* V. Verum ex iſta conſuetudine ſæpiſſime proveniebant mali ac pernicioſi effectus; nam frequenter interrogantes alii alios perturbationem inter ſe afferebant, & (quod non minus periculoſum) teſſeram hoſtibus prodebant; ut contigit in pugna Athenienſium cum Syracuſanis, de qua mentio apud Thucydidem *lib.* VII. Itidem inde cudebantur plurima noxia ſtratagemata, quorum unum adhibitum a quodam duce Arcade in bello cum Lacedæmoniis; quando prælio noctu commiſſo teſſera, quam ſuis militibus dedit, hæc erat, ut illico occiderent quotquot illam rogarent; unde facile internoſcebantur, Spartanoſque trucidabant, cum ipſimet non proderentur, ideoque nihil ipſis timendum, ut tradit Polyænus *Stratagem. lib.* II.

Παρασύνθημα erat perſpicua nota, qua diſcernerentur, ut nutu capitis, manuum plauſu, armorum fragore, ſimilibuſve, quemadmodum ſcribit Onoſander *Stratagem. cap.* XXVI.

Σημεῖα erant ſigna aut vexilla, quibus ſublatis ſignum prælii conferendi edebatur, & demiſſis ab illo ceſſandum, teſtibus Suida, Thucydidis Scholiaſte *lib.* I. Eorum varia genera, ex iiſque plura decorata ſimulachris animantium aliarumve rerum, peculiariter congruebant civitatibus, ad quas ſpectabant; Athenienſes ex. gr. noctuam in ſignis habebant, quia ſacra Minervæ patronæ iſtius civitatis, juxta Plutarchum in *Lyſandro*; Thebani ſphingem in memoriam famoſi monſtri ab Oedipo devicti, ſecundum eumdem in *Pelopida*, & Cornelium Nepotem in *Epaminonda*; Perſæ divinos honores ſoli deferebant, ideoque eum in ſuis vexillis effingebant, prout narrat Curtius *lib.* III.

Σημεῖον non raro purpureum paludamentum in ſummitate haſtæ, ut patet ex illo Cononis apud Polyænum & Cleomenis apud Plutarchum; ſæpe etiam adhibebantur alii colores; Polybius ſub finem *lib.* II. loquens de pugna inter Antigonum & Cleomenem ſic ſcribit *Σύνθημα δ' ἦν τοῖς μὲν Ιλλυριοῖς τότε ποιεῖσθαι τὴν ἀρχὴν τῆς πρὸς τὸν λόφον προσβολῆς, ὅταν ἴδωσι ἀρθεῖσαν ἀπὸ τῶν κατὰ τὸν Ολυμπον τόπων σινδόνα· τοῖς δὲ Μεγαλοπλίταις καὶ τοῖς ἱππεῦσι παραπλησίως, ἐπειδὰν φοινικὶς ἐξαρθῇ παρὰ τοῦ βασιλέως. Signum incboandi prælii Illyriis quidem fuerat conſtitutum, ubi primum e proximis Olympo locis linteum attolli viderent: Megalopolitanis vero pariter & equitibus, cum primum Rex puniceum paludamentum attolleret.*

Veterum Græcorum ſigna erant accenſæ faces, quas ab utroque exercitu mittebant viri dicti *πυρφόροι* aut *πυροφόροι*, Martis ſacerdotes, ideoque ſa-

cri habiti, & jactis facibus, ſecuri & incolumes ſe recipiebant, ſecundum Euripidis Scholiaſtem *Phœniſſis vers.* 1386. Lycophronis Scholiaſtem *Caſſandra vers.* 250. alioſque plures; hinc de pugnis ardentibus ac ſævis, in quibus vita nemini concedebatur, vulgo dictum, *οὐδ᾽ ὁ πυρφόρος ἐσώθη*, *nec tædifer ſalvus evaſit*. Ad hunc morem frequenter alludunt Græci atque Latini Poetæ: ſic Lycophron *Caſſandra vers.* 1295. loquens de Phœniciis, qui Io furtim abducta rixas inter Europam & Aſiam excitarunt, ait:

Ἐχθρας δὲ πυρσὸν ἦραν ἠπείροις διπλαῖς.
Odiique facem duabus extulere continentibus.

Sic quoque Statius *Thebaidos lib.* XV. *vers.* 5.

Prima manu rutilam de vertice Lariſſæo
Oſtendit Bellona facem. ——

Itidem Claudianus *de Raptu Proſerpinæ lib.* I. *vers.* 40. aliique, quos prætermitto, hanc conſuetudinem obſervat:

Tiſiphone, quatiens infeſto lumine pinum,
Armatos ad caſtra vocat pallentia manes.

His intermiſſis, uſurpatæ ſunt conchæ, quibus ſonabant ad inſtar tubarum tunc temporis nondum inventarum, ut videre eſt apud Tzetzem *in Lycophronis Caſſandram vers.* 250. Hinc facile interpretari poteſt Theognidis ænigma:

Ἤδη γάρ με κέκληκε θαλάττιος οἴκαδε νεκρὸς,
Τεθνηκὼς ζωῷ φθεγγόμενος στόματι.
Jam enim me vocavit domum marinus mortuus,
Mortuus viventi loquens ore.

Tritonis concha apud Poetas celebris eſt; unde Ovidius *Metamorph. lib.* I. de Neptuno verba faciens:

—— *ſupraque profundum*
Exſtantem, atque humeros innato murice tectum
Cæruleum Tritona vocat, conchaque ſonaci
Inſpirare jubet, fluctuſque & flumina ſigno
Jam revocare dato, cava buccina ſumitur illi
Tortilis, in latum quæ turbine creſcit ab imo.

Et Poetarum plerique in deſcribendis bellis antiquis iſtam conſuetudinem memorant; hinc Theocritus Διοσκούροις ſeu *Idyll.* XXIII. *vers.* 75. canit:

Ἦ ῥ᾽ Ἄμυκος, καὶ κόχλον ἑλὼν μυκάσατο κοῖλον,
Οἱ δὲ θοῶς συνάγερθεν ὑπὸ σκιερᾶς πλατανίστω,
Κόχλω φυσαθέντος, ἀεὶ Βέβρυκες κομόωντες.
Dixit ſane Amycus, & cava concha accepta inſonuit,
Tunc celeriter convenerunt ſub umbroſam platanum,
Concha inflata, Bebryces ſemper comam alentes.

Ita

Ita Lycophron *Caſſandra vers.* 249.

> Καὶ δὴ καταίθει γαῖαν ὀρχηστὴς Ἄρης,
> Στρόμβῳ τὸν αἱματηρὸν ἐξάρχων νόμον.
> *Incendit quoque terram ſaltator Mars,*
> *Concha cruentum exordiens claſſicum.*

Quo in loco etſi Scholiaſtes invehatur in Poetam eo quod conchas induxerit tempore quo tubæ adhibitæ, (quod juxta illum ex Homero oſtendi poteſt) tamen nimis audax hac in re eſſe videtur, cum obſervari queat ex Euſtathio *ad Iliad.* ξ. quod quamvis Homerus tubarum meminerit, tamen nunquam occurrunt quando Heroum pugnas deſcribit, ſed tantum ex iis ſimilitudinem aut alluſionem ducit; ut fit in loco citato a Tzetze *Iliad.* σ. *vers.* 219.

> Ὡς δ᾽ ὅτ᾽ ἀριζήλη φωνὴ, ὅτε τ᾽ ἴαχε σάλπιγξ.
> Ἄστυ περιπλομένων δηίων ὑπὸ θυμοραϊστέων.
> Ὡς τότ᾽ ἀριζήλη φωνὴ γένετ᾽ Αἰακίδαο.
> *Ut vero cum admodum luculenta vox fit, quando clangit tuba*
> *Urbem cingentes hoſtes propter exitiales.*
> *Sic tum admodum luculenta vox erat Æacidæ.*

Unde conjici poteſt tubas revera uſurpatas Homeri tempore, ſed recens inventum fuiſſe, nec æque vetuſtum ac bellum Trojanum, ut *Iliad.* σ. *vers.* 219. & *Iliad.* φ. *vers.* 388. obſervatum a veteri Scholiaſte. Virgilius equidem Tzetzi aliquomodo conſentire videtur, loquens de Miſeno, quem Hectori in bello Trojano, poſteaque Æneæ ut tubicinem miniſtraſſe aſſerit *Aeneid. lib.* VI. *vers.* 162.

> —— *atque illi Miſenum in littore ſicco,*
> *Ut venere, vident indigna morte peremptum,*
> *Miſenum Aeoliden, quo non præſtantior alter*
> *Ære ciere viros, Martemque accendere cantu:*
> *Hectoris hic magni fuerat comes; Hectora circum*
> *Et lituo pugnas inſignis obibat & haſta.*
> *Poſtquam illum victor vita ſpoliavit Achilles,*
> *Dardanio Aeneæ ſeſe fortiſſimus heros*
> *Addiderat ſocium, non inferiora ſecutus.*

Verum hic tuba ænea & lituus uſurpantur juxta uſum quo veniebant Poetæ ætate per figuram Poetis familiarem; Miſenus enim tam rarum inventum nunquam novit, & quamvis illum arte ſua ita ſuperbientem videamus, ut Deos æquoreos ad certamen provocare ſuſtineat, nihilominus non contendebant tuba, ſed concha, organo quo utebantur hæcce Numina; unde idem Poeta, qui verborum ſuorum optimus interpres habendus eſt ſubjicit verſibus proxime ſequentibus:

> *Sed tum forte, cava dum perſonat æquora concha*
> *Demens, & cantu vocat in certamina Divos:*

Aemulus exceptum Triton (ſi credere dignum eſt)
Inter ſaxa virum ſpumoſa immerſerat unda.

Tubæ ſextuplicis generis erant, ex Euſtathio *ad Iliad. σ. pag.* 1189. *Edit. Baſil.* unde ortæ veterum Scriptorum diſcrepantes de primo cujuſvis artis inventore ſententiæ; cum gloriam inventionis ei, qui primus quamdam artem excogitavit, dare ſoliti ſint.

1. Tubam primam adinvenit Minerva, omnium fere artium ac utilium inventorum communis parens atque patrona; hinc decorata titulo **Σάλπιγγος**, cujus mentio fit a Lycophrone *Caſſandra vers.* 914.

> *Αὐτὴ γὰρ ἄκραν ἄρδιν εὐθυνεῖ χεροῖν*
> *Σάλπιγξ.* ——
> *Ipſa namque extremam ſagittam diriget manu*
> *Tubicina.* ——

Iſto nomine culta in templo Argis ipſi ſacro, juxta Heſychium, Phavorinum, Euſtathium *loc. cit.* verum Pauſaniæ *Corinthiacis* potius videtur, hancce tubam excogitatam fuiſſe ab uno liberorum Herculis nuncupato Tyrrheno, cujus filius Hegelaus (organo hoc tradito quibuſdam Dorienſibus ſubditis Temeni) ad commemorandum inventum hocce, & ad animum gratum Deæ pro auxilio teſtandum, cognomen hoc ipſi indidit. Vide *Commentarium noſtrum in Lycophronem Caſſandra vers.* 915.

2. Ægyptia tuba, dicta *χνὼν*, & ab Oſiride inventa: rotunda erat, & ad homines in concionem vocandos in ſacrificiis adhibita. Euſtathius *loc. cit.* ac deinceps videndus.

3. Excogitata in Gallia Celtica, dicebaturque *κάρνυξ*: ſonum acutiſſimum, ſed non valde diffuſum, reddebat: fundebatur in formam, ejuſque orificium decoratum figuris quorumdam animalium; tubus plumbeus ipſi infertus, quo tubam inflabant ad ſonitum dandum.

4. Uſurpata prius in Paphlagonia, nuncupata *βόϊνος* a *βοῦς* ſeu figura bovis ad ſummum orificium exſtante, ſonumque cæcum ac gravem efficiebat.

5. Adinventa a Medis, ejuſque ſonitus gravis audiebatur ope fiſtulæ arundinibus conflatæ.

6. Appellata *σάλπιγξ Τυῤῥηνικὴ*, quia inventa a Tyrrheniis, unde ad Græcos delata a quodam Archonda, qui venerat ad auxilium Heraclidis ſeu poſteris Herculis ferendum, ut tradunt Sophoclis Scholiaſtes *Ajace vers.* 17. Suidas, Diodorus Siculus *lib.* v. Alii, ut Hyginus *Fab.* 274. Tyrrhenum Herculis filium primum hujuſce inventorem faciunt. Patulum ipſi erat orificium, & ſonum valde clarum acutumque reddebat, non abſimilem ſono tibiæ Phrygiæ; hinc præ cæteris prælio committendo maxime idonea: Minervæ Deæ vocem huic aſſimilat Ulyſſes apud Sophoclem *Ajace Flagell. vers.* 16.

> Ω φθέγμ' Ἀθάνας φιλτάτης ἐμοὶ Θεῶν,
> Ως εὐμαθές, σου, κἂν ἄποπτος ᾖς, ὅμως,

Φώ

Φώνημ' ἀκύω, καὶ ξυναρπάζω φρενὶ,
Χαλκοςόμυ κώδωνος ὡς Τυρσηνικῆς.
O vox Minervæ chariſſimæ mihi ex Diis,
Quam facilis perceptu tuam, etſi inconſpicua eras, attamen
Vocem exaudio, & apprehendo mente,
Tanquam ſonum tubæ Tyrrhenicæ.

Ad quem locum annotat Scholiaſtes, quod Minervæ vox aſſimiletur ſono tubæ Tyrrheniæ, quia maxime clariſona facile diſtingui poſſet, quemadmodum iſta tuba omnibus aliis præſtabat, & ſimulatque audiebatur, nullo negotio ab aliis internoſci poterat.

Hæ erant uſitatiſſimæ ac notiſſimæ tubæ; aliæ forſan apud Auctores ſubinde reperiri queunt; ut Libyca apud Suidam, & alia apud Sophoclis Scholiaſtem *loc. cit.* memorata, verum minoris notæ fuiſſe nec tam frequenter adhibitæ videntur.

Pluribus aliis inſtrumentis ad claſſicum canendum utebantur; ut *σύριγξ* ſeu *fiſtula* apud Arcades; *πηκτίς*, quandoque vocata *μάγαδις*, in Sicilia, juxta Clementem *Pædag. lib.* II. *cap.* IV. pugnæ ſe accingebant Cretenſes ad ſonum *αὐλῶν* vel *tibiarum*, (teſte Polybio *lib.* IV.) alii citharæ, (ex A. Gellio *Noct. Attic. lib.* I. *cap.* XI. Martiano Capella *lib.* IX.) imo, ut aſſerunt plerique veterum Scriptorum, lyræ, (ſecundum Clementem *loc. cit.* Athenæum *Deipnoſoph. lib.* XII. & XIV. Euſtathium *ad Iliad.* ψ.) quam per multa ſæcula obtinuiſſe docet Plutarchus *lib. de Muſica*. Qui claſſicum canebat, dictus *ἴβριος* Cretenſibus, & aliis *ἰβυκτὴρ* a quadam tuba nominata *ἴβυκι*, ex Heſychio.

Lacedæmonii præſertim notandi ſunt in prælio conſerendo pluribus tibiis modulate canentibus; (vid. iidem Auctores, qui de Cretenſibus citantur, item Xenophon, Maximus Tyrius *Diſſert.* XII. & XXI. Quintilianus *lib.* I. *cap.* XVI. Thucydides *lib.* V. Valerius Maximus *lib.* II. *cap.* VI. Lucianus *de Saltatione*, & alii paſſim) rationem cur ſic agerent rogatus Ageſilaus reſpondit, *Ad diſtinguendum ignavos*; quippe præ ipſorum trepidatione modos muſicos pedibus ſervare nequibant, ut ſoliti erant. Reſponſum hoc eſt quidem facetum, nec prorſus a vero alienum; attamen hujuſce moris vim non plane continet. Valerius Maximus longius a vero abeſt, huicque ſententiæ omnino adverſatur, ſtatuens illud maxime aptum eſſe ad animos militum erigendos, quo acrius & vehementius impreſſionem facerent; Thucydides enim (quicum conſentiunt cæteri veteres Hiſtorici) aſſerit, quod ex hoc potius redderentur placidi atque ſedati, cum econtra tubæ aliaque organa ad eos ardore ac rabie inflammandos magis idonea forent; hujuſmodi enim animi motus confuſioni perturbationique excitandæ quam alicui præclaro ac memorando facinori efficiendo, aptiores credebantur; cum fortitudo non oriatur ex ſubita quadam citoque evaneſcente animi impotentia, ſed ex ejuſdem innata firmitate & conſtantia; quapropter operam dabant ut non cum ſtrepitu & nimia celeritate, ſed animo tranquillo vultuque ſereno in aciem placide & alacriter procederent. Modum deſcribit Plutarchus in *Lycurgo* hiſce verbis: *Ἤδη δὲ συντεταγμένης ἅμα τῆς φάλαγγος αὐτῶν, καὶ πολε-*

μίων

μίων παρόντων, ὁ βασιλεὺς ἅμα τήν τε χίμαιραν ἐσφαγιάζετο, καὶ στεφανοῦσθαι παρήγγελλε πᾶσι, καὶ τοὺς αὐλητὰς αὐλεῖν ἐκέλευε τὸ Καστόρειον μέλος· ἅμα δ' ἐξῆρχεν ἐμβατηρίου παιᾶνος. Ὥστε σεμνὴν ἅμα καὶ καταπληκτικὴν τὴν ὄψιν εἶναι, ῥυθμῷ τε πρὸς τὸν αὐλὸν ἐπιβαινόντων, καὶ μήτε διάσπασμα ποιούντων ἐν τῇ φάλαγγι, μήτε ταῖς ψυχαῖς θορυβουμένων, ἀλλὰ πράως καὶ ἱλαρῶς ὑπὸ τοῦ μέλους ἀγομένων ἐπὶ τὸν κίνδυνον. Οὔτε γὰρ φόβον οὔτε θυμὸν ἐγγίνεσθαι πλεονάζοντα τοῖς οὕτω διακειμένοις εἰκός ἐστιν, ἀλλ' εὐσταθὲς φρόνημα μετ' ἐλπίδος καὶ θράσους, ὡς τοῦ Θεοῦ συμπαρόντος. *Jam inſtructa eorum acie, hoſteſque cum adeſſent, rex ſimul capellam immolabat, edicebatque ut omnes coronas ſumerent, & ut tibicines canerent Caſtoris carmen jubebat: ſimul etiam ordiebatur* ἐμβατήριον παιᾶνα ſeu *claſſicum* canere. *Quæ res ſeveram ſimul atque horribilem edebat ſpeciem, numeris ad tibiam incedentium, neque turbantium aciem, neque animis fluctuantium, ſed modeſte & hilariter ad modos euntium ad certamen. Neque enim nimia percelli trepidatione probabile eſt ita comparatos, aut plus ſatis ferocire, ſed animum cum fiducia & audacia ſuſcipere ſtabilem, quaſi Dei præſente favore.* Huic methodo tribuit Maximus Tyrius illos ingentes fauſtoſque exitus ac plurimas victorias, quibus Spartanorum fama omnibus ſæculis poſterioribus maxime celebrata fuit; ſed iſtud diſciplinæ atque naturæ hujuſce Reipublicæ præcipue adſcribendum videtur, vixque imitandum, donec revocaretur veterum Lacedæmoniorum magnitudo atque eximia animi firmitas.

Reliqui Græci cum majore impetu ac furore in aciem progrediebantur, cumque primam impreſſionem faciebant, clamorem edebant omnes, quo ſeipſos incenderent, hoſtibuſque terrorem injicerent; dicebaturque ἀλαλαγμός, ex eo quod ἀλαλ clamitarent; ἐλελεῦ ipſos etiam acclamaſſe tradit Suidas: iſtius primus inventor fuit Pan Bacchi legatus in expeditione ſua Indica, ubi quum ab hoſtibus numero longe ſuperioribus undique in valle cincti eſſent, Pan hunc Deum monuit ut per noctem omnes ſuos milites clamorem dare juberet, quo adeo improviſo hoſtes oppreſſi, ut illico caſtra ſua relinquerent: hinc factum, ut omnes ſubiti timores, quibus abſque legitima cauſa perculſæ hominum mentes, Græcis Latiniſque dicerentur *terrores panici*, juxta Polyænum *Stratagem lib.* 1.

Hujuſmodi conſuetudo apud univerſas fere gentes, tam barbaras quam bene moratas, obtinuiſſe videtur, ac memoratur ab omnibus Auctoribus, qui de re militari ſcripſerunt: Homerus ipſe varias hujus deſcriptiones, ſed nimio multas quæ hic recenſeri poſſint, tradere non eſt dedignatus; attamen unam afferam ex *Iliad. δ. vers.* 452. ubi militum clamores confert torrentibus rapidiſſime decurrentibus a montibus in valles ſubjectas:

Ὡς δ' ὅτε χείμαρροι ποταμοὶ, κατ' ὄρεσφι ῥέοντες,
Ἐς μισγάγκειαν συμβάλλετον ὄβριμον ὕδωρ
Κρουνῶν ἐκ μεγάλων, κοίλης ἔντοσθε χαράδρης,
Τῶν δέ τε τηλόσε δοῦπον ἐν οὔρεσιν ἔκλυε ποιμήν·
Ὣς τῶν μισγομένων γένετο ἰαχή τε φόβος τε.
Ut vero quando torrentes fluvii, de montibus fluentes,
In convallem conferunt cum impetu delatas aquas
Scatebris ex magnis, concavum intra alveum voraginis,

Horum

Horum autem procul fragorem in montibus audit paſtor:
Sic iis commiſtis oriebatur clamorque timorque.

Nonnulli colligere poſſent ex principio Homeri *Iliad.* γ. hujuſmodi clamorem exſtitiſſe immanem conſuetudinem, uſurpatam quidem a Trojanis, ſed deriſam a Græcis optime moratis:

Αὐτὰρ ἐπεὶ κόσμηθεν ἅμ᾽ ἡγεμόνεσσιν ἕκαστοι,
Τρῶες μὲν κλαγγῇ τ᾽ ἐνοπῇ τ᾽ ἴσαν, ὄρνιθες ὥς
Ἠύτε περ κλαγγὴ γεράνων πέλει οὐρανόθι πρό,
Αἵ τ᾽ ἐπεὶ ὖν χειμῶνα φύγον καὶ ἀθέσφατον ὄμβρον,
Κλαγγῇ ταί γε πέτονται ἐπ᾽ ὠκεανοῖο ῥοάων,
Ανδράσι Πυγμαίοισι φόνον καὶ κῆρα φέρουσαι.
Ηέριαι δ᾽ ἄρα ταί γε κακὴν ἔριδα προφέρονται·
Οἱ δ᾽ ἄρ᾽ ἴσαν σιγῇ μένεα πνείοντες Ἀχαιοὶ,
Εν θυμῷ μεμαῶτες ἀλεξέμεν ἀλλήλοισιν.

At poſtquam inſtructi fuerunt una cum ducibus quique,
Trojani quidam clangoreque clamoreque incedebant, ſicut aves:
Velut clangor gruum eſt in aere,
Quæ poſtquam hyemem effugerunt & immenſum imbrem,
Clangoreque hæ volant ſupra oceani fluenta,
Hominibus Pygmæis cædem & mortem ferentes:
Aeriæ quippe noxium conflictum afferebant:
Ac proficiſcebantur tacite robur ſpirantes Achivi,
In animo parati opem ferre ſibi invicem.

Verum hoc tantum intelligendum de ipſorum itinere, ut itidem liquet ex alio loco *Iliad.* δ. *vers.* 427. ubi Græcorum ordinem profectionemque conſtantem, Barbarorum vero confuſionem ac itinera inordinata optime oſtendit:

Ὣς τότ᾽ ἐπασσύτεραι Δαναῶν κίνυντο φάλαγγες
Νωλεμέως πόλεμόνδε· κέλευε δὲ οἷσιν ἕκαστος
Ἡγεμόνων· οἱ δ᾽ ἄλλοι ἀκὴν ἴσαν, (οὐδέ κε φαίης
Τόσσον λαὸν ἕπεσθαι ἔχοντ᾽ ἐν στήθεσιν αὐδὴν)
Σιγῇ δειδιότες σημάντορας· ἀμφὶ δὲ πᾶσι
Τεύχεα ποικίλ᾽ ἔλαμπε, τὰ εἱμένοι ἐστιχόωντο.
Τρῶες δ᾽ ὥς τ᾽ ὄϊες πολυπάμμονος ἀνδρὸς ἐν αὐλῇ
Μυρίαι ἑστήκασιν ἀμελγόμεναι γάλα λευκὸν,
Αζηχὲς μεμακυῖαι, ἀκούουσαι ὄπα ἀρνῶν.
Ὣς Τρώων ἀλαλητὸς ἀνὰ στρατὸν εὐρὺν ὀρώρει.

Sic tunc confertæ Danaorum movebantur phalanges
Indeſinenter ad pugnam: imperabat autem ſuis unuſquiſque
Ducum: cæteri vero taciti ibant, (neque dixiſſes
Tantas copias ſequi habentes in pectoribus vocem)
Silentio reveriti ductores: at circum omnes
Arma varia ſplendebant, quibus induti procedebant ordine.

Verum

Digitized by Google

Verum Trojani perinde ac oves locupletis viri in caula
Innumeræ ſtant dum mulgentur lac album,
Magno ſonitu balantes, audita voce agnorum:
Sic Trojanorum fremitus per exercitum latum eſt excitatus.

Quo in loco perſpicuum eſt Poetam ſolummodo loqui de eorum profectione, quoniam paucis antea verſibus, ubi deſcripturus pugnas duorum exercituum, hoc agit in verbis ante citatis; omnibuſque aliis locis mentio fit de maximo ſtrepitu atque clamore ambarum partium in ipſorum certaminibus. Sic *Iliad. π. vers.* 276. loquitur de Myrmidonibus Achillis ſociis:

Ἐν δ' ἔπεσον Τρώεσσιν ἀολλέες· ἀμφὶ δὲ νῆες
Σμερδάλεον κονάβησαν ἀϋσάντων ὑπ' Ἀχαιῶν.
Irruerunt autem in Trojanos conferti: circum autem naves
Terribiliter reſonabant clamantibus ab Achivis.

Et paulo ante *ibid. vers.* 266.

Τῶν τότε Μυρμιδόνες κραδίην καὶ θυμὸν ἔχοντες
Ἐκ νηῶν ἐχέοντο. βοὴ δ' ἄσβεςος ὀρώρει.
Harum tunc Myrmidones cor & animum habentes
Ex navibus fundebantur: clamor autem immenſus ortus eſt.

Imo tam neceſſario requirebatur hujuſmodi clamor in prælio, ut φύλοπις, ἀϋτὴ, & βοὴ apud Poetam vulgo idem ſignificent ac μάχη: & quando Heroes ſuos præſtare ſe βοὴν ἀγαθὺς jubet, frequenter nihil aliud intelligit quam μάχην ἀγαθὺς *bonos bellatores*. Itaque præſtantiſſimi milites ac præprimis ipſorum præfecti voce pollere debebant, non ſolum quia mandata verbis ſignificabant ante tubas inventas, ſed quia repentino terrore percellebantur hoſtes, ut videre eſt apud Euſtathium *Iliad. β. pag.* 187. *Iliad. γ. pag.* 309. *Iliad.* λ. *pag.* 799. &c. *Edit. Baſil.* Hujuſce rei exempla ſæpiſſime apud Homerum occurrunt, ubi Hector, Achilles, pluresque alii trepidationem hoſtibus clamore injiciunt: & hac in parte a poſterioribus Scriptoribus potiſſimum deprædicatur. Plutarchus præcipue, depingens dotes Marcii Coriolani Romanorum ducis, obſervat in *ejus Vita*: Καὶ γὰρ ἦν (ὥσπερ ἠξίυ τὸν ςρατιώτην ὁ Κάτων) ὐ χειρὶ καὶ πληγῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ τόνῳ φωνῆς καὶ ὄψει προσώπυ φοβερὸς ἐντυχεῖν πολεμίῳ καὶ δυσυπόςατος. *Erat enim (qualem eſſe Cato voluit militem) non manu tantum & gladio, ſed etiam vocis contentione & obtutu vultus terribilis adſpicienti hoſti atque intolerabilis.*

Bellis Heroum in prima acie pugnabant imperatores, ut apparet ex omnibus præliis ab Homero deſcriptis: unde non raro nuncupati πρόμαχοι & πρόμοι, quia προεμάχιζον τῷ ςρατῷ *in exercitus fronte pugnabant* ſic quando Alexander Trojanos educit *Iliad. γ. vers.* 16.

Τρωσὶν προμάχιζεν Ἀλέξανδρος θεοειδής.
Trojanis quidem in prima acie erat Alexander divina forma præditus.

Et Achilles, militibus ſuis ad naves Græcorum propugnandas miſſis, poſtquam cæteris præfectis varias ſtationes aſſignaſſet, Patroclum & Automedontem ut principes in prima acie collocat *Iliad. π. vers.* 218.

Πά

Πάντων δὲ προπάροιθε δύ᾽ ἀνέρε θωρήσσεσθον,
Πάτροκλός τε καὶ Αὐτομέδων, ἕνα θυμὸν ἔχοντες,
Πρόσθεν Μυρμιδόνων πολεμιζέμεν. ——
Omnes autem ante duo viri armabantur,
Patroclusque & Automedon, unum animum habentes.
Ante Myrmidonas ut pugnarent. ——

Plura rei notiſſimæ exempla congerere ſupervacaneum foret. Ætatibus ſapientioribus intermiſſa fuit hæc conſuetudo, duceſque, animadvertentes quantopere exitus pugnæ in ſua incolumitate poſitus eſſet, loca tutiora capere ſolebant, majoremque cautionem & diligentiam adhibebant ne periculis ſeſe offerrent.

Eodem inſtrumento, quo claſſicum, receptui canebant, cæteraque imperata declarabant: attamen illis in locis, ubi leni ac ſuavi muſica claſſicum concinebatur, organis magis ſonoris interdum receptui ſignum dabant, aliaque mandata denunciabant: quod de Lacedæmoniis obſervari poteſt, qui ad imperatorum juſſa ſignificanda buccinas uſurpaſſe videntur, prout patet ex Polybii *lib.* II. prope finem, ubi narrat Cleomenem juſſiſſe ut levioris armaturæ milites ad tubæ ſonitum locum mutarent.

Lacedæmoniis, cum hoſtes loco prælii decederent, victoriam urgere, eoſve longius acriuſque inſequi, non permittebatur, teſtibus Thucydide *lib.* v. & Polyæno *Stratagem. lib.* I. dum obniti ac de palma certare pares erant, eos obruere invicto fortique animo contendebant; verum quando reſiſtere deſinerent, & victoriam deferrent, ſalutis fuga quærendæ copiam iis faciebant, ad breviſſimum tempus preſſoque greſſu eos perſequentes: cujus conſuetudinis ratio adducitur hæc a Pauſania in *Meſſenicis*: *Καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους ἅμα εἶργε, μὴ πρόσω τοῖς ὑποχωροῦσιν ἐπακολουθεῖν, οὐχ ἥκιστα καὶ ἡ ἀπειρία τῶν τόπων. Ἦν δὲ αὐτοῖς καὶ ἄλλως πάτριον σχολαιοτέρας τὰς διώξεις ποιεῖσθαι, μὴ διαλῦσαι τὴν τάξιν πλείονα ἔχοντας πρόνοιαν ἢ τινα ἀποκτεῖναι φεύγοντα. Ipſos etiam Lacedæmonios, quo minus hoſtem fugientem inſequerentur, plurimum quidem locorum ignoratio deterruit. Retardavit eos etiam patria diſciplina: traditum enim a majoribus morem religioſe tuentes, in fugam verſos hoſtes non urgebant cupidius: quod providentius curandum putabant ne turbarentur ordines, quam ut fugientes cæderent.* Itidem quæ hac de re traduntur a Plutarcho in *Lycurgo*, rationi conſentanea priſcorumque Spartanorum mores optime exprimentia videntur: *Τρεψάμενοι δὲ καὶ νικήσαντες ἐδίωκον, ὅσον ἐμβεβαιώσασθαι τὸ νίκημα τῇ φυγῇ τῶν πολεμίων, εἶτα εὐθὺς ἀνεχώρουν, οὔτε γενναῖον οὔτε Ἑλληνικὸν ἡγούμενοι, κόπτειν καὶ φονεύειν ἀπολεγομένους καὶ παρακεχωρηκότας. Ἦν δὲ οὐ μόνον καλὸν τοῦτο καὶ μεγαλόψυχον, ἀλλὰ καὶ χρήσιμον. εἰδότες γὰρ οἱ μαχόμενοι πρὸς αὐτοὺς, ὅτι τοὺς ὑφισταμένους ἀναιροῦσι, φείδονται δὲ τῶν ἐνδιδόντων, τοῦ μένειν τὸ φεύγειν ἡγοῦντο λυσιτελέστερον.* Spartani *fuſos fugatoſque hoſtes hactenus conſectabantur, dum fuga eorum confirmaſſent victoriam, mox receptui canebant, cædere & contrucidare fractos & manus dantes neque generoſum rati neque Græcis dignum. Erat id non præclarum modo & celſi animi, ſed conducibile quoque; namque certi qui manus cum iis conferebant, occidere eos ſi qui ſubſiſterent, terga vero verten-*

tibus parcere, fugam capeſſere quam in acie manere ducebant commodius. Leg. quoque *Apophthegm. Lacon.* & περὶ ἀοργησίας.

Porro unum adhuc reſtat obſervandum, antequam iſtud caput obſignemus, nim. quod Græci antiqui pugna ſingulari fortunam belli tentarent, controverſiamque dirimerent ope duorum pluriumve utrinque athletarum: ipſorumque reges & duces optimi tanto ſuæ gloriæ ſtudio flagrabant, ſubditorumque vitam adeo charam & antiquam habebant, ut Principes vicinos ac æmulos provocarent ad lites componendas privato congreſſu, ſicque morte alterutrius mortem plurium anteverterent: memoranda hujuſce rei exempla exſtant tum in Xantho Bœotiæ Rege, qui, provocato Atticæ Rege, ab illo cæſus fuit, bellumque ſævum inter ambas illas Reſpublicas finitum; (vide *Archæolog. noſtram lib.* I. *cap.* XIX. in feſtis Ἀπατουρίοις) tum in Pittaco celebri illo Mitylenæo, qui Phrynonem ducem Athenienſem certamine ſingulari interfecit: ſimilia exempla apud veteres Hiſtoricos paſſim obvia, ut & bella fœliciter confecta a paucis, qui controverſiam tollerent, unanimi conſenſu delegatis: Lacedæmonii quoque nobis ſuppeditant illuſtre exemplum in bello, quod cum Argivis de jure in Thyream geſſerunt, quodque ope trecentorum utrinque virorum concidit: nec minus notatu dignus exitus belli inter Tegeatas & Pheneatas, duas exiguas Arcadiæ Reſpublicas, quod conſummatum fuit pugna trium utrinque fratrum, teſte Plutarcho in *Parall. Græc. & Roman.* cujus hiſtoriæ circumſtantiæ omnes exacte congruunt cum illa Horatiorum ac Curiatiorum apud Romanos Hiſtoricos maxime inclytorum: regiones quoque orientales eamdem conſuetudinem tenuerunt, quod patet ex Goliatho Iſraeliticum exercitum provocante, ut eligerent virum qui certaret cum illo, & ex fuga Philiſtæorum poſt Davidis victoriam de adverſario reportatam 1. *Sam. cap.* XVII. 8. 50. 51.

CAP. X.

De Græcorum obſidionibus præcipuiſque inventis & machinis quæ in iis adhiberi ſolebant.

NULLA obſidionis exſtant veſtigia apud primævos Græcos: quandoquidem illorum urbes immunitæ forent, cuivis hoſti ingruenti patebant, & earum incolæ in aperto campo devicti, victori facili erant prædæ: quapropter non mirari debemus, ſi in illis ſæculis nullam fixam certamque ſedem tenuerint populi, ſed ſæpius de regione in regionem migraverint, & ad antiquas ſedes relinquendas adacti fuerint, quandocunque illos invaſit hoſtis potentior, prout tradit Thucydides initio *lib.* I.

Illis ſæculis dum mutabile & inſtabile fuit Græciæ populorum domicilium, diverſam ſuas ſedes a vicinorum impetu tegendi rationem excogitarunt homines: alii enim in ſummis atque inacceſſis rupibus & montibus, unde vim hoſtium majorem arcere commode valerent, civitates condi-

de-

derunt: alii vero, quorum ſedes ſitu defenſioni ineptæ erant, aliis artibus ſe tueri ſtudebant, donec lapſu temporis quidam viri ſupra vulgus ſagaces domos & prædia muris cingendi ſtupendi inventi auctores fuerunt: prima enim inſtitutione illud opus tam mirum & humani ingenii vires multo ſuperare videbatur, ut ipſi Dii de ſedibus beatis ad id ſuſcipiendum deſcendere crediti fuerint: mœnia Trojæ (ut reliqua taceam) artis eſſe divinæ, & ab illis nobiliſſimis architectis Neptuno & Apolline exſtructa dicuntur: ſi autem mortalibus unquam obtigit, ut tam præclarum opus aggreſſi fœliciter perfeciſſent, ad cœlos evehi, & in numerum Deorum, ad quorum beatam naturam, dum in terris vivebant, proxime accedere credebantur, referri ſolebant.

Quandoquidem quantulicunque inventi auctores immortalitate donare aſſueverant, non mirum videri debet, ſi in viros tam beneficos, quibus tutam quietamque omnium bonorum, quæ cæteris Numinibus accepta ferebant, fruitionem debebant, eoſdem honores contulerint: quamprimum enim mœnibus cincti fuerunt, ſe ab omni hoſtium impetu tutos tectoſque credebant, & niſi exigua propugnantium vis majoribus oppugnantium copiis repellendis par fuiſſet, illa urbs Troja centum obſeſſorum millibus ſpatio decem annorum obſiſtere nunquam valuiſſet.

Nec Græci recentioribus ſæculis, licet ob rei militaris notitiam celebrati, obſidiones libenter capeſſebant, multo minus facere noverant: ſed ſuas lites, quantum fieri poſſet, uno prælio dirimere malebant, quam labores & tam moleſti, periculoſi, & ſumptuoſi incœpti alia incommoda ſubire.

Ab obſidionibus ſuſcipiendis alieniſſimi, & in iis fœliciter gerendis imperitiſſimi omnium Græcorum erant Lacedæmonii, ita ut Mardonio Platæis devicto munimentum ligneum, in quod fugacium Perſarum manus ſe receperat, perrumpere nunquam valuiſſent, ſed ab incœpto abſiſtere coacti fuiſſent, niſi Athenienſes & reliqui Græci iis copias auxiliares tuliſſent, referente Herodoto *lib.* IX. *cap.* LXIX. Illorum enim Legislatorem peculiari lege prohibuiſſe ne obſidia libenter capeſſerent, tradit Plutarchus; imo in illis expeditionibus occumbere inglorium & Spartano indignum cenſebatur, prout aſſerit idem Scriptor in *Lyſandro* & in *Sylla*, quo in loco verba faciens de *Lyſandro* occiſo ante portas Bœotiæ oppiduli dicti Haliarti tradit: *Λύσανδρος δὲ πελταστοῦ καὶ προδρόμου δίκην ἀκλεῶς παραναλώσας ἑαυτὸν, ἐμαρτύρησε τοῖς παλαιοῖς Σπαρτιάταις, ὅτι καλῶς ἐφυλάττοντο τὰς τειχομαχίας, ἐν αἷς οὐχ ὑπ᾽ ἀνδρὸς μόνον τοῦ τυχόντος, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ παιδὸς καὶ γυναικὸς ἀποθανεῖν ἂν συντύχοι πληγέντα τὸν κράτιστον, ὥσπερ τὸν Ἀχιλλέα φασὶν ὑπὸ τοῦ Πάριδος ἐν ταῖς πύλαις ἀναιρεθῆναι. Lyſander gregarii militis & antecurſoris modo turpiter vitam projiciens, veteribus Spartiatis adſtipulatus eſt, recte eos murorum oppugnationes declinaſſe, ubi non ſolum a viro abjecto, verum etiam contingat a puero & fœmina vulneratum cadere vel fortiſſimum, quomodo a Paride Achillem ajunt interemptum in porta.* Hom. *Iliad.* χ. *vers.* 260. Pariter Pyrrhus magnus ille Epiri Rex Argis manu mulierculæ periit, juxta Plutarchum in *Pyrrho*.

Quando urbem aut arcem invadere ſtudebant, illam integro exercitu cin-

ctam & undique oppugnatam uno impetu expugnare primo tentabant, quod Græcis *σαγηνεύειν*, Romanis vero *corona cingere* dicebatur. Quando illa prima molimina infœliciter ſuccedebant, obſidionem ſolvere ſolebant: ſin vero in incœpto pergere ſtatuiſſent, in longius obſidium omnia diſponebant, in quo moderando nulla certa & firma via inſtitiſſe videntur, ſed diverſam adhibebant pro ducum regimine, ut & pro tempore, loco, aliiſque circumſtantiis. *Tab.* VII. *Fig.* I.

Quando urbem arcta obſidione claudere ſtatuerant, *ἀποτειχισμὸν* vel *περιτειχισμὸν*, id eſt, *murorum circumvallationem*, quæ ex duplici muro ceſpitibus, Græce nucupatis *πλίνθοις* & *πλινθίοις*, aggeſtis conſtructo ſæpius conſtitiſſe dicitur, ante omnia aggrediebantur. Interius munimentum repentinæ & inopinatæ ex urbe eruptioni præcavendæ & aditui in urbem copiis auxiliaribus præcludendo deſtinatum erat; exteriore vero ſua caſtra tegebant ab exterioribus hoſtium aſſultibus, qui urbem obſidione eximere conarentur: exempli gratia, poſtquam Peloponneſii Platæas obſidione cinxiſſent, duplicem murum, alterum verſus civitatem, alterum vero Athenas verſus, ut ab illa parte omne periculum caverent, exſtruxiſſe dicuntur a Thucydide: in ſpatio intermedio, quod ſedecim pedes complectebatur, exſtructæ erant pari diſtantia caſæ in uſum ſtationum & excubiarum, ſed fere contiguæ, ita ut de longinquo tota ſtructura videretur unus patulus murus turriculis utrinque munitus, poſt quarum decimam exſtabat amplior turris, quæ utrumque murum attingebat.

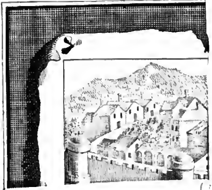
Machinæ bellicæ antiquitus *μάγγανα*, recentius vero *μηχαναὶ* Græce dicebantur; illarum inventionem ſibi tribuunt Græci, qui ulliusartis inventæ laudem aliis gentibus concedere nolunt; ſolebant enim peregrinari in Ægyptum, Indiam, aliaſque regiones orientales, unde artes & ſcientias hauriebant, quas deinceps in Europam divulgabant & a ſe inventas jactitabant; hinc Philoſophia ad Græcos manavit. Quoad autem machinas in obſidiis adhibitas, patet ortas eſſe apud illas gentes orientales pluribus ſæculis antequam Græcis ad minimum notæ & uſurpatæ fuerint; jam a Moſis ſæculo illarum uſum innotuiſſe patet ex *Deuter. cap.* XX. *verſ.* 20. pariter apud plures Judæorum Reges in uſu fuiſſe conſtat: ſed Græcos ante Homeri tempora nil omnino de illis machinis noviſſe compertum eſt. Equidem Statius illarum originem a temporibus belli Trojani repetit, qui de illis, quæ Græci ad Achillem tradiderunt ad bellum contra Trojanos gerendum, diſſerens, urbes Pylos & Meſſenen machinas Trojæ mœnibus quatiendis idoneas contribuiſſe his verbis tradit:

Murorum tormenta Pylos Meſſenaque tradunt.

Sed Poeta rudium & imperitorum hujus Herois temporum oblitus ſuam deſcriptionem ſuæ ætatis uſui accommodaſſe videtur, quandoquidem Scriptores certioris fidei nil tale memorarunt: verum eſt, Homerum meminiſſe *τῶν κρόσσων*, quas nonnulli Interpretes exponunt *κλίμακας* id eſt, *ſcalas*, *Iliad. μ. verſ.* 443.

Ἴθυσαν δ' ἐπὶ τεῖχος ἀολλέες οἱ μὲν ἔπειτα
Κροσσάων ἐπέβαινον, ἀκαχμένα δοῦρατ' ἔχοντες

Recta

C[illegible] vulgares machinæ ab antiquis Græ-
cis

Digitized by Google

Recta

Recta autem irruebant in murum frequentes: iique deinde
Pinnas adſcendebant, acutas haſtas tenentes.

Sed non improprie ſumi poſſunt pro turrium pinnis, in quo ſenſu uſurpantur *Iliad.* μ. *vers.* 258.

Κρόσσας μὲν πύργων ἔρυον, καὶ ἔρειπον ἐπάλξεις,
Στήλας τε προβλῆτας ἐμόχλεον. ——
Pinnas quidem turrium convellebant, & demoliebantur propugnacula,
Crepidineſque prominentes vectibus moliebantur. ——

Alii iterum ſcalarum uſum temporibus belli Thebani earumque inventionem Capaneo uni ex ſeptem illis celebratis athletis adſcribunt; quæ enim de illo fulmine disjecto traduntur, nullo alio fundamento inniti videntur, quam in eo quod, quum Thebarum mœnia ſcalis ſuperare moliretur, lapidibus detruſus & interfectus fuerit. Quia autem illud inventum facile & arti humanæ obvium videtur, non omnino vero abſimile eſt, illis antiquioribus temporibus ſcalas Græcis notas fuiſſe, licet illarum diverſæ ſpecies deinceps introductæ fuerint, quarum aliæ πλεκταὶ ſeu *plicatiles*, aliæ vero διαλύται vel *ſolutiles* dicebantur, ex Appiano; ſingulæ enim partes ad commodiorem vecturam a ſe invicem ſolvebantur, juxta Plutarchum in *Arato*. Similiter ex diverſa materia, vel ligno, vel funibus, vel corio, &c. compoſitæ erant.

Reliquæ machinæ recentioris ætatis eſſe videntur: Plinius quidem ſcribit arietem in bello Trojano inventum fuiſſe; unde nata eſt fabula equi lignei arte Epei conflati; quia omnium inventorum originem fabulis involvere illis temporibus ſolenne erat; ſed hæc eſt mera conjectura, quæ tam facile reſpuitur, quam aſſeritur; licet autem illam machinam antiquiſſimam faciat Athenæus *Deipnoſoph.* ſub finem *lib.*VI. attamen, quando inventa fuerit, non definit, tantum obſervat illud inventum Græcis debere Romanos. Quandoquidem illius machinæ inventæ Carthaginenſibus, dum Gades obſidione premerent, Vitruvius laudem tribuit, nec Homerus, nec pluribus inferioribus ſæculis hujus rei omnino meminerit quiſquam Scriptor Græcus, nulla adeſt idonea ratio, cur Plinii teſtimonio fides habeatur. Nihilominus probabile videtur nonnulla adminicula urbibus expugnandis apta in uſu tunc fuiſſe, quæ inter alios præſertim ab Epeo Poetis tam celebrato illo fabro excogitata, cujus ars Græcorum exercitui plurimum profuit, prout tradit Lycophron *Caſſandra vers.* 944.

Πύκτην μὲν ἐσθλὸν, πτῶκα δ' ἐν κλόνῳ δορὸς,
Καὶ πλεῖστα τέχναις ὠφελήσαντα στρατόν.
Pugilem bonum, timidum autem in haſtæ ſtrepitu,
Et arte plurimum exercitui utilem.

Sed hæc inventa maxime contemnenda & inertia fuiſſe videntur, qua de cauſa ſolertiore ætate omnino in deſuetudinem venerunt, imo tam cito neglecta quam adinventa eſſe videntur. Solæ vulgares machinæ ab antiquis Græ-

cis

cis in mœnibus urbium dejiciendis adhibitæ, (quidquid adverſari videatur) erant τρύπανα , Latine *terebræ* , id eſt , oblonga ferramenta acuminata. Quapropter probabilius videtur pleraſque ac præcipuas machinas repertas eſſe circa tempora belli Peloponneſiaci, in quo adhibitas fuiſſe ex Thucydide liquet : ope Artemonis Clazomenii artificis plures machinas , cujuſmodi arietes , teſtudines , &c. a Pericle inventas eſſe ſcribunt Diodorus *lib.* XII. & Plutarchus in *Pericle* . Econtra Cornelius Nepos aſſerit ſuperiore ſæculo a Miltiade in Pari obſidione uſurpatas fuiſſe; imo ipſe Plutarchus, poſtquam ex Ephoro attulerit machinas murales a Pericle in bello Samio primum adhibitas, & eo ipſo tempore ab Artemone conflatas fuiſſe, mox addit ex Heraclide Pontico pluribus ſæculis ante bellum Samium floruiſſe illum fabrum; ita ut nil certi de hac re adduci poteſt. Præcipuæ Græcorum machinæ hæ fuerunt.

Χελώνη, *teſtudo*, machina ad tegendum apta , ſic dicta a robore, quia milites tegebat & tuebatur æque ac teſtudo a chelonio tegitur: diverſæ autem deſcribuntur ſpecies *Tab.* VII. *Fig.* II.

1. Χελώνη ϛρατιωτῶν, *teſtudo militaris*, non raro dicta συνασπισμὸς, intelligitur, quando ordinum condenſatorum poſtremi inclinati a primorum ſcutis ſupra capite ſublatis tegebantur; id eſt, primus ordo ſtabat , reliqui continuo deprimebantur uſque ad poſtremum, qui humi in genua procidebat; qui autem a fronte & lateribus ſtabant, ſua corpora ſcutis tuebantur, cæterorum vero poſteriores priorum clypeis tegebantur, ita ut tota machina videretur imbricium declive vel tectum tegulis opertum, in cujus declivitate hoſtium miſſilia reſiliebant , nullo damno a militibus ſubjectis accepto : adhibebatur autem in præliis, ſed ſæpius in urbium obſidionibus , quum impetu aſſiliebantur muri , antequam ad propugnandum ſe accinxerant obſeſſi, & quum obſeſſores mœnibus ſubibant, illa machina ſe tuebantur.

2. Χελώνη χωϛρὶς erat teſtudo quadrata, quæ (prout nomen exprimit) in militibus tegendis , dum foſſas implebant & aggeres tollebant, præcipue inſerviebat.

3. Χελώνη ὄρυξ triangularis & a fronte declivis erat , qua ſe tuebantur cuniculari, dum cuniculos ad mœnia agebant.

4. His adde teſtudinem arietariam, qua qui muros quaſſabant protegebantur; ſed de hac ſpecie inferius.

Γέῤῥαι craticulæ erant vimineæ, Romanorum *vineis* non abſimiles, quibus milites ſua capita tegebant . Hæc vox a Syracuſarum obſidione , in qua Athenienſes craticulas , quibus ſe tuerentur , vocitabant , unde obſeſſores ironice conclamare ſoliti γέῤῥαι γέῤῥαι, tandem pro *nugis*, uſurpata eſt.

Alio machinamento tabulato , & Romanum pluteum referente , Alexandri milites uſi ſunt, prout tradit Curtius.

Χῶμα, *agger*, cujus altitudo æquabat, imo ſuperabat, mœniorum obſeſſorum faſtigium : latera muniebantur muro lateritio aut lapideo, vel robuſtis tignis firmabantur ne conciderent; ſola pars anterior , quæ gradatim ad muros admovebatur, nuda erat. Ipſa moles ex diverſa materia, ut terra, ligno, ramis, lapidibus, &c. conferta , erat , prout refert Thucydides in Platæarum obſidione; in medium conjiciebantur vimina & virgulta arborum,

rum, quorum ope inſtar cæmenti reliquæ partes connectebantur. Tota fabrica ſic deſcribitur a Lucano *lib.* III.

—— Tunc omnia late
Procumbunt nemora, & ſpoliantur robore ſilvæ;
Ut, cum terra levis mediam virgultaque molem
Suſpendant, ſtructa laterum compage ligatam
Arctet humum, preſſus ne cedat turribus agger.

Πύργοι, *turres ligneæ mobiles*, quæ aggeri ſuperſtrui ſolebant, a rotis in imis tabulatis impactis, ut ab hoſtibus tutæ tectæque forent, agebantur; diverſimode autem in altum tollebantur pro altitudine urbis obſeſſæ turrium: pars antica tegulis vulgo tegebatur; & recentioribus ſæculis ipſa latera eodem munimento firmari ſolebant; faſtigia tergoribus aliiſque tegumentis ad hoſtium pyrobolos reſtinguendos & miſſilia retundenda operiebantur, denique in multiplices ſtegas diſtinguebantur, in quibus non ſolum milites, ſed & omnia machinamentorum genera convehebantur, unde Silius canit *lib.* XIV.

Turris multiplici ſurgens ad ſidera tecto
Exibat, tabulata decem cui creſcere Grajus
Fecerat, & multas nemorum conſumpſerat umbras.

Inventi laus a quibuſdam tribuitur nonnullis fabris Siculis circa tempora Dionyſii Tyranni; ab aliis Polyido Theſſalo Philippi Macedonis machinatori, juxta Athenæum in *Mechanicis* apud Turnebum, & Vitruvium *lib.* X. *cap.* XIX. ab aliis vero Diadi & Chæreæ, teſte Herone *cap.* XIII. Polyidi diſcipulis & Alexandri ſtipendio, quando in partes orientales expeditionem ſuſciperet, alitis; ſed ultimi videntur rem inventam tantum promoviſſe; mentio enim fit apud Diodorum Siculum lignearum turrium regnante Dionyſio ſeniore; forte ars conficiendi πύργυς φορητὺς, *turres portatiles*, & *ſolutiles*, quæ ſolvi & cum exercitu convehi poterant, iis debetur. *Tab.* VII. *Fig.* III.

Κριὸς, *aries*, erat machina capite ferreo, quod Græce dicitur κεφαλὴ aut ἐμβολὴ, quodque arietino capiti non abſimile, armata, quo urbis hoſtilis muros deſtruebant. Diverſi autem occurrunt. *Tab.* VII. *Fig.* IV.

1. Primus fuit machina ſimplex & arte carens, quandoquidem nil aliud fuerit præter lignum oblongum capite ferreo armatum, quod milites in mœnia vi contrudebant.

2. Secundus funibus alteri trabi alligabatur, cujus ope cum majore vi propellebatur.

3. Tertius vero a ſecundo in hoc tantum diſtinguebatur, quod χελώνῃ vel tegumento ad milites tegendos operiebatur, unde dictus eſt *teſtudo arietaria*.

Lignum centum & viginti pedum longitudinem ſæpius adæquabat, & laminis ferreis firmabatur, ne a propugnantibus de muro accenderetur: multiplici cornu pro lubitu armabatur caput. Joſephus tradit, unum ex Veſpaſiani Imperatoris arietibus, qui quinquaginta cubitos tantum longitudi-

ne

ne conficiebat, quique ad plurium Græcorum arietum menſuram non accedebat, munitum fuiſſe capite decem hominum craſſitiem adæquante & viginti quinque cornubus, quorum quodvis unius hominis craſſitiem æquiparabat, & cubiti menſura a ſe invicem diſſita erant; pondus appenſum pro more in parte poſteriore mille & quingentis talentis pependiſſe: quando ſummovebatur, niſi partes ſolverentur, a centum & quinquaginta jugis boum, vel a trecentis equorum & mulorum paribus vix adactum fuiſſe, imo mille & quingentos homines omnes vires collectas adhibuiſſe in illo contra muros impellendo: alias arietes rotis agebantur.

Ἑλέπολις inventa eſt a Demetrio Antigoni filio, qui, quia illius machinæ ope Rhodum pluresque alias urbes expugnarat, cognomen πολιορκητοῦ adeptus eſt. A Vitruvio *lib.* x. ſæpius deſcribitur; & Plutarchus in *Demetrio*, & Diodorus *lib.* xx. licet in pluribus diſſentientes, in hoc tamen conſentiunt, illam fuiſſe machinam portentoſæ molis, teſtudini arietariæ, non abſimilem, ſed multo majorem & robuſtiorem, quæ funium & rotarum ope adigebatur, quæque plura alia minora machinamenta, ex quibus lapides aliaque miſſilia emittebantur, capiebat. *Tab.* VII. *Fig.* V.

Καταπέλται multiplici ſenſu accipiuntur, vel pro ipſis ſagittis, vel pro machinis, ex quibus ſagittæ projiciebantur; qua poſteriore ſignificatione dicebantur ὀξυβελεῖς & βελοσάτεις. Iterum, licet improprius, machinamenta lapidibus, imo non raro ingentibus lignis jaciendis apta intelliguntur: illorum inventio a Plinio Syris tribuitur; econtra Diodorus *lib.* XIV. & Plutarchus tradunt illa excogitata fuiſſe in Sicilia tempore quo Dionyſius major bellum cum Carthaginenſibus commiſit. *Tab.* VII. *Fig.* VI.

Machinæ lapidibus jaciendis aptæ diverſæ erant: aliæ enim, quales σφενδόναι ſeu *fundæ*, minoribus tantum lapidibus: aliæ vero majoribus ejiciendis inſerviebant; hæ autem ſæpe dicebantur generaliori nomine μάγγανα & μαγγανικὰ ὄργανα, aut ἀφετήρια ὄργανα, quorum prius omnia machinarum genera complecti, poſterius vero illa tantum, quorum ope miſſilia emittebantur, denotare videntur; alias magis peculiari nomine vocabantur λιθοβόλοι, πετροβόλοι, πετροβολικὰ ὄργανα, quæ voces iterum tam generali ſenſu accipiunt, ut omnia machinamenta ad lapides excutiendos adhibita comprehendere videantur: nec ullum proprium & peculiare nomen, quod noverim, datur illius celebris machinæ, cujus ope lapides molares tanta vi excutiebantur, ut integræ ædes uno ictu corruerent: dicebatur quidem a Romanis *balliſta*; hoc vero vocabulum, licet origine Græcum, nuſpiam in Græcia uſurpatum eſſe abunde liquet; Græcis tamen nota fuit machina illa, nec diverſa ab ea, qua Romani utebantur, & cujus vis deſcribitur a Lucano *lib.* III.

At ſaxum quoties ingenti verberis ictu
Excutitur, qualis rupes, quam vertice montis
Abſcidit impulſu ventorum adjuta vetuſtas;
Frangit cuncta ruens, nec tantum corpora preſſa
Exanimat, totos cum ſanguine diſſipat artus.

Hæ ſunt præcipuæ machinæ a Græcis in urbium obſidionibus & expugnatio-

tio-

Digitized by Google

tionibus adhibitæ. Proximo loco dicemus, qua arte obſeſſi ſe defendere ſolebant.

Quando hoſtis imminebat, confœderatis ſuis ſignificabant, ut copias auxiliares ſine mora ad eos mitterent: interdiu ſignum dabatur denſo fumo concitato; noctu vero tædis accenſis, quæ dicebantur φρυκτοὶ aut φρυκτωρίαι: unde ad hoſtis adventum ſignificandum uti ſolebant verbo φρυκτωρεῖν, juxta Theognidis Scholiaſtem, & Homeri Scholiaſtem *Iliad. σ.* vocabantur autem φρυκτοὶ πολέμιοι, diverſi a φρυκτοῖς φιλίοις, qui adventantibus amicis accendebantur: in hoc diſtinguebantur, quod hi firmi & immoti tenebantur, illi vero in aere agitabantur.

Nulla certa methodo in urbibus propugnandis inſtitiſſe videntur: tantum in genere obſervandum eſt, mœnia militibus, qui hoſtem ingruentem lapidibus & omni genere miſſilium obruerent, munita fuiſſe; καταπέλτας vero & alias hujuſmodi machinas intra urbem poſitas in obſeſſores continuo exploſas fuiſſe. Diverſo alio modo oppugnantes laceſſere ſolebant; exempli gratia, Tyrii clypeos æneos candentes arena & calce conferciebant, quæ in Alexandri milites ſparſa, & inter armaturam & cutem illapſa, ita exardebant, ut arma ſine mora abjicere adigerentur, unde obſeſſi ab omni damno tuti tectique illos vulneribus petere opportune poterant. Vim machinarum frangere & dolos diſcingere diverſa ratione noverant: cuniculis hoſtium cuniculos excipiebant; aggerum fundamenta ſuffodiebant, turres aliaque machinamenta pyrobolis accendebant; ſua autem corpora tergoribus, faſcibus laneis, aliiſque propugnaculis ad lapides & quælibet miſſilia tela propellenda idoneis tegere ſolebant: capita arietum lapidibus de mœnibus protruſis abrumpere, vel (prout de Tyriis obſeſſis tradunt Hiſtorici) funibus, quibus moderabantur, ope oblongarum falcium abſciſſis illas machinas irritas facere moliebantur: & quando muros tuendi & tenendi omni ſpe exciderant, nova mœnia intra urbem exſtruere & fortalitiis munire ſolebant. Pluribus aliis adjumentis utebantur pro rerum ſtatu, & pro obſeſſorum ſolertia in illis excogitandis.

Urbium expugnatarum diverſa fuit ſors pro indole & inſtitutis imperatorum exercitus hoſtilis; aliquando enim omnes, ſaltem qui intra civitatem armati deprehendebantur, internecione deleti mœnia ædificiaque diruta, ac reliqui cives ſervituti addicti erant; alias vero benigne & clementer habebantur, tributo tantum iis irrogato. Ad loca ab iis depopulata recolenda colonos ex nonnullis plebeis in publicum conventum congregatis fortibus lectos mittere ſolebant Athenienſes, prout nos docet Ariſtophanis Scholiaſtes in *Nubibus pag.* 134.

Quando civitatem funditus deleverant, quemvis ejus inſtaurationem aggreſſurum diris execrationibus devovere aſſueverant; qua de cauſa (prout nonnulli autumant) Trojam ex cineribus excitare nunquam licuit, etſi plures illud tentaverint, quia nimirum anathemati illam civitatem devoverat Agamemnon, teſte Euſtathio *ad Iliad. δ. pag.* 350. *Editionis Baſil.* Antiquiſſimus & in Oriente natus eſſe videtur iſte mos: nam (ne plura exempla afferam) poſtquam Jerichuntem excidiſſet Joſua, ei, qui illam civitatem inſtaurare aggrederetur, mala imprecatus eſt *Joſ.* vi. 26. quæ in Hielem Bethelitam pluribus abhinc ſæculis regnante Achabo impleta ſunt I. *Reg.* xvi. 34.

CAP. XI.

De confoſſis eorumque funeribus.

HOSTIUM confoſſorum corpora probroſe & inhumane habuiſſe videntur veteres Græci; quandoquidem ut injuriarum, quas ab iis dum viverent acceperant, turpem vindictam ſumerent, illorum cadavera deformare & perfodere, imo ludibrio & ignominiæ exponere ſoliti: quæ immanis & inhumana conſuetudo nondum plane obſoleverat tempore belli Trojani, prout ex diverſis exemplis ab Homero in *Iliade* traditis liquet; hoſtium enim defunctorum membra ab inſultantibus victoribus contumelioſe mutilata *ibidem* dicuntur: præ cæteris celebre eſt Hectoris exemplum, cujus cadaver pluribus diebus inſepultum jacuit, circa mœnia Trojæ Patroclique monumentum humi ductum, & quævis indigna paſſum eſt; quæ quidem tribui poſſent Achilli furenti ob Patrocli mortem, vel (juxta Scholiaſtem *in Iliad. χ. vers.* 398.) Theſſalorum moribus, quibus ſolenne erat cadavera illorum qui proximorum cognatorum cædem admiſerant, curru alligata ſolo ducere, niſi reliquos Græcos illius Herois cadaver tam inhumanum & immanem in morem habuiſſe, cui ignave inſultabant, quodque armis perfodiebant, liqueret ex *Iliad. χ. vers.* 367.

Η ῥὰ καὶ ἐκ νεκροῖο ἐρύσσατο χάλκεον ἔγχος.
Καὶ τό γ' ἄνευθεν ἔθηχ, ὁ δ' ἀπὸ ὤμων τεύχὲ ἐσύλα.
Αἱματόεντ. ἄλλοι δὲ περίδραμον υἷες Ἀχαιῶν.
Οἳ καὶ θηήσαντο φυὴν καὶ εἶδος ἀγητὸν
Εκτορος· ὐδ' ἄρα οἱ τις ἀνυτητί γε παρέςη.
Ωδε δέ τις εἴπεσκεν ἰδὼν ἐς πλησίον ἄλλον,
Ω πόποι, ἦ μάλα δὴ μαλακώτερος ἀμφαράασθαι
Εκτωρ, ἢ ὅτε νῆας ἐνέπρησεν πυρὶ κηλέῳ.
Dixit, & e mortuo evulſit æream haſtam:
Et hanc ſeorſim poſuit; atque ab humeris arma detraxit
Sanguinolenta: cæteri autem accurrentes circumfuſi ſunt filii Achivorum,
Qui & admirabundi contemplabantur habitum corporis & ſpeciem ſtupendam
Hectoris: neque ei quis ſine vulnere inflicto adſtitit.
Sic vero quis dicebat intuitus in proximum alium,
Papæ, certe longe jam mollior tractatu
Hector, quam quando naves incendit igne ardenti.

Nec humanius habitum dicitur Tydei cadaver apud Statium *Thebaid. lib.* IX. *vers.* 180.

Ducitur hoſtili (proh dura potentia fati!)
Tydeus ille ſolo, modo cui Thebana ſequenti
Agmina, ſive gradum, ſeu fræna effunderet, ingens
Limes utrinque datus: nuſquam arma, manuſque quieſcunt,

Nulla

Nulla viri feritas; juvat ora rigentia letho,
Et formidatos impune laceſſere vultus;
Hic amor, hoc una timidi forteſque ſequuntur
Nobilitare manu, infectaque ſanguine tela
Conjugibus ſervant, parviſque oſtendere natis.

Unde abunde patet apud illos viguiſſe illam conſuetudinem, nec a virtute & bonis moribus alienam creditam fuiſſe, prout iterum obſervat Servius in Mezentium, qui apud Vigilium pari modo habitus eſſe videtur; quod licet Poeta non expreſſe affirmet, tamen plane colligi poteſt ex eo quod poſtquam *Æneid. lib.* x. ſub finem duo tantum vulnera ab Ænea accepiſſe dictus fuerit, inferius *Æneid. lib.* xi. *verſ.* 9. in duodecim, hoc eſt, in pluribus locis, numero finito poſito pro indefinito, perfoſſus ejus thorax deſcribitur:

—— bis ſex thoraca petitum,
Perfoſſumque locis. ——

Gentibus barbaris vulgaris fuit hæc immanitas: Leonidæ enim Spartæ Regis in prælio contra Xerxem fortiter pugnando occiſi caput perticæ infixum, & corpus truncum patibulo ſuſpenſum eſt, teſte Herodoto in *Calliope*; ſed hæc indicta & turpia facinora jamdiu habuerant Græci; quapropter Pauſanias Spartanus ſollicitatus ut injuriæ Leonidæ illatæ in Mardonium Xerxis ducem Platæis devictum vindicem ſe gereret, tam inhumanæ Græcique viri indignæ vindictæ conſcius, vel illam permittere noluit: imo ipſo belli Trojani ævo præ moribus tum ſuorum majorum, tum reliquarum gentium humaniores erant Græci. Suorum defunctorum corpora humo mandare hoſtibus per victores olim non licebat, niſi prius largis nummis illa redemiſſent: cujus inhumani moris nonnulla exſtant veſtigia apud Homerum: Hectoris cadaver ab Achille magno pretio redemerunt Trojani *Iliad.* ω΄ Achillis vero de Trojanorum manibus redemptum eſt eodem pretio, quod pro Hectore acceperat, juxta Lycophronem *Caſſandra verſ.* 269.

Λαβὼν δὲ ταύρȣ τȣ͂ πεφασμένȣ δάνος,
Σκεθρῷ ταλάντῳ τρυτάνης ἠρτυμένον,
Αὖθις τὸν ἀντίποινον ἐκχέας ἴσον
Πακτώλιον ϛαθμοῖσι τηλαυγῆ μύδρον,
Κρατῆρα Βάκχȣ δύσεται.
Accepto autem tauri jugulati pretio,
Exacta trutinæ lance appenſo,
Rurſumque pro redemptione æquilibrem
Pactoliam effundens claram laminam,
Urnam Bacchi ſubibit. ——

Niſus a Virgilio *Æneid. lib.* ix. *verſ.* 123. inducitur amicum Euryalum, ne tanto cum diſcrimine comitem ei ſe adjungeret, hoc argumento imprimis dehortans, nim. ut

L 2 *Sit.*

Sit, qui me raptum pugna, pretiove redemptum.
Mandet humo ſolita. ——

Unde liquet vita in prælio defunctos illis temporibus pretio vulgo redemptos fuiſſe; alias illorum cadavera in campo jacere inſepulta ſinebantur, quæ plurium Heroum ab Homero memoratorum ſors infœlix fuit, prout diſcere eſt ex *Iliad. α. vers.* 3. quo in loco hæc de Achillis ira habet Poeta:

Πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς ἄϊδι προΐαψεν
Ηρώων, αὐτοὺς δ' ἑλώρια τεῦχε κύνεσσιν,
Οἰωνοῖσί τε πᾶσι. ——
Multas autem fortes animas orco præmature miſit
Heroum, ipſos autem prædam diſcerpendam fecit canibus,
Alitibuſque omnibus: ——

Sed vulgarior erat iſte mos antiquioribus ſæculis: nam ab ipſo Achille celebratur funus Eetionis, Thebarum Ciliciæ Regis, & Andromaches patris, quam Poeta ſic loquentem inducit *Iliad. ζ. vers.* 414.

Ητοι γὰρ πατέρ' ἁμὸν ἀπέκτανε δῖος Αχιλλεὺς,
Εκ δὲ πόλιν πέρσε Κιλίκων εὖ ναιετάωσαν,
Θήβην ὑψίπυλον. κατὰ δ' ἔκτανεν Ηετίωνα,
Οὐδέ μιν ἐξενάριξε. σεβάσσατο γὰρ τό γε θυμῷ.
Αλλ' ἄρα μιν κατέκηε σὺν ἔντεσι δαιδαλέοισιν,
Ηδ' ἐπὶ σῆμ' ἔχεεν. ——

Nam patrem meum interfecit nobilis Achilles,
Et urbem devaſtavit Cilicum bene habitatam,
Theben portis altam: interemitque Eetionem,
Neque ipſum ſpoliavit: religio enim fuit id animo:
Sed ipſum combuſſit cum armis artificioſe factis,
Et tumulum aggeſta terra ſuper eum fecit. ——

Iterum Agamemnon Trojanis veniam dat ſuis confoſſis exequias perſolvendi, & juramento obligatur, ſe nullo modo illos impediturum *Iliad. η. vers.* 408.

Αμφὶ δὲ νεκροῖσιν κατακαιέμεν ὔτι μεγαίρω·
Οὐ γάρ τις φειδὼ νεκύων κατατεθνειώτων
Γίνετ', ἐπεί κε θάνωσι, πυρὸς μειλισσέμεν ὦκα.
Ορκια δὲ Ζεὺς ἴςω ἐρίγδουπος, πόσις Ηρης.
Sed de mortuis cremandis nihil invideo
Non enim ullo modo parcendum cadaveribus mortuis
Eſt, poſtquam occubuerint, igne gratum officium facere ocyus.
Fœderis autem Jupiter eſto teſtis altitonans, maritus Junonis.

Paulo ante hujus humanitatis ſtudium Græcis plane peregrinum erat; Hercules enim primus dicitur, qui hoſtibus cadavera ſuorum defunctorum tollendi copiam indulſit, teſte Æliano *Var. Hiſt. lib.* XII. *cap.* XXVII. Alii econtra volunt pactum de utrinque recipiendis & inhumandis confoſſorum

rum

rum corporibus primum initum fuiſſe a Theſeo cum Thebanis, quando inter illos conventum eſt de Heroibus, qui in bello Thebano occubuerant, humo mandandis; ſic ſentit Plutarchus in *Theſeo*. Sequentibus ſæculis dira impietas habebatur, ſi officium naturæ debitum defunctis denegatum fuiſſet; quapropter legitimi hoſtes, niſi quando in alios graviſſime & inſolito modo deliquiſſent, illa gratia carere raro aut nunquam permittebantur: ingenui enim, præſertim Græci viri, indignum credebatur, ſi effreni malitia in hoſtem omnibus viribus exutum elatus fuiſſet.

Græci in honoratis exequiis ſuis militibus, qui in prælio occubuerant, perſolvendis ſupra modum & ad ſuperſtitionem uſque ſolliciti fuiſſe videntur; illi enim decem claſſis præfecti, qui in celebri pugna navali Arginuſis Lacedæmonios profligarunt, nulla alia de cauſa morti traditi ſunt, quam quia in cadaveribus ſuorum amicorum, quæ undis ſupernatabant, colligendis debitam curam non adhibuiſſent, licet prætexuiſſent procellam, qua tota claſſis in maximum diſcrimen adducta fuiſſet, niſi maturiore fuga ſibi conſuluiſſent, prout teſtatur Xenophon *Græc. Hiſt. lib.* 1. Procul dubio eamdem ob cauſam poſt pugnam in agro Corinthiaco decertatam, Nicias Athenienſium dux, dum cadavera militum ſuorum abducebantur, animadvertens duo ex illis prætermiſſa fuiſſe, extemplo ſubſtitit & illa efferendi licentiam per ſecialem hoſtes rogavit, victoria, quam adeptus erat, abdicata, & trophæum erigendi honore ſublato; qui enim ſuos milites confoſſos exportandi veniam petebat, prælio potiri nullo modo credebatur, juxta Plutarchum in *Nicia*. Deinceps Chabrias, Lacedæmoniis ad Naxum fugatis, victoria perſequenda, quando claſſem hoſtilem penitus delere ei non difficile foret, ſuperſedere maluit quam ullum ſuorum ſociorum navalium vel illorum cadaverum fluctibus permittere, ſcribente Diodoro Siculo *lib.* xv.

Quando bellum in regione diſſita gerebatur, defunctorum cadavera in cineres redacta ad conſanguineos remittebantur, ut in majorum ſepulchris jacerent. Hujus moris originem Herculi nonnulli tribuunt, qui quum Licymnio juraſſet ſe ejus filium domum reducturum, dummodo illum permitteret ſecum militatum ire in Trojam, adoleſcente occiſo, nulla alia ratione ſuum juramentum præſtare licuit, quam filii cineribus patri in manus traditis, juxta Homeri Scholiaſtem *Iliad. α. vers.* 52. Equidem tempore belli Trojani illud in uſu fuit, quippe Græcos monet Neſtor ut ſuos defunctos comburant, eorumque cineres, donec in patriam redierint, ſervent, ex Homeri *Iliad. η. vers.* 332.

Αὐτοὶ δ' ἀγρόμενοι κυκλήσομεν ἐνθάδε νεκροὺς
Βουσὶ καὶ ἡμιόνοισιν· ἀτὰρ κατακήομεν αὐτοὺς
Τυτθὸν ἀποπρὸ νεῶν, ὥς κ' ὀστέα παισὶν ἕκαστος
Οἴκαδ' ἄγῃ, ὅταν αὖτε νεώμεθα πατρίδα γαῖαν.

Nos vero congregati curribus advehemus huc cadavera
Bobus & mulis: & comburemus ea
Prope a navibus, ut oſſa filiis quiſque
Domum ferat, quando revertamur in patriam terram.

Huic

· Huic labori tanquam ſupervacaneo parcebant Lacedæmonii, qui ſuorum militum cadavera in ea regione, in qua occubuerant, humo mandare ſolebant, ſolis Regibus exceptis, quorum corpora melle condita domum convehi curabant, teſte Plutarcho in *Ageſilao*, quo in loco tradit Ageſilai in portu Menelai, littore Africæ deſerto, vita defuncti corpus, deficiente melle, cera a Lacedæmoniis pollinctum & Spartam devectum eſſe.

Funera verſis armis ſtipare ſolebant milites: lugentibus enim ſolenne erat contrarios geſtus exhibere, quam vulgo ſoliti erant; in locis, in quibus oblongam capillitiem geſtare moris erat, lugentium capilli abradebantur, econtra ubi homines tondebantur, qui lugebant oblongis capillis utebantur; quapropter vana eſt illorum conjectura, qui autumant milites in funeribus clypeos inverſos tenuiſſe, ne Dii, quorum imagines in iis inſculptæ erant, cadaveris adſpectu polluerentur, teſte Servio *in Æneid. lib.* XI. *verſ.* 92. quandoquidem non Deorum tantum, ſed & diverſarum aliarum rerum imagines in iis ſæpius depictæ viſebantur: nec pauci tantum milites, ſed tota caterva clypeos eumdem in morem geſtabant: tandem non ſoli clypei, ſed reliqua arma verſa erant: ſic Evandri Arcades cæterique Æneæ milites Pallantis funus ſtipant apud Virgilium *loco* mox *citato*:

—— tum mæſta phalanx, Teucrique ſequuntur,
Tyrrhenique duces, & verſis Arcades armis.

Grajorum principes eumdem morem ſervare dicuntur ab Statio *Thebaid. lib.* VI.

—— verſis ducunt inſignibus ipſi
Grajungenæ Reges. ——

Illorum monumenta epitaphiis, in quibus nomina, imo ſæpe genus & præclare facta inſcribebantur, decorari ſolebant; quem honorem, juxta Plutarchum in *Lycurgo*, ſolis mulieribus, quæ in puerperio, & militibus, qui in prælio vitam amiſerant, decreverat Lacedæmoniorum Legiſlator. Horum autem feretra ramis virentibus ornata humo mandabantur, & in eorum laudem peroratum eſt: qui reliquos virtute bellica antecelluerant, omnique numero abſoluti milites cenſebantur, ad majorem gloriam tunica rubra, quæ militum Spartanorum veſtis erat, induti humo dabant, juxta Ælianum *Var. Hiſt. lib.* VI. *cap.* VI. Pariter illorum arma tumulo infigebantur: unde Xerxis toga purpurea contempta, ſolo ejus clypeo monumentum decorari exoptat Leonidas Spartanorum Rex in Epigrammate Philippi *Anthol. lib.* I. *cap.* V. *gramm.* XIX.

Πυλοῖ Λεωνίδεω κατιδὼν δέμας αὐτοδάϊκτον
Ξέρξης, ἐχλαίνυ φάρεϊ πορφυρέῳ.
Κἀκ νεκύων δ' ἤχησεν ὁ τᾶς Σπάρτας μέγας ἥρως·
Οὐ δέχομαι προδόταις μισθὸν ὀφειλόμενον,
Ασπίς μοι τύμβυ κόσμος μέγας, ἔῤῥε τὰ Περσῶν,
Ηξω κ' εἰς ἀΐδην ὡς Λακεδαιμόνιος

Magnum Leonidæ intuitus corpus per ſe laniatum
Xerxes, tegebat pallio purpureo:

Et

Et inter mortuos vocem edidit Spartæ magnus heros:
Non accipio præmium proditoribus debitum,
Clypeus mihi ſepulchri ornamentum magnum, pereant Perſæ.
Veniam autem ad inferos ut Lacedæmonius.

Mos autem iſte non tantum Spartæ, ſed in tota Græcia obtinebat; ubi artis, quam defuncti profeſſi fuerant, inſignia armis adjungi ſolebant. Elpenor Ulyſſem, cui in manibus inferis viſus eſt, obnixe rogat, ut remum, quem, dum viveret, egerat, tumulo infigere, ejuſque arma in rogum injicere dignetur *Odyſſ.* λ. *verſ.* 74.

Ἀλλά με κακκῆαι σὺν τεύχεσι, ἅσσα μοι ἐςὶν,
Σῆμά τε μοι χεῦαι πολιῆς ἐπὶ θινὶ θαλάσσης
Ανδρὸς δυςήνοιο, καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι.
Ταῦτά κέ μοι τελέσαι, πῆξαι τ᾽ ἐπὶ τύμβῳ ἐρετμὸν,
Τῷ καὶ ζωὸς ἔρεσσον, ἐὼν μετ᾽ ἐμοῖς ἑταίροισιν.

Sed me combure cum armis, quæcumque mihi ſunt,
Sepulchrumque mihi erige cærulei in littore maris
Viri infœlicis, etiam poſteris audiendum:
Hæc mihi perfice, figeque ſuper ſepulchrum remum,
Quo etiam vivus remigabam, cum eſſem cum meis ſociis.

Miſeni Æneæ tubicinis arma, remus, & tuba ſepulchro imponuntur apud Virgilium *Æneid. lib.* VI. *verſ.* 232.

At pius Æneas ingenti mole ſepulchrum
Imponit, ſuaque arma viro, remumque, tubamque.

Quando in vicinia pugnatum erat, ſuorum filiorum in prælio interfectorum cadavera explorare ſolebant Spartanæ matronæ; qui autem plura averſa vulnera adverſis acceperant, vel clanculum ſubducebantur, aut turba confoſſorum mixti relinquebantur; quos vero plura vulnera adverſa tuliſſe deprehendebant, exultantes, & ovantes devehebant, ut in ſepulchris majorum conderentur, teſte Æliano *Var. Hiſt. lib.* XII. *cap.* XXI. domum in clypeis efferebantur; unde illud celebre matris Spartanæ ad filium mandatum a Plutarcho in *Apophthegmat.* traditum ἢ τὰν, ἢ ἐπὶ τᾶς, id eſt; *vel refer hunc*, (hoc eſt, clypeum) *vel in illo vehitor*; ad quem morem alludit Auſonius *Epigramm.* XXIV.

Arma ſuperveheris quid, Thraſybule, tua?

Defunctorum corpora triduo ante exequias tentoriis exponere aſſueverant Athenienſes, ut quilibet ſuos cognatos commode dignoſcere, iiſque ultimos honores perſolvere poſſent: die autem quarto loculus cypreſſinus, quo efferrentur cognatorum oſſa, a ſingulis tribubus mittebatur, quem excipiebat feretrum tectum in memoriam illorum, quorum corpora non inventa fuerant: funus autem ſtipabat totus populus uſque ad commune ſepulchrum

chrum dictum *Ceramicum*,in quo terræ committebatur cadaver; oratio in omnium laudem dicebatur, illorumque monumenta columnis, inſcriptionibus, aliiſque ornamentis, quæ in præclariorum virorum tumulis viſuntur, decorata ſunt. Ad orationem dicendam lege conſtituebatur is, cujus filius in bello ſe fortiſſime ante mortem geſſiſſet, unde poſt Marathoniam pugnam Callimachi & Cynægiri patres funebrem orationem habuiſſe memorantur a Polemone *Argumento τῶν ἐπιταφίων λόγων*. Nec ſolum laudabantur tempore funeris, verum is honos quotannis inſtaurabatur *in populari oratione, qua mos eſt Athenis laudari in concione eos,qui ſunt in præliis inte rfecti,quæ ſic probata eſt, ut eam quotannis, ut ſcis, illo die recitari neceſſe ſit*: prout ait Cicero *de Oratore*. Licet hæc fuit vulgaris conſuetudo Athenis, tamen fortium illorum virorum, qui in prælio Marathonio vita functi ſunt, corpora inhumata ſunt in loco, in quo occubuerant, ad illius ſtupendæ victoriæ memoriam poſteris tradendam. Lege Thucydidem *lib.* III.

Tandem non prætermittendum eſt, in catalogo militum defunctorum nomina littera θ, qua incipit vox θανόντες, ſeu *mortui*, viventium vero littera τ, quæ eſt prima in voce τηρούμενοι, vel *ſervati*, notari ſolita: qui mos in poſterum ad Romanos tranſiit; prout obſervarunt Ruffinus *in Hieronymum*, Paulus Diaconus *de Notis litterarum*, & Iſidorum Hiſpal. *lib.* I. *cap.*XXII.

CAP. XII.

De eorumdem præda in bello parta, animo grato erga Deos poſt victoriam adeptam, tropæis, &c.

GRÆCORUM præda conſtabat ex captivis ac manubiis. Captivi, qui ſeipſos redimere non valebant, mancipia fiebant, ſuamque operam victoribus dabant, aut vendebantur.

Spolia duplici nomine diſtinguebantur; cum enim mortuis detraherentur, dicta σκῦλα, cum vivis, λάφυρα: erantque quæcumque res mobiles ad victos ſpectantes, quorum omnia jura victoribus cedebant vi & armis, ut refert Plato *de Legibus lib.*I.

Homerici Heroes, cum primum victoriam de quodam adverſario reportaſſent, arma ſine mora ei detrahebant; cujus rei exempla æque frequenter ac ipſorum certamina occurrunt. Utut autem illud vulgare fuerit magnis ducibus, qui curru vecti prælium inibant, & ad certamen ſingulare cum viris ſuæ conditionis deſcendebant; nihilominus militibus gregariis talia raro permittebantur, ſed prælio finito exuvias mortuorum convectabant: ſi ab illis manus non abſtinerent, cenſebantur diſciplinæ expertes atque ignari: nominatim hac de re Græcos ſic monet Neſtor *Iliad.* ζ. *verſ.* 66.

> Νέςωρ δ᾽ Ἀργείοισιν ἐκέκλετο, μακρὸν ἀΰσας.
> Ὦ φίλοι ἥρωες Δαναοὶ, θεράποντες Ἄρηος,

Μή

Μήτις νῦν ἐνάρων ἐπιβαλλόμενος μετόπισθε
Μιμνέτω, ὥς κεν πλεῖστα φέρων ἐπὶ νῆας ἵκηται·
Αλλ᾽ ἄνδρας κτείνωμεν· ἔπειτα δὲ καὶ τὰ ἕκηλοι
Νεκροὺς ἀμπεδίον συλήσετε τεθνειῶτας.
Neſtor autem Argivos hortabatur, altum clamans:
O amici heroes Danai, famuli Martis,
Ne qui nunc exuviarum cupidus pone
Maneat, ut plurima ferens ad naves redeat:
Sed viros interficiamus: poſtea autem & illis otioſi
Corpora per campum ſpoliabitis mortua.

Eamdem viam poſtea inſtiterunt; nam ſimul ac pugnæ impoſitus finis, ad cadavera hoſtium ſpolianda atque diripienda irruebant: ſolis Lacedæmoniis vetitum ſuit, ne iis, quos devicerant, ſpolia detraherent, juxta Ælianum *Var. Hiſt. lib.* VI. *cap.* VI. hujuſce interdicti cauſam rogatus Cleomenes reſpondit ex Plutarcho in *Apophthegm. Laconicis*: *Quia timidorum ſpolia Diis dicari non conveniret, iiſque locupletari virum Lacedæmonium minime deceret*. Verum hoc tantum prætexitur; cum pluribus exemplis probari poſſit ipſos partem exuviarum Diis conſecraſſe; forte hujus interdicti vera ratio deducenda eſt ex natura ſuæ Reipublicæ, juxta quam æquabilitas juris apud ipſos omnino ſervata, nihilque ſeverius vetitum, magiſve contrarium ipſimet conſtitutioni ſui regiminis, quam acquirere aut poſſidere amplas facultates; quapropter, ut impedirent quominus in manubias manum injicerent milites, ab ipſis trecenti viri ſemper delegati erant, qui obſervarent, quemadmodum unuſquiſque militum ſe gereret, & ex legibus in reos animadverterent, teſte Euſtathio *ad Iliad.* ζ. *vers.* 66.

Præda univerſa ad imperatorem convectabatur, qui primus eligebat, reſiduum iis, qui conſpicuos ſe dederant, pro dignitate atque virtutibus dividebat, cæteriſque partes ex æquo tribuebat: ſic bello Trojano cum heroinæ captivæ eligendæ forent, Agamemnon primus accepit Aſtynomen filiam Chryſæ, proxime Achilles Hippodamiam Briſæ filiam, deinde Ajax Tecmeſſam, &c. prout obſervat Iſaacus Tzetzes *in Lycophr. Caſſand. vers.* 299. hinc de Agamemnone conqueritur Achilles, quod illi potiſſima pars prædæ, ſibi vero, qui onus belli ſuſtineret, minima cederet *Iliad.* α΄. *vers.* 162.

Οὐ μὲν σοί ποτε ἶσον ἔχω γέρας, ὁππότ᾽ Αχαιοὶ
Τρώων ἐκπέρσωσ᾽ εὐναιόμενον πτολίεθρον·
Αλλὰ τὸ μὲν πλεῖον πολυάϊκος πολέμοιο
Χεῖρες ἐμαὶ διέπουσ᾽· ἀτὰρ ἤν ποτε δασμὸς ἵκηται,
Σοὶ τὸ γέρας πολὺ μεῖζον, ἐγὼ δ᾽ ὀλίγον τε φίλον τε
Ερχομ᾽ ἔχων ἐπὶ νῆας, ἐπὴν κεκάμω πολεμίζων.
Non equidem tibi unquam æquale habeam præmium, quando Achivi
Trojanorum exciderint bene habitatam urbem:
Sed quidem majorem partem impetuoſi belli
Manus meæ gubernant: ſed ſi quando diviſio venerit,
Tibi præmium multo majus, ego parvumque dilectumque

Digitized by Google

Habens venio ad naves, poſtquam defeſſus ſum pugnando.

Quotieſcumque autem præda ingens ac opima parta, milites eam ſeponebant in munus imperatori aut manus militum ductori donandum; hujuſmodi exempla paſſim obvia apud Scriptores, imprimis apud Homerum; ſic Ulyſſis ſocii optima & lectiſſima ſpoliorum parte eum ſemper cohoneſtarunt. Poſtquam victoriam de Mardonio Xerxis legato conſequutus fuiſſet Pauſanias Spartanus tunc univerſarum Græciæ copiarum imperator, ex ingenti præda ei dono data fuiſſe mulieres, nummos, equos, camelos, &c. præter quidquid cuivis alii largitum, refert Herodotus *Calliope* ſeu *lib.* IX. *cap* LXXX. quod quidem tam univerſe obtinuit, ut *ducem eſſe & prima ſpolia adipiſci* apud Poetas idem ſignificent: unde Lycophron *Caſſand. verſ.* 298. ait:

Πολλὺς δ' ἀριςεῖς, πρωτόλεια θ' Ἑλλάδος
Αἰχμῇ φέροντας, καὶ σποραῖς ὠγκωμένας,
Αἱ σαὶ καταξανῦσι ὄμβριμοι χέρες.
Multos vero præſtantes, primaque in Græcia ſpolia
Haſtis adeptos, ac natalibus tumentes.
Tuæ conterent validæ manus.

Verum antequam dividerentur manubiæ, ex illis aliquid Diis offerendum exiſtimabant, quorum auxilio accepta ferebant hæc omnia; quæ in hunc uſum dicata vocabantur ἀκροθίνια, ſeu quaſi ἀκροτίνια, παρὰ τὸ σίνεσθαι ἐν μάχῃ πολλὺς, *quoniam bello, quo nacta, perierint multi*, ut obſervat Euſtathius *ad Odyſſ.* δ. vel ἀπὸ τῦ θινὸς, quia poſt pugnas navales exponerentur in littore, juxta Bulengerum *lib. de Spoliis*; aut potius quod caperentur ἀπ' ἄκρυ τῦ θινὸς, *ex ſummitate acervi*; ſiquidem ex ſpoliis in unum cumulum convectis primitiæ Diis libabantur, teſte Sophoclis Scholiaſte *in Trachin.* Ad quem morem reſpiciens Euripides inducit Megaram, quando ex Athenienſibus, Spartanis, & Thebanis eximiis virginibus uxores pro filiis eligeret, hiſce verbis utentem *Herc. Fur. verſ.* 476.

Ἐγὼ δὲ νύμφας ἠκροθινιαζόμην.
Ego vero deligebam ſponſas eximias.

Dii, iſto honore decorati, non ſolum ii erant, qui peculiarem rei militaris curam gerere cenſebantur, quales Mars, Minerva, &c. ſed plures alii, ut Jupiter, Juno, & quivis alius, cui fœlicem belli exitum ſe debere putabant, præſertim patrii & tutelares Dii, &c.

Pluribus modis conſecrabantur ſpolia: aliquando coacervata igne conſumebantur; interdum oblata donaria, quæ dedicabantur ac in templis appendebantur: ſic ex Perſarum manubiis tripodem aureum Apollini Delphico, & ſtatuam æream decem cubitorum Jovi Olympico, ut & Neptuno ſeptem cubitorum, dicaſſe Pauſaniam Spartanum refert Herodotus *Calliope* ſeu *lib.* IX. *cap.* LXXX.

Hoſtium arma ſacrabant Græci, eaque in templis ſuſpendebant; verum id vetitum Lacedæmoniis fuit; quo ſenſu forte accipiendum ſupra memoratum Cleomenis reſponſum; nam quod alia eorum ſpolia offerre permit-

mitterentur, patet tum exemplo Pauſaniæ, tum aliis plurimis. Iſtiuſmodi conſuetudo fuit perantiqua, & univerſe obtinuit non tantum in Græcia, ſed in multis aliis locis, juxta Euſtathium *Iliad. κ'. vers.* 81. unde Hector arma ſui adverſarii in Apollinis templo conſecrare pollicetur, ſi de illo victoriam concederet *Iliad. loco* mox *citato:*

Εἰ δέ κ' ἐγὼ τὸν ἕλω, δώῃ δέ μοι εὖχος Ἀπόλλων,
Τεύχεα συλήσας, οἴσω ποτὶ Ἴλιον ἱρὴν,
Καὶ κρεμόω ποτὶ νηὸν Ἀπόλλωνος ἑκάτοιο.
Sin ego illum interfecero, dederitque mihi gloriam Apollo,
Arma detracta feram ad Ilium ſacrum,
Et ſuſpendam ad templum Apollinis longe jaculantis.

Ad hunc morem reſpicit Virgilius deſcribens templum, in quo Latinus Aeneæ legatos audit *Æneid. lib.* VII. *vers.* 183.

Multaque præterea ſacris in poſtibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque ſecures,
Et criſtæ capitum, & portarum ingentia clauſtra,
Spiculaque, clypeique, ereptaque roſtra carinis.

Complura alia exempla ſuper hac re apud Auctores occurrunt. Conſuetudo iſta ex Populis Orientalibus, apud quos procul dubio obtinuit, originem duxiſſe videtur; & hoc ipſum intelligi poteſt ex eo quod Goliathi enſis repoſitus dicatur in loco ubi Judæi Deum colebant. I. *Sam.* XXI. 9.

Nec ſolummodo arma hoſtibus detracta, ſed & ſua propria Diis dicare conſueverant, quando tumultibus belli valedicentes vitam privatam agebant; quod videtur factum, ut animum memorem Diis oſtenderent, quorum ope periculis erepti. Eo reſpicit Horatius *lib.* I. *epiſt.* I. *vers.* 4.

—— *Vejanius, armis*
Herculis ad poſtem fixis, latet abditus agro.

Ovidius quoque eodem modo loquitur *Triſt. lib.* IV. *eleg.* VIII. *vers.* 21.

Miles, ut emeritis non eſt ſatis utilis armis,
Ponit ad antiquos, quæ tulit, arma Lares.

Verum ne hiſce armis uterentur male affecti in repentinis tumultibus ac ſeditionibus, hac vel illa ratione utplurimum inepta ad præſentem uſum reddebantur: clypei ex. gr. abſque annulis ſuſpendebantur; hinc nonnemo apud Ariſtophanem *Equit. Act.* II. *Scen.* IV. videns illos ſuſpenſos, attonitus exclamat:

Οἴ μοι τάλας! ἔχουσι γὰρ πόρπακας. ——
Væ mihi miſero! habent enim (clypei) *annulos.* ——

Ratio reddi poteſt ex præcedentibus verſibus, ubi alius inquit *ibid.*

Οὐ γὰρ ἐχρῆν, εἴ περ φιλεῖς τὸν δῆμον, ἐκ προνοίας
Ταύτας ἐᾶν αὐτοῖς πόρπαξιν ἀνατεθῆναι.

Neque enim oportebat, ſiquidem amas populum, conſulto
Eos (clypeos) *ſinere cum annulis ipſis ſuſpendi.*

Ut majorem animi ſui grati ſignificationem erga Deos teſtarentur, ſacrificia ſolennia facere & gratias palam iis agere ſoliti erant: hoc in loco obſervandum eſt, quod Lacedæmonii pro rebus bene ac fœliciter geſtis vi & armis gallum tantummodo, ſed, quando callido conſilio nulloque ſanguine effuſo victoriam referebant, bovem Marti mactarent, ut tradit Plutarchus *Inſtit. Lacon.* quo oſtendere volebant ſuis ducibus, calliditatem æque neceſſario ac fortitudinem in præſtantiſſimo bellatore requiri, victoriaſque, in quibus leviſſima damna contrahebantur, anteferendas eſſe; præſtantiora hac in re habentes inſtituta quam Romani, apud quos amplioribus honoribus decorati qui campo aperto hoſtem vicerant, quam qui dolo victoriam adepti fuerant, prius illuſtrius magiſque Romano conveniens exiſtimantes; idcirco hi in urbem triumphantes ingredi permittebantur, illi vero tantum ovantes, juxta mox citatum Scriptorem in *Marcello*. Hoc in loco ſubjicere non erit incongruum, conſuetudinem apud Græcos ſervatam fuiſſe quodammodo ſimilem Romanorum triumpho; victores enim medias eorum urbes ſolenniter perambulabant, coronis redimiti, hymnos cantantes, haſtaſque vibrantes; captivi quoque ducti, eorumque exuviæ in oculis omnium expoſitæ, quod dicebant θεατρίζειν, juxta Phavorinum.

Trophæa a priſcis Athenienſibus vocabantur τροπαῖα, poſterioribus ſæculis τρόπαια, ex Ariſtophanis Scholiaſte in *Pluto*: dicata erant quibuſdam Diis, præcipue Jovi cognominato Τροπαίῳ & Τροπαιούχῳ, (teſtibus Pauſania in *Laconicis*, Plutarcho in *Parallelis*, atque Phurnuto) & Junoni, quæ eodem titulo cum conjuge gaudebat, cum appellata fuerit Τροπαία a Phavorino; hinc Lycophron *Caſſandra vers.* 1328. ait:

Μύστη Τροπαίας μαστὸν εὔθηλον Θεᾶς.
Suxerat uberem Trophææ mammam Deæ.

Modus trophæorum exornandorum fiebat ſuſpendendo omnia armorum genera hoſtibus detractorum, ſecundum Euripidem *Heraclidis vers.* 786.

—— τρόπαια ἱδρύεται,
Πανπευχίαν ἔχοντα τῶν πολεμίων.
—— *trophæa collocantur*
Quæ habent arma univerſa hoſtium.

Hinc etiam Juvenalis loquens de Romanorum arcubus ait *Sat.* x. *vers.* 133.

Bellorum exuviæ, truncis affixa tropæis
Lorica, & fracta de caſſide buccula pendens,
Et curtum temone jugum, victæque triremis
Apluſtre. ——

Hiſce vulgo inſcribebantur nomina Deorum, quibus conſecrata erant, victorum, & ab iis devictorum, necnon ſubjungebantur univerſa ſpolia aliaque præclara belli acta; hujuſmodi inſcriptio dicebatur ἐπιγραφὴ aut ἐπίγραμμα,

Digitized by Google

μα, ac ſæpiſſime inſculpta erat, unde Lucianus inquit ἐπὶ τῷ τροπαίῳ ἐγκολάψαι: interdum cum atramento ſcribebatur, hinc Othryades Lacedæmonius, etiamnum ſuperſtes victoriæ, quam de Argivis retulerat, trophæum erexit, cui, haſtæ innixus, ſuo ſanguine, loco atramenti, inſcripſit Διὶ Τροπαιούχῳ, ut tradunt Plutarch. *Parall.* & Stobæus *Tit. de Fort. Tab.* VIII. *Fig.* I.

Spolia trunco arboris ſuſpendebantur; frequenter ad id adhibita, quippe emblema pacis, quæ ex victoria naſcitur; plures aliæ arbores eodem honore decoratæ, imprimis quercus quia Jovi ſacra, qui peculiari jure hos honores ſibi vendicabat; hujuſce arboris apud Poetas frequens mentio: Sidonius *Panegyr.*

—— quercuſque tropæis
Curva gemit. ——

Eumdem morem deſcribit Statius *Theb.*

Quercus erat teneræ jamdudum oblita juventæ,
Huic leves galeas, perfoſſaque vulnere crebro
Inſerit arma. ——

In hac re cum iſtis convenit quoque Virgilius pluribus in locis, porroque adjicit, Æneæ trophæum ſuper tumulo exſtitiſſe; hinc probabile videtur illa in locis editis ſtatui ſolita, ut magis conſpicua forent: ecce Poetæ verba *Aeneid. lib.* XI. *vers.* 4.

Vota Deum primo victor ſolvebat Eoo;
Ingentem quercum, deciſis undique ramis,
Conſtituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuvias, tibi, magne, trophæum,
Bellipotens; aptat rorantes ſanguine criſtas,
Telaque trunca viri, & bis ſex thoraca petitum
Perfoſſumque locis, clypeumque ex ære ſiniſtræ
Subligat, atque enſem collo ſuſpendit eburnum.

Itidem Pompejus, Hiſpanis devictis, trophæum in vertice montium Pyrenæorum poſuit.

Inferioribus ſæculis loco arborum erectæ columnæ lapideæ æneæve, ad perpetuandam victoriarum ſuarum memoriam, idque dicebatur ἱστάναι τρόπαιον, quæ phraſis itidem intelligebatur de arboribus quas ſtatuebant; ſi enim nullæ eſſent arbores huic rei idoneæ in loco quem eligerent, vulgo id ſupplebant in figenda una arbore, prout liquet ex mox adductis Virgilii verſibus.

Trophæum diruere neſas, imo ſacrilegum cenſebatur; quippe quæ cuidam Numini dicata erant omnia; nec minus crimen habitum peragere ſacra coram illis, eave collapſa inſtaurare, ut de Romanorum fornicibus obſervare eſt; cum inde rurſus obortæ fuiſſent lites, poſterique ad majorum dedecus ulciſcendum accenſi fuiſſent: ob eamdem rationem Græci, qui loco trophæorum conſuetudinem columnas erigendi induxerunt primi, graviter reprehenſi ac exagitati fuerunt a viris illorum temporum, quemadmodum narrat Plutarchus *Quæſt. Romanis.*

A Macedonibus nulla unquam erecta trophæa, eo adactis more patrio anti-

antiquiſſimo, ſervato a tempore regni Carani, cujus trophæum a leone dirutum fuerat, ſecundum Pauſaniam in *Bœoticis*; qua ratione impulſus M. Alexander, utut alias admodum ſuperbus, nunquam trophæum excitavit, ea autem, quæ a Macedonibus in poſterum exſtructa ſunt, cum veteri more patrio ſtare nequeunt. Aliquanto poſt penitus intermiſſa trophæa videntur.

Nihiloſecius non neglexerunt monumenta excitare ad memoriam ſuarum victoriarum conſervandam, gratumque animum erga Deos teſtandum; quorum nonnulla itidem apud Auctores memorata, antequam prorſus abolita fuerint trophæa. Nonnunquam ſtatuæ Diis erectæ, præprimis Jovi, ut patet ex illa, quam Pauſanias de Perſarum ſpoliis conſecravit, docente Herodoto *Calliope* ſeu *lib*.IX. *cap*.LXXX. & ex pluribus aliis. Hujuſmodi conſuetudinis frequens mentio apud Euripidem *Phœniſſis vers*. 1482.

> Οἱ μὲν Διὸς τρόπαιον ἵςασαν βρέτας.
> *Alii quidem ſtatuerunt trophæum Jovis ſtatuam.*

Et *ibid. vers*. 1256.

> —— ἐν σοὶ Ζηνὸς ὀρθῶσαι βρέτας
> Τρόπαιον. ——
> —— *penes te eſt erigere Jovis ſtatuam*
> *Trophæi ſignum.* ——

Plurima alia exempla afferri poſſunt. Aliquando inde nata eſt occaſio eidem Deo templum dicandi, ut apparet ex Hiſtoria Dorienſium, qui, debellatis Achæis, Jovi Τροπαίῳ templum ædificarunt, juxta Pauſaniam *Laconicis*.

Interdum exſtructæ turres, quas decorabant ſpoliis hoſtium; quod pariter apud Romanos obtinuit, & uſurpatum a Fabio Maximo & Domitio Ænobarbo, poſt domitos Allobroges, tradente Lucio Floro *lib*. III. *cap*. II.

Altaria quoque Diis exſtrui ſolita; cujus rei exemplum exſtat in Alexandro, qui redux ex expeditione ſua Indica erexit altaria, quæ altitudine vix cedebant excelſiſſimis turribus, illaſque latitudine ſuperabant, ex Arriano *Expedit. Alexandri lib*. V.

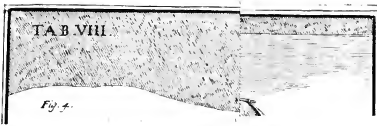
CAP. XIII.

De pœnis & præmiis militaribus, ſimulque de modo, quo magriſtratus ſua mandata ducibus ſignificabant.

GRÆCI nullas certas pœnas in milites ſtatuebant, ſed illas præfectorum prudentiæ exigendas relinquere ſolebant, paucis quibuſdam delictis exceptis, quibus lege cautum erat.

Αὐτομόλοι, *transfugæ*, morte plectebantur.

Αςράτευτοι, vel *qui militias detrectabant*, & λειποτάκται, *qui ordines deſerebant*, vi legis a Charonda latæ in publico foro veſte muliebri induti triduo

Ασπίδι μὲν Σαΐων τις ἀγάλλεται, ἣν περὶ θάμνῳ
Εντος ἀμώμητον κάλλιπον ὐκ ἐθέλων.

Biblioteca

Digitized by Google

Αὐτομόλοι, *transfugæ*, morte plectebantur.

Αςράτευτοι, vel *qui militias detrectabant*, & *λειποτάκται*, *qui ordines deſerebant*, vi legis a Charonda latæ in publico foro veſte muliebri induti triduo

Digitized by Google

duo ſedebant, teſte Diodoro Siculo. Athenis hi tres, *ἀστράτευτοι qui militiam detrectaſſent*, *λειποτάκται qui ordines deſeruiſſent*, & *δειλοὶ timidi*, neque coronari, neque templa τὰ δημοτελῆ intrare, neque ad concionem venire permittebantur; quod ſi ab hiſce non temperarent, rapiebantur ab *Undecimviris* in *Heliaſtarum* tribunal, qui pro merito pœnam vel mulctam irrogabant: & ſi mulcta irrogabatur, reum in vinculis retinebant donec eam ſolviſſet. Demoſthenes *Timocratea*, Æſchines *in Cteſiphontem*. Hos inter recenſendi ſunt ῥιψάσπιδες, *qui clypeum perdiderant*, quod ſummæ *timiditatis* argumentum habebatur: adeo ut mulcta a legibus imponebatur, ſi quis alteri immerito exprobraſſet clypeum abjeciſſe. Lyſias *Orat. α'. in Theomneſtum*. Sed præ cæteris Græcis Lacedæmonii in hos ſontes ſeveriſſime animadvertebant; lege enim milites Spartani vel vincere vel mori in prælio tenebantur; qui clypeos reliquerant, pari probro afficiebantur, ac illi qui ordines deſeruerant; transfugæ vero non ſolum omnibus honoribus exuebantur, ſed & cum iis matrimonia contrahere turpiſſimum habebatur: cuilibet illos in vico obvios verberibus excipere licebat, nec vim vi repellere permittebantur: ut autem omnibus magis conſpicui forent, quandocunque foras ibant, ſordidam veſtem, togas panniculamentis variegatis aſſutas, barbamque dimidiam raſam geſtare obſtringebantur, prout nos docet Plutarchus in *Ageſilao*; pariter infamia in totam familiam redundabat, quocirca ad crimen litandum illos primo occurſu interficere non dubitabant matres; ad quam conſuetudinem ſæpius alluditur in Græcis Epigrammatibus, nominatim in illo, in quo matrona Spartana, poſtquam filium ferro confodiſſet, his verbis eum exprobrans inducitur apud Plutarchum *Lacon. Inſtit.*

Ἔῤῥε, κακὸν φύτευμα, διὰ σκότος, οὗ διὰ μῖσος
Εὐρώτας δειλαῖς μηδ' ἐλάφοισι ῥέοι.
Ἀχρεῖον σκυλάκευμα, κακὰ μηρὶς, ἔῤῥε ποθ' ᾅδαν,
Ἔῤῥε τὸ μὴ Σπάρτας ἄξιον, οὐδ' ἔτεκον.
I peſſum proles mala nunc, tenebraſque petitum,
Eurotas cervis ne fluat ut timidis.
I catule, i mala ſors peſſum, maneſque petitum,
Indigno Spartæ ſit male, non peperi.

Plura alia exempla afferri poſſent, ut & illorum, qui ob ſcuta relicta eodem diro fato perierunt: Demaratus autem rogatus, cur tam ſevere animadverterent in illos qui clypeos abjecerant, dum caſſidis aut loricæ derelictio multo minor culpa cenſebatur, regeſſit, *quia hæc arma privatis tantum militibus tegendis, illa vero integræ aciei inſerviebant*. Plutarchus Archilochum Poetam urbe Lacedæmoniorum pulſum fuiſſe narrat, cum in carmine (quod etiam a Strabone citatur *lib.* XII.) quaſi re bene geſta gloriaretur de abjecto clypeo, neque mortem tantæ infamiæ prætuliſſet:

Ἀσπίδι μὲν Σαΐων τις ἀγάλλεται, ἣν περὶ θάμνῳ
Ἔντος ἀμώμητον κάλλιπον οὐκ ἐθέλων.

— — — — — — — — ἀσπὶς ἐκείνη
Ἐῤῥέτω· ἐξαῦθις κτήσομαι ἐ κακίω.
Nunc aliquis noſtra ſe ex hoſtibus aſpide jactet,
Sub vepre quam reliqui invitus integram:
Illa quidem valeat: nunc ipſe a clade ſuperſtes
Emam ſuo non deteriorem tempore.

Vid. Plutarchus *Inſtit. Lacon. pag.* 239. *Edit. Paris.*

Arma pignori opponere maximum dedecus erat, & apud Athenienſes lege vetitum fuiſſe videtur, ad quam alludit Ariſtophanes in *Pluto Act.* II. *Scen.* VI. ubi de Paupertate ſic loquitur:

Ποῖον γὰρ ἐ θώρακα, ποίαν ἀσπίδα,
Οὐκ ἐνέχυρον τίθησιν ἡ μιαρωτάτη,
Quem non thoracem & clypeum
Illa ſceleſtiſſima pignori oppoſuit?

Scholiaſtes: Φαίνεται δὲ ἀπηγορευόμενον εἶναι μὴ θεῖναι ὅπλα ἐνέχυρα· λέγει ἐν ὅτι αὕτη (Πενία) τῇ ἑαυτῆς βίᾳ ἀναγκάζει καὶ τὰς νόμους παραβαίνειν τὰς θεσπίσαντας, ὅπλα ἐνέχυρα μὴ τιθέναι. Quinetiam apud Romanos *arma alienaſſe grave crimen eſt, & ea culpa deſertioni exæquatur, utique ſi tota alienavit: ſed & ſi partem eorum, niſi quid intereſt: nam ſi tibiale, vel humerale alienavit, caſtigari verberibus debet: ſi vero loricam, ſcutum, galeam, gladium, deſertori ſimilis eſt*: ut ait Paulus libro ſingulari *de pœnis militum.*

Præter præmia fortitudinis ſuperius memorata, plura alia fuerunt: privati milites ad munera, inferiores vero præfecti ad majorem præfecturam promovebantur. Similiter qui præclare ſe geſſerant, amplis donis remunerare aſſueverant duces; unde Telamon, qui mœnia Trojæ ab Hercule obſidione cinctæ primus ſuperavit, Heſionen Regis filiam captivam pro præmio retulit; Theſei præclare facta in bello contra Amazonas Antiopes illarum Reginæ dono compenſavit idem Heros. Milites ad præclare ſe gerendum hujumodi præmiis oblatis adhortantes a Poetis non raro inducuntur præfecti: exempli gratia Teucri fortem animum accendit Agamemnon, ampla mercede condicta poſt devictam urbem referenda, prout legitur apud Homerum *Iliad.* θ'. *vers.* 289.

Πρώτῳ τοι μετ' ἐμὲ πρεσβήϊον ἐν χερὶ θήσω,
Ἢ τρίποδ', ἠὲ δύω ἵππυς αὐτοῖσιν ὄχεσφιν,
Ἠὲ γυναῖχ', ἥ κέν τοι ὁμὸν λέχος εἰσαναβαίνοι.
Primo tibi poſt me præmium honorarium in manu ponam.
Vel tripodem, vel duos equos cum ipſis curribus
Vel mulierem, quæ tecum eumdem lectum adſcendat.

Nec minora præmia Niſo promittit Aſcanius apud Virgilium *Aeneid. lib.* IX. *vers.* 263.

Bina dabo argento perfecta atque aſpera ſignis
Pocula, devicta genitor quæ cepit Ariſba,
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido:

Si

Si vero capere Italiam, ſceptriſque potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere ſortem;
Vidiſti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus; ipſum illum clypeum, criſtaſque rubentes
Excipiam ſorti, jam nunc tua præmia, Niſe:
Præterea bis ſex genitor lectiſſima matrum
Corpora, captivoſque dabit, ſuaque omnibus arma;
Inſuper id campi quod rex habet ipſe Latinus.

Plura alia dona pollicitari ſolebant pro diverſa hominum indole & conditione ad illorum animos accendendos: unde Aſcanius ſic pergit compellans Euryalum Niſi comitem in omnibus periculis:

Te vero, mea quem ſpatiis propioribus ætas
Inſequitur, venerande puer, jam pectore toto
Accipio, & comitem caſus complector in omnes;
Nulla meis ſine te quæretur gloria rebus,
Seu pacem, ſeu bella geram, tibi maxima rerum
Verborumque fides. ——

Aliquando coronæ donabantur, in quibus virorum, qui illas demeriti fuerant, nomina factaque inſcripta erant, prout patet ex Inſcriptione coronæ ab Athenienſibus Cononi datæ, quæ ſic ſonat, Κόνων ἀπὸ τῆς ναυμαχίας τῆς πρὸς Λακεδαιμονίυς.

Aliis columnas & ſtatuas, in quibus illorum victoriæ inſcribebantur, in honorem Deorum erigendi poteſtas dabatur, quam pauci ex ipſis præclariſſimis imperatoribus conſecutos fuiſſe aſſerit Plutarchus: Cimon quidem illis honoribus ornatus eſt, quos Miltiadi & Themiſtocli referre nunquam licuit; imo ipſi Miltiadi coronam tantum oleaceam poſcenti quidam Sochares in medio conventu ſtans reſpondit, *Miltiade, quando tu ſolus vinces, talem triumphum ages*; cujus verba plebi ita placuerunt, ut alterius petitio repudiata fuerit. Cur Cimon ad majores honores promotus fuerit præ reliquis, hanc reddit rationem Plutarchus in *Cimone*, quia ſcilicet ſub alterorum virorum ductu tantum ſe defenſitaverant, dum Cimone duce non ſolum hoſtes repellere, ſed & illorum regionem invadere valuerant Athenienſes; at forte ratio certius & verius peti poſſet a mutatione temporum & morum; antiquioribus enim ſæculis præmia non ita profundebantur, æque ac recentioribus, quando homines a majoribus degeneres fuerunt, & pauca prodebant magnanimitatis & fortitudinis exempla; qua de cauſa via ad honores ſternebatur facilior, & qui vulgariter tantum ſe geſſerant, præmia, quæ ſolis viris virtute & fortitudine maxime conſpicuis conferebantur, nullo negotio conſequebantur, teſte Æſchine *in Cteſiphontem*.

Ad majus decus Athenis fortium virorum arma in arce ponebantur, ipſique dicebantur Cecropidæ, id eſt, cives ab ingenua & antiqua gentis ſtirpe orti; ad quem morem alludit Poeta:

Οὐ καλλινίκυς Κεκροπίδας ἔθηκ' ἐγώ.
Non egregios victores Cecropidas conſtitui ego.

Alii pro præmio referebant πανοπλίαν, id eſt, *integram armaturam*; prout patet exemplo Alcibiadis, quando adoleſcens expeditionem in Potidæam ſuſcepit, referente Plutarcho in *Alcibiade*.

Iterum alii laudabantur epiniciis, quorum primum in honorem Lyſandri Spartani ducis compoſitum eſt. Lege Plutarchum in *Lyſandro*.

Mutilati in bello, quos ἀδυνάτυς vocabant, Athenis ſumptu publico alebantur, idque ex quadam Piſiſtrati lege, quam tulit exemplo Solonis, qui primus ejuſmodi præmium Therſippo cuidam decrevit, ut refert Plutarchus *Solone*. Pecunia, quam accipiebant, obolus erat in ſingulos dies: alii duos obolos indies illis datos tradunt: alii denique exiſtimant, novem drachmas ſive quinquaginta quatuor obolos in ſingulos menſes ſuffeciſſe. Probabile eſt, mercedis hujus rationem pro temporum varietate ſubinde mutatam fuiſſe quod militari ſtipendio accidiſſe prius obſervatum eſt. Id non eſt prætereundum, quod non omnes ἀδύνατοι hac δημοσίᾳ τροφῇ alebantur, ſed quorum proventus annuus intra tres minas erat: quare apud Senatum Quingentorum δοκιμασίαν ſubibant, qua tam in eorum opes inquiri ſolebat, an illæ prædictam ſummam excederent, quam in habitum corporis, an revera mutilati eſſent. Vid. Lyſias περὶ ἀδυνάτυ, Heſychius, Harpocration, Suidas *Voc.* Ἀδύνατοι.

Plures alii honores iis, qui de Republica bene meriti fuerunt, tribui ſolebant; unum tantum memorabo, nimirum curam, quæ habebatur liberorum illorum virorum, qui pro nomine & ſalute Reipublicæ Athenienſis fortiter pugnando occubuerant, prout teſtatur Æſchines *in Cteſiphontem*. Publico enim ſumptu alebantur, donec maturiorem ætatem attigiſſent, qua donabantur integra armatura, & ad populum prodibant, uno ex publicis præconibus proclamante: Ὅτι τὺς δὲ τὺς νεανίσκυς, ὧν οἱ πατέρες ἐτελεύτησαν ἐν τῷ πολέμῳ ἄνδρες ἀγαθοὶ γενόμενοι, μέχρι μὲν ἥβης ὁ δῆμος ἔτρεφε· νυνὶ δὲ καθοπλίσας, τῇ δὲ τῇ πανοπλίᾳ ἀφίησιν ἀγαθῇ τύχῃ τρέπεσθαι ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν, ϗ καλεῖ εἰς προεδρίαν. *Hos adoleſcentes, quorum patres in bello fortiter mortem oppetiiſſent, a populo uſque ad pubertatem eſſe educatos: nunc autem panopliis inſtructos eoſdem (quod fœlix fauſtumque ſit) dimittere, ut ſuum quiſque negotium agat, & ad principem in conſeſſu locum invitare*. Sed ut illorum animi ad gloriam magis accenderentur, προεδρίας vel *primas ſedes* in ſpectaculis & publicis conventibus occupandi honore gaudebant. Nec ſolum occiſorum liberis, ſed etiam parentibus proſpectum eſt a legibus Solonis; quibus civitas ipſa tenebatur eorum orbitati ſuccurrere, & injurias propulſando filiorum vicem præſtare. Vid. Plato *Menexeno*, Laertius *Solone*.

Non extra propoſitum erit, ſi pauca ſubjungamus de modo, quo mandata ducibus, dum militiæ erant, ſecretiſſime ſignificari ſolebant: peragebatur autem diverſa ratione & ope diverſorum nunciorum, inter quos celebrantur ἡμεροδρόμοι, qui levem armaturam, ut jacula, pyrobolos, arcus & ſagittas geſtabant, juxta Suidam, cujuſmodi fuit Phidippides ille apud Cornelium Nepotem in *Miltiade* ob viſum Panem Deum tam celebratus.

Sed ex omnibus mediis, quibus utebantur ad conſilia ſummi magiſtratus ad duces clanculum tranſmittenda, celebratiſſimum fuit Lacedæmoniorum σκυτάλη, id eſt, *alba membrana*, quæ nigro baculo circumplicari ſole-

bat,

bat, quæque quatuor cubitorum longitudinem æquabat, juxta Pindari Scholiaſtem in *Olymp. Ode* VI. ſic autem dicebatur ab σκύτος, id eſt, *cutis*. En tibi illius inventi morem & uſum: Quando quis ad ſummum imperium vel terræ vel maris a magiſtratu promovebatur, gemina ligna rotunda & oblonga ad amuſſim paria ſumebantur, quorum alterum ſervabatur a magiſtratu, alterum vero ſummo præfecto tradebatur; quando de quodam conſilio illum certiorem facere vellent, parata longa & anguſta membrana, illaque ſuo baculo circumvoluta plicis probe compreſſis rem ſignificandam inſcribebant, hinc detractam membranam ad imperatorem mittebant, qui illam ſuo baculo circumplicabat, ita ut plicæ coinciderent æque ac quando membrana deſcribebatur, & litteræ, quæ, antequam obvolveretur membrana, confuſæ & incompoſitæ erant, quæque nullo modo intelligi poterant, manifeſtæ & conſpicuæ legenti erant. Videndi ſunt Plutarchus in *Lyſandro*, Ariſtophanis Scholiaſtes in *Avibus*, Aulus Gellius, &c.

C A P. XIV.

De navium inventione atque ſpeciebus.

ILLARUM proficuarum artium & mirorum inventorum, quorum ope quaſi ſuſtentatur genus humanum, omnibuſque vitæ requiſitis & commodis inſtruitur, origo plerumque fortunato caſui debetur, & ab obſcuris ac contemnendis initiis per continua experimenta, aſſiduam indagationem, atque diverſos progreſſus ad perfectionem provecta ſunt. Hujuſmodi exempla ubique extant in Auctoribus; ſed omnium maxime conſpicuum eſt exemplum artis navigandi, cujus, licet poſtquam plura additamenta per ſingula ſæcula ei acceſſerint, noſtraque ætate præ pleriſque aliis artibus majorem perfectionem attigerit, principia tam tenuia & rudia fuerunt, ut qui huc animum & manum primi admoverunt, perexiguum & contemnendum tum oblectamentum, tum emolumentum inde perceperint.

Qui primi liquido huic elemento ſe commiſerunt, prima pericula fecerunt in vadis, nec procul a littore provehi auſi ſunt; ſed crebris tentaminibus animo iis aucto, gradatim ulterius progreſſi ſunt, donec ipſum Oceanum navigare ſuſtinuerint: huc faciunt quæ habet Claudianus *Præfat. de Raptu Proſerpinæ:*

Inventa ſecuit primus qui nave profundum,
Et rudibus remis ſolicitavit aquas;
Tranquillis primum trepidus ſe credidit undis,
Littora ſecuro tramite ſumma legens.
Mox longos tentare ſinus, & linquere terras,
Et leni cœpit pandere vela Noto:
Aſt ubi paulatim præceps audacia crevit,
Cordaque languentem dedidicere metum,
Tum vagus irrupit pelago, cœlumque ſecutus,
Ægeas hyemes, Ioniaſque domat.

N 2 Na-

Navium æque ac omnium illarum rerum primæ antiquitatis inventio culnam debeatur, incertum eſt. Plures viri illam ſibi vendicare videntur, ſcilicet, Prometheus, Neptunus, Janus, Atlas, Hercules, Jaſon, Danaus, Erythræus, &c. ſed vulgo tribuitur Minervæ omnium artium & ſcientiarum matri: nonnulli, qui obſoletis illis Poetarum fabulis prætermiſſis quid certius afferre ſtudent, illud inventum adſcribunt quibuſdam incolis locorum maritimorum, quæ navibus hoſpitandis a natura deſtinata videntur, cujuſmodi dicuntur Æginenſes, Phœnices, &c. Conſulendi Plinius *Nat. Hiſt. lib.* v. *cap.* XII. Strabo *lib.* XVI. Mela *lib.* I. *cap.* XII. In hac re Scriptorum diſſenſus ratio peti poſſet, vel ex eo quod navigatio in pluribus locis ſimul in uſum venerit, (non eſt enim apud ullum certum populum nata illa ars, & inde ad cæteras gentes tradita, ſed in regionibus a ſe invicem remotiſſimis ſimul reperta eſt) vel a diverſa navium ſpecie, quarum nonnullis a viris mox memoratis conſtructis, cæterarum inventio iiſdem tributa eſt.

Primæ naves ineptæ, infirmæ, & inconcinnæ fuerunt; conſtabant enim ex aſſeribus una conſutis & eo modo compactis ut aquis depellendis tantum valerent, prout tradunt Maximus Tyrius *Diſſert.* XL. & Iſidorus. In nonnullis conficiebantur tantum ex arboribus excavatis, quæ dicebantur *πλοῖα μονόξυλα*, quia ex uno ligno continuo confecta; horum navigiorum meminit Virgilius *Georg. lib.* I. *vers.* 136.

Tunc alnos fluvii primum ſenſere cavatas,
Navita tum ſtellis numeros & nomina fecit.

Imo recentioribus ſæculis in nonnullis locis adhuc uſu veniebant, non diverſa ab iis, quæ dicebantur *σκάφη*, quæque juxta ſtrictam & propriam vocis ſignificationem ex Polyæno *lib.* v. derivantur ab *σκάπτεσθαι*, quia ex arboris trunco excavata erant. Nec lignum ſolum adhibebatur, ſed & quævis alia materia, quæ aquis ſupernatans non mergitur, quales fuerunt Aegyptia arundo dicta papyrus, aut (ne plura referam) corium, ex quo primæ naves ſæpius conſuebantur, unde dictæ ſunt *πλοῖα διφθερινὰ* vel *δερμάτινα*, quæ viminibus ſubligata frequenti uſu adhibebantur in Aegypti, Aethiopiæ, & Sabææ Arabiæ fluminibus; ſed ab initio ex ſolis corio, aut tergoribus conſutis conſtruebantur. Hujuſmodi navigii ope Dardanus ex Samothrace antiqua ſede vi diluvii horrendi ejectus in regionem dictam Troadem ſe recepit, prout tradunt Lycophron ejuſque Scholiaſtes in *Caſſandra vers.* 75. Charontis navigium in inferis ex eadem materia compoſitum dicitur a Virgilio *Aeneid. lib.* VI. *vers.* 413.

—— gemuit ſub pondere cymba
Sutilis, & multam accepit rimoſa paludem.

Quando naves ad majorem perfectionem & molem provectæ ſunt, unde & ignarum vulgus tremore & ſtupore perculſum eſt ad illarum adſpectum; ſtupenda enim ſpectacula iis videbantur illa prægrandia caſtella inſolitæ formæ aquis ſupernatantia, militibus munita, & alis quaſi panſis ſuper mari volantia; legendi Apollonius ejuſque Scholiaſtes. Exinde autem ortum eſt commentum de Perſeo ad Gorgones avolante, qui, prout Ariſtophanes in

Theſ-

Theſmoph. pag. 814. *Edit. Amſtelod.* expreſſis verbis tradit, nave eo vectus eſt:

> Περσεὺς πρὸς Αργος ναυσολῶν, τὸ Γοργόνος
> Παρακομίζων. ——
> *Perſeus ad Argos navigans, ad Gorgones*
> *Se recipiens.* ——

Nec aliunde nata fabula, vel Triptolemi, qui dracone alato vectus eſſe fingitur, quia fame Athenis graſſante ad regiones feraciores, unde annonam populo ſubminiſtraret, navigavit: tum Pegaſi equi alati, qui, referentibus non paucis Mythologis, erat navis cognominis velis inſtructa, quocirca Neptuni maris domini progenies fingebatur, juxta Palæphatum & Artemidorum. Nec non eodem referenda ſunt figmenta gryphorum, aut navium in aves & piſces mutatarum, quæ apud antiquos Poetas frequenter occurrunt.

Hujuſmodi inventa illa prima mundi ætate tanti fiebant, ut quotquot vel artem navigandi provexerunt, vel naves formæ novæ firmioris & celerioris ædificarunt, vel antiquiorem profecerunt, vel regiones euſque navigatoribus incompertas detexerunt, ſummis honoribus cenſerentur, & (ut alii viri, qui in genus humanum præclara beneficia contulerant) in numerum Deorum referrentur, illorumque inventa conſecrarentur, & in cœlos eveherentur: unde inter ſigna cœleſtia annumerantur Aries & Taurus, geminæ naves, quarum altera Phryxus ex Græcia ad Colchos, altera vero Europa ex Phœnicia in Cretam vehebatur: pariter Argo, Pegaſus, & Perſei balæna fuerunt novæ navium ſpecies, quæ, quia de illis obſtupeſcebant rudes & imperiti illorum temporum homines, in memoriam inventorum inter ſtellas relatæ, & in ſydera a Poetis illorum vel inferiorum ſæculorum mutatæ ſunt. Hæc de navium inventione.

Prima origine, omnium navium, cuicumque uſui deſtinatæ fuiſſent, eadem fuit forma; ſed ex diverſo navigandi fine, cui promovendo tum hæc tum illa forma magis conducebat, natæ ſunt navium ſpecies, non ſolum mole, ſed & ſtructura atque armamentis diverſæ. Ne minutulas mutationes ſigillatim recenſeamus, (quod moleſtum & infinitum foret opus) breviter notabimus tria præcipua navium genera, nim. onerariarum, præſidiariarum, & vectoriarum. Vectoriæ diverſis nominibus a vectura deſumptis diſtingui ſolebant: quæ hominibus, generaliore nomine πόρεια & ἐπιβάδες, quæ militibus, peculiariore nomine ὁπλιταγωγοὶ & ϛρατιώτιδες, quæ vero equis vehendis adhibebantur, ἱππηγοὶ, ἱππαγωγοὶ, & *hippagines* dicebantur, ut alias taceam.

Naves onerariæ vocabantur ὁλκάδες, φορτηγοὶ, & πλοῖα, ut a bellicis, quæ proprie dicebantur νῆες, diſtinguerentur: illarum forma vulgo rotunda erat, alveuſque idcirco latus & capax, qui uberiorem annonam, commeatum, aliaque requiſita, quibus onerari ſolebant, caperet: unde ſæpius dictæ ſunt ϛρογγύλαι, econtra præſidiariæ μακραὶ, juxta Ulpianum *in Demoſth. Orat. adverſus Leptinem*, quia his longiores, qua in re cum vectoriis aliquomodo conveniebant, quarum forma inter bellicas & onerarias naves media erat;

illis

illis enim capacitate, his vero longitudine cedebant. Iterum alia in re a ſe invicem diverſæ erant hæ naves; bellicæ enim, licet velis non omnino carerent, remis præſertim agebantur, ut facilius converti, quandocunque caſus proſper emergeret, & ad navis hoſtilis latus debilius admoveri poſſent; naves vero, quæ a velis & idcirco a ventis reguntur, non tam certo moderamini ſubjiciuntur; unde naves bellicæ vulgo dicuntur *ἐπίκωποι* & *κωπήρη*. Naves onerariæ velis, vectoriæ vero funibus agi ſolebant, licet utræque pro re nata triplici modo, nimirum velis, remis, & funibus ſimul moderatæ ſint.

Naves bellicæ a Parhalo vel Samyre, aliæ vero a Semirami, vel juxta nonnullos ab Ægæone inſtructæ dicuntur; legendus Plinius *Nat. Hiſt. lib.* VII. *cap. ult.* diverſæ autem erant ab aliis navium ſpeciebus, tum machinamentis, tum mole ædificii, quibus utebantur vel ad tegendos milites, vel ad hoſtem lædendum; de his inferius agemus. Iterum a ſe invicem diſtinctæ erant recentioribus ſæculis diverſis remorum ordinibus, qui, ut plures imaginantur, nullomodo plani in variis navis locis poſiti erant; nec, ut alii contendunt, recta & perpendiculariter ſibi invicem oppoſiti; ſed ſedes ita diſpoſitæ erant, ut retrorſum ſenſim in morem graduum adſcenderent. Vulgo triplices, quadruplices, aut quintuplices erant; unde ſæpius memorantur *νῆες τριήρεις*, *τετρήρεις*, & *πεντήρεις*, id eſt, *triremes*, *quadriremes*, & *quinquiremes rates*, quæ uno remorum ordine aliæ aliis auctiores erant, & idcirco altius ſurgebant, & majore vi agebantur. Primitivis temporibus, in navibus oblongis unus tantum erat remorum ordo, unde non raro vocantur *μονήρεις*, & *κέλητες* nomine ſumpto a ſingulari equo; quocirca, quando naves dicuntur *πεντηκόντοροι* & ulterius *ἑκατόντοροι*, non inde colligendum illas quinquaginta aut centum remorum ordinibus, ſed tantum totidem remis inſtructas fuiſſe: hujus generis fuit navis Argo, quæ quinquaginta remis agebatur, fuit autem prima navis oblonga & a Jaſone inventa, quum huc uſque omnigenarum navium forma fere fuerit ovalis; alii, ut Apollodorus *Biblioth. lib.* II. oblongarum navium inventionem altius repetunt, Danaoque tribuunt, qui, prout ipſi aſſerunt, ex Ægypto in Græciam rate quinquaginta remis acta vehebatur; licet autem concederetur Jaſonem illarum uſum in Græciam introduxiſſe, tamen non facile crederem illum fuiſſe primum inventorem, ſed tantum Ægyptium vel Africanum archetyptum imitatum fuiſſe, quorum poſterius ab Atlante jamdudum inventum fuerat, & in illa mundi plaga vulgo adhibitum. Duplici remorum ordine primi uſi ſunt Erythræi, teſte Plinio, quos tertio auxit Aminocles Corinthius, prout Herodotus, Thucydides, & Diodorus Siculus tradunt; econtra Clemens Alexandrinus *Stromat. lib.* I. laudem hujus inventi Sidoniis tribuit: his autem quartum addidit Ariſtoteles Carthaginenſis, Neſicthon Salaminius juxta Plinium, vel Dionyſius Siculus juxta Diodorum, quintum; Xenagoras Syracuſanus ſextum; Neſigiton ad decem uſque illos adauxit, Alexander Magnus ad duodecim, Ptolemæus Soter ad quindecim; Philippus Perſei pater decimum ſextum adjecit, referentibus Polybio in *Fragm.* & Livio; deinde (quia inventis addere facile eſt, quando ſedes remorum in morem graduum diſponendi adinventa fuit) Demetrius Antigoni filius ratem triginta remorum ordinibus

Biblioteca Nazionale V. E. III

Digitized by Google

TAB. IX.

Biblioteca Nazionale
NAPOLI

Digitized by Google

nibus inſtruxit, & Ptolemæus Philopator cæteros antecellendi ambitione accenſus illos quadraginta fecit, prout teſtantur Plutarchus in *Demetrio* & Athenæus *Deipnoſph. lib.* v. unde (cæteris paribus) ad tantam molem excrevit ratis, ut eminus mons aut inſula, cominus vero prægrande caſtellum aquis ſupernatans videretur; complectebatur enim quatuor millia remigum, quadringentos nautas, & fere tria militum millia. Sed hæc & ſimilia ædificia ſpectaculo & oſtentu tantum inſerviebant; nam ob portentoſam molem agendo inhabiles & inutiles erant; Athenæus tradit eas vulgari nomine dictas fuiſſe *Cyclades* aut *Ætnas*, id eſt, *inſulas* vel *montes*, quorum magnitudinem adæquare videbantur, quandoquidem, prout nonnulli referunt, tota harum navium materies ad minimum quinquaginta triremibus conſtruendis ſuffeciſſet.

Præter naves jam memoratas, aliæ dimidiis remorum ſedibus inſtructæ erant: cujuſmodi fuerunt ἡμιολία vel ἡμίολος, quæ navis ſpecies inter uniremem & biremem media videtur, una & dimidia ſede ornata: pariter τριηρημιολία navis mixti generis inter biremem & triremem, duobus & dimidio remorum ordinibus acta. Hæ ſpecies, licet alio reſpectu in morem oblongarum navium aut præſidiariarum ædificatæ fuerint, attamen hoc duplici nomine raro veniunt, imo ſæpius iis opponuntur. Plures aliæ navium ſpecies apud Scriptores occurrunt, quæ ab iis, quas eouſque recenſuimus, diſcriminantur, quandoquidem ad certos uſus ad certa maria comparatæ, vel urgente neceſſitate in pugna navali adhibitæ, vel ſæpius, quales fuerunt ὑπηρετικαὶ, id eſt, *naves frumentariæ*, in commeatu claſſi ſubminiſtrando inſerviebant, vel naves citæ ad nuncia deferenda deſtinatæ, vel naves exploratoriæ, quæ tam expeditæ erant, ut firmiores & bellicas naves effugere habiles forent. Hæ ſpecies a ſuperius recenſitis diſtinguebantur ſtructura & inſtructu, quia illarum forma inter bellicam & onerariam navem intermedia erat, & in nonnullis ab utriſque diverſæ erant pro diverſo uſu, cui deſtinatæ erant.

CAP. XV.

De navium partibus, ornamentis, &c.

NAVIUM Græcarum ſpeciebus deſcriptis, proximo loco agemus de illarum præcipuis partibus, quarum ignorantia innumeris erroribus anſam præbuit, & confuſionem peperit iis, qui Veterum ſtudio animum advertebant. Hoc autem loco Schefferum ſequar, qui hanc materiam ample tractavit, tantoque labore tantaque eruditione, quidquid illi illuſtrandæ conducebat, collegit, ut quid addendum vix mihi ſuperſit.

Præcipuæ navis partes tres erant, nimirum *alveus*, *prora*, & *puppis*: hæ iterum componebantur ex aliis minoribus partibus, quas breviter & ordine deſcribam *Tab.* VIII. *Fig.* II.

I. Intra navis alveum aut meditullium continebatur τρόπις, *carina*, quæ lignea erat, quæque a robore & firmitate dicta eſt ϛείρη: in infima nave

ſita

ſita erat, ut undas interſecaret, juxta Homeri Scholiaſtem *in Odyſſ. μ'.* qua de cauſa, non patula, ſed anguſta & acuminata erat: unde notandum eſt non omnes naves, ſed ſolas μακρὰς, quarum alveus anguſtam circumferentiam referebat, carinis inſtructas eſſe, dum reliquarum fundum planum erat, teſte Iſidoro *lib.* XIX. *cap.* I. Circa carinam circumpoſita erant ligna, ut ab illa omne damnum arcerent, quando navis vel in aquam primum ſolvebatur, vel in rupes excurrebat; dicebantur autem χιλείσματα, Latine *cunei* apud Ovidium *Metam. lib.* IX. 520.

Jamque labant cunei, ſpoliataque tegmine ceræ

Carinam excipiebat φάλκις, juxta Pollucem, quæ capiebat ἀντλίαν vel *ſentinam*, cujus ope aqua ex nave exantiabatur, teſte Ariſtophanis Scholiaſte in *Equitibus*.

Deinde ſequebatur δευτέρα τρόπις vel *ſecunda carina*, antliæ ſubſtrata, & appellata λέσβιον, χαλκήνη, κλειτοπόδιον, ex Polluce. Hallucinantur qui hanc partem eamdem faciunt cum φάλκις.

Supra antliam occurrebat locus concavus, ab Herodoto dictus κοίλη τῆς νηὸς, a Polluce κύτος & γάστρα, (quia patulus & capax inſtar vaſis aut ventris) a Latinis vero *teſtudo*: munita autem erat coſtis, quæ erant tabulata a carina adſcendentia, & ab Heſychio vocata νομεῖς, ab aliis ἐγκοίλια: (quæ conficiebant navis alveum) iis attexebantur aſſeres, quos Ariſtophanes vocat ἐντερωνείλς aut ἐντερωνίδα.

Inde pergo ad πλευρὰς vel *latera* navis, quæ omnes partes memoratas utrinque complectebantur: contexta autem erant ex latis tabulatis, quæ proram & puppim contingebant, dicebanturque ὑποζώματα apud Platonem *de Republica lib.* X. ζωστῆρες apud Heliodorum in *Æthiopicis*, & ζωμιάματα apud Ariſtophanem in *Equitibus*, quia iis totum ædificium obligabatur vel circumcingebatur.

Ab utroque latere diſponebantur τοῖχοι & ἑδώλια, Latine *fori* & *tranſtra*, inſtar ſcalæ retrorſum ſurgentia: infimum dicebatur θάλαμος, & qui in eo remigabant θαλάμιοι: media ζυγὰ, remiges ζύγιοι: ſuprema vero θρᾶνοι, remiges autem θρανῖται, juxta Pollucem. In his erant interſtitia, in quibus remi immittebantur: erant autem ſæpenumero una intercapedo ab uno extremo ad alterum exciſa, dicta τράφηξ: ſed ſæpius diſtincta foramina, quorum ſingulis inſerebatur remus: vocabantur τρήματα, τροπήματα, necnon ὀφθαλμοὶ, eoquod animalium oculis non abſimilia erant: ſed generalius dicebantur ἴγκωπα, quia remos excipiebant, teſte Athenæo *Deipnoſoph. lib.* V. econtra ἐγκωπὶν quid aliud fuiſſe videtur, nimirum ſpatia inter tranſtra ab utroque latere excurrentia, vectorum ſedes: ad ſumma tranſtra eminebat tranſitus vel ambulacrum dictum πάροδος vel παράθρανος, quia θράνυς vel *ſuprema tranſtra* contingebat.

2. Πρώρα *prora* vel pars navis anterior, qua de cauſa ſæpe dicitur μέτωπον *frons*, & aliis nominibus a facię humana ſumptis vulgo diſtinguitur. Nonnullæ naves duplici prora, æque ac puppi inſtructæ dicuntur; hunc in morem navis, qua Danaus in Ægyptum vectus eſt, arte Minervæ conſtructa eſt.

eſt. Prora auro diverſoque pigmento & colore depingi ſolebat: primitivis temporibus rubrum potiſſime adhibebatur; unde naves ab Homero vulgo appellantur μιλτοπάρῃοι & φοινικοπάρῃοι, id eſt, *rubram faciem præ ſe ferentes*: pariter cæruleus color frequenti uſu veniebat, quia ad maris colorem proxime accedebat, quapropter apud Homerum rates vocantur κυανόπρωροι, & ab Ariſtophane κυανέμβολοι: plura alia pigmenta uſurpabantur: nec ſimpliciter hi colores proræ obducebantur, ſed & eximiam artem noverant illos ope ceræ ad ignem liquefactæ tam firmiter figendi, ut nec a ſole, nec a ventis & aquis dilui poſſent: hæc ars a cera κηρογραφία, ab igne vero ἐγκαυστικὴ dicebatur; deſcribitur autem a Vitruvio *lib.* VII. *cap.* IX. & ab Ovidio memoratur *Faſtorum lib.* IV. *verſ.* 275.

——picta coloribus uſtis
Cæruleam matrem concava puppis habet.

His coloribus effingebantur Dii, animalia, plantæ, &c. quorum figuris aliæ navis partes pariter decorabantur, prout liquide patet ex antiquis monumentis a Bayfio in lucem editis.

Proræ latera vocabantur πτερὰ vel *alæ*, & παρία, juxta Schefferum, potius legerem παρειαὶ, quia enim prora faciei humanæ vulgo aſſimilatur, inde ſequi videtur ejus latera dicta fuiſſe *genas*. Summitas proræ æque ac puppis nominabatur παρεξειρεσία, juxta Thucydidis Scholiaſtem, eo quod remigibus careret.

3. Πρύμνη, *puppis*, aliquando dicta οὐρὰ, *cauda*, quia navis pars extrema eſt; accedebat autem propius ad figuram rotundam quam prora, cujus extremitas in acumen deſinebat, ut aquas facilius ſulcaret; iterum altius ſurgebat quam prora, ibique nauclerus ſedebat ad navem gubernandam. Arcus dicebatur ἐπιστίων, tabulata vero, ex quibus contextus erat, τὰ πτερύγια. Summæ puppi ſuberat locus dictus ἀσάνδιον, cujus intima pars erat ἐνθέμιον. *Tab.* VIII. *Fig.* III.

Plura alia in prora & puppi notatu digna occurrunt; exempli gratia ornamenta illa, quibus extrema navis decorari ſolebant, generaliore nomine dicta ἀκρόνια juxta Suidam, vel νεῶν κορωνίδες juxta Homerum, Latine *corymbi*, quæ vox a Græco κόρυμβα ab Homero uſurpata derivatur; licet iſtud vocabulum Græce, prout apud Latinos uſurpatur, non amborum extremorum ornamentis, ſed proræ tantum tribuatur, teſte *Etymologici* Auctore; dicuntur pariter ἀκροστόλια, quia ad extremum στόλον poſita, qui erat longum tabulatum proræ capiti præfixum: quocirca non raro dicuntur περικεφαλαία apud Pollucem; aliquando caſſidem, alias animal referebant, ſed frequentius in orbem torquebantur, unde vulgo vocata *corymbæ* aut *coronæ*.

Proræ ἀκροστολίοις oppoſita erant puppis ἄφλαστα, quæ figuram rotundam referebant, & inſtar alarum confictā: iis non raro affixa erat umbella dicta ἀσπιδεῖον aut ἀσπιδίσκη; aliquoties lignum ibidem infixum erat, unde pendebant verſicolores vittæ, eratque loco inſignium ad diſtinguendam

navem, prout tradunt Pollux & Euſtathius, vel Tritonis ad ventos indicandos.

Χηνίσκος ſic dicebatur a *χὴν*, *anſer*, cujus figuram exhibebat, quia anſeres nautis fauſta omina credebantur, ex eo quod aquis ſupernatant, nec merguntur. Iſtud ornamentum juxta nonnullos in infima prora infixum fronti carinæ adhærebat: in hac parte anchoræ, quando in mare jaciebantur, alligari ſolebant; alii vero illud ponunt in oppoſita parte navis, & in extrema puppi fixum fuiſſe volunt. Legendus *Etymologici* Auctor.

Παράσημον erat ſignum, quo naves a ſe invicem diſcriminabantur; ejus ſedes fuit in prora infra *στόλον*: aliquando exſculptum, ſæpius vero pictum erat, unde Latine dicitur *pictura*; exprimebat enim montem, aut arborem, aut florem, aut quidvis ſimile; qua in re diverſum erat a tutela navis, quæ Deorum, quorum curæ & præſidio credita erat rates, effigiem exhibebat; quocirca aſylum fuit iis qui eo confugerant; pariter preces & ſacrificia fiebant, necnon juramenta dicebantur in illo loco, tanquam Numinis tutelaris & præſidis navis ſede: aliquando ſumitur pro *παράσημον*, teſte Lactantio *lib.*I. *cap.* II. Servio *Æneid. lib.*V. & Gloſſis veteribus, quia Deorum imagines in ſignis aliquoties effingebantur: a quibuſdam collocatur in prora, vide Procopium *in Eſaiæ cap.*XII. & Cyrillum in *Catenam ad eumdem Prophetam*, ſed a pleriſque bonæ notæ Scriptoribus puppi tribuitur. Sic Ovidius (ne plura teſtimonia afferam) *Epiſt.*XVI. *Paridis ad Helenam verſ.*112. ait:

Accipit & pictos puppis adunca Deos.

Præterea *tutela* & *παράσημον* frequenter expreſſis verbis diſtinguuntur, quia illa Dei, hoc vero alicujus creaturæ aut figmenti imaginem præferebat, quapropter idem Poeta *Triſtium lib.*I. *eleg.*IX. hæc habet:

Eſt mihi, ſitque, precor, flavæ tutela Minervæ,
Navis & a picta caſſide nomen habet.

Quo in loco *tutela* Minervam, *παράσημον* vero caſſidem exprimebat. Pariter navis, qua Europa ex Phœnicia in Cretam vecta eſt, Taurum in ſigno, Jovem vero in tutela geſtabat: unde nata eſt fabula illius virginis a Jove ſub ſpecie Tauri raptæ. Veteres ſolebant præſidio illorum Deorum, quibus ſuam ſalutem curæ eſſe credebantur, vel quibus affines aut bene affecti erant, naves ſuas committere: ſic Theſei integram claſſem ſexaginta vela conficientem Minervæ Athenarum præſidi concreditam fuiſſe tradit Euripides in *Iphigenia*: Achillis claſſis Nereidum præſidio ſuberat, quia iis affinis erat a parte matris Thetidis Nereidum unius: & (ne plura exempla afferam) Bœoticarum navium tutela exhibebat Cadmum draconem in manu tenentem, eo quod Thebarum Bœotiæ metropolis conditor fuit. Nec claſſes ſolum, ſed & privatæ naves a veteribus Græcis committi ſolebant curæ Deorum patriorum, aut Penatum, aut rei quam ag-

gre-

Digitized by Google

grediebantur præſidum; exempli gratia mercatores ſe & ſuas naves Mercurio, milites Marti, amantes Veneri & Cupidini committebant: ſic Paris amaſiam apud Ovidium alloquitur *epiſt.*xvi. *verſ.*113.

> *Qua tamen ipſe vehor, comitata Cupidine parvo*
> *Sponſor conjugii ſtat Dea picta ſui.*

In navis prora circa *στόλον* poſitum erat lignum rotundum dictum *πτυχὶς*, imo aliquando *ὀφθαλμὸς*, id eſt, *navis oculus*, quia fronti præfixus, juxta Pollucem, Euſtathium, Apollonii Scholiaſtem *Argonaut. lib.*1. *verſ.*1089. In illo inſcriptum erat navis nomen, a ſigno vulgo deſumptum, prout patet ex *loco* Ovidii mox indicato, in quo nomen a caſſide in ſigno picta navis habuiſſe dicitur; eadem de cauſa plures naves memorantur dictæ Pegaſi, Scyllæ, Tauri, Arietes, Tigrides, &c. quas Poetis libuit fingere animalia, quibus ſeſſores ex una regione in alteram vecti ſunt; nec aliunde petenda ratio (juxta nonnullos) tritarum illarum fabularum Pegaſi Bellerophontis equi alati, aut Arietis, quo Phryxus ad Colchos advectus eſt, & ſimilium, quæ apud Poetas ubicunque occurrunt.

Totum ædificium finitum pice oblinebatur ad lignum ab aquis ſervandum; unde apud Homerum naves ſæpius dicuntur *μέλαιναι*, *nigræ*. Phæaciæ poſtea Corſicæ dictæ incolæ primi pice uſi ſunt, juxta Suidam *Voc. Ναυστικάα*. Non raro in eumdem uſum adhibebatur cera: quapropter Ovidius *Epiſt.*v. *Oenone Paridi verſ.*42. ſic canit:

> *Cærula ceratas accipit unda rates.*

Quandoque miſcebatur reſina aut alia ſimilia huic uſui idonea; unde navium pigmentum illarumque nomina inde petita apud Poetas diverſa traduntur.

Tandem navis ſertis & floribus ſtrata, dum nautæ corollis decorati erant, in mare ſolvebatur, omnibus acclamantibus aliaque lætitiæ ſigna edentibus, teſte Athenæo *Deipnoſoph. lib.*v. & tæda ardente, ovo, & ſulphure, juxta Apuleium *Aſin lib.*xi. aut alio modo a ſacerdote luſtrata, Deo, cujus imaginem præferebat, dicari ſolebat.

C A P. XVI.

De navium inſtructu & inſtrumentis ad navigandum requiſitis.

NAvium armamenta diverſa fuerunt; altera enim in omnigena navigatione requirebantur, altera vero incerta tantum ſpecie, ut quæ velis, remis, aut alio modo peragebatur, uſu veniebant: prioris ordinis fuerunt

Digitized by Google

Πηδάλιον, *gubernaculum*, in puppe poſitum, cujus ope navem dirigebat nauclerus. Minores rates uno tantum gubernaculo, majores vero, pro re nata, pluribus regebantur, ita ut quatuor gubernacula in una nave fuiſſe dicantur: horum locus non certo definiri poteſt, quia forſitan eumdem non ſemper ſervabant: attamen probabilius videtur, cum duplex fuit gubernaculum, alterum in prora, alterum vero in puppi collocatum eſſe. Unde memorantur *νῆες ἀμφίπρυμνοι*, *naves duplicis puppis*, quando quatuor adhibita ſunt, ad utrumque navis latus alterum additum eſt.

Αγκυρα, *anchora*, cujus invento a nonnullis, nominatim Plinio *Nat. Hiſt. lib.* VIII. *cap. ult.* Tyrrhenis tribuitur; ab aliis vero Midæ Gordii filio, cujus anchora ad Pauſaniæ ætatem, id ipſum referentis, in certo Jovis templo ſervabatur: quandoquidem autem diverſæ fuerunt anchoræ ſpecies, illius inventi laus veroſimilius utrique diſtribui licet. Antiquiſſimæ anchoræ dicuntur lapideæ apud Apollonium *Argonaut.* & Arrianum in *Periplo Ponti Euxini*: alias ligneæ fuerunt craſſo plumbo munitæ: nonnullis locis in eumdem uſum adhibebantur caniſtra lapidibus plena, juxta Joſephum, & Suidam *Voc.* Ζεῦγμα, vel ſacci arena conferti; ope autem rudentum in mare demittebantur, quorum pondere navis ſiſtebatur. Deinceps anchoræ ferreæ erant & dentibus armatæ, quibus in fundum maris impactis navis immota manebat; unde *ὀδόντες* vel *dentes* apud Græcos & Latinos Poetas pro anchoris ſæpenumero ſumuntur. Ab initio unicus fuit dens, qua de cauſa anchoræ dicebantur *ἑτερόστομοι* apud Pollucem; ſed brevi alter additus eſt ab Eupalamo, juxta Plinium *Nat. Hiſt. lib.* VII. *cap. ult.* vel, juxta Strabonem *lib.* x. ex *Ephoro*, ab Anacharſi Philoſopho Scytha: Apollonii Scholiaſtes *Argonaut. lib.* v. *vers.* 1271. audacter aſſerit ſimili anchora uſos fuiſſe Argonautas, qua in re ei vix credere licet, quia aliis Scriptoribus, imo ſuo Auctori Apollonio, qui lapidearum tantum meminit, adverſatur. Anchoræ bidentes vocabantur *ἀμφίβολοι* aut *ἀμφίστομοι*, & ex antiquis monumentis liquet illas a noſtratibus non diverſas fuiſſe, niſi quod caruerint ligno tranſverſo manubrio addito. Singulæ naves pluribus anchoris inſtructæ erant, quarum una reliquas mole & firmitate ſuperans dicebatur *ἱερὰ*, *ſacra*, quæ nunniſi in extremis periculis unquam jaciebatur; unde *ſacram anchoram ſolvere* tribuitur iis, qui ad extrema præſidia confugiunt.

Ερμα, *θεμέλιος*, *ἕρισμα*, *ſaburra*, qua naves æquiponderatæ, hinc dicitur *ἀσφάλισμα πλοίου*: ad id utplurimum utebantur arena, interdum etiam quavis alia re gravi: Diomedes Troja profectus lapides murorum hujus civitatis eo adhibuiſſe refertur a Lycophrone *Caſſand. vers.* 618. quandoque appellatur *κεφαλὸς* ac *κέφαλον*, ex Heſychio.

Βόλις, ab Herodoto in *Euterpe καταπειρητηρίη*, a Lucilio *lib.* XIX. *cap.* IV. *catapirates* nuncupata, erat inſtrumentum, quo altitudinem maris explorabant, & num fundum eſſet firmum commodumque anchoris jaciendis, an vero periculoſum propter arenæ cumulos aliave obſtacula cognoſcebant. Ex plumbo, ære, aut alio gravi metallo conſtabat, & catenæ alligata in imum demittebatur, ſecundum Gloſſas *in Act. Apoſt. cap.* XXVII.

Κοντοὶ, a Sophocle dicti *πλῆκτρα* juxta Pollucem, & a Latinis *conti*, quibus vado-

vadoſarum aquarum profunditas explorabatur, ſcopulis ac ſyrtibus navis detrudebatur, & in vadis atque brevibus, ubi aqua ad eam vehendam minime ſufficiebat, propellebatur.

Ἀποβάθραι, ἐπιβάθραι, vel κλίμακες, erant ponticuli ſeu tabulata, quibus naves adhærebant terræ, aut aliæ aliis.

Ἄντλιον, ἄντλον, Latine *bauſtrum*, *tolleno*; ſeu *tollena*, &c. machina, qua aqua exantlabatur.

Nonnullis ſupra recenſitis inſtrumentis neceſſarii erant certi funes, qui diſtinguebantur pro vario uſu quo veniebant; ut

Πείσματα, *ancboralia*, ſeu *ancborarii*, rudentes, quibus in mare jaciebantur anchoræ, & quandoque appellati κάμιλοι ſecundum Ariſtophanis Scholiaſtem, vel κάμηλοι juxta Phavorinum; unde apud D. Matthæum *cap.* XIX. *vers.* 23. 24. ubi Chriſtus, declarans quam difficile ſit ut homo dives intret in regnum cœlorum, ait ſuis Diſcipulis, εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυπήματος ῥαφίδος διελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν, *facilius eſt camelum per foramen acus tranſire, quam divitem in regnum Dei ingredi*, vocem κάμηλον non de animali dicto *camelo*, ſed de *rudente* interpretantur Theophylactus aliique nonnulli.

Ρύματα, ὁλκοὶ, vel σπεῖραι, *parolcones*, *remulci*, reſtes, quibus naves reducebantur.

Ἀπόγεια, ἐπίγεια, πείσματα, πρυμνήσια, *retinacula*, funes, quibus naves littori alligabantur. In multis portubus lapides in hunc finem erecti exſtabant, perforati ad inſtar annulorum, hinc δακτύλιοι dicti, iiſque annectebantur funes e clavo laxati: quod ſemper fieri ſolebat, quando naves in portum invehebantur; ideoque cum navigationi ſe committebant, vulgo dicebant *ſolvere funes*; hujuſce rei exempla paſſim obvia, verum unicum tantum afferam ex Ovidio *Metam. lib.* XV. *vers.* 695. qui de Æneæ comitibus ita loquitur:

> *Æneadæ gaudent, cæſoque in littore tauro,*
> *Torta coronatæ ſolvunt retinacula navis.*

Iſtud agebant, ut naves a vi ventorum fluctuumque incolumes ſervarentur; quam ob cauſam in tutis & immotis ab acceſſu ventorum portubus naves ſolutæ remanebant; unde Homerus *Odyſſ.* ί. *vers.* 136. canit:

> Ἐν δὲ λιμὴν εὔορμος, ἵν᾽ οὐ χρεὼ πείσματός ἐστιν.
> *Ibi autem portus opportunus, ut non opus funibus ſit.*

Vide *Annotationes noſtras in Lycophronis Caſſandram vers.* 20.

Pergimus ad inſtrumenta certæ cuidam navigationi neceſſaria, primumque dicemus de illis, quæ adhibebantur quando remigandum erat, cujuſmodi ſequentia.

Κῶπαι, *remi*, a quodam Copa, qui primus eos inveniſſe traditur, ita nuncupati. Πλάτη, Latine *palmula*, aut *tonſa*, erat pars remi latior, ære utplurimum obducta, ut fluctus majore vi repellere par eſſet, & diutius duraret. Varii erant remorum ordines, alii ſupra alios gradatim poſiti; remi infimi reliquis breviores vocabantur θαλάμιαι vel θαλαμίδαι, medii ζύγιοι, ſupremi θρανιτικαὶ aut θρανίτιδες, qui longiſſimi, quia ab aqua longius di-

ſt-

ſtabant; idcirco ut eos melius dirigerent remiges, plumbum manubrio eorum infundere ſolebant, ne infima pars ſummæ præponderaret, teſte Athenæo *Deipnoſph. lib.* v.

Σκαλμοὶ erant ligna rotunda, quibus remiges remos appendebant, quando labores quiete levabant: hinc *ναῦς τρίσκαλμος*, id eſt, *navis trium ordinum ſcalmorum*, ſeu *triremis*.

Τρόποι, *τροπωτῆρες*, *ſtrophi* ſive *ſtruppi*, dicebantur lora tergina, juxta *Etymolog.* Auctorem & Homeri Scholiaſtem *Odyſſ.* *δ'*. quibus remi ſcalmis ſuſpendebantur, iiſque vinciebatur gubernaculum. Corium pelleſque ferarum pluribus aliis rebus inſerviebant, ut ad cooperiendum ſcalmos ac foramina, per quæ trajiciebantur remi, ne attererentur, quemadmodum docet Suidas *Voc.* Διφθέρα. Remigibus ſubſternebantur pelles, dictæ *ὑπηρέσια*, & aliquando *ὑπαγκώνια* vel *ὑποπύγια τῶν ἐρετῶν*, a ſervandis manicis & femoralibus remigum.

Εδώλια, *σέλματα*, *ζυγὰ*, &c. Latine *tranſtra*, & *juga*, ubi ſedebant remiges.

Inſtrumenta in navigando adhibita erant quæ ſequuntur *Tab.* VIII. *Fig.* I.

Ιςία, *φάρσωνες*, *ἄρμενα*, *vela*, quæ ex nonnullorum ſententia a Dædalo primum excogitata creduntur, hincque natam fabulam de alis, quibus uſus eſt: alii ad Icarum referunt, ſtatuentes Dædalum inventorem malorum & antennarum, teſte Plinio *Nat. Hiſt. lib.* VI. *pap.* LVI. Initio uno tantum velo adornata navis, ſed in poſterum plura adinventa maxime utilia, quorum hæc erant nomina.

Αρτέμων, quibuſdam habitum *ſupparum*, quod ſummo malo annexum.

Ακάτια, vela majora, ex Heſychio.

Δόλων, *dolon*, ſeu velum minus in prora, ſecundum Suidam *Voc.* Δόλων, & Iſidorum; alii eadem ſtatuunt *ἀκάτιον* & *δόλων*.

Επίδρομος, *epidromen*, priore latius, & in puppi ſuſpenſum, ut tradunt Heſychius & Iſidorus.

Vela vulgo ex lino contexta, interdum ex quavis alia re ad ventum accipiendum & propellendum apta; apud Dionem *lib.* XXXIX. fit mentio coriaceorum velorum; itidem aliis velis deficientibus veſtimenta ſua ſuſpendere aſſueverant; unde orta fabula de Hercule, qui tergo leonis navigaſſe fingitur, quia nullum aliud velum niſi veſtem ſuam, ex leonis pelle confectam, adhibuit, annotante Servio *ad Æneid. lib.* VIII.

Κεραῖαι, *κέρατα*, *antennæ*, ligna malo infixa, quibus vela alligata, ſecundum Homeri Scholiaſtem *Iliad.* *σ'*. hoc nomine denotatur *cornu*, unde extrema appellata *ἀκροκέραια*: ejus fibulæ ad figuram ſphæricam accedentes dicebantur *ἀγκύλαι*: *cornua* eodem ſenſu uſurparunt Latini Poetæ, ut Silius Italicus *lib.* XIV.

—— veloque ſuperba capaci
Cum rapidum hauriret Boream, & cornibus omnes
Colligeret flatus. ——

Aliæ partes malo adhærebant dictæ *ἄμβολα* & *σύμβολα*, quibus navis movebatur.

Ιςὸς,

Digitized by Google

Ἱϛὸς, *malus*. Unaquæque navis pluribus malis inſtructa erat; verum ab initio unicum tantum fuiſſe ex Ariſtotele diſcimus, qui in medio navis infigebatur, & foramen, cui inſerta pars inferior, vocabatur *μεσόδμη*, ſecundum Homeri Scholiaſtem *ad Odyſſ. β′*. & apud Latinos *modius*. Quando in aliquem locum appellebant, malus demittebatur, ut paſſim apud Homerum videre eſt, ac ponebatur in loco dicto *ἱϛοδόκη*, quæ ſecundum Suidam erat theca, in qua malus reclinabatur; ſed Euſtathius contendit nihil aliud eſſe quam lignum ex adverſo erectum. En tibi mali partes:

Πτέρνα, *pars inferior*, ſeu *calx*.

Λινὰς, vel juxta Athenæum λινὸς, aut τράχηλος, cui velum adhærebat.

Καρχήσιον, trochlea verſatilis, qua funes circumagebantur.

Θωράκιον, in ſpeciem turris exſtructum, ubi milites inſiſtebant ad tela jacienda; ſupra illud viſebatur lignum nomine *ἰκρίον*, cujus pars inferior dicta *ἠλακάτη*, a quo pendebat vitta præ motu perpetuo appellata *ἐπισείων*, ventoque circumagitata.

Nomina funium, quæ ſupra recenſitis partibus inſerviebant, hæc erant, prout a Scheffero enumerata:

Επίτονοι, funes a Latinis nuncupatæ *anquinæ*, quibus antennæ minori malo alligatæ erant, teſte Suida: alii volunt idem fuiſſe ac Latinum *rudentes*, qui antennas regebant, ita ut ex una parte deduci, ex altera contrahi vela poſſent ad nutum naucleri, ex Phavorino. Nonnulli contendunt, funem, qua antennæ malo annexæ, dici *κάλωνα*, *ceruchum*, *anchonidem*, & *rudentem*; qua vero tendebantur, aut laxabantur, *ὑπέραν* Suidæ, *opiferam* Iſidoro.

Πόδες, Latine *pedes*, intelligebantur funes in velorum cornibus, quibus moderabantur pro neceſſitate, juxta Ariſtophanis Scholiaſtem *Equit. Act. 1. Scen. 1.* & Apollonii Scholiaſtem. Vide meum & Meurſii *Comment. in Lycophronis Caſſandram vers.* 1015. Πρόποδες erant minores funes infra pedes, ad id inventæ, ut vela laxarentur, & complicarentur: ambo adhibebantur ad ventum accipiendum; iis enim vela pro re nata contrahebantur, pandebantur, aut transferebantur.

Μεσουρίαι, funes, quibus malus erigebatur aut demittebatur, ſecundum Apollonii Scholiaſtem; alii ad vela ſpectare volunt.

Πρότονοι, funes, quæ cochleam verſatilem in ſummo malo trajicientes, hinc proræ, illinc puppi annectebantur, ut malus firmus & immotus maneret.

Hi atque alii funes primum ex loris coriaceis vulgo contorquebantur; poſtea adhibita ſunt cannabis, linum, myrica, palmæ folia, philyra, arborum cortex, ut ceraſi, tiliæ, vitis, aceris, carpini, &c.

CAP.

CAP. XVII.

De navium inſtrumentis bellicis.

QUÆ hucuſque attulimus de navium partibus & ſtructura, in genere dicta ſunt, nec ullam ſpeciem ſigillatim attigimus; ſupereſt ergo ut proximo loco breviter deſcribamus quæ ad navem bellicam inſtruendam requirebantur. *Tab.* IX. *Fig.* II.

Εμβολον, roſtrum ligneum ære præmunitum, quocirca dicitur χάλκωμα νεῶν apud Diodorum *lib.* XX. naves vero ſæpius efferuntur χαλκέμβολοι: unum vel plura roſtra proræ præfixa erant ad hoſtiles naves lædendas, tota autem prora non raro ære obducta erat, ut a rupibus & hoſtium impetu tuta foret. Quidam Piſeus Italus horum inſtrumentorum uſum primus induxiſſe dicitur a Plinio *Nat. Hiſt. lib.* VII. *cap.* LVI. vix enim concedi poteſt veteres Græcos illa adhibuiſſe; quandoquidem nil tale memoravit Homerus, quod non omiſiſſet, ſi roſtra bello Trojano inventa fuiſſent: attamen Neſtoris navis ab Æſchylo in Μυρμιδόσιν vocatur δεκέμβολος, id eſt, *decem roſtris armata*; pariter de roſtris æneis loquitur Euripides *Iphigenia in Aulide vers.* 1320.

> Μή μοι ναῶν χαλκεμβολάδων
> Πρύμνας ἅδ᾽ Αὐλὶς δέξασθαι
> Τοὺς δ᾽ εἰς ὅρμους. ——
> *Utinam ne mihi navium æreis roſtris munitarum*
> *Puppes hæc Aulis excepiſſet*
> *In hos portus.* ——

Sed jure merito quæri poſſet, an hi Poetæ ſui temporis uſum deſcripſerint, quod hujus generis Scriptoribus ſolenne eſt, necne? A prima inſtitutione hæc roſtra in longum & altum prominebant; ſed poſtea in uſum aptiorem breviora & firmiora fuerunt, imo in infima prora poſita, ut naves hoſtiles ſub aquis perfoderent: illud autem inventum debetur cuidam Ariſtoni Corinthio; qui Syracuſanis in bello contra Athenienſes id impertitus eſt, cujus ope hoſtem ingenti damno affecerunt: horum roſtrorum primo impetu plures Athenienſium naves bellicæ vel ſubverſæ vel confoſſæ ſunt, juxta Diodorum Siculum *lib.* XIII. Roſtro imminebat aliud inſtrumentum dictum προεμβολίς: iterum ex antiquis nummis liquet ipſa roſtra diverſis animalium & ſimilium figuris decorata fuiſſe.

Επωτίδες dicuntur ligna ab utroque proræ latere poſita, ut propugnacula forent in navium hoſtilium roſtra, ex Thucydidis Scholiaſte *lib.* VII. ut enim prora faciei vulgo aſſimilatur, ita hæc duo ligna a ſitu auribus non abſimilia erant, unde nomen habuiſſe videntur: quapropter hallucinantur qui iſtud armamentum puppi tribuunt, ut *Etymologici* Auctor.

Καταστρώματα, σανιδώματα, *fori*, aliquando dicti καταφράγματα: unde memorantur νῆες πεφραγμέναι, κατάφρακτοι, & *tectæ* ſive *naves bellicæ*, quæ ſæpius opponuntur vectoriis & onerariis; hæ enim naves ἄφρακτοι &

aper-

apertæ erant, vel foris carebant. Iſtud cataſtroma ligneum erat, & hunc in uſum erectum, ut inde tanquam e loco editiore miſſilia in hoſtes vehementius & certius emitterent milites. Primitivis ſæculis, nominatim circa belli Trojani tempora, de prora & puppi tantum pugnatum fuiſſe ſcribit Thucydides *lib.* I. quamobrem apud Homerum quotieſcumque memorantur *ἰκρία νηὸς*, quæ ejus Scholiaſtes interpretatur *foros*, ſolummodo intelligendæ ſunt illæ partes, quæ illis temporibus ſolæ tectæ erant. Ut quando de Ajace Græcorum naves a Trojanorum impetu propugnante ait *Iliad. ό. vers.* 676.

Ἀλλ᾽ ὅγε νηῶν ἰκρί᾽ ἐπῴχετο μακρὰ βιβάσθων.

Sed hic navium obibat tabulata excelſa in puppibus longe gradiens.

Et de Ulyſſe ad pugnam cum Scylla committendam ſe accingente hæc habet *Odyſſ. μ'. vers.* 229.

—— εἰς ἰκρία νηὸς ἔβαινε
Πρώρης. ——

—— *in tabulata excelſa navis adſcendebat*
Proræ.

Cæteræ navium partes a Thaſiis tectæ dicuntur apud Plinium *Nat. Hiſt lib.* VI. *cap.* LVII.

Præter navium foros mox memoratos, quæ efferebantur καταφράγματα, alia fuerunt munimenta dicta παραφράγματα, περιφράγματα, παραπετάσματα, παραβλήματα, προκαλύμματα, Latine vero *plutei*, & non raro *propugnacula*, quibus milites ab hoſtibus tuti tectique erant: hi autem vulgo erant tergora, vel quid ſimile, ab utroque navis latere tenſa, quibus tum undæ repellebantur, tum miſſilia ex adverſa nave ejecta excipiebantur, ita ut iis tanquam muro utrinque tecti milites hoſtem læderent.

Δελφὶν erat machina, quæ quia in hiſce navibus uſu veniebat, hoc in loco prætermitti non debet; fuit autem ingens & ponderoſa moles plumbea vel ferrea in delphinis figuram conflata, & de antennis aut malo ope funium & trochlearum pendens, quæ in adverſam navem magna cum vi protruſa, vel illam perfodiebat, ita ut fluctibus ſurgentibus hoc in loco dehiſceret, vel ſuo pondere & impetu illam in imum mare peſſundabat, teſtibus Ariſtophanis Scholiaſte & Suida.

Similiter naves bellicæ ab aliabus navium ſpeciebus in hoc diſcriminari ſolebant, quod galea in ſummo illarum malo inſculpta erat, prout notat Gyraldus *de Navigatione cap.* XII.

CAP. XVIII.

De Nautis & Militibus.

THUCYDIDES tradit, apud Veteres nullam obtinuiſſe inter nautas ordinum diſtinctionem, ſed illa officia, quæ recentioribus ſæculis a diver-

ſis operariis remigum, nautarum, & militum nominibus diſtinctis exercebantur, in principio ab uno eodemque hominum ordine peracta fuiſſe: hi enim armis depoſitis remum agebant, & quidquid ad navis moderamen deſiderabatur præſtabant; ſed iterum pro re nata arma capiebant ad hoſtem lædendum; exempla ubique occurrunt apud Homerum, ex quibus unicum afferam *Iliad. β' verſ.*719.

> —— *ἐρέται δ' ἐν ἑκάστῃ πεντήκοντα*
> *Εμβέβασαν, τόξων εὖ εἰδότες ἶφι μάχεσθαι.*
> ——*remiges autem unamquamque quinquaginta*
> *Conſcenderant, arcuum periti ad fortiter pugnandum.*

Hi autem ſocii navales dicebantur *αὐτερέται*, juxta Suidam, Pollucem *lib.* I. *cap.* IX. & Thucydidem. Sic moris fuit illis antiquis temporibus, in quibus nec cura debita, nec ſumptus idonei adhibebantur in navibus bellicis inſtruendis; eædem enim naves vecturæ & pugnæ deſtinatæ erant: ſed in poſterum, quando in arte belli navalis gerendi profecerunt, compertum habuerunt, tempus & curam ſingulorum ordinum ſociorum navalium ad ſingula mox memorata officia probe gerenda in ſolidum deſiderari: unde naves bellicæ deinceps triplice ſocio navali inſtructæ ſunt. *Tab.* IX. *Fig.* III.

Ερέται, *κωπηλάται*, a Polybio *Hiſt. lib.*x. dicti *οἱ ὑπάρχοντες*, & ab eodem Scriptore *Hiſt. lib.*I. æque ac a Xenophonte *Hiſt. lib.*I. *τὰ πληρώματα*: licet Thucydidis Scholiaſtes aſſerat, hoc nomen late ſumi non ſolum pro remigibus, ſed & pro omnibus ſociis navalibus, imo pro ipſis inſtrumentis nauticis. In navibus pluribus tranſtris inſtructis, ſupremi remiges dicebantur *θρανῖται*, illorumque tranſtra *θρᾶνοι*, teſtibus Polluce, Ariſtophanis Scholiaſte, Suida *Etymologici* Auctore: infimi *θαλάμιοι*, *θαλαμῖται*, & *θαλάμακες*, tranſtraque *θάλαμοι*: intermedii vero *ζυγῖται* & *μεσοζύγιοι*, & omnia tranſtra, quotquot fuerint, *ζυγά*. Singuli unicum remum agebant; ſinguli enim remi, niſi urgente neceſſitate, ab uno tantum remige moderabantur, prout abunde probavit Schefferus; non tamen omnium unus labor unumque fuit ſtipendium, qui enim in ſummis tranſtris remigabant, eo quod ab aqua remotiſſimi erant & longiſſimis remis utebantur, multo majorem laborem perferebant iis qui inferiora tranſtra tenebant, qua de cauſa majorem mercedem referebant. Remiges navium onerariarum dicebantur *στρογγυλοναῦται* apud Pollucem *lib.*VII. triremium *τριηρῖται*, reliqui vero a navium ſpeciebus, quas conſcendebant, nomen habuiſſe videntur. Qui prima & proræ proxima tranſtra occupabant, *πρόκωποι*, qui vero in parte oppoſita proxime ad clavum ſedebant, *ἐπίκωποι*, quia a tergo ſociorum erant, dicebantur. Remigium viliſſimum & ærumnoſiſſimum miniſterium habebatur, ad quod ideo flagitioſiſſimi ſontes damnari ſolebant; etenim præter laborem continuum, quem in remigando perpetiebantur, ipſa quies incommoda erat, quandoquidem ſolis tranſtris, in quibus integro die remigaverant, corpora laſſa diſcumbere permittebantur: quapropter, quotieſcumque apud Poetas labore ſuperſediſſe

di-

dicuntur remiges, ſimul in tranſtris recubuiſſe inducuntur: ſic Seneca *Agamemn. Act.* III. *verſ.* 437.

> *—— credita eſt vento ratis,*
> *Fuſuſque tranſtris miles. ——*

Cui accinit Virgilius *Æneid. lib.* V. *verſ.* 836.

> *—— placida laxarunt membra quiete*
> *Sub remis fuſi per dura ſedilia nautæ.*

Reliqui ſocii navales eumdem in morem conquieſcere aſſueverant, ſolis navarchis aut viris præclaris veſtibus ſubſtratis jacere licebat, prout tradit Theophraſtus περί ἀνελευθερίας.. Ulyſſis exemplum nobis ſuppetit ex Homero *Odyſſ.* ν'. *verſ.* 74.

> Καδ' δ' ἄρ' Ὀδυσσῆϊ στόρεσαν ῥῆγός τε λῖνον τε
> Νηὸς ἐπ' ἰκριόφιν γλαφυρῆς (ἵνα νήγρετον εὕδῃ)
> Πρύμνης, ἂν δὲ καὶ αὐτὸς ἐβήσατο, καὶ κατέλεκτο
> Σιγῇ.
> *Sed Ulyſſi conſtraverunt culcitramque linteumque*
> *Navis in excelſis tabulatis concavæ (ut dulciter dormiret)*
> *In puppi, ipſe autem ingreſſus eſt, & dormivit*
> *Tacite. ——*

Qui quid commodius quærebant, molles & effœminati, bellique laboribus & ærumnis perferendis inepti exiſtimabantur; quod in Alcibiade carpſerunt Athenienſes, quia, ut tradit Plutarchus in *ejus Vita*, lecto funibus ſuſpenſo utebatur.

Ναῦται, *nautæ*, a remigio quidem immunes erant, ſed omnem aliam operam in nave inſumebant; ut autem tumultus & confuſio omnino præverterentur, ſinguli proprium officium gerebant, prout liquet ex Apollonio & Flacco in *Argonauticis*, quibus in locis alter nautarum malum erigit, alter vero antennas inſtruit, iterum tertius vela attollit, & reliqui hic & illic propriam provinciam ſigillatim gerunt; hinc illorum diverſa nomina; qui enim vela Græce dicta ἄρμενα moderabant, ἀρμενισταὶ, qui vero funes ad regiones vel naves e longinquo deſpiciendas adſcendebant, vocati ſunt σχοινοβάται, & ſic de cæteris: fuerunt & alii nautæ inferioris ordinis, dicti μεσοναῦται, qui nulli certo loco aut officio adſtricti erant, ſed pro re nata reliquis ſociis navalibus præſto aderant, ut quidquid indigebant, iis miniſtrarent; juxta Cœlium Rhodiginum *Antiq. Lect. lib.* XXV. *cap.* XL. Totius illius navalis colluviei improbi perditique mores vulgo fuerunt, ita ut a religione & humanitate prorſus alieni fuerint: qua de cauſa inter nequiſſimos nebulones recenſentur a Juvenale *Satyra* VIII. *verſ.* 173.

> *Invenies aliquo cum percuſſore jacentem*
> *Permixtum nautis, aut furibus, aut fugitivis.*

Milites navales Latine dicebantur *claſſiarii*, Græce vero ἐπιβάται, vel

P 2 ἀπὸ

ἀπὸ τῦ ἐπιβαίνειν τὰς νηᾶς, *a navibus conſcenſis*, vel *ἀπὸ τῦ ἐπιβαίνειν τὰ καταςρώματα*, *quia foris inſidentes* inde pugnabant. Eadem armatura, qua milites terreſtres, vulgo inſtructi erant; niſi quod in claſſe major fuit numerus militum graviter armatorum, quam in militia terreſtri deſiderabatur; nam in claſſe, quæ Themiſtocli parebat, ex octodecim viris in ſingularum navium foris militantibus, quatuor tantum levem armaturam geſtaſſe ſcribit Plutarchus in *Themiſtocle*. Equidem illorum maxime intererat quantum poterant probe munitos eſſe; quia nec retrocedere, nec locum mutare ullo modo licebat; ſed ſinguli cominus pugnare & locum ſervare, donec prælium finitum erat, cogebantur. Quocirca tota illorum armatura, licet quoad formam vulgo ab illa, quæ in militia terreſtri adhibebatur, non diverſa eſſet, tamen fortior & firmior fuit: præterea in claſſe nonnulla inſtrumenta bellica uſu veniebant, in terra non adhibita, quorum præcipua hæc ſunt.

Δόρατα ναύμαχα apud Herodotum intelliguntur haſtæ inſolitæ longitudinis, quæ ſæpius viginti cubitos ſuperabant, unde a Livio *Hiſt. lib.*XXVIII. *cap.*XLV. dicuntur *haſtæ longæ*, & ab Homero *Iliad. ό. verſ.*387. *ξυςὰ ναύμαχα* & *μακρά*:

> *Οἱ δ᾽ ἀπὸ νηῶν ὑψιμελαινάων ἐπιβάντες*
> *Μακροῖσι ξυςοῖσι, τά ῥά σφ᾽ ἐπὶ νηυσὶν ἔκειτο*
> *Ναύμαχα, κολλήεντα, κατὰ ςόμα εἱμένα χαλκῷ.*
>
> *Illi vero a navibus ex alto nigris quas conſcenderant*
> *Longis contis, qui eis in navibus jacebant*
> *Ad navale prælium apti, compacti, os induti ære,*

Iterum *Iliad. ό. verſ.*677.

> *Νώμα δὲ ξυςὸν μέγα ναύμαχον ἐν παλάμῃσι,*
> *Κολλητὸν βλήτροισι, δυωκαιεικοσίπηχυ.*
> *Verſabat autem contum magnum navale in manibus,*
> *Compactum annulis ferreis, duorum & viginti cubitorum.*

Δρέπανον apud Pollucem, apud Appianum *δορυδρέπανον*, & apud Diodorum *lib.*XXII. *δρεπανηφόρος κεραία*, erat inſtrumentum ferreum inſtar falcis, recurvum, juxta Vegetium *lib.*IV. *cap. ult.* longo autem præfigebatur conto, quo utebantur in antennarum funibus abſcindendis, ut velis decuſſis naves leviores agi inhabiles fierent. Huic non abſimile erat aliud inſtrumentum prægrandi capite ferreo utrinque acuto armatum, cujus ope rudentes, quibus gubernaculum navi alligatum erat, ſecare moliebantur.

Κεραῖαι apud Diodorum Siculum *lib.*XII. & Athenæum fuerunt machinæ, quibus lapides in naves hoſtiles emittebantur.

Alterius machinæ meminit Vegetius, quæ de præcipuo malo pendebat, & ad figuram arietis proxime accedebat; quandoquidem compoſita erat ex longo ligno, & capite ferreo præfixo, quod in latera navium adverſarum magno cum impetu protrudebatur.

Χεὶρ

Χεὶρ σιδηρᾶ, Latine *manus ferrea*, erat inſtrumentum uncis armatum, quod ope cujuſdam machinæ in navem hoſtilem projici ſolebat. In Græcia Pericles Athenienſis, (juxta Plinium *Hiſt. Nat. lib.* VII. *cap.* LVI.) Romæ vero Duilius, (teſte Julio Frontino *lib.* II. *cap.* III.) illius uſum primus induxiſſe dicitur. Ab his diverſi erant ἅρπαγες, *harpagines*, ab Anacharſi Philoſopho Scytha (referente Plinio *Hiſt. Nat. lib.* VII. *cap.* LVI.) inventi, prout fama fertur: hos enim fuiſſe ferramentum hamatum de ſummo conto pendens, quod malo vel alii edito loco alligatum, & magna cum vi in navem hoſtilem immiſſum, illam inuncatam in aera tollebat, ex Athenæo probat Schefferus. Harum machinarum bellicarum impetum vel repellere vel retundere ſolebant ope tergorum, quibus navis tecta erat teſtibus Thucydide *lib.* VIII. & Polluce.

Ulla Græciæ civitas dominio maris nec ſemper, nec ſola potita eſt; ſed continuo certatum eſt varia fortuna, ita ut tum hi illud conſecuti fuerint, tum intra paucos menſes aut annos iterum ab aliis deturbati ſint. A tempore, quo Græcia ad ſummum gloriæ faſtigium evecta eſt, ex omnibus Græcis Athenienſes mari diutius dominati ſunt, & potentiorem claſſem aluerunt: rei enim navali, quando ſcilicet Græciam invaſit Xerxes, ſerio animum primi adverterunt: hujus incœpti iis auctor fuit Themiſtocles, qui, quum compertum haberet Perſis terra obſiſtendis illos minime pares eſſe, necnon regionis ſitum rebus navalibus promovendis aptiſſimum eſſe, Oraculi reſponſum, quo muris ligneis ſe tueri mandati ſunt, hoc ſenſu interpretatus Athenienſes eo adduxit, ut laborem & opes in claſſem ædificandam & inſtruendam omnino conferrent. Sumptus autem ad id perficiendum adhibiti ſuppetebant ex reditibus fodinarum argentearum Laureotidis, qui eouſque populo diſtrahi ſolebant; ſed ſuadente Themiſtocle annuo proventu carere non detrectavit, ut ſcilicet Reipublicæ ſalus proſpiceretur: his nummis triremes centum inſtructæ ſunt in Xerxis potiſſimam claſſem, quæ ab illis & confœderatorum auxiliaribus navibus junctis devicta eſt. In poſterum adminiſtrante Lycurgo oratore ad quadringentas naves aucta eſt claſſis, teſte Plutarcho. Imo Iſocrates *Panegyr.* ſcribit Athenienſium claſſem duplo plures naves confeciſſe, quam reliquorum Græcorum ſimul ſumptorum. In duas partes diſtinguebatur, quarum altera ab ipſis Athenienſibus, altera vero ab illorum confœderatis inſtrui ſolebat.

Quæ Athenis inſtruebatur ea ratione, quam oſtenderat Themiſtocles, alita eſt uſque ad tempora Demoſthenis, qui ut populi gratiam iniret, priſtinos reditus ei reddidit, novamque rationem excogitavit, unde nummi tum ad nautarum ſtipendia ſolvenda, tum ad claſſem adaugendam ſuppeterent: diſtribuit enim cives ditiores in συμμορίας, vel *centurias*, quæ pro re ſua opes largiri tenebantur; imo urgente neceſſitate viri opulenti præter tributum iis irrogatum ſuo ſumptu naves non raro inſtruxerunt, quandoquidem principes illius Reipublicæ viri inter ſe liberaliter certabant, quis de patria melius mereretur.

Reliquæ naves ſumptibus confœderatorum condebantur: quum enim Athenienſes animadvertiſſent, quanti illorum intererat maris dominium

ſer-

Digitized by Google

ſervare, cum ullo vicinorum populorum fœdera aut pacta inire recuſabant, donec certum navium numerum in illorum claſſem conferre pepigiſſent; unde duplex emolumentum ad Athenienſes manavit; tum enim illorum claſſis his augmentis potentior fiebat, tum illorum confœderati in obſequium cogebantur tot, ut ita dicam, obſidibus, qui rebellione oborta certo certius in poteſtate Athenienſium manebant. Civitates, quæ vel a mari diſſitæ erant, vel naves præſidiarias parare neſciebant, nummos conferre tenebantur, juxta Xenophontem *Hiſt.Græc. lib.*VI. Hæ conſuetudines primo introductæ ſunt poſt ſecundum bellum Perſicum, quando inter Græcos unanimi conſenſu convenit, ut ad injurias a Barbaris illatas retaliandas bellum in illorum confinia inferrent, illoſque invaderent viribus junctis ſub ductu Athenienſium, qui tum magnum nomen ſibi fecerant ob copias navales, necnon ob eximiam fortitudinem, ſapientiam, & comitatem Themiſtoclis & Ariſtidis geminorum illius gentis ducum. Deinceps viribus maximopere aucti ſummum imperium in totam Græciam affectarunt; quapropter alias civitates muneribus & ſub vana variaque ſpecie in ſuas partes demulcere ſtuduerunt, alias vero vi & armis ad obſequium compulerunt; civitates enim devictas vel ad nummos contribuendos, vel ad naves bellicas conferendas conſtringere aſſueverant, prout de Chiis ab Athenienſibus debellatis ſcribit Thucydides *lib.*VII. ejuſdem moris meminerunt Xenophon *Hiſt. lib.*I. & Diodorus *lib.*XIII. aliiſque in locis; ſic hac & illa ratione pleræque Græciæ civitates ad Athenienſium dignitatem augendam adductæ ſunt.

CAP. XIX.

De Præfectis claſſicis.

IN claſſe duo erant præfectorum genera; alteri enim navibus & nautis, alteri vero militibus ſimulque naucleris & ſociis navalibus imperabant. En illorum nomina.

Στόλαρχος, ναύαρχος, vel ϛρατηγὸς, id eſt, *præfectus claſſis*, cujus præfectura, temporis aliarumque circumſtantiarum ratione habita, diverſa erat; quandoquidem ſæpius ab uno tantum, alias vero a pluribus exercebatur, ut patet exemplo Alcibiadis, Niciæ, & Lamachi, qui in Sicilia Athenienſium claſſi pari auctoritate præerant: tempus autem a populo definitum erat, & pro lubitu vel protrahebatur vel contrahebatur. Epaminondas traditur a Cornelio Nepote in *ejus Vita*, veritus, ne patria in magnum diſcrimen adduceretur, ſi ex officio exiret, poſt tempus præfecturæ elapſum quatuor adhuc menſes illud tenuiſſe, quibus rerum Thebanarum facies in melius mutata eſt, & ſua prudente adminiſtratione factum eſt, ut metus, quibus laborabant, evanuerint. Quibus peractis, majeſtatem libenter depoſuit, ſed quamprimum illam exuiſſet, ad rationem reddendam, cur præfecturam præter tempus ſtatutum geſſiſſet, vocatus eſt, parumque abfuit quin morte damnaretur: verebantur enim, ne hujus viri

ri exemplo quis ambitione accenſus anſam arriperet Rempublicam in ſervitutem redigendi, ſummaque poteſtate ei commiſſa abutendi. Nec aliunde nata eſt apud Lacedæmonios lex illa, qua ulli licebat claſſis præfecturam ſemel tantum gerere, juxta Plutarchum in *Lyſandro* & Xenophontem *Hiſt. lib.* II. quod tamen iis male vertit; inde enim ſæpius accidit, ut claſſem rudibus & inexpertis præfectis committere adigerentur.

Επιστολεὺς, (juxta Xenophontem *Hiſt. lib.* II. & V. & Pollucem *lib.* I. *cap.* IX.) alias dictus ἐπιστολιαφόρος, intelligitur qui vices thalaſſiarchæ obtinebat.

Τριήραρχος, *triremis præfectus*, qui omnibus militibus in ea imperabat; reliqui præfecti cognomina accipiebant a navibus, quibus præerant, ut πεντηκόντορος, &c.

Præfecti, qui navium curam gerebant, hi fuerunt:

Αρχικυβερνῆται, qui omnium rerum navalium curam & adminiſtrationem gerebant, qui portus commodos proſpiciebant, claſſis curſum dirigebant, & alia omnia adminiſtrabant, iis exceptis quæ ad bellum ſpectabant.

Κυβερνήτης, *nauclerus*, navi præerat, nautiſque imperabat, clavo autem aſſidebat ad navem gubernandam. Omnia gerebantur ex ejus regimine; quapropter in eo deſiderabatur ſumma artis navigandi peritia, quæ τέχνη κυβερνητικὴ dicebatur, quæque his tribus perficitur. 1. In moderamine gubernaculi, velorum, aliorumque inſtrumentorum navigationi aptorum. 2. In notitia ventorum ſyderumque, necnon illorum motuum & affectionum. 3. In cognitione portuum, rupium, ſyrtium, aliorumve ſimilium, quæ in navi occurrunt. Hanc triplicem notitiam, ut peritiſſimus fieret nauclerus, addidiciſſe dicitur Acœtes apud Ovidium *Metamorph. lib.* III. in *fabula Bacchi*:

> *Mox ego, ne ſcopulis hærerem ſemper in iiſdem,*
> *Addidici regimen, dextra moderante carinam*
> *Flectere; & Oleniæ ſidus pluviale capellæ,*
> *Taygetenque, Hyadaſque oculis, Arctumque notavi;*
> *Ventorumque domos, & portus puppibus aptos.*

Sidera a nautis duplici de cauſa obſervabantur, tum quia tempeſtates iis nunciabant, tum quia viam iis præmonſtrabant. Præcipua fatidica ſydera fuerunt Arcturus, Canicula, Aræ, Orion, Hyades, Hœdi, Caſtor & Pollux, Helena, &c. Similiter diverſa omina conſpici ſolebant in avibus marinis, piſcibus, pluribuſque aliis rebus, ut aquarum murmure, ſylvarum vicinarum motu & fremitu, undarum in littus alliſione, innumeriſque aliis rebus, quarum boni naucleri gnariſſimi erant. Qui navigationem primi aggreſſi ſunt, quia reliquorum ſyderum curſum non noverant, interdiu ad ſolis motum iter dirigebant, nocte vero in tutum portum ſe recipiebant, aut in littore quieſcebant: mari enim ſe committere minime auſi ſunt, donec dux viæ iis præluxiſſet: ſic autem navigationem inſtituiſſe colligi poteſt ex illorum antiquorum temporum deſcriptione apud Vete-

teres ; unicum exemplum afferre lubet ex Virgilio *Æneid. lib.* III. *verſ.* 508.

Sol ruit interea, & montes umbrantur opaci,
Sternimur optatæ gremio telluris ad undam,
Sortiti remos, paſſimque in littore ſicco
Corpora curamus, feſſos ſopor irrigat artus.

Deinceps Phœnices, quos nonnulli faciunt navigationis primos inventores, nonnullorum aliorum ſyderum motum compertum habuerunt, prout a Plinio *Hiſt. Nat. lib.*VII. & a Propertio *lib.* II. *verſ.* 990. obſervatum eſt:

Quæritis & cœlo Phœnicum inventa ſereno
Quæ ſit ſtella homini commoda, quæque mala.

Phœnices iter dirigebant ad Cynoſuram ſeu minorem Urſam, (teſtibus Euſtathio *Iliad. ά* & Arriano *Exped. lib.*VI.) quam primus deſpexit juxta nonnullos Thales Mileſius origine Phœnix apud Hyginum *lib.* II. *Poet. Aſtron.* Euſtathium *Iliad. σ'* & Theonem *in Aratum.* Græci vero & reliquæ gentes ad majorem Urſam vel Helicen curſum inſtituebant ; unde Aratus:

——ἑλίκῃ γε μὲν ἄνδρες Ἀχαιοὶ
Εἰν' ἁλὶ τεκμαίρονται, ἵνα χρὴ νῆας ἀγινεῖν.
——*urſa quidem majore viri Achivi*
In mari conjectant, quomodo oportet naves dirigere.

Primus illud ſydus obſervavit Nauplius, ſi Theoni credere fas eſt, vel juxta Flaccum *Argonaut. lib.*I. Tiphys celebris navis Argo nauclerus. Sed geminorum ſyderum ex ſententia Theonis prius viæ certior dux fuit, quapropter illud ſequebantur Phœnices, qui reliquos populos, imo ipſos Græcos, artis navigandi peritia longe ſuperabant.

Πρωρεὺς vel πρωράτης, id eſt, *proreta*, ſecundus a nauclero erat, aſſidebatque proræ, ſicut nomen exprimit: navis autem inſtrumentis præfectus erat, juxta Xenophontem *adminiſt. dom. lib.*V. necnon remigibus loca decernebat, prout patet exemplo Phæacis Theſei claſſis proretæ apud Athenæum *Deipbnoſopb. lib.*XV. de tempeſtatibus, locis, aliiſque rebus cum nauclero conſilia iniiſſe dicitur a Suida, Plutarcho in *Agide*, Xenophonte *adminiſt. dom. lib.*V. & Polluce.

Κελευστὴς, *portiſculus*, *ageator*, vel *remigum bortator*, a nonnullis interpretatur *ſcapbarius*; cujus officium erat remigibus mandata ſignificare, juxta Arrianum *Exped. Alex. lib.* VI. & omnibus ſociis navalibus cibos de die in diem emetiri, teſte Suida.

Τριηραύλης, muſicus erat, qui vocis & inſtrumenti muſici ſymphonia remigibus defeſſis & anhelantibus animum addebat, juxta Cenſorinum *cap.*XII. & Statium *Thebaid. lib.*V. *verſ.*343.

Acclivis malo mediis interſonat Orpheus
Remigiis, tantoſque jubet neſcire labores.

Alias

Alias forſan imprimis adhibebatur hæc muſica ad remigum ictus temperandos, ut ad numerum plaudentes certo & bene compoſito motu in alto progrederentur, ne navis curſui remora facta fuiſſet remorum incertis ictibus, ex Maximo Tyrio *Diſſert.* XXIII. Hinc Flaccus in *Argonauticis*:

—— carmine tonſas
Ire decet, ſummo paſſim ne gurgite pugnent.

Cui accinit Silius *lib.* VI. *verſ.* 361.

— mediæ ſtat margine puppis,
Qui voce alternos nautarum temperet ictus,
Et remis dictet ſonitum, pariterque relatis
Ad numerum plaudat reſonantia cærula tonſis.

Hæc muſica dicta *νίγλαρος* apud Ariſtophanem ejuſque Scholiaſtem *Ran. Act.* II. *Scen.* V. & apud Pollucem *τὸ τριηρικὸν μέλος*,

Δίοποι, *ναυφύλακες*, *navis cuſtodes*, cavebant ne navis in ſcopulos aut in alia pericula impingeret, teſtibus Ulpiano *lib.* LIII. *cap.* VI. & VII. Polluce *lib.* VII. *cap.* XXXI. & Euſtathio *Iliad. β'.* unde ope oblongorum contorum maris profunditatem explorantes & navis curſum dirigentes præſertim noctu deſcribuntur apud Sophoclem *Ἀχαιῶν συλλόγῳ*:

Ὡς ναυφύλακες νυκτέρυ ναυκληρίας
Πλήκτροις ἀπευθύνουσιν οὐρίαν τρόπιν.
Ut navium cuſtodes nocturnæ navigationis
Contis dirigunt ſecundam carinam.

Τοίχαρχοι, vel *τοῖχοις τῆς νηὸς*, id eſt, *lateribus navis*, juxta Turnebum *Adverſ. lib.* XXVIII. *cap.* XLIII. vel *τοῖχοις* aut *ϛοῖχοις τῶν ἐρετῶν*, id eſt, *tranſtris*, præfecti erant.

Plura alia præfectorum nomina apud Scriptores occurrunt; ut *ταμίας promus-condus*, qui commeatum ſingulis diſtribuebat; licet autem vulgo idem ſit ac *κελλδϛὴς*, tamen ſæpius ab illo diſtinguitur; hujus muneris meminit Homerus *Iliad. τ'. verſ.* 44.

Καὶ ταμίαι παρὰ νηυσὶν ἔσαν σίτοιο δοτῆρες.
Et promi-condi apud naves erant cibi diſpenſatores.

Ἐσχαρεὺς apud Pollucem verſabatur *περὶ τὴν ἐσχάραν*, *circa ignem*; unde a nonnullis coquus, ab aliis vero ſacerdos, qui ſacrificia peragebat, creditus eſt.

Λογιϛὴς, vel *γραμματεὺς*, erat *ſcriba*, qui rationes acceptorum & expenſorum colligebat.

C A P. XX.

De eorumdem itineribus, portubus, &c.

QUando claſſis mari committenda foret, ſigno a thalaſſiarcha dato, naves ab terra moliebantur nautæ; in portum enim invecti eaſdem ſubducere aſſueverant, ne a fluctibus jactarentur ac everterentur; hinc Virgilius *Æneid. lib.* III. *verſ.* 277. & *lib.* VI. *verſ. ult.*

——ſtant in littore puppes.

Pariter nautæ, ſuffulcientes humeris naves, in mare non raro eas impellebant; ſic faciunt Argonautæ apud Valerium Flaccum *Argonaut. lib.*I.

At ducis imperiis Minyæ monituque frequentes
Puppem humeris ſubeunt, & tento poplite proni
Decurrunt.——

Aliquando id peragebant phalangis vectibuſque ligneis, ſuper quos naves provolutæ in altum immittebantur; iſti vectes vocati φάλαγγες, φαλάγγια Heſychio, Polluci, & juxta Homerum *Odyſſ.* ί. *verſ.*261.

Μοχλοῖσιν δ' ἄρα τήν γε κατείρυσεν εἰς ἅλα δῖαν.
Vectibus ſane hanc deduxit in mare vaſtum.

Verum, magnis incommodis ac difficultatibus, quæ inde oriebantur, diminuendis, Archimedes Syracuſanus de ſuis popularibus bene meritus eſt pro adinventa artificioſa machina dicta *helice*, qua naves e littore facillime deducebantur, juxta Plutarchum in *Marcello* & Athenæum, idque dicebant τὴν πρύμναν κινεῖν, ſeu κατερύειν εἰς ἅλα.

Antequam navem conſcenderent, floribus ſertiſque eam ornare ſoliti, in ſignum ingentis lætitiæ omenque rerum proſpere eventurarum; teſte Ariſtophanis Scholiaſte *Acharn. Act.*II. *Scen.*V. hincque Virgilius *Æneid. lib.*IV. *verſ.*417. canit:

——vocat jam carbaſus auras,
Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.

Quandoquidem, non adſpirante ac auxiliante Numine, ullus cujuſdam incœpti fœlix exitus minime exſpectandus erat, Deorum auxilium atque præſidium implorare nunquam omittebant ſolennibus votis & ſacrificiis, quæ, præterquam aliis Numinibus, etiam potiori jure iis faciebant, qui aliquid curæ aut imperii in mare haberent, ut Ventis, Procellis, & univerſis æquoreis Diis Deabuſque, ſed potiſſimum Neptuno, cui ſummum in mare imperium erat; ſic Anchiſes apud Virgilium *Æneid. lib.*III. *verſ.*118. ponto ſe committere non audet, priuſquam Neptunum & Apollinem non compellaſſet:

——meritos aris mactavit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo.

Innumera exempla id ipſum probantia reperire fas eſt apud univerſos veteres Scriptores. Nec ſolum pro ſeipſis incolumitatem proſperumque ſucceſſum a Diis ſupplices orabant, ſed illos omnes, qui tum in littus confluebant, Deorum curæ ac præſidio intime commendabant, & preces humiles fervidaſque jungebant, quo ab omnibus periculis, quæ ſubituri erant, eriperentur, referente Diodoro Siculo *lib.*XIII.

Deinde (ut diſcimus ex Apollonii Scholiaſte) columbam dimittere moris erat; quod profecto cenſebatur omen fœlicis reditus, quippe iſta avis domicilium deſerere non facile cogitur, verum, quando emiſſa fuerit, reverti geſtit; tum navigationi ſe committebant, ſigno dato clamore, tubæ ſonitu, pluribuſque aliis modis; noctu vulgo edebatur tædis in prætoria navi accenſis; cujus rei exemplum occurrit apud Senecam *Agamemn. Act.*III. *verſ.*427.

Si-

Signum recurſus regia ut fulſit rate,
Et clara lentum remigem emovit tuba,
Aurata primas prora ſecavit vias.

Naves iſto ordine diſponi ſolebant: in prima acie procedebant ſpeculatoriæ, deinde ſequebantur bellicæ præeunte prætoria, quæ precioſis ornamentis a reliquis vulgo diſtinguebarur; ita videmus loco Senecæ mox allato navem Agamemnonis cæteras præcedentem:

Aurata primas prora ſecavit vias,
Aperitque curſus, mille quos puppes ſecent.

Tandem progrediebantur onerariæ. Si ventus vehemens flaret, & mare procelloſum ac minime tutum foret, in longitudinem exporrigebantur, ſingulatim euntes; ſed tranquillo cœlo ternæ pluresve in latitudinem provectæ.

Quando in portum invehebantur, quo appellere ſtatuerant, illico navem retro ad puppim inhibebant ad illa convertendam, quod dicebant ἐπὶ πρύμναν ſeu πρύμναν κρούεσθαι, annotante Ariſtophanis Scholiaſte *Veſpis pag.* 457. quam locutionem iis, qui retrocedunt pugnanres continuoque hoſtibus converſi, eleganter accommodat Thucydides: deinde circumagebant, quod efferebant ἐπιστρέφειν, juxta Grotium in *Arateis*, navium roſtra verſus mare convertentes, ex Virgilio *Æneid. lib.* VI. *vers.* 3.

Obvertunt pelago proras. ——

Jam remiges labori finem faciebant, ac remos deponebant, (quod Græcis dictum ἐπέχειν τὴν ναῦν, Latinis *inhibere remos*) eoſque paxillis ſuſpendebant, ut exſtat apud Statium *Theb. lib.* V. *vers.* 344.

Quinquaginta illi trabibus de more revinctis
Eminus abrupto quatiunt nava littora ſaltu.

Ne eorum remi a fluctibus frangerentur, ex aqua educebant & ad navium latera pendebant; unde Ovidius *Metam. lib.* XI. *vers.* 25.

Obvertit lateri pendentes navita remos.

Salvi & incolumes appulſi vota Diis nuncupata perſolvebant, necnon ſacrificium dictum ἀποβατήριον Jovi cognomine ἀποβατηρίῳ offerre ſolebant, eo quod ipſis vires ſuppeditaverit ἀποβαίνειν ἐκ τῶν νεῶν *navibus deſcendere*, & ad terram accedere. Aliquando preces ſuas fundebant Nereo, Glauco, Inoni & Melicertæ, Cabiris, cæteriſque marinis Numinibus, omnium vero maxime, domino maris Neptuno, qui pro iter facientibus intra imperii ſui fines præcipuam curam gerere credebatur; ſic Heroes apud Homerum *Odyſſ.* γʹ. *vers.*4.

Οἱ δὲ Πύλον, Νηλῆος ἐϋκτίμενον πτολίεθρον,
Ἷξον, τοὶ δ' ἐπὶ θινὶ θαλάσσης ἱερὰ ῥέζον
Ταύρους παμμέλανας Ἐνοσίχθονι κυανοχαίτῃ.
Illi autem ad Pylum, Nelei bene ædificatum oppidum,
Venerunt, illique in littore maris ſacra faciebant
Tauris nigerrimis Neptuno cærulea cæſarie.

Præcipue qui e naufragio evaſerant, & magna pericula evitarant, donis ſolennibus gratitudinem ſuam teſtabantur. His, vel tabulis adjunctis, mos

erat calamitatem, quam evaſerant ope Deorum, inſcribere. Quo alludit Horatius *Carm. lib.* I. *ode* V.

> *—— me tabula ſacer*
> *Votiva paries indicat uvida*
> *Suſpendiſſe potenti*
> *Veſtimenta maris Deo*

Verum de ſacris donariis alibi dictum eſt: hoc vero adjiciam, id fuiſſe ſolenne, ut quamtumvis aliud nihil reliquum ipſis foret, ſaltem deraſos crines dicarent. Hinc naufragus quidam *Anthol. lib.* VI. *cap.* XXI. *epigr.* I. ſic fatur:

> Γλαύκῳ, καὶ Νηρῆϊ, καὶ Ἰνοῖ, καὶ Μελικέρτῃ,
> Καί βυθίῳ Κρονίδῃ, καὶ Σαμόθρῃξι Θεοῖς,
> Σωθεὶς ἐκ πελάγους Λουκίλλιος, ὧδε κέκαρμαι
> Τὰς τρίχας ἐκ κεφαλῆς, ἄλλο γὰρ οὐδὲν ἔχω.
> *Glauco, & Nereo, & Inoi, atque Melicertæ,*
> *Et Saturnio marino, & Cabiris Samothraciæ,*
> *Salvus ex naufragio Lucillius, ſic detondi*
> *Crines capitis, aliud enim nihil habeo.*

Quem morem reſpiciens Petronius raſuram *naufragorum ultimum votum* appellat *cap.* LXIII. Nec tamen ſoli e naufragio ſalvi, ſed quicumque grave periculum evaſiſſent, & præſertim qui ex morbo perículoſo convaluerant, comam tondebant. Ναυαγήσαντες μὲν, ἢ ἐκ μεγάλου σωθέντες νόσου, ξυρῶνται οἱ ἄνθρωποι, *Naufragi, vel e gravi morbo liberati, tondentur,* inquit Artemidorus *Oneirocrit. lib.* I. *cap.* XXIII. Quinetiam ποιοῦνται Θεοῖς τισιν εὐχὰς ὑπὲρ τῶν παιδίων οἱ κατ' Αἴγυπτον τῶν ἐκ τῆς νόσου σωθέντων, ξυρήσαντες τὰς τρίχας. *Diis nonnullis vota pro liberis a morbo ſervatis faciunt Ægyptii, capillis detonſis.* Denique, ut alios præteream, Joſephus *de Bello Judaico lib.* II. *cap.* XV. facta mentione Berenices, quæ poſtquam infortuniis exercita fuiſſet, votum Hieroſolymis ſolvit, tradit Judeos τοὺς νόσῳ καταπονουμένους, ἢ τισιν ἄλλαις ἀνάγκαις, ἔθος εὔχεσθαι πρὸ τριάκοντα ἡμερῶν ἢ ἀποδώσειν μέλλοιεν θυσίας, οἴνου τε ἀφέξεσθαι, καὶ ξυρήσασθαι τὰς κόμας, *cum morbo vel aliis calamitatibus implicantur, precari ſolere per triginta dies antequam immolent hoſtias, & a vino abſtinere, & capillos radere.*

Portus erant loca vel natura vel arte ad naves excipiendas & a vi ventorum fluctuumque tegendas opportuna: priores utplurimum ſiti erant ad oſtia fluminum, vel ad ſinus marium quibuſdam altis promontoriis tectos; poſteriores erant ingentes moles, aut cumuli terræ, aliæve res, egeſta in figuram ſemicirculi, cum brachiis longius in mare porrectis; dicebantur χηλαὶ, (juxta Diodorum Siculum *lib.* XII. Thucydidis Scholiaſtem) quia cancrorum acetabula referrent; vel ἄκραι τοῦ λιμένος, ex Polyæno *Stratagem. lib.* V. vel ἀκταὶ, ſecundum Homerum, qui ſic loquitur de Phorcynæorum portu *Odyſſ.* ν'. *verſ.* 63.

— δύο

——δύο δὲ προβλῆτες ἐν αὐτῷ
Ἀκταὶ ἀποῤῥῶγες, λιμένος ποτὶ πεπτηυῖαι.
——duo autem projecta in ipſo
Latera abrupta, in portum vergentia.

Cicero *Epiſt. ad Atticum lib.* IX. *epiſt.* XIX. vocat *cornua*. Ut naves in iis tutæ forent, vulgo inſigebantur ad duo extrema ingentes catenæ aut trabes erectæ, ut patet ex Syracuſanorum portu memorato apud Frontinum *Stratagem. lib.*I. Nec raro muniebantur ingentibus palis pice oblitis adverſus vim aquæ; hinc portus quandoque a Latinis appellantur *clauſtra*, a Græcis *κλεῖσεις*, teſte Thucydide *lib.* II. Ad utrumque molis latus validæ turres exſtructæ erant, (juxta Vegetium *lib.*V. *cap.*II.) quæ noctu omnique tempore, quo periculum imminebat, a militibus præſidiariis propugnabantur, tradentibus Thucydide, Curcio, Polyæno; prope exſtabat ſpecula cum facibus, quibus nautæ curſum dirigebant, dicebaturque *Pharos*; quæ vox primitus pertinebat ad parvam inſulam poſitam ad oſtia Nili, ubi prima ſpecula ædificata, ſed in poſterum ad Græcos & Romanos derivata.

Altera pars portus vocabatur Græce *ςόμα*, Latine *oſtium* & *fauces*, cum ſit aditus inter latera ſemicirculi.

Μυχός, erat portus intima pars, littori proxima, & aſluctibus tutiſſima, ita ut naves ſolutæ illic relinquerentur, cum in aliis portus locis vel ad terram alligari vel in anchoris ſtare ſolerent; diſtinguebatur in plures parietes intergerinos, ex lapidibus plerumque exſtructos, ubi naves tutæ ſtabant: hujuſmodi loca dicebantur ὅρμοι, juxta Euſtathium *ad Odyſſ. ί.* & *Iliad. ά.* hinc Homerus *Odyſſ. ί. verſ.*66.

——ἔντοσθε δ' ἄνευ δεσμοῖο μένουσι
Νῆες ἐΰσσελμοι, ὅταν ὅρμου μέτρον ἵκωνται.
——intus autem ſine vinculo manent
Naves bene tabulatæ, cum portus ſpatium intraverint.

Nuncupabantur quoque *ναύλοχοι*, omniaque ſimul juncta *ναυςαθμός*. Itidem illic erant naupacta, in quibus naves conſtrui, expurgari, aut ſubduci ſolebant, dictaque *νεώσοικοι* Diodoro Siculo *lib.* XIV. & Suidæ, *ἐπίςια* Homero *Odyſſ. σ'. νεώρια* Demoſthenis Scholiaſtæ *Orat. de Corona*, Suidæ, Homeri Scholiaſtæ, &c.

. Loca circumjecta erant conſerta diverſoriis ac lupanaribus, (ſecundum Pollucem *lib.* IX. *cap.*V.) ubi quamplurimæ fœminæ ſeipſas proſtituebant nautis, mercatoribus, & omne genus opificibus, qui magno numero in hunc locum confluebant. Multi portus templis vel altaribus ornati, ubi ſacrificia fiebant in honorem Numinum loci tutelarium & maris præſidum; horum mentio fit apud varios Auctores, & præſertim apud Homerum *Odyſſ. ί. verſ.* 103. ubi loquitur de antro juxta Ithacæ portum ſacro Najadibus.

Schefferus contendit *ſtationes navium* a prioribus in hoc differre, quod hic naves non multo tempore manebant, ſed tantum uſquequo ſibi comparaſ-

Digitized by Google

paraſſent aquam aliaſque res neceſſarias, vel alia emergente occaſione; multifariam nominabantur, ut ὅρμοι Heſychio, ὕφορμοι Straboni *lib.* VIII. ἐνορμίσματα Appiano *lib.*v. σάλοι Polybio *lib.*I. κατάρσεις Thucydidi *lib.*IV. ejuſque Scholiaſtæ; & ſæpe a littore aliquantum diſtabant, unde ὁρμᾶν apud Plutarchum in *Pompejo* dicitur ἀποσαλεύειν, quod ſignificat *in ſalo ſtare*; & apud Thucydidem ἄγειν ἐπ' ἀγκυρῶν, quod aliquo modo reſpondet Latinæ dictioni apud Livium *in anchoris ſtare*.

Tempore belli locum operibus munitionibuſque utrinque ſepiebant, quæ diverſimode exſtruebantur: terram verſus firmabant ſe vallo & lorica ſeu muro in figuram ſemicirculi ædificato ac porrecto ab uno cornu maris ad alterum; aliquando turribus munitus iſte murus, portiſque ornatus, per quas in hoſtes infeſtis armis erumpebant. Ab Homero habemus pulchram deſcriptionem Græcorum munimentorum in bello Trojano *Iliad.* η. *verſ.*436.

——ποτὶ δ' αὐτὸν τεῖχος ἔδειμαν,
Πύργους θ' ὑψηλοὺς, εἶλαρ νηῶν τε καὶ αὐτῶν·
Ἐν δ' αὐτοῖσι πύλας ἐνεποίεον εὖ ἀραρυίας,
Ὄφρα δι' αὐτάων ἱππηλασίη ὁδὸς εἴη·
Ἔκτοσθεν δὲ βαθεῖαν ἐπ' αὐτῷ τάφρον ὄρυξαν,
Εὐρεῖαν, μεγάλην, ἐν δὲ σκόλοπας κατέπηξαν.
——juxta autem ipſum murum ædificarunt,
Turreſque altas, propugnaculum naviumque & ipſorum:
In ipſis autem portas fecerunt bene coagmentatas,
Ut per illas equeſtris via eſſet:
Exterius autem profundam prope illum foſſam foderunt,
Latam, magnam, palos autem infixerunt.

Verſus mare, aut intra illud, infixi ingentes pali lignei, non abſimiles illis, qui in portubus viſebantur; ante hos palos ita locatæ naves onerariæ, ut eſſent tanquam murus, quo tegerentur qui intus erant; quem in morem caſtra ſua poſuiſſe Niciam tradit Thucydides; verum hoc non, niſi quando hoſtis validior credebatur ipſiſque ingentem periculi timorem injiciebat, factum videtur; alias ſoliti erant conſtituere nonnullas naves ad explorandum itinera hoſtium; iſtæ appellatæ προφυλακίδες a Thucydide *lib.*I. & milites πύρσευροι vel πυρσευρίδαι, a πυρσὸς, *tæda*, qua ſignificabant hoſtem adventare, juxta Polyænum *Stratagem. lib.* III. Quando munitiones ſatis validæ ad ſe tegendos adverſus hoſtium impetus cenſebantur, naves in littus ſæpiſſime trahebant, quod Græcis dictum ἀνολκεῖν, Latinis *ſubducere*, teſtibus Livio *Hiſt. lib.*XXII. *cap.*XXVIII. & Cicerone *de Offic. lib.*III. Circa naves militum tentoria diſpoſita erant, prout ex Homero, Thucydide *lib.*VI. & aliis ubique obſervare licet. Sed hoc uſu veniſſe videtur hyeme tantum, qua claſſis hoſtilis in portu detinebatur, nec iis aſſilire poterat, vel in diuturnis obſidiis, & quando ab hoſtium aſſultu per mare tuti tectique erant, ut in bello Trojano, quo obſeſſi pugnam navalem cum Græcis committere nunquam auſi ſunt: alias in anchoris ſtabant, vel in

lit-

Digitized by Google

littore alligabantur, ut bellico audito ad hoſtem excipiendum paratæ fuiſſent.

C A P. XXI.

De pugnis navalibus, &c.

QUando ad pugnam navalem ſe accingebant, omni commeatu, ut inutili impedimento, naves bellicas exonerabant, ne ex graviore onere lentius moverentur, & ineptiores forent; quandoquidem nec hoſtem acriter & ſtrenue adoriri, nec ejus impetum agiliore navis converſione abrumpere valerent: his ita paratis, quando hoſtis deſpiciebatur, vela decutere, malos demittere, & quæcumque vento obverſabantur, ſeponere ſolebant, remis, quia pro lubitu agi poterant, regi potius habentes: qua de cauſa Hanno Carthaginenſis, quando Dionyſii Siculi claſſis, cui viribus & numero longe cedebat, illum premeret, nec ullo modo prælium declinare poſſet, vela demiſiſſe dicitur, quaſi in procinctu foret, & Siculos ad pugnam provocaret, qui dum omnia diſponebant nec hoſti attendebant, inopinato velis ſublatis claſſem ſubduxit, teſte Polyæno *lib.* v.

Acies, prout tempus, locus, aliæque circumſtantiæ ferebant, diverſimode diſponebatur: quandoque enim lunam dimidiatam referebat, tumque dicebatur *ςόλος μηνοειδὴς*, cornua autem hoſtem reſpiciebant, in quibus ſtrenuiores copiæ & naves pugnabant; vel vice verſa, alvus hoſti obvertebatur, cornua vero inverſa erant, tumque vocabatur *κυρτὴ παράταξις*: ſæpius in orbem diſponebatur, quod efferebatur *κύκλον τάττειν*: denique (ne plura addam) in litteram V. componi ſolebat, juxta Polyænum *lib.* v. cornua autem recta procedebant, donec in angulum concurrerent: quæ aciei forma nuncupatur *ἐπικαμπὴς παράταξις*, Latine *forceps*, & ab hoſtibus in eamdem aciem, ſed inverſam, diſpoſitis, excipiebatur; quia autem cuneo aut roſtro non abſimilis fuit, ab utroque nomen habuit: hujus aciei beneficio in imam hoſtium aciem perrumpere licebat.

Antequam pugnam committerent, precibus & ſacrificiis Deos auxilio vocare utrinque ſolebant; thalaſſiarchæ vero navigio vecti de nave in navem milites ad viros ſe præſtandos hortabantur: tum, omnibus ita diſpoſitis, clypeo deaurato, juxta Plutarchum, vel vexillo rubro, juxta Diodorum Siculum *lib.* XIII & Polyænum *lib.* I. e nave prætoria expoſito ſignum pugnæ dabatur, quod vocabatur *αἴρειν σημεῖα*: dum ſignum ſuſtollebatur, pugnatum eſt, prout vero ad dextram vel ſiniſtram demittebatur aut inclinabatur, reliquæ naves aſſultum & receptum noverant, ut nos docet Leo *Tact.* His adde clangorem tubarum, quæ in nave prætoria primum, juxta Plutarchum in *Lyſandro*, mox in tota claſſe inſonabant, juxta Diodorum *lib.* XIII. pariter Pæanem vel hymnum ante pugnam Marti, poſt pugnam Apollini canere ſolebant milites, teſte Suida.

Pugna vulgo committebatur a nave prætoria prout liquet ex pugna Salaminia apud Diodorum *lib.* XII. & ex alio exemplo, in quo Attali tha-

thalaſſiarchæ navis pugnæ præibat, teſte Polybio *lib.* XVI. gerebatur autem duplici modo; etenim non ſolum naves ſe invicem confringere, aut ſubvertere, aut mergere moliebantur, ſed & hoſtem laceſſere miſſilibus & fundis, cominus vero enſe & haſta ſolebant milites; prout nos docet Lucanus *lib.*III.

Ut primum roſtris crepuerunt obvia roſtra
In puppim rediere rates, emiſſaque tela
Aera texerunt, vacuumque cadentia pontum.

Mox ſubjungit:

am non excuſſis torquentur tela lacertis,
Nec longinqua cadunt jaculato vulnera ferro;
Miſcenturque manus; navali plurima bello
Enſis agit; ſtat quiſque ſuæ de robore puppis
Pronus in adverſos ictus. ——

Nec mirum videri debet, ſi cominus pugnare licuerit, quandoquidem vinculis aut hamis ferreis (de quibus ſuperius dixi) naves una ligare ſolebant; unde Silius *lib.*XIV. canit:

—— *injecta ligant hinc vincula ferri*
Atque illinc naves, ſteteruntque ad prælia nexæ;
Nec jaculo, aut longe certatur arundine fuſa,
Cominus & gladio terreſtria prælia miſcent.

Quandoque, deficientibus inſtrumentis ferreis, naves ope remorum alligabantur; ne pugnam declinare hoſtibus liceret; ſic tradit Lucanus *libro* III.

Seque tenent remis, toto ſtetit æquore bellum.

Hic pugnandi modus obſidioni non abſimilis fuit; quandoquidem victores pontibus trajectis devictorum naves invadebant, & quotquot armatos deprehendebant, occiſis, naves captas abducebant.

Urbis a mari obſeſſæ mœnia & portum ab uno littore ad alterum denſo navium ordine catenis & pontibus, in quibus viri armati ſtabant in procinctu, una connexarum cingere aſſueverant, ita ut niſi perrupto annulo aditus ex urbe in mare nullibi pateret; hoc obſidii genus ζεῦγμα nuncupat Diodor. *Lx*III. Ut autem hoſtium eruptionibus tutius occurreret, arborem ar-

Digitized by Google

armatam aculeis ferreis, quæ aquis ſupernatabat, excogitaſſe & in os portus Rhodi, dum urbem obſidione premebat, immiſiſſe dicitur Demetrius a Diodoro *lib.* xx. quandoque portum undique claudebant, vel viam in urbem ſternebant ingenti mole congeſta, prout de Alexandro fertur in obſidione Tyri apud Curtium *lib.* IV. vel naves lapidibus & arena plenas ſubmergebant, quod apud Romanos in uſu fuit.

In urbem aſſiliebant viri ſtantes in pontibus, navibus impoſitis, unde miſſilibus & lapidibus obſeſſos a mœnibus depellere moliebantur: ſic in obſidione Tyri Alexander ſuas triremes ita diſpoſuit, ut binis conjunctis ad proram, & modico intervallo inter utramque puppem interpoſito, tabulata & aſſeres trajicerentur in morem pontium, ut iis ſtarent milites, qui juxta mœnia urbis hac ratione remis adacti ſunt, unde tuti, quandoquidem proræ triremium iis erant propugnaculo, miſſilia in hoſtem projiciebant, vide Curtium *loco* mox *citato*. Iterum ut miſſilia certius ejicerent, & mœnia ariete aliiſque machinis concuterent, turres tollebant urbis mœnibus ſuperiores; hinc autem fugatis obſeſſis, propugnantibus per ſcalam in urbem demitti licebat.

Obſeſſi non deſtituebantur auxiliis ad hoſtium dolos frangendos; naves enim concatenatas uncis ferreis abrumpebant, aditum in urbem eodem modo, quo portum obſtruxerat hoſtis, præcludere ſolebant, vel alia ratione, ſecundum Thucydidem *lib.* VII. quando oppugnantium aſſultum repellere non valebant, jaculis, lapidibus, pyrobolis, pice aut metallis liquefactis, pluribuſque aliis rebus illos laceſſere non dubitabant; tandem (ne plura addam) obſidentium munimenta & naves navigiis ardentibus conflagrare moliebantur obſeſſi, quod factum a Tyriis, juxta Curtium *lib.* IV. ſumpta enim prægrandi nave, puppe ingenti ſaburræ copia gravida, proraque pice & ſulphure oblita, vi velorum & remorum illam machinam ad munimentum Macedonicum adegerunt; tum rebus combuſtilibus accenſis ope navigiorum, quæ præſto erant, ſe ſubduxerunt: ignem autem cito conceperunt munimenti turres, ope vero tædarum & torrium, ab iis qui in navigiis aderant projectorum, munimentum ipſum accenſum eſt; tumque illa ingens moles, in qua exſtruenda tantum temporis & laboris inſumptum erat, intra pauca momenta penitus ruit: ſimiliter navibus igniariis uſi fuiſſe dicuntur Rhodii apud Diodorum Siculum *lib.* xx.

CAP. XXII.

De exuviis, militaribus præmiis, pœnis, &c.

POST victoriam adeptam domum in triumpho vehebantur victores, ſpoliis hoſtium onuſti, & naves captivas abducentes; prout patet exemplo Alcibiadis apud Plutarchum, & Lyſandri apud Xenophontem *Hiſt. lib.* II. quorum hunc coronis & fertis donarunt omnes civitates cum Lacedæmoniis confœderatæ, dum per illarum confinia iter faceret; qui mos apud Græcos ſemper viguit, a quibus ad Romanos manavit: nec archithalaſſus, mi-

lites, & nautæ ſoli, ex Polyæno *lib.* IV. ſertis decorabantur, ſed & naves iis ſterni ſolebant, juxta Diodorum *lib.* XIII. ex hac autem conſuetudine in extremum diſcrimen adducti ſunt Rhodii; illorum enim naves captas hoſtes lauro coronarunt, & iis vecti urbem Rhodum ſubierunt magno cum civium applauſu, teſte Vitruvio *lib.* II. *cap.* VIII. qui dolus in Græcia vulgaris fuit, juxta Polyænum: nec ſertis tantum decorari ſolebant, ſed & iis appendebantur nauſragia & navium in pugna profligatarum fragmenta, præſertim ἄφλαστα, ἀκροστόλια, κόρυμβα, aliaque ornamenta, quæ victores magno cum ſtudio captabant, ut iis triumphum decorarent; quapropter de Hectore Græcorum claſſi internecionem minitante Homerus *Iliad. ι. verſ.* 241. ait:

Στεῦται γὰρ νηῶν ἀποκόψειν ἄκρα κόρυμβα.
Affirmat enim navium ſe *abſciſſurum ſumma roſtra.*

Hæc autem ſpolia dicebantur ἀκρωτήρια, iis navem exuere ἀκρωτηριάζειν, teſte Xenophonte *Hiſt. lib.* VI. Hac cum pompa victores domum repetebant, jubilatione, plauſu, hymnis ſuavique muſicorum inſtrumentorum ſymphonia toto pelago reſonante, prout de Lyſandro traditur a Plutarcho.

Civitatem ingreſſi templa Deorum, quibus eximia ſpolia dicabant, recta petebant: ſic Athenienſibus profligatis Syracuſani, Demetrio vero devicto Rhodii templa Deorum nauſragiis ample ornarunt. Nec plane inſolitum integris navibus eos donare: debellatis enim Lacedæmoniis navem Neptuno conſecravit Phormio, juxta Diodorum *lib.* XII. & poſt inſignem illam victoriam in Perſas Salamine partam tres Phœnicias triremes Diis dicarunt Græci, teſte Herodoto *Urania* ſive *lib.* VIII.

Diis honoribus præſtitis, reliqua ſpolia in porticis aliiſque locis publicis deponi ſolebant ad victoriæ memoriam poſteris tradendam: qua de cauſa victores pariter decorabantur ſtatuis, inſcriptionibus, & trophæis; quorum poſtrema quandoque in ſolo natali, ſed ſæpius ad locum, in quo hoſtes profligarant, erecta ſunt, armiſque & navium fractis inſtrumentis ornabantur; unde pro inſigni victoriæ habebantur. Sic in pugna inter Athenienſes & Corinthios decertata utriſque victoriam ſibi arrogantibus, illis citius decretam fuiſſe, eo quod hoſtium nauſragia invaſerant, tradit Thucydides *lib.* VII. Iterum Rex Philippus, licet ab Attalo clade affectus, tamen quia claſſem in mediis hoſtium nauſragiis tueri noverat, ideo victoriam ſibi arrogare auſus eſt, referente Polybio *Hiſt. lib.* XVI. *cap.* VII.

Hæc fuerunt præcipua præmia in illos, qui pro patria mari præclare ſe geſſerant, collata; licet plura ſæpius retuliſſe videantur; ſed quia iis cum cæteris viris, qui alia ratione de Republica bene meriti fuerant, communia erant, potius ad ea loca, in quibus de iis egimus, referenda ſunt.

Vulgaris pœna fuit flagellatio, quæ hunc in morem funiculis ſæpius peragebatur: fontis corpus intra navem latebat, caput vero per columbaria trajectum in mare propendebat: quidam Scylax navis Myndiæ nauclerus, quia excubias deſeruerat, eum in morem a Megabate exceptus fuiſſe dicitur ab Herodoto *Terpſichore* ſeu *Lib.* V. *cap.* XXXII.

Fuit

Fuit & alia pœna, quando ſontes funibus navi alligati, & in aquas raptati ſubmergebantur; qua pœna Minos affecit Scyllam, poſtquam ei patrem ejuſque regnum prodidiſſet.

Alii in mare vivi immergebantur, prout Propheta Jonas fertur.

Ἀναυμάχοι, id eſt, qui præmoniti militiam nauticam declinabant, Athenis ipſimet eorumque poſteri ea *ἀτιμίᾳ* vel *ignominia* afficiebantur, ut ex numero civium ſegregarentur, teſte Suida, cujus mulctæ ſuperius memini.

Λειποναῦται, vel *qui militiam deſeruerant*, non ſolum funibus vincti flagris excipiebantur, juxta Demoſthenem, ſed & illorum manus abſcindi ſolebant, prout ſcribit Suidas.

ARCHÆOLOGIÆ GRÆCÆ
LIBER QUARTUS.
CAP. I.
De Græcorum cura circa funera, defunctoſque qui iis carebant.

PLUTO juxta Diodorum Siculum *lib.* v. *cap.*xv. Græcos in defunctorum parentalibus primus inſtituit; unde fabularum conſarcinatores amplum & immenſum dominium in umbris inferis ei tribuerunt, omniumque mortuorum ſummum Regem finxerunt: quandoquidem omnes fere artium inventores in numerum Deorum relati ſunt, illique arti, quam inſtituerant, præeſſe crediti ſunt, non mirum videri debet, ſi is, qui rudes & feros homines reverentiam & juſta mortuis perſolvenda edocuit, eo honore affectus eſt, ut inter maximos Deos annumeraretur: officia enim erga defunctos majora credebantur iis quæ vivis debentur, graviuſque erat delictum illorum quam horum prætermiſſio: equidem mortui habiti ſunt inter ipſas feriſſimas gentes ſacri & inviolati: ſi quis illis ullum debitum honorem denegaſſet, gravius & atrocius ſacrilegium admiſiſſe credebatur, quam ſi Deorum templa diripuiſſet; illorum memoriam ſumma cum religione ſervabant & reverebantur, ſuperſtiteſque reliquias divinis honoribus & adoratione decorabant; odium & invidia ipſamet obmuteſcebant, immanis enim crudelitatis indicium prodidiſſe credebatur, qui de mortuis detrectaſſet, eorumque manes perſecutus fuiſſet; nec ob ullam injuriam acceptam tantum facinus admittere cuiquam licebat, imo in digniſſima opprobria, quibus vel ipſi dum viverent, vel eorum liberi patribus defunctis alios affeciſſent, minime idonea ratio habebatur, cur illorum cineres turbarentur; iis autem, qui tam turpia perpetraverant, non ſolum nota infamiæ inurebatur, ſed & juxta Solonis leges ſevera pœna irrogabatur, teſtibus Demoſthene *Orat. in Leptinem* & Plutarcho in *Solone*.

Sed ex omnibus honoribus, qui mortuis perſolvi ſolebant, parentalia maximi & perneceſſarii credebantur: hæc enim officia tam ſacra habebantur, ut qui illa præteriiſſet, execrandus foret; unde a Romanis dicebantur *juſta*, & a Græcis *δίκαια, νόμιμα, νομιζόμενα, ἔθιμα, ὅσια*, &c. quæ omnia vocabula exprimunt inviolatam naturæ legem, qua vivi ad exequias defunctis perſolvendas tenentur: nec mirum, ſi de mortuorum ſepultura tam ſolliciti fuerint, quandoquidem apud illos invaluerat opinio, animabus nullum in campos Elyſios patuiſſe aditum, ſed hinc inde procul ab omni ſolatio & conſortio divagatas fuiſſe, donec illarum corpora hu-

humo mandata fuiſſent, juxta Homerum *Iliad.* ψ′. ſi autem ſepulchri beneficio gaudere nunquam licuiſſet, ad centum annos ex communi manium ſede excluſæ manebant: quocirca apud Poetas paſſim occurrunt exempla mortuorum, vel illorum manium, qui hoc humanitatis officium ſollicite rogant. Unum tantum exemplum afferam, animæ ſcilicet Elpenoris, quæ ſui corporis exequias Ulyſſem obnixe poſtulans inducitur ab Homero *Odyſſ.* λ′ *verſ.*66. 72.

> Νῦν δέ σε τῶν ὄπιθεν γυνάζομαι, ὐ παρεόντων,
> Πρός τ' αἰλόχυ, ϗ πατρὸς, ὅς ἔτρεφε τυτθὸν ἐόντα,
> Τηλεμάχυ θ', ὃν μῦνον ἐνὶ μεγάροισιν ἔλειπες,
> Μή μ' ἄκλαυσον, ἄθαπτον ἰὼν ὄπιθεν καταλείπειν
> Νοσφισθεὶς, μή τοι τι Θεῶν μήνιμα γένωμαι.

> *Nunc te per eos qui poſt te ſunt oro, non præſentes,*
> *Per uxorem, & patrem, qui enutrivit parvulus cum eſſet,*
> *Telemachumque, quem unicum in ædibus reliquiſti,*
> *Nec me indefletum, inſepultum diſcedens poſt relinquas*
> *Sejunctus, ne qua tibi Deorum indignatio fiam.*

Exinde omnium dirarum triſtiſſima credebatur, quando quis in alterum imprecabatur, ut *ἄταφος ἐκπίπτειν χθονὸς*, id eſt, *inſepultus cadere*, contigiſſet; pariter ex omni mortis genere naufragium maxime horrendum iis videbatur, quia corpus ab aquis abſorbebatur; ideo Ovidius, dum vitam ærumnoſam deponere non detrectabat, hoc mortis genus deprecabatur:

> *Demite naufragium, mors mihi munus erit.*

Quocirca, quando in naufragii periculo verſabantur, corpori alligare ſolebant pretioſiſſimas opes, ſimulque præſcriptum, quo qui in illorum cadavera quando a fluctibus ad littus provoluta primus incidiſſet, parentandi officium rogabatur, quodque circumferebant pro mercede donabatur, vel ab illo requirebatur, ut partem in exequiis inſumeret, reſiduam vero partem ſibi ſervaret, juxta Syneſium *Epiſt.* Interpretes *Hiſtoriæ* Apollonii Tyrii, Meurſium *in Lycophronis Caſſandram verſ.*367. licet autem nulla merces apud cadaver reperiretur, attamen illud præterire, & hoc humanitatis officium ei denegare nullomodo licebat: etenim non ſolum Athenis, juxta Aelianum *Var. Hiſt. lib.* v. *cap.*xiv. lege vetita tanta immanitas; ſed & in reliquis Græciæ locis crimen habebatur, in quod ardebat ira Deorum inferorum, illorumque vindicta certo certius arceſſebatur, referente Sophoclis Scholiaſte in *Antigone*; nec ſontes a pœna redimebantur, nec ad hominum conſortium, aut ad Deorum cultum unquam admittebantur, ſed profani & polluti tamdiu habebantur, donec ſolitis luſtrationibus perfectis Numina irata litaſſent. Attamen non ſemper requirebatur, ut exequiarum ritus omni numero abſolverentur; viatori enim, qui in cadaver caſu incidiſſet, per feſtinationem ſæpius non licebat ullas moras

ne-

nectere: ſed tum pulverem aut mollem terram ter tantum injicere eum decebat, juxta Horatium *Carm. lib.*I. *ode* XXVIII.

Quamquam feſtinas, non eſt mora longa, licebit,
Injecto ter pulvere curras.

Ex his tribus vicibus ſemel in caput injiciebatur terra.

Hæc quidem officia urgente neceſſitate præſtita, manibus in Plutonis dominio admittendis, iiſque, qui illorum corpora repererant, ab ſpectrorum conſectatione liberandis ſufficere credebantur; attamen iis ſolis non omnino ſatisfactum eſt; quapropter qui clanculum, vel feſtinanter nec ſolitis ritibus adhibitis humo mandati fuerant, quando fortunate in illorum cadavera incidebant amici, ſecundis exequiis decorari ſolebant, prout patet exemplo Polydori apud Virgilium, qui licet a Polymneſtore homicida inhumatus, tamen apud Æneam in Thraciam advenientem conqueritur ſuos manes nulla quiete frui, donec exequiæ pro more ſolito perſolutæ ſint, qua de cauſa pius ille Heros *Æneid. lib.*III. *vers.*62. & 67.

——inſtaurat funus, animamque ſepulcro
Condit.——

Nec juſta funerum ſolummodo requirebantur, ſed illorum corpora ab conſanguineis ad ſepulturam condiri, & in majorum ſepulcris condi conſentaneum erat. Quod ſi hoc ſolatio unquam caruiſſent, dirum infortunium, ipſi morti pæne æquiparandum, tum ipſimet, tum illorum amici ſuperſtites exiſtimaſſent. Ex innumeris exemplis ſequentia ſubjungam, quorum primum petetur ex Leonidæ Tarentini epitaphio in *Antholog.lib.* III. *cap.* XXV. *epigram.* LXXV.

Πολλὸν ἀπ' Ἰταλίης κεῖμαι χθονὸς, ἔκ τε Τάραντος
Πάτρης· τῦτο δέ μοι πικρότερον θανάτυ.

Procul ab Italiæ jaceo terra, & a Tarento
Patria: hoc vero mihi acerbius morte.

Ita Electra apud Sophoclem Oreſtem in peregrinam regionem miſſum, ut Clytæmneſtræ furori eriperetur, pluribus abhinc annis quum audiiſſet fatis ceſſiſſe, precatur, utinam tum periiſſet, nec longo vitæ curriculo emenſo procul a patria remotus & amicorum parentalibus fraudatus unquam occubuiſſet. Sic verba ſonant in *Electra vers.* 1134.

Δόμων δέ σ', ὦ παῖ, λαμπρὸν ἐξέπεμψ' ἐγώ.
Ὡς ὤφελον πάροιθεν ἐκλιπεῖν βίον,
Πρὶν ἐς ξένην σε γαῖαν ἐκπέμψαι, χεροῖν
Κλέψασα ταῖνδε, κἀνασώσασθαι φόνυ·
Ὅπως θανὼν ἔκεισο τῇ τόθ' ἡμέρᾳ,
Τύμβυ πατρῴυ κοινὸν εἰληχὼς μέρος·

Νῦν

Νῦν δ' ἐκτὸς οἴκων, κἀπὶ γῆς ἄλλης φυγὰς
Κακῶς ἀπώλυ σῆς κασιγνήτης δίχα.

Cum ex hac domo te, o puer, ſplendidum dimiſerim:
Utinam prius hanc vitam reliquiſſes,
Quam te in terram peregrinam ablegarem, hiſce manibus
Subducens, ac ſervaſſem a cæde:
Si enim illo tempore mortuus eſſes,
Communi cum patre ſepulchro potitus fuiſſes:
Nunc exul in peregrina terra
Male periiſti procul a tua ſorore.

Ea de cauſa, illorum, qui peregre obierant, cineres vulgo domum remittebantur & in majorum ſepulcris vel alicubi in ſolo natali condebantur: credebant enim eam matrem, a qua vitam & ortum acceperant, ſolam idoneam eſſe, in cujus gremio reponantur illorum reliquiæ, & poſt mortem quieſcant: unde Veteres innumera tradunt exempla corporum vel ex juſſu oraculorum, vel ex gratia amicorum ab exteris regionibus ad patrum monumenta advectorum, ibidemque magna cum ſolennitate repoſitorum; ſic Theſei corpus ex Scyro Athenas, Oreſtis Tegea, ejuſque filii Tiſameni Helice, Spartam, Ariſtomenis vero (ut alios taceam) ex Rhodo Meſſenas migravit. Quouſque hujus conſuetudinis beneficio fruiti ſint milites, & qui illam in Græciam introduxit, *ſuperiori libro* diximus.

Hæc autem pietatis officia non ſolum circa viros ingenuos verſabantur, ſed & ad ipſos ſervos extendebantur: Athenienſium enim Legislator Magiſtratus dictos *Demarchos* ſevera pœna ſancita jubebat, ut non ſolum civium, quibus amici raro deerant parentalibus, ſed & ſervorum, qui juxta Demoſthenem *Orat. in Macart.* honeſtis exequiis ſæpius carebant, juſta celebrarent.

Qui amicis defunctis funera perſolvere vel detrectaverant, vel in illorum exequiis & monumentis perficiendis ſumptibus pepercerant, a ſummo Magiſtratu arguebantur inhumanitatis & quaſi omnem pium affectum exuiſſent, ideoque ab omnibus muneribus & honoribus arcebantur: nam in vitam & mores candidatorum Magiſtratus Athenis hoc unum imprimis inquirebatur, an in cognatorum funeribus celebrandis monumentiſque decorandis debitam curam geſſerint, nec ne? prout nos docet Xenophon *de Dictis Socratis lib.* II. Præterea, qui ante ſolitum lugendi tempus confectum, gaudia & lætitiam egiſſet, graviter deliquiſſe credebatur: id enim ab Æſchine Demoſtheni objicitur flagitio, quod poſt obitum unigenitæ ſuæ filiæ, antequam ejus memoriæ debitum luctum perſolviſſet, veſte candida fertiſque decorata indutus Diis ſacra fecerit.

Quanta fuerit funerum religio exinde liquet, quia viros, qui illorum curam gerebant, ſummopere reverebantur: nam κατακαῦται, qui in Creta exequiis præfecti erant, in pari exiſtimatione ac ipſorum ſacerdotes habiti ſunt; & dum legibus indultum erat bona aliena furari, prout moris fuit Spartæ, hi viri a communi malo immunes erant, etenim qui ſuorum bonorum quid-

quam

quam ſubduxiſſet, ſacrilegii reus cenſebatur, juxta Plutarchum *Græc. Quæſt.* XXI.

Sed erant qui vel ob eorum facta, dum viverent, vel ob infœliciores mortis circumſtantias, vulgaribus inferiis, imo omni funere indigni cenſebantur; cujuſmodi fuerunt,

1. Publici & privati hoſtes: licet enim crudelitatis redargutus fuiſſet, qui commune humanitatis officium hoſti denegaſſet, tamen a veteribus Græcis, quando ad extremam iram laceſſiti, non raro factum fertur. Soco hanc, pœnam comminatus inducitur Ulyſſes ab Homero *Iliad.* υ. pariter Hector in Patroclum *Iliad.* π. Achilles in Hectorem *Iliad.* χ. animadvertit, ut ejus immanitatis vindicem ſe gereret: iterum ex eodem Poeta nobis ſuppetunt plura exempla Heroum, quorum cadavera *κυσὶ μέλπηθρα*, & *κύνεσσιν οἰωνοῖσί τε ἑλώρια*, id eſt, *avibus & feris prædæ* fuerunt; nec honeſtius habita ſunt Pyrrhi Achillis filii ab Oreſte perfide occiſi oſſa apud Ovidium *in Ibin vers.* 304.

Sparſa per Ambracias quæ jacuere vias.

Licet autem primitivorum & rudiorum ſæculorum fuiſſe videatur hæc immanis conſuetudo, tamen humanioribus & politioribus temporibus non deſunt hujuſmodi exempla: Athenienſium enim claſſe profligata, Philoclem ex numero præfectorum, & quatuor mille captivos morti traditos honeſtis exequiis fraudavit Lyſander Spartanorum thalaſſiarcha, teſte Pauſania *Bœoticis pag.* 791. *Editionis Hanov.*

2. Qui patriam prodiderant, aut in ejus ruinam conſpiraverant, juxta Diodorum Siculum *lib.* XVI. *cap.* VI. Quocirca Ariſtocrates proditionis in Arcadas convictus, lapidibus obrutus eſt, ejuſque cadaver extra illorum confinia inſepultum humi expoſitum eſt, referente Pauſania in *Meſſenicis*; jure merito enim in patriæ exitium conjurati, ejus beneficiis omnino deſtituebantur. Similiter Pauſanias, Græcia a jugo Perſarum ſub ejus auſpiciis liberata, cum hoſtibus ob faſtidium conſentire quum manifeſtus fuiſſet, ad mortem cruciatus eſt, & inhumatus jacuit, juxta Plutarchum in *Pauſania*; præterea celebris illius Phocionis (teſtibus Plutarcho, Cornelio Nepote *Phocione*, & Valerio Maximo *lib.* V. *cap.* III.) ab Athenienſibus injuſta morte plexi, quaſi Piræum hoſti prodere conjuraſſet, cadaver extra Atticæ confinia ejectum eſt, ſimulque ſevera pœna ei interdictum eſt ſepultura. Hunc morem tam rigide ſervabant, ut peſte Athenis graſſante, ab oraculo moniti Themiſtoclis oſſibus ex Magneſia acceerſitis tanquam unica medela morbum pellendum eſſe, non palam, ſed clanculum & furtim ea domum conducta, humo condiderint. Inter patriæ proditores annumerare licet illos, qui eam propugnare detrectabant, idcirco honeſtis exequiis fraudari ſolebant; Hector, quotquot ad Græcorum claſſem profligandam opem conferre recuſaſſent, hanc pœnam minitans inducitur a Poeta *Iliad.* ο. *vers.* 348.

Ὃν δ' ἂν ἐγὼν ἀπάνευθε νεῶν ἑτέρωθι νοήσω,
Αὐτοῦ οἱ θάνατον μητίσομαι, οὐδέ νυ τόν γε

Γνω-

Γνωτοί τε γνωταί τε πυρὸς λελάχωσι θανόντα,
Ἀλλὰ κύνες ἐρύουσι πρὸ ἄστεος ἡμετέροιο.

Quem vero ego ſeorſim a navibus alibi animadvertero,
Ibi ei mortem inferam, neque ſane eum
Fratreſque ſororeſque rogi participem fecerint mortuum,
Sed canes diſtrahent ante urbem noſtram.

Hujus conſuetudinis exemplum hoc in loco primum litteris mandatum contendunt nonnulli Scholiaſtæ, quorum opinio abunde refellitur ex eo quod Græcis ſimile malum comminatur Agamemnon apud Homerum *Iliad. β'. verſ.* 391.

Ον δέ κ' ἐγὼν ἀπάνευθε μάχης ἐθέλοντα νοήσω
Μιμνάζειν παρὰ νηυσὶ κορωνίσιν, οὔ οἱ ἔπειτα
Αρκιον ἐσσεῖται φυγέειν κύνας ἠδ' οἰωνούς.

Quem autem ego ſeorſum a pugna volentem videro
Manere apud naves nigras, non ei poſtea
Poſſibile erit fugere canes aliteſque.

Imo prius Palamedes, Ulyſſis inſidiis proditoris crimine damnatus, inſepultus jacuiſſet, niſi Achilles & Ajax invito Agamemnone ei ſupremum officium perſolviſſent: necnon antiquior fuit hæc conſuetudo; ſuperiori enim ſæculo a Creonte viva ſepelitur Antigone, eo quod fratrem ſuum Polynicem, ſub cujus ductu celebre bellum Thebanum geſtum eſt, humo mandaverat; unde Sophoclis *Antigones* argumentum petitum eſt.

3. His adde tyrannos, qui Reipublicæ hoſtes ſemper exiſtimati ſunt, eumdemque in morem habiti ac ii qui exteris illam prodere moliti fuiſſent, quandoquidem ſervitus non diverſa ſit, ſive domi, ſive peregre oriatur. Sic Pheræi Alexandri, quem ob immanem tyrannidem occiderant, cadaver canibus objecerunt; Plutarchus autem *lib. de Homero* obſervat morem hunc non in recentioribus, ſed antiquiſſimis ſæculis natum eſſe, ex loco Homeri, in quo Neſtor Telemacho aſſerit, Menelaum Ægiſtho, ſi Agamemnonis cædi & tyrannidi Mycenis actæ ſuperſtes fuiſſet, ſepulturam negaſſe *Odyſſ. γ'. verſ.* 256.

Εἰ ζώοντ' Αἴγισθον ἐνὶ μεγάροισιν ἔτετμεν
Ατρείδης Τροίηθεν ἰὼν ξανθὸς Μενέλαος,
Τῷ κέ οἱ οὐδὲ θανόντι χυτὴν ἐπὶ γαῖαν,
Ἀλλ' ἄρα τόν γε κύνες τε καὶ οἰωνοὶ κατέδαψαν
Κείμενον ἐν πεδίῳ ἑκὰς ἄστεος, οὐδέ κέ τίς μιν
Κλαῦσαν Ἀχαιάδων. ——

Si viventem Ægiſtbum in ædibus inveniſſet
Atrides a Troja profectus flavus Menelaus,

Sane ei neque mortuo fuſilem terram infudiſſet,
Sed certe eum canes & aves laceraſſent
Jacentem in campo procul ab urbe, neque ulla ipſum
Deploraſſet mulierum Achivarum. ——

Pariter Mycenæi ira conciti ob injurias, quibus eos immeritos affecerat, honeſtis exequiis indignum habuerunt, ideoque tum ipſius, tum adulteræ Clytæmneſtræ, corpora extra civitatem ejecta humo ſolummodo condita ſunt, teſte Pauſania in *Corinthiacis*.

4. Eadem de cauſa, qui mortem ſibi conſciverant, juſtis funeribus carebant, ſolitiſque honoribus prætermiſſis in terra clanculum reponebantur; hoſtes enim patriæ cenſebantur, qui ſic ab ea ignave deficiebant, juxta Ariſtotelem *Ethic. Nicomach. lib.* v. *cap.* 11. Idcirco Ajax Telamonis filius in cineres pro more ſolito non redactus, ſed furtim humo mandatus eſt; quia ſacrum illud elementum pollui, quando corpora illorum, qui mortem ſibi intulerant, in id reſolvebantur, edixerat Calchas apud Philoſtratum in *Heroicis*. Iterum poſt pugnam Platæenſem, dum corpora confoſſorum juſtis decorabantur, ſolus Ariſtodemus, licet ex omnium teſtimonio fortiſſime pugnaſſet, inhumatus jacuit, quia infamiam, quam contraxerat quando commilitonibus Thermopylis ſuperſtes fuit, ſuo ſanguine litare jamdudum apud ſe ſtatuerat, referente Herodoto *Calliope* ſeu *lib.* IX. *cap.* LXX. Attamen, qui mortem juſta de cauſa ſibi conficiebant citius laudabantur, quaſi fortem animum urgente neceſſitate prodidiſſent, quam ullo crimine arguerentur: præſens venenum, quo vitæ filum abrupiſſent prius quam in hoſtium manibus incidiſſent, ſemper præſto habuiſſe dicuntur Demoſthenes & Annibal; Cato, Cleopatra, Brutus, Otho, pluresque alii nil ſuæ exiſtimationis & nominis apud Ethnicos amiſerunt, quia ſeipſos interfecerant: ipſemet Plato *de Legib. lib.* IX. dum illos, qui ex ignavia & puſillanimitate ſibi manus violentas intulerant, in locis ſolitariis & deſertis ſolito funere deſtitutos ſepeliri jubet, illorum culpam extenuare videtur, qui eo adacti ſunt ab ærumnis intolerabilibus, aut a malo inſanabili & inevitabili preſſi. Nec mirum, ſi Epicurei, qui nullam admittebant vitam futuram, & Stoici, qui invictæ neceſſitati omnia ſubjici credebant, ex ſuis placitis tam dira patraverint. Innumera exempla adduci poſſent, non ſolum Græcorum & Romanorum, ſed & Philoſophorum apud Indos, imo fere omnium Ethnicarum gentium.

5. His accedunt ſacrilegi, juxta Diodorum Siculum *Bibliotb. lib.* XVI. *cap.* VI. quos per Numina, quorum templa diripuerant, offenſa humo mandare non licebat, imo tantum flagitium hac pœna ſæpius ulciſci credebantur Dii immortales; quapropter Archidamum Spartanorum Regem in Italia cæſum ſepultura caruiſſe colligit Pauſanias in *Laconicis pag.* 178. *Edit. Hanov.* quia vindicta divina in illum animadvertebat ob flagitium patratum, quando in Delphorum civitate & templo expilandis Phocenſibus adfuit.

6. Fulgure aut fulmine tacti, qui, quia Diis exoſi credebantur, ſeorſim in loco privato ſepeliri ſolebant, ne aliorum corporum cineres iis pollueren-

ren-

rentur; qua de cauſa Adraſtus de Capaneo quærit apud Euripidem *Suppl. verſ.* 935.

> Η χωρὶς, ἱερὸν ὡς νεκρὸν, θάψαι θέλεις;
>
> *Vis ſepelire ſeorſim, tanquam ſacrum cadaver?*

Nonnulli contendunt illos eo ipſo in loco, quo ceciderant, inhumatos fuiſſe, juxta Artemidorum *lib.* II. *cap.* VIII. Alii ex Plutarchi *Sympoſ.* colligunt, eos omni funere caruiſſe, & eo in loco, in quo occubuerant, putredine periiſſe, hucque accedere nemini licebat; unde Perſius *Satyra* II. *verſ.* 57. hæc habet:

> *Triſte jaces lucis, evitandumque bidental.*

Quocirca locus ſepto undique muniebatur, ne quis incautus ab eo pollueretur; in genere obſervandum eſt omnia loca fulmine icta declinare & circumſepire ſolitos fuiſſe, juxta Plutarchum in *Pyrrho*, ea opinione imbutos, quaſi Jupiter offenſus iis iræ ſuæ notam impreſſiſſet.

7. Qui patrimonia profuderant, in patrum ſe pulcra non admittebantur; quapropter parum abfuit, quin Democritus, quia bona paterna in peregrinatione & naturæ arcanorum indagatione abſumpſerat, ſepulcro fraudatus fuerit, prout teſtatur Diogenes Laertius in *ejus Vita*.

8. Qui obærati obibant; eorum enim corpora Athenis in creditorum poteſtate erant, nec inhumari licebat donec pro ære alieno ſatisfactum erat: unde patris Miltiadis corpus redimere Cimoni non licuit, niſi prius ejus debita & vincula aſſumpſiſſet.

9. Nonnulli ſontes, qui pœna capitali plectebantur, ſepultura deſtitui ſolebant, præſertim qui cruci affixi, aut palo ſuffixi erant; eorum enim cadavera avibus rapacibus & feris in prædam exponebantur; ad quem morem alludit Horatius *lib.* I. *epiſt.* XVI. *verſ.* 48.

> *Non hominem occidi, non paſces in cruce corvos.*

Ejuſdem moris meminit Juvenalis *Satyra* XIV. *verſ.* 77.

> *Vultur jumento, & canibus, crucibuſque relictis,*
> *Ad fœtus properat, partemque cadaveris affert.*

Fabularum Interpretes Promethei ſupplicium hoc adumbraſſe ſcribunt: quando a cadavere abſtinebant feræ, in cruce vel ſtipite fixum manebat, donec tempore exeſum putruiſſet: quem morem Scythis tribuit Silius *lib.* XIII.

> *At gente in Scythica ſuffixa cadavera truncis*
> *Lenta dies ſepelit, putri liquentia tabo.*

Nec in illa barbara gente ſola, ſed & inter populos, qui humaniores & meliores colebant mores, obtinuit iſta immanis conſuetudo; prout patet ex ſomnio Polycratis filiæ, quæ Jovem lavantem, ſolemque radiis perfundentem patris faciem vidiſſe ſomniavit; quæ mox impleta ſunt, quando ejus cadaver cruci affixum pluviæ & ſolis ardori expoſitum fuit, juxta Herodotum in *Thalia* ſeu *lib.* III. eodem referri debet Theodori Philoſophi reſponſum, qui Lyſimacho crucem ei minitanti regeſſit, perinde ſibi eſſe, ſive ſupra, ſive infra terram putreſcat, teſte Cicerone *Tuſcul. Quæſt. lib.* I.

10. In nonnullis locis infantulorum edentulorum corpora inhumari, nec in cineres converti ſolebant, juxta Plinium *Nat. Hiſt. lib.* VII. ad quem morem alludit Juvenalis *Satyra* XV. *vers.* 139.

Naturæ imperio gemimus, cum funus adultæ
Virginis occurrit, vel terra clauditur infans,
Et minor igne rogi. ——

Illorum qui publicum odium ſibi conflarant, quando fortunato caſu ſepulturam conſequebantur, tumulis inſilire lapideſque projicere in deteſtationis ſignum aſſueverant: cujus rei meminit Euripides in *Electra vers.* 327.

—— ἐνθρώσκει τάφῳ,
Πέτροις τε λεύει μνῆμα λάϊνον πατρός.
—— *inſultat ſepulchro,*
Saxiſque pulſat lapideum monumentum patris.

Nec inſolitum profligatorum ſontium reliquias e receptaculis effodere, & ſepulcri beneficio, quo jure merito exciderant, deſtituere, prout liquet ex innumeris exemplis.

Sacrilegi vulgo ſic habebantur: inſigne exſtat exemplum cujuſdam Cylonis viri nobili genere nati, qui ambitione elatus Athenarum arcem invaſit: dum autem ibi arcta obſidione premebantur, ipſemet ejuſque frater inde evaſerunt, ſuis ſociis obſeſſorum furori expoſitis, qui ad aras confugerunt, unde illos avellere non licuit, niſi prius promiſſa venia: ſed quamprimum perfugium reliquerant, fracta fide a Magiſtratu morte plexi ſunt, qui deinceps criminis poſtulatus in exilium abiit Diis jubentibus: nedum divinæ vindictæ ſatisfactum eſt, donec illorum tumuli diſturbati, cinereſque, qui in Attica repoſiti fuerant, extra confinia ejecti fuiſſent, teſte Plutacho *de ſera Numinis vindicta.*

Proditores eamdem pœnam ſubiiſſe patet ex infinitis exemplis, nominatim Phrynici Athenienſis, cujus monumentum, quia aliquamdiu poſt obitum majeſtatis reus peractus & damnatus erat, effoſſum eſt, & cinere extra Atticam expoſiti ſunt, teſte Lycurgo *Orat. in Leocratem.*

Similis fuit ſors hoſtium, qui legibus belli fractis, præter modum furentes eo malitiæ proceſſiſſent, ut templa ſacra diriperent, aliaque indigna flagitia patrarent: alias, qui legitimum & honeſtum hoſtem hunc in morem excepiſſet, immanis crudelitatis argutus fuiſſet.

Sed

Sed imprimis tyrannorum, qui omnium ferarum maxime noxiæ & inimicæ generi humano cenſebantur, hoc fuit dirum fatum: quapropter Dionem ſevere objurgatum fuiſſe, quia impediverat quominus Dionyſii majoris tumulum dirupiſſent, ejuſque cineres disjeciſſent Syracuſani, tradit Plutarchus in *Dione*. Periander Corinthiorum tyrannus (a nonnullis in numero ſeptem Sapientum recenſitus) ſuas reliquias ab ira & furore ſubditorum hac ratione ſervavit: duobus juvenibus juſſit, ut alta nocte in certa ſemita ambularent, primumque virum obvium occiſum privatim ſepelirent: iterum quatuor adoleſcentes miſit, qui duos priores interfectos humo mandarent, hos quatuor exceperunt alii, & iſtos alii plures, qui priores obvios eumdem in morem habuerunt: interim tyrannus duobus primis viris obvium ſe præbuit, a quibus interfectus eſt, & hoc dolo ejus tumulus omnes latuit; legendus Diogenes Laertius in *Periandro*.

Alia ratione ſuorum cinerum, quorum diſturbatio indigniſſimum opprobrium diriſſimumque infortunium cenſebatur, pacem tueri ſtudebant, ut unicum exemplum afferam; ſuum filium in Junonis Acrææ templo ſepelire ſtatuit Medea hac ſpe freta, fore ut loci ſanctitas inimicorum odium ab ejus cineribus arceat apud Euripidem *Medeæ vers.* 1378.

—— ἐπεί σφας τῇδ' ἐγὼ θάψω χερὶ,
Φέρυσ' ἐς Ηρας τέμενος Ακραίας Θεῦ,
Ως μή τις αὐτὺς πολεμίων καθυβρίσῃ,
Τύμβυς ἀνασπῶν. ——

—— *quia ego ſepeliam eos hac manu,*
Ferens in lucum Junonis Deæ Acrææ,
Ne quis hoſtium eos contumelia afficiat.
Sepulchrum revellens. ——

CAP. II.

De ceremoniis in morbo ac morte adhibitis.

QUANDO quis graviſſimo morbo laborabat, ramum rhamni & lauri ante fores ponere aſſueverant; hujuſce moris mentio fit apud Laertium in *Vita Bionis Boriſthenitæ lib.* IV. *ſegm.* 57.

Ράμνον τε κ) κλάδον δάφνης
Ὑπὲρ θύρην ἔθηκεν·
Απαντα μᾶλλον, ἢ θανεῖν,
Ετοιμος ὢν ὑπυργεῖν.

Rhamnumque & ramum lauri
Januæ impoſuit:
Cuncta magis, quam mori,
Paratus adminiſtrare.

Pri-

Prior harum plantarum deſtinata videtur ad Cacodæmones pellendos, contra quos præſentiſſimum remedium cenſebatur; quapropter ei interdum appoſita vox *ἀλεξίκακος*, ut in iſto Euphorionis fragmento:

—— *ἀλεξίκακον φύε ῥάμνον.*
—— *malorum depulſorem producito rhamnum.*

Laurus ei adjungebatur ad placandum Medicinæ Deum, qui, ut putabant, nullum damnum inferre poterat ulli loco, ubi ipſi obverſabatur memoria ſuæ dilectiſſimæ Daphnes; hujuſmodi ramos dicebant *ἀγυιεῖς*, juxta *Etymologici* Auctorem.

Hoc in loco non alienum erit obſervare, quod quando quis repentina morte peribat, Apollini adſcribebant; idcirco, cum Hector per duodecim dies inſepultus jacuiſſet ac ſingulari Deorum beneficio integer & a corruptione immunis ſervatus fuiſſet, Hecuba ipſum aſſimilat cuidam pereunti, non ex morbo languido ac lento, ſed repentina morte, priore exiſtente macilento atque abſumpto, poſteriore obeſo ac corpulento *Iliad. ω. vers.* 757.

Νῦν δέ μοι ἑρσήεις καὶ πρόσφατος ἐν μεγάροισι
Κεῖσαι, τῷ ἴκελος, ὅν τ' ἀργυρότοξος Ἀπόλλων
Οἷς ἀγανοῖς βελέεσσιν ἐποιχόμενος κατέπεφνεν.

Nunc autem mihi roſcidus ac recens in ædibus
Jaces, illi ſimilis, quem argenteo arcu inſignis Apollo
Suis mitibus telis ſuperveniens interfecit.

Dianæ tribuebatur ſubita mors mulierum; hinc Glaucus verba faciens de Hippodamia apud eumdem Poetam *Iliad. ζ. vers.* 205.

Τὴν δὲ χολωσαμένη χρυσήνιος Ἄρτεμις ἔκτα.
Hanc autem irata aureas habenas tractans Diana occidit.

Iterum Achilles optat ut Briſeis abrepta fuiſſet morte repentina potius quam exſtitiſſet cauſa diſſidii inter ſe & Agamemnonem *Iliad. τ'. vers.* 59.

Τὴν ὄφελ' ἐν νήεσσι κατακτάμεν Ἄρτεμις ἰῷ,
Ἤματι τῷ ὅτ' ἐγὼν ἑλόμην Λυρνησσὸν ὀλέσσας.
Quam utinam in navibus occidiſſet Diana ſagitta,
Die illo quo ego cepi Lyrneſſum populatus.

Mentem ſuam explicavit Poeta alio in loco, nim. *Odyſſ. ό. vers.* 406. ubi Eumæus refert, quod inſulæ Syriæ incolæ nunquam interirent morte languida, ſed ad ſummam ſenectutem provecti nulloque dolore cruciati abriperentur:

Πείνη δ' οὔποτε δῆμον ἐσέρχεται, οὐδέ τις ἄλλη
Νοῦσος ἐπὶ στυγερὴ πέλεται δειλοῖσι βροτοῖσιν·

Ἀλλ'

Ἀλλ' ὅτε γηράσκωσι πόλιν κατὰ φῦλ' ἀνθρώπων,
Ἐλθὼν ἀργυρότοξος Ἀπόλλων Ἀρτέμιδι ξὺν,
Οἷς ἀγανοῖς βελέεσσιν ἐποιχόμενος κατέπεφνεν.

Fames autem nunquam populum invadit, neque aliquis alius
Morbus teter adeſt miſeris hominibus:
Sed quando ſeneſcunt in civitate nationes hominum,
Veniens argenteo arcu inſignis Apollo cum Diana,
Suis mitibus telis ſuperveniens interemit.

Rurſus Ulyſſes ab ſua matre in inferis ſciſcitatur, num perierit longo morbo, vel manu Dianæ *Odyſſ.* λ. *vers.* 170.

Ἀλλ' ἄγε, μοὶ τόδε εἰπὲ, καὶ ἀτρεκέως κατάλεξον,
Τίς νύ σε κὴρ ἐδάμασσε τανυλεγέος θανάτοιο,
Ἢ δολιχὴ νοῦσος, ἢ Ἄρτεμις ἰοχέαιρα
Οἷς ἀγανοῖς βελέεσσιν ἐποιχομένη κατέπεφνεν;

Sed age, mihi hoc dic, ac vere narra.
Quod te fatum edomuit aſperæ mortis,
Aut longus morbus, aut Diana ſagittis gaudens
Suis mitibus telis ſuperveniens occidit?

Alia exempla ad id facientia afferri poſſunt; hæc opinio nititur in eo, quod Apollo pro ſole, & Diana pro luna utplurimum accipiatur; qui planetæ magnam vim in vitam humanam habere cenſebantur, juxta Heraclidem (vel potius Heraclitum) Ponticum *de Allegor. Hom.* & Euſtathium *ad Iliad.* ζ. *vers.* 205. & *Iliad.* τ'. *vers.* 59. &c.

Omnes fato functi in ditione ac poteſtate Deorum inferorum eſſe exiſtimabantur, ideoque e vita diſcedere nemo poterat, donec quidam ex capillis ei reſecatus conſecraretur ipſis; hinc ab Euripide inducitur Mors enſem geſtans atque Alceſtidi crinem aliquem ſecatura, quæ, ſic fatis volentibus, in locum mariti ſui Admeti peritura erat, *Alceſtide vers.* 74.

Ἡ δ' οὖν γυνὴ κάτεισιν εἰς ᾅδου δόμους.
Στείχω δ' ἐπ' αὐτὴν, ὡς κατάρξωμαι ξίφει·
Ἱερὸς γὰρ οὗτος τῶν κατὰ χθονὸς θεῶν,
Ὅτου τόδ' ἔγχος κρατὸς ἁγνίσει τρίχα.

Hæc enim mulier deſcendet in Plutonis domos.
Accedo autem ad eam, ut gladio ſacra auſpicer:
Iſte enim eſt ſacer Diis inferis,
Cujus hic gladius luſtrarit capillum capitis.

Quem locum tranſcripſit Virgilius, juxta Macrobium *Saturnal.lib.*v. *c.*XIX. ubi tradit, quod cum Dido præmature ſibi mortem conſciverit, crine

ne a Proſerpina non abſciſſo, ideo aliquantiſper luctata, cui mortem oppetere non liceret, donec Iris a Junone delegata magnum illud beneficium in eam contulerit *Æneid. lib.*IV. *vers.*693.

Tum Juno omnipotens, longum miſerata dolorem
Difficileſque obitus, Irin demiſit Olympo,
Quæ luctantem animum nexoſque reſolveret artus;
Nam, quia nec fato merita nec morte peribat,
Sed miſera ante diem, ſubitoque accenſa furore,
Nondum illi flavum Proſerpina vertice crinem
Abſtulerat, Stygioque caput damnaverat Orco:
Ergo Iris croceis per cœlum roſcida pennis,
Mille trahens varios adverſo ſole colores,
Devolat, & ſupra caput adſtitit; Hunc ego Diti
Sacrum juſſa fero, teque iſto corpore ſolvo:
Sic ait, & dextra crinem ſecat; omnis & una
Dilapſus calor, atque in ventos vita receſſit.

Quo fundamento iſta opinio niteretur, certo declarari non poteſt; ſed vero abſimile non videtur ortum debere cuidam ritui in ſacrificiis uſurpato, ubi ex victimæ fronte nonnulli pili deſecati Diiſque oblati tanquam ſacrificii primitiæ; hinc ex quorumdam opinione id ipſum a Morte in eos, qui ablegabantur ceu victimæ Diis inferis, fieri ſolitum.

Quando mortem jam ipſos occupare ſentiebant, Mercurio, cujus munus erat animas ad inferos devehere, preces fundebant; hujuſce rei exemplum extat in quadam Dea matrona, quæ e vita per venenum hauſtum diſceſſura, primo Mercurium ſupplex orat, ut ei det jucundum fauſtumque iter, ac in locum opportunum imperii Plutonis ipſam deducat, teſte Valerio Max. *lib.*II. *cap.*VI. Hæc vota, ſive Mercurio, ſive cui alii Deorum oblata, *ἐξιτήριοι εὐχαὶ* dicta ſunt, quod generale nomen eſt omnium votorum ante *profectionem*, iterve ſuſceptorum: nam *Etymologici* Auctor explicat *ἐξιτηρίυς εὐχὰς, ἐφοδίυς τοῖς πρὸς ἔξοδον ἔχυσιν, ἢ πρὸς θάνατον:* quod prius obſervatum, ubi *de Feſtis* egimus.

Amici & cognati, videntes illos jamjam morituros, ad lectum, ubi decumbebant, taciti accedebant, ut ſupremum vale ipſis dicerent, eorumque verba inter moriendum prolata arriperent, quæ nunquam irreverenter repetebant; unde Andromache, cum occaſio iſtud officium Hectori præſtandi oblata non fuiſſet, hunc in modum lamentatur apud Homerum *Iliad, ώ. verſ* 743.

Οὐ γάρ μοι, θνήσκων λεχέων ἐκ χεῖρας ὄρεξας,
Οὐδέ τι μοι εἶπες πυκινὸν ἔπος, ὅ τέ κεν αἰεὶ
Μεμνήμην, νύκτας τε καὶ ἤματα δακρυχέυσα.
Non enim mihi moriens e lectis manus porrexiſti,
Neque aliquod mihi dixiſti prudens dictum, cujus certe perpetuo
Recordarer, nocteſque dieſque lacrymas fundens.

Deo-

Deoſculabantur & amplexabantur moribundos, verbaque noviſſima ex eorum ore excipiebant; hujuſmodi conſuetudo fuit antiquiſſima, cum ex populis Orientalibus fuerit orta; exſtat enim apud Sacros Scriptores, Joſephum *ruiſſe in collum parentis Jacobi*, quando in lecto mortuus jacebat, *cumque deoſculatum fuiſſe*, *Geneſ. cap.* L. *vers.* I. Similiter ſtudebant extremum ejus ſpiritum in os excipere, ſibi fingentes ipſius animam una cum eo exſpirare, & in ſua corpora ingredi: tempore autem, quo decedebat, æra pulſari ſolebant, quorum ope Cacodæmones & ſpectra facillime depelli credebantur, quippe quod eorum formæ aereæ tam horrido ſono ſuſtinendo non pares eſſent, juxta Theocriti Scholiaſtem; ſic fingebant nihil timendum manibus a Furiis, eaſque ſecure deduci in tranquillimas Elyſiorum camporum ſedes: vetus enim opinio per animos hominum pervaſerat, nim. cum duplex eſſet in inferis domicilium, unum ad dextram amœnum jucundumque, alterum ad ſiniſtram deſtinatum animabus hominum facinoroſorum ac nequiſſimorum, Furias ſemper paratas ſtetiſſe ad manes in locum cruciatuum abripiendas; eo reſpicit Virgilius *Æneid. lib.* VI. *vers.* 540.

Hic locus eſt, partes ubi ſe via findit in ambas,
Dextera, quæ Ditis magni ſub mœnia tendit,
Hac iter Elyſium nobis; at læva malorum
Exercet pœnas, & ad impia Tartara mittit.

Mors & quæcunque ad eam ſpectabant, erant inauſpicata ac malorum præſaga, ideoque mollioribus verbis ſæpius exprimuntur; ſic *mori* vulgo effertur ἀπογίνεσθαι, cui reſpondet Latinum *denaſci*: aliquando dicitur οἴχεσθαι *defungi*, & οἰχόμενοι *defuncti*, ita Chion *in epiſt. ad Platonem* ait, ἐξ ἀνθρώπων ἀπελεύσομαι, *ex hac vita jamjam migrabo*: eodem ſenſu occurrit apud Latinos vox *abitio*, quæ idem ſignificat ac mors, juxta Feſtum & *abiit*; ut cum Plinus *lib.* II. *epiſt.* I. ſcribit, *Virginius Rufus plenus annis abiit, plenus honoribus*: ſic quoque Græci utuntur verbo βεβίωκε, & Latini *vixit*, & *fuit*; quemadmodum videre eſt apud Virgilium *Aeneid. lib.* II. *vers* 325.

—— fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum. ——

Tibullus, cum pluribus aliis, eamdem phraſim uſurpavit *lib.* III. *eleg.* V.

Vivite fœlices, memores & vivite noſtri,
Sive erimus, ſeu nos fata fuiſſe velint.

Quandoque adhibent κέκμηκε, & καμόντες: ita Homerus *Iliad.* γ'. *vers.* 278.

—— καὶ οἳ ὑπένερθε καμόντας
Ανθρώπȣς τίννυσθον, ὅ τις κ' ἐπίορκον ὀμόσσῃ.

——— *& qui ſub terra mortuos*
Homines punitis, quicumque perjurium juraverit.

Iterum *Odyſſ.* λ'. *vers.* 475.

——— βροτῶν εἴδωλα καμόντων,
——— *hominum ſimulacra mortuorum.*

Verum frequentiſſime occurrunt vocabula a ſomno deſumpta, ad quem proxime accedit mors; hinc Poetæ fingunt fratres eſſe, & κοιμᾶσθαι ſive εὕδειν vulgo accipiuntur pro *mori*; ſic Callimachus *epigram.* x.

Τῇ δε Σάων, ὁ Δίκωνος, Ακάνθιος ἱερὸν ὕπνον
Κοιμᾶται. ———
Hac tellure Saon requieſcit Acanthius, ortus
Patre Dicone. ———

Et *epigram.* XVII.

——— ἡ δ' ἀποβρίζει
Ενθάδε τὸν πᾶσαις ὕπνον ὀφειλόμενον.
——— *ſed ipſa*
Omnibus hic ſomni munera danda capit.

Orpheus eadem translatione uſus eſt in *Argonaut. vers.* 540.

Εὕδεις, Αγνιάδη, γλυκερῷ βεβολημένος ὕπνῳ,
Dormis, Agniades, dulci percuſſus ſomno.

Plura alia hujuſmodi loca ſunt obvia tam in profanis quam ſacris Scriptoribus; adeoque vulgaris erat iſte modus loquendi apud priſcos Chriſtianos, ut ipſorum ſepulchreta dicerentur κοιμητήρια, quod convenit cum voce εὐναςήρια apud Lycophronem *Caſſandra vers.* 583.

Σιθῶνος εἰς Θυγατρὸς εὐναςήριον.
Ad Sithoniæ prolis ſepulcrum.

CAP. III.

De ritibus ante exequias uſurpatis.

SIMUL ac quis animam efflaverat, oculi ei premebantur, quod dicebatur καθαιρεῖν, συναρμόττειν, συγκλείειν τοὺς ὀφθαλμοὺς vel τὰ βλέφαρα, &c. Hujuſmodi ritus tam univerſaliter obtinuit, ut nemo, tantillum exercitatus in lectione veterum Scriptorum, in eo peregrinus eſſe poſſit; unde factum, ut

ut *καταμύειν* adhiberetur pro *θνήσκειν*. Hoc autem ritu videntur non modo caviſſe, ne horror aliquis circumſtantibus oboriretur, ſed etiam ipſis mortuis quodammodo gratificari voluiſſe: ſolet enim omnibus curæ eſſe, ne quid turpe & inhoneſtum in extremo momento ipſis accidat, verum ut membris decenter compoſitis e vita migrent. Sic de Polyxena moriente Talthybius apud Euripidem *Hecubæ vers.* 568. loquitur:

> —— ἡ δὲ, καὶ θνήσκουσ᾽, ὅμως
> Πολλὴν πρόνοιαν εἶχεν εὐσχήμως πεσεῖν,
> Κρύπτειν θ᾽, ἃ κρύπτειν ὄμματ᾽ ἀρσένων χρεών.

> —— *illa vero etiam moriens, tamen*
> *Magnam ſolicitudinem habuit decenter ut caderet,*
> *Et occultaret, quæ occultare ab oculis virorum convenit.*

Unde os etiam mortuorum claudebant, quod Agamemnonis umbra queritur a Clytæmneſtra factum non fuiſſe *Odyſſ.* λ΄. *vers.* 419.

> —— οὐδέ μοι ἔτλη ἰόντι περ εἰς Ἀΐδαο
> Χερσὶ κατ᾽ ὀφθαλμοὺς ἑλέειν, σύν τε στόμ᾽ ἐρεῖσαι.

> —— *neque mihi voluit ad Plutonis domum eunti*
> *Manibus oculos concludere, atque os componere.*

Celebre eſt Auguſti Imperatoris Romani exemplum, qui *die ſupremo, petito ſpeculo, capillum ſibi comi, ac malas labentes corrigi præcepit*, ut refert Suetonius in *Auguſto cap.* XCIX.

Deinde ejus facies obtegebatur; hinc Hippolytus jamjam moriturus petit a Theſeo patre, ut ei præſtet iſtud officium, teſte Euripide in *Hippolyto vers.* 1358.

> Κρύψον δέ μου πρόσωπον ὡς τάχος πέπλοις.

> *Tegito autem faciem meam quam celerrime peplis.*

Enimvero omnia fere circa defunctos munera peragebantur a genere proximis; nec quidquam pejus alicui accidere poterat, quam iſtis exequiarum juſtis carere; mortem ipſam anteponere videtur Electra apud Sophoclem; innumera exempla eo facientia adduci poſſent, niſi res notior quam quæ pluribus confirmetur. Affines quoque ſuppeditabant univerſos ſumptus in funera omnemque eorum curationem & adminiſtrationem ſuſcipiebant; ſi excipias viros ampliſſimos ac præſtantiſſimos, qui ſæpiſſime publico funere donabantur, impenſis ad id ex ærario ſuggeſtis; ſic Democrito Abderæ, Zenoni & Ariſtidi Athenis, Epaminondæ Thebis, Gryllo Xenophontis filio Mantineæ, aliiſque pluribus, funera ſumptu publico celebrata ſunt.

Ut ad propoſitum revertamur, antequam corpus frigidum foret, omnia membra in juſtam longitudinem extenſa rite componebant, quod dicebant ἐκτείνειν vel ὀρθοῦν: hinc ancilla apud Euripidem *Hippolyto vers.* 786. quamprimum Phædra animam edidiſſet, nonnullas ſui ſexus advocat ad iſtud officium præſtandum:

> Ορθώσατ᾽, ἐκτείνοντες ἄθλιον νέκυν,
> Πικρὸν τό δ᾽ οἰκούρημα δεσπόταις ἐμοῖς.
>
> *Rectam collocate, extendentes miſerum cadaver,*
> *Acerbum* eſt *hoc miniſterium dominis meis.*

Paucis interjectis Chorus ait *ibid.*

> Ηδη γὰρ ὡς νεκρόν νιν ἐκτείνουσι δή.
>
> *Jam enim ut cadaver* componi ſolet, *ipſam extendunt.*

Tum cadaver abluebatur; unde Alceſtis apud Euripidem *vers.* 146. appropinquante fatali die, qua mortem pro conjuge Admeto oppeteret, ſeipſam in fluvio lavabat:

> Επεὶ γὰρ ᾔσθεθ᾽ ἡμέραν τὴν κυρίαν
> Ηκουσαν, ὕδασι ποταμίοις λευκὸν χρόα
> Ελούσατ᾽ ——
>
> *Poſtquam enim ſenſit fatalem diem*
> *Adeſſe, fluviali aqua candidum corpus*
> *Lavit.* ——

Plato in *Phædone* narrat, Socratem, antequam ſupplicio afficeretur, ſeipſum lavaſſe, ut mulieres negotio exſolveret; iſtud enim officium vulgo perſolvebatur a fœminis cognatis defuncti; nec alii ad id adhibiti niſi urgente neceſſitate; ita legimus pauperem Theagenem, orbum uxore, liberis, & affinibus, a Cynicis Philoſophis ablutum fuiſſe, teſte Galeno *de methodo medendi lib.* XIII. *cap.* XV. Quibuſdam in locis erant vaſa in templis huic uſui deſtinata, dictaque a Latinis *labra*, unde nonnulli deducunt vocem *delubrum*, juxta Aſconium *de divinatione*.

Dein inungebatur cadaver; Plinius *Nat. Hiſt. lib.* XIII. *cap.* I. refert, Græcos nullo unguento uſos fuiſſe uſque ad tempora Alexandri M. quibus ex Perſia illud aſportarant; Homerus ipſe, etſi morem ungendorum mortuorum ſæpius meminerit, tamen nihil aliud præter oleum adhibet; hunc in modum ungitur Patroclus *Iliad.* σ᾽. *vers.* 350.

> Καὶ τότε δὴ λούσαντο, καὶ ἤλειψαν λίπ᾽ ἐλαίῳ.
>
> *Tumque ſtatim laverunt, & unxerunt pingui oleo.*

Verum

Verum Athenæus *Deipnoſoph. lib.* xv. contendit Homeri oleum idem fuiſſe ac *μύρον*, ſeu *unguentum* proprie ſic dictum; & Solonem civibus ſuis unguentorum uſum conceſſiſſe, ſoliſque mancipiis interdixiſſe ne iis perfricarentur, tradit Plutarchus in *ejus Vita*: hinc probabile videtur, Græcis, utut illa pretioſa unguenta a Perſis ſuppeditata plane ignorarint, nihilominus uſum alterius generis non incognitum fuiſſe.

Cadavere abluto unctoque, veſte obvolvebatur, quæ nihil aliud quam vulgare *pallium* fuiſſe videtur, quo alias amiciebantur, juxta Apulejum *Florid. lib.* I. prout legimus de *toga* a Romanis uſurpata: ſic Miſenus apud Virgilium *Æneid. lib.* VI. *verſ.* 218. primum lavatus & unctus, deinde juxta morem lecto impoſitus, veſtimentis, quæ gerere ſolitus erat, involutus eſt:

Pars calidos latices & abena undantia flammis
Expediunt, corpuſque lavant frigentis, & ungunt:
Fit gemitus: tum membra toro defleta reponunt,
Purpureaſque ſuper veſtes, velamina nota,
Conjiciunt. ——

Poſtea pretioſa & ſplendida veſte ornabatur cadaver; hinc Socrati, antequam mortiferam potionem biberet, tunicam palliumque pretioſum attuliſſe Apollodorum referunt Laertius in *Socrate* & Ælianus *Var. Hiſt. lib.* I. *cap.* XVI. cum ille Philoſophus ante mortem ad funus ſe accingere optaret. Philoclem quoque Athenienſium thalaſſiarcham, a Lyſandro Spartano devictum mortique addictum, ſeipſum laviſſe ac ſplendida chlamyde amiciviſſe, antequan ad ſupplicium dederetur, ſcribit Plutarchus in *Lyſandro*. Idem legitur de Alceſtide apud Euripidem *loco* paulo ante adducto:

Επεὶ γὰρ ἤσθεθ' ἡμέραν κυρίαν
Ηκεσαν, ὕδασι ποταμίοις λευκὸν χρόα
Ελέσατ', ἐκ δ' ἑλἕσα κεδρίνων δόμων
Εσθῆτα, κόσμον τ', εὐπρεπῶς ἠσκήσατο.

Poſtquam enim ſenſit fatalem diem
Adeſſe, fluviali aqua candidum corpus
Lavit, & accipiens ex cedrinis arcis
Veſtem, & ornamenta, decore ſe ornavit.

Totum corpus iſta veſte tegebatur, quæ utplurimum albi coloris, ut occurrit apud Homerum de Patroclo loquentem *Iliad.* σ. *verſ.* 352.

Εν λεχέεσσι δὲ θέντες ἑανῷ λιτὶ κάλυψαν
Ες πόδας ἐκ κεφαλῆς, καθύπερθε δὲ φάρεϊ λευκῷ.
In lectis vero poſitum peplo ſubtili texerunt
Ad pedes a capite, deſuper autem palla candida.

Unde Artemidorus *Oneirocrit. lib.* II. *cap.* III. pro omine infauſto mortiſque præſagio habet, ſi quis ægrotans veſte alba cinctus ſit; iſte color adhibitus

hibitus videtur ad ſignificandam ſimplicitatem & innocentiam defuncti, teſte Plutarcho *Quæſt. Rom.* De iſto indumento tam ſolliciti erant, ut id, etiam dum viverent, ſibi amiciſque ſæpius compararent: ſic Penelope ſuos procos compellans inducitur ab Homero *Odyſſ.* β. *verſ.* 96.

Κῦροι, ἐμοὶ μνηςῆρες, ἐπεὶ θάνε δῖος Ὀδυσσεύς,
Μίμνετ' ἐπειγόμενοι τὸν ἐμὸν γάμον, εἰσόκε φᾶρος
Εκτελέσω (μή μοι μεταμώλια νήματ' ὄληται)
Λαέρτῃ ἥρωϊ ταφήϊον, εἰς ὅ τε κέν μιν
Μοῖρ' ὀλοὴ καθέλῃσι τανηλεγέος θανάτοιο.

Juvenes, mei proci, poſtquam mortuus eſt divinus Ulyſſes,
Suſtinete urgentes meas nuptias, donec linteum
Perfecero (ne mihi vana fila pereant)
Laerti heroi pollinctum, quando tandem ipſum
Fatum malum prehenderit aſperæ mortis.

Pariter Euryalo occiſo, ejus mater lamentans introducitur a Virgilio *Æneid. lib.* IX. *verſ.* 486.

—— *nec te tua funera mater*
Produxi, preſſive oculos, aut vulnera lavi,
Veſte tegens, tibi quam noctes feſtina dieſque
Urgebam, & tela curas ſolabar aniles.

Sed diſceptari poteſt, an revera confecta fuerint in funebria veſtimenta, aut ſolummodo ut ea induerentur & ad priorem uſum accommodarentur, ſi homo moreretur; cum (ut jam obſervatum) veſtibus, quibus accincti dum viverent, involvi ſolerent cadavera. Poſterius magis probabile videtur ex verbis, quæ *ibid.* addit Penelope:

Μήτις μοι κατὰ δῆμον Ἀχαιϊάδων νεμεσήσῃ,
Αἴκεν ἄτερ σπείρου κεῖται, πολλὰ κτεατίσσας.

Ne aliqua me in populo mulierum *Græcarum culpet,*
Si quidem abſque tegumento jacuerit, multa poſſidens.

Nec valde rationi conſentaneum, quod mater ſeipſam ſolaretur texendo ferale amiculum pro ſuo puero, qui, ut veriſimile fit, tum multos annos vixerat: quidquid ſit, obſervari poteſt Lacedæmonios hac in re, ut & in plurimis aliis, a cæteris Græcis diffidere; cum enim aliis in locis defuncti amiciebantur veſtitu pretioſo, quo nullus, exceptis pauperioribus, unquam carebat, Spartanorum Legiſlator juſſit ut viri præſtantiſſimi ac illuſtriſſimi ſepelirentur cum rubra tunica, quam vulgo gerebant milites, reliquis vero omnino denegata, teſte Æliano *Var. Hiſt. lib.* VI. *cap.* VI. nam penitus abſonum ac minime conveniens putabat, eos, qui per totum vitæ

tæ curriculum divitias ornatuſque ſupervacaneos contemnere aſſueverant, iiſdem tegendos eſſe poſt mortem: nec ulla unguenta aut ſuffimenta pretioſa illic adhibita, cum cenſerentur nihil conducere ad fœlicitatem mortui, & Lacedæmoniorum gravitatem minime decere.

Proxime ornabatur cadaver ſertis floridis ramiſque viridibus: ſic Talthybius apud Euripidem *Troad. verſ.* 1143. Hecubam hortatur ut nepotem ſuum Aſtyanactem exornet:

—— πέπλοισιν ὡς περιςείλῃς νεκρὸν,
Στεφάνοις θ᾽, ὅση σοι δύναμις, ὡς ἔχει τὰ σά.
—— ut peplis adornes cadaver,
Coroniſque, quantum potes, ut tua tunc fert fortuna.

Quando viri ampliſſimi ac clariſſimi occumbebant in exteris regionibus, ipſorum reliquiæ domum in urnis aſportatæ decorabantur ritibus ſolitis in aliis parentalibus, ſed potiſſimum iis, de quibus dicturus ſum: Plutarchus in *Demetrio* tradit, ab univerſis civitatibus, per quas devehebantur Demetrii cineres, miſſi viri atrati, qui ſacræ urnæ obviam irent, aliique ad exequias decorandas & proſequendas, aut ſaltem ad coronas urnæ ingerendas. Ab eodem Scriptore memoriæ proditum eſt in *Vita Philopœmenis*, quod ipſius reliquiæ ab hoſtibus catenatis cum pompa deductæ fuerint, ipſaque urna præ vittarum & coronarum numero conſpectui pene adempta fuerit. Iſte ritus deſumptus fuit vel a Ludis, in quibus victores præmio donabantur coronis frondeis, ad indicandum mortuum decurriſſe vitæ ſuæ ſpatium, ſecundum Suidam; aut adſcitus fuit ad adumbrandum puras ac perpetuas voluptates, quibus defuncti perfundendi poſt migrationem ex hac vita ærumnoſa atque miſerrima, juxta Clementem Alexandrinum *Strom. lib.* II. *cap.* VIII. nam coronæ denotabant lætitiam & hilaritatem, ideoque iis vulgo ornata convivia & feſta: idem obſervandum de unguentis ac ſuffitibus, quæ hilaritatem & jucunditatem ſemper comitabantur; ad utrumque hunc ritum ingenioſe alludit vetus Poeta apud Stobæum *Serm.* cxx. *verſ.* 69.

Οὐ μὲν γὰρ ὕτως ἂν ποτ᾽ ἐςεφανωμένοι
Πρύκείμεθ᾽ ἄνθεσ᾽, ὐδὲ κατακεχρισμένοι,
Εἰ μὴ καταβάντας εὐθέως πίνειν ἔδει.
Διὰ ταῦτα γάρ τοι καὶ καλῦνται μακάριοι,
Πᾶς γὰρ λέγει τις, ὁ μακαρίτης οἴχεται.

Nunquam enim ſic coronis redimiti
Etſi florum appetentes eſſemus, nec unguentis delibuti,
Niſi ſtatim ut deſcendimus bibere nos oporteret:
Propterea enim beati etiam vocantur,
Nam ſingulis ita loqui moris eſt, beatus mortem obiit.

Deinde cadaver προτίθεσθαι, *collocare* pergebant; aliquando humi collocatum, aliquando ſuper ſandapila, quæ dicebatur λέκτρον, φέρτρον aut φέρετρον, quæ-

quæque multiplicibus coloribus contegebatur; ex nonnullorum ſententia cadaver primo humi poſitum, poſtea ſuper feretro elatum. Iſtud officium, ut pleraque ſuperiora, a genere proximis perſolvebatur; hinc Lyſias *Orat. de cæde Eratoſthenis*, inter gravia adjuncta mortis Eratoſthenis, Athenis a triginta Tyrannis capite damnati, illud minimum non habet, quod *eum collocaſſent*, quippe in ſe transferrent munus ad ſolos genere proximos ac chariſſimos jure pertinens: ſimiliter Tiberius Cæſar a Dione *lib.* VIII. reprehenditur, non tantum quod Liviam ægrotantem inviſere neglexiſſet, ſed propria manu eam defunctam non *collocaſſet*. Locus, ubi poſita cadavera, in ipſo ædium aditu erat, qui cum aliquando diceretur προνώπιον, inde mortui vocati προνωπεῖς: ſic apud Euripidem *Alceſtide vers.* 141.

> Η δὲ προνωπὴς ἐςι καὶ ψυχοῤῥαγεῖ.
> *Ipſa autem eſt morti vicina & agit animam.*

Hac ratione collocabatur cadaver, ut omnibus inquirere liceret, an defunctus vulneribus aliiſve ſignis mortis immaturæ ac violentæ confoſſus fuiſſet, ſecundum Pollucem *lib.* VIII. *cap.* VII. Porro animadvertendum: pedes januam verſus ſemper converſos fuiſſe: hinc Perſius *Sat.* III. *vers.* 103. canit:

> —— *tandemque beatulus alto*
> *Compoſitus lecto, craſſiſque lutatus amomis,*
> *In portam rigidos calces extendit.* ——

Achilles apud Homerum *Iliad.* τ. *vers.* 211. loquitur de Patroclo hunc in modum poſito:

> Ος μοι ἐνὶ κλισίῃ δεδαϊγμένος ὀξέϊ χαλκῷ
> Κεῖται, ἀνὰ πρόθυρον τετραμμένος. ——

> *Qui mihi in tentorio confoſſus acuto ære*
> *Jacet in veſtibulum* pedibus *converſus.* ——

Ubi diſcimus ex Scholiaſte, quod iſto ritu ſignificarent ſe nunquam redituros poſtquam elati fuiſſent. Interea dum corpus ibi jaceret, ſemper cuſtodiri ſolitum, ut vis ac contumelia ab eo arcerentur; unde Achilles ſubjicit *loco* mox *cit. vers.* 212.

> —— ἀμφὶ δ' ἑταῖροι
> Μύρονται. ——
> —— *circum autem ſocii*
> *Lugent.* ——

Et paulo ante *vers.* 23. videmus eumdem tam ſollicitum atque anxium, ne muſcæ vermeſque cadaver contaminarent, ut hinc in prælium ire nequiret, donec Thetis illud ſecurum præſtare pollicita fuerit:

——

— ἀλλά μάλ' αἰνῶς
Δείδω μή μοι τόφρα Μενοιτίου ἄλκιμον υἱὸν
Μυῖαι καδδῦσαι κατὰ χαλκοτύπους ὠτειλὰς
Εὐλὰς ἐγγείνωνται, ἀεικίσσωσι δὲ νεκρόν·
Ἐκ δ' αἰὼν πέφαται, κατὰ δὲ χρόα πάντα σαπείη.

— *ſed perquam graviter*
Timeo ne mibi interea Menœtii fortem filium
Muſcæ ingreſſæ per ære inflicta vulnera
Vermes intus generent, deturpentque cadaver:
Vita autem adempta eſt, inque corpore omnia putreſcant.

Quando quis Athenis obæratus occumberet, aliquid magis timendum erat; nam hujus civitatis leges permittebant creditoribus cadaver corripere ac ſepultura privare, donec æris alieni ſolutio facta fuiſſet; quapropter Miltiadis in carcere defuncti cadaver, cum parum abeſſet quin inhumatum jaceret, ipſius filius Cimon nulla alia ratione redimere potuit, quam patris ære alieno & compedibus aſſumptis.

Paulo ante inhumationem, in os cadaveris inſertus eſt nummus, qui habebatur Charontis naulum ad defunctorum animas trans aquas Stygias trajiciendum: iſte nummus nonnullis dictus καρκήδοντα, ut Suidæ, aliis δανάκη, ut Heſychio, δανάκη, vel δανάκης, a δάνος *fœnus*, ſeu *præmium*; aut quia dabatur τοῖς δανοῖς, ſive *defunctis*, a voce δανά ſeu *ligna arida*, ſecundum *Etymologici* Auctorem: conficiebat tantum unum ὀβολόν. Ariſtophanes quidem *Ranis Act.* 1. *Scen.* 11. *pag.* 217. *Edit. Aurel. Allobrog.* inducit Herculem Baccho dicentem, ei ſolvendos eſſe duos obolos:

ΗΡ. Ἐν πλοιαρίῳ τυννουτωί σ' ἀνὴρ γέρων
Ναύτης διάξει, δύ' ὀβολὼ μισθὸν λαβών.
HE. *In navicula tantillula te quidam ſenex*
Nauta rajiciet, duobus obolis pro mercede acceptis.

Verum hæc a Comico dici tantum videntur ad cavillandum Judices in quibuſdam Athenienſium foris, qui juridico conventu finito duobus obolis donabantur; hinc Bacchus mox ſubjungit:

ΔΙ. Φεῦ! ὡς μέγα δύνασθον πανταχοῦ δύ' ὀβολώ;
BA. *Eheu! quantum poſſunt ubique duo oboli?*

Quapropter Meurſius, interpretans hunc locum de more circa defunctos uſurpato, & ex Scholiaſte ſubjiciens pretium ad tres obolos poſtea auctum fuiſſe, Auctoris mentem non perſpexiſſe videtur; nihil enim magis perſpicuum eſſe poteſt, quam quod Scholiaſtes intelligendus ſit de δικαστικῷ μισθῷ, ſeu *præmio Judicibus dato*, quod conſtituebant duo oboli, & deinde tres. Hujuſmodi ritus non obtinebat illis in locis, quæ prope inferos ſita fin-

gebant, quæque recta via eo ducebant, ſecundum *Etymologici* Auctorem *Voc.* Δανάκης: Strabo *Geogr. lib.* VIII. ſpeciatim tradit, Hermionenſes pro immunitate contendiſſe.

Præterea in os cadaveris ingerebatur placenta quædam, polline, melle, &c. condita, ideoque μελιττοῦτα dicta Suidæ, & aliis. Ea utebantur ad rabiem Cerberi inferorum janitoris ſedandam, & ut illius ope tutus ac facilis aditus ipſi pateret; ad hanc reſpicit Ariſtophanes *Lyſiſtr. pag.* 858. *Edit. Amſtelod.*

—— σορὸν ὠνήσει,
Μελιττοῦταν ἐγὼ καὶ δὴ μάξω.
—— *funeris arcam emet,*
Mellitam vero offam ego præparabo.

Hujuſce moris commentarium paulo plenius nobis tradidit Virgilius, quando Sibyllæ & Æneæ iter ad umbras Stygias deſcribit *Æneid. lib.* VI. *verſ.* 417.

Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Perſonat, adverſo recubans immanis in antro:
Cui vates, horrere videns jam colla colubris,
Melle ſoporatam & medicatis frugibus offam
Objicit; ille, fame rabida tria guttura pandens,
Corripit objectam, atque immania terga reſolvit
Fuſus humi, totoque ingens extenditur antro:
Occupat Æneas aditum, cuſtode ſepulto,
Evaditque celer ripam irremeabilis undæ.

Antequam huic capiti finis imponatur, obſervandum eſt, totam ceremoniam collocandi ac amiciendi mortuos, ipſamque aliquando ſepulturam, appellari συγκομιδὴν, teſte Æſchyli Scholiaſte: in eumdem ſenſum uſurpatur verbum συγκομίζειν cum ſuis derivativis apud veteres Scriptores; ſic Sophocles *Ajace Flagell. verſ.* 1067.

Οὗτος, σὲ φωνῶ τόνδε τὸν νεκρὸν χεροῖν
Μὴ συγκομίζειν, ἀλλ' ἐᾷν ὅπως ἔχει.

Heus tu, tibi dico hoc cadaver manibus
Ne componas, ſed ſinas ita ut eſt.

Porro notandum eſt, per illud tempus capillos defuncti appenſos fuiſſe januæ, ut oſtenderent familiam jacere in luctu ac mœrore; imo, donec cadaver domo elatum fuiſſet, pro foribus ſtabat vas aquæ dictum ἀρδάνιον Suidæ, Polluci *lib.* VIII. *cap.* VII. ἀρδανία, γάστρα Heſychio, & ex materia, qua ſæpiſſime conficiebatur, ὄστρακον, ut apud Ariſtophanem *Concionatr. pag.* 740. *Edit. Amſtelod.*

Ὕδα-

Ὕδατός τε κατάθυ τὔςρακον πρὸ τῆς θύρας.
Aquæque colloca lagenam pro foribus.

Semichorus apud Euripidem *Alceſtide verſ.* 98. nullum iſtorum ſignorum videns vix adduci poteſt ut credat Alceſtim mortuam;

Πυλῶν πάροιθεν δ' ὐχ ὁρῶ
Πηγαῖον, ὡς νομίζεται
Γε, χέρνιβ' ἐπὶ φθιτῶν πύμαις,
Χαῖτά τ' ὔτις ἐπὶ πρόθυρα τομαῖ,
ος, ἃ δὲ νεκύων πένθεσι πιτνεῖ.
Non enim video ante fores
Fontanam, ut receptum eſt moribus,
Aquam cadaveri lavando deſtinatam pro defunctorum foribus,
Comaque nulla ad veſtibulum ſecta eſt, *quæ*
Profecto accidunt in luctu mortuorum.

Iſtud vas adhibebatur, ut qui circa cadaver verſati fuerant: ablutione purgarentur, quod dicebatur λύεσθαι ἀπὸ νεκρῦ: nam non tantum Judæi, (ut videre eſt *Num. cap.* XIX. *verſ.* 11. *Eccleſ. cap.* XXXIV. *verſ.* 25.) ſed plerique Ethnici contactu cadaveris contaminatos ſe exiſtimabant, cum mors adverſetur naturæ, ideoque ab ea abhorreat quidquid animatum. Unde Dii ſuperi, præſertim ii qui lumen aut vitam dare credebantur, cadaveris adſpectum gravabantur; ſic Diana apud Euripidem *Hippolyto verſ.* 1437. profitetur ſibi nefas eſſe intueri Hippolytum delicias ſuas jamjam moriturum:

Καὶ χαῖρ'· ἐμοὶ γὰρ ὐ θέμις φθιτὺς ὁρᾷν
Οὐδ' ὄμμα χραίνειν θανασίμοισιν ἐκπνοαῖς.
Et vale: nam non fas eſt mihi intueri mortuos,
Neque polluere oculos anhelitu animam efflantis.

Nec ædes, ubi jacebat cadaver, impollutæ manebant; ut patet ex hiſce Helenæ verbis apud Euripidem *Helena verſ.* 1446.
Καθαρὰ γὰρ ἡμῖν δόματ', ὐ γὰρ ἐνθάδε
Ψυχὴν ἀφῆκε Μενέλεως. ——
Puræ enim ſunt *nobis ædes: non enim hic*
Animam efflavit Menelaus. ——

Nam & aer a corpore diffuſus, quaſcumque res ingreditur, contaminat; unde omnia vaſa aperta a Judæis polluta habebantur. Ædes purgari ſolebant ſtatim ac funebria juſta finita erant; de quo ritu diſſerendi dabitur locus in quodam capitum ſequentium.

Digitized by Google

CAP. IV.

De funeris exportatione.

PROXIMO loco obſervanda venit funeris *elatio* vel *exportatio*, Græce dicta ἐκκομιδὴ & ἐκφορά: unde Latine *efferre* aut *exportare*, Græce vero ἐκφέρειν & ἐκκομίζειν funeribus tribuuntur: παρακομίζειν eodem ſenſu accipi contendit Kirchmannus; ſed in loco, quem ex Eunapio in *Jamblicho* eum in finem affert, potius exſtat funeris in aliquem locum *prætervectio*, quam *elatio* ex domo, in qua paratum erat; παρακομίζειν enim vulgo dicitur de loco viæ intermedio, εἰσκομίζειν de motu ad locum vel de termino ad quem, ἐκκομίζειν vero de termino a quo, aut de loco, motus inchoatur, cum coincidat cum ἔξω φέρειν, id eſt, *foras ferre*; quæ vocabula eo in ſenſu, quem jam notavi, ſumuntur a Theocrito *Idyll.* xv. *vers.* 132.

Ἀῶθεν δ' ἄμμες νιν ἅμα δρόσῳ ἀθρόαι ἔξω
Οἰσεῦμες ποτὶ κύματ' ἐπ' ἀϊόνι πτύοντα.

Sub auroram vero nos illum, dum ros eſt, frequentes foras
Efferemus ad fluctus in littore ſpumantes.

Similiter pro *efferre foras ferre* uſurpat Platus in *Aulularia Act.* II. *Scen.* I.

— *quæ*
Cras veniat, perendie foras feratur ſoror.

Tempus exequiarum nulli certo termino adſtrictum erat. Alexander ab Alexandro *Genialium Dierum lib.* III. *cap.* VII. ſcribit, ſeptemdecim diebus totidemque noctibus domi ſervatum fuiſſe funus, antequam efferretur; quæ ex Homero hauſiſſe videtur, qui Achillis corpus per ſeptemdecim dies & noctes agitato luctu combuſtum fuiſſe tradit *Odyſſ.* ω. *vers.* 63.

Επτακαίδεκα μὲν σε ὁμῶς νύκτας τε καὶ ἦμαρ
Κλαίομεν ἀθάνατοί τε Θεοὶ θνητοί τ' ἄνθρωποι,
Οκτωκαιδεκάτῃ δ' ἔδομεν πυρί. —

Septem & decem quidem te ſimul nocteſque & dies
Flevimus immortaleſque Dii mortaleſque homines,
Octava & decima autem dedimus igni. —

Corpora octavo a morte die cremata, nono vero ſepulta fuiſſe cenſet Servius *in Æneid. lib.* V. ſed hæc intelligenda ſunt de Magnatum funeribus, quæ magno cum apparatu celebrari ſolebant, obſcurioris vero conditionis hominum exequiæ minore cum tumultu & pompa peragebantur. Funera

Digitized by Google

nera antiquitus in tertium vel quartum ab obitu diem incidebant, prout canit Valerius Flaccus *Argonauticorum lib.*II.

> *At vero ornantes ſupremo funus bonore,*
> *Tres totos condunt lugubri murmure ſoles,*
> *Magnifice tumulant quarto.* ——

Quandoque pauperum funus poſtridie obitus efferebatur, prout liquet ex Callimachi Epigrammate *Anthol. lib.*III. *cap.*VI. *epigram.*58.

> Δαίμονα τίς δ' εὖ οἶδε τὸν αὔριον; ἡνίκα καὶ σε,
> Κάρμι, τὸν ὀφθαλμοῖς χθιζὸν ἐν ἡμετέροις,
> Τῇ ἑτέρῃ κλαύσαντες ἐθάπτομεν. ——

> *Quis ſcit an adjiciant bodiernis craſtina divi?*
> *Quando beri te, Charmi, vidimus biſce oculis,*
> *Nunc flentes bodie terris abſcondimus atris.*

Ad eumdem morem alludit Pherecydes in *Epiſtola ad Thaletam* apud Laertium *Vita Pherecydis* ſub finem, in qua ad eum, quia mortem adventantem perſentiebat, ideo ſuos amicos ad funus die craſtino ſe invitaſſe ſcribit.

Exequiæ interdiu peragebantur; nox enim inopportuna cenſebatur, quia Furiæ & Cacodæmones, qui lucem fugiunt, noctu prodire credebantur; quocirca Caſſandra cum Talthybio rixas agitans vaticinatur, loco diriſſimi mali, fore ut nocte ſepeliretur, apud Euripidem *Troad. vers.*446.

> Η κακὸς κακῶς ταφήσῃ νυκτὸς, οὐκ ἐν ἡμέρᾳ.
> *Certe malus male ſepelieris noctu, non interdiu.*

Soli juvenes, qui integra ætate fatis cedebant, ad auroram ſepeliri ſolebant; tantum enim malum ſolis adſpectui exponere indecorum, imo impium quid exiſtimabant; unde (ſi fabularum Interpretibus credere fas ſit) nata ſunt commenta juvenum in Auroræ gremium raptorum; quando enim bonæ formæ & ſpei adoleſcentes morte immatura peribant, ſuaviore & molliore nomine infortunium ſolari ſolebant; qua de cauſa mortem ἡμέρας ἁρπαγὴν efferebant, juxta Heraclidem Ponticum *de Allegor. Hom.* ſub finem, & Euſtathium. Quia autem hujuſmodi funera ad tædarum lucem celebrata ſunt, unde mos introductus eſt, ut in quibuslibet funeribus tædæ arderent licet die peractis; hinc nata eſt formula loquendi proverbialis, qua ἐπὶ τὴν δᾷδα τοῦ βίου, id eſt, *ad tædam ſuæ vitæ*, accedere dicebantur ſenes, teſte Plutarcho in *lib. An ſeni capeſſ. ſit Reſp.* Cæteris Græcis hac in re adverſabantur Athenienſes, apud quos lege ſancitum eſt, ut funera ante ſolis ortum efferrentur: quod ſtatutum Demetrio Phalereo tribuit Cicero *de Legib. lib.* II. licet a Solone latum fuiſſe ſcribat Demoſthenes *Orat. in Macart.* vero non abſimile videtur, hanc legem tuliſſe Solonem, quam in poſte-

rum

rum redintegravit Demetrius: eum autem in finem introducta fuiſſe videtur hæc conſuetudo, ut nimirum funerum ſumptibus, quæ, quando manifeſto & propatulo die celebrabantur, majoris conſtabant, modus imponeretur.

Veſpillones funus humeris impoſitum exportare ſolebant, quod dicitur ἄρδην φέρειν ab Euripide verba faciente de Alceſtide *verſ.*607.

—— προσπόλοι
Φέρουσιν ἄρδην πρὸς τάφον τε καὶ πυράν.
—— *miniſtri*
Ferunt ſublime ad ſepulturam & rogum.

Corpus feretro, cujus loco ſcuto utebantur Lacedæmonii, reponebatur: unde inſigne matronæ Spartanæ ad filium mandatum, ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς, id eſt, *vel hunc* (indicato clypeo, *refer*, *vel in illo relator*. Sed & alibi nota hæc conſuetudo; quandoquidem ejus meminit Virgilius *Æneid. lib.* x. *verſ.*505.

—— at ſocii multo gemitu lacrymiſque
Impoſitum ſcuto referunt Pallanta frequentes.

Sed antiquiſſimi Græci corpora efferebant ſine ullo vehiculo; unde (obſervante Euſtathio) dum Patrocli funus a Myrmidonibus exportabatur, ejus caput ſuſtentabat Achilles *Iliad.* ψ'. *verſ.*136.

—— ὄπιθεν δὲ κάρη ἔχε δῖος Ἀχιλλεύς.
—— pone autem caput manibus ferebat nobilis Achilles.

Nec aliud intelligitur per φοράδην πέμπειν apud Euripidem, qui de Rheſi funere differens Chorum ſic loquentem inducit *verſ.*886.

Τίς ὑπὲρ κεφαλῆς Θεὸς, ὦ βασιλεῦ,
Τὸν νεόδμητον ἐν χεροῖν
Φοράδην πέμπει;
Quis ſupra caput Deus, o rex,
Recens cadaver in manibus
Sublatum geſtat?

Funeribus intererant mortuorum amici & cognati, qui ad ſupremum officium iis perſolvendum teneri credebantur. Præter hos, plures alii ad majorem funeris celebritatem invitabantur, quando per legem licebat; in nonnullis enim locis iis interdictum erat, vel ut tumultus, qui in mixtæ multitudinis tanta frequentia oboriri ſolent, præverterentur; vel ut funerum immodici ſumptus temperarentur: ſic Mitylene legem tulit Pittacus, qua ſolis defunctorum cognatis funeribus adeſſe licebat: pariter Athenienſibus limites aliquo modo poſuit Solon, qui omnibus mulieribus nondum ſexagenariis funeribus interdixit; exceptis cognatis, quas, licet hanc

æta-

ætatem nondum attigiſſent, iis interfuiſſe liquet ex Lyſiæ *Oratione pro Eratoſthene*, qui uxoris mœchum occiderat; ei enim illam in funere primum innotuiſſe nos docet: attamen viris non mixtæ, ſed ſeorſim funus proſecutæ fuiſſe videntur ex Terentii loco in *Andria Act.* 1. *Scen.* 1.

Effertur, imus: interea inter mulieres,
Quæ ibi aderant, forte unam adſpicio adoleſcentulam.

Qui funus exequebantur non eadem veſte ſemper utebantur; licet enim veſtem lugubrem ſæpius, nec raro communem geſtabant, tamen celebriorum virorum exequiæ, eo quod in cœlos recepti fuerant, cum omni lætitiæ indicio celebrari aſſueverant. Sic pluries millibus virorum mulierumque alba veſte indutorum & ſertis decoratorum, ut in feſtis uſuveniebat, ſtipatum dicitur Timoleontis funus apud Plutarchum in *ejus Vita*. Pariter pæanibus vel epiniciis & choreis celebratum eſt Arati funus, juxta eumdem in *ejus Vita*.

Funeri, tum quum e domo efferebatur, ultimum vale certa ſalutandi formula dicere ſolebant; prout liquet ex Admeti ſermone ad Pheræos, qui uxoris funeri intererant apud Euripidem *Alceſt. verſ.* 609.

Ὑμεῖς δὲ τὴν θανοῦσαν, ὡς νομίζεται,
Προσείπατ' ἐξιοῦσαν ὑστάτην ὁδόν.
Vos vero mortuam, ut fert conſuetudo,
Salutate egredientem poſtremam viam.

Pompam funebrem vel equis vel rhedis vecti ducere aſſueverant; tamen virorum, quos ſupra vulgus hominum reverebantur, funus pedibus omnes proſequebantur: eum autem honorem Theophraſti memoriæ, quo ejus eximias virtutes prædicabant, perſolviſſe dicuntur Athenienſes a Diogene Laertio in *Theophraſto*. Funus proxime aſſequebantur cognati, reliqui remotiores progrediebantur: aliquando viri præibant capite detecto; iis vero inſtabant mulieres. Patrocli funus exportabatur militum Græcorum corona cinctum *Iliad.* Ψ'. *verſ.* 133.

Πρόσθε μὲν ἱππῆες, μετὰ δὲ νέφος εἵπετο πεζῶν,
Μυρίοι, ἐν δὲ μέσοισι φέρον Πάτροκλον ἑταῖροι.

Ante quidem curribus vecti, pone vero nubes ſequebatur peditum,
Frequentiſſimi, in mediis autem ferebant Patroclum ſocii.

Sed vulgo cadaver præibat, cæteri vero ſequebantur: quod inter plura alia exempla, præſertim ex Terentii loco in *Andria Act.* 1. *Scen.* 1. liquet:

—— funus interim
Procedit, ſequimur. ——

Hoc autem procedendi modo mortalitatis monebantur ſuperſtites, ut apud ſe

ſe reputarent eamdem viam, in qua iis præibat funus, ſe omnes premere, juxta Donatum in *locum Terentii* & Alexandrum ab Alexandro *Genial. Dier. lib.*III. *cap.*VIII. Militum funera haſtis & clypeis inverſis ſtipabant commilitones, ut ſuperius *lib.*III. *cap.*XI. obſervatum eſt. Sed non inde (prout nonnulli imaginantur) natus eſt iſte mos, quia ſcilicet in illorum ſcutis exſculptæ erant Deorum imagines, quæ funeris adſpectu pollutæ fuiſſent, ſed quia a ſolitis moribus recedere volebant: in luctu enim uſurpabantur conſuetudines iis quæ vulgari uſu veniebant contrariæ; quocirca non ſolum ſcuta, ſed & haſtæ reliquaque arma invertebantur. Nec militiæ tantum, ſed & domi obtinebat mos iſte: etenim in Magiſtratuum funeribus ſuæ dignitatis inſignia verſa fuiſſe liquet ex Poetæ loco *Conſolat. ad Liviam Auguſtam:*

Quos primum vidi faſces, in funere vidi,
Et vidi verſos, indiciumque mali.

Illud officium dicebatur ἐκπέμπειν reſpectu loci, e quo efferebatur; παραπέμπειν quoad loca, quibus prætervehebatur; προπέμπειν vero, ſi reſpicias ad locum, ad quem vehebatur funus.

CAP. V.

De luctu funebri.

LUCTUM ob amicorum obitum aliamve ob cauſam diverſo & incerto modo exprimebant: hanc tamen certam legem tenebant, ut, quantum fieri poterat, a ſolitis moribus veſtitu & geſtu recederent; ea enim ratione, quantam cladem acceperant, indicare ſtudebant, quandoquidem graviſſima tantum de cauſa mores omnino mutare vellent. Unde in nonnullis locis lugentes eum in modum ſe gerebant, quo alibi lætitiam prodere ſolebant homines: cum enim diverſarum civitatum diverſæ fuerint conſuetudines, inde ſæpius obtigit, ut quod in uno loco gaudii, in alio mæſtitiæ indicium fuerit. His autem modis luctum vulgo teſtabantur.

1. Ab epulis & conviviis abſtinebant, omniaque inſtrumenta muſica, & quidquid gaudio ciendo aptum erat, vel lætitiam & hilaritatem præ ſe ferebat, ab illorum ædibus procul exulare jubebant. Teſtis ſit Admetus Alceſtidis mortem deflens apud Euripidem *Alceſt. verſ.*343.

Παύσω δὲ κώμους, συμποτῶν θ' ὁμιλίας,
Στεφάνους τε, μοῦσάν θ', ἣ κατεῖχε πρὶν δόμους.

Omittam vero convivia, & convivarum ſodalitia,
Et coronas, & cantilenas, qua antea occupaverunt meam *domum.*

Nec

Nec publicis ſolennibus, nec locis frequentibus intererant, ſed omni ſodalitio, imo vitæ gaudiis & commodis ſeſe fraudabant. Vinum, quia hilaritati conducit, a tam triſti ſocietate arcebatur: lux ipſa exoſa erat; ſolis tenebris locisque ſolitariis, quæ ſua infortunia non obſcure adumbrare credebant, delectabantur, juxta Gloſſ. vett. & Plutarchum *Conſolat. ad uxorem*. Unde ſi ea domo, in qua quis ægrotabat, de igne extincto ſomniatum fuiſſet, pro certo omine mortem præſagiente accipit Artemidorus *lib.* II. *cap.* IX.

2. Omnia ornamenta, gemmas, aurum, veſteſque ſumptuoſas & pretioſas exuebant. Sic mulieres Achillis mortem lugere dicuntur apud Lycophronem *Caſſandra verſ.* 859. noſtrumque ibi *Commentarium* conſule:

Γυναιξὶ δ' ἔςαι πθμὸς ἐγχώροις ἀεὶ
Πενθεῖν τὸν εἰνάπηχυν, Αἰακῦ τρίτον,
Καὶ Δωρίδος, πρηςῆρα δαΐυ μάχης·
Καὶ μήτε χρυσῷ φαιδρὰ καλλύνειν ῥέθη,
Μήθ' ἁβροπήνυς ἀμφιβάλλεσθαι πέπλυς
Κάλχῃ φορυκτύς. ——
Mulieribus autem indigenis mos erit ſemper
Lugere novemcubitalem, ab Æaco tertium,
Et Doride, bellicæ fulmen pugnæ:
Nec vel auro nitida decorare corpora,
Vel molles veſtes circumdare
Purpura tinctas. ——

Hujus conſuetudinis frequenter meminerunt Poetæ, quæ luctus funebris non propria fuit; ſed ipſamet, & plures aliæ in hoc capite recenſitæ, in quolibet luctu gravi uſuveniebant: quocirca, quamprimum & ſuam & Caſſandræ fortunam audiiſſet Hecuba, exclamavit in Euripide *Troad. verſ.* 256.

Ρίπτε, τέκνον, ζαθέυς
Κλῄδας, κἀπὸ χροὸς ἐν-
δυτῶν ςεφέων ἱερὺς ςολμύς.
Abjice, o filia, ſacras
Claves, & a corpore in-
dutarum coronarum ſacros ornatus.

Veſtes lugubres nigræ fuerunt; unde Philomelæ mortis certior facta Progne ſic deſcribitur ab Ovidio *Metam. lib.* VI. *fab.* VII. *verſ.* 566.

—— velamina Progne
Diripit ex humeris auro fulgentia lato,
Induiturque atras veſtes. ——

Pari modo fratres a Meleagro occiſos luget Althæa *Metam. lib.* VIII. *fab.* IV. *verſ.* 446.

—— plangore dato mœſtis ululatibus urbem
Implet, & auratas mutavit veſtibus atris.

Ad quem morem reſpicit Pericles, quando apud Plutarchum *περὶ τοῦ ἑαυτὸν ἐπαινεῖν ἀνεπιφθόνως* gloriatur, ſe nulli civi unquam in cauſa fuiſſe, cur veſtem pullam induiſſet: idcirco, quando quis atras veſtes ſomniabat, ſanitatis recipiendæ omen fuiſſe colligit Artemidorus *lib.* III. *cap.* III. quandoquidem, non qui obeunt, ſed qui ſuperſtites ſunt, lugent veſte nigra induti. In luctum Liberi, alias dicti Oſiridis, qui a fratre Typhone perfide ac doloſe occiſus fuerat, hanc conſuetudinem introduxiſſe Ægyptii dicuntur a Servio. Præterea, veſtes lugubres ab aliis non ſolum colore, ſed & pretio diverſæ erant, quia ex vili & craſſo panno confici ſolebant, prout inter innumera exempla nominatim ex hoc Terentii *Heautontimor. Act.* II. *Scen.* II. liquet:

Texentem telam ſtudioſe ipſam offendimus,
Mediocriter veſtitam veſte lugubri,
Ejus anus cauſa, opinor, quæ erat mortua.

3. Capillos vellere, reſcindere, imo ſæpius abradere aſſueverant: nec illorum partem tantum deponere quemvis decebat; Electra enim apud Euripidem *Oreſte vers.* 128. Helenam redarguit, quia comis pepercerat, iiſque defunctos fraudarat: notior eſt hæc conſuetudo quam ut exemplis firmari indigeat. Diverſa ratione capillos diſtribuebant: aliquando in funus injiciebantur, ut patet exemplo Patrocli, in cujus cadavere, ut bonum affectum & reverentiam erga illum proderent, capillos ſparſerunt Græci *Iliad.* Ψ'. *vers.* 135.

Θριξὶ δὲ πάντα νέκυν καταείνυον, ἃς ἐπέβαλλον
Κειρόμενοι. ——
Capillis vero totum mortuum tegebant, quos injiciebant
Tondentes. ——

Ejuſdem moris meminit Statius *Thebaid. lib.* VI.

—— tergoque & pectore fuſam
Cæſariem ferro minuit, ſectiſque jacentis
Obnubit tenuia ora comis. ——

Non raro in rogum funebrem conjiciebatur cæſaries cum cadavere amici concremanda; quod in Patrocli funere ab Achille uſurpatum dicitur *Iliad.* Ψ'. *vers.* 141.

Στὰς ἀπάνευθε πυρῆς ξανθὴν ἀπεκείρετο χαίτην,
Τήν ῥα Σπερχειῷ ποταμῷ τρέφε τηλεθόωσαν.
Stans ſeorſum a pyra flavam abſcidit comam,
Quam ſane Sperchio fluvio alebat floreſcentem.

Ali-

Aliquando tumulo imponebatur, prout nos docet Æſchylus Χοηφόροις:

Ορῶ τομαῖον τόν δε βόστρυχον τάφῳ.
Video detonſam comam ſuper tumulo.

Canace apud Ovidium *Heroid. epiſt.* XI. amare dolet, quod dilecto Macareo hunc honorem ferre non licuerit:

Non mihi te licuit lacrymis perfundere juſtis,
In tua non tonſas ferre ſepulcra comas.

Ad filios vel genere proximos iſtud officium reſtringunt nonnulli; ſed ex innumeris exemplis patet, ab iis, qui defunctis reverentiam & amorem teſtari volebant, indiſcriminatim peractum fuiſſe: quapropter ob obitum præclarorum virorum in integris civitatibus & regionibus comæ tonſæ fuiſſe dicuntur.

Hujus moris duplex redditur ratio; etenim ex Sophoclis Scholiaſte colligere eſt, illum adhibitum fuiſſe, tum ad defunctorum manes pacandos, qua de cauſa capillos vel in ignem conjeciſſe, vel in funere ſparſiſſe videntur, tum ut formam turpare & negligere oſtenderentur; longa enim cæſaries pervenuſta habebatur, eaque ſuperbire ſolebant Græci, unde ab Homero ſæpius dicuntur *καρηκομόωντες*.

Præterea obſervandum eſt, in ſolenni & publico luctu ipſa jumenta tonſa fuiſſe, ut omnia extremam deformitatem & turpitudinem præ ſe ferre viderentur. Sic in luctu Alceſtidis bigas tonderi juſſit Admetus apud Euripidem *Alceſtide vers.* 428.

Τέθριππά τε ζεύγνυσθε, καὶ μονάμπυκας
Πώλους σιδήρῳ τέμνετ᾽ αὐχένων φόβην.
Quadrigaſque jungite, & ſingularibus
Equis ferro ſecate cervicis jubam.

Pariter ob mortem Pelopidæ comas ſuas & equorum jubas totondiſſe dicuntur Theſſali a Plutarcho in *Pelopida*. Itidem ob Maſiſtium velitatione in Athenienſes prætentata occiſum ſuos capillos & equorum mulorumque jubas abraderunt Perſæ, teſte Plutarcho in *Ariſtide*. Alexander vero, ut in cæteris, ita hac in re reliquos homines excedere ſtuduit: quandoquidem in luctu Hephæſtionis, non ſolum equorum & mulorum jubas reſcindi, ſed & mœniorum pinnacula deturbari juſſit, ut ipſæ urbes lugere priſtinoque venuſto adſpectu depoſito in funere calveſcere viderentur, juxta Plutarchum in *Pelopida*.

Tamen iis, quæ eouſque diſſeruimus, objici poteſt, raſuram lætitiæ ſignum fuiſſe, econtra comam aluiſſe lugentes: quapropter raſus fuiſſe dicitur Joſephus, quando e carcere eductus eſt; ſimiliter Mephiboſheth Davide Hieroſolymis exule capilloſus fuit, reduce vero comam abraſit: itidem nautæ e naufragio erepti tonderi ſolebant: ad quem morem alludit Juvenalis *Sat.* XII. *vers.* 82.

—— gaudent ibi vertice raſo
Garrula ſecuri narrare pericula nautæ.

Unde nautas, qui ſuas comas tonderi ſomniabant, a Diis moneri, illos quidem extremis periculis exponendos, ſed ex omnibus ſalvos & incolumes evaſuros eſſe contendit Artemidorus *lib.* I. *cap.* XXIII. Pariter ſomnium, quo ſomniaret ſe ſuos capillos radiſſe, in omen fœlicis ex imminente periculo exitus interpretatur Plinius in quadam *Epiſtola*: plura exempla eo facientia nobis ſuppeditant Poetæ; nominatim Lycophron, qui univerſum luctum ſic deſcribit *Caſſandra vers.* 973.

—— πᾶς δὲ λυγαίαν λεὼς
Εσθῆτα προςρόπαιον ἐγκλαινούμενος,
Αὐχμῷ πινώδης λυπρὸν ἀμπρεύσει βίον.
Κρατὸς δ' ἄκυρος νῶτα καλλυνεῖ φόβη,
Μνήμην παλαιῶν τημελοῦσ' ὀδυρμάτων.

—— omniſque populus nigram
Veſtem piacularem indutus,
Situ ſqualidus mœſtam exantlabit vitam:
Capitiſque intonſa coma tergum decorabit,
Memoriam veterum nutriens lamentorum.

Plutarchus in *Romanis Quæſt.* ut nodum abſcindat, tradit viros in luctu comam aluiſſe, mulieres vero abradiſſe; quia alias breviores capillos viri, dum mulieres longiores, geſtare aſſueverant: ſed ex exemplis jam allatis & innumeris aliis liquide patet, viros longa capillitie, quam in gravi luctu tondebant, uſos fuiſſe; necnon æque certum eſt mulieres prolixos capillos in luctu habuiſſe; quandoquidem capillis demiſſis & paſſis deſcribitur mulier lugens: ſic Ariadne Theſeum alloquitur apud Ovidium *Heroid. epiſt.* X.

Adſpice demiſſos lugentis more capillos,
Et tunicas lacrymis ſicut ab imbre graves.

Et in Terentii fabula, cujus ſcena eſt in Græcia, dictaque *Heautontimorumenos*, mulier lugens eumdem in morem depingitur *Act.* II. *Scen.* II.

Texentem telam ſtudioſe ipſam offendimus,
Mediocriter veſtitam veſte lugubri,
Ejus anus cauſa, opinor, quæ erat mortua,
Sine auro tum ornatam, ita uti quæ ornantur ſibi,
Nulla mala re eſſe expolitam muliebri,
Capillus paſſus, prolixus, circum caput
Rejectus negligenter. ——

Quapropter, ut nodus ſolvatur, duo notanda veniunt.

Pri-

Primo, raſuræ modus: licet enim in ſignum lætitiæ a tonſoribus radi ſolerent capilli, attamen qui ſuam cæſariem propria manu negligenter & diſſolute tondebant, lugebant: quapropter, poſtquam Artemidorus *lib.* I. *cap.* XXIII. aſſeruerit, neminem preſſum malis unquam raſum fuiſſe, *ibidem* ſubjungit, quando quis ſomniat ſe ſuam comam detondere, inde malum omen graviſſimam calamitatem præſagiens erui licere; quia in luctu ſuam comam radere ſolent homines.

Secundo, gentium diverſi mores notandi ſunt: ubi enim breves capillos geſtabant, ibi capillities prolixa luctus ſignum erat: vice verſa, ubi homines comati erant, quando lugebant, radebantur capilli. Herodotus *lib.* I. *c.* LXXXII. Plutarchus in *Lyſandro*, & Alexander ab Alexandro *Genial. Dier. lib.* V. &c. tradunt Argivos, Thyrea ab Spartanis capta, legem tuliſſe, qua cæſariem abradere, nec illam iterum alere pro more ſolito donec illam urbem recepiſſent, juſſi ſunt omnes cives; econtra Lacedæmonii, qui brevioribus capillis utebantur, decreverunt, ut ad exprobrandos hoſtes in poſterum comam alerent ſui cives; in illis autem locis, ubi capilli breves geſtabantur, in luctu coma prolixa erat, quando vero comam alere moris fuit, qui lugebant, illam abradere ſolebant.

4. Qui mœſtitia obruti & quaſi oppreſſi erant, humi jacere & in pulvere ſe volutare aſſueverant, & quo magis lutoſus erat locus, eo magis ibi ſe turpabant, luctumque & triſtitiam teſtari credebant. Eum in morem filii ſui Meleagri deflet Oeneus apud Ovidium *Metamorph. lib.* VIII. *fab.* IV. *verſ.* 529.

Pulvere canitiem genitor vultuſque ſeniles
Fœdat humi fuſus, ſpatioſumque increpat ævum.

Pari modo Hectoris cruentam mortem luxit Priamus apud Homerum *Iliad.* ώ. *verſ.* 637.

Οὐ γάρ πω μύσαν ὄσσε ὑπὸ βλεφάροισιν ἐμοῖσιν
Ἐξ ȣ͂ σῆς ὑπὸ χερσὶν ἐμὸς πάϊς ὤλεσε θυμόν·
Ἀλλ' αἰεὶ ςενάχω καὶ κήδεα μυρία πέσσω,
Αὐλῆς ἐν χόρτοισι κυλινδόμενος κατὰ κόπρον.

Nondum enim clauſi ſunt oculi ſub palpebris meis,
Ex quo tuarum vi manuum meus filius amiſit animam:
Sed aſſidue ingemiſco & dolores innumerabiles concoquo,
Aulæ in ſeptis volutatus per cineres.

5. Cineres in capite ſpargebant; exemplo ſit Achilles, quando Patrocli mortem audiiſſet *Iliad.* σ. *verſ.* 23.

Ἀμφοτέρῃσι δὲ χερσὶν ἑλὼν κόνιν αἰθαλόεσσαν
Χεύατο κὰκ κεφαλῆς. ——
Ambabus autem manibus ſublatos cineres ardentes
Fudit ſuper caput. ——

Hæ

Hæ conſuetudines apud populos Orientales pariter vigebant; unde ſæpius memorantur lugentes, qui humi jacebant, ciliciumque & cineres induebant.

6. Quando foras prodibant, illorum capita velata erant: prout colligi poteſt ex *Antholog. lib.* v. *epigr.* XXXIII.

> —— *φᾶρος γὰρ ἐπικρεμὲς ἀμφὶ προσώπῳ*
> *Πήματα μὲν δείκνυσιν.* ——
> —— *velum enim pendens circa faciem*
> *Dolores quidem indicat.* ——

Quocirca Electram ad luctum deponendum exuto velo hortatur Oreſtes apud Euripidem *Oreſte vers.* 294.

> *Καὶ νῦν ἀνακάλυπτ', ὦ κασίγνητον κάρα,*
> *Ἐκ δακρύων τ' ἄπελθε.* ——
> *Nunc itaque retege* te ipſam, *o chara ſoror,* ——
> *Et abi a lacrymis.* ——

Nec ſolarum mulierum proprius fuit mos iſte; Adraſtus enim jacturam Thebis paſſus Theſeum adiit *κατήρης χλανιδίοις*: qua de cauſa eum ſic alloquitur Theſeus apud Euripidem *Supplic. vers.* 111.

> *Λέγ' ἐκκαλύψας κρᾶτα, καὶ πάρες γόον.*
> *Dic retecto capite, & omitte luctum.*

Similiter Hamanus conjuratione, quam in Mardochæum machinatus fuerat, irrita facta domum properaſſe lugens & capite obvoluto dicitur *Eſth: cap.* VI. *vers.* 12. Judæi pudore affecti, confuſique, & caput velantes tempore diræ famis a Jeremia *cap.* XIV. *vers.* 3. 4. traduntur.

7. In ſignum triſtitiæ caput in manibus reclinabant; unde de miſeris Trojanis ſic loquitur Helena apud Euripidem *Helena vers.* 377.

> *Ἐπὶ δὲ κρατὶ χέρας ἔθηκαν.*
>
> *Capitique manus impoſuerunt.*

8. Lente gradiebantur, ut animi, virium, ſpirituumque deliquium exprimerent; ſic Achabus Rex Iſraelis, minis Eliæ Prophetæ perterritus, jejunavit, in cilicio jacuit, & lento gradu ivit 1. *Reg. cap.* XXI. *vers.* 27. ſimiliter Ezechias Rex Judæ, quando a Propheta accepiſſet, a morbo, quo laborabat, ſe nunquam emerſurum, inter triſtitiæ indicia iſtud erupit *Eſaiæ cap.* XXXVIII. *vers.* 15. *lente gradiar omnibus meis annis in animæ meæ amaritudine.*

9. Pectora & femora plangere, carnem incidere, faciemque unguibus ſulcare, aliquando viri, ſæpius vero mulieres ſolebant, eo quod illarum affectus

ſectus vehementiores difficilius regantur. Teſtis nobis ſit Nonnus *Dionyſ. lib.* IX. *vers.* 293.

> —— φιλοθρήνων δὲ γυναικῶν
> Στυγνὸς ἐρυθριόωσαν ὄνυξ ἄμυσσε παρειὴν,
> Καὶ ῥοδέοις ἐκόρυσσαν ἑκούσια δάκτυλα μαζοῖς.
> —— *luctuoſarum vero mulierum*
> *Horridus rubicundam unguis laniavit maxillam*
> *Et roſeis armaverunt ſpontaneos digitos mamillis.*

Eumdem in morem ſororis Didonis mortem inopinatam lamentatur Anna apud Virgilium *Aeneid. lib.* IV. *vers.* 672.

> *Audiit exanimis, trepidoque exterrita curſu,*
> *Unguibus ora ſoror fœdans & pectora palmis.*

Hujuſmodi exempla apud Græcos & Latinos Scriptores innumera occurrunt, quia Romæ & in Græcia ubique vigebat hæc conſuetudo. Inter inſanos lugendi mores hunc planctum nominatim vetuit Solon, juxta Plutarchum in *Solone* & Ciceronem *de Legibus*. Cognatorum mortem conſtanter & moderate perferebant Lacedæmonii, ſed quando Reges ſuos lugebant, viri, mulieres, & ſervi promiſcui & frequentiſſimi in unum locum congregati frontem aciculis & acubus barbarum in morem ſibi invicem incidebant. Quæ conſuetudo, præterquam quod doloris indicium eſſet, ad placandos manes inducta fuiſſe creditur: manium enim cibus & deliciæ erat ſanguis, ut in ſequentibus oſtendetur. Servius *in Aeneid. lib.* XII. refert, *moris fuiſſe ut ante rogos ſanguis humanus effunderetur, vel captivorum, vel gladiatorum: horum ſi forte copia non fuiſſet, laniantes genas ſuum effundebant cruorem, ut rogis horum imago reſtitueretur*. Idemque *in Æneid. lib.* III. ubi Lavinia genas laniat, ex Varrone probat, *mulieres in exequiis & luctu ideo ſolitas ora lacerare, ut oſtenſo ſanguine inferis ſatisfacerent*.

10. Deos querelis & diris laceſſebant: unde Statius *Sylv. lib.* V. ait:

> —— *injuſtos rabidis pulſare querelis*
> *Cœlicolas ſolamen erit.* ——

Nec immoderato affectui, nec imperitis hominibus extermo dolore percitis ſolummodo tribuendi ſunt hi mores impii; quandoquidem viri cujuslibet conditionis ſerium & ſolennem in modum eo inſaniæ deveniſſe dicuntur, nominatim ab Statio *Thebaid. lib.* III.

> —— *primævique ſenes, & longo examine matres*
> *Invidiam planxere Deis.* ——

Quia humanis affectibus obnoxii credebantur Dii, illos crudelitatis aut invidiæ arguere hominibus malo preſſis proclive erat. Sic, quando Hylas Herculis deliciæ in aquis periiſſet, Numina illa loca incolentia eum, eo quod iis dilectum, rapuiſſe dicuntur; & ſi unquam inſigni & publico beneficio deſtituti fuiſ-

fuiſſent, tantum bonum hominibus invidiſſe Dii immortales dicebantur. Inter innumera exempla eo facientia illud Marcelli ex Virgilio *Æneid. lib.* VI. *vers.* 870. afferre lubet:

> *Oſtendent terris hunc tantum fata, neque ultra*
> *Eſſe ſinent: nimium vobis Romana propago*
> *Viſa potens, Superi, propria hæc ſi dona fuiſſent.*

Aliquando eo furoris in Deos procedebant, ut illorum aras diruerent, templaque diriperent: exemplo nobis ſit Neoptolemus, qui, quum audiiſſet, patris cædis conſcium fuiſſe Apollinem, ejus Delphicum templum deſtruere ſtatuit, quod dum moliebatur, occiſus eſt, teſte Euripide in *Andromach.*

11. Vocem producere, & interjectionem ἒ, ἒ, ἒ, ἒ, lacrymando quater iterare ſolebant: unde (ſi Ariſtophanis Scholiaſtæ in *Nubibus* credere fas eſt) næniæ dictæ ſunt ἔλεγοι, *elegiæ*.

12. Ob publicorum Magiſtratuum vel inſignium virorum obitum, aut ob aliam quamvis publicam calamitatem, publici conventus intermitti, gymnaſia, balnea, officinæ, templa, & omnia loca frequentata claudi aſſueverant, ita ut tota civitas luctum præ ſe ferret: ſic Socratem, quem recenter morti tradiderant, deflebant Athenienſes, teſte Diogene Laertio in *ejus Vita*.

13. Ad majorem celebritatem ploratores & muſici funus decorabant; qui mos in pleriſque orbis terrarum locis obtinuiſſe videtur. Romanæ præficæ ſatis innotuerunt: & æque certum eſt in Oriente viguiſſe hanc conſuetudinem: unde in diverſis Sacrorum Codicum locis lamentatorum, qui urbem obibant, necnon præficarum mentio fit; Jeremias *cap.* IX. *vers.* 17. imminente calamitate in Judæos detonata ait: *Attendite, vocate lamentatrices, ut feſtinent, & tollant ſuper nos luctum, & deſcendant oculi noſtri in lacrymas, & palpebræ noſtræ defluant in aquas.* Homero autem dicuntur θρήνων ἔξαρχοι, quia planctu, & vero & vehementiſſimo dolore ad vivum ſimulato adſtantibus triſtitiam concitare ſtudebant; pariter dicuntur ἀοιδοὶ, προσῳδοὶ, &c. quia cantilenas in funeribus canebant, quæ triplices fuerunt, altera, dum funus procedebat, altera ad rogum, tertia vero ad tumulum decantata eſt; vulgo dicebantur ὀλοφυρμοί, λινοὶ, αἴλινοι, licet duo poſtrema vocabula non ſolum de funebri, ſed & de quolibet carmine prædicentur: aliquando vocantur ἰάλεμοι ab Ialemo Clius filio horumque carminum inventore; pari ratione carmina nuptialia efferebantur ὑμέναιοι ab ejus fratre Hymenæo: næniæ iterum dictæ ſunt τάλεμοι: unde τηλεμίζειν ab Heſychio exponitur θρηνεῖν, id eſt, *lamentari*, & τηλεμίστριαι ſunt *lamentatrices*: qua de cauſa τὰ ταλεμώδη ſunt *vana* & *futilia*, ut & ταλέμου ψυχρότερος proverbio trito ſermoni inſipido & abſurdo tribuitur apud Suidam & Zenodotum: carmina enim lugubria ut plurimum plebeia & nugatoria erant: exinde dictum Plauti in *Aſinaria Act.* IV. *Scen.* I.

> *Hæ non ſunt nugæ, non enim mortuaria.*

Quem

Quem in uſum in luctu adhibita fuerint inſtrumenta muſica, non convenit inter Auctores: nonnulli enim ad Dæmones & Furias a defunctorum manibus fugandos ea introducta fuiſſe volunt; alii juxta Platonis & Pythagoræ placita iis indicari animæ in cœlos receptionem contendunt, quia divinam & æternam ſymphoniam orbium cœleſtium motum edere putabant ii Philoſophi; alii iterum aſſerunt defunctorum ſuperſtitum amicorum triſtitiæ levandæ deſtinata fuiſſe; tandem, probabilior mihi videtur illorum opinio, qui ad mœrorem ciendum adhibita eſſe tradunt; qua de cauſa lyra, quandoquidem Apollini ſacra, & Pæanibus lætiſque carminibus tantummodo apta, in funeribus nunquam uſuvenit. Tibiam quidem in Alceſtidis fletu ab urbe pepuliſſe dicitur Admetus apud Euripidem *Alceſt. verſ.* 430.

> *Αὐλῶν δὲ μὴ κατ' ἄςυ, μὴ λύρας κτύπος*
> *Εςω, σελήνας δώδεκ' ἐκπληρυμένας·*
> *Οὐ γ'ὰρ τιν' ἄλλον φίλτερον θάψω νεκρὸν*
> *Τῦδ'. ——*

> *Tibiarum vero ne per urbem, neque lyræ ſtrepitus*
> *Sit, duodecim integris menſibus:*
> *Non enim ullum aliud charius cadaver ſepeliam*
> *Quam hoc.*

Sed inde tantum colligendum eſt, apud Veteres diverſas fuiſſe tibias, quarum aliæ ad lætitiam, aliæ vero ad luctum compoſitæ erant; etenim ex innumeris exemplis abunde patet *αὐλὺς*, id eſt, *tibias*, omnium inſtrumentorum muſicorum in funeribus uſitatiſſima fuiſſe; unde Statius in adoleſcentis Archemori funere deſcribendo hæc habet *Thebaid. lib.* IV. *verſ.* 120.

> *Tum ſignum luctus cornu grave mugit adunco*
> *Tibia, cui teneros ſuetum traducere manes*
> *Lege Phrygum mœſta: Pelopem monſtraſſe ferebant*
> *Exequiale ſacrum, carmenque minoribus umbris*
> *Utile. ——*

Nonnulli quidem aſſerunt tibias Lydias luctui, Phrygias vero, quarum meminit Statius, lætitiæ & hilaritati accommodatiores fuiſſe, has autem in funeribus infantium & adoleſcentium, quæ tantum diverſo modo a funeribus adultiorum celebrari ſolebant, uſuveniſſe, idque ex Statii *loco* adſtrui volunt; ſed quia horum verborum ſenſus plane diverſus videtur, (non enim inſtrumentum, ſed carmen, de quo loquitur, juniorum funeribus accommodatum fuit) idcirco in confeſſo eſſe debet tibias Phrygias in luctu vulgatiſſimas fuiſſe, licet tum Lydiæ, tum quævis aliæ non omnino excluſæ fuerint, unde *næniæ*, quæ Latine ſunt carmina lugubria, a Græca voce *νηνίατον*, quam uſurpat Hipponax, quamque (licet Scaligero origine ſit Hebræa) Phrygiam facit Pollux, derivari videntur, æque ac *νηνυρίζεσθαι*, quod *θρηνεῖν* exponitur. Pariter in luctu adhibita eſt tibia Caria, quocirca ploratores &

muſici dicuntur Καρῖναι apud Heſychium, & Καρικὴ μῶσα eſt carmen lugubre: eadem autem erat ac Phrygia tibia, a quibus, teſte Polluce *lib.* III. ad Cares pervenit. Duas tantum addam: primo Myſiam tibiam, quæ luctui idonea erat; quapropter Æſchylus canit in *Perſis*, ejuſque Scholiaſtes *in eum locum* obſervat:

> *Καὶ ϛέρν' ἀράσσει, κἀπιβοᾷ τὸ Μύσιον.*
> *Et pectora tundit, & inſonat tibia Myſia.*

Altera eſt Lydia tibia, quæ, referente Plutarcho in *Tract. de Muſica* ex Ariſtoxeno, ab Olympo in Pythonis funere in hunc uſum primo adhibita eſt.

CAP. VI.

De mortuorum ſepultura & combuſtione.

CORPORUM inhumationem & concremationem apud Græcos in uſu fuiſſe pluribus demonſtrare ſupervacaneum foret; ſed quænam antiquior fuerit jure merito controvertitur; licet enim recentioribus ſæculis corporum crematio in Græcia viguerit, tamen antiquiſſimis temporibus illa humo mandandi mos obtinuit. Athenienſes, qui inferioribus ſæculis corpora comburere aſſueverunt, ſub regno Cecropis ea inhumaſſe certum eſt, ſi Ciceroni *de Legibus lib.* II. credere fas eſt; imo corporum contumulationem concrematione, quæ ab Hercule primum introducta eſt, antiquiorem eſſe diſerte aſſerit Homeri Scholiaſtes *in Iliad. α.* Quidquid ſit, corpora cremandi morem in bello Trojano uſuveniſſe, tumque & deinceps ab univerſis Græcis uſurpatum eſſe liquide patet; ita ut Lucianus *de luctu*, diverſarum gentium diverſis moribus corpora committendi recenſitis, Græcis combuſtionem, Perſis vero ſepulturam tribuit. Quod non ita intelligendum, quaſi illa ætate, de qua loquitur, mortuos minime ſepeliverint Græci, multo minus illa ſepelire illicitum duxerint; ſed hoc tantum ſibi vult, priorem conſuetudinem vulgatiorem fuiſſe. Utriuſque moris meminit Socrates in Platonis *Phædone*: & concremationem immanem & inhumanam conſuetudinem nonnullos tum habuiſſe liquet, ex eo quod in eam inclamantem, & Prometheum auxilio vocantem, ut, ſi fieri poſſit, ignem, quem mortalibus largitus fuerat, iterum ab iis ſubducat, quemdam inducit Poeta ab Euſtathio *Iliad. α. pag.* 32. citatus. De hac re inter Philoſophos non conveniebat; qui ex aqua, terra, aut quatuor elementis conflatum eſſe corpus humanum putabant, illud terræ mandare malebant: Heraclitus vero ejuſque aſſeclæ, quia omnium rerum elementum ignem eſſe volebant, concremationem anteponebant: rationi enim & naturæ maxime conſentaneum ſinguli ducebant, quando corpora eum in modum committebantur, quo citiſſime in ſua prima principia reſolvi poſſent.

Cur univerſo uſu in Græcia venerit corporum concrematio, ab Euſtathio *loco mox citato* duplex redditur ratio; altera, quia poſt animæ migrationem

nem corpus impurum, & idcirco igne purgandum eſſe cenſebatur; unde de Clytæmneſtra hæc habet Euripides *Oreſte vers.* 40.

—— πυρὶ καθήγνισαι δέμας.
—— *igne purificatum eſt corpus.*

Altera vero ſubjungitur ratio; quia nimirum anima a craſſa & inerti materia liberata, ad cœlos ferri expeditiori volatu licebat, juxta Quintilianum *Declam.* x. Quapropter apud Indos Philoſophi, quando vitæ tædio affecti, in pyra eum in finem congeſta ſua corpora comburere ſolebant, ut anima ſua ergaſtulo ſolveretur: inſigne extat exemplum Calani, qui Alexandrum ex India ſecutus eſt; quia enim ſe male habebat, venia a Rege impetrata, ut morbum ingraveſcentem ſine mora abrumperet, flammis ſe commiſit, teſte Quinto Curtio. Pari modo Hercules terræ fæcibus purgatus eſt, priuſquam in cœlos admitteretur. Vulgaris autem fuiſſe videtur opinio, igni ſcilicet ineſſe miram vim, qua pars hominis cœleſtis defæcari & ab omni craſſa corruptaque materia, ſimulque ejus impuris qualitatibus liberari queat. Sic hujus elementi ope Scylla, quam occiderat Hercules, e mortuis a patre Phorcyde ſuſcitata & immortalitate donata eſt apud Lycophronem *Caſſandra vers.* 47.

—— ἣν αὖθις πατὴρ
Σάρκας καταίθων λοφνίσιν δομήσατο,
Λέπτυνιν ὐ τρέμυσαν, ὐδαίαν Θεάν.
—— *quam rurſum pater,*
Corpore lampadibus combuſto, reſuſcitavit,
Non timentem Proſerpinam, infernam Deam:

Rogi, in quibus corpora comburebantur, dicebantur πυραί: quæ nec in eamdem figuram, nec ex eadem materia conſtrui ſolebant; ſed diverſæ erant, prout tempus, locus, & aliæ circumſtantiæ ferebant.

Corpus in ſumma pyra reponebatur, nec vulgo ſolum comburebatur; quando quidem præter diverſa animalia, quæ in rogum injiciebantur, in funere viri genere clari plures ſervi aut captivi concremari, & unguenta odoramentaque pretioſa in flammis effundi aſſueverant: inter innumera hujuſmodi exempla, quæ antiqui Poetæ nobis ſubminiſtrant, illud Patrocli funeris tantum ex Homero adducam *Iliad.* ψ. *vers.* 164.

Ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμπεδον ἔνθα καὶ ἔνθα.
Εν δὲ πυρῇ ὑπάτῃ νεκρὸν θέσαν ἀχνύμενοι κῆρ·
Πολλὰ δὲ ἴφια μῆλα καὶ εἰλίποδας ἕλικας βῦς
Πρόσθε πυρῆς ἔδειρόν τε καὶ ἄμφεπον· ἐκ δ᾽ ἄρα πάντων
Δημὸν ἑλὼν ἐκάλυψε νέκυν μεγάθυμος Αχιλλεὺς
Ες πόδας ἐκ κεφαλῆς. περὶ δὲ δρατὰ σώματα νήει.
Εν δ᾽ ἐτίθει μέλιτος καὶ ἀλείφατος ἀμφιφορῆας,
Πρὸς λέχεα κλίνων· πίσυρας δ᾽ ἐριαύχενας ἵππυς

Ἐσσυμένως ἐνέβαλλε πυρῇ, μεγάλα στοναχίζων·
Ἐννέα τῷ γε ἄνακτι τραπεζῆες κύνες ἦσαν,
Καὶ μὲν τῶν ἐνέβαλλε πυρῇ δύο δειροτομήσας·
Δώδεκα δὲ Τρώων μεγαθύμων υἱέας ἐσθλὺς
Χαλκῷ δηϊόων. ——

Struxerunt vero pyram centum pedum quoquoverſus:
Inque pyra ſumma cadaver poſuerunt dolentes corde:
Multas vero pingues oves & flexipedes nigros boves
Ante pyram excoriarunt & curarunt: at, ex omnibus
Adipe ſumpta obtexit cadaver magnanimum Achilles
Ad pedes a capite: circumque excoriata corpora accumulabat:
Impoſuitque mellis & olei amphoras,
Ad feretrum acclinans: quatuorque arduos cervicibus equos
Feſtinanter injecit pyræ, magnos ciens gemitus:
Novem huic regi menſarii canes erant,
Horum etiam injecit pyræ duos obtruncatos:
Duodecim & Troum magnanimorum filios ſtrenuos
Ære cædens. ——

Corpus autem animalium adipe cooperiri ſolebat, ut citius a flammis abſumeretur, juxta Euſtathium; inſigne enim beneficium credebatur, quando cadaver properato in cineres redigebatur: quocirca, quum plurima corpora in eadem pyra comburebantur, totum funus ita componi ſolebat, ut pinguiora & combuſtibiliora corpora ad vim igni addendam cum corporibus contrarii temperamenti ſecundum proportionem diſtribuebantur, ita ut decem virorum corporibus unius mulieris corpus additum ſit, prout ſcribunt Plutarchus in *Sympos. lib.* III. *quæſt.* II. & Macrobius *Saturnal. lib.* VII. *cap.* VII.

Militum arma una cum ipſis concremari ſolebant; qua de cauſa ſimile beneficium ab Ulyſſe poſcit Elpenor apud Homerum *Odyſſ.* λ'. *vers.* 74.

Ἀλλά με κακκῆαι σὺν τεύχεσιν, ἅσσα μοί ἐστιν.
Sed me combure cum armis, quæcumque mihi ſunt.

Pariter veſtes, quas, dum viverent, geſtaverant, in rogum conjici ſolebant, nonnulli autem ideo tam ſolliciti fuerunt, ut id in teſtamento expreſſe mandarint. Ut in aliis pietatis officiis, ita in hoc omnium Græcorum profuſiſſimi fuerunt Athenienſes, adeo ut ad illorum luxuriei fræna injicienda, ne iis, quæ in mortuos profundebantur, fraudarentur vivi, appoſitis ſeveris pœnis ſancire conſentaneum duxerint illius gentis Legislatores. Unicam rubram veſtem, vel ad ſummum, nonnullos olivæ ramos cum funere ſepeliri juſſit Lycurgus, juxta Plutarchum in *ejus Vita*, eaque ſolis viris virtute & fortitudine claris decrevit. Triplicem veſtem ſimulque unicum bovem largitus eſt Solon, teſte eodem in *illius Vita*. Qui in funeribus immodicos ſumptus fecerant, Chæroneæ a mulierum cenſoribus tanquam effœminatæ molliciei rei plectebantur, juxta eumdem Auctorem *ibidem*.

A

A defunctorum proximis cognatis aut amicis, qui ventorum afflatum, quo flammæ viribus auctæ corpus in cineres mature conſumerent, ſupplicibus votis ſollicitabant, accendi ſolebat pyra; ſic Achilles, igne Patrocli rogo admoto, Boream & Zephyrum precatur, ut viribus junctis ad ejus auxilium advolent *Iliad.* ψ'. *verſ.*192.

> Οὐδὲ πυρὴ Πατρόκλυ καίετο τεθνειῶτος,
> Ενθ' αὖτ' ἄλλ' ἐνόησε ποδάρκης δῖος Αχιλλεύς,
> Στὰς ἀπάνευθε πυρῆς, δοιοῖς ἠρᾶτ' ἀνέμοισι
> Βορέῃ καὶ Ζεφύρῳ, καὶ ὑπέσχετο ἱερὰ καλὰ,
> Πολλὰ δὲ καὶ σπένδων χρυσέῳ δέπαϊ λιτάνευεν
> Ελθέμεν, ὄφρα τάχιστα πυρὶ φλεγεθοίατο νεκρὸν,
> Υλη τ' ἐσσεύοντο καήμεναι. ——
> *Neque pyra Patrocli ardebat mortui,*
> *Tum vero alia animo deſignavit pedibus valens nobilis Achilles,*
> *Stans ſeorſim a pyra, duobus vota fecit ventis*
> *Boreæ & Zephyro, & pollicitus eſt ſacra pulchra,*
> *Multis etiam libans aureo poculo ſupplicavit*
> *Ut venirent, quo citiſſime igne comburerent cadaver,*
> *Lignaque propere arderent.* ——

In exercitus ducum ſummorumque præfectorum funeribus, milites ſimulque omnes adſtantes in honorem defuncti rogum ſolemnem in morem ter circuire ſolebant. Sic Græci apud Homerum *Iliad.* ψ'. *verſ.*24.

> Οἱ δὲ τρὶς περὶ νεκρὸν ἐύτριχας ἤλασαν ἵππυς
> Μυρόμενοι, ——
> *Hi vero ter circa mortuum pulchre jubatos egerunt equos*
> *Lugentes.* ——

Hoc autem officium Græce dicebatur περιδρομὴ, Latine *decurſio*, cujus ſæpius meminerunt Poetæ; nominatim illam eleganter deſcripſit Statius *Thebaid. lib.*VI. *verſ.*213.

> *Tum ſeptem numero turbas (centenus ubique*
> *Surgit eques) verſis ducunt inſignibus ipſi*
> *Grajugenæ reges, luſtrantque ex more ſiniſtro*
> *Orbe rogum, & ſtantes inclinant pulvere flammas:*
> *Ter curvos egere ſinus, illiſaque telis*
> *Tela ſonant, quater horrendum pepulere fragorem*
> *Arma, quater mollem famularum brachia planctum.*

Ubi obſervandum eſt, in hac decurſione motum ſiniſtrorſum peractum fuiſſe, quo triſtitiam exprimebant; econtra motum ad dextram lætitiæ ſignum fuiſſe; unde idem Auctor *ibid. verſ.*221. ſubjungit:

> —— *hic luctus abolere, novique*
> *Funeris auſpicium vates, quamquam omina ſentit*

Ve-

Digitized by Google

Vera, jubet, dextro gyro, & vibrantibus haſtis
Huc redeunt. ——

Has autem decurſiones cum clamoribus & tubarum clangore peractas fuiſſe nos docet Valerius Flaccus *Argonaut. lib.* III.

Inde ter armatos Minyis referentibus orbes
Concuſſi tremuere rogi, ter inhorruit æther
Luctificum clangente tuba, jecere ſupremo
Tum clamore faces. ——

In quibus ultimis verbis ſubindicare videtur decurſionem perfectam fuiſſe ante rogum accenſum; ex aliis autem Scriptoribus liquet, illam actam fuiſſe dum pyra ardebat: ſic Virgilius diſertis verbis tradit *Æneid. lib.* XI. *verſ.* 188.

Ter circum accenſos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos, ter mœſtum funeris ignem
Luſtravere in equis, ululatuſque ore dedere.

Dum rogus ardebat, defuncti amici adſtantes vina libabant, ejuſque manes invocabant: cum in morem Patrocli funera per totam noctem celebravit Achilles *Iliad.* ψ'. *verſ.* 218.

—— κὰὶ πάννυχος ὠκὺς Ἀχιλλεὺς
Χρυσείῳ ἐκ κρητῆρος, ἕχων δέπας ἀμφικύπελλον,
Οἶνον ἀφυσσόμενος χαμάδις χέε, δεῦε δὲ γαῖαν,
Ψυχὴν κικλήσκων Πατροκλῆος δειλαῖο.

—— *& tota nocte velox Achilles*
Aureo ex cratere, tenens poculum rotundum,
Vinum hauriens in humum fundebat, rigabatque terram,
Animam vocans Patrocli miſeri.

Pyra conſumpta flammiſque deſinentibus, ignem ſuperſtitem vino effuſo exſtinguebant, oſſaque & cineres colligebant: ſic Trojani Hectoris exequias perficiunt apud Homerum *Iliad.* ω'. *verſ.* 791.

Πρῶτον μὲν κατὰ πυρκαϊὴν σβέσαν αἴθοπι οἴνῳ
Πᾶσαν, ὁπόσσον ἐπέσχε πυρὸς μένος· αὐτὰρ ἔπειτα
Οςέα λευκὰ λέγοντο κασίγνητοι ἕταιροί τε.

Primum quidem pyram exſtinxerunt nigro vino
Totam, quantum occuparat ignis vis: at deinde
Oſſa alba legerunt fratres ſodaleſque.

Ex quibus verbis liquet, iſtud officium a proximis, cognatis perſolutum fuiſſe; ad quem morem pariter alludit Tibullus *lib.* I. *eleg.* III.

—— *non hic mihi mater*
Quæ legat in mœſtos oſſa peruſta ſinus.

Vino

Vino ablui, & mox peracta ablutione, oleo condiri ſolebant oſſa. Illud officium ejus oſſibus perſolutum fuiſſe Achilli nunciat Agamemnon apud Homerum *Odyſſ. ώ. verſ.* 71.

Αὐτὰρ ἐπεὶ δή σε φλὸξ ἤνυσεν Ἡφαίστοιο,
Ἠῶθεν δή τοι λέγομεν λευκ' ὀστέ', Ἀχιλλεῦ,
Οἴνῳ τ' ἀκρήτῳ καὶ ἀλείφατι. ——
At poſtquam flamma Vulcani te penitus abſumpſit,
Mane jam tibi collegimus alba oſſa, Achilles,
Vino mero & unguento. ——

Patrocli oſſa adipe incluſa dicuntur ab Homero *Iliad.* ψ'. *verſ.* 252.

Κλαίοντες δ' ἑτάροιο ἐνηέος ὀστέα λευκὰ
Ἄλλεγον ἐς χρυσέην φιάλην καὶ δίπλακα δημόν.
Flentes vero ſocii mitis oſſa alba
Collegerunt in auream phialam & duplicem adipem.

Quæri autem poteſt, quomodo funeris reliquiæ a brutorum & hominum concrematorum oſſibus diſcernebantur; (iis, quæ de lapide Amianto & Indica cannabi, quaſi igne uri nequirent, fabulantur, prætermiſſis) reſpondeo, ex duobus præſertim exemplis allatis liquere, ut ea diſtinguerentur, defuncti corpus in media pyra, homines vero & bruta ad latera repoſita fuiſſe: ſic Patrocli reliquias facile ſecerni poſſe Græcis affirmat Achilles apud Homerum *Iliad.* ψ. *verſ.* 237.

Πρῶτον μὲν κατὰ πυρκαϊὴν σβέσατ' αἴθοπι οἴνῳ
Πᾶσαν, ὁπόσσον ἐπέσχε πυρὸς μένος· αὐτὰρ ἔπειτα
Ὀστέα Πατρόκλοιο Μενοιτιάδαο λέγωμεν,
Εὖ διαγιγνώσκοντες, ἀριφραδέα δὲ τέτυκται·
Ἐν μέσσῃ γὰρ ἔκειτο πυρῇ, τοὶ δ' ἄλλοι ἄνευθεν
Ἐσχατιῇ καίοντ' ἐπιμὶξ ἵπποι τε καὶ ἄνδρες.

Primum quidem pyram exſtinguite nigro vino
Totam, quantum occupavit ignis vis: at deinde
Oſſa Patrocli Menœtiadæ legamus,
Bene diſcernentes, cognitu facilia enim ſunt:
In media namque jacebat pyra, alii vero ſeorſum
In extrema ora cremabantur promiſcue equique & viri.

Pari ratione diſcriminata ſunt Achillis oſſa, teſte Quinto Smyrnæo *lib.* III. *verſ.* 720.

Δὴ τότε πυρκαϊὴν οἴνῳ σβέσαν, ὀστέα δ' αὐτοῦ
Φαίνετ' ἀριφραδέως· ἐπεὶ οὐχ ἑτέροισιν ὅμοια
Ἦν, ἀλλ' οἷα γίγαντος ἀπειρέος· οὐδὲ μὲν ἄλλα
Σὺν κείνοις ἐμέμικτο· ἐπεὶ βόες, ἠδὲ καὶ ἵπποι,

Καὶ παῖδες Τρώων, μίγδα κταμένοισι καὶ ἄλλοις
Βαιὸν ἄπωθε κέοντο περὶ νέκυν, ὃς δ' ἐνὶ μέσσοις
Ριπῇ ὑφ' Ηφαίστοιο δεδμημένος οἶος ἔκειτο.
Tandem pyram vino reſtinxerunt, oſſa autem illius
Inſigniter exſtabant: quia cæteris non æqualia
Erant, ſed invicti gigantis inſtar: nec quidem alia
Cum his permixta erant; nam boves, & equi,
Et Trojugenæ, promiſcue cum aliis mortuis
Haud longe jacebant circa cadaver, quod in medio
Vulcani æſtu conſumptum jacebat ſeparatim.

Cum oſſibus ita diſcretis una colligebantur cineres immixti: nulla enim ratione, ſaltem quæ nobis innotuerit, hominum oſſa peruſta a vulgaribus cineribus ſecernere noverant.

Oſſa cinereſque collecti in urnis, quæ dicebantur κάλπαι, φίαλαι, χρυσοσοὶ, λάρνακες, ὀσοθῆκαι, ὀσοδοχεῖα, σοροὶ, &c. reponebantur. Ex diverſa autem materia, vel ligno, lapide, argilla, argento, aurove conflabantur, pro dignitate defunctorum. Virorum virtute inſignium urnæ ut plurimum floribus & ſertis decorabantur: alias, ne luci exponerentur, velo vulgo operiri ſolebant, donec humo commiſſæ erant; quod in funeribus ab Homero deſcriptis imprimis obſervare licet; ſic Hectoris oſſa obvelata fuiſſe dicuntur *Iliad. ώ. verſ.* 795.

Καὶ τά γε χρυσείην εἰς λάρνακα θῆκαν ἑλόντες,
Πορφυρέοις πέπλοισι καλύψαντες μαλακοῖσιν.
Et hæc aureum in loculum poſuerunt ſuſcepta,
Purpureis peplis obtecta mollibus.

Idem officium Patrocli urnæ perſolutum dicitur *Iliad. ψ'. verſ.* 254.

Εν κλισίῃσι δὲ θέντες ἑανῷ λιτὶ κάλυψαν.
Et in tentoriis poſitum peplo ſubtili texerunt.

De ſepultura obſervandum eſt, corpus in feretro reſupinum jacuiſſe, quia mortuos magis decere, eorumque majori beneficio conducere, ni fallor, credebatur, quando facies cœlum Deorum ſuperorum ſedem luciſque originem citius quam Deorum inferorum tenebroſas domos reſpiciebat. Quapropter Diogenes Cynicus interrogatus, quem in ſitum inhumatus jacere mallet, reſpondit, εἰς πρόσωπον, id eſt, *facie prona*: cauſam autem rogatus regeſſit, *quia mundus brevi invertendus eſt*, juxta Laertium in *Diogene*; quo reſponſo Græcorum ſuperſtitionem hac in parte ludibrio exponebat ille Philoſophus.

Nec prætermittendum eſt, corpus in tumulo ita repoſitum eſſe, ut caput ſolis ortum adſpiceret, teſte Thucydidis Scholiaſte. Plutarchus quidem in *Solone* tradit, Megarenſes funus orientem verſus, Athenienſes vero, quorum conſuetudo eadem eſſe videtur ac cæterorum Græcorum, verſus

oc-

occidentem tumulaſſe; cui accinit Ælianus *Var. Hiſt. lib.* VII. *c.* XIX. quoad Athenienſes ſpectat: notandum autem eſt, ut facies ſolem orientem reſpiceret, occidenti obverti neceſſario debebat caput: qua de cauſa ſepulcri caput vel ſuprema pars, ut ſolis ortum adſpiceret, ad occaſum itidem collocata.

Pro clauſula ſubjungam, duo, tria, imo quatuor corpora in uno ſepulcro condere ſolitos fuiſſe Megarenſes; Athenis vero in uno tumulo, multo minus in una ſandapila vel urna, raro componebantur plura cadavera, juxta Plutarchum in *Solone*; quod a reliquis Græcis vulgo ſervatum fuiſſe videtur; illi ſoli, qui propinqua cognatione aut amicitia conjuncti erant, una ſepeliri conſueverant; cum immane haberetur ſeparare in morte, quos per vitam nulla infortunia divellere potuerant. Plurima hujuſcemodi exempla apud veteres Scriptores exſtant; hinc Agathiæ epigramma in fratres geminos *Anthol. lib.* III. *cap.* III. *epigram.* II.

> Εἷς δύ' ἀδελφοὺς ὧδ' ἐπέχει τάφος, ἓν γὰρ ἐπέσχον
> Ἦμαρ καὶ γενεῆς οἱ δύο καὶ θανάτου.

> *Unus duos fratres ibi continet tumulus, unum enim obtinuerant*
> *Diem ortus ambo & mortis.*

Quod ad fœlicitatem ſuam non parum conferre exiſtimabant amantes; ſic Thisbe ſuprema hora unice rogavit, ut ſimul cum Pyramo inhumaretur, teſte Ovidio *Metamorph. lib.* IV. *fab.* IV. *verſ.* 154.

> *Hoc tamen amborum verbis eſtote rogati,*
> *O multum miſeri meus illiuſque parentes;*
> *Ut, quos certus amor, quos hora noviſſima junxit,*
> *Componi tumulo non invideatis eodem.*

Admetus apud Euripidem *Alceſt. verſ.* 365. profitetur ſe velle jacere in eo dem tumulo cum ſua uxore Alceſtide:

> Ἐν ταῖσιν αὐταῖς γάρ μ' ἐπισκήψω κέδροις
> Σοί τε θεῖναι πλευράς. ——
> *Mandabo enim ut in iiſdem cedrinis arcis mea*
> *Tecum ponant latera.* ——

Patroclus, poſt mortem Achilli oſtenſus, eum obnixe rogat, ut ipſius oſſa in eodem tumulo, quem ſibi ipſi deſtinarat, condere dignetur, juxta Homerum *Iliad.* Ψ'. & Achille defuncto, cineres amici ſui Antilochi in eadem urna cum ſuis ponuntur a Græcis, imo illi Patrocli non tantum in eodem vaſe injecti, ſed una mixti fuerunt; quemadmodum Agamemnonis manes, quando in inferis ei occurſarent, eidem referunt *Odyſſ.* ω' *verſ.* 76.

> Ἐν τῷ τοι κεῖται λεύκ' ὀστέα, φαίδιμ' Ἀχιλλεῦ,
> Μίγδα δὲ Πατρόκλοιο Μενοιτιάδαο θανόντος·

Χωρὶς δ᾽ Ἀντιλόχοιο, τὸν ἔξοχα τῖες ἁπάντων
Τῶν ἄλλων ἑτάρων μετὰ Πάτροκλόν γε θανόντα.

In hac tibi jacent candida oſſa, illuſtris Achilles,
Permixtim autem Patrocli Menœtiadæ demortui:
Separatim vero Antilochi, quem eximie honorabas omnium
Aliorum ſociorum poſt Patroclum defunctum.

Halcyone præ amore longius abripitur: nam, marito ſuo Ceyce ſævis undis abſorpto, ſe ipſam ſolatur eo quod, etſi ipſius cadaver non recuperari poſſet, tamen ſua nomina eidem monumento inſcriberentur, & quaſi mutuo ſe amplexarentur, ut canit Ovidius *Metamorph. lib.* XI. *fab.* X. *verſ.* 708.

—— crudelior ipſo
Sit mihi mens pelago, ſi vitam ducere nitar
Longius, & tanto pugnem ſupereſſe dolori.
Sed neque pugnabo, nec te, miſerande, relinquam;
En tibi nunc ſaltem veniam comes, inque ſepulcro
Si non urna, tamen junget nos littera, ſi non
Oſſibus oſſa meis, at nomen nomine tangam.

CAP. VII.

De ipſorum ſepulcris, monumentis, cenotaphiis, &c.

VETERES Græci humabantur in locis ædium ad id ſelectis, ſecundum Platonem *Minoe*; apud Thebanos vigebat lex, qua nemo domum ædificaret quin proſpiceret loco in ſepulturam defunctorum. Intra civitates corpora humo mandari ipſis recentioribus ætatibus uſitatiſſimum fuiſſe videtur, earumque partes celeberrimas monumentis quammaxime locupletatas fuiſſe; ſed illud beneficium non niſi in viros præſtantiſſimos, & qui de republica optime meriti erant, conferebatur; ceu qui humo ſe ſuſtulerant, virtutiſque exemplaria futuris ſæculis exſtiterant, aut ob ſingulare aliquod officium digni habiti fuerant, ut ipſorum nominis memoria a poſteris celebraretur. Magneſii in medio eorum foro tumulum Themiſtocli exſtruxerunt, juxta Plutarchum in *ejus Vita*; Corinthii eodem honore Euphronem decorarunt, teſte Xenophonte Ἑλλην. *lib.* VII. atque ex Pindari Scholiaſte patet colonias plerumque in mediis urbibus illos tumulaſſe, qui eas deduxerant, & quorum ope novas ſedes occuparant.

In templis aliquando reponebantur mortui: cujus rei plurima exempla nobis ſuppeditant priſca ſæcula; ita ut nonnulli putaverint, templa originem habuiſſe ex honoribus in mortuos delatis. Vide *Archæologiam noſtram lib.* II. *cap.* II. Nec poſterioribus temporibus omnino deſunt ejuſmodi exempla; Euchidas enim a Platæenſibus in templo Dianæ Eucliæ ſepultus dicitur, eo quod mille ſtadia uno die emenſus attulerit ignem Delphis,

ut refert Plutarchus in *Ariſtide*; ex quo multiſque aliis exemplis liquet, iſtud in ſummo beneficio habitum, ac ceu præmium publicorum officiorum conceſſum fuiſſe. Interdum id expetebant in præſidium, prout diſcimus ex eo quod Medea ambos ſuos filios in Junonis Acrææ æde defoderit ad eos ab hoſtium malitia tutos præſtandos, ſecundum Euripidem *Medea vers.* 1378. quemadmodum ſuperius annotavimus.

Verum plerique Græci, præſertim recentioribus ſæculis, extra civitates, & potiſſimum ad vias regias, demortuos humo mandare conſuevetant; quod videtur factum, ſive ut a ſe ipſis arcerent ſepulcrorum tetrum fœtorem, quo infeſtarentur civitates; ſive ad propulſandum periculum, in quo ipſorum ædes verſabantur, quando rogo ignis ſubjiceretur; ſive ut viatorum animis obverſarentur cogitationes mortalitatis; ſive ut ſemetipſos incitarent ad quævis pericula ſubeunda potius quam mœnibus ſuis hoſtem accedere monumentaque ſpoliare aut defunctorum quietem turbare ſinerent; poſtremo (ne pluribus diverſis ſententiis recenſendis negotium Lectori faceſſamus) alii probabilius putant, iſtum morem inductum fuiſſe, ne cadaverum contactu polluerentur, de quo ſuperius egimus.

Hac in re autem, ut in pleriſque ſuis inſtitutis, Lycurgus a reliquis Græcorum Legislatoribus diſſentiebat; ut enim ſepulcrorum ſuperſtitionem tolleret, mortuos intra civitates, imo circa templa, humare Lacedæmoniis conceſſit; ſicque ipſorum juventus ſpectaculis hujuſmodi aſſuefacta, adſpectu cadaveris non terreretur, ſimulque eos levaret opinione, qua quem contaminandum fore tangendo cadaver, tumulumve pedibus conculcando credebant, juxta Plutarchum in *Lycurgo*.

Singulæ familiæ proprium ſibi ſepulcrum vulgo poſſidebant, & ſi illo carerent, maximum malum, quod ipſis accidere poſſet, exiſtimabatur; quapropter cum Lacedæmonii Meſſenios ſubigere, aut in incœpto vitam omnes amittere ſtatuerunt, legimus apud Juſtinum *lib.* III. *cap.* V. quod teſſeras dextro brachio deligarunt, inſculptis ſuis & patrum nominibus, ut ſi in prælio perirent omnes, adeoque confuſa corporum lineamenta internoſci nequirent, ex indicio titulorum pateret quam familiam contingerent, ſicque in ſepulcra majorum inferrentur. Apud cæteros Græcos obtinuit eadem conſuetudo; hinc (ut Lectores unico tantum exemplo detineam) cum inter eos vigeret lex quædam, qua quis, avito patrimonio diſſipato, avorum monumentis deſtitueretur, Democritus ideo, facultatibus in ſtudio Philoſophiæ conſumptis, hanc pœnam ſubire periclitatus eſt, tradente Laertio in *Democrito*.

Veteris Græciæ vulgaria ſepulcra nil aliud erant quam cavernæ in terra defoſſæ, dictæque *ὑπόγαια*, ſecundum *Etymologici* Auctorem *Voc. Ηρία*: illa vero recentiorum temporum magis affabre facta, plerumque lapidibus ſtrata, nec minori arte & cura quam viventium ædes ornata; adeo ut qui mortuos lugebant, in eorumdem conditoria ſe reciperent, ibique per multos dies ac noctes cognatos ſuos una lamentarentur, prout liquet ex Petronii hiſtoria de Epheſia matrona.

Reges & magni viri ſupra montes vel ad eorum radices antiquitus humabantur, teſte Servio *ad Æneid. lib.* XI. Ita Aventinus Sylvius in colle;

qui ab ipſo nomen habuit, tumulatus fuit, juxta Aurelium *de orig. Gent. Rom.* De Rege Dercenno id ipſum traditur a Virgilio *Æneid. lib.* XI. *vers.* 849.

> —— *fuit ingens monte ſub alto*
> *Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum.*

Hinc itidem nata conſuetudo exſtruendi montem in ſepulcris illuſtrium virorum, quod Lucanus *lib.* VIII. ſic extulit, de Ægyptiis canens:

> *Et Regum cineres exſtructo monte quieſcunt.*

Ex lapidibus quandoque conſtabat; unde Theſeus apud Euripidem *Herc. Fur. vers.* 1332. ait Herculi, Athenienſes cadaver ejus decorare velle

> —— λαϊνοισί τ' ἐξογκώμασι,
> —— *lapideiſque tumulis.*

Verum nil niſi terra vulgo adhibebatur, hinc dici ſolebat χῶμα. Sic Euripides *Hecuba vers.* 221.

> —— πρὸς ὀρθὸν χῶμ' Ἀχιλλείου τάφου,
> *ad excelſum aggerem Achillei ſepulcri.*

Illum aggerere ab Homero verba faciente de Hectoris tumulo vocatur χέειν σῆμα *Iliad.* ώ. *vers.* 801.

> Χεύαντες τὸ δὲ σῆμα, πάλιν κίον. ——
> *Aggeſto autem tumulo, redierunt.* ——

Eamdem vocem uſurpavit in deſcribendo Patrocli funere *Iliad.* ψ. *vers.* 257. Antipater illud effert χώννυσθαι τάφον *Anthol. lib.* III. *cap.* XIV. *epigram.* XIV.

> Ἥρωος Πριάμου βαιὸς τάφος, οὐχ ὅτι τοίου
> Ἄξιος, ἀλλ' ἐχθρῶν χερσὶν ἐχωννύμεθα.
> *Herois Priami parvus tumulus, non quod tali*
> *Dignus, ſed hoſtium manibus tumulati ſumus.*

Interdum exprimitur generalioribus vocabulis ὀγκῶσαι, ὑψῶσαι, &c. Sic Euripides:

> —— μητέρ' ἐξώγκουν τάφῳ.
> —— *matri excitabam tumulum.*

Alia ſimilis dictio adhibetur ab Alcæo *Anthol. lib.* III. *cap.* XXV. *epigram.* XVII. *in Heſiodum*;

Λο-

Λοκρίδος ἐν νέμεϊ σμικρῷ νέκυν Ἡσιόδοιο
  Νύμφαι κρηνιάδων λῦσαν ἀπὸ σφετερῶν,
Καὶ τάφον ὑψώσαντο. ——

Locridis in nemore opaco cadaver Heſiodi
  Nymphæ e fontibus lavarunt ſuis,
Et tumulum erexerunt. ——

Hinc Latinum *tumulus*, quo proprie nihil aliud intelligitur quam *colliculus*, poſtea denotavit *ſepulcrum*.

Ex qualicumque materia confecta fuerint, cum cura & arte vulgo congeſta erant; ſic Homerus *Iliad.* ψ'. *vers.* 255. de Patrocli tumulo teſtatur:

Τορνώσαντο δὲ σῆμα, θεμείλιά τε προβάλοντο
Ἀμφὶ πυρὴν, εἶθαρ δὲ χυτὴν ἐπὶ γαῖαν ἔχευαν.
Circulo autem deſignarunt tumulum, fundamentaque jecerunt
Circa pyram, ſtatimque fuſilem terram injectam aggeſſerunt.

Ubi vocem θεμείλια nonnulli accipiunt pro *lorica*, interdum metaphorice dicta θριγκὸς, γεῖσον, &c. & a Pauſania περιοικοδομὴ ac κρηπὶς, ab aliis σκέπη, &c. Antiqua μνημεῖα duabus partibus compoſita erant; altera intelligebatur ſepulcrum ſeu tumulus, quod pariter dictum μνημεῖον, vocabulo ſtricte ſumpto, aliiſque pluribus nominibus notum, a figura utplurimum deſumtis, ut σπήλαιον, τύμβος, &c. Altera erat humus circumdans ſepulcrum, paliſque aut muro circumſepta, ſed plerumque in culmine patens, ideoque ſæpius appellata ὕπαιθρον. Tumuli lapidei majori cum arte poliebantur ornabanturque; hinc frequens mentio fit ξεστῶν τάφων. Ita Euripides *Alceſtide vers.* 836.

Τύμβον κατόψει ξεστόν. ——
Tumulum videbis politum. ——

Iterumque *Helena vers.* 991.

—— κεισόμεσθα δὲ
Νεκρὼ δύ' ἑξῆς τῷδ' ἐπὶ ξεστῷ τάφῳ.
—— *jacebimus autem*
Mortui ambo ordine ſupra hoc politum ſepulcrum.

Ornamentis innumeris decorabantur ſepulcra. Columnæ lapideæ fuerunt perantiquæ, ut perſpicuum fit ex hiſtoria Idæ percutientis Pollucem columna effracta ab monumento Amyclæ avi ſui, teſte Lycophrone *Caſſandra vers.* 557.

—— τῷ δὲ δευτέραν ἐπι
Πληγὴν ἀθαμβὴς κριὸς ἐγκορύψεται,

Αγαλ-

Αγαλμα πήλας τῶν Αμυκλαίων τάφων.
—— in hunc vero ſecundum
Intrepidum ictum aries incutiet,
Columnam vibrans Amyclæi ſepulcri.

Pindarus *Nem. ode* x. *verſ.* 125. illud vocat ἄγαλμ' Αΐδαο, ξεστὸν πέτρον *ſtatuam Plutonis, politum ſaxum*: quod itidem annotatur a Theocrito Διοσκούροις ſeu *Idyll.* XXIII. *verſ.* 124. *ſeq.*

Columnæ iſtæ dicebantur στῆλαι, iiſque ſæpius inſculptæ inſcriptiones, quæ familiam, præclara dona, & quidquid in defuncto eximium oſtendebant, & vulgo carmine ſcriptæ. Hujuſcemodi non exſtabant apud Sicyonios, ſecundum Pauſaniam in *Corinthiacis*; Lycurgus etiam carmen tumulis ſuperaddere vetuit, nec quidem ferre potuit ut nomina iis inſcriberentur, præterquam virorum, qui in bello, aut mulierum, quæ in partu fatis conceſſerant, narrante Plutarcho in *ejus Vita*. Nec inſolitum aliis in locis omittere defunctorum nomina, eorumque loco inſculpere egregiam quamdam ſententiam, aut brevem ad vivos hortationem, cujuſmodi hæc:

ΤΟΥΣ ΑΓΑΘΟΥΣ ΚΑΙ ΘΑΝΟΝΤΑΣ
ΕΥΕΡΓΕΤΕΙΝ ΔΕΙ.
VIRI BONI ATQUE DEFUNCTI BENEFICIIS
SUNT AFFICIENDI.

Præterea, imprimis ubi nulla dabatur inſcriptio, addi ſolebat mortui effigies, aliudve quid ſimile ad rem faciens, ac declarans ejus indolem, ſtudia, munus, aut conditionem. Virginum tumulis exſtabat imago puellæ aqualem tenentis, ſecundum Pollucem *lib.* VIII. *cap.* VII. prior demortuum repræſentabat, poſterior indicabat conſuetudinem, qua in ſepulcris puellarum innuptarum aquam ferre ſoliti adoleſcentes. Hujuſmodi figuris exhibebatur diligens materfamilias, quemadmodum occurrit in ſequenti Antipatri *in Lyſidicen epigrammate*:

Μαστεύω, τίς σευ, τίς ἐπὶ σαλήτιδι πέτρᾳ,
  Λυσιδίκα, γλυπτὸν τόν δ' ἐχάραξε νόον;
Τά μὲν ἀνεγρομέναν με ποτ' εἴρια νύκτερος ὄρνις,
  Ανία δ' αὐδάσει δώματος ἡνίοχον·
Ιππαστὴρ δ' ὅδε κημὸς ἀείσεται, οὐ πολύμυθον,
  Οὐ λάλον, ἀλλὰ καλᾶς ἔμπλεον ἡσυχίης.

Rogo, quis tuum ſuper lapide inſtar columnæ,
  Lyſidice, inſculptum ſignavit animum?
Lanam quidem me aliquando nentem nocturna avis,
  Habena autem dicet domus aurigam:
Frænum vero, quo equi reguntur, pronunciabit me non loquacem,
  Non garrulam, ſed egregia quiete ac ſilentio plenam.

Dio-

Diogenis Laertii monumento inſculptus erat canis, ad ſectæ ſuæ vel ſui ipſius naturam ſignificandam. Iſocratis tumulus imagine Sirenis, Archimedis ſphæra ac cylindro ornatus fuit; quibus mira prioris facundia, poſterioris ſtudia mathematica declarabantur. Sepulcris non raro defixa inſtrumenta, quibus defunctus uſus fuerat. Militum tumuli ex armis, nautarum ex remis internoſcebantur; & (ut paucis dicam) inſtrumenta cujuſvis artis comitabantur magiſtros, manebantque ceu monumenta, quibus ipſorum memoria conſervaretur. Unde Elpenor inducitur ab Homero *Odyſſ.* λ'. *verſ.* 75. Ulyſſem ſupplex orans, ut remum quo ad remigandum uſus fuerat, ipſius tumulo imponat, prout jam obſervatum *Archæologiæ noſtræ lib.* III. *cap.* XI. Æneas apud Virgilium *Æneid. lib.* VI. Miſeno tubicini ſuo idem officium præſtat.

Iſti ritus, cum aliis multis, ad memoriam defunctorum continuandam adſciti fuerunt; hinc eorumdem ſepulcra dicta *σήματα*, *μνημεῖα*, *μνήματα*, &c. Agamemnon ſummam Achillis fœlicitatem ducit, quod decoratus eſſet monumento, quo ejus nomen poſteris tradendum foret, *Odyſſ.* ω'. *verſ.* 36.

> Ολβιε, Πηλέος υἱὲ, Θεοῖς ἐπιείκελ' Ἀχιλλεῦ,
> Ος θάνες ἐν Τροίῃ, &c.
> *Fœlix, Pelei fili, Diis ſimilis Achilles,*
> *Qui mortuus es in Troja*, &c.

Et *ibid. verſ.* 80.

> —— ἔπειτα μέγαν καὶ ἀμύμονα τύμβον
> Χεύαμεν, Αργείων ἱερὸς ςρατὸς αἰχμητάων,
> Ακτῇ ἐπὶ προὐχούσῃ ἐπὶ πλατεῖ Ἑλλησπόντῳ·
> Ως κεν τηλεφανὴς ἐκ ποντόφιν ἀνδράσιν εἴης,
> Τοῖς οἳ νῦν γεγάασι, καὶ οἳ μετόπισθεν ἔσονται.
> —— *poſtquam magnum & laudatum ſepulcrum*
> *Fudimus, Argivorum ſacer exercitus bellicorum,*
> *Littore in excelſo in lato Helleſponto:*
> *Ut longe manifeſtus ex ponto viris eſſes,*
> *His qui nunc nati ſunt, & qui in futurum erunt.*

Quia autem recentioribus ſæculis in illis ædificiis extruendis plus nimio ſumptuoſi fuerunt Græci, illorum luxum prodigum ad modum cogere, ſeveris pœnis ſancitis in eos, qui limites poſitos tranſgredi auſi fuiſſent, neceſſum duxerunt Legislatores: ſtatuas Mercuriales (prout mos erat, quia e numero Deorum inferorum habitus Mercurius) vel fornices monumentis addi, illorumque ſtructuram decem opificum laborem triduanum excedere vetuiſſe dicitur Solon apud Athenienſes: Demetrius Phalereus lege ſanxit, ut unica columna, eaque altitudinis tricubitalis tantum, ullum decoraretur monumentum. Vid. Cicero *de Legibus lib.* II.

Nec

Nec abs re erit hoc in loco notare morem amicis viriſque pietate & virtute claris precandi, ut levi onere eorum corpori incumbat terra; inimicis vero improbiſque viris imprecandi, ut a telluris gravi pondere opprimantur; manes enim, qui amicula ſua recolebant, priſtinaque domicilia ſtudio adhuc proſequebantur, omnium ſuorum corporum caſuum acuto ſenſu affici credebantur; quapropter pro Alceſtide hunc in morem precatur chorus apud Euripidem *Alceſt. verſ* 462.

—— κῦφα σοι
Χθὼν ἐπάνω πέσειε, γύναι,

—— levis
Terra cadat ſuper te, mulier.

Menelaus in morte animum eo ſolatio ſublevat, quia ſcilicet noverat Deos unquam caviſſe, ne fortium virorum corpora terræ pondere graventur, dum ignavos ea opprimi ſinunt, apud Euripidem *Helena verſ.* 857.

—— Εἰ γάρ εἰσιν οἱ Θεοὶ σοφοὶ,
Εὔψυχον ἄνδρα πολεμίων θανόνθ' ὕπο
Κούφῃ καταμπίσχουσιν ἐν τύμβῳ χθονί·
Κακοῖς δ' ἐφ' ἕρμα στερεὸν ἐμβάλλουσι γῆς.
—— Nam ſi ſunt Dii ſapientes,
Virum fortem interfectum ab inimicis
Circumtegunt levi terra in ſepulcro:
In ignavos vero ſolidum terræ fulcrum injiciunt.

Impiæ Phædræ hanc pœnam imprecatur Theſeus apud Senecam *Hippolyto Act.*v. *ult. duob. verſ.*

—— iſtam terra defoſſam premat
Graviſque tellus impio capiti incubet.

Votum cum acumine in epigrammate invertit Ammianus *Anthelog. lib.* II. *cap.*XLIII. *epigram.*I. *εἰς πονηρούς*:

Εἴη σοι κατὰ γῆς κούφη κόνις, οἰκτρὲ Νέαρχε,
Ὄφρα σε ῥηϊδίως ἐξερύσωσι κύνες.

Sit tibi ſub terra levis cinis, miſerande Nearche,
Ut te facilius eruant canes.

Quod ſic vertitur a Martiale *lib.*IX. *epigram.*XXIX. *de morte Philænis*:

Sit tibi terra levis, mollique tegaris arena,
Ne tua non poſſint eruere oſſa canes.

Ad

Ad monumenta in honorem mortuorum erecta, ſed oſſibus vacua, quæ idcirco κενοτάφια, κενήρια dicta ſunt, pergamus.

Duplicia autem fuerunt: altera enim iis, qui jam alibi humo mandati fuerant, dicari ſolebant: horum frequenter meminit Pauſanias in *Atticis*, *Meſſenicis*, *Eliacis β'*, *Bœoticis*, quibus in locis loquitur de tumulis honorariis Euripidis, Ariſtomenis, Achillis, Dameonis, Tireſiæ, &c.

Altera vero inſepultis donabantur; Veteres enim invaſerat opinio, mortuorum ſcilicet intumulatorum manes ad beatas ſedes nunquam admitti, ſed ſpatio centum annorum triſtes vagari: qui autem in mari aliove loco perierat, ejuſque corpus nullibi inveniebatur, quiete donari credebatur inani ſepulcro erecto, defunctique manibus ad paratam ſedem ter alta voce vocatis, quod dicebatur ψυχαγωγία.

Ab antiquiſſimis temporibus obtinuiſſe videtur hæc conſuetudo: ut Phryxi, qui in Colchide occubuerat, animam in patrium ſolum advocet, a Jaſone monetur Pelias apud Pindarum *Pythion. ode* LV. Idem officium Deiphobo perſolvit Æneas apud Virgilium *Æneid. lib.* VI. *verſ.* 505.

Tunc egomet tumulum Rhœteo in littore inanem
Conſtitui, & magna manes ter voce vocavi.

Hujus conſuetudinis cauſam reddidit Auſonius eleganti carmine in *Præfat. Parentalium*:

Hoc ſatis & tumulis, ſatis & telluris egenis;
Voce ciere animas funeris inſtar habet:
Gaudent compoſiti cineres ſua nomina dici;
Frontibus hoc ſcriptis & monumenta jubent:
Ille etiam mœſti cui defuit urna ſepulcri,
Nomine ter dicto pene ſepultus erit.

Innumera hujuſmodi exempla ubique apud Poetas occurrunt. Honoraria autem ſepulcra, juxta Theocritum Ἐραςῆ ſeu *Idyll.* XXIV. *verſ.* 30. ab aliis diſcerni ſolebant per ἴκριον, vel *lignum navis fractæ* ſurrectum, quo defuncti obitus in loco peregrino ſignificabatur.

Tandem de ſepulcrorum ſanctimonia pauca ſubjungere conſentaneum duco. Horum autem, omniumque rerum, quæ ad mortuos ſpectabant, tanta fuit dignitas, ut qui ea delere vel ullo modo polluere tentaſſet, ſacrilegus certamque ruinam ſibi acceſſiturus credebatur. Plura ſunt exempla, quam hoc loco recenſeri poſſint, quapropter illud Idæ, qui, dum unicam Apharei ſepulcri columnam frangere tentabat, Jovis fulmine ictus eſt, tantum afferam ex Theocrito *Idyll.* mox adducto *verſ.* 30.

Η γὰρ ὅδε ςάλαν, Ἀφαρηΐω ἐξανέχυσαν
Τύμβῳ, ἀναῤῥήξας παχέως Μεσσάνιος Ἴδας,
Μέλλε κασιγνήτοιο βαλεῖν σφετέροιο φονῆα.
Ἀλλὰ Ζεὺς ἐπάμυνε, χερῶν δέ οἱ ἔκβαλε τυκτὰν
Μάρμαρον, αὐτὸν δὲ φλογέῳ συνέφλεξε κεραυνῷ.

Certe enim ille columnam, Apharei exſtantem
Sepulcro, erutam celeriter Meſſenius Idas
Jacere volebat in fratris ſui interfectorem:
Sed Jupiter opem tulit, manibuſque illius excuſſit fabre factum
Marmor, ipſumque flammeo combuſſit fulmine.

Quæſtio jamdiu agitata eſt, an cenotaphiorum par fuerit religio, ac ſepulcrorum, in quibus oſſa mortuorum jacebant; ut autem nodus ſolvatur, animadvertendum eſt illos tumulos, qui honoris cauſa tantum conſtituebantur, non ita ſacros habitos fuiſſe, ut qui eos polluerint, divinam vindictam incurrerint; eorum vero, qui manes incolere credebantur, eadem fuit dignitas ac ipſorum ſepulcrorum, quæ ſupplere dicebantur.

CAP. VIII.

De orationibus, ludis, luſtrationibus, epulis, conſecrationibus, aliiſque honoribus funebribus, &c.

AD ſepulcrum utplurimum perorabantur defuncti laudes: Apud Athenienſes de illis, qui in bello occubuerant, ſolennem orationem habebat vir a Magiſtratibus nominatus; nec ea illorum meritis condigna merces cenſebatur, niſi quotannis certo die iterata fuiſſet, juxta Ciceronem *de Orat.* Hi autem mores ab antiquo non obtinuerant; quandoquidem a Solone, vel, juxta nonnullos, a Pericle introducti dicuntur: attamen non in ſola Græcia, ſed & Romæ univerſo uſu venerunt; iterum ad majorem mortuorum fœlicitatem conducere credebatur, quando a diſerta lingua dicebantur illorum laudes; Virginii enim Rufini beatitudinem in eo, quod ab eloquentiſſimo illius ætatis Oratore peroratus fuerat, perfici ſcribit Plinius *lib.* II. *epiſt.* I.

Præterea ſuorum amicorum funera ludis omnigeniſque certaminibus celebrare ſolebant viri genere clari. Vulgaris autem fuit hæc conſuetudo; & ab antiquis Scriptoribus frequenter memoratur; exemplo ſunt Miltiadis apud Herodotum, Braſidæ apud Thucydidem, Timoleontis vero apud Plutarchum, pluriumque aliorum funera: antiquiſſimus autem fuit mos iſte, Homeri enim *Iliad.* ψ. maximam partem conficiunt Patrocli ludi funebres; pariter innumeris hujuſmodi ſolennibus ſe interfuiſſe Achillis manibus Agamemnonis anima dixiſſe inducitur ab eodem Poeta *Odyſſ.* ω. *verſ.* 85.

Μήτηρ δ' αἰτήσασα Θεοὺς, περικαλλέ' ἄεθλα:
Θῆκε μέσῳ ἐν ἀγῶνι ἀριστήεσσιν Ἀχαιῶν·
Ηδη μὲν πολέων τάφῳ ἀνδρῶν ἀντεβόλησας
Ηρώων, ὅτε κέν ποτ' ἀποφθιμένου βασιλῆος;
Ζώννυνταί τε νέοι καὶ ἐπεντύνονται ἄεθλα·
Αλλά κε κεῖνα μάλιστα ἰδὼν ἐτεθήπεα θυμῷ,

Oi

Οἱ ἐπί σοι κατέθηκε Θεὰ περικαλλέ' ἄεθλα
Αργυρόπεζα Θέτις. ——
Mater autem Diis rogatis perpulchra certamina
Fecit medio in certamine principibus Achivorum:
Jam quidem multorum in ſepulcrum virorum incidi
Heroum, quum aliquando mortui regis
Cinguntur que juvenes & parant certamina:
Sed illa maxime conſpicatus miratus fuiſſes animo,
Qualia in te poſuit Dea perpulchra certamina
Argenteis pedibus Thetis. ——

Superiore ætate in Oedipi funere agitati ludi, Pelopiſque funus ludis celebraſſe dicitur Hercules apud Dionyſium Halicarnaſſ. *lib.* v. Hunc honorem primus retulit Azan Arcadis, Arcadum patris, filius, cujus funus certaminibus equeſtribus decoratum fuiſſe tradit Pauſanias in *Arcadicis*: Præmia pro dignitate & munificentia virorum, qui ea condixerant, diverſi generis & pretii fuerunt. Coronæ victorum ex apio confici ſolebant, quod mortuis maxime affine credebatur, quia ex Archemori ſanguine germinatum fingebatur, unde eo coronabantur victores in ludis Nemeis, qui in hujus viri funere inſtituti ſunt. Vide *Archæologiam noſtram lib.* II. *cap.* XXIV. & XXV.

Vulgo creditum eſt omnia circumjacentia polluiſſe cadavera; quocirca, poſt funera peracta luſtrari ſolebant Veteres; quem morem deſcribit Virgilius *Æneid. lib.* IV. *vers.* 229.

Idem ter ſocios pura circumtulit unda,
Spargens rore levi, & ramo fœlicis olivæ,
Luſtravitque viros. ——

Plures alii fuerunt luſtrandi mores, qui, quia funerum proprii non erant, & ſuperius deſcripti ſunt, idcirco iis enarrandis hoc in loco ſuperſedebo. Funere pollutis nec templa ingredi, nec ad Deorum ſacra admitti licebat; quapropter de Diana hæc ait Iphigenia apud Euripidem *Iphigenia Taurica vers.* 380.

Τὰ τῆς Θεοῦ δὲ μέμφομαι σοφίσματα,
Ητις, βροτῶν μὲν ἤν τις ἅψηται φόνου
Η καὶ λοχείας, ἢ νεκροῦ θίγῃ χεροῖν,
Βωμῶν ἀπείργῃ, μυσαρὸν ὡς ἡγουμένη.
Deæ vero damno vaframenta,
Quæ, ſi quis quidem mortalium patrarit cædem,
Aut etiam partum, aut cadaver attigerit manibus,
Eum *arcet ab ara, ut impurum exiſtimans.*

Nec ſola Diana, cujus meminit Poeta, ſed & alii Dii Deæque ab hujuſmodi pollutione abhorrebant: nam in *Tractatu de Dea Syra* tradit Lucianus,

Digitized by Google

qui funus viderat, in illius Deæ templum non admitti niſi die ſequente, & poſtquam luſtratus fuerat; hujus autem conſuetudinis univerſus uſus, juxta Suidam *Voc.* καταλύει & Ariſtophanis Scholiaſtem in *Nubibus*, indicat, ab hac contaminatione æque averſas fuiſſe omnes cœleſtes animas. Idem liquet ex eo quod iis, qui dicebantur ὑϛερόποτμοι aut δευτερόποτμοι apud Heſychium in *utraque voce*, id eſt, qui poſt exequias peractas, quia mortui crediti ſunt, ad vivos redibant, vel qui peregre obiiſſe dicti fuerant, inopinato ad ſuos revertebantur, templa ſubire non licebat: hi a quorumdam Deorum, juxta Heſychium ſolarum Eumenidum, juxta vero alios univerſorum Deorum ſacris arcebantur; quapropter ut Delphicum oraculum interrogarent, rationem, qua ejus pollutio abſtergenda eſſet, miſit Ariſtinus, cui reſponſum hoc redditum eſt:

Οσσα μὲν ἐν λεχέεσσι γυνὴ τίκτυσα τελεῖται,
Τόσσα μὲν ἂν τελέσαντα θύειν μακάρεσσι Θεοῖσι.
His peragit quæcumque puerpera rite peractis.
Omnibus, ad Superum tua dona altaria ſiſtes.

Ut autem oraculo pareret, ablutus, faſciis involutus, uno verbo eodem modo, quo infantuli recenter nati ſolent, habitus eſt. Sed Ariſtini ætate antiquiorem feciſſe, & a primitivis temporibus hanc conſuetudinem alios repetiiſſe aſſerit Plutarchus *Quæſt. Rom.* haud procul ab initio; & quidem opinio de cadaverum impuritate late per orbem diſperſa, & a vetuſtis ſæculis propagata fuiſſe videtur; nam & a Legiſlatore Judæorum olim ſancitam fuiſſe legimus.

Domus itidem luſtrabatur; cujus rei exſtat exemplum apud Homerum *Odyſſ. χ. verſ.* 481. ubi Ulyſſes, Penelopes procis interfectis & ex domo exportatis, vetulam ſuam nutricem ſic alloquitur:

Οἶσε θέειον, γρηῦ, κακῶν ἄκος, οἶσε δέ μοι πῦρ,
Οφρα θεειώσω μέγαρον. ——
Fer ſulphur, anus, malorum medelam, ferque mihi ignem,
Ut purificem domum. ——

Subjungit Poeta *ibid. verſ.* 492.

—— ὡς ἔφατ᾽. ἀπίθησε φίλη τροφὸς Εὐρύκλεια,
Ηνεγκεν δ᾽ ἄρα πῦρ καὶ θήιον· αὐτὰρ Οδυσσεὺς
Εὖ διεθείωσεν μέγαρον, καὶ δῶμα, καὶ αὐλήν.
—— *& paruit dilecta nutrix Euryclea,*
Portavit igitur ignem & ſulphur: Ulyſſes vero
Bene purgavit ædes, tectum, & aulam.

Has autem ineptias ex ſui Legiſlatoris præceptis adſpernabantur Lacedæmonii, & a ratione omnino alienam habebant illorum opinionem, qui defunctos honeſtæ & ad ſuæ gentis ſeveram diſciplinam compoſitæ vitæ curriculo emenſo a funere pollui ſtatuebant; econtra, quia illorum cineres omni

omni reverentia dignos exiſtimabant, idcirco nullo honoratiore loco quam in Deorum templorum vicinia reponendi eſſe iis videbantur, teſte Plutarcho in *Lycurgo*.

Exequiis perfectis, in defuncti proximorum cognatorum ædes conveniebat turba funebris, in quibus convivio eum in finem parato luctum pellere ſtudebant, juxta Demoſthenem *Orat. de Corona* & Lucianum *Dialogo de Luctu*: dicebatur autem *περίδειπνον*, *νεκρόδειπνον*, *τάφος*, &c. Cicero Latine *circumpotationem* appellat, quam in funere ſervorum prohibitam fuiſſe a legibus Atticis narrat *lib.* 11. *de Legibus*. Sic (ut plura exempla taceam) Hectoris exequiis celebratis, in Priami regia ſplendido convivio excipiuntur Trojani *Iliad. ω΄. vers.* 801.

> *Χεύαντες δὲ τὸ σῆμα, πάλιν κίον· αὐτὰρ ἔπειτα*
> *Εὖ συναγειράμενοι δαίνυντ' ἐρικυδέα δαῖτα*
> *Δώμασιν ἐν Πριάμοιο διοτρεφέος βασιλῆος.*
> *Aggeſto autem tumulo, redierunt: & deinde*
> *Frequentes congregati epulati ſunt ſplendidum epulum*
> *Ædibus in Priami Jovis alumni regis.*

In Græcorum caſtris idem mos celebratur, niſi quod coram Patrocli funere ad epulum convivas admittit Achilles *Iliad. ψ. vers.* 28.

> *Κὰδ δ' ἷζον παρὰ νηὶ ποδώκεος Αἰακίδαο*
> *Μυρίοι, αὐτὰρ ὁ τοῖσι τάφον μενοεικέα δαίνυ.*
> *Πολλοὶ μὲν βόες ἀργοὶ ὀρέχθεον ἀμφὶ σιδήρῳ*
> *Σφαζόμενοι, πολλαὶ δ' ὄϊες, καὶ μηκάδες αἶγες,*
> *Πολλοὶ δ' ἀργιόδοντες ὕες θαλέθοντες ἀλοιφῇ,*
> *Εὑόμενοι τανύοντο διὰ φλογὸς Ηφαίστοιο.*
> *Πάντη δ' ἀμφὶ νέκυν κοτυλήρυτον ἔρρεεν αἷμα.*
>
> *Deſederunt vero ad navem pedibus velocis Æacidæ*
> *Frequentiſſimi, at is eis epulum funebre lautum præbebat:*
> *Multi equidem boves pigri gravem edebant mugitum recepto ferro*
> *Inter jugulandum, multæ etiam oves, & balantes capræ,*
> *Multi & albis dentibus ſues florentes pinguedine,*
> *Ad amburendas ſetas extendebantur per flammam Vulcani:*
> *Undique autem circum cadaver multus fluebat ſanguis.*

Ex quibus ultimis verbis colligere eſt, in convivio interfuiſſe funus: ut autem Patrocli manibus dicatus dicitur ſacrificiorum ſanguis, ita eſcæ, quæ de menſa decidebant, manibus ſacræ erant, nec ea comedere fas erat, juxta Athenæum *Deipnoſoph. lib.* x. Ad hanc ſuperſtitionem alludit Pythagoras in Aphoriſmo, licet fatendum ſit exinde quid magis arcanum erui poſſe, quando ait, referente Laertio in *Pythagora*, *τὰ πεσόντα μὴ ἀναιρεῖσθαι*, *ne tollas quæ ceciderunt*, vel, ut alii illum exprimunt, *μηδὲ γεύεσθαι ἄττ' ἂν τραπέζης καταπίπτῃ*, *ne guſtes iis quæ de menſa deciderunt*: hæc autem fruſtula

ad

ad tumulum delata deponebantur, ut iis veſcerentur manes; unde quando alicujus extremam paupertatem ſignificare vellent, *cibum ſuum de ſepulcris quærere* dicebatur: quo alluditur in Tibulli imprecatione *lib.* I. *eleg.* VI.

> *Ipſa fame ſtimulante furens, eſcaſque ſepulcro*
> *Quærat, & a ſævis oſſa relicta lupis.*

Recentioribus ſæculis non ex ſola carne, ut Homeri ætate, ſed ex omnigenis leguminibus, nimirum, (juxta Plutarchum in *Problemat.*) fabis, piſis, ſimulque lactucis, apio, ovis, pluribuſque aliis cibis parari ſolebant hæc epula. In iis autem de defunctorum, præſertim illorum qui virtute aut qualibet laudanda dote claruerant, laudibus imprimis confabulabantur convivæ; primitivorum vero ſæculorum tanta fuit ſimplicitas, ut his conviviis conticere multo præſtare crediderint homines, quia verebantur, ne in ſermone vel defunctorum memoria, vel ipſa veritas læderetur: utrumque enim æque grave delictum iis videbatur: ſed in poſterum laudes omnibus indiſcriminatim profundebant; unde natum eſt proverbium, *ὐκ ἐπαινεθεὶς ὐδ' ἐν περιδείπνῳ*, quod intelligebatur de flagitioſiſſimo nequam, in quo nil laude digni deprehendi poterat.

Qui Argis cognatos aut amicos amiſerant, mox a luctu Apollini, triginta vero abhinc diebus Mercurio ſacrificia offerre pro more tenebantur; ea nimirum de cauſa, quia ut Tellurem corpora, ita Mercurium illorum animas excipere credebant: ſacrificii hordeum Apollinis ſacerdoti tradebant, carnem vero ſibi ſervabant, quam igne ſacrificiali exſtincto, eo quod pollutus habebatur, novoque accenſo elixabant; dicebatur autem *ἔγκνισμα* apud Plutarchum *Quæſt. Græc. pag.* 296. 297. *Edit. Paris.* quia fumus Græce dictus *κνίσσα* ex ſacrificio ardente exhalabatur.

Defunctorum ſepulcris diverſi honores perſolvi ſolebant; utplurimum in eorum hypogæis vel antris ſubterraneis ardebant lampades; ut defunctis vehemens ſtudium, quo flagrabant, teſtarentur, eo ſe recipere & recludi aſſueverant ſuperſtites cognati; exemplum matronæ Epheſinæ nobis ſuppeditat Petronius.

Tumulos herbis & floribus, præſertim apio ſternere moris erat, prout patet ex iis, quæ de Timoleonte ſcribit Plutarchus, qui, dum clivum, unde Carthaginienſem exercitum diſpicere commode liceret, ſuperare moliretur, mulas apio onuſtas offendit, quod (inquit ille) pro infauſtiſſimo & lethifero omine acceperunt ejus milites, eo quod illo olere decorari ſolebant mortuorum ſepulcra; inde autem natum eſt proverbium, quod de morbo gravi & deſperato intelligebatur, quando quis dicebatur *δεῖσθαι σελίνου*, id eſt, *indigere apio*; quæ verba ſibi volebant, ægrotum mox moriturum humoque mandandum. Omnes candidi & purpurei flores defunctis grati eſſe credebantur, ut amaranthus, quo Achillis tumulum Theſſali primi exornarunt juxta Philoſtratum *Heroicis*, *πόθος λευκός*, juxta Theophraſtum *lib.* IV. *φυτικῶν* & Athenæum *Deipnoſoph. lib.* XIV. quem nonnulli *jaſminum* interpretantur, lilia, pluresque alii flores: unde Virgilius *Aeneid. lib.* V. *vers.* 79. ait:

Pur-

Purpureoſque jacit flores, ac talia fatur.

Ad eumdem morem alludit idem Poeta *Æneid. lib.* VI. *vers.* 883.

Heu miſerande puer, ſi qua fata aſpera rumpas,
Tu Marcellus eris, manibus date lilia plenis.
Purpureos ſpargam flores, animamque nepotis
His ſaltem accumulem donis. ——

Roſa pariter accepta erat; unde de illo flore hæc carmina canit Anacreon *ode de roſa*:

Τόδε καὶ νοσοῦσιν ἀρκεῖ,
Τόδε καὶ νεκροῖς ἀμύνει.
Quid plura? nonne multis
Medicina certa morbis?
Defendit hæc ſepultos.

Nec minus uſitata myrtus; quapropter Electra, eo quod Agamemnonis tumulum hujus arbuſti ramis decorare non licuerit, queritans inducitur ab Euripide. *Electra vers.* 323.

Ἀγαμέμνονος δὲ τύμβος ἠτιμασμένος
Οὔπωποτ' οὐ χοὰς οὐδὲ κλῶνα μυρσίνης
Ἔλαβε. ——
Agamemnonis vero ſepulcrum neglectum
Nuſquam, nec libamina neque ramum myrti
Accepit. ——

Uno verbo, ſertis ex omni florum genere contextis exornari ſolebant monumenta, prout liquet Agamemnonis filiæ exemplo apud Sophoclem *Electra vers.* 896.

Ἐπεὶ γὰρ ἦλθον πατρὸς ἀρχαῖον τάφον,
Ὁρῶ κολώνης ἐξ ἄκρας νεοῤῥύτους
Πηγὰς γάλακτος, καὶ περιστεφῆ κύκλῳ
Πάντων ὅσ' ἐστὶν ἀνθέων θήκην πατρός.
Nam ubi ad antiquum patris ſepulcrum veni,
Video ex ſummo tumulo recenter
Fontes lactis, & ornatum undique
Buſtum patris omni florum genere.

Vulgo autem dicebantur ἔρωτες, juxta Phavorinum & *Etymologici* Auctorem; vel quia iis affectum reverentiamque erga defunctos teſtari ſtudebant; vel ab ἔρανος, quia ex diverſis floribus mixtis conſeri ſolebant; vel ab ἔρα, quia humi deponebantur: tamen ex his tribus duæ ultimæ cauſa pro-
certis

certis non accipiendæ ſunt; quandoquidem ex unico floris genere ſæpenumero contexebantur ſerta, pariterque non raro columnis appendebantur, nec humi ſpargebantur. Pluribus aliis rebus exornabantur monumenta, ut vittis; quapropter Epaminondas militibus ſpem abjicientibus, quia vittam de ejus haſta pendentem ad cujuſdam Lacedæmonii monumentum a vento abreptam viderant, animum reddidiſſe dicitur, quia ſubjecerat, hoc ſigno Lacedæmoniis portendi cladem; ſepulcra enim vittis ornari ſolebant. Leg. Frontinus *lib.* I. *cap.* II. Præterea manibus dicabantur capilli; ſibique ſororique Chryſothemi iſtud officium ejus manibus perſolvendum injunxiſſe Agamemnonem palam facit Electra apud Sophoclem *Electræ vers.* 50.

Ημεῖς δὲ πατρὸς τύμβον, ὡς ἐφίετο,
Λοιβαῖσι πρῶτον καὶ καρατόμοις χλιδαῖς
Στέψαντες. ——
Nos vero patris tumulum, ut Apollo *præcepit,*
Ubi libationibus & capite deſectis capillis
Coronaverimus.

Eo quod amaſii tumulum ſuis comis exornare licuerit, miſeram ſe exclamat Canace apud Ovidum *Heroid. epiſt.* XI. *Canace ad Macareum*, prout jam obſervatum eſt.

Tumuli ſuavibus odoramentis perfundere aſſueverant; ad quem morem alludit Anacreon *ode de ſeipſo*:

Τί σε δεῖ λίθον μυρίζειν;
Τί δὲ γῇ χέειν μάταια;
Εμὲ μᾶλλον, ὡς ἔτι ζῶ,
Μύρισον, ῥόδοις δὲ κρᾶτα -
Πύκασον. ——
Tumulum quid eſt quod ungas?
Vel humo quod ebibenda
Peritura dona fundas?
Potius manente vita
Roſeas meo corollas
Capiti feraſque odores.

Unde hujus epigrammatis acumen deſumpſiſſe videtur Leonidas *Anthologiæ lib.* II. *cap.* XLVII. *epigr.* III.

Μὴ μύρα, μὴ στεφάνους λιθίναις στήλαισι χαρίζου,
Μηδὲ τὸ πῦρ φλέξῃς· εἰς κενὸν ἡ δαπάνη.
Ζῶντί μοι, εἴτι θέλῃς, χάρισαι· τέφρην δὲ μεθύσκων
Πηλὸν ποιήσεις, οὐχ ὁ θανὼν πίεται.
Non unguenta, non coronas lapideis columnis exhibe,
Neque ignem comburas: in vanum hæc impenſa.
Viventi mihi, ſi quid velis, exhibe: cinerem vero inebrians
Lutum facies, nec mortuus honoratur.

His

His adde nudo corpore ſepulcris circumcurſandi morem ; Alexandrum enim Trojam appellentem Heroum eo in loco ſepultorum memoriæ libamina profudiſſe, Achillis ſepulcro unguenta dicaviſſe, & pro more antiquo una cum amicis nudos circumcurriſſe, ſertiſque donaſſe ſcribit Plutarchus in *Alexandro*.

Præter ritus jam memoratos, innumeri alii uſurpabantur, præſertim ſacrificia & libamina: hoſtiæ ferales erant nigræ & ſteriles juvencæ, aut oves, nec diverſæ ab iis, quæ Diis inferis mactabantur, ut indigitarent & lucem & fœcunditatem ex illa regione omnino exulare ; unde Ulyſſem manibus ſic voventem inducit Homerus *Odyſſ.* λ′ *verſ.*29.

> Πολλὰ δὲ γουνούμην νεκύων ἀμενηνὰ κάρηνα
> Ἐλθὼν εἰς Ἰθάκην στεῖραν βοῦν, ἥτις ἀρίστη,
> Ῥέξειν ἐν μεγάροισι, πυρήν τ᾽ ἐμπλησέμεν ἐσθλῶν.
> Τειρεσίῃ δ᾽ ἀπάνευθεν ὄϊν ἱερευσέμεν οἴῳ
> Παμμέλαν᾽, ὃς μήλοισι μεταπρέπει ἡμετέροισι.
> *Multum autem precatus ſum mortuorum infirma capita,*
> *Veniens ad Ithacam bovem ſterilem, quæ optima,*
> *Sacrificaturum in ædibus, pyramque impleturum bonis:*
> *Tireſiæ vero ſeorſum ovem mactaturum ſoli*
> *Totam nigram, quæ inter pecora excellat noſtra.*

Ultra hæc ſacrificia in foſſis peracta, pluresque alios mores, de quibus ſuperius *lib.*II. *cap.*IV. egimus, notandum eſt pilos ab hoſtiæ fronte demiſſos primos obtuliſſe, qui idcirco ἀπαρχαὶ, eoſque dicare ἀπάρχεσθαι dicebantur ; licet autem hæ voces de manium ſacrificiis ſæpius uſurpentur, tamen in Deorum ſuperorum aliorumque Numinum ſacrificiis hæ primitiæ offerri ſolebant, prout patet ex diverſis exemplis, præſertim ex Minervæ ſacrificio apud Homerum memorato *Odyſſ.* γ′ *verſ.*445.

> —— πολλὰ δ᾽ Ἀθήνῃ
> Εὔχετ᾽ ἀπαρχόμενος, κεφαλῆς τρίχας ἐν πυρὶ βάλλων.

> *—— multiſque Minervæ*
> *Supplicavit libamina faciens, capillos in ignem jaciens.*

Eoſque omnibus Diis gratos prædicat idem Poeta *Odyſſ.* ξ′. *verſ.*422.

> Ἀλλ᾽ ὅγ᾽ ἀπαρχόμενος κεφαλῆς τρίχας ἐν πυρὶ βάλλεν
> Ἀργιόδοντος ὑὸς, καὶ ἐπηύχετο πᾶσι Θεοῖσι.
> *Sed hic primitias ſolvens capitis crines in ignem jecit*
> *Albis dentibus ſuis, & precatus eſt omnes Deos.*

Nihilominus uſitatiſſima ſacrificia fuerunt ſanguinis, mellis, vini, lactis, aquæ, &c. libamina, quæ ſimila hordeacea ſpargebant ; & Solon ἐναγίζειν βοῦν οὐκ εἴασεν, *bove parentare vetuit*, ut in *ejus Vita* refert Plutarchus. Nonnullorum meminit Homerus *Odyſſ.* λ′ *verſ.*26.

Αμφ' αὐτῷ δὲ χοὰς χεόμεν πᾶσι νεκύεσσιν,
Πρῶτα μελικρήτῳ, μετέπειτα δὲ ἡδέϊ οἴνῳ,
Τὸ τρίτον αὖθ' ὕδατι· ἐπὶ δ' ἄλφιτα λευκὰ πάλυνον.
Circa eam autem libamina fundebamus omnibus manibus,
Primum mulſo, poſteaque dulci vino,
Tertium vero aqua: inſuper autem farinam albam commiſcebamus.

Iis manes pacare & litare credebant, qua de cauſa dicta ſunt *χοαὶ ἱλαστήριοι*, aut *θελκτήριοι*. Ea deſcribit Iphigenia apud Euripidem *Iphigenia Taurica verſ.*159.

——*ᾧ τάσδε*
Χοὰς μέλλω, κρατῆρά τε
Τῶν φθιμένων
Ὑδραίνειν γαίας ἐν νώτοις,
Πηγάς τ' οὐρείων ἐκ μόσχων,
Βάκχου τ' οἰνηρὰς λοιβὰς,
Ξανθᾶν τε πόνημα μελισσᾶν,
Ἃ νεκροῖς θελκτήρια κεῖ-
τ'.——

——*cui has*
Inferias paro, poculumque
Mortuorum
Ut in terræ dorſum effundam aquam,
Fonteſque ſanguinis *ex montanis vitulis,*
Bacchique vinoſam libationem,
Et flavarum laborem apum,
Quæ ſunt ſacrificia pro
mortuis.——

In omnibus fere hujuſce generis libaminibus mel adhibebant; nam *πεποίηνται τὸ μέλι καὶ θανάτου σύμβολον· διὸ καὶ μέλιτος σπονδὴν τοῖς χθονίοις ἔθυον, mortis ſymbolum mel fecerunt, ideoque libamen mellis Diis infernis offerebant*, ut tradit Porphyrius *de Antro Nympharum*. Ab hoc ritu factum nonnullis videtur, ut animæ defunctorum *μέλισσαι*, Dii infernales *μειλίχιοι Θεοὶ*, libamen illis fundere *μειλίσσεσθαι*, & ejuſmodi placationes *μειλίγματα* dicantur. Vel in aris, quæ olim ad ſepulcra, ſimulque menſæ ad epulandum exſtrui ſolebant, vel humi aut in tumulo una cum verborum certa formula manibus libabatur. Eum in morem Clytæmneſtræ monumentum ſuo nomine adire Hermionen filiam jubet Helena apud Euripidem in *Oreſte verſ.* 112.

Ὦ τέκνον, ἔξελθ', Ἑρμιόνη, δόμων πάρος,
Καὶ λάβε χοὰς τάς δ' ἐν χεροῖν, κόμας τ' ἐμάς,
Ἐλθοῦσα δ' ἀμφὶ τὸν Κλυταιμνήστρας τάφον
Μελίκρατ' ἄφες γάλακτος, οἰνωπόν τ' ἄχνην,
Καὶ στᾶσ' ἐπ' ἄκρου χώματος λέξον τάδε·
Ἑλένη σ' ἀδελφὴ ταῖσδε δωρεῖται χοαῖς.

O ſi-

O filia Hermione, exi ante ædes,
Et cape in manibus has inferias, eaſque comas,
Progreſſa autem ad Clytæmneſtræ ſepulcrum
Dimitte mel cum lacte mixtum, & vini ſpumam,
Et ſtans in ſummo tumulo dicas iſta:
Helena ſoror donat te his inferiis.

Aqua hunc in uſum adhibita dicebatur λουτρὸν, χθόνιον λουτρὸν, Athenis vero *ἀπόνιμμα* apud Euſtathium *Odyſſ. ά.* Ad monumenta illorum, qui matrimonii vinculo juncti fuerant, aquam deferre & effundere ſolebant certæ mulieres, quæ ab effuſione dictæ ſunt ἐγχυτρίστριαι apud *Etymologici* Auctorem. Ad adoleſcentis vel adoleſcentulæ tumulum miniſtrabat puer, juxta eumdem; vel (prout aliis probabilius videtur) in ſepulcro adoleſcentis puer, virginis vero virgo aquam effundebat. Simulacra, quæ virgines vaſis aqua plenis inſtructas exhibebant, in cælibum & virginum monumentis erigendi morem inde natum eſſe *ſuperiore capite* notavimus, licet hanc conſuetudinem ad priorem ſententiam retulerimus. Qui vero in infantia a fatis rapiebantur, nec libaminibus, nec aliis ſacris funebribus decorabantur, juxta Plutarchum *Conſolat. ad uxorem.*

Hi honores manibus perſolvebantur nono & trigeſimo diebus a ſepulturæ die, ſecundum Pollucem *lib.* III. *cap.* X. iterabanturque ad adventum amicorum, qui celebritati non interfuerant, & quotieſcumque illorum memoriam celebrare tenebantur ſuperſtites cognati. Attamen in diverſis Græciæ civitatibus menſis Atheſterion his ſacris peragendis præſertim dicatus eſſe videtur: hoc menſe defunctis juſta perſolviſſe Apolloniatas nominatim ſcribit Athenæus *Dripnoſoph. lib.* VIII. Pariter Heſychius *voce* Μιαραὶ tradit, eumdem morem Athenis obtinuiſſe, ibidemque ſubjungit dies his ſacris funebribus dicatos μιαρὰς ἡμέρας nuncupatos fuiſſe, vel juxta alios ἀποφράδας apud Suidam, quia a mortuis pollui credebantur, quorum manes ex domiciliis ſuis ſubterraneis ad auras ſuperas adſcendebant, ut benignis amicorum ſuorum officiis oblectarentur, juxta Lucianum Ἐπιςολαῖς Κρονικαῖς: qui enim his honoribus carebant, infœliciſſimi habebantur, quapropter inter infinitas Trojanorum miſerias hanc nominatim dolet Caſſandra, nimirum fore ut eis deſint amici ſuperſtites, qui eorum tumulis ſacrificia offerant, *Troad. verſ.* 381.

—— οὐδὲ πρὸς τάφοις
Ἔσθ' ὅστις αὐτῶν αἷμα γῇ δωρήσεται.

—— neque ad ſepulcra
Ipſorum eſt quiſquam qui ſanguinem terræ donet.

His autem diebus ſolennibus omnium cognatorum mortuorum nomina, iis exceptis, quos in matura ætate præripuerant fata, aut qui ob patrimonium diſperditum, aliudve delictum his honoribus jure merito exciderant, ſigillatim recitabant. Alia etiam occaſione defunctorum nomina re-

cenſere aſſueverant; quem morem, quia ſuperius prætermiſſum, hoc loco attingam: uſurpabatur autem in regionibus exteris, in quibus amici perierant, antequam enim inde migrarent, omnium ſociorum abſentium nomina ter vocabant; ſic ſocios, qui in prælio cum Ciconibus decertato occubuerant, nomine advocaſſe dicitur Ulyſſes apud Homerum *Odyſſ. I. verſ.* 64.

Οὐδ' ἄρα μοι προτέρω νῆες κίον ἀμφιέλισσαι,
Πρίν τινα τῶν δειλῶν ἑτάρων τρὶς ἕκαστον ἀῦσαι,
Οἳ θάνον ἐν πεδίῳ Κικόνων ὕπο δηϊωθέντες.

Neque certe mihi ulterius naves procedebant utrinque agitatæ,
Priuſquam horum miſerorum ſociorum ter unumquemque vocaſſem,
Qui perierunt in campo a Ciconibus trucidati.

Hylam ter conclamaſſe ſcribitur Hercules a Theocrito *Hyla* ſive *Idyll.* XIII. *verſ.* 58.

Τρὶς μὲν Ὕλαν ἄϋσεν, ὅσον βαθὺς ἤρυγε λαιμός.
Ter Hylam inclamavit, quantum profundo gutture clamavit.

Duplex autem hujus moris cauſa redditur a Johanne Tzetze *Chiliade* V. *Hiſt.* XIV. tum ut ſodales abſentes audito clamore ad naves patrias ſe reciperent, tum vero ut teſtarentur ſe invitos a portu ſolvere, ullo ſocio deficiente:

Τὸ πρότερον τοὺς θνήσκοντας εἰς γῆν τὴν ἀλλοτρίαν
Ἀποδημοῦντες οἱ αὐτῶν τριστάκις ἀνεκάλουν,
Ὡς Ὅμηρος ἐδίδαξε βίβλῳ τῆς Ὀδυσσείας·
Τοῦτο δ' ἔδρων ὡς μνήμονες τυγχάνοντες φιλίας·
Καὶ ὡς εἰ ἀπολείφθη τις, πρὸς τὴν φωνὴν συνδράμοι.
Olim morientes in terra aliena
Qui ſimul peregrinabantur cum ipſis ter evocabant,
Ut Homerus docuit in libro Odyſſeæ:
Hoc autem faciebant ceu memores exiſtentes amicitiæ:
Atque ita ſi relictus quis eſſet, ad vocem concurrebat.

Ut e diverticulo redeamus, notandum eſt diebus anniverſariis ſacros honores manibus perſolutos fuiſſe; dicebantur autem Νεμέσια, quia in feſta Nemeſis, quæ defunctorum honoribus peculiari modo præeſſe credebatur, incidebant, teſtibus Moſchopulo & Suida; non raro Ὡραῖα, juxta Heſychium ac Phavorinum, imo Γενέσια, ex Suida, &c. Cujus appellationis inde petenda eſt origo, quia nimirum defuncti feralia, juxta Suidam, Heſychium, Favorinum, Moſchopulum, &c. proprie dicta Νεκύσια, iiſdem ritibus, qui in ejus natalitiis obtinebant, celebrari ſolebant; diei autem natalis feſta vocabantur Γενέσια: qua de cauſa utroque nomine una eademque ſolennia ſignificari creduntur.

Ho-

Honores, qui defunctis tribuebantur, diverſi erant pro ſingulorum dignitate & meritis. Qui virtute & bene meritis de Republica ſupra vulgus claruerant, ἡρωϊκὰς τιμὰς, id eſt, *honores heroicos*, referebant; qui autem iis donabantur, dicebantur ἀνιερῶσθαι vel πεπυχέναι τιμῶν ἡρωϊκῶν, ἰσοθέων, aut ἰσολυμπίων. Qui illos ſuperabant, ad altiorem dignitatem evehebantur, & in Deorum numerum referebantur: horum conſecratio dicebatur Θεοποιΐα, & ab altera in eo diſtinguebatur, quod illorum tantum ἐναγίζειν, horum vero ſacra θύειν dicebantur. Poſteriores honores in heroicis temporibus perraro dicebantur: ſed inferioribus ſæculis, in quibus eximiæ virtutis exempla pauciora, & ad adulandum procliviores fuerunt homines, viliori pretio parabantur; ita ut qui olim heroicis honoribus tantum decorati fuerant, divinos in poſterum conſecuti ſunt: præſto exemplum (ut plura alia prætereeam) Lampſaces unius e Plutarchi Heroidibus *lib. de mulierum virtutibus*; horum honorum ſupra modum profuſiſſimi fuiſſe præ cæteris notantur Athenienſes, imo arte adulandi & ſuperſtitiones captandi cæteros Græcos exceſſiſſe vulgo obſervatur gens iſta; prout ex diverſis exemplis ſuperius allatis demonſtratum eſt.

Tandem notandum eſt, hos & alios honores, quando ab amicis, acceptaſſe, quando vero ab inimicis perſolutos, indignabundos repudiaſſe Divos mortuos: unde ſororem Chryſothemim, ne Clytæmneſtræ dona Agamemnoni offerat, monet Electra apud Sophoclem *Electra vers.* 432.

Ἀλλ' ὦ φίλη, τούτων μὲν, ὧν ἔχεις χεροῖν,
Τύμβῳ προσάψῃς μηδέν· οὐ γάρ σοι θέμις
Οὐδ' ὅσιον ἐχθρᾶς ἀπὸ γυναικὸς ἱςάναι
Κτερίσματ, οὐδὲ λουτρὰ προσφέρειν πατρί.

Sed, o chara ſoror, eorum quidem, quæ habes præ manibus,
Nihil ſepulcro admoveas: non enim tibi fas eſt
Nec pium ab inimica muliere afferre
Inferias, neque libationes offerre patri.

Eoſdem enim affectus, quos in vita foverant, mortui pati credebantur: idem iterum liquet Eteoclis & Polynicis Oedipi filiorum exemplo, qui pugna ſingulari ſe invicem interfecerant: corporum enim, quæ in eodem rogo comburebantur, flamma uniri noluit, ſed diviſa implacabile & æternum inter fratres odium exhibuit, prout nos docet Bianor hoc epigrammate *Anthologiæ lib.* III. *cap.* XIV. *epigram.* II.

Οἰδίποδος παιδῶν Θήβη τάφος, ἀλλ' ὁ πανώλης
Τύμβος ἔτι ζώντων αἰσθάνεται δοράτων·
Κείνους οὔτ' ἀΐδης ἐδαμάσσατο, κἠν Ἀχέροντι
Μάρνανται, κείνων χὼ τάφος ἀντίπαλος.
Καὶ πυρὶ πῦρ ἤλεγξαν ἐναντίον. ὦ ἐλεεινοὶ
Παῖδες, ἀκοιμήτων ἁψάμενοι δοράτων.

Oedi-

Oedipodis puerorum Thebæ ſepulcrum, ſed pernicioſus
Tumulus adhuc viventium ſentit haſtas:
Illos neque mors domuit, etiam in Acheronte
Pugnant, telorum etiam ſepulcrum eſt hoſtile:
Et igni ignem deprehenderunt contrarium: o miſeri
Pueri, qui non quieturas tetigeritis haſtas.

Simile exemplum Mopſi & Amphilochi, qui, quum ſibi mutuo mortem intuliſſent, in clivi dorſis oppoſitis ſepulti ſunt, ne, ſi e regione alterutrius poſita fuiſſent ſepulcra, alterno adſpectu gravati fuiſſent illorum manes, nobis ſuppeditat Lycophron *Caſſandra verſ.* 443.

Αἰπὺς δ' ἀλιβρὸς ὄχμος ἐν μεταιχμίῳ
Μέγαρσος ἀγνῶν ἠρίων σταθήσεται,
Ὡς μὴ βλέπωσι, μηδὲ νερτέρων ἕδρας
Δύντες, φόνῳ λυσθέντας ἀλλήλων τάφους

Altus autem exceſuſque tumulus Megarſus
In medio ſacrorum ſtabit ſepulcrorum,
Ut ne videant, nec inferorum ſedes
Ingreſſi, cruore reſperſa alterutrius ſepulcra.

CAP. IX.

De puerorum amore apud Græcos.

QUis pæderaſtiam in Græciam primus introduxerit, incertum eſt; vulgo autem (ut Jovis, Orphei, Laji Thebani, aliorumque amores impudicos ſileam) apud veteres Græcos viguit, nec privatim tantum, ſed & publice legumque vi; nunquam enim certius ad clara facta juvenes accendi poſſe, nec quidquam Reipublicæ incolumitati magis conducere exiſtimabant, hujus ingenui affectus ſtimulo. Illorum libertatis oppreſſores ſæpiſſime illud experti ſunt: unde pro certo artis politicæ præcepto Tyranni illum amorem ex ſuis dominiis totis viribus exſtirpare ſtuduerunt: nonnulla exempla nobis ſuppeditat Athenæus *Deipnoſophiſtarum lib.* XIII. econtra, Reſpublicæ liberæ, omneſque civitates, quæ ſuæ gloriæ conſulebant, unanimi quaſi conſenſu leges tulerunt, quibus illum accenderent & remunerarent. Earum nonnullas expendamus.

Primo in Creta ita vulgaris & tanta in exiſtimatione fuit hæc conſuetudo, ut ingenui & venuſti adoleſcentes, qui nulli amaſio unquam dilecti fuerant, ab omnibus exprobrabantur, quaſi quid moribus deeſſet, quorum corruptela ſola impediverat quominus quis illorum amore arderet. Qui autem aliorum ſtudium incendere noverant, primas ſedes in publicis ludis obtinebant, & pro honoris inſigni veſtem pretioſiſſimam geſtabant, quam ſupra ætatem

tem

tem virilem ſervabant, ut hoc monumento indicarent ſe olim fuiſſe κλεινὸς, id eſt, *præclaros*, juxta Strabonem *lib.* x. eo enim nomine adoleſcentes dilectos, amatores vero φιλήτορας dicebant Cretenſes. Hujus autem inſulæ id proprium erat, quod pueros dilectos vi rapiebant amaſii, qui, quum quemdam deperibant, ejus cognatis tum ſuum ſtudium, tum diem, quo illum rapere ſtatuerant, palam faciebant. Quando puero indignus erat amator, repulſam ferebat; ſin vero ejus genus & virtutes cum pueri dignitate concinebant, molliter quidem reluctabantur, ut legi parerent, raptoremque ad domum perſequebantur, tumque conſentiebant; deinde puerum, quocumque lubebat, abducebat amator, iis, qui in raptu interfuerant, comitibus; aliquamdiu, ad ſummum per bimeſtre, venatione, aliiſque ludis oblectatum domum reducebat; ex legis præcepto, puer diſcedens referebat perfectam armaturam, bovem, & calicem, quæ pluribus aliis muneribus pro ſua liberalitate augere ſolebat amator. Puer domum reverſus bovem Jovi mactabat, fugæ comites convivio excipiebat, & quem in morem a dilectore habitus fuerat, enarrabat; ſi enim duriter illum excepiſſet, lex compenſationem amatori irrogabat, teſte Strabone. Præterea in illa familiari conſuetudine nil indecori, nilque quod ſeveriſſimæ pudicitiæ adverſaretur, tranſactum fuiſſe aſſerit Maximus Tyrius *Diſſert.* x. licet autem nonnullis Scriptoribus male oleat mos iſte; tamen tum ex plurium aliorum teſtimonio, tum ex eo quod antiquorum Cretenſium leges, quibus hi amores jubebantur, a Veteribus ſummopere laudantur, abunde ab omni calumnia vindicatur; ſed noſtra ſententia extra omnem controverſiæ aleam poni videtur ex iis, quæ *loco citato* ſubjungit Strabo, nimirum, non tam ob externam formam, quam ob animi dotes, verecundiam, fortitudinem, puerorum amore illos flagraſſe.

A Cretenſibus pergamus ad Lacedæmonios, quorum plures leges a Creta manarunt. Hujus gentis pæderaſtia in tota Græcia percrebruit, ejuſque integrum regimen, eximiaque beneficia, quæ inde promanabant, in omnium admirationem venerunt. Nulla enim munuſcula a ſe mutuo accipiebant amantes, nec ulla turpi arte mutuum affectum accendere ſtudebant: illorum amor ingenuus & Spartanæ diſciplinæ conſonus erat: ex reciproca exiſtimatione alebatur, eodemque fomite & incendebatur & augebatur iſta flamma. Nec ipſius inverecundiæ ſuſpicione maculabatur: puerum, quem deperibat, deoſculari noluit Ageſilaus, ne ab aliis carperetur, teſte Plutarcho *Apopthegm.* Qui in adoleſcentem quidquam auſteriſſimæ pudicitiæ adverſum tentaſſet, vi legum (quæ alias honeſtum amorem jubebant) ignominiæ damnabatur, & ab omnibus ingenuorum civium immunitatibus exuebatur, referentibus Xenophonte *de Repub. Lacedæm.* & Plutarcho *Inſtit. Lacon.* Mulieribus indulgebatur eadem conſuetudo, quæ inter illas ita viguit, ut erga pudicas & formoſas virgines ſuum amorem palam teſtari graviſſimas & honoratiſſimas matronas non puduerit, juxta Plutarchum in *Lycurgo*; unde horum morum puritas iterum evincitur. Eodem amore, quo quis formoſam ſtatuam miratur, erga pueros ariſſe Spartanos tradit Maximus Tyrius *Diſſert.* x. idque demonſtrare conatur ex eo quod Plutarchus in *Lycurgo* ſcribat, licet in uno puero affectum collocaverint

plures

plures amatores, attamen nullam inter illos obortam eſſe invidiam aut zelotypiam; potius intima amicitia conjunctos fuiſſe, dum puerum omnibus dilectum ad conſummatiſſimam virtutem expolire viribus unitis ſtudebant; etenim ad eum finem dirigebatur amor iſte, ut ex familiari cum viris probis & peritis conſuetudine in omnigena virtute & bonis moribus proficerent adoleſcentes: qua de cauſa & dilectori & dilecto decus & dedecus communia erant; præſertim amatori vituperio vertebantur pueri delicta, eorumque pœna irrogabatur, juxta Ælianum *Var. Hiſt. lib.* XIII. *cap.* V. Quemdam Spartanum a ſummis Magiſtratibus mulctatum fuiſſe, quia puer, quem deamabat, in certamine clamorem effœminatum ediderat, refert Plutarchus in *Lycurgo*. Idem amor erga puerum ardebat in ipſa ætate virili, qui amatoris intima conjunctione continuo utebatur, ei ſua conſilia recludebat, ejuſque conſilio regebatur; prout patet ex iis, quæ Plutarchus de Cleomene in *ejus Vita* tradit, qui, antequam ad ſolium promotus fuiſſet, cuidam Xenari dilectus fuit: intimam autem neceſſitudinem cum eo deinceps fovit, donec novam regiminis formam in Rempublicam inferre molitus eſt, a cujus conſuetudine licet diſceſſerit Xenares, quia eius conſilium improbabat, tamen fidem ei datam nunquam fregit, nec ejus molimina ulli patefecit.

Si Sparta Athenas tranſierimus, occurret Solon, qui puerorum amore ſervis interdixit, quaſi hoc factum honeſto nomine donaſſet, & quod indignis vetuit, dignis præcepiſſet; hæc ſunt Plutarchi in *Solone* ipſiſſima verba. Ille ipſe Legiſlator Piſiſtratum deamaſſe dicitur a Plutarcho *eodem in loco*; imo præclariſſimi hujus Reipublicæ viri eumdem affectum paſſi ſunt. Socratis, qui ob Gentilium idololatriam damnatam martyr obiit, celebratiſſimi ſunt amores, nec tamen in minimam turpitudinis ſuſpicionem unquam adductus; quod inde patet, quia, dum Callias, Thraſymachus, Ariſtophanes, Anytus, Melitus, cæterique inimici Socrati objiciebant Critiæ præcepta tyrannidis tradidiſſe, eumque ſophiſticæ artis, Deorum contempus, aliorumque criminum inſimulabant, ei tamen impudicos amores, illoſque vel ſcriptos vel ſermone agitatos, nunquam exprobraverint; licet autem nonnulli Scriptores, præſertim recentiorum ſæculorum, qui veterum Græcorum mores forſan non probe noverant, hujus Philoſophi bonos mores hac in parte in dubium vocarint, tamen tum ipſius, tum diſcipuli Platonis pudicitiam ab eorum calumniis abunde vindicat Maximus Tyrius *Diſſert.* VIII. IX. X. XI. quo remittimus Lectorem. Horum amorum caſtitas præterea evincitur ex ſeveris legibus in impudicitiam latis, quibus cinædi ignominiæ damnati ab omnibus publicis muneribus arcebantur, pædicones vero morte plectebantur; plures alias pœnas ſanciverunt ad homines a tam horrendo flagitio deterrendos, prout liquet ex Athenienſium legibus, quas ſuperius *lib.* I. *cap.* XXVI. *col.* 120. *ſeq.* deſcripſimus.

Plura alia exempla eodem redeuntia adduci poſſent; unicum tantum addam a Thebanis deſumptum, quorum Legiſlatores juxta Plutarchum in *Pelopida* hunc egregium amorem in ſua gente accendere ſtuduerunt ad juventutis mores probe componendos. Nec ſine intento excidiſſe præclare evincitur exemplo (ut cætera conticeam) ἱερᾶς φάλαγγος, id eſt, *ſacræ*

pha-

Digitized by Google

phalangis, quæ ex trecentis viris lectis, tum amatoribus, tum amatis, compoſita erat, & idcirco *ſacra* dicta; plures autem inſignes victorias pepererunt, & Spartanos (quorum fortitudo eouſque invicta videbatur) omnibus paribus devicerunt, nec unquam victi, donec Chæroneæ pugnatum eſt; prælio enim decertato, dum confoſſos inſpiciebat rex Philippus, ad locum, quo hi trecenti viri, qui cum tota ejus phalange pugnaverant, ſimul occubuerant, advenit; quum autem audiiſſet hanc fuiſſe amantium cohortem, miratus & lacrymans inquit, *Pereant, qui ſuſpicantur hos viros quid turpe vel egiſſe, vel paſſos fuiſſe.*

Pro clauſula notandum venit, amatorem ab Spartanis εἴσπνιλον, εἴσπνηλον, alii ſcribunt εἰσπνήλην, amatum vero a Theſſalis dici αἴτην, prout nos docet Theocritus *Aite* ſeu *Idyll.* XII. *vers.* 12.

> *Δοιὼ δή τινε τώδε μετ' ἀμφοτέροισι γενέσθην*
> *Φῶθ'. ὁ μὲν ἦν εἴσπνιλος, φαίη χὠ 'μυκλαΐσδων·*
> *Τὸν δ' ἕτερον πάλιν ὥς κεν ὁ Θεσσαλὸς εἴποι ἀΐταν.*
> *Duo quidam inter ſe juncti fuerunt*
> *Viri: alter quidem erat amicus, dicat quis Amyclæa lingua loquens:*
> *Alterum vero Theſſalice loquens amatum voces.*

Græcus Scholiaſtes utrumque nomen deducit παρὰ τὸ τὸν ἐρώμενον εἰσαΐειν καὶ εἰσπνεῖν τὸν ἔρωτα τῷ ἀγαπῶντι, id eſt, *quia amatus amatoris accendit affectum;* qua in re cum eo conſentiunt plures alii veteres Grammatici.

CAP. X.

De diverſa ratione amorem exprimendi, philtris, incantamentis, &c.

AMOREM & affectum erga dilectos diverſimode teſtari & indicare noverant Græci. In ſingulis ambulacrorum, quæ frequentabant, arboribus, in muris ædium ſuarum, in libris, quos legebant, dilectæ nomen addito cognomine καλὴ aut καλὸς inſcribere ſolebant. Quapropter Lucianus in *Amatore* quemdam enarrans, qui Venerem Cnidiam deperibat, inter alia flagrantis amoris documenta hoc ſubjungit, omnes ſcilicet arbores muroſque ubique proclamaſſe Ἀφροδίτη καλὴ, id eſt, *Venus pulchra*. Eodem affectu ardet Callimachi amator, niſi quod precatur, ut amaſiæ nomen in foliis inſcribatur, ſi Ariſtophanis Scholiaſtæ *in Acharn.* credere fas eſt:

> Ἀλλ' ἐνὶ δὴ φύλλοισι κεκομμένα τόσσα φέροιεν
> Γράμματα, Κυδίππην ὡς ἐρέωσι καλήν.
> *Etiam in foliis inciſas tot ferant*
> *Litteras, quot dicant Cydippen pulchram.*

Ad quem morem alludens quidam apud Euripidem ex Euſtathio *Iliad.* ζ. *pag.* 490. *Edit. Baſil.* aſſerit ſe nunquam de mulieribus bene exiſtimaturum,

licet illarum nomina in pinubus montis Idæ ubique viſerentur. Ad eumdem morem reſpicit Ariſtophanes, quando quemdam ſenem Athenienſem, qui cauſis decidendis ſummopere delectabatur, ſubſannans inquit, in ſingulis locis *κημὸς καλὸς*, id eſt, *operculum urnæ judicialis pulchrum*, eum ſcripſiſſe, in *Veſpis pag.* 430. *Edit. Amſtelod.*

—— ἂν ἴδῃ γέ πυ γεγραμμένον
Τὸν Πυριλάμπυς ἐν θύρᾳ Δῆμον καλὸν,
Ιὼν παρέγραψε πλησίον, Κημὸς καλός.
—— *ſi viderit ad quaſdam fores ſcriptum,*
Pyrilampus pulcher vicus eſt,
Prope tranſiens adſcripſit, Pulcher fiſcus eſt.

Dilectarum fores floribus & ſertis exornare ſolebant amaſii; cum enim, quos deamabant, amoris Dei imaginem eſſe exiſtimarent, idcirco Cupidinis templum, cui hi honores vulgo tribuebantur, adumbrare eorum ædes decebat, juxta Athenæum *Deipnoſoph. lib.* xv. Ex eodem fonte manavit præ amaſiarum foribus libandi, eaſque vino adſpergendi conſuetudo, cujus meminit Ariſtophanis Scholiaſtes in *Pluto Act.* 1. *Scen.* 1. ubi obſervat amoris, quo erga formoſam Naim ardebant, ejus foribus vino adſperſis publica documenta dediſſe plures adoleſcentes Theſſalos.

Cujuſvis corolla ſoluta amorem ſuum declarabat, juxta Athenæum *loco citato*; mulier vero ad indicandum amorem ſertum contexebat, teſte Ariſtophane in *Theſmophor. pag.* 774. *Edit. Amſtelod.*

—— ὥς', ἐάν τις πλέκῃ
Γυνὴ ςέφανον, ἐρᾷν δοκεῖ. ——
—— *ut ſi quædam contexat*
Mulier coronam, amare videatur. ——

Diverſis artibus utebantur, unde compertum haberent an ſui amores fœliciter ſuccederent, necne? *κότταβος* uſu frequentiſſimo veniebat in conviviis, quem inferius, ſi vacat, deſcribemus. Duplex autem ratio apud Theocritum occurrit *Caprario* ſeu *Idyll.* III. *vers.* 28.

Εγνων πρὰν, ὅκα μευ μεμναμένω εἰ φιλέεις με,
Οὐδὲ τὸ τηλέφιλον ποτιμάξατο τὸ πλατάγημα,
Αλλ' αὔτως ἀπαλῷ ποτὶ πάχει ἐξεμαράνθη.
Εἶπε καὶ Αγροιὼ τἀλαθέα κοσκινόμαντις,
Α πρὰν ποιολογεῦσα, παραιβάτις, ὥνεκ' ἐγὼ μὲν
Τὶν ὅλος ἔγκειμαι, τὺ δέ μευ λόγον ὐδένα ποιῇ.
Intellexi nuper, cum quærerem an me amares,
Telephilon alliſum non edidit ſonum,
Sed fruſtra in tenero cubito exaruit:
Dixit & Agræo verum cribellaria vates,
Quæ nuper ſpicas legebat, mercede conducta, quod ego quidem
Tibi totus incumberem, tu vero me nihili faceres.

Utram-

Utramque hanc conſuetudinem ſuperius *lib.* II. *cap.* XVIII. attigimus, quo Lectorem remittimus.

Quando amores ex voto non ſuccedebant, dilectæ affectum accendere pluribus artibus noverant. Hujus æque ac aliarum magicarum artium periтiſſimæ celebrantur Theſſalæ mulieres: diverſimode autem peragebatur: quandoque per potus dictos φίλτρα, quorum meminerunt non raro tum Latini tum Græci Scriptores; nominatim Juvenalis *Satyra* VI. *verſ.* 609.

> *Hic magicos affert cantus, hic Theſſala vendit*
> *Philtra, quibus valeant mentem vexare mariti.*

Vis illorum vehemens & damnoſa erat, quandoquidem iis poti rationem vulgo amittebant. Hujuſmodi potu primum rationis, deinde vitæ jacturam feciſſe Lucullum Romani exercitus ducem tradunt Plutarchus & Cornelius Nepos; eodem hauſtu periit Poeta Lucretius, & Cajum Caligulam per philtrum ipſi ab uxore Cæſonia propinatum in furorem actum fuiſſe ſcribit Suetonius; cujus facti meminit Juvenalis *loco citato*:

> —— *tamen hoc tolerabile, ſi non*
> *Et furre incipias, ut avunculus ille Neronis,*
> *Cui totam tremuli frontem Cæſonia pulli*
> *Infudit.* ——

Huic potui eamdem vim tribuit Ovidius *Artis Amat. lib.* II. *verſ.* 105.

> *Nec data profuerint pallentia philtra puellis,*
> *Philtra nocent animis, vimque furoris habent.*

Ex pluribus condimentis, quorum ſingula ſeorſim ſumpta eodem valere credebantur, miſcebatur iſtud medicamentum; præcipua fuerunt.

Hippomanes, caruncula in fronte pulli equini recens nati, colore nigro aut furvo, ficus magnitudinem & ſpeciem exhibens, quam equæ, ſtatim ac enixæ ſunt, demordent, quando vero prævertuntur, fœtum deſerunt; unde præſens medicamentum ad amorem accendendum credebatur, præſertim quando in pulverem contuſum & amatoris ſanguine immixtum potabatur. Ejus frequenter meminerunt Phyſiologi, Ariſtoteles, Plinius, Solinus, Columella, & plures alii de illo ſcribere non dedignati ſunt; vires veneni ubique canunt Poetæ; quapropter (ne plura exempla afferam) ut Æneæ amorem iterum incendat, illud adhibet Dido apud Virgilium *Æneid. lib.* IV. *verſ.* 515.

> *Quæritur & naſcentis equi de fronte revulſus,*
> *Et matri præreptus amor.*

Idem vocabulum alio ſenſu ſumitur & a Plinio dicitur *virus diſtillans ab inguine equæ coitum maris appetentis, & in furorem agens.* Nec priore minus efficax venenum fuit, prout patet ex iis, quæ de ſtatua equina a Phormide Arcade dicata refert Pauſanias *Eliacis α.* prope finem; ea enim hippomane,

 de

de quo hic agitur, a Mago quodam infecta equos mares prætereuntes ad tantam libidinem agebat, ut frænis diffractis & ſeſſoribus dejectis eo abriperentur & verberibus vix reduci poſſent. Hujus veneni vires ſæpius memorarunt Poetæ; inter quos Ovidius *Amorum lib.* I. *eleg.* VIII. hæc habet:

> *Scit bene quid gramen, quid torto concita rhombo*
> *Licia, quid valeat virus amantis equæ.*

Ex equabus Luſitanicis a vento imprægnatis illud profluere contendit Virgilius *Georgic. lib.* III. *vers.* 271.

> *Continuoque avidis ubi ſubdita flamma medullis*
> *Vere magis (quia vere calor redit oſſibus) illæ*
> *Ore omnes verſæ in Zephyrum, ſtant rupibus altis,*
> *Exceptantque leves auras; & ſæpe ſine ullis*
> *Conjugiis vento gravidæ (mirabile dictu)*
> *Saxa per, & ſcopulos, & depreſſas convalles*
> *Diffugiunt; non, Eure, tuos, neque ſolis ad ortus,*
> *In Boream, Caurumque, aut unde nigerrimus Auſter*
> *Naſcitur, & pluvio contriſtat frigore cœlum.*
> *Hinc demum Hippomanes vero quod nomine dicunt*
> *Paſtores, lentum diſtillat ab inguine virus,*
> *Hippomanes, quod ſæpe malæ legere novercæ,*
> *Miſcueruntque herbas, & non innoxia verba.*

Idem teſtatur Ariſtoteles. Juxta alios Hippomanes eſt planta in Arcadia naſcens, quæ ad jam dicta effecta plurimum valet. Sic Theocritus *Pharmaceutria* ſeu *Idyll.* II. *vers.* 48.

> Ιππομανὲς φυτόν ἐςι παρ᾽ Αρκάσι. τῷ δ᾽ ἔπι πᾶσαι
> Καὶ πῶλοι μαίνονται ἀν᾽ ὤρεα, καὶ θοαὶ ἵπποι·
> Ως καὶ Δέλφιν ἴδοιμι καὶ ἐς τόδε δῶμα περῆσαι
> Μαινομένῳ ἴκελον, λιπαρᾶς ἔκτοσθε παλαίςρας.

> *Hippomanes planta eſt apud Arcades: hac autem omnes*
> *Et equuli inſaniunt in montibus, & celeres equæ:*
> *Utinam ſic & Delphidem videam ad hanc domum venire*
> *Inſano ſimilem, ex nitida palæſtra.*

Ιυγξ, avicula, cujus de Latino nomine non convenit inter Auctores: alii enim *paſſerculum*, alii vero *torquillam*, *frutillam*, aut *regulum* interpretantur. Eam fabularum conſarcinatores, nominatim Suidas, Iſacius Tzetzes *in Lycophronem vers.* 310. ubi *Commentarius noſter* adeundus faciunt Panis & Pitho vel Echo filiam, quæ, quia Jovis amorem cæcum in Io accenderat, a Junone mutata eſt in avem: deinde Veneri dilecta fuit, & quia

quia libidinoſa manſit, in amoribus uſuvenit; amoris Dea hanc primo adhibuit in Argonautarum expeditione, in qua amores medicatos, incantamenta, & potus, qui ex illa avicula imprimis miſcebantur, invenit, Jaſonique tradidit, ut iis Medeæ affectum accenderet; qua de cauſa Pindarus *Pythion. ode* IV. *verſ.*384. ſic canit:

> Μαινάδ᾽ ὄρνιν Κυπρογένεια φέρεν
> Πρῶτον ἀνθρώποισι, λιτάς τ᾽ ἐπαοι-
> δὰς ἐκδιδάσκησεν σοφὸν Αἰσονίδαν·
> Ὄφρα Μηδείας τοκέων ἀφέλοι-
> τ᾽ αἰδῶ. ——

> *Furioſam avem Cypria attulit*
> *Primum hominibus, preculaſque incantatri-*
> *ces edocuit ſapientem Æſonidem:*
> *Ut e Medea parentum auferret*
> *reverentiam.* ——

Lingua hujuſce avis præ cæteris partibus magni fiebat, & poculis amatoriis vim præſentiſſimam addere a veneficis credebatur; quandoque integram avem rotæ cereæ alligabant, quas ſimul ad ignem verſabant donec conſumptæ fuiſſent, ut ille, cujus amorem ciere volebant, flamma libidinis corriperetur. Alii contendunt ἴυγγα nil aliud eſſe quam inſtrumentum muſicum, ab aliis vero ſumitur pro omni illecebrarum genere.

His addi poſſunt herbæ & inſecta ex putrida materia nata, aliaque plura animalia, nominatim piſcis dictus ἐχενηΐς vel *remora*, lacerta, aliuſque ei non abſimilis nuncupatus *ſtellio* & *ſtincus*, vituli cerebrum, capilli in extrema lupi cauda naſcentes, nonnullæque ejus partes interiores, oſſa in latere ſiniſtro buſonis a formicis exeſi; hæc enim amorem, quæ vero in dextro latere innata erant, odium gignere credebantur. Alii eadem oſſa buſonis, cujus caro a formicis vorata erat, ſumpta in vas aqua plenum conjiciebant; ea autem, quæ mergebantur, albo linteo obvoluta, ejus, cui alligabatur, amorem, alia vero odium incendebant. Aliæ rubetæ partes in veneficiis adhibebantur: unde Juvenalis ait *Sat.*VI. *verſ.*658.

> *At nunc res agitur tenui pulmone rubetæ.*

Alii memorant ſanguinem columbarum, ſerpentum oſſa, ſtrigis plumas, ſtamina lanea rotæ circumducta, (quæ hunc in uſum frequentiſſime adhibebantur, eo quod amoris vincula mollia adumbrabant) præſertim ea, quibus vir ſui ipſius homicida cinctus fuerat: horum medicamentorum nonnulla deſcribit Propertius *lib.*III. *eleg.*IV.

> *Improba non vicit me moribus illa, ſed herbis,*
> *Stamine & a rhombi ducitur ille rota;*
> *Illum turgentis rana portenta rubetæ;*

Et

Digitized by Google

Et lecta e ſectis anguibus oſſa trahunt,
Et ſtrigis inventæ per buſta jacentia plumæ,
Cinctaque funeſto lanea vitta viro.

Pluribus aliis rebus miſcebantur philtra, quæ in Lælii carminibus, ab Apulejo *Apolog.* allatis, enumerantur:

Philtra omnia undique eruunt.
Antipathes illud quæritur,
Trochiſci, iyngens, tæniæ,
Radiculæ, herbæ, ſurculi,
Aureæ ilices, bichordilæ.
Hinnientium dulcedines.

Inferebantur & panniculamenta, tædæ, & (ut paucis dicam) quælibet mortuorum reliquiæ, & quidquid a cadaveribus atque funeribus deſumptum erat. Aliquando hirundinum pullities in idoneo vaſe poſita, humo defodiebatur donec fame periiſſet: pullorum autem, qui roſtro clauſo, ad ſedandum, qui vero roſtro cibo inhiante enecati fuerant, ad amorem accendendum valere credebantur. Eumdem in finem uſurpabantur oſſa ab ore canis voracis & famelici rapta, quæ hujus animalis cupidine poculum amatorium aliquomodo inficere exiſtimabantur: unde eleganti carmine cujuſdam veneficæ artes ſic deſcribit Horatius *Epode* v. *verſ.* 14.

Canidia brevibus implicata viperis
Crines & incomptum caput,
Jubet ſepulcris caprificos erutas,
Jubet cupreſſos funebres,
Et uncta turpis ova ranæ ſanguine,
Plumamque nocturnæ ſtrigis,
Herbaſque, quas & Jolchos, atque Iberia
Mittit venenorum ferax,
Et oſſa ab ore rapta jejunæ canis,
Flammis aduri Colchicis.

His infundebatur aliud quid omnium, quæ eouſque retulimus, efficaciſſimum, a Poeta in *eadem epode* ſic deſcriptum *verſ.* 29.

Abacta nulla Veja conſcientia
Ligonibus duris humum
Exhauriebat ingemens laboribus;
Quo poſſet infoſſus puer
Longo die bis terve mutatæ dapis
Inemori ſpectaculo,
Cum promineret ore, quantum exſtant aqua
Suſpenſa mento corpora;

Exſu-

Exſucta uti medulla, & aridum jecur
Amoris eſſet poculum,
Interminato cum ſemel fixæ cibo
Intabuiſſent pupulæ.

Tranſeamus ad alias artes, quibus amorem accendere noverant: cujuſlibet mulieris, quam oculo libidinoſo intuiti erant, cupidinem vi uberis hyænæ ſiniſtro ſuo brachio alligati pellicere poſſe jactabant nonnulli: alii adhibebant πίτυρα, olivæ exiguæ & duriuſculæ genus, vel juxta aliorum interpretationem hordeaceum furfur, quod vel nativum, vel in maſſam ſubactum in ignem conjicere ſolebant, ut amatæ cupidinis flammas infunderent: unde Simætha apud Theocritum *Pharmaceutria* ſeu *Idyll.* II. *verſ.* 33. inquit:

Νῦν θύσω τὰ πίτυρα. ——
Nunc ſacrificabo furfures. ——

Aliquando ἀλφίτοις vel *ſimilagine* utebantur, quæ θυλήματα dicta fuiſſe ſcribit Theocriti Scholiaſtes. Hanc artem deſcripſit Theocritus eodem *Idyll.* ubi ſuæ ancillæ hæc præcipiens inducitur venefica *verſ.* 18.

Ἄλφιτά τοι πρᾶτον πυρὶ τάκεται· ἀλλ' ἐπίπασσε,
Θέστυλι δειλαία, πᾶ τὰς φρένας ἐκπεπότασαι;
Ἦ ῥά γέ τοι, μυσαρά, καὶ τὶν ἐπίχαρμα τέτυγμαι;
Πάσσ' ἅμα, καὶ λέγε ταῦτα, Τὰ Δέλφιδος ὀστέα πάσσω.

Mola quidem in igne conſumitur: ſed aſperge,
Theſtylis infœlix, quo tibi mens avolavit?
An vero, ſceleſta, tibi quoque ludibrio ſum?
Sparge ſimul, & dic iſta, Delphidis oſſa ſpargo.

Furfuris aut ſimilæ loco laurus comburi ſolebat, prout diſcere eſt exemplo ejuſdem ſagæ, quæ ſic pergit *ibid. verſ.* 23.

Δέλφις ἔμ' ἀνίασεν, ἐγὼ δ' ἐπὶ Δέλφιδι δάφναν
Αἴθω· χ' ὡς αὐτὰ λακέει, μέγα καππυρίσασα,
Κἠξαπίνης ἄφθη, κοὐδὲ σποδὸν εἴδομες αὐτῆς,
Οὕτω τοι καὶ Δέλφις ἐνὶ φλογὶ σάρκ' ἀμαθύνοι.
Delphis me cruciat, ego vero in Delphide hanc laurum
Uro: & ſicut illa crepat, valde inflammata,
Et ſubito conflagravit, ut neque cinis de ea appareat,
Ita etiam Delphidis caro inflammata conſumatur.

Nec raro ceram liqueſaciebant, ut illius, quem deperiebant, cor liqueſceret: unde ſic ſaga perſequitur *ibid. verſ.* 28.

Ὡς τοῦτον τὸν καρὸν ἐγὼ σὺν δαίμονι τάκω,
Ὡς τάκοιθ' ὑπ' ἔρωτος ὁ Μύνδιος αὐτίκα Δέλφις.

Si-

Sicut hanc ceram ego Deo adjuvante liquefacio,
Ita præ amore ſtatim liqueſcat Myndius Delphis.

Aliquando una cum cera ad ignem admovebatur argilla; ut enim illa liqueſcebat dum hæc indurabatur, ita cor, quod reſugiebat, liquefactum iri affectu & cupidine arſurum, dum ſuum indureſceret & inflexibile fieret, vovebant; vel ut, dum illorum amore flagraret cor illud, ullius alius forma nunquam tangi poſſet; quo reſpicit Virgilius primo ſequentium carminum, cæteris autem alludit ad mores ex Theocrito ſuperius expoſitos *Ecloga* VIII. *verſ.*80.

Limus ut hic dureſcit, & hæc ut cera liqueſcit,
Uno eodemque igni; ſic noſtro Daphnis amore:
Sparge molam, & fragiles incende bitumine lauros;
Daphnis me malus urit, ego hanc in Daphnide laurum.

Quæ in dilectis perfici cupiebant, imitari ſolebant: ſic rotam circumducere aſſueverant, dum, ut ipſe amatus coram foribus amantis procidens humo ſe volutaret, vovebant. Exemplo ſit Theocriti ſaga *ibid. verſ.*30.

Χ' ὡς δινεῖθ' ὅδε ῥόμβος ὁ χάλκεος, ἐξ Ἀφροδίτας
Ως κεῖνος δινοῖτο ποθ' ἁμετέραισι θύραισιν.

Utque volvitur hic æneus orbis, ope Veneris
Sic ille volvatur ante noſtras fores.

Imaginem ceream effictam & illius, quem amore ardere volebant, nomine dictam, ad ignem, cujus calor & effigiem & effictum afficere credebatur, admovere ſolitos fuiſſe ſcribit Wierus *lib.* V. *cap.*XI. Eam ter aræ circumducit venefica apud Virgilium *Ecloga cit. verſ.*74.

——terque hæc altaria circum
Effigiem duco.——

Eamdem antea liciis obligarat, ut indicaret ejus amorem vinciendum eſſe *ibid. verſ.*73.

Terna tibi hæc primum triplici diverſa colore
Licia circumdo.——

Nec inſolitum ædes dilectæ medicamentis incantatis conſpergere: huc referri debet veneficæ mandatum apud Theocritum *ibid. verſ.*59.

Θέςυλι, νῦν δὲ λαβοῖσα τὺ τὰ θρόνα, ταῦθ' ὑπόμαξον
Τᾶς τήνω φλιᾶς καθυπέρτερον, ἇς ἔτι καὶ νῦν
Ex θυμῷ δέδεμαι· (ὁ δέ μευ λόγον οὐδένα ποιεῖ)
Καὶ λέγ' ἐπιφθύσδοισα, Τὰ Δέλφιδος ὀςέα πάσσω

The-

Theſtylis, nunc aſſumptis biſce venenis, ea illinc
Limini illius deſuper, cui etiam nunc
Ex animo alligata ſum: (ille vero me nibil curat)
Et inſpuens dicito, Delpbidis oſſa ſpargo.

Cujuslibet dilectæ ſupellectilis, quod in amantis manus inciderat, præſentiſſima vis credebatur: ut Delphis ſimili flamma uratur, ejus veſtis ſimbrias accendit eadem venefica *ibid. verſ.53.*

Τῦτ' ἀπὸ τᾶς χλαίνας τὸ κράσπεδον ὤλεσε Δέλφις,
Ω 'γὼ νῦν τίλλοισα κατ' ἀγρίῳ ἐν πυρὶ βάλλω.
Hanc a veſtimento fimbriam amiſit Delphis,
Quam ego nunc divellens in ſævum ignem ſpargo.

Dilecti pignora humo ſub limine infodit ſaga apud Virgilium *Ecloga cit. verſ.91.*

Has olim exuvias mibi perfidus ille reliquit
Pignora cara ſui; quæ nunc ego limine in ipſo,
Terra, tibi mando; debent bæc pignora Daphnim.

Ejus autem conſuetudinis finis fuiſſe videtur, ut nimirum amoris ſui fidem ſervaret, alterius vero affectum reductum ſiſteret.

In iis, quæ ancillæ ſuæ mandat Nympha apud Virgilium *ibid. vers.* 101. alia ars latet:

Fer cineres, Amarylli, foras, rivoque fluenti
Tranſque caput jace; ne reſpexeris: bis ego Daphnim
Aggrediar, nil ille Deos, nil carmina curat.

Unicam tantum artem amoris incentivam ſubjungam, quando ſcilicet nodos Venereos nectebant, ut dilectæ amorem necterent, teſte Virgilio *ibid. vers.* 77.

Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores;
Necte, Amarylli, modo, & Veneris, dic, vincula necto.

Quam caute nodorum numerum moneat Nympha, obſervatu dignum eſt: pleræque enim illæ artes numero trino confici ſolebant: ſimilem cautelam hac in parte adhibet venefica apud Theocritum *Idyll. cit. vers.* 43.

Ες τρὶς ἀποσπένδω, καὶ τρὶς τάδε, πότνια, φωνῶ.
Ter libo, & ter bæc, o veneranda, dico.

Hujus conſuetudinis cauſam reddit Virgilius *Ecloga cit. vers.* 75. quia nimirum iſto numero delectari Dii credebantur;

—— numero Deus impare gaudet.

An perfectioni, quæ numero trino tribuebatur, quia, dum initium, medium, & finem complectitur, tota rerum natura in eo includi poſſe videtur, an dignitati, quam apud Pythagoreos alioſque nonnullos Philoſophos, qui Trinitatis doctrinam tuebantur, obtinuit, an vero denique (ne plures ſententias afferam) illius numeri aptitudini omnibus Deorum ordinibus, qui in ſuperos, terreſtres, & inferos diſtinguebantur, indicandis originem debeat hæc ſuperſtitio, necne, aliis definiendum relinquimus. Hoc unum certum eſt, numero impari vim & efficaciam ineſſe credidiſſe Veteres: quocirca foſſas ad minimum novem, ad ſummum ſeptemdecim, ſemper autem imparis numeri pedum latitudinem æquantes caſtris circumducendas eſſe monet Vegetius *lib.* III. *cap.* VIII. & *Geoponic. lib.* XVIII. vult ut paſtores caveant ne ovium, quas paſcunt, æqualis ſit numerus: omnium autem numerorum imparium trinus Diis gratiſſimus habebatur; unde fatorum præſides trinæ ſorores, trinæ Furiæ, triplex Dianæ nomen & adſpectus, juxta Poetæ verba:

—— tria virginis ora Dianæ.

Pariter trini Saturni filii, inter quos mundi imperium diviſum eſt, vulgo prædicantur: eodem reſpicit Jovis fulmen triſidum, Neptunique tridens, & plura ſimilia trina; quibus patet quanta fuerit illius numeri religio apud Gentiles.

Plures aliæ incantandi artes in amoribus adhibitæ a vulgaribus incantationibus diverſæ non erant: formula carminum incantata diſtinguebatur tantum reſpectu uſus, in quem adhibebatur: eamdem ſpeciem, eamdemque vim, quæ Circes carminibus conveniebant, ſuis tribuit Nympha apud Virgilium *Ecloga* ſæpius adducta *vers.* 67.

—— nihil hic niſi carmina deſunt:
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim;
Carmina vel cœlo poſſunt deducere lunam,
Carminibus Circe ſocios mutavit Ulyſſei,
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

Itidem herbæ & mineralia quæ in aliis magicis artibus adhibebantur, in amoribus uſuveniebant: iis enim mira poteſtas ineſſe credebatur, quæ ad quævis naturæ vires ſuperantia & miraculi ſimilia efficienda æque valent: quapropter iiſdem medicamentis, quorum ope ſua præſtigia edebat Mœris, ad Daphnidis amorem pelliciendum utitur Nympha apud Virgilium *ibid. vers.* 95.

Has herbas atque hæc Ponto mihi lecta venena
Ipſe dedit Mœris; naſcuntur plurima Ponto;
His ego ſæpe lupum fieri, & ſe condere ſylvis
Mœrim, ſæpe animas imis excire ſepulcris,
Atque ſatas alio vidi traducere meſſes.

Ut

Ut pluribus argumentis recenſendis ſuperſedeam, omnium magicarum artium eamdem fuiſſe rationem inde patet, quia iis iidem Dii præeſſe credebantur, prout nos docet Simœtha apud Theocritum, a quo Lunam & Hecaten auxilio vocans ſic inducitur *Idyll.* jam citato *verſ.*10.

—— ἀλλὰ, Σελάνα,
Φαῖνε καλὸν, τὶν γὰρ ποταείσομαι ἄσυχα, δαῖμον,
Τᾷ χθονίᾳ θ' Εκάτᾳ, τὰν καὶ σκύλακες τρομέοντι
Ερχομέναν νεκύων ἀνά τ' ἠρία, καὶ μέλαν αἷμα·
Χαῖρ' Εκάτα δασπλῆτι, καὶ ἐς τέλος ἄμμιν ὀπάδει,
Φάρμακα ταῦθ' ἔρδοισα χερείονα μήτε τι Κίρκης,
Μήτε τι Μηδείας, μήτε ξανθᾶς Περιμήδας.

——ſed tu, o Luna,
Luceas pulchre, ad te enim convertam carmina placide, o Dea,
Et ad Hecaten ſubterraneam, quam etiam catuli timent
Incedentem per mortuorum ſepulcra & atrum ſanguinem:
Salve Hecate terribilis, & ad finem uſque nobiſcum ſis,
Efficiens hæc venena non inferiora neque Circes,
Nec Medeæ, neque flavæ Perimedæ venenis.

Hæc ſufficiant de artibus, quæ amorem incendebant. Nunc quæri poteſt, an daretur via ad illum affectum ſemel concitatum molliendum? Patet autem vulgo levatum fuiſſe, qui amore flagrabat, ope fortiorum medicaminum vel dæmonum potentiorum iis, qui illum vinxerant; unde Canidia queritur apud Horatium *Epod.*v. *verſ.*61. omnia ſua incantamenta irrita facta fuiſſe arte valentiore quam ſua:

Quid accidit? cur diræ barbaræ minus
Venena Medeæ valent,
Quibus ſuperba fugit ulta pellicem,
Magni Creontis filiam,
Cum palla, tabo munus imbutum, novam
Incendio nuptam abſtulit?
Atqui nec herba, nec latens in aſperis
Radix fefellit me locis.
Indormit unctis omnium cubilibus
Oblivione pellicum:
Ah, ah! ſolutus ambulat veneficæ
Scientioris carmine.

Verum amori excitato ſine ope magica vix mederi poteſt; Apollo ipſe ullum adverſus illum remedium invenire nequit, imo inducitur ab Ovidio *Metamorph. lib.*1. *fab.*IX. *verſ.*521. hiſce verbis lamentans:

Inventum medicina meum eſt, opiferque per orbem
Dicor, & herbarum eſt ſubjecta potentia nobis;

Hei mihi! quod nullis amor eſt medicabilis herbis,
Nec proſunt domino, quæ proſunt omnibus, artes.

Idem Poeta *de Remedio amoris verſ.*259. declarat, nullam dari artem, qua amator liberandus eſſet:

Nulla recantatas deponent pectora curas,
Nec fugiet vivo ſulphure victus amor.
Quid te Phaſiacæ juverunt gramina terræ,
Cum cuperes patria, Colchi, manere domo?
Quid tibi profuerunt, Circe, Perſeides herbæ,
Cum tibi Neritias abſtulit aura rates?

Sed quamvis difficile ſanaretur iſte morbus, tamen non deerant præcepta, quæ variis illius cauſis accommodari poterant; prout videre eſt ex vetulæ nutricis verbis ad Myrrham amore inſanientem apud Ovidium *Metamorph. lib.*x. *fab.*ix. *verſ.*397.

Seu furor eſt, habeo quæ carmine ſanet & herbis:
Sive aliquis nocuit, magico luſtrabere ritu:
Ira Deum ſive eſt, ſacris placabilis ira.

Amoris remedia ad duplex genus referri queunt; vel enim erant res vi quadam naturali præditæ ad effectum, quem ſperabant, producendum; cujuſmodi agnus caſtus, omneſque herbæ, quæ generationi noxiæ exiſtimabantur; vide *Archæologiæ hujus lib.*ii. *cap.*iii. vel quæ facultate quadam occulta ac dæmonum ope ſanationem procurare pares erant, quales ſparſus pulvis, in quo ſe volutaſſet mulus, juxta Plinium *Nat. Hiſt. lib.*xxx. *cap.*xvi. bufones alligati pelli animalis recens mactati, ex eodem *ibid. lib.* xxxii. *cap.*x. pluraque alia ab illo ipſo memorata; quibus accenſenda omnia mineralia & herbæ, quæ adverſus alias artes magicas amuleta exiſtimabantur, illa enim ad id pariter conducebant; unde apud Poetas frequens mentio fit Caucaſi, Colchidis, aliorumque locorum ob plantas magicas celebrium, ceu ex quibus ſolis ſuppeterent remedia contra amorem: unicum exemplum in medium afferam, ubi Propertius *lib.*i. *eleg.*xii. inquirens quid cauſæ eſſet cur ab amaſia derelictus fuiſſet, illud inter alia proponit:

—— an quæ
Lecta Prometheis dividit herba jugis.

Promethei monte intelligit Caucaſum, qui fuit maxime notabilis ob herbas eximiæ vis effluentis ex Promethei ſanguine.

Inferi Dii auxilio vocabantur, ut diſcere eſt exemplo Didonis, quæ propoſitum abjiciendi ab Ænea amoris reſidui hiſce verbis declarat apud Virgilium *Æneid. lib.*iv. *verſ.*638.

Sacra Jovi Stygio, quæ rite incœpta paravi,
Perficere eſt animus, finemque imponere curis,
Dardaniique rogum capitis permittere flammæ.

An-

Anna Didonis ſoror narrans, quomodo ad eoſdem Deos placandos ſummis viribus adnixa, inducitur a Silio *lib.* VIII.

> *Nigro forte Jovi, cui tertia regna laborant,*
> *Atque atri ſociæ thalami nova ſacra parabam,*
> *Queis ægram mentem & trepidantia corda levaret*
> *Infœlix germana tori.*

Paulo ante illa ipſa referens, quomodo aruſpices ſanam mentem Didoni reſtituere tentaſſent, inquit, ab illis in auxilium invocatos noctis Deos, quibus intelligit infernas umbras:

> *Heu! ſacri vatum errores, dum Numina noctis*
> *Eliciunt, ſpondentque novis medicamina curis.*

Unicam tantum rationem, qua amori ſuo mederi poſſent, commemorabo: nimirum aquam Selemni, fluvii in mare prope Argyram urbem Achajæ ſe exonerantis: hiſtoria ſic ſe habet; Selemnus egregia forma puer, pecus in his regionibus paſcens, amatus fuit a Nympha Argyra, a qua urbs & fons cognomines appellari cœperunt; fluvius vero iſtam ætatem prætergreſſus, a Nympha deſertus fuit, exinde deſiderio contabuit & in fluvium a Venere mutatus eſt; in poſterum ſuum priorem amorem etiamnum ſervavit, & (prout memorant Patrenſes) aliquantiſper ad Argyram fontem aquas ſubiens penetrabat, eodem modo quo Alpheus ſimul cum Arethuſa fluere dictus; donec Veneris beneficio eum cepit ipſius oblivio; unde quotquot in hoc flumine ſe abluiſſent, amorum ſuorum obliviſcerentur. Hactenus Pauſanias in *Achaicis pag.* 442. & 445. *Edit. Hanov.*

Hæc ſatis ſint de amore. Plura ſuper hac re afferri poſſe optime novi, ſed quæ a nobis dicta ſunt (prout ſperamus) ad explendam curioſitatem Lectoris ſufficient, nec ulterius ipſius patientia abutemur.

CAP. XI.

De eorumdem matrimoniis.

PRIMÆVI Græciæ incolæ abſque legibus & regimine vivebant, nullis limitibus circumſcripti ipſorum affectus, nec eorum amor (ut & reliquæ cupiditates) coercitus, ſed quid confuſum ac mixtum erat, quandoquidem nulla auctoritate humana prohibitus, palam permittebatur. Indomitæ illorum licentiæ fræna primus injecit Cecrops, qui cum ſua virtute nulliuſque ope ſummum imperium in populum, cui deinceps Athenienſium nomen inditum, obtinuiſſet, inter multa alia utilia inſtituta matrimonium induxit. Vide *Archæologiæ hujus lib.* 1. *cap.* 11. Erato Muſarum uni ab aliis tribuitur honor hujuſce inſtituti una cum ſaltatione; verum nonnulli id potius intelligunt de conjugii ſolennibus, quæ prius ab Erato ordinata ſtatuunt.

Quid-

Quidquid ſit, ab univerſis Græcis aliquando receptum fuit; nam ſtatim ac ſuam vivendi rationem feram atque barbaram emendare & in civitates ſocietateſque coaleſcere cœperunt, neceſſarium duxerunt coercere indomitas hominum cupiditates adſciſcendo legitimo matrimonio ut & aliis optimorum morum regulis.

In variis Græciæ Rebuſpublicis honoratiſſimum fuit connubium, cum legibus optime firmatum ac promotum fuerit, econtra cum quis illud fugeret, increpabatur, nonnulliſque in locis plectebatur: quandoquidem enim Rerumpublicarum robur in multitudine hominum conſiſteret, qui ad earum incrementum quidquam conferre nolebant, nullo ſtudio animique ardore erga patriam affici cenſebantur. Lacedæmonii acerbe ſeveri exſtiterunt in eos, qui conjugium differebant, ut & in illos, qui illud penitus averſarentur, juxta Stobæum *Serm.* LXV. *de laude nuptiarum*. Nemo apud eos cælebs vivere poterat ultra ætatem a Legiſlatore præſcriptam quin plura pœnarum genera ſubiret. Primo quidem publicum forum quavis hyeme nudi obambulare jubebantur illi a Magiſtratibus; & ut ignominia major foret, quamdam cantilenam canebant, cujus verba crimen ipſorum augebat, & qua in ridiculo habebantur. Secundo in pœnam arcebantur a ludis illis, in quibus, juxta Spartanorum morem, puellæ nudæ contendebant, teſte Plutarcho in *Lycurgo*. Tertio in eos animadvertebatur certa quadam ſolennitate, in qua mulieres circa altare illos trahebant, pugniſque perpetuo conſcindebant, ex Athenæo *Deipnoſoph. lib.* XIII. Deinque deſtituebantur illo honore ac reverentia, quam juniores ſenioribus perſolvere tenebantur: Ὅθεν καὶ τὸ πρὸς Δερκυλλίδαν ῥηθὲν οὐδεὶς ἐμέμψατο, καίπερ εὐδόκιμον ὄντα στρατηγόν. ἐπιόντι γὰρ αὐτῷ, τῶν νεωτέρων τὶς ἕδρας οὐχ ὑπεῖξεν αὐτῷ, εἰπὼν, Οὐδὲ γὰρ ἐμοὶ σὺ τὸν ὑπείξοντα γεγέννηκας. *Quare* (inquit Plutarchus *loco cit.*) *quod exprobratum Dercyllidæ fuit, quantumvis inclyto duci, nemo reprehendit: cui interveniento adoleſcentum quidam ſubſellio non ceſſit, adjiciens, Neque enim tu mihi eum, qui ceſſurus ſit, ſuſtuliſti.* His ſubjungenda Athenienſium lex, ex Dinarcho *in Demoſthenem*, qua omnes præfecti, oratores, iique, quibus legatum publicum aliquod negotium, matrimonio juncti eſſe debebant, ipſiſque natos eſſe liberos, ac fundos poſſidere; hæc enim habebantur ceu tot pignora bonorum morum ac prudentiæ ipſorum, ſine quibus periculoſum exiſtimabant concredere illis adminiſtrationem publicorum negotiorum.

Polygamia apud Græcos vulgo prohibita; ſiquidem matrimonium cenſebatur eſſe conjunctio viri cum muliere; hinc, juxta nonnullos, γάμος derivatur παρὰ τὸ δύο ἅμα εἶναι, *quod duo fiant unum*. Quando Herodotus in *Terpſichore* ſeu *lib.* V. refert, Anaxandridæ Spartano fuiſſe duas uxores, obſervat hoc adverſari conſuetudini, quæ Spartæ ſervabatur: in eo cum Lacedæmoniis magna ex parte conveniebant reliquæ Græciæ civitates; tantummodo urgente quadam neceſſitate, ut quando viri in bello aliiſve cladibus perierant, ipſis concedebatur ut plures uxores ducerent; cujus rei exſtat exemplum Athenis circa tempora Euripidis, qui, ſicut afferunt nonnulli, odium in univerſum ſexum habuit, ex eo apud Hiſtoricos celebratus quod ſimul & ſemel a duabus uxoribus vexatus fuerit, ſecundum Gellium *Noct. Attic. lib.* XV. *cap.* XX. Xantippæ ac Myrto matrimonio junctus eodem tempore

re fuiſſe dicitur Socrates apud Diogenem Laertium in *ejus Vita*; imo Athenæus *Deipnoſoph. lib.* XIII. colligit illud tunc temporis in offendiculo non habitum, quia ab ullo inimicorum nunquam ei exprobratum; verum rationem facti jure merito in dubium vocandam eſſe quidam opinantur, & quidem duas uxores eodem tempore Socratem habuiſſe negavit Panætius Rhodius, atque *ἱκανῶς πρὸς τούτους ἐν τοῖς περὶ Σωκράτους ἀντείρηκε*, ut ait Plutarchus in *Pericle*.

Diverſis in locis diverſa ætate matrimonium contrahebatur; Spartanis ducere uxorem non licuit, donec ad ætatis robur perveniſſent, ſecundum Xenophontem *de Republ. Lacedæm.* quamvis autem accuratus ac præciſus annorum numerus, quibus cohibiti fuerunt, non inveniatur, tamen patet ex quodam Lycurgi præcepto, viros ac mulieres ſimul limitibus hac in re conſtringi; hujus autem rationem rogatus iſte Legiſlator reſpondit, ut Spartani pueri robuſti atque vegeti forent. Athenienſium legibus ſemel cautum dicitur, ne ante ætatis annum trigeſimum quintum connubio jungerentur homines. Nam humanam vitam in decem hebdomadas a Solone diviſam accepimus, *in harum autem hebdomadum quinta maturitatem ad ſtirpem relinquendam homini ineſſe* dicebat, referente ex ejus Elegiis Cenſorino *de Die Natali cap.* XIV. Sed hoc ex cujuſvis Legiſlatoris lubitu pendebat, cum in eo non convenirent omnes; ab Ariſtotele *Polit. lib.* VII. *cap.* XVI. annus trigeſimus ſeptimus optima ætas habebatur, a Platone trigeſimus, idemque fere ſentit cum ipſis Heſiodus, ita enim ſuum amicum monet *Oper. & Dieb.* β'. *vers.* 313.

> Ὡραῖος δὲ γυναῖκα τεὸν ποτὶ οἶκον ἄγεσθαι,
> Μήτε τριηκόντων ἐτέων μάλα πολλ' ἀπολείπων,
> Μήτ' ἐπιθεὶς μάλα πολλά· γάμος δέ τοι ὥριος οὗτος.
> *Maturus autem uxorem tuam ad domum ducito,*
> *Neque triginta annis valde multum deficiens,*
> *Neque ſuperans multum: nuptiæ vero tibi tempeſtivæ hæ.*

Mulieres citius quam viri nubebant; ex nonnullis priſcis Athenienſium legibus permittebantur matrimonium contrahere annos viginti ſex natæ, ex Ariſtotele octodecim, ex Heſiodo quindecim *ibid. vers.* 316.

> Ἡ δὲ γυνὴ τέτορ' ἡβώῃ, πέμπτῳ δὲ γαμοῖτο.
> *Mulier autem quatuor annos pubeſcat, quinto vero nubat.*

Ubi Poeta docet, mulieribus licere ad pubertatem pervenire quarto anno, hoc eſt, quatuor poſt decem, & nubere quinto, id eſt, decimo quinto: alii exiſtimant Poetam velle ut innuptæ maneant quatuor annos, poſtquam aptæ viro evaſiſſent, id eſt, decimo quarto anno, & matrimonio jungantur quinto anno, hoc eſt, decimo nono. Sicut autem mulieres citius nubiles erant quam viri, ita ipſarum tempus multo brevius, cum viri ætate multa provectiores quam fœminæ conjugium contrahere ſolerent; quemadmodum conqueritur Lyſiſtrate apud Ariſtophanem *Lyſiſtr. pag.* 858. *Edit. Amſtelod.*

AT

ΛΥ. Περὶ τῶνδε κορῶν ἐν τοῖς θαλάμοις γηρασκουσῶν ἀνιῶμαι.
ΠΡ. Οὔκουν γ' ἄνδρες γηράσκουσιν; ΛΥ. Μὰ Δί', ἀλλ' οὐκ εἶπας ὅμοιον.
Ο γὰρ ἥκων μὲν, κἂν ᾖ πολιὸς, ταχὺ παῖδα κόρην γεγάμηκεν.
Τῆς δέ γυναικὸς μικρός ὁ καιρὸς, κἂν τούτου μὴ 'πιλάβηται,
Οὐδεὶς ἐθέλει γῆμαι ταύτην, ὀττευομένη δὲ κάθηται.
LY. *Pro virginibus autem, quæ in thalamis veteraſcunt, maceror.*
PR. *Nonne etiam viri ſeneſcunt?* ΛΥ. *Sane quidem non eadem hæc ſunt:*
Nam vir procus, etſi ſit canus, cito teneram puellam nuptum accepit.
Mulieribus autem brevis ætas, imo ne hac fruantur,
Nemo vult ducere illas, vaticinantes vero ſedent.

Anni tempora, quibus commodiſſime connubium inibant, ſecundum Athenienſes, erant menſes nonnulli hyberni, potiſſimum Januarius, ideoque dictus Γαμηλιών: Εὔλογον γὰρ ᾤοντο τότε σπείρειν ὅτε καὶ ἡ γῆ ἀρδεύεται, ἐπιτήδειος γὰρ ὁ καιρὸς πρὸς καρπῶν γένεσιν. *Conſultum enim ducebant tum ſementim facere cum terra irrigatur, idoneum enim tempus ad fruges producendas.* Vid. Olympiodorus *in Meteora Ariſtotelis*, & Euſtathius *in Iliad.* σ. Hinc perſona apud Terentium in *Phormione Act.* IV. *Scen.* IV. aſſerit aruſpices vetuiſſe matrimonium contrahere ante hyemem:

Aruſpex vetuit ante brumam autem quid novi
Negotii incipere. ——

Tempeſtas maxime opportuna habebatur quando accidebat conjunctio ſolis & lunæ, tum agitabantur feſta nuncupata Θεογάμια ſeu *Deorum nuptiæ*, ſecundum Heſiodi Scholiaſtem *Oper. & Dieb.* Clytæmneſtræ Agamemnonem rogatæ, quandonam Iphigeniam Achilli nuptui dare ſtatuerat, reſpondit, plenilunium eſſe tempus convenientiſſimum, teſte Euripide *Iphigen. in Aul. vers.* 717.

Οταν σελήνης εὐτυχὴς ἔλθῃ κύκλος.
Quum lunæ fœlix venerit orbis.

Themis apud Pindarum *Iſthm. ode* VIII. *vers.* 93. animadvertit Thetidem nupſiſſe Peleo eadem tempeſtate; nam per διχομηνίδας ἑσπέρας intelligit plenilunium, quod incidit in medium menſium lunarium, quibus Græci annum antiquitus numerabant; Poetæ verba ſic ſonant:

—— Ἐν διχομηνίδεσσι
Δὲ ἑσπέραις, ἐρατὸν
Λύοι κεν χαλινὸν ὑ-
φ' ἥρωϊ παρθενίας.
—— *In plenilunii*
Autem veſperis, amabile
Solvat frenum ſub
Heroe virginitatis.

Con-

Conſuetudo iſta ortum habuiſſe videtur ex quadam opinione, quam fovebant de lunæ vi in generationem. A nonnullis ſtatuuntur alii dies; quartum aptiſſimum cenſet Heſiodus, quia (prout obſervat unus *in eum* Scholiaſtarum) Veneri & Mercurio ſacer erat, *Oper. & Dieb. vers.* 36.

> Ἐν δὲ τετάρτῃ μηνὸς ἄγεσθαι ἐς οἶκον ἄκοιτιν,
> Οἰωνοὺς κρίνας, οἳ ἐπ' ἔργματι τούτῳ ἄριστοι.
> *Quarto autem menſis uxorem domum ducito,*
> *Obſervatis avibus, quæ ad hanc rem ſunt optimæ.*

Decimus ſextus, aut, juxta quoſdam, decimus octavus, memoratur præ cæteris omnibus minime conveniens *ibid. vers.* 18.

> Ἕκτη δ' ἡ μέσση μάλ' ἀσύμφορός ἐστι φυτοῖσιν,
> Ἀνδρογόνος τ' ἀγαθὴ, κούρῃ δ' οὐ σύμφορός ἐστιν,
> Οὔτε γενέσθαι πρῶτ', οὔτ' ἄρ γάμου ἀντιβολῆσαι.
> *Sexta vero media valde incommoda eſt plantis,*
> *Viripara bona, puellæ vero non utilis, eſt,*
> *Neque gignendæ primum, neque nuptiis tradendæ.*

Plures alii dies hac in re cæteriſque omnibus habiti ut fauſti vel infauſti quos hic recenſere nimis moleſtum foret.

A pleriſque Græcis ut turpe exiſtimabatur, ſi quis alteri jungeretur in quibuſdam gradibus conſanguinitatis: Hermione apud Euripidem *Andromache vers.* 173. non minori cum abominatione loquitur de conſuetudine, qua fratres cum ſororibus connubio juncti, ac de illa, qua filii in matrimonio matres habebant:

> —— Τοιοῦτον πᾶν τὸ βάρβαρον γένος·
> Πατήρ τε θυγατρὶ, παῖς τε μητρὶ μίγνυται,
> Κόρη τ' ἀδελφῷ· διὰ φόνου δ' οἱ φίλτατοι
> Χωροῦσι· καὶ τῶν οὐδὲν γ' ἐξείργει νόμος.
>
> —— *Tale* eſt *omne barbaricum genus:*
> *Pater enim filiæ, & filius matri miſcetur,*
> *Sororque fratri: & per cædem chariſſimi*
> *Vadunt: & horum nihil prohibet lex.*

Normam honeſti ac decori prætermiſiſſe nuptiaſque nefandas & inceſtas permiſiſſe videntur multæ barbaræ gentes; Perſæ potiſſimum notandi hac in re; illorum enim Magi, ſacroſancti inter eos viri, erant ſoboles matrum ac filiorum: unde Catullus *epigram.* XCI. canit:

> *Naſcatur Magus ex Gelli matriſque nefando*
> *Conjugio, & diſcat Perſicum aruſpicium:*

Nam Magus ex matre & gnato gignatur oportet,
Si vera eſt Perſarum impia religio.

Lacedæmoniis interdictæ fuerunt nuptiæ cum quodam ex cognatis, in recto gradu ſive adſcendendo ſive deſcendendo, ſed tranſverſo cognationis gradu juncti ab illis non arcebantur; nepotes enim materteras, & patrui neptes in matrimonium accipiebant; cujus rei exemplum nobis ſuppeditat Anaxandridas apud Herodotum *Terpſichore* ſeu *lib.* v. qui ſororis filiam uxorem duxit. Fratrum ac ſororum connubia prorſus illicita fuerunt, quamvis probata pluribus exemplis ſuorum Deorum; quod ample deſcribitur apud Ovidium *Metamorph. lib.* IX. *fab.* XI. *verſ.* 789. hiſce Byblidis fratrem ſuum Caunum depereuntis verbis, ubi, etſi illius amore arderet, fatetur tamen nullis exemplis comprobari poſſe ſuam inceſtam cupiditatem:

Di melius! Di nempe ſuas habuere ſorores:
Sic Saturnus Opim junctam ſibi ſanguine duxit,
Oceanus Thetyn, Junonem Rector Olympi.
Sunt Superis ſua jura: quid ad cœleſtia ritus
Exigere humanos diverſaque fœdera tento?
Aut noſtro vetitus de corde fugabitur ardor;
Aut, hoc ſi nequeo, peream precor ante, toroque
Mortua componar, poſitæque det oſcula frater:
Et tamen arbitrium quærit res iſta duorum;
Finge placere mihi, ſcelus eſſe videbitur illi;
At non Æolidæ thalamos timuere ſororum:
Unde ſed hos novi? Cur hæc exempla paravi?
Quo feror? obſcœnæ procul hinc diſcedite flammæ.

Nec tamen in pluribus locis illicitum erat fratri uxorem ducere ſororem, vel uterinam, vel paternam; aliquando enim inter agnatos, aliquando vero inter cognatos inita matrimonia licita erant: iis, qui ex eadem matre, ſed ex alio patre prognati erant, inter ſe matrimonio jungi per Lacedæmoniorum Legiſlatorem licebat, juxta Philonem Judæum *lib. de ſpecialibus legibus ad præceptum* VIII. *contra mœchos*. Athenis fratri vetitum erat cum ſorore uterina, cum paterna vero matrimonium contrahere licebat; exemplum occurrit Archeptolis Themiſtoclis filii, qui ſororem Mneſiptolemam, teſte Plutarcho in *Themiſtocle*, uxorem duxit; pariter Cimonis, qui quia ſororem Elpinicen in congruum matrimonium collocare ob extremam paupertatem non poſſet, eam ipſemet duxit; nec Athenienſium legibus aut moribus adverſabatur, prout Athenæus *Deipnoſoph. lib.* XII. cenſet; Plutarchus enim in *Cimone* tradit, matrimonium publice celebraſſe hunc virum, leges minime veritum; & juxta Cornelium Nepotem in *Cimone*, conjugium, quod iniit Cimo cum ſorore, cum ſuæ patriæ moribus conveniſſe: *Habebat in matrimonio* (inquit) *ſororem germanam ſuam, nomine Elpinicen, non magis amore, quam more ductus; nam Athenienſibus licet eodem patre natas uxores ducere*. Atque, ut alia teſtimonia prætercam, expreſſe tra-

Digitized by Google

traditur a Philone Judæo *lib.* περὶ τῶν ἀναφερομένων ἐν εἴδει νόμων, quod Solon ὁμοπατρίας ἐφεὶς ἄγεσθαι, τὰς ὁμομητρίας ἐκώλυσεν, *conceſſa libertate eodem patre genitas ducendi, eadem matre genitas ducere prohibuit*. Cimo quidem ſæpius carpitur, eo quod ſorore Elpinice familiarius uteretur; quæ tamen intelligenda ſunt de eo quod eam ſibi adjunxerat, poſtquam Calliæ nupſerat; etenim ex Auctoribus mox citatis liquet Cimonem ſororem primo uxorem duxiſſe, poſtquam autem eam Calliæ diviti Athenienſi elocaſſet familiari conſuetudine cum illa conjunctum fuiſſe, ideoque adulterii detentum, quia cum alterius viri uxore coiverat.

Pleræque Græciæ civitates, præſertim quæ nomen ſibi fecerant, cives cum civibus tantum matrimonia contrahere juſſerant; jus enim civitatis apud illas tanti exiſtimabatur, ut peregrinos eorumque progeniem eo donare vix vellent: idcirco apud Athenienſes liberi ex hujuſmodi mixto conjugio prognati vi legum perpetuæ ſervituti addicebantur, prout ſuperius *lib.* I. *cap.* IX. notavimus: imo lex lata eſt, per quam peregrinum, qui civem Athenienſem ſibi uxorem adjunxerat, cuivis licebat in jus vocare coram Theſmothetis; quando autem in illo foro judiciali delicti convictus foret, in ſervitutem vendebatur, bona fiſco, niſi quod eorum tertia pars accuſatori, addicebantur: eadem pœna irrogabatur iis civibus, qui peregrinas mulieres ſub nomine filiarum viris Athenienſibus in uxores obtrudebant, niſi quod pro ſervitute ignominiæ damnabantur, qua ſuffragio in publicis conventibus, aliiſque civium immunitatibus interdicebantur. Denique civis Athenienſis, qui uxorem non ingenuam civem duxerat, mille drachmis mulctabatur, ſecundum Demoſthenem *Orat. in Neæram*. Ejuſmodi autem leges non habuere perpetuam vim, verum tempori aliquando eouſque cedebant, ut peregrinæ mulieres pro legitimis uxoribus habitæ, earumque liberi inter cives recenſiti ſint. Pericles enim, ut in *ejus Vita* refert Plutarchus, jus illud de ducendis ſolis civibus, quod obſoletum ante id tempus fuerat, reſtituit: id tamen, ipſius Periclis exemplo, & populo conſentiente, iterum antiquatum eſt, donec tandem Ariſtophon in prætura Euclidis legem ſcripſit, qua nemo alius civis Athenienſis haberi permittitur, præterquam qui utroque parente cive natus eſſet. Vid. Demoſthenes *contra Eubulidem*.

Virgines viro nubere, niſi conſentientibus parentibus, non permittebantur; unde matrimonio jungi iis honeſte non licere, quia ſui parentes diſſentiebant, Hero oſtendit Leandro apud Muſæum *vers.* 179.

> *Ἀμφαδὸν ἐ δυνάμεθα γάμοις ὁσίοισι πελάσσαι,*
> *Οὐ γὰρ ἐμοῖς τοκέεσσιν ἐπεύαδεν. ——*
> *Manifeſte non poſſumus nuptiis legitimis conjungi,*
> *Non enim meis parentibus placet.*

Sui connubii cura relicta, eam omnino patri commiſiſſe palam facit Hermione apud Euripidem in *Andromache vers.* 987.

> Νυμφευμάτων μὲν τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμὸς
> Μέριμναν ἕξει, κἐκ ἐμὸν φρονεῖν τάδε.

Deſponſationis quidem meæ pater meus
Curam habebit, & non eſt meum ſtatuere hoc.

Matris æque ac patris conſenſus requirebatur; qua de cauſa Achilli nubere: non permittitur Iphigenia, donec aſſentiretur Clytæmneſtra apud Euripidem *Iphigenia in Aulide*. Nec ulli licebat parentibus neſciis matrimonium contrahere; nam in ipſis antiquiſſimis & imperitiſſimis ſæculis ita innotuerat jus parentum in liberos, ut illis diſſentientibus hos ſui corporis elocandi minime compotes fuiſſe ſtatuerint. Agamemnonis filiam oblatam repudiat Achilles, patrem enim Peleum ei uxorem proſpicere malebat *Iliad. 1. vers.* 393.

Ἢν γὰρ δή με σάωσι Θεοὶ, καὶ οἴκοιδ' ἵκωμαι,
Πηλεὺς θήν μοι ἔπειτα γυναῖκα γαμέσσεται αὐτός.

Si enim jam me ſervarint Dii, & domum venero,
Peleus mihi tunc uxorem deſponſabit ipſe.

Virgines patre orbas fratres elocare ſolebant: ſic ei, qui Sphingem Thebis infeſtum devicturus eſſet, pro præmio ſororem Jocaſtam pollicetur Creon; pariter ſororem Electram amico Pyladi in matrimonium collocat Oreſtes. Quæ parentibus & fratribus carebant, aut ſi fratres minorennes eſſent, ab avis, præſertim paternis, elocari aſſueverant: his autem deficientibus, committebantur curæ cuſtodum, qui dicebantur ἐπίτροποι aut κύριοι Vid. Demoſthenes *in Stephanum teſtem*. Similiter uxores ſuperſtites aliis non raro deſponſabant mariti morientes: prout liquet exemplo Demoſthenis patris, qui moribundus uxorem Cleobulam cum ampla dote Aphobo deſpondit: illo autem mortuo, dotem ſervavit, uxorem vero ducere recuſavit Aphobus, cui dicam inſcripſit coram Magiſtratu, & eleganti oratione declamavit Demoſthenes *Orat. in Aphobum*. Imo hanc conſuetudinem vulgo obtinuiſſe patet ex ejuſdem Oratoris Apologia pro Phormione ſervo, qui, quia rem integra fide adminiſtrarat, ab hero morituro & manumiſſus & ſuæ uxori deſponſatus eſt.

Nec vero a mulieris duntaxat patre aut curatoribus, ſed etiam a patre viri, quamdiu is ſub paterno imperio erat, ſponſio fiebat. Hinc in prima Terentianæ *Andriæ Scena*. *Act.* Simo narrat ſe Pamphilum filium deſpondiſſe:

—— hac fama impulſus Chremes
Ultro ad me venit, unicam gnatam ſuam
Cum dote ſumma filio uxorem ut daret,
Placuit: deſpondi; hic nuptiis dictus eſt dies.

Diverſa virginem elocandi formula utebantur: Clemens Alexandrinus *Stromat. lib.* II. ex Menandro nobis hanc tradidit: Παίδων ἐπ' ἀρότῳ τῶν γνησίων δίδωμί σοι τὴν ἐμαυτοῦ θυγατέρα, id eſt, *Hanc meam filiam tibi eloco, ex qua ſis liberorum legitimorum pater*. Dos ſæpiſſime exprimebatur

ſic

ſic in Xenophontis *Cyropæd. lib.* VIII. Cyaxares filiam Cyro deſponſat, hac formula: *Δίδωμαί σοι, ὦ Κῦρε, αὐτὴν ταύτην τὴν γυναῖκα θυγατέρα τε οὖσαν ἐμὴν, ἐπιδίδωμαι δ' αὐτῇ ἐγὼ καὶ φερνὴν Μηδίαν πᾶσαν*, id eſt, *Cyre, tibi eloco in uxorem hanc meam filiam, & pro dote totam Mediam do*. Idem ſæpius in Plauto: ſic enim in *Aulularia Act.* II. *Scen.* II. Megadorus ab Euclione filiam ſtipulatur:

> M. *Quid nunc? etiam mihi deſpondes filiam?*
> E. *Illis legibus,*
> *Cum illa dote, quam tibi dixi*. M. *Sponden' ergo?*
> E. *Spondeo*.

Et in *Trinummo Act.* V. *Scen.* II. Charmis Lyſiteli eodem modo filiam ſpondet:

> —— LY. *Sponden' ergo tuam gnatam uxorem mihi?*
> CH. *Spondeo, & mille auri Philippum dotis.* ——

Deſponſati mutuam fidem ſibi aut cognatis dabant: ſic apud Achillem Tatium *lib.*V. ſibi invicem fidem adſtringunt Clitophon & Leucippe, qua alter amorem certum ſincerumque, altera vero ei nubere, omniumque ſuorum bonorum dominum eum inſtituere pollicebatur: virgo deſponſata proximo loco juramentum ſponſo dicebat, juxta Ovidium:

> *Promiſit pater hanc, hæc & juravit amanti.*

Fidem autem vulgo dare ſolebant vel mutuo oſculo, vel junctis dextris; qui mos ad quælibet pacta ſancienda adhiberi aſſueverat; unde Achillis fidem matrimonii cum filia ſua ineundi ſibi adſtringit Clytæmneſtra dextra data apud Euripidem *Iphigenia in Aulide verſ.*831.

> —— *δεξίαν γὰρ ἐμῇ χεῖρα*
> *Σύναψον, ἀρχὴν μακαρίαν νυμφευμάτων.*

> —— *dextram meæ manum*
> *Adjunge, fœlix principium deſponſationis.*

Thebis mutuam fidem ſanciebant amantes ad tumulum Jolai, Herculis amatoris, laborumque ſocii, juxta Plutarchum in *Pelopida*, qui in numerum Deorum relatus amoribus præeſſe credebatur.

Primitivis ſæculis virgines ſine dote elocabantur; acquirebantur enim ab amantibus, qui mulieris amatæ agnatis pro dote munera largiri ſolebant. Sic pro Dina dilecta virgine cum Jacobo ejuſque filiis paciſcitur Sichem *Gen.*XXXIV.2. *Inveniam gratiam* (inquit ille patri & fratribus virginis) *in oculis veſtris, & quod dixeritis mihi, dabo: augete mihi valde dotem & donum: & dabo quemadmodum dixeritis mihi; & date mihi puellam in uxorem.*

rem. Plura hujuſmodi exempla adduci poſſent ; ſed hæc tam nota ſunt, ut nulla probatione indigeant; hoc tantum obſervandum eſt, quando ad politiores & molliores mores tranſierunt homines, vulgo abrogatam eſſe iſtam conſuetudinem; Ariſtoteles enim *Politic. lib.* II. *cap.* VIII. antiquos Græcos incultum fuiſſe genus hominum inde evincere conatur, quia uxores pretio emere ſolebant : quamprimum igitur incomptos mores exuere cœperunt, deſuevit & ſimiliter mos iſte; unde omnium creaturarum ratione præditarum miſerrimas eſſe mulieres, quia ſuos dominos caro pretio emendi duræ neceſſitati ſubjectæ ſunt, conqueritur Medea apud Euripidem *Med. verſ.*230. Uxoribus enim tam ſolenne fuit dotem in maritos conferre, ut inter *γυναῖκα* & *παλλακὴν* præcipuum diſcrimen in eo interfuiſſe, quod altera dotata, altera vero indotata fuerit, nonnulli contendant; idcirco quidam apud Plautum in *Trinummo Act.* III. *Scen.* II. inducitur ſic loquens:

Sed ut inops infamis ne ſim, ne mihi hanc famam differant,
Me germanam meam ſororem in concubinatum tibi
Sic ſine dote dediſſe magis, quam in matrimonium.

Unde qui uxorem ſine dote ducebat, ſaltem inſtrumentis dotalibus, quæ *προικῷα* dicebantur, dotem acceptam ferebat. Cæteroquin in eo diſtingui ſolebant, quod viro familiarius uti licere, & majus ejus obſequium ſibi quam illi, quæ ab eo alitur, deberi contendebat mulier dotata : idcirco, quod captiva Andromache in Pyrrhi affectu ejus æmula eſſe ſuſtineat, ægre fert Hermione apud Euripidem *Andromache verſ.*147.

Κόσμον μὲν ἀμφὶ κρατὶ χρυσέας χλιδῆς,
Στολμόν τε χρωτὸς τῶνδε ποικίλων πέπλων,
Οὐ τῶν Ἀχιλλέως, οὐδὲ Πηλέως ἄπο
Δόμων ἀπαρχὰς δεῦρ᾽ ἔχουσ᾽ ἀφικόμην·
Ἀλλ᾽ ἐκ Λακαίνης Σπαρτιάτιδος χθονὸς
Μενέλαος ἡμῖν ταῦτα δωρεῖται πατὴρ
Πολλοῖς σὺν ἕδνοις, ὥς᾽ ἐλευθεροςομεῖν·
Ὑμᾶς μὲν οὖν τοιοῖςδε ἀμείβομαι λόγοις·
Σὺ δ᾽ οὖσα δούλη καὶ δορίκτητος γυνὴ,
Δόμους κατασχεῖν, ἐκβαλοῦσ᾽ ἡμᾶς, θέλεις
Τούςδε. ——
Ornatum quidem circa caput aurearum deliciarum,
Veſtitumque corporis horum variorum peplorum,
Non ab Achillis neque Pelei
Domo primitias munerum *habens huc veni:*
Sed ex Lacæna Spartana terra
Menelaus pater mihi hæc donat
Cum magna dote, ut liceat libere loqui.
Vobis igitur his reſpondeo verbis:
Tu autem, cum ſis ſerva & captiva mulier,
Vis, nobis ejectis, ædes tenere
Iſtas. ——

Hoc

Hoc pluribuſque aliis incommodis iſtum morem laborare conſcius fuit Lycurgus, qui idcirco, ne uxores dominium in conjuges uſurparent, ne ad nummos potius quam ad animi dotes mulierum attenderent viri, nec tenuis fortuna impediret, quominus maritum conſequeretur mulier, eum abrogavit Spartæ, teſtibus Juſtino *Hiſt. lib.* III. *cap.* III. Plutarcho *Apophthegm. Laconicis*, Æliano *Var. Hiſt. lib.* VI. *c.* VI. Cum illo conſentit Solon, qui pauca vilia ſupellectilia triplicemque veſtem tantum pro dote virginibus Athenienſibus ſtatuit: Οὐ γὰρ ἐβούλετο μισθοφόρον οὐδ' ὤνιον εἶναι τὸν γάμον, ἀλλ' ἐπὶ τεκνώσει καὶ χάριτι καὶ φιλότητι γενέσθαι τὸν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συνοικισμόν. *Neque enim meritorium aut venale volebat fœdus eſſe nuptiarum, ſed liberorum cauſa & gratiæ atque amicitiæ virum & mulierem conſociari.* Verum nonnulli exiſtimant ea dona non fuiſſe dotem, ſed referri debere ad τὰ ἐπαύλια, de quibus poſtea dicendum erit. Vel ſi de dote proprie dicta capienda ſint, certe hæc lex plures exceptiones habuit; parentibus enim filiis deficientibus filiabus bona ſua addicere licebat; hæredes vero (Athenis dictæ ἐπίκληροι) proximis cognatis nubere adſtrictæ erant, ne bona unius familiæ ad alienam migrarent; imo ob grandem dotem, quando ad officium conjugale perſolvendum invalidus erat maritus, ejus proximo conſanguineo uti permittebatur uxor: lex autem iſta lata eſt in illos, qui licet imbecillitatis conſcii, tamen hæredes ob amplam dotem ambibant, & lege abutebantur ut naturæ vim facerent. Sed (inquit Auctor noſter) uxor viri proximo agnato prudenter adſtricta eſt, ut liberi ejuſdem forent familiæ: hæredes præ cæteris uxoribus altera prærogativa gaudebant, quandoquidem viri ter menſe iis concumbere tenebantur, juxta Plutarchum *loco citato*. In lege de dotibus iterum excipiebatur caſus pupillarum; virgines enim parentibus boniſque orbas, vel ducere uxores, vel dotem (quam dictam fuiſſe Φέρναν refert ex Ariſtophane Grammatico Euſtathius *in Iliad.* φ'.) iis aſſignare tenebantur proximi conſanguinei pro ratione dignitatis ſuæ; πεντακοσιομέδιμνος, vir primi ordinis, quinque minas, aut quingentas drachmas, ἱππεὺς, ſecundi ordinis, trecentas, ζευγίτης vero, tertii ordinis vir, centum & quinquaginta conferre ſolebat; quando virgini fuerunt plures cognati in eodem gradu conſanguineitatis, ſinguli partem contribuebant ad dotem conficiendam: plurium autem virginum ſororum proximus cognatus unam tantum ducere uxorem, vel ei dotem addicere adſtrictus erat, quod ſi præſtare recuſaſſet, cuivis licebat eum in jus vocare ad Archontem, qui illum ad officia implenda cogere tenebatur; ſi vero legi obtemperare nollet, mille drachmis, quæ Junoni conjugii Deæ præſidi dicabantur, mulctari ſolebat, ſecundum Demoſthenem *Orat. ad Macartatum de Hagniana hæreditate*. Has conſuetudines ſubinde indigitat Terentius, qui, eo quod ejus fabularum ſcena Athenis ponitur, hujus civitatis mores non raro deſcribit; ſic in *Phormione Act.* I. *Scen.* II.

> *Lex eſt, ut orbæ, qui ſint genere proximi,*
> *Eis nubant, & illos ducere eadem hac lex jubet.*

Et inferius in eadem *fabula Act.* II. *Scen.* III. expreſſis verbis meminit quinque minarum, quæ a viris primæ dignitatis conferri ſolebant:

Etſi

Digitized by Google

Etſi mihi facta injuria eſt, verum tamen
Potius quam lites ſecter, aut quam te audiam
Itidem, ut cognata ſi ſit, id quod lex jubet
Dotem dare, abduce hanc, minas quinque accipe.

Porro obſervandum eſt, pecunia deinceps aucta, virginum dotem a cognatis pariter auctam fuiſſe; *πεντακοσιομέδιμνον* enim decem minas dediſſe tradit Euſtathius *Iliad.* φ'. nec dubitandum eſt, quin viri inferioris dignitatis dotem pariter & juxta proportionem auxerint. Virginum cognatis, qui iis dotem proſpicerent, orbarum, & a viris de patria bene meritis natarum, curam habere ſolebat Reſpublica: nobis ſuppetit inſigne Ariſtidis binarum filiarum exemplum, quarum ſingulis trecentarum drachmarum dotem adſcripſit civitas Athenienſium, teſte Plutarcho in *Ariſtide*: nec mirum (inquit ille) ſi illas virgines, quæ in civitate agebant, dotaverint Athenienſes, quandoquidem, quum Ariſtogitonis (clari illius civis, boni publici ſtudioſi, qui Piſiſtrati filiorum tyrannidem oppoſuit) neptem in inſula Lemno in abjecta conditione jacere & veriſimiliter deficiente dote virum nunquam conſecuturam audiviſſent, eam Athenas accerſitam viro genere claro elocarunt, prædiumque urbanum pro dote ei aſſignarunt. Licet autem apud veteres Athenienſes virorum amor liberalior fuerit, tamen apud illorum poſteros amoris firmiſſimum vinculum fuit pecunia; qua jure cum iis conveniebant Spartanorum mores, imo dum ipſæ Lycurgi leges vigebant: Lyſandri enim, dum florebat & opulentiſſimus credebatur, filias plures viri deſponſarunt, qui deinceps, quum illum pauperculum, licet cum laude honeſtatis, obire vidiſſent, fidem fregerunt: Spartani quidem in illorum perfidiam ſevere animadverterunt, non tam, juxta Plutarchum in *Lyſandro*, quia antiqua ſuæ gentis inſtituta, quæ, ſimulac divitias parere & mirari cœperunt Spartani, oblivioni tradita ſunt, tuebantur, quam quia Lyſandri memoriam reverebantur. Græci igitur, licet vetantibus legibus, pecuniæ cupidi erant, & illius cupidine potius quam animi aut corporis dotum exiſtimatione allecti conjugia iniiſſe videntur: nec recentioribus ſæculis tantum, ſed & primitivis temporibus obtinuit hæc corruptela: Andromache enim ab Homero *Iliad.* ζ. dicitur *πολύδωρος*, id eſt, juxta Euſtathium, *πολύπροικος* vel *bene dotata*: ſed ante pecuniæ uſum introductum ſponſorum greges & armenta, quæ illorum temporum præcipuæ erant divitiæ, ovibus & bobus augere ſolebant virgines, unde (eodem Scriptore obſervante) ſæpius dicuntur *ἀλφεσίβοιαι*: & ex eo quod in filiabus elocandis ſumptus faciebant parentes, natum eſt proverbium:

Παῖς μοι τριτογενὴς εἴη, μὴ τριτογένεια.

Puer mihi ſit τριτογενὴς, non τριτογένεια.

Quo precabatur pater, ut liberi filii, non vero filiæ forent. Quanta fuerit dos, nil certi definiri poteſt, quandoquidem ab illorum, qui eam dabant,

tum

tum moribus, tum ſuæ rei domeſticæ ſtatu ut plurimum pendebat: tamen obſervandum eſt, in inſula Creta ſorores duplo minorem partem fratribus retuliſſe, juxta Alexandrum ab Alexandro *Genial. Dier. lib.* IV. *cap.* VIII. Dos dicebatur *πρὸιξ*, alias *μείλια*, *παρὰ τὸ μειλίσσειν τὸν ἄνδρα*, vel *ἕδνα* quaſi *ἥδανα*, *παρὰ τὸ ἥδειν*, quia dabatur ad ſponſi bonum affectum alliciendum; quandoque *φερνὴ*, a *φέρειν*, quia ab uxore ad virum allata. Horum nominum nonnulla de viri dote aut ſorte dicta fuiſſe obſervavit Euſtathius. Uxori dotatæ dotarium, quo aleretur, ſi unquam ab ea vel morte vel divortio ſegregaretur, collocare tenebatur maritus. Vulgo autem fuit domus aut prædium, & olim appellabatur *ἀποτίμημα*, quaſi diceres, *merces doti æquipollens*: deinceps nuncupata eſt *ἀντιφέρνη*, id eſt, *dotis remuneratio*, vel *ὑπόβολον*, ab *ὑποβάλλειν*, quia *ὑποβαλλόμενον τῇ φερνῇ*, *loco dotis dabatur*: quando autem dos nulla remuneratione firmata erat, viri, qui ab uxoribus diſſidebant, eam reddere adſtricti erant, pariterque illorum hæredes, ſi uxores ſuperſtites alere recuſaſſent: quapropter, licet innumeris injuriis & ingentibus damnis a matris Penelopes procis affectus fuiſſet Telemachus, tamen eam ad patrem Icarium remittere minime conſentaneum duxit, quia ſimul ei dotem reſtituere tenebatur *Odyſſ. β'. verſ.* 132.

— *κακὸν δέ με πόλλ' ἀποτίνειν*
Ικαρίῳ, αἴκ' αὐτὸς ἑκὼν ἀπὸ μητέρα πέμψω.
— *durum autem me multa rependere*
Icario, ſiquidem ipſe volens matrem dimiſero.

Ex quibus verbis ſequi videtur, quando uxor ſua ſponte abibat, prædicta obligatio nulla erat. Tamen ubi mulier more legibus permiſſo, quod Athenis quaſdam ob cauſas fieri licebat, & magiſtratu id approbante, virum deſeruit, dos ei reſtituebatur.

Si quando contingeret mariti bona publicari, lege Athenienſi conceſſum erat, ut uxor dotem ſuam eximeret, repeteretque ante omnes, quotquot erant, creditores.

Eadem urbe lex erat, ut qui uxori dimiſſæ dotem non reſtituit, novem obolos fœnoris titulo penderet: id vero facere ſi neglexiſſet, mulieris curator actionem ipſi in Odeo intendebat, quæ *δίκη σιτίυ* dicta eſt. Vid. Demoſthenes *in Neæram*. Quod quidem de minima dote accipi debet, quæ erat centum & quinquaginta drachmarum, quantam orbis dandam a Zygitis præcepit Solon: nam una mina, quæ centum drachmis æquivalet, ſecundum uſitatas fœnoris leges parit drachmam, ſive ſex obolos, ideoque centum quinquaginta drachmæ ſingulis menſibus parient novem obolos.

Has ob cauſas factum, ut teſtes advocarentur, tabulæ etiam dotales (*προικῷα*) ſignarentur, in quibus acceptam dotem ferebat maritus, qui ſi tabulas non dediſſet, nihil ab eo repeti potuit, lege eo caſu judicante, nihil ei datum fuiſſe: unde Iſæus probat Nicodemum ſorori, quam Pyrrho elocabat, dotem nullam dediſſe, quia Pyrrhus *μηδεμίαν προῖκα διωμολογήσατο ἔξειν ἐπ' αὐτῇ*. Quod ſi fœmina ſine liberis deceſſiſſet, dos

ad eum redibat, qui illam præbuiſſet: ea exceptione, quod maritus non amplius reſtituere debebat, quam ſe accepiſſe tabulis ſcripti confeſſus fuerat. Vid. Iſæus *Orat. de hæred. Pyrrhi.* Quidquid ab uxore præter dotem referebat maritus, dici ſolebat παράφερνα, ἐπίπροικον, ἐπιμείλια, & a recentioribus Græcis ἐξώπροικα.

Antequam uxorem ducerent, domum, in qua agerent, ſibi proſpiciebant viri; ad quem morem alludit Heſiodus, quando monet *Oper. & Dieb.* β΄. *verſ.*23. (vide Turnebum *Adverſ. lib.*XXI.)

> Οἶκον μὲν πρώτιστα, γυναῖκά τε.——
> *Domum quidem primum, uxoremque.*——

Amantem, an domum ei paraverit, interrogat mulier apud Theocritum *Idyll.*XXVIII. *verſ.*36.

> Τεύχεις μοι θαλάμως, τεύχεις καὶ δῶμα, καὶ αὐλάς;
> *Exſtruiſne mibi thalamos, exſtruiſne & domum, & ſtabula?*

Cui reſpondet *ibid. verſ.*37.

> Τεύχω σοι θαλάμως.——
> *Extruo tibi thalamos.*——

Quia ad bellum Trojanum mox poſt ductam uxorem profectus eſt Proteſilaus, idcirco domum imperfectam, vel δόμον ἡμιτελῆ, reliquiſſe dicitur apud Homerum *Iliad.* β΄. *verſ.*700.

> Τοῦ δὲ καὶ ἀμφιδρυφὴς ἄλοχος Φυλάκῃ ἐλέλειπτο,
> Καὶ δόμος ἡμιτελής.——
> *Hujuſque ambas lacerata genas uxor in Phylace relicta erat,*
> *Et domus ſemiperfecta.*——

Nonnulli quidem concedunt οἶκον denotare familiam, quæ idcirco dicitur ἡμιτελὴς, quia derelicta eſt, antequam illam liberis ornaſſet, juxta Scholiaſtem veterem in *loco citato*. Verſantur in eodem dubio Valerii Flacci verba, in quibus Homerum imitari ſtudet *lib.*VI.

> ——*conjux miſeranda Caico*
> *Linquitur, & primo domus imperfecta cubili.*

Eumdem ſenſum expreſſit Catullus *epigram.*LXIX. *ad Mallium*:

> *Conjugis ut quondam flagrans advenit amore*
> *Proteſilaeam Laodamia domum*
> *Inceptam fruſtra, nondum cum ſanguine ſacro*
> *Hoſtia cœleſtes pacificaſſet heros.*

Verum prior ſenſus tum ad veterem morem, tum ad mentem Poetarum accommodatior videtur: ſolenne enim fuit ante nuptias domum ædificare;

Digitized by Google

re; unde uxor, quæ ſtatim poſt nuptias virum amiſit, dicitur ab Homero *nova in domo vidua*, *Iliad*. ρ *verſ*. 36.

> Χηρώσας δὲ γυναῖκα μυχῷ θαλάμοιο νέοιο.
> *Viduaſti autem uxorem in conclavi thalami recentis*.

Quem ad locum reſpexiſſe Heſychium veriſimile eſt: Θαλάμοιο νέοιο, κατεσκευασμένη νεωστὶ, ὑπὸ δὲ τῶν γάμων αὐτὰς τὰς ἡμέρας (ſic enim legendum) θαλάμους ἐπήγνυον, ὡς οὐκ ἔχπαλαι γεγαμηκότος. Dianæ dicabantur Athenienſes virgines, antequam viro nubere iis liceret: hæc ſolennitas Braurone Athenienſi pago celebrari ſolebat; dicebatur autem ἀρκτεία, virgines ipſæ ἄρκτοι, actio vero ἀρκτεία, quia ad Deam ob urſum occiſum in nonnullos Athenienſes iratam litandam inſtituta fuerant hæc feſta, quæ ſuperius *lib*. 11. *cap*. xx. ample deſcripta ſunt. Solebant & virgines maturæ viro caniſtra nonnullis raris & eximiis plena Dianæ dicare, ut ab ea veniam e turba veneratricum (virgines enim illi Deæ ſacræ credebantur) cedendi & vitæ conditionem mutandi impetrarent: ad quem morem alludit Theocritus *Pharmaceutria* ſeu *Idyll*. 11. *verſ*. 66.

> Ηνθ' ἁ τῶ 'υβύλοιο κανηφόρος ἄμμιν Αναξὼ
> Αλσος ἐπ' Αρτέμιδος. ——
> *Venit ad nos Anaxo Eubuli filia ſportulam ferens*
> *Ad lucum Dianæ*. ——

Actio κανηφορεῖν, virgines vero κανηφόροι a caniſtris, quæ geſtabant, dicebantur. Apud Bœotos & Locrenſes Eucliæ, cujus imago & altare in illorum foro viſebantur, ſacrificia ante nuptias facere ſolebant ambo conjuges: hanc autem Eucliam Menœtii filiam, & Patrocli ſororem nonnulli faciunt; alii econtra (ut Plutarchus in *Ariſtide*) eamdem cum Diana fuiſſe contendunt: veroſimilius videtur Dianam ſic dictam eſſe a Patrocli ſorore, & ſub cognomine Eucliæ cultam fuiſſe; quia enim virginitatis Dea fuit Diana, non mirum videri debet, ſi cujus intemeratam caſtitatem reverebantur, illius Deæ nomen retulerit; quandoquidem iis, qui in qualibet virtute aut eximia dote primi claruerant, quotquot in poſterum eorum veſtigia premebant, præclare facta tribui ſolebant: unde plures memorantur Joves, Minervæ, Bacchi, Hercules, &c. plurimorum Heroum tempore & loco a ſe invicem remotorum claris facinoribus uni ſoli adſcriptis. Ut autem e diverticulo redeamus, ante nuptias ſacra ſolennia Dianæ facta eſſe dicuntur; etenim quia a conjugio abhorrebat, quotquot illud inibant, eo quod ab illa diſſentiebant, Deæ veniam ſollicitare decebat: fiebant autem preces & diverſa ſacrificiorum genera; qua de cauſa Iphigeniam Achilli in matrimonium collocaturus Agamemnon ſic Clytæmneſtram alloquitur apud Euripidem *Iphigenia in Aulide verſ*. 1110.

> Εκπεμπε παῖδα δωμάτων πατρὸς μέτα,
> Ως χέρνιβες πάρεισιν ηὐτρεπισμέναι,

 Προ-

Προχύται τε βάλλειν πῦρ καθάρειον ἐκ χερῶν,
Μόσχοι τε, πρὸ γάμων ἃς Θεᾷ πεσεῖν χρεὼν
Αρτέμιδι, μέλανος ἅιματος φισήματα.

Mitte filiam cum patre ex ædibus,
Quia ſacra aqua adeſt parata,
Et molæ ſalſæ, ut ex manibus conjiciantur in ignem luſtralem,
Et juvencæ, quas ante nuptias oportet mactari Deæ Dianæ, nigri ſanguinis balitus.

Hæc ſacra dicebantur γαμήλιοι εὐχαὶ, προγάμεια, προτέλειοι εὐχαὶ, aut προτέλεια: τέλος enim & γάμος ſunt ſynonyma, quorum prius nuptias æque ac quoslibet ritus generaliore ſignificatione denotat, vel (ut quidam volunt) quia nuptiis implentur & ad finem perducuntur ſponſorum cupidines; vel quia conjuges perfecti & conſummati evadunt atque mores affectuſque pueriles exuunt, unde τέλειοι apud Biſetum *in Ariſtophanis Theſmophor.* & ἐν βίῳ τελείῳ eſſe dicuntur, & τελειωθῆναι explicatur ab Euſtathio γῆμαι. Idem cognomen tribuitur Diis, qui conjugio præeſſe credebantur; idcirco Jupiter τέλειος, & Juno τελεία memorantur apud Suidam aliosque complures. Hæc Numina ante nuptias litari ſolebant ſacris, quæ eodem nomine, quo Dianæ efferuntur, nota ſunt; niſi quod Junonis ſacra illius nomine præfixo, quæ dicitur Græce Ηρα, Ηρατέλεια nuncupantur: pluribus aliis Diis iidem honores adſcribebantur; nominatim Minerva cognominata παρθένος, id eſt, *virgo*, eodem jure, quo Dianæ perſolvebantur, illos referebat, nec marito nubere ulli virgini licebat, donec in templo illi Deæ in arce dicato ſacra peregiſſet, juxta Suidam. Venus pariter & reliqui γαμήλιοι Θεοὶ, vel ἔφοροι γάμε, qui nuptiis præſidebant, auxilio vocabantur, teſte *Etymologici* Auctore. Spartæ dicata erat antiqua ſtatua Αφροδίτης Ηρας, id eſt, *Veneris Junonis*, cui matres filiabus elocatis ſacrificia offerebant, ex Pauſania in *Laconicis*. Antiquiſſimi Athenienſes eoſdem honores Cœlo & Terræ perſolvebant, qui nuptiis præſidere peculiari modo credebantur, quia hæc ab illius benigno adſpectu fœcundatur, qua in re exprimitur idonea matrimonii imago; legendus Proclus *in Timæum Platonis Comment.* v. Iterum Parcæ & Gratiæ, eo quod conjugia nectere, & amorem vinctum tueri exiſtimabantur, eoſdem honores conſequebantur, juxta Pollucem *lib.* III. *cap.* III. *Etymologici* Auctorem *Voc.* Γαμηλία: nec vero abſimile videtur diverſa alia Numina diverſis in locis & diverſas ob cauſas iis participaſſe. Die proximo ante nuptias vulgo celebrabantur hæc ſolennia apud Heſychium, quæ γαμηλία dici ſolebat, alias κυρεῶτις in *Etymologici* Auctore, quia eo in die comam abraſam nonnullis prædictorum Numinum, vel aliis Diis, a quibus inſignia beneficia retulerant, dicare aſſueverant, teſte Polluce *loco citato*, &c. vel quos credebant nuptiis eſſe inimicos, ut eorum iram devitarent. Pollux *Onomaſt. lib.* III. *cap.* III. refert a nonnullis comæ primitias Dianæ & Parcis oblatas fuiſſe. Apud Trœzenios lege cautum fuiſſe tradit Julianus *de Dea Syria*, ne adoleſcentes & virgines nuptias inirent, priuſquam comas totonderint Hippolyto, quem cælibem fuiſſe no-

notum eſt omnibus. Megaris virgines capillos libabant ad monumentum Iphinoes Alcathoi filiæ, quæ virgo obiit; in inſula Delo Hecaerge & Opidi, juxta Pauſaniam in *Atticis*; Argis vero & Athenis (ne pluribus exemplis Lectori tædium afferam) Minervæ: hujus ritus Deæque templi, in quo peragebatur, meminit Statius *Thebaidos lib.* II.

> — *hic more parentum*
> *Jaſides, thalamis ubi caſta adoleſceret ætas,*
> *Virgineas libare comas, primoſque ſolebant*
> *Excuſare toros.* —

Hæc autem nomina (*γαμηλία* & *κυρεῶτις*) Athenis proprie tribuebantur uni ſeſtorum diei, quæ dicebantur *Apaturia*, quo cura parentum liberi in publicum nomenclatorem referebantur, pro illorum incolumitate, ratione habita peculiarius matrimonii, ſacrificia fiebant, parſque comæ cuidam Numini, imprimis illi Deæ, cujus in honorem feſta habebantur, dicanda tondebatur. Licet autem nulla certa ætate capillos abraſerint, nihilominus hanc conſuetudinem uſurpabant tum mulieres, tum viri, vulgoque illam celebrabant quando ætatem maturam attigerant: partem capillitiei hunc in uſum dicare ſatagebant; idcirco Pentheo Baccho comæ raſuram minitanti reſpondit juvenis Deus, illum impie facturum, quia illam cuidam Numini ſacraverat apud Euripidem *Bacchis vers.* 494.

> *Ἱερὸς ὁ πλόκαμος, τῷ Θεῷ δ' αὐτὸν τρέφω.*
> *Sacer* eſt *capillus* iſte, *Deo enim ipſum nutrio.*

Coma, quia Deo in teſtimonium animi grati ob curam illorum educationis habitam conſecrata, dicebatur *πλόκαμος θρεπτήριος*: Apollini vulgo dicabatur, teſte Plutarcho in *Theſeo*, qui juxta conſuetudinem Græcorum adoleſcentum ad comarum primitias Deo loci domino dicandas Delphos profectus eſſe dicitur. Sed ad pauperiores homines, qui hujuſmodi itinerum ſumptibus ſuſtinendis impares erant, nullo modo ſpectabat hæc religio, nec ad illum honorem Apollini perſolvendum adſtricti erant opulentiores; quandoquidem aliis Diis, præſertim iis, qui a cunabulis illorum ſaluti invigilaſſe & ad ætatem virilem incolumes perduxiſſe credebantur, eumdem honorem tribuere aſſueverant: res tam notá eſt, ut nulla probatione indigeat: tantum obſervatu dignum eſt, Deos fluviatiles ea reverentia dignos cenſeri, quæ ſuperſtitio originem debere videtur nonnullorum Philoſophorum ſententiæ, qui omnia ex aqua fieri, nutriri, & fœcundari ſtatuebant: unde Deos aquaticos æque ac Apollinem *κουροτρόφους* cognominarunt Poetæ, quia ad viventium nutritionem requiruntur æque ac ſol, cujus calor deficiente humido eodem non valeret, teſte Euſtathio *Iliad.* Ψ. ubi hanc rem fuſius enarrat: unde ob vitæ donum & conſervationem animus gratus utriſque deberi credebatur. Unicum exemplum afferam comarum flumini dicatarum, quo, quæ jam de hujus moris origine diximus, firmabuntur: Achilles enim fluvio Sperchio comam ſacram facit ea conditione, ut ſalvus & incolumis

lumis domum redeat, & deinceps, quum deprehendiſſet a fatis decretum eſſe ſe Trojæ occubiturum, eam detondit: unde colligi poteſt, ſuos capillos Diis donaſſe, in animi grati indicium eo quod illorum vitam tuiti fuerant: Homeri de Patrocli funere diſſerentis verba ſic ſonant *Iliad.* ψ. *vers.* 140.

Ενθα αὖτ' ἄλλ' ἐνόησε ποδάρκης δῖος Αχιλλεὺς,
Στὰς ἀπάνευθε πυρᾶς ξανθὴν ἀπεκείρατο χαίτην,
Τήν ῥα Σπερχειῷ ποταμῷ τρέφε τηλεθόωσαν.
Οχθήσας δ' ἄρα εἶπεν, ἰδὼν ἐπὶ οἴνοπα πόντον·
Σπερχεῖ', ἄλλως σοί γε πατὴρ ἠρήσατο Πηλεὺς,
Κεῖσέ με νοστήσαντα φίλην πατρίδα γαῖαν,
Σοί τε κόμην κερέειν, ῥέξειν θ' ἱερὴν ἑκατόμβην,
Πεντήκοντα δ' ἔνορχα παρ' αὐτόθι μῆλ' ἱερεύσειν
Ες πηγὰς, ὅθι τοι τέμενος, βωμός τε θυήεις·
Ως ἠρᾶθ' ὁ γέρων, σὺ δέ οἱ νόον οὐκ ἐτέλεσσας.
Νῦν δ' ἐπεὶ οὐ νέομαί γε φίλην ἐς πατρίδα γαῖαν,
Πατρόκλῳ ἥρωϊ κόμην ὀπάσαιμι φέρεσθαι.
Tum vero alia animo deſignavit pedibus valens nobilis Achilles,
Stans ſeorſum a pyra flavam abſcidit comam,
Quam ſane Sperchio fluvio alebat floreſcentem:
Ingemiſcens autem dixit, converſis oculis in nigrum pontum:
Sperchie, fruſtra tibi utique pater novit Peleus.
Illuc me reverſum dilectam in patriam terram,
Tibique comam abſciſſurum, mactaturumque ſacram hecatomben,
Quinquaginta autem maſculas ibidem oves ſacrificaturum
Ad fontes, ubi tibi ager ſacer, altareque odoratum:
Sic vovit ſenex, tu vero ei votum non perfeciſti:
Nunc autem quoniam haudquaquam redibo dilectam in patriam terram,
Patroclo heroi comam dabo ſecum ferendam.

Atque conſuetudo Deo comam alendi apud pleraſque gentes obtinuiſſe videtur. Judæorum Nazaræi ſatis omnibus noti ſunt. Ægyptios ex antiquiſſimis temporibus eumdem morem habuiſſe e Diodori Siculi *libro primo* conſtat, ubi Oſiris cæſariem ſuam Diis voviſſe dicitur. Denique Arrianus, de rebus Indicis agens, refert Indos κομᾷν τῷ Θεῷ, *comam Deo nutrire*, a Libero edoctos eſſe. Ut ſcopum reſumamus; antequam nuptiæ celebrarentur, alii Dii interrogabantur, & auxilio vocabantur precibus & ſacrificiis, quæ a ſponſorum vel parentibus, vel cognatis, iis Numinibus, quæ huic negotio præeſſe credebantur, vulgo fieri ſolebant: nec eadem fuerunt hæc ſacra cum iis, quæ mox memoravimus, dicta Προτέλεια, quandoquidem in Dialogo inter Agamemnonem & Clytæmneſtram de filiæ Iphigeniæ nuptiis liquide diſtinguuntur apud Euripidem *Iphigenia in Aulide vers.* 718.

Κλυ. Προτέλεια δ' ἤδη παιδὸς ἔσφαξας Θεᾷ;
Αγα. Μέλλω γ' ἐπὶ ταύτῃ ϰ) καθέσταμεν τύχῃ.

Κλυ.

Κλυ. Κἄπειτα δαίσεις τὰς γάμους ἐσύστερον;
Αγα. Θύσας γε θύμαθ', ἅπερ μ' ἐχρῆν θῦσαι Θεοῖς

Cly. Jamne mactaſti Deæ initiales victimas nuptiarum filiæ?
Aga. Mactabo: nam in hoc negotio jam ſumus occupati.
Cly. An vero deinde celebrabis convivium nuptiale?
Aga. Cum mactavero victimas, quas me Diis immolare oportet.

Victimæ exenteratæ fel eximebatur ac pone aram projiciebatur, juxta Cœlium Rhodiginum *Lecti. Antiq. lib.* XXVIII. *cap.* XXI. cum eſſet ſedes iræ atque malignitatis, ideoque omnia Numina, quibus curæ amor, illique, qui ipſis ſeſe devoverant, averſarentur. Vide Plutarchi *Conjugalia Præcepta:* Exta ab aruſpicibus diligenter inſpiciebantur; ſi autem quoddam omen infauſtum ipſis oſtenderetur, fœdus conjugale diſſolvebatur tanquam Diis minime gratum, nuptiæque intercipiebantur: id ipſum ſiebat, quando extra victimam conſpiciebatur augurium aliquod malorum præſagum; ſic apud Achillem Tatium *lib.* II. videmus Clitophonis cum Calligone conſtitutum matrimonium præpeditum fuiſſe ab aquila, quæ victimæ fruſtum ex altari rapuerat. Auſpicatiſſimum omen eliciebatur ex viſo turturum pare, ob ſingularem amorem, quem iſtæ aves in ſe invicem habere dicuntur: idem obſervandum de κορώναις, quæ præ earum vivacitate (quæ in proverbium ceſſit) amoriſque conſtantia longam vitam aut fœlicitatem promittere cenſebantur, mortua enim una ſociarum, altera ſolitaria jam inde manebat, teſte Alexandro ab Alex. *Genial. Dier.* quam ob cauſam hæ aves ſeorſim viſæ diſſidium & mœrorem novis nuptis portendebant, unde (prout diſcimus ex Horapolline) in ſponſaliis cantari ſolitum κόρη ἐκκόρει κορώνην, quo puellæ cavere monebantur, ne ulla hiſce avibus ſeorſim advolans turbaret ſolennia; aut forſan id agendum ad propulſandos exitiales exitus tam diri ominis, ſi unquam appareret. Ad vitanda mala auguria hoc remedium etiam adhibebatur, nim. ſupra ædium fores inſcribebant, ΜΗΔΕΝ ΕΙΣΙΤΩ ΚΑΚΟΝ, *NULLUM MALUM INGREDIATUR*; quæ ſententia amuletum contra ſpecies male ominatas præſentiſſimum habebatur, eique aliquando appoſitum domini ædium nomen, ut patet ex quodam novo marito, qui hanc inſcriptionem ædibus poſuit:

Ο ΤΟΥ ΔΙΟΣ ΠΑΙΣ ΗΡΑΚΛΗΣ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ
ΕΝΘΑΔΕ ΚΑΤΟΙΚΕΙ ΜΗΔΕΝ ΕΙΣΙΤΩ ΚΑΚΟΝ.
JOVIS FILIUS HERCULES VICTOR EGREGIUS
ISTIC HABITAT, NULLUM INGREDIATUR MALUM.

Hinc Diogeni Laertio in *Diogene* anſa jocandi data, nam precatione mox memorata ſupra domus alicujus viri nequam fores conſpecta inquit, *Dominus igitur ædium ne ingrediatur.*

Sponſi veſtes erant omnes tinctæ, quemadmodum Suidas *Voc.* Βαπτὰ obſervavit ex Ariſtophane. Quidquid ſit, ſponſus & ſponſa, omneſque ipſis adſtantes, ſplendide ornati erant, pro ſingulorum conditione:

Σοὶ

Σοὶ δὲ γάμος σχεδὸν ἦν, ἵνα χρὴ καλὰ ϗ αὐτὴν
Εἵματα ἕννυσθαι, τὰ δὲ τοῖσι παρασχεῖν, ἅ κέ σ' ἄγωνται.
Tuæ autem nuptiæ prope erant, ita ut deberes pulchras
Veſtes induere, eaſque iis præbere, qui te comitantur.

Itidem variarum herbarum ac florum coronis cincti erant; unde Clytæmneſtra ſic alloquitur Achillem de ſua filia Iphigenia apud Euripidem *Iphigenia in Aulide verſ.* 903.

Ἀλλ' ἄμυνον, ὦ Θεᾶς παῖ, τῇ ἐμῇ δυσπραξίᾳ,
Τῇ τε λεχθείσῃ δάμαρτι σῇ μάτην, ἀλλ' ὅμως
Σοὶ καταστέψασ' ἐγώ νιν ἦγον ὡς γαμημένην.
Quamobrem opem feras, o Deæ fili, & meo in infortunio,
Et ei, quæ eſt dicta tua uxor fruſtra quidem, attamen
Coronans eam adduxi tanquam nupturam tibi.

Herbæ ad id plerumque adhibitæ, quæ hac vel illa ratione vincla connubialia denotabant, cujuſmodi illæ Veneri ſacræ, aut (quarum meminit Scholiaſtes *in Ariſtophanis Pacem*) *σισύμβριον*, *μήκων*, *σήσαμον*, &c. Placentæ ex ſeſamo confectæ in nuptiis ſimiliter porrigebantur, quum illa herba eſſet *πολύγονος* ſeu *fœtifica*, ſecundum eumdem Auctorem. Bœoti coronas ex ſylveſtri aſparago textas geſtabant, qui valde ſpinoſus, ſed optimos fructus ferens, ideoque ſponſam referre exiſtimabatur, quæ amaſio, illam ambienti ejuſque amicitiam ſibi comparare ſtudenti, quamdam moleſtiam crearat, eumque jucunda ſua conſuetudine poſtea remunerarat. Domus, in qua celebratæ nuptiæ, ſertis intenſa: piſtillum alligatum januæ, cribrumque a puella geſtatum, juxta Pollucem *Onomaſt. lib.* III. *cap.* III. ſponſa ipſa (ſecundum eumdem *ibid. lib.* I. *cap.* XII.) ferebat *φρύγετον*, *φρύγετρον*, aut *φρύγητρον*, vas figulinum, in quo hordeum toſtum, eoque denotaretur eam adſtrictam eſſe curandæ ipſius familiæ.

Ex domo paterna ad ædes mariti circa veſperam curru duci ſolebat ſponſa, teſtibus Suida *Voc.* Ζεῦγος & Euſtathio *ad Iliad.* λ'. *pag.* 765. *Edit. Baſil.* Nam antiquitus mulieres non niſi noctis tempore ducebantur, illa enim virgineo pudori tegendo aptiſſima eſt. Hinc Tacitus de nuptiis Neronis & Pythagoræ agens *lib.* XI. ait: *& interdiu in viro nubente ſpectata, quæ in fœmina nox operit.* Et Catullus in *Epithalamio carm.* LXIII. ab initio:

Veſper adeſt, juvenes conſurgite, veſper Olympo,
Expectata diu vix tandem lumina tollit:
Surgere jam tempus, jam pingues linquere menſas:
Jam veniet virgo, jam dicetur hymenæus.

Collocabatur in medio, eique ab uno latere aſſidebat maritus, ab altero unus ex intimis familiaribus, qui idcirco dictus *πάροχος*: Suidas *Voc.* Ζεῦγος morem hunc deſcribit: Ζεύξαντες (inquit) *τὴν λεγομένην κλινίδα, ἥ ἐστιν ὁμοία διέδρῳ, τὴν τῆς νύμφης μέθοδον ποιοῦνται. παραλαβόντες δὲ αὐτὴν ἐκ*

τῆς

τῆς πατρῴας ἑςίας, ἐπὶ τὴν ἅμαξαν ἄγουσιν εἰς τὰ τοῦ γαμοῦντος ἑσπέρας ἱκανῆς. κάθηνται δὲ τρεῖς ἐπὶ τῆς ἁμάξης, μέση μὲν ἡ νύμφη, ἑκατέρωθεν δὲ ὁ νυμφίος καὶ ὁ πάροχος. Hujuſmodi conſuetudo adeo frequenter obtinebat, ut, quando ſponſa ad ædes mariti procedebat, qui eam comitabatur, idem nomen haberet; appellatus etiam *νυμφευτὴς*, *παρανύμφιος*, & *παράνυμφος*. (juxta Heſychium *Voc.* Νυμφαγωγὸς) quamvis hoc uſitatius uſurpetur fœminino genere, & intelligatur de muliere, quæ ſponſæ famulabatur, interdum nuncupata *νυμφεύτρια*. Sponſo, qui alias uxorem duxerat, non licebat accerſere ſponſam ex domo patris, verum hæc cura dabatur cuidam neceſſariorum, dicto *νυμφαγωγῷ* vel *νυμφοςόλῳ*, (juxta Heſychium, Pollucem *Onomaſt. lib.* III. Suidam, Phavorinum, cæteroſque Lexicographos) quæ vocabula itidem accipiebantur de iis, quæ aderant in nuptiis parandis ac dirigendis omnibus ad matrimonium ſpectantibus, quæ, ſi mulieres, vocabantur *προμνήστριαι*, *προξενήτριαι*, &c. Unum adhuc obſervandum in ſponſæ tranſitu ad ædes mariti, nempe tædas ei præferri, ut liquet exemplo nuncii, qui ait ſe reminiſci tempus, quo tædas ante Menelaum & Helenam ferebat; illius verba ad Helenam ſic ſe habent apud Euripidem *Helena vers.* 728.

> *Νῦν ἀνανεοῦμαι τὸν σὸν ὑμέναιον πάλιν,*
> *Καὶ λαμπάδων μεμνήμεθ', ἃς τετραόροις*
> *Ἵπποις τροχάζων παρέφερον· σὺ δ' ἐν δίφροις*
> *Σὺν τῷδε νύμφη δῶμ' ἔλειπες ὄλβιον.*
> *Nunc* igitur *renovo tuas nuptias iterum,*
> *Et memini facum, quas quadrijugis*
> *Equis vehens præferebam: tu vero in curru*
> *Cum illo ſponſa relinquebas fœlicem domum.*

Illæ enim tædæ a famulis geſtari conſueverant; ut patet ex ſequentibus Heſiodi verbis *Scuto Herculis vers.* 275.

> *Τῆλε δ' ἀπ' αἰθομένων δαΐδων σέλας εἰλύφαζε*
> *Χερσὶν ἐνὶ δμώων.* ——
> *Et procul ab ardentibus facibus fulgor reſplendebat*
> *In manibus famulorum.*

Aliquando comitabantur cantatores atque ſaltatores, quemadmodum nos docet Homerus in deſcriptione clypei Achillis *Iliad.* σ. *vers.* 490.

> *Ἐν δὲ δύω ποίησε πόλεις μερόπων ἀνθρώπων*
> *Καλάς· ἐν τῇ μέν ῥα γάμοι τ' ἔσαν, εἰλαπίναι τε·*
> *Νύμφας δ' ἐκ θαλάμων, δαΐδων ὑπολαμπομενάων,*
> *Ἠγίνεον ἀνὰ ἄςυ. πολὺς δ' ὑμέναιος ὀρώρει·*
> *Κοῦροι δ' ὀρχηςῆρες ἐδίνεον, ἐν δ' ἄρα τοῖσιν*
> *Αὐλοὶ φόρμιγγές τε βοὴν ἔχον· αἱ δὲ γυναῖκες*
> *Ἱςάμεναι θαύμαζον ἐπὶ προθύροισιν ἑκάςη.*

Et fecit in eo duas urbes articulate loquentium hominum
Pulchras: in una quidem nuptiæ erant, conviviaque ſolennia:
Sponſas autem ex thalamis, tædis allucentibus,
Ducebant per urbem, multuſque hymenæus excitabatur;
Adoleſcentes autem ſaltatores in orbem agebant ſe, interque eos
Tibiæ citharæque ſonum edebant: mulieres vero
Stantes admirabantur in veſtibulis unaquæque.

Cantus, quo excipiebantur, in ipſorum tranſitu, dicebatur ἁρμάτειον μέλος, ab ἅρμα, ſeu *curru*, quo invecti; hujus autem axis igne combuſtus, quando ad itineris exitum perveniebant, quo intelligebant ſponſam ad domum paternam nunquam redituram. Apud Rhodios obtinebat peculiaris conſuetudo ſponſæ a publico præcone accerſendæ. Quando ſponſus una cum ſponſa domum intrabat, ipſorum capiti injici ſolebant ficus variaque alia genera fructuum, tanquam omen abundantiæ, qua fruituri erant, ſecundum Ariſtophanis Scholiaſtem *in Plutum pag.* 78. Dies, quo ſponſa ex domo paterna exibat, celebratus ad inſtar feſti, dictuſque Προσχαιρητήρια Harpocrationi, Suidæ; videtur agitatum in ædibus paternis antequam diſcederent, cum diſtingueretur a nuptiarum ſolennibus, quæ agebantur in ſponſi domo, & circa veſperam, tempus quo ſponſa huc accedere conſueverat, inchoabant.

Sponſa domum ſponſi ingreſſa excipiebatur convivio lautiſſimo, quod eodem nomine veniebat ac nuptiæ, ſcil. γάμος, prout notavit Pollux ex Homeri *Odyſſ. α. vers.* 226.

Εἰλαπίν', ἠὲ γάμος, ἐπεὶ ὐκ ἔρανος τάδε γ' ἐςιν.
Splendidum convivium, vel nuptiæ, quoniam non ſymbolum hæc ſunt.

Unde δαίειν γάμον eſt nuptiales epulas apparare, ut apud Homerum *Iliad. τ. vers.* 299.

—— δαίσειν δὲ γάμον μετὰ Μυρμιδόνεσσι.
—— *inſtructurumque epulas nuptiales inter Myrmidones.*

Apud eumdem Poetam *Odyſſ. δ. vers.* 3. exſtat eadem dictio:

—— δαίνυντα γάμον πολλοῖσιν ἔτῃσιν.
—— *præbentem convivium multis ſodalibus.*

Quænam fuerit hujus convivii finis, diſcimus ex Athenæo, qui (ut ſileam gaudia, quæ hoc die agitabantur) *Deipnoſoph. lib.* v. *cap.* 1. initio duas iſtius rationes producit; prior erat reverentia Diis conjugalibus debita, qui ante feſtum invocabantur, nec exiguam partem ex eo participabant, & ex quorumdam ſententia pleraque Græcorum feſta ea de cauſa prius celebrata; poſterior hujuſce convivii ratio erat, ut conjugium palam omnibus notum fieret; univerſi enim cognati ſponſi & ſponſæ invitati, ut forent teſtes ipſorum matrimonii & una cum ipſis gaudio indulgerent; hinc adoleſcens apud Terentium

tium *Phormione Act.* IV. *Scen.* IV. colligit nuptias, de quibus loquitur, non poſſe extemplo celebrari, quia tempus exigebatur ad familiares vocandos aliaque neceſſaria paranda:

> *Ducenda eſt uxor, ut ais; concedo tibi:*
> *Spatium quidem apparandis nuptiis,*
> *Vocandi, ſacrificandi dabitur paululum.*

Interea dum ſolennia agerentur, qui iis intererant, ſe ipſos recreabant, Deoſque conjugales muſica atque tripudiis cohoneſtabant; raro ſermo eſt de connubio abſque illis: univerſi cantus nuncupati ὑμέναιοι ſeu ὑμένες: ita Homerus *Iliad.* σ. *vers.* 493. & Heſiodus *Scuto Herculis vers.* 274.

> —— πολὺς δ' ὑμέναιος ὀρώρει.
> —— *multuſque hymenæus excitabatur.*

Eamdem vocem adhibuerunt Latini: ſic Terentius *Adelphis Act.* V. *Scen.* VII.

> *Hymenæum, turbas, lampadas, tibicinas.*

Hujuſce nominis ratio inde petenda, quod frequenter in his cantibus invocaretur Hymen vel Hymenæus, nuptiarum Deus; quemadmodum videre eſt in iſto Catulli verſu *Carm. Nupt.* LXIII.

> *Io Hymen, Hymenæe Hymen ades, o Hymenæe.*

Iſte Hymenæus (ut diſcimus) Argivus erat, qui (ſecundum Homeri Scholiaſtem *ad Iliad.* σ. *vers.* 493.) a popularibus in numerum Deorum ſuorum receptus fuit, ejuſque memoria recolebatur ob egregium facinus in liberandis quibuſdam virginibus Athenienſibus a libidine & crudelitate nonnullorum Pelaſgorum: alii hanc vocem deducunt ἀπὸ τῦ ὁμῦ ναίειν, quod ſponſus & ſponſa *ſimul habitent*: cæteri denique ab ὑμὴν quo intelligitur *membrana virginalis*.

Circa tempus, quo excipiebantur, obtinebant plurimi notabiles ritus, qui hac vel illa ratione ad nuptias referri poſſunt: cujuſmodi iſte Athenis uſurpatus, ſcil. huc ingrediebatur puer cinctus ramis albæ ſpinæ & glandium, geſtans ſportam panibus plenam, & cantans, ἔφυγον κακὸν, εὗρον ἄμεινον, hoc eſt, *vitavi malum, inveni melius*: quod adhibitum in quodam ex ipſorum feſtis, quo celebrabatur immutatio cibi ex glandibus in frumentum; videtur autem hoc in caſu ſignificaſſe fœlicitatem, qua ſponſus & ſponſa fruituri erant, connubiumque anteferendum vitæ ſolitariæ. Apud Athenienſes circumferri ſolebat quoddam placentarum genus variis figuris efformatum, dictumque κορίβαντες, interea dum tripudiarent, ipſorumque cantibus ſponſam laudarent, teſte Athenæo *Deipnoſoph. lib.* X.

Choreis finitis, ſponſus & ſponſa ad torum ducebantur, appellatum a Latinis *lectum genialem*, a Græcis *κλίνην νυμφιδίαν* ſeu *γαμικὴν*, vel (quando primas nuptias aut juveniles adepti) *κυρίδιον λέχος*: magnifice ornatus pro dignitate perſonæ; panno purpureo plerumque ſternebatur, unde Poeta *de nuptiis Pelei & Thetidis vers.* 1402.

Purpureumve tuum conſternens veſte cubile.

Apollonius *Argonaut. lib.* IV. *vers.* 1141. ejuſdem coloris & florum, quibus ſterni ſolebat, meminit:

> Ενθα τότ' ἐςόρεσαν λέκτρον μέγα· τοῖοδ' ὕπερθε
> Χρύσεον αἰγλῆεν κῶας βάλον, ὄφρα πέλοιτο
> Τιμήεις τε γάμος ϰ̀ ἀοίδιμος. ἄνθεα δέ σφι
> Νύμφαι ἀμεργόμεναι λευκοῖς ἔνι ποικίλα κόλποις
> Εσφόρεον. ——
> *Ibi igitur regificum tunc ſtraverunt cubile; eique*
> *Fulgidam pellem auream ſuperinjecerunt, quo fierent*
> *Auguſtiores nuptiæ & cantabiliores: necnon & flores ſtratis*
> *Nymphæ delibabant, & de niveis ſinibus*
> *Ingerebant.* ——

Illo ipſo in loco poni ſolebat ſponda dicta *κλίνη παράβυςος* Heſychio, *ὑπὲρ τῦ τὴν παῖδα μὴ ἀθυμῆσαι*, ut Pollux *Onomaſt. lib.* III. *cap.* III. hujus moris cauſam affert. Verum, antequam lectum peterent, ſponſa pedes lavabat; hinc Trygæus apud Ariſtophanem *Pace pag.* 656. *Edit. Amſtelod.* ſtatuens Oporam uxorem ſibi adjungere, ſtatim ac eam deduxit domum ſuam, jubet famulos proſpicere vas aquæ, deinde lectum apparare:

> Αλλ' εἴσαγ' ὡς τάχιςα ταυτηνὶ λαβὼν,
> Καὶ τὸν πύελον κατάκλυζε, ϰ̀ θέρμαιν' ὕδωρ,
> Στόρνυθί μοι ϰ̀ τῇδε κυρίδιον λέχος.
> *At duc intro quam citiſſime illam prehendens,*
> *Et trulleum ablue, ac calefacito aquam,*
> *Sterne quoquemibi illique genialem lectum.*

Aquam iſtam ſemper accerſebant Athenienſes ex fonte Callirhoe, poſtea nuncupata *ἐννεακρύνῳ* a novem ciſternis, quæ illius ope aqua implebantur; eam ferebat puer affinitate conjunctus ſponſo vel ſponſæ, dictuſque a munere λυτροφόρος, ſecundum Suidam & Pollucem *loco cit.* Deinde ſponſæ lectum petenti plurimæ faces præſerebantur, una enim non ſufficiebat, prout animadvertendum ex Miſero apud Libanium *Declamat.* XXXVII. qui conqueritur ſe non poſſe unica tæda ſponſam ad cubile ducere: uni tædarum novæ nuptæ mater tæniam circumligabat, hancque eo ſubducebat, capilloſque alia nectebat: ad iſtum morem reſpicit Seneca *Theb. Act.* IV. *vers.* 63.

—— *non*

—— non te duxit in thalamos parens
Comitata primos, nec ſua feſtas manu
Ornavit ædes, nec ſua lætas faces
Vitta revinxit.

Cognati ſponſæ & ſponſi intererant ſolennibus, nec mediocre infortunium habebatur ſi abeſſent; matres potiſſimum operam continuam navabant accendendis tædis, quando filiorum uxores domum intrabant: Jocaſta apud Euripidem *Phœniſſis verſ.* 339. (in quem locum vide Scholiaſtem) acriter increpat Polynicem, quod uxorem ducat in peregrina regione, quia ipſimet ſimul cum cæteris cognatis ac familiaribus eriperetur munus in ejus nuptiis:

Σὲ δ', ὦ τέκνον, καὶ γάμοισι δὴ κλύω
Ζυγέντα, παιδοποιὸν ἀδονὰν
Ξένοισιν ἐν δόμοις ἔχειν,
Ξένον τε κῆδος ἀμφέπειν·
Αλαςα ματρὶ τάδε,
Λαΐῳ τε σῷ παλαιγενεῖ,
Γάμων ἐπακτὰν ἄταν·
Εγὼ δ' οὔτε σοι πυρὸς ἀνῆψα φῶς;
Νόμιμον ἐν γάμοις,
Ως πρέπει ματρὶ μακαρίᾳ·
Ανυμέναια δ' Ισμενὸς ἐκηδεύθη
Λυτροφόρου χλιδᾶς,
Ανὰ δὲ Θηβαίαν πόλιν
Εσιγάθη σᾶς εἴσοδος νύμφας.
Te vero, o fili, audio connubio
Conjunctum, conjugalem voluptatem
Habere in externa terra,
Peregrinamque affinitatem curare:
Hæc ſunt intolerabilia matri,
Et Laio avo tuo,
Nuptiarum externam noxam:
Ego vero neque lumen ignis accendi tibi
Legitimum in nuptiis,
Ut decet matrem beatam:
Nec Iſmenus curavit hymenæum,
Qui ex balneis conſtat deliciarum,
Per Thebanam vero urbem
Præteritus eſt ſilentio ingreſſus tuæ ſponſæ.

Sponſæ mater non minori jure in iſtud officium gaudebat; videmus enim Clytæmneſtram, dum omnino profiteretur obſequium debitum Agamemnoni exoptanti ut illa nuptiis Iphigeniæ non interforet, conſtanter reſpuere id ceu valde iniquum, licet ipſe polliceretur explere ejus partes in iſto ritu peragendo, teſte Euripide *Iphigenia in Aulide vers.* 730.

Κλυ,

Κλυ. Ημᾶς δὲ πȣ̃ χρὴ τηνικαῦτα τυγχάνειν;
Αγα. Χώρει πρὸς Αργος, παρθένȣς τε τημέλει.
Κλυ. Λιπȣ̃σα παῖδα; τίς δ᾽ ἀνασχήσει φλόγα;
Αγα. Εγὼ παρέξω φῶς, ὃ νυμφίοις πρέπει.
Κλυ. Οὐχ ὁ νόμος ȣ̃τος, καὶ σὺ δὲ φαῦλ᾽ ἡγῇ τάδε.

Cly. Sed ubi nos interim oportet eſſe?
Aga. Proficiſcere Argos, & cura virgines.
Cly. Relicta filia? quis vero præferet ſublatam facem?
Aga. Ego exhibebo facem, quæ convenit ſponſis.
Cly. Non hoc moris eſt, & tu ipſe judicas hæc indecora.

Poſtquam paucis diſputarunt, ita pergunt *ibid. verſ.* 739.

Αγα. Πιθȣ̃. Κλυ. Μὰ τὴν ἄνασσαν Αργείαν Θεάν.
Ελθὼν δὲ, τἄξω πρᾶσσε, τὰ ᾽ν δόμοις δ᾽ ἐγώ,
Α χρὴ παρεῖναι νυμφίοισι παρθένοις.
Aga. Pare. Cly. Non per Deam reginam Argivorum.
Profectus igitur quæ foris ſunt age, res vero domeſticas ego curabo,
Quas oportet habere puellas nubentes.

Athenis lege ſtatutum eſt, ut ſponſus & ſponſa cubiculo concluſi pomum cotoneum ſimul comederent, quo nimirum monebantur ſuavi & jucundo ſermone ſe mutuo adire, juxta Plutarchum in *Solone* & in *Conjugal. Præceptis*. Tum ſponſæ zonam ſolvebat ſponſus; unde λύειν ζώνην deflorare, γυνὴ vero λυσίζωνος eſt mulier deflorata: nec illa zona (ut nonnulli autumant) a ſolis virginibus, ſed & a mulieribus nuptis geſtabatur, quandoquidem ea cingebatur debilior ſexus ad virorum cupidine accenſorum præcipitem vim arcendam; qua de cauſa a Nonno *lib.* XII. circa finem dicitur σαόφρων: illius enim ope virginum pudicitia, quas Satyri comprimere conabantur, tuta tectaque fuit. Idem iterum liquet ex eo quod Scriptores meminerint illius zonæ mulieribus parturientibus ſolutæ, ut & quia puellæ viro nondum maturæ ἄμιτροι, id eſt, *zona carentes*, dici ſolerent.

Iterum adoleſcentes & virgines ad fores adſtabant ſaltantes & cantantes carmina dicta ἐπιθαλάμια a θάλαμος, , *cubiculum nuptiale*, imo vociferantes & pedibus complodentes tanto cum ſtrepitu, ut ſponſæ clamores obruere valerent, quod dicebatur κτυπία vel κτυπῖον, juxta Heſychium: ne autem ad ſponſæ opem ferendam accurrere liceret mulieribus, unus ex ſponſi amicis ad cubiculi fores excubias agebat, qui a munere dictus eſt θυρωρὸς apud Pollucem *Onomaſt lib.* III. *cap.* III. Hoc carmen, æque ac reliqua, dicebatur ὑμέναιος, in quo ſponſi & ſponſæ laudes votaque fœlicia decantabantur, prout elici poteſt. (cæteris prætermiſſis) ex *Helenæ Epithalamio* ſeu *Idyll.* XVIII. apud Theocritum, quod ſic incipit:

Εν ποκ᾽ ἄρα Σπάρτᾳ, ξανθότριχι πὰρ Μενελάῳ,
Παρθενικαὶ θάλλοντα κόμαις ὑάκινθον ἔχοισαι,

Πρό-

Πρόσθε νεογράπτω θαλάμω χορὸν ἐστάσαντο,
Δώδεκα ταὶ πρᾶται πόλιος μέγα χρῆμα Λακαινᾶν,
Ανίκα Τυνδάρεω κατεκλάξατο τὰν ἀγαπατὰν
Μναστύσας Ελέναν ὁ νεώτερος Ατρέος υἱός.
Αειδον δ᾽ ἄρα πᾶσαι ἐς ἓν μέλος, ἐγκροτέοισαι
Ποσσὶ περιπλέκτοις, περὶ δ᾽ ἴαχε δῶμ᾽ ὑμεναίῳ.

In Sparta olim, apud flavum Menelaum,
Virgines virentem hyacinthum comis implicitum *habentes,*
Ante recens depictum thalamum choream instituerunt,
Duodecim primariæ urbis magnum decus Lacænarum,
Quando Tyndari filiam *amabilem* in thalamo *concluſit*
Helenam, cum eam duxiſſet uxorem minor natu filius Atrei:
Concinebant autem omnes carmen unum, applaudentes
Pedibus connexis, atque domus inſonuit hymenæo.

Mane autem reverſi ſalutabant conjuges, canebantque ἐπιθαλάμια ἐγερτικὰ, eo enim nomine nuncupabantur carmina matutina, quibus ſponſum & ſponſam expergefacere & ſuſcitare ſtudebant; ea vero, quæ præeunte nocte cantata fuerant, quia ad ſomnum hortantia, ἐπιθαλάμια κοιμητικὰ vocari ſolebant: hanc conſuetudinem uſurpat apud Theocritum chorus virginum, quæ mox citatum *Epithalamium* claudunt ad diluculum reverſuras pollicitæ:

Εὕδετ᾽ ἐς ἀλλάλων στέρνον φιλότητα πνέοντες
Καὶ πόθον· ἔγρεσθε δὲ πρὸς ἀῶ, μήτι λάθησθε·
Νεύμεθα κἄμμες ἐς ὄρθρον, ἐπεί κα πρᾶτος ἀοιδὸς
Εξ εὐνᾶς κελαδήσῃ, ἀνασχὼν εὔτριχα δειρήν·
Υμὰν, ὦ Υμέναιε, γάμῳ ἐπὶ τῷδε χαρείης.

Dormite in pectora mutuo amorem inſpirantes
Et deſiderium: expergiſcamini vero ſub auroram, neque obliviſcamini:
Redibimus & nos mane, ubi primus cantor
E cubili ſuo inſonuerit, ſuſtollens pulchre pennatam cervicem:
Hymen, o Hymenæe, his nuptiis gaudeas.

Solennia pluribus diebus celebrabantur; dies ante nuptias προαύλια, (quia illum diem, quo ſponſa ηὐλίζετο τῷ νυμφίῳ, id eſt, *cum ſponſo cohabitabat*, præcedebat) nuptialis dies γάμοι, dies vero ſubſequens, juxta Pindarum, dicebatur ἐπίβδης, quo nomine denotatur in genere dies celebritati ſuperadditus: ab Heſychio *Voc.* Γάμοι dicitur παλία, nomine forſitam facto a πάλιν, quia ſuperioris diei gaudia in eo iterabantur; unde a Romanis dictus eſt *repotia*; niſi pro παλία παλαιὰ legere liceat, tumque eodem rediret ac Athenæi *Deipnoſoph. lib.* III. *cap.* XV. ἕωλος ἡμέρα: ἕωλος enim ſignificat rem obſoletam; unde librum, cujus ſtudium apud homines refriguit, ἕωλον vocat Tullius, & Athenæus *Deipnoſoph. lib.* IV. τὰς ἀκμαίας γάμων ἡμέρας oppo-

opponit τῷ ἑώλῳ της συμποσίας: dies ſecundus ab aliis effertur ἐπαύλια vel ἐπαυλία: tertius vero dies ἀπαυλία, vel potius ἀπαύλια, quia ſponſa patris domum reverſa, ἀπαυλίζεσθαι τῷ νυμφίῳ, id eſt, *ſeorſim a ſponſo habitare*, ſolebat, licet ad diem poſt nuptias ſeptimum hunc morem referant nonnulli; alii iterum ſic vocari contendunt, quia in eo ſponſus in ſoceri ædibus ſeorſim ab ſponſa habitabat; forſan neuter illorum fallitur; ſponſus enim & ſponſa in hujus patris domo cubabant, ſed in diverſis lectis; nec deſunt, qui ἀπαυλίᾳ idem faciant ac ἐπαύλια: ſed inde oriri videtur difficultas, quandoquidem duo hæc vocabula contraria, alterum ſponſæ ſeceſſum a ſponſo, alterum vero ſponſæ cohabitationem cum ſponſo exprimere videtur: ſolvetur autem nodus, ſi ἐπαύλια intelligatur de ſponſæ cohabitatione cum ſponſo; ἀπαυλίᾳ vero de ejus diſceſſu a patris ædibus. Vide Pollucem *Onomaſt. lib.* III. *cap.* III. Heſychium, Suidam, *Etymologici* Auctorem, Phavorinum, &c. *Voc.* ἀπαύλια & ἐπαύλια. Die dicto ἀπαύλια (quotuſcumque fuerit) ſponſum veſte dicta ἀπαυλητηρίᾳ donabat ſponſa: pariter dona dabantur ſponſæ & ſponſo a ſponſæ patre vel amicis, nuncupata aliquando ἀπαύλια, quandoque ἐπαύλια: fuerunt autem vaſa aurea, cubilia, grabbati, pixides unguentariæ, pectines, ſandalia, & omnigena ſupellectilia, quæ magna cum pompa domum vehebantur a mulieribus, virum dictum κανηφόρον a caniſtro geſtato eodem modo, quo in ſacris obambulationibus ſolebat, ſequentibus; cui præibat puer albo indutus tædamque in manu geſtans. Alia dona ſponſæ dabantur a marito ejuſque cognatis & ſodalibus, quæ apud Suidam nuncupantur ἀνακαλυπτήρια. Tertium diem ἀνακαλυπτήριον dici contendit Heſychius, quia in eo primum in publicum prodibat ſponſa: Suidas ſcribit dona ſic nuncupata fuiſſe; quia tum primum ſponſo oſtendebatur ſponſa: eadem de cauſa ſæpenumero dicuntur θεώρητρα, ὀπτήρια, ἀθρήματα, & προσφθεγκτήρια, quia tum cum ſponſa libere converſari ſponſo licebat: innuptæ enim virgines arcte & private recludebantur, nec in publicum prodire, nec cum viris colloqui permittebantur, quando autem illa libertate uti iis indulgebatur, faciem velo tegebant, quod vocabatur κάλυπτρον vel καλύπτρα, nec deponebatur in conſpectu virorum ante nuptias; unde nonnulli cenſent ſponſam dictam fuiſſe νύμφην ἀπὸ τοῦ νέον, id eſt, πρώτως φαίνεσθαι, quia tum primum in publico revelata oſtendebatur, juxta Phurnutum *de Natura Deorum* in *Neptuno*; inde donorum, quæ Proſerpinæ, quando velum detraxit, dedit Pluto, meminerunt Poetæ, nominatim Euphorion in carminibus, quæ ab Euripidis Scholiaſte citantur in *Phœniſſis verſ.* 688.

> Τῇ ῥά ποτε Κρονίδης δῶρον πόρε Περσεφονείῃ
> Εἵνι γάμοις, ὅτε πρῶτον ὀπωπήσασθαι ἔμελλε,
> Νυμφιδίου σπείροιο παρακλίνουσα καλύπτραν.
> *Tum quidem Saturnius* (Pluto) *donum dedit Proſerpinæ*
> *In nuptiis, quum primum velamina poſuit,*
> *Virginalis veſtis demiſſo flammeo.*

Narratur hiſtoria de Sophiſta Hermocrate huic conſuetudini affinis, nimirum, cum ipſi invito a Severo Romanorum Imperatore data fuiſſet uxor

mini-

minime formoſa, rogatuſque ipſius ἀνακαλυπτήρια, quando ipſa velum poneret reſpondit, ἐγκαλυπτήρια μὲν ȣ̓̃ν τοιαύτην λαμβάνων, *Convenientius fuiſſet eam munere donare quo ſe tegeret, niſi ipſius vultus formoſior fuiſſet*.

Cum nuptiarum ritus apud Spartanos a cæteris omnibus differrent, hunc in locum illos reſervavi, eoſque ob oculos ponam ipſiſſimis Plutarchi verbis in *Lycurgo*: Εγάμȣν δὲ δι' ἁρπαγῆς, ȣ̓ μικρὰς ȣ̓δὲ ἀώρȣς πρὸς γάμον, ἀλλὰ ϗ ἀκμαζȣ́σας ϗ πεπείρȣς. Τὴν δὲ ἁρπασθεῖσαν ἡ νυμφεύτρια καλȣμένη παραλαβȣ̃σα, τὴν μὲν κεφαλὴν ἐν χρῷ περιέκειρεν, ἱματίῳ δὲ ἀνδρείῳ ϗ ὑποδήμασιν ἐνσκευάσασα, κατέκλινεν ἐπὶ ςιβάδα μόνην ἄνευ φωτός. Ο δὲ νυμφίος ȣ̓ μεθύων ȣ̓δὲ θρυπτόμενος, ἀλλὰ νήφων, ὥσπερ ἀεὶ δεδειπνηκὼς ἐν τοῖς φιδιτίοις, παρεισελθὼν ἔλυε τὴν ζώνην, ϰ μετήνεγκεν ἀράμενος ἐπὶ τὴν κλίνην. συνδιατρίψας δὲ χρόνον ȣ̓ πολὺν ἀπῄει κοσμίως ȣ̔͂περ εἰώθει τὸ πρότερον καθευδήσων μετὰ τῶν ἄλλων νέων· ϗ τὸ λοιπὸν ȣ̔́τως ἔπραττε, τοῖς μὲν ἡλικιώταις συνδιημερεύων ϗ συναναπαυόμενος· πρὸς δὲ τὴν νύμφην μετ' εὐλαβείας φοιτῶν, αἰσχυνόμενος ϗ δεδοικὼς, μή τις αἴσθοιτο τῶν ἔνδον· ἅμα ϗ τῆς νύμφης ἐπιτεχνωμένης ϗ συνευπορȣ́σης, ὅπως ἂν ἐν καιρῷ ϗ λανθάνοντες ἀλλήλοις συμπορεύοιντο· ϗ τȣ̃το ἔπραττον ȣ̓κ ὀλίγον χρόνον, ἀλλ' ὥςε ϗ παῖδας γενέσθαι ἐνίοις πρὶν ἐς ἡμέραν θεάσασθαι τὰς αὐτῶν γυναῖκας. Η δὲ τοιαύτη σύνοδος ȣ̓ μόνον ἐγκρατείας καὶ σωφροσύνης ἄσκησις ἦν, ἀλλὰ τοῖς τε σώμασι γονίμȣς, ϗ τῷ φιλεῖν ἀεὶ καινȣ̀ς καὶ προσφάτȣς ἦγεν ἐπὶ τὴν κοινωνίαν, ȣ̓δὲ διακορεῖς ȣ̓δ' ἐξιτήλȣς ταῖς ἀναίδην κοινωνίαις, ἀλλ' ἀεί τι λείψανον ϗ ὑπέκκαυμα πόθȣ ϗ χάριτος ἐναπολείποντας ἀλλήλοις. *Uxores autem ducebant* (Spartani) *raptu, non puſillas aut impuberes, ſed adultas & maturas. Raptam vero aſſumptam abducebat* νυμφεύτρια ſive *pronuba dicta, capilloſque* ejus *cute tenus circumtondebat, veſteque virili & calceamentis indutam in toro ſine lumine ſolam locabat. Sponſus autem non vino gravis nec deliciis confectus, ſed ſobrius, quum in convivio ſolito cœnatus eſſet, latenter ingreſſus ſolvebat* ſponſæ *cingulum, & ſublatam in lecto collocabat: nec longo* ibi *ſpatio commoratus abibat modeſte conferebatque ſe cubitum quo ante fuerat ſolitus cum cæteris juvenibus: quem modum deinceps ſervabat, ac tranſigebat cum coætaneis dies & noctes: ad ſponſam preſſe commeabat cum pudore & metu, ne quis ex familia perciperet: unaque machinante illa & opportunitatem ſuppeditante, quo in tempore & inſciis aliis congrederentur: neque vero ad modicum tempus ita agebant, ſed aliqui etiam liberos prius tulerunt, quam viſerent uxores ſuas interdiu. Talis autem congreſſus non modo temperantiæ & caſtimoniæ meditatio erat, verum etiam cum corporibus fœcundos, tum perpetuo amore recentes & integros adigebat ad concubitum, non expletos & flaccidos conjunctionibus immodicis, verum ſemper reliquias aliquas & aculeum relinquentes mutui deſiderii & amoris.*

C A P. XII.

De eorumdem divortiis, adulteriis, concubinis, ac meretricibus.

GRÆCORUM leges de divortiis diverſæ erant; nonnullæ permittebant viris uxores levibus de cauſis repudiare; a Cretenſibus illud indultum vi

ro, qui progeniem liberorum nimis numeroſam ſibi metuebat; Athenienſes hoc itidem futilibus argumentis faciebant, ſed non ita tamen quin libellum darent, in quo continebatur divortii ratio, ut, ſi repudiata ad jus provocaret, a ſummis magiſtratibus comprobaretur, teſte Alexandro ab Alexandro *Genial. Dier. lib.* IV. *cap.* VIII. Spartani, licet in uxoribus eligendis non tam attenti eſſent, eas tamen raro dimittebant; legimus enim Lyſandro mulctam ob id ſolum a magiſtratibus dictis *Ephoris* irrogatam fuiſſe; quamvis autem Ariſton, ex ipſorum Regibus unus, uxorem ſuam repudiaſſet, civibus probantibus, tamen hoc fuiſſe factum videtur potius ex ardenti deſiderio habendi filium, qui ei in regno ſuccederet, (quod ex hac uxore ſperare non poterat) quam ex more patrio, ut refert Herodotus in *Erato* ſeu *lib.* VI. *cap.* LXIII. Verum quidquid ſibi hac in re indulſerint viri, arctius coercebantur eorum uxores; ſumme enim dedecoroſum, ſi uxor maritum dereret; hinc Medea conqueritur de dura ſui ſexus conditione, cui nullum remedium erat adverſus virorum inclementiam, ſed primo maritos ſuos maximis opibus comparare coactæ erant, & deinde malam ipſorum tractationem ſubire, nulla ſpe reliqua de illis emendandis; quemadmodum canit Euripides *Medea verſ.* 230.

Πάντων δ', ὅσ' ἐς' ἔμψυχα, καὶ γνώμην ἔχει,
Γυναῖκες ἐσμὲν ἀθλιώτατον φυτόν·
Ας πρῶτα μὲν δεῖ χρημάτων ὑπερβολῇ
Πόσιν πρίασθαι, δεσπότην τε σώματος
Λαβεῖν. κακῦ γὰρ τῦδε ἔτ' ἄλγιον κακὸν,
Κᾀν τῷδ' ἀγὼν μέγιςος, ἢ κακὸν λαβεῖν,
Η χρηςόν· ὐ γὰρ εὐκλεεῖς ἀπαλλαγαὶ
Γυναιξὶν, ὐδ' οἷόν τ' ἀνήνασθαι πόσιν
Omnium autem, quæcumque ſunt animata, & mentem habent,
Nos mulieres ſumus miſerrima propago:
Quas primum quidem oportet maximis opibus
Comparare maritum, dominumque corporis
Accipere: illo enim malo hoc longe gravius,
Et in hoc maximum eſt *periculum, aut malum accipere,*
Aut bonum: non enim honeſta ſunt *divortia*
Mulieribus, neque licet abdicare maritum.

Athenienſes uxoribus nonnihil æquiores poteſtatem iis dabant maritos juſtis de cauſis derelinquere; nihilominus tenebantur prius appellare ad Archontem, eique ipſaſmet offerre libellum injuriarum: ut patet exemplo Hipparetes Alcibiadis uxoris apud Plutarchum in *Alcibiade*: en illius verba: Εὔτακτος δ' ὖσα καὶ φίλανδρος ἡ Ιππαρέτη, λυπυμένη δ' ὑπ' αὐτῦ περὶ τὸν γάμον ἑταίραις ξέναις καὶ ἀςαῖς συνόντος, ἐκ τῆς οἰκίας ἀπιῦσα, πρὸς τὸν ἀδελφὸν ᾤχετο. Τῦ δ' Αλκιβιάδυ μὴ φροντίζοντος, ἀλλὰ τρυφῶντος, ἐδεῖτο τῆς ἀπολείψεως γράμματα παρὰ τῷ ἄρχοντι θέσθαι, μὴ δι' ἑτέρων, ἀλλ' αὐτὴν παρῦσαν· ὡς ὖν παρῆν τῦτο πράξυσα κατὰ τὸν νόμον, ἐπεξελθὼν ὁ Αλκιβιάδης, καὶ συναρπάσας αὐτὴν, ἀπῆλθεν δι' ἀγορᾶς οἴκαδε κομίζων, μη-

δενὸς

δικὸς ἐναντιωθῆναι μηδ' ἀφελέσθαι τολμήσαντος· ἔμεινε μέντοι παρ' αὐτῷ μέχρι τελευτῆς. ἐτελεύτησε δὲ μετ' ὀ πολὺν χρόνον, εἰς Ἔφεσον τῦ Ἀλκιβιάδυ πλεύσαντος. Αὕτη μὲν ὖν ὀ παντελῶς ἔδοξεν ἡ βία παράνομος ὀδὲ παράνθρωπος εἶναι· ϗ γὰρ ὁ νόμος δοκεῖ διὰ τῦτο προάγειν τὴν ἀπολείπυσαν εἰς τὸ δημόσιον αὐτὴν, ὅπως ἐγγένηται τῷ ἀνδρὶ συμβῆναι ϗ κατασχεῖν. *Hipparete autem, caſta fœmina & viri amans, quum eſſet impatiens injuriarum genialis tori, quod conſuetudinem ille haberet cum meretricibus peregrinis & urbanis, divertit ab eo, & contulit ſe ad fratrem. Non curante id Alcibiade, ſed læte agente, oportebat eam divortii monumenta apud archontem deponere, non per alios, ſed ipſam præſentem: quæ ubi adfuit, ut id ex lege ageret, irrumpens Alcibiades rapuit eam, medioque foro domum ferens abiit, nec fuit quiſquam qui obſiſtere vel eam auferre ſuſtineret: atque illa manſit apud eum quoad vixit: cæterum non multo poſt, quum navigaſſet Alcibiades Epheſum, vita exceſſit. Et quidem non fuit vis hæc viſa prorſus deteſtanda vel inhumana: lex namque ideo in publicum, meo judicio, producit ipſam quæ divertit, quo congrediendi cum ea viro & retinendi ejus ſit facultas.* Viri, qui ſuas uxores repudiabant, ipſis dotem reſtituere adſtricti erant, ut *cap.* præcedenti obſervatum; ſi hoc non præſtarent, Athenienſium legibus tenebantur novem obolos ſingulis menſibus in victum iis ſolvere, quos, ad forum habitum in Odeo poſtulare uxoris curatori integrum erat, ſecundum Demoſthenem *Orat. in Neæram*. Tandem notandum, voces, quibus exprimebatur viri & uxoris a ſe invicem diſceſſus, diſcrepare; viri dicebantur *ἀποπέμπειν, ἀπολύειν, dimittere* uxores, eaſque vinculis liberare; uxores vero *ἀπολείπειν, divortere, diſcedere* a ſuis maritis.

Matrimonii vinculum ſæpius ſolvebatur conſenſu partium, quibus in novas nuptias ſe conjicere licebat: exemplum nobis ſuppeditat Plutarchus in *Pericle*, qui, quia inter illum & uxorem non bene conveniebat, & mutui conſortii illos tædebat, eam alteri viro volens & lubens elocavit. Sed quid magis notatu dignum occurrit in exemplo Antiochi Seleuci filii, qui Stratonicen ſocrum, quam deperibat, uxorem duxit conſentiente patre, teſtibus Plutarcho in *Demetrio* & Valerio Maximo *lib.* v. *cap.* VII. Eumdem morem apud Romanos obtinuiſſe liquet ex eo, quod Cato uxorem Martiam Hortenſio conceſſerit; quæ conſuetudo (inquit Strabo *Geograph. lib.* VII.) vulgaris fuit, tumque apud veteres Romanos, tum apud plures alios populos viguit.

Sed magis peregrinum videtur, quod in nonnullis Græciæ locis uxores a viris mutuo aliis datæ fuerint. Nec ex ſolis Athenienſibus nobis ſuppetit exemplum Socratis, qui juxta Tertullianum *Apolog. cap.* XXXIX. uxorem ſuam Xantippen Alcibiadi mutuavit; & lex, qua hæredibus, quibus viri officio conjugali deerant, illorum proximis cognatis uti licebat; quandoquidem ipſa Lacedæmone, quæ omnium Rerumpublicarum Græcarum ab impudicitia & morum licentia maxime aliena erat, eo quod ſeveriſſimis legibus regebatur, & auſteriſſimæ diſciplinæ ſubjecta erat plura hujuſmodi exempla occurrunt: quid hac in re conſueverint Spartani, nobis tradit Plutarchus in *Lycurgo*: Τοσαύτην δὲ τοῖς γάμοις ἐπιςήσας αἰδῶ ϗ τάξιν, ὀδὲν ἧττον ἐξέβαλλε τὴν κενὴν ϗ γυναικώδη ζηλοτυπίαν, ἐν καλῷ καταςήσας, ὕβριν μὲν ϗ ἀταξίαν πᾶσαν εἴργειν ἀπὸ τῦ γάμυ, παίδων δὲ

ϗ τεκνώσεως κοινωνίαν τοῖς ἀξίοις· καταγελῶν τῶν ὡς ἄμικτα ϗ ἀκοινώνητα ταῦτα μετιόντων σφαγαῖς ϗ πολέμοις. Ἐξῆν μὲν γὰρ ἀνδρὶ πρεσβυτέρῳ νέας γυναικὸς, εἰ δή τινα τῶν ϗ καλῶν ϗ ἀγαθῶν ἀσπάσαιτο νέων ϗ δοκιμάσειεν, εἰσαγαγεῖν παρ᾽ αὐτὴν, ϗ πλήσαντα γενναίου σπέρματος, ἴδιον αὐτῆς ποιήσασθαι τὸ γεννηθέν. Ἐξῆν δὲ πάλιν ἀνδρὶ χρηστῷ, τῶν εὐτέκνων τινὰ ϗ σωφρόνων θαυμάσαντι γυναικῶν ἑτέρῳ γεγαμημένην, πεῖσαι τὸν ἄνδρα συνελθεῖν, ὥσπερ ἐν χώρᾳ καλλικάρπῳ φυτεύοντα ϗ ποιούμενον παῖδας ἀγαθοὺς, ἀγαθῶν ὁμαίμους ϗ συγγενεῖς ἐσομένους. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐκ ἰδίους ἡγεῖτο τῶν πατέρων τοὺς παῖδας, ἀλλὰ κοινοὺς τῆς πόλεως ὁ Λυκοῦργος· ὅθεν οὐκ ἐκ τῶν τυχόντων, ἀλλ᾽ ἐκ τῶν ἀρίστων ἐβούλετο γεγονότας εἶναι τοὺς πολίτας.................. Ταῦτα δὲ οὕτως πραττόμενα φυσικῶς ϗ πολιτικῶς τότε, τοσοῦτον ἀπεῖχε τῆς ὕστερον λεγομένης γενέσθαι περὶ τὰς γυναῖκας εὐχερείας, ὥς τε ὅλως ἄπιστον εἶναι τὸ τῆς μοιχείας παρ᾽ αὐτοῖς. *Poſtquam tantam matrimonio impoſuit verecundiam & temperantiam, nihiloſecius vanam illam & muliebrem obtrectationem abegit, hancque adhibuit moderationem, ut petulantiam & confuſionem excluderet a conjugio omnem, liberorum autem eorumque procreationis permitteret communicationem inter honeſtos: deridens eos, qui hæc velut ſecluſa & abſtracta a communi uſu, cædibus & bellis exſequuntur. Nam viro natu grandiori, cui florens ætate erat conjux, ſi quem probum & prudentem adoleſcentem charum haberet probaretque, jus erat eam huic jungere, & quum impleta eſſet egregio ſemine, ſibi vendicare partum. E diverſo liberum erat bono viro, ſi qua ei caſta mulier, quæ elegantes pueros ederet, alteri nupta cordi eſſet, agere cum viro, ut copiam ſibi ejus faceret, atque ita tanquam frugiferum arvum conſerere & gignere liberos probos, qui proborum futuri conſanguinei & propinqui eſſent. Ante omnia enim non duxit privatos parentum filios Lycurgus, ſed communes civitatis: quare noluit ex turmalibus, ſed ex præſtantiſſimis generari cives .... Atque hæc, quæ tam naturæ convenienter id temporis & civiliter agebantur, tantum aberant ab illa, quæ poſt ſequuta fertur, licentia mulierum, ut adulterium fuerit apud eos inauditum.* Præterea mulieribus alienis eadem cum familiaritate uti peregrinis, dummodo venuſti viri forent, ſanoſque & vegetos liberos ad gignendos valere viderentur, æque ac civibus Spartæ licitum eſſe alii Scriptores aſſerunt, nominatim Nicolaus *de moribus* apud Stobæum. Huic autem legi non ſubjiciebantur Reges, ut nimirum regia progenies genuina ſervaretur, imperiumque in eadem familia legitima ſucceſſione reſideret.

Licet autem hac libertate, quæ a mutuo partium conſenſu pendebat, uterentur, tamen quælibet alia adulteria turpiſſima flagitia apud Spartanos habebantur, quibus, dum antiqua gentis ſuæ inſtituta tuiti ſunt, omnino ignota fuerunt; Plutarchus enim ita ſcribit in *Lycurgo:* Καὶ λόγος ἀπομνημονεύεται Γεράδα τινὸς Σπαρτιάτου τῶν σφόδρα παλαιῶν, ὃς ἐρωτηθεὶς ὑπὸ ξένου, τί πάσχουσιν οἱ μοιχοὶ παρ᾽ αὐτοῖς, εἶπεν, Ω ξένε, οὐδεὶς γίνεται μοιχὸς παρ᾽ ἡμῖν· Ἐκείνου δὲ ὑπολαβόντος, Ἐὰν δὲ γένηται; Ταῦρον, ἔφη ὁ Γεράδας, ἐκτίνει μέγαν, ὃς ὑπερκύψας τὸ Ταΐγετον ἀπὸ τοῦ Εὐρώτα πίεται. Θαυμάσαντος δὲ ἐκείνου ϗ φήσαντος, Πῶς δ᾽ ἂν γένοιτο βοῦς τηλικοῦτος; Γελάσας ὁ Γεράδας, Πῶς δ᾽ ἂν, ἔφη, ἐν Σπάρτῃ μοιχὸς γένοιτο; *Memoratur dictum Geradæ cujuſdam Spartiatæ ex antiquiſſimis, qui hoſpiti ſciſcitanti, quæ eſſet pœna apud ipſos in adulteros conſtituta, reſpondit,* O hoſpes, nullus reperi-

tur

tur adulter apud nos. *Quo ſubjiciente*, quid ſi inventus ſit? Taurum, *inquit Geradas*, luit ingentem, qui capite trajecto Taigetum bibat ex Eurota. *Obſtupeſcente illo ac dicente*, Qui exſtat bos tantus? *Ridens Geradas*, Qui, *inquit*, Spartæ adulter exiſtat?

Græci diverſas pœnas in adulteros decreverunt, quarum nonnullæ hæ fuerunt.

Ab heroicis ſæculis initium faciamus; uxores raptas, ſi hoc in loco de iis agere liceat, truculentis & cruentis bellis ultos fuiſſe viros tradunt Veteres: inde natum eſſe illud perpetuum hoſtile odium, quo per plura ſæcula ſe invicem proſecuti ſunt Græci & Aſiatici, nec unquam pacatum fuiſſe, donec hi devicti illorum imperio ſubjecti fuerint, ſcribit Herodotus *Clio* ſeu *lib.* 1. initio; cui accinit Lycophron; quandoquidem ob Io raptam a Phœnicibus in Aſiæ populos tanta ira accenſi ſunt Græci, ut poſtquam innumera damna & bella ſibi mutuo intulerint, tandem Aſiam ſub jugo miſerint Europæi duce Alexandro Macedone; ſic canit Poeta *Caſſandra verſ.* 1291.

Ολοιντο ναῦται πρῶτα Καρνῖται κύνες,
Οἳ τὴν βοῶπιν ταυροπάρθενον κόρην
Λέρνης ἀνηρείψαντο, φορτηγοὶ λύκοι,
Πλάτιν πορεῦσαι κῆρα Μεμφίτῃ πρόμῳ,
Εχθρας δὲ πυρσὸν ἦραν ἠπείροις διπλαῖς.

Pereant nautæ primum Carnitæ canes,
Qui bovis præditam facie tauri virginem puellam
A Lerna adſportarunt, mercatores lupi,
Conjugem deducendam infœlicem Memphitum Duci
Odiique facem duabus extulere continentibus.

Pergit autem in enumerandis litibus, quibus gemini illi populi a ſe invicem continuo diſſederunt uſque ad Alexandri Magni tempora, quæ licet in dubium vocari poſſint, eo quod illis primitivis temporibus populorum diſtinctio inter Græcos & barbaros nondum nota fuerit, nec ulla inter illos confœderatio ad hos debellandos interfuerit; attamen nobis ſuppetit inſigne exemplum (ut alia prætermittam) diuturni & immitis belli ob Helenam a Paride raptam oborti. Sed exempla, quæ propius noſtrum propoſitum attingant, afferre lubet; quid autem Heroicis ſæculis de adulterio ſenſerint homines liquet, tum exemplo Atrei uxoris Aeropes ſtuprum in fratrem Thyeſtem ulti, cui ſui filii carnem in epulo appoſuit, aliiſque diræ vindictæ exemplis, quam de iis, qui vel uxores vel proxime cognatas conſtuprarant, ſumpſerunt viri; tum plenius ex pœnis a lege vel magiſtratu in hujuſmodi ſontes decretis, qui lapidibus obrui ſolebant; unde Hector apud Homerum Paridi objicit pœnam criminis ſui, eo quod alienam uxorem rapuerat, condignam fuiſſe λάϊνον χιτῶνα *tunicam lapideam*, qua jure merito induendus fuiſſet; nimirum illo diro mortis genere tam turpe facinus ſolummodo expiari poſſe exprobrans *Iliad.* γ. *verſ.* 57.

Λαΐ-

Digitized by Google

Λάϊνον ἕσσο χιτῶνα κακῶν ἕνεκ᾽ ὅσσα ἔοργας.
Lapideam indutus fuiſſes tunicam, tot malorum gratia quæ feciſti.

Idem ſupplicium in uſu fuit apud populos orientaliores, nominatim apud Judæos, qui ex præſcripto Legis divinæ *Deuter. cap.* XXII. adulteros & adulteras illo afficere tenebantur. Divitibus mœchis ſe redimere licebat mulcta pecuniaria, dicta *μοιχάγρια*, quam adulteræ viro ſolvebant: quocirca, ut Mars cum Venere in adulterio deprehenſus mulctam Vulcano pendat, unanimi conſenſu ſtatuunt Dii apud Homerum *Odyſſ. θ. verſ.* 329. ubi Græcus Scholiaſtes conſulendus:

Οὐκ ἀρετᾷ κακὰ ἔργα, κιχάνει τοι βραδὺς ὠκύν.
Ὡς καὶ νῦν Ἥφαιστος ἐὼν βραδὺς εἷλεν Ἄρηα,
Ὠκύτατόν περ ἐόντα Θεῶν, οἳ Ὄλυμπον ἔχουσιν,
Χωλὸς ἐὼν, τέχνῃσι· τὸ καὶ μοιχάγρι᾽ ὀφέλλει.
Non recte ſuccedunt mala opera, aſſequitur tardus celerem:
Ut nunc Vulcanus, cum ſit tardus, cepit Martem,
Qui eſt velociſſimus Deorum, qui Olympum tenent,
Claudus inquam, technis: quod & pœnam auget.

N.c captivum dimittere voluit Vulcanus, donec mulctam ſolvere pollicitus fuiſſet Neptunus *ibidem verſ.* 354.

Τὸν δ᾽ αὖτε προσέειπε Ποσειδάων ἐνοσίχθων,
Ἥφαιστ᾽, εἴπερ γάρ κεν Ἄρης χρεῖος ὑπαλύξας
Οἴχηται φεύγων, αὐτός τοι ἐγὼ τάγε τίσω.
Hunc rurſus allocutus eſt Neptunus terram quatiens,
Vulcane, etiamſi Mars debitum renuens
Abierit fugiens, ipſe tibi ego hæc perſolvam.

Ex eodem loco iterum patet ſocerum dotem, quam pro filia acceperat, genero reddere ſolitum fuiſſe; Vulcanus enim *ibid. verſ.* 317. Martem & Venerem in vincula conjicere minitatur, donec dos ei reſtituta ſit:

—— ἀλλά σφωε δόλος καὶ δεσμὸς ἐρύξει,
Εἰσόκε μοι μάλα πάντα πατὴρ ἀποδώσει ἔεδνα,
Ὅσσα οἱ ἐγγυάλιξα κυνώπιδος εἵνεκα κούρης,
Οὕνεκά οἱ καλὴ θυγάτηρ, ἀτὰρ οὐκ ἐχέθυμος.

—— ſed ipſos dolus & vinculum detinebit,
Donec mihi omnem pater retribuat dotem,
Quantam ei præbui impudentem ob puellam,
Quod illi pulchra filia, ſed neutiquam pudica.

Plures autumant hanc ſummam refudiſſe adulterum, qui ex æquo mulieris patrem omni damno eximere tenebatur; idcirco mulcta, quæ Marti irroga-

irrogatur, ab hac non diſtinguitur; poſtquam enim vadem ſe præſtitit Neptunus, ejus vincula ſine mora ſolvit Vulcanus.

Iterum adulteris oculi effodi ſolebant; quod ſupplicium æque antiquum eſſe videtur ac alterum; juſtum autem & æquum cenſetur, ut illo membro, quo cupidinis illecebræ primo admiſſæ animum invaſerunt, orbaretur reus. Fabularum Scriptores referunt, Orioni, eo quod Candiopen aut Meropen ſtuprarat, oculos eruiſſe Oenopionem, quem hujus mulieris virum nonnulli, alii vero patrem faciunt; legendi Natalis Comes *Mytholog.* Servius *in Æneid.* Phœnix Achillis cuſtos eamdem pœnam ſubiit ob Clytiam patris concubinam vitiatam, juxta Apollodorum *lib.* III. & Lycophronem *Caſſandra vers.* 421.

Τὸν πατρὶ πλεῖϛον ἐϛυγημένον βροτῶν,
Ομηρον ὅς μιν θῆκε τετρήνας λύχνυς,
Οτ' εἰς νόθον τρήρωνος ηὐνάσθη λέχος.

Patri maxime omnium inviſum,
Qui eum perforatis lucernis excæcavit,
Quando in adulterino columbæ cubuerat lecto.

Homerus quidem *Iliad.* I. *vers.* 455. hujus pœnæ ei inflictæ nullam mentionem facit, tantum narrat, patrem comperto flagitio filio imprecatum fuiſſe, ut unquam liberis careret, quos Tzetzes *in Lycophronem loco citato* interpretatur *oculos*, quia liberi parentibus cariores, majorique ſunt ſolatio præ membris corporis maxime neceſſariis: ſed hæc interpretatio coacta eſt, & Mythologis tum veteribus tum recentioribus adverſatur, qui fabulam & verba Lycophronis litteraliter exponunt. Fuit & apud Locrenſes recentioribus ſæculis introductum hoc ſupplicii genus a Zaleuco illius gentis Legiſlatore, qui exemplo ſummæ ſeveritatis celebrato hanc legem præſtitit, filium enim, quem in ipſo adulterio deprehenderat, viſu orbari decrevit, diuque ſe exorari non ſivit, licet tota civitas pœnam libenter remiſiſſet, & adoleſcentis veniam eum obnixe rogaſſet; tandem populi importunis precibus victus ſententiam, quam tulerat, mitigavit, filiique alterum oculum ſui diſpendio redemit, quo in judicio juſtitiæ & miſericordiæ ſimul memorandum exſtitit exemplum apud Valerium Maximum *lib.* VI. *cap.* V.

Gortynæ in Creta alio ſupplicio afficiebantur adulteri: lana enim, illorum indolis mollis & effœminatæ emblemate, obvoluti per urbem ad magiſtratus domum hoc in habitu devehebantur, qui eos ignominiæ damnabat, qua omnibus civium immunitatibus excidebant, & ab omnibus publicis muneribus arcebantur, teſte Cœlio Rhodigino *Lect. Antiq. lib.* XXI. *cap.* XLV.

Pœnas in adulteros ſtatutas ſigillatim recenſere infinitum foret opus; idcirco antequam ad Athenienſium leges pergamus, prius ex Pauſania *Bœoticis pag.* 597. 598. *Edit. Hanov.* notabimus primum, qui legem & pœnas in adulteros decrevit, fuiſſe quemdam Hyettum Argivum, qui Moluro

A-

Arisbæ filio, quem uxore ſua familiarius utentem deprehenderat, interfecto ad Orchomenum Minyæ filium civitatis Bœotiæ cognominis Regem confugit: ab eo autem amice exceptus partem ſuorum dominiorum pro dono retulit, ubi pagum de ſuo nomine fecit Hyettum, & ſeveras leges in adulterium tulit.

Apud Athenienſes pœnæ in adulteros fuerunt arbitrariæ, quas pro ſua ſapientia ſtatuere penes ſummum magiſtratum manebat auctoritas: unde Hippomenes vir Codri ſanguine regio ſatus, & ex numero Archontum in filiam Limonen ejuſque adulterum peregrinam tulit ſententiam: ambos enim curru junxit, donec vir occubuiſſet; deinde filiam cum equo alligatam concluſit, fameque enecavit, juxta Heraclidem *de Polit. Athen.* Poſtea Draco, qui leges ponendi auctoritate indutus eſt, adulteros illorum poteſtati, qui eos in flagranti peccato deprehenderant, tradidit; permittebantur enim illos pro lubitu vel mutilare, vel occidere, vel quocumque alio modo vellent habere, nulla in illos inquiſitione facta; quam pœnam antea ſtatuerat Hyettus, juxta Pauſaniam *Bœoticis*, Demoſthenem *in Ariſtocratem*, & deinceps firmavit Solon, teſte Plutarcho in *ejus Vita*, Lyſia *Orat.* In hoc flagitium, quando per idoneos teſtes coram judice compertum fuit, plures alias pœnas decrevit Solon; qui liberam mulierem rapuerat, centum, qui vero illam circumduxerat, viginti, vel (juxta nonnullos) ducentis drachmis mulctabatur, quia gravius crimen cenſebatur mulieris animum, quam corpus, violare; nec familiæ & marito tantum intuliſſe damnum putabatur, qui fœminam vi compreſſit, quantum qui ejus animum a marito alienavit; qui autem virgini liberæ vim intulerat, mille drachmas pendebat, eamque qui ſtupraverat, uxorem ducere cogebatur: unde quemdam, qui virginem compreſſerat, ejus patrem ſic alloquentem inducit Plautus in *Aulularia Act.* IV. *Scen.* X.

Si quid ego erga te imprudens peccavi, aut gnatam tuam,
Ut mihi ignoſcas, eamque uxorem des, ut leges jubent.

Quando virgo, aut ejus mater, a mœcho dona acceperat, eam ſibi adjungere uxorem non tenebatur, quandoquidem pro publico ſcorto traducebatur; hinc de filia jam vitiata ſic loquitur Soſtrata apud Terentium *Adelphis Act.* III. *Scen.* II.

Pejore res loco non potis eſt eſſe, quam in hoc, quo nunc ſita eſt;
Primum indotata eſt, tum præterea, quæ ſecunda ei dos erat,
Periit, pro virgine dari nuptum non poteſt: hoc relliquum eſt,
Si inficias ibit, teſtis mecum eſt annulus, quem amiſerat:
Poſtremo, quando ego conſcia mi ſum, a me culpam eſſe banc procul, nec
Pretium, neque rem ullam interceſſe illa aut me indignam; experiar
Geta.

Quod ſi quis adulterii ſuſpectus in cuſtodia habebatur, licebat ſupplicem libellum Theſmothetis offerre, ut coram judicibus ſe purgaret; ubi, ſi in-

innocens fuiſſe appareret, dimittebatur. Quod ſi damnatus eſſet, qui ad judices provocabat, pro arbitrio in eum animadvertebant, excepta tamen capitis pœna. Vid. Demoſthenes *in Neæram*. Fuit & aliud pœnæ genus in adulteros decretæ, quæ dicebatur, parte poſita pro toto, *παρατιλμὸς* vel *ῥαφανίδωσις*, quando nimirum membri virilis pilis avulſis, cineribus ardentibus pars iſta adſpergebatur, & rapum, vel mullus, aut quidvis ſimile in anum adulterorum intrudebatur, unde in poſterum εὐρύπρωκτοι dicebantur. Hujus moris meminit Juvenalis *Sat.* x. *verſ.* 317.

—— *quoſdam mœchos & mugilis intrat.*

Soli autem pauperes eum in morem habebantur, dum ditioribus pecunia pœnam redimere licebat, juxta Ariſtophanis Scholiaſtem in *Nubibus*. Unde in Ariſtophanis *Pluto Act.* I. *Scen.* II. Chremylus Paupertati id objicit:

> Ο δ' ἀλὺς γε μοιχὸς διὰ σέπυ παρατίλλεται.
> *Hic autem deprebenſus adulter propter te vulſuram patitur.*

Nam *οἱ πλούσιοι χρήματα παρέχοντες ἀπελύοντο*, *divites opibus datis liberabantur* inquit Scholiaſtes *in hunc locum*.

Tanta ſeveritate, quanta in viros, in mulieres animadvertebatur; qui enim, juxta Plutarchum, ſororem aut filiam ſuam innuptam in flagitio deprehenderat, per Solonis leges eam in ſervitutem vendere permittebatur; adulteris, quando detectis, pretioſas veſtes geſtare non amplius licebat; quando autem nitide ornatæ in publicum prodire ſuſtinebant, penes quemvis obvium erat veſtimenta dilacerare, imo ipſas verberibus excipere, dummodo a cæde abſtinerent, & ne illas membrorum impotes redderent, caverent; pari modo illas habere licebat, quando in templis deprehenſas, quæ a tam turpium & abominandarum mulierum præſentia pollui credebantur. Tandem viris, licet invitis, earum conſortio pœna ignominiæ ſancita omnino interdicebatur, ſecundum Demoſthenem *Orat. in Neæram*: qui vero mulieres proſtituebant, morti addicebantur. Vide *Leges Atticas lib.* I. *cap.* XXVI.

Audivimus, quid Græci de adulterio ſtatuerint, de pellicatu autem melius ſenſiſſe patet, cum ubique permitteretur, idque abſque offendiculo, pellices, quotquot liberet, aſſumere; hæ appellatæ παλλακίδες, plerumque mulieres bello captæ, aut argento emptæ, ſemperque inferiores legitimis uxoribus, quæ dote, ampliſſima cognatione, aut quadam alia re præcellebant; iſtarum frequens mentio fit apud Homerum; Achilli erat ſua Briſeis, eaque abſente Diomede, Patroclo Iphis, Menelao, Agamemnoni, & (ne plures recenſeam) ſapientiſſimis, graviſſimis, ac antiquiſſimis illorum omnium, quales Phœnix & Neſtor, erant ſuæ uxores. Nec mirum, Ethnicos in haſce libidines ruiſſe, cum Judæi, iique inter eos maxima pietate inſignes, ut Abrahamus & David, in eadem licentia vixerint. Imo Græcæ uxores licentiam maritorum ſuorum ſemper ægre tulerunt, quippe ex illa privilegiis ſuis aliquid detrahebatur; unde Laertes apud Home-

Digitized by Google

rum *Odyſſ. α'. verſ.* 433. licet Eurycleam ipſius mancipium vehementer obſervaret, tamen ex metu animi iniqui uxoris ſecum in lectum nunquam admiſit:

Ισα δέ μιν κεδνῇ ἀλόχῳ τίεν ἐν μεγάροισιν,
Εὐνῇ δ᾽ οὔποτ᾽ ἔμικτο, χόλον δ᾽ ἀλέεινε γυναικός.

Perinde autem ipſam ac pudicam uxorem honorabat in ædibus,
Lecto vero nunquam commixtus eſt, iram namque fugiebat uxoris.

Phœnix a matre impellitur ad vitiandam patris pellicem, ut a rivali tam importuna eam liberaret; quemadmodum ab ipſo narratur apud Homerum *Iliad. ί. verſ.* 447.

—— *λίπον Ἑλλάδα καλλιγύναικα,*
Φεύγων νείκεα πατρὸς Ἀμύντορος Ὀρμενίδαο,
Ὅς μοι παλλακίδος πέρι χώσατο καλλικόμοιο,
Τὴν αὐτὸς φιλέεσκεν, ἀτιμάζεσκε ἄκοιτιν,
Μητέρ᾽ ἐμήν· ἡ δ᾽ αἰὲν λισσέσκετο γούνων
Παλλακίδι προμιγῆναι, ἵν᾽ ἐχθήρειε γέροντα.
Τῇ πιθόμην, καὶ ἔρεξα. ——

—— *liqui Græciam pulchris mulieribus abundantem,*
Fugiens jurgia patris Amyntoris Ormenidæ,
Qui mihi de pellice iraſcebatur pulchras comas habente,
Quam ipſe diligebat, & ignominia afficiebat uxorem,
Matrem meam: hæc autem ſemper me ſupplex orabat prehenſis *genibus,*
Ut pellici miſcerer, ut odio haberem ſenem:
Huic parui, & feci. ——

Pluribus exemplis id confirmari poſſet, verum illud Clytæmneſtræ ſubjicere ſufficiet, quæ, occiſo marito ſuo Agamemnone, Caſſandram ipſius pellicem ultioni mactavit; hinc Seneca eam inducit proferentem hæc verba in *Agamemnone Act.* v. *verſ.* 135.

At iſta pœnas capite perſolvat ſuo
Captiva conjux, regii pellex tori;
Trahite, ut ſequatur conjugem ereptum mihi.

Meretrices pellicibus non minus vulgares erant, cum in pleriſque Græciæ Rebuſpublicis aliiſve tolerarentur; nec cum illis rem habere contrarium optimis moribus credebatur; unde Latinus Comicus, de Athenis loquens, ait:

Non eſſe flagitium ſcortari hominem adoleſcentulum

Pru-

Digitized by Google

Prudentiſſimi Ethnicorum Sapientum idem ſentiebant; a Solone enim permiſſum proſtibulis, ut palam adirent eos, qui mercede illas conducebant, & ab eo incitati Athenienſes adoleſcentes ad libidinem cum illis exſaturandam, ne quidquam in uxores filiaſque ſuorum civium molirentur; hujuſce Legiſlatoris mentem eleganter expreſſit Philemon in ſequenti fragmento *Delphis* apud Athenæum *Deipnoſoph. lib.* XIII.

Εὖ δ' εἰς ἅπαντας εὗρες ἀνθρώπους, Σόλων·
Σὲ γὰρ λέγουσι τοῦτ' ἰδεῖν πρῶτον βροτῶν,
Δημοτικὸν, ὦ Ζεῦ, πρᾶγμα καὶ σωτήριον,
(Καί μοι λέγειν τοῦτ' ἔστιν ἁρμοστὸν, Σόλων)
Μεστὴν ὁρῶντα τὴν πόλιν νεωτέρων,
Τούτους τ' ἔχοντας τὴν ἀναγκαίαν φύσιν,
Ἁμαρτάνοντάς τ' εἰς ὃ μὴ προσῆκον ἦι,
Στῆσαι πριάμενον γυναῖκας κατὰ τόπους
Κοινὰς ἅπασι καὶ κατεσκευασμένας·
Ἑστᾶσι γυμναὶ, μὴ 'ξαπατηθῇς, πάνθ' ὅρα.
Οὐκ εὖ σεαυτοῦ τυγχάνεις ἔχων; ἔχεις
Πῶς ἡ θύρα σοι ἔσται ἂν ἀνεῳγμένη.
Εἷς ὀβολὸς, εἰσπήδησον· οὐκ ἔστ' οὐδεὶς
Ἀκκισμὸς, οὐδὲ λῆρος, οὐδ' ὑφαρπαγή·
Ἀλλ' εὐθὺς ὡς βούλει σὺ, καὶ συχνὸν τρόπον.
Ἐξῆλθες; οἰμώζειν λέγ', ἀλλοτρία 'στί σοι.

In omnes beneficus, o Solon, fuiſti:
Hoc enim primum te vidiſſe ajunt,
Quod, o ſumme Jupiter, populare valde, & ſalutare fuit,
Et (quod mihi fas ſit dicere) magnopere tum expediebat,
Cum frequentem juvenibus civitatem eſſe tum animadverteres,
Qui neceſſariis legibus naturæ obſequerentur,
Et multa, ubi parum conveniebat, delinquerent,
Emptitias mulieres ſtatuiſſe quibuſdam in locis
Omnibus communes & apparatas:
Stant nudæ, ne te fallant, diſpice omnia:
Nonne tu mentis compos es? ſi voles, habes:
Accede: tibi quidem fores patent:
Obolum numera, proſili & abi: nulla
Earum ficta eſt ſimulataque recuſatio, nullæ nugæ, non illæ ſe ſubtrahunt:
Si placet, ſtatim amplectere, & quo voles modo:
Exiſti? mandato laqueum, alienæ quid ad uxores?

In eadem erat ſententia Cato Cenſor Romanus, quemadmodum ex hiſtoria omnibus nota manifeſtum fit, nempe, cum ei ſe obtuliſſet juvenis quidam Eques Romanus exiens ex publico lupanari, juſſit eum illic libidini ſe dedere, ut legimus in Horatio *Serm. lib.* 1. *ſat.* 11. *verſ.* 31.

Quidam notus homo cum exiret fornice, Macte
Virtute eſto, inquit ſententia dia Catonis;
Nam ſimul ac venas inflavit tetra libido,
Huc juvenes æquum eſt deſcendere. ——

Cæteris exemplis recenſendis ſuperſedebo, cum teſtimonio Ciceronis *Orat. pro M. Cælio* ſatis ſuperque confirmentur quæ diximus; ſic enim ille: *Verum ſi quis eſt, qui etiam meretricis amoribus interdictum juventuti putet: eſt ille quidem valde ſeverus: negare non poſſum: ſed abhorret non modo ab hujus ſæculi licentia, verum etiam a majorum conſuetudine, atque conceſſis; quando enim hoc non factum eſt? quando reprehenſum? quando non permiſſum? quando denique fuit, ut, quod licet, non liceret?* Nec mirandum, Ethnicos illam licentiam ſibi permiſiſſe, cum Judæi fas eſſe putaverint; ipſis quidem interdictum fuit mœchari, imò ſtuprum vetitum variis pœnis propoſitis; ſed hæc (ut obſervatur a Grotio *in Matth. cap.* V. *verſ.* 3. 4.) reſpicere ſolas uxores ſuæ gentis credebantur, nec ipſorum legibus ad exteras extendebantur; ſicque proſtibula apud ipſos palam permittebantur, ac mulieres illic commorantes in tutela & præſidio magiſtratuum latebant, prout liquet ex duabus meretricibus, quæ de puerulo contenderunt, earumque cauſa a Rege Salomone in publico foro cognita fuit 1. *Reg. cap.* III. *verſ.* 16. verum Judæis mulieribus toto corpore ſe proſtituere non licebat, ideoque peregrinis ſeu extraneis fœminis nonnunquam intelliguntur meretrices, ut quando Salomo ſuum filium hortatur *ad amplectendum ſapientiam atque prudentiam, ut cuſtodiant eum a muliere extranea, & a peregrina, quæ verbis ſuis blanditur Proverb. cap.* VII. *verſ.* 4. 5. & ad illum muniendum adverſus meretricum blandimenta ſic alloquitur *Proverb. cap.* V. *verſ.* 3. 4. *Favum ſtillant labia aliena, & guttur ejus blandius eſt quam oleum; poſtrema vero ejus amara ſunt velut abſinthium, & acuta ceu gladius biceps.* Hac in re, ut & in pluribus aliis, conveniebant Athenienſes cum Judæis; nam, licet multifariam animadverteretur in eos, qui mulieres jure civium Atticarum gaudentes vitiarant, attamen extraneis fas erat ganea publica habere, & hac de cauſa apud ipſos æque ac Judæos meretrices appellabantur ξέναι ſive *peregrinæ* mulieres. Verum hæc vaga libido non tam probata, & prorſus inculpata fuiſſe, quam metu gravioris mali tolerata, videtur. Nam qui temperabant ab hujuſmodi voluptatibus, laudem, cæteri veniam habebant; hinc Simo Terentianus, cum narraſſet Pamphilum ſuum a meretrice quadam abſtinuiſſe, addit in *Andria Act.* I. *Scen.* I. *verſ.* 69.

Cum id mihi placebat, tum uno ore omnes omnia
Bona dicere, & laudare fortunas meas,
Qui gnatum haberem tali ingenio præditum.
Quid verbis opus eſt? hac fama impulſus Chremes
Ultro ad me venit, unicam gnatam ſuam
Cum dote ſumma filio uxorem ut daret.

Priſcis

Priſcis ſæculis non æque ac poſterioribus verecundiam exuerant meretrices; nunquam enim retecto vultu foras prodibant, ſed, pro more cæterarum fœminarum, velo ſeu oſcillo faciem obtegebant: nec, juxta nonnullos, intra civitates ſe proſtituere fas erat, ut ex Chryſippo notat Grotius *in Matth. cap.* V. *verſ.* 27. quæ conſuetudo orta videtur ex populis orientalibus; *Thamar* enim *Geneſ. cap.* XXXVIII. *verſ.* 15. quando ad inſtar meretricis videri vellet, *obtexit ſe peplo, & conſedit in propatulo ab bivium qua itur ad Timnath*: ſed forſitan ibi ſedens in animo tantum habebat obviam fieri Judæ ſeu filio ſuo, quem ad ſuos amplexus ſollicitare cuperet: verumtamen recentioribus ſæculis, quando intra urbes manere meretricibus omnino conceſſum, ad vias regis ceu locos frequentiſſimos ſtare ſolebant; Salomone regnante, frequentabant civitates: loquens enim de meretrice *Proverb. cap.* VII. *verſ.* 11. inquit; *Et ecce occurrebat ei mulier ornatu meretricio, cauta corde; hæc ſtrepera erat & inconſtans; cujus pedes domi conſiſtere neſciunt; nunc foris erat, nunc in plateis, ad omnem angulum inſidias ſtruens*. Imo paucis ſæculis interjectis, quando urbes incolere æque ac tempore Salomonis ipſis licitum fuerit, frequentes veniebant in loca extra illas celeberrima, cujuſmodi viæ publicæ, præſertim compita, ibique tentoria figebant, in quibus commorabantur ad mœchos excipiendos; hinc (cæteris exemplis prætermiſſis) iſta Ezechielis verba *cap.* XVI. *verſ.* 25. *In omni compito ædificaſti tibi excelſum tuum, & abominandam reddidiſti pulchritudinem tuam, divaricaſti pedes tuos omni prætereunti, & multiplicaſti ſcortationes tuas*. Rurſus *ibid. verſ.* 31. *Fabricaſti fornicem tuum in capite omnis viæ, & excelſum tuum feciſti in omni platea.* Quinetiam meretricibus Athenienſibus ſolenne fuit, ut quotidianos haberent concurſus apud Ceramicum, Scirum, & Forum vetus in quo Veneris *πανδήμυ* ædes erat a Solone conceſſa, in qua publice proſtarent. Denique, ne diutius rei notiſſimæ immorer, copiam ſui faciebant in foro quodam juxta portum in ea Piræei parte, quam *ςοὰν μακρὰν, porticum longam*, vocabant; nam illius partes recenſet Pollux, *δεῖγμα ἐμπόριον. ἐμπορίυ δὲ μέρη, καπηλεῖα ᾗ πορνεῖα*. Et in cæteris portubus, quo nautarum advenarum numerus ingens confluebant, meretrices proſtabant.

Nonnullis in locis meretrices ab honeſtis mulieribus veſtitu diſtinguebantur; unde Solomonis verba *Proverb. cap.* VII. *verſ.* 10. *Et occurrit mulier in habitu meretricis & acuti ingenii*. Qualis fuerit illa veſtis, incertum eſt: ſi autem hac in re, ut innumeris aliis in rebus, mores a Judæis hauſerint, colligere licet veſtes floribus interſtinctas geſtaſſe earum meretrices: quia enim illius gentis Legiſlator conſentaneum duxit, ut honeſtæ mulieres a pellicibus quadam certa & viſibili nota diſcriminarentur, idcirco ſancivit ut illæ gravi & modeſta, hæ vero floribus conſperſa veſte in publicum prodirent. Clemens Alexandrinus *Pædag. lib.* III. *cap.* II. *Ὡς τὸν δραπέτην τὰ ςίγματα, ὅτω τὴν μοιχαλίδα δείκνυσι τὰ ἀνθίσματα. Veluti ſervum fugitivum ſtigmata, ſic meretricem floridæ veſtes arguunt*. Quam legem ſuis etiam Locrenſibus poſuit Zaleucus, ut auctor eſt Diodorus Siculus: eademque apud Syracuſanos obtinuit, teſte Phylacho apud Athenæum *Deipnoſph. lib.* XII. Quanvis enim tolerabantur a Legiſlatoribus meretri-

Digitized by Google

retrices, ipſæ tamen plerumque infames, nec niſi e captivorum ſervorumque genere oriundæ. Unde decretum fuiſſe Athenis legimus, ut illicitum eſſet a ludis ſolennibus pellici nomen imponere ; dehoneſtari enim putabant nomina rebus vilibus applicata, ut prius obſervatum fuit, ubi *de ſervis* egimus : hinc Athenæus mirari ſe profitetur , quo pacto evenerit ut *Nemea* meretrici a *Nemeis* ludis nomen imponeretur: Κεκώλυται γὰρ τὰ τοιαῦτα τίθεσθαι ὀνόματα ἐ μόνον ταῖς ἑταιρέσαις , ἀλλὰ καὶ ταῖς ἄλλαις δέλαις, ὥς φησι Πολέμων ἐν τοῖς περὶ Ἀκροπόλεως. *Probibitum enim fuit hujusmodi nomina non modo meretricibus, ſed etiam aliis ſervis imponere, ut tradit Polemo de Arce Atbenienſi.*

Corinthus celebre fuit meretricum ſeminarium ; quandoquidem in illa civitate templum Veneri dicatum eſt , in quo, ut Deæ gratiam inirent, formoſas puellas conſecrare ſolebant, quæ in poſterum hoc in templo alebantur, & pro mercede ſua corpora proſtituebant; millenas ſimul ibi fuiſſe tradit Strabo *lib.* VIII. Hinc κορινθιάζειν eſt fornicari , Heſychius exponit μαςροπεύειν , ἑταιρεύειν . Similem ſenſum habent λεσβιᾶν & λεσβιάζειν, quod Lesbii & Phœnices Veneri intemperanter dediti fuerint; λεσβιάσαι autem peculiariter dici ſolet de impuris oſculis, ut ex eodem diſcimus, λεσβιάζειν πρὸς ἄνδρα ςοματεύειν, λεσβιάδας γὰρ τὰς λαικαςρίας ἔλεγον. Verum ad Corinthias redeo : fuerunt autem meretricum nobilius genus, quia eos ſolos , qui amplam pecuniam ſummam eis largiri poterant , in ulnas excipiebant, prout nos docet Ariſtophanes *Pluto Act.* I. *Scen.* II.

> Καὶ τάς γ' ἑταίρας φασὶ τὰς Κορινθίας,
> Οταν μὲν αὐτάς τις πένης ὢν τύχῃ,
> Οὐδὲ προσέχειν τὸν νοῦν· ἐὰν δὲ πλέσιος,
> Τὸν πρωκτὸν αὐτὰς εὐθὺς ὡς τῦτον τρέπειν.
> *Etiam meretriculas ajunt Corintbias,*
> *Si quando eas quidam pauper offenderit,*
> *Nullam rationem ejus babere; ſi vero dives,*
> *Ipſas ſtatim ei facere copiam ſui.*

Unde natum eſt proverbium:

> Οὐ παντὸς ἀνδρὸς ἐς Κόρινθον ἔσθ' ὁ πλοῦς.

Quod Horatius ſic reddidit :

> *Non cuivis bominum contingit adire Corintbum.*

Nonnulli id tribuunt celebri illi ſcorto Lai Corinthiæ, alii vero alias hujus proverbii reddunt cauſas. Tanto autem lucro eis fuit ars illa meretricia, ut quæ corporis & animi dotibus ditatæ erant, amplas divitias paraverint: cujus rei inſigne exemplum exſtat Phryne , quæ Thebanis obtulit illorum civitatis mœnia, quæ diruerat Alexander, ſe ſuis ſumptibus inſtaurare velle, dummodo iis inſculpere hanc inſcriptionem non dedignarentur:

> ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΝΕΣΚΑΨΕΝ ΑΝΕΣΤΗΣΕ ΔΕ ΦΡΥΝΗ Η ΕΤΑΙΡΑ.
> *ALEXANDER DIRUIT , INSTAURAVIT PHRYNE AMICA.*

Ut

Digitized by Google

Ut illarum conſortio magis oblectarentur viri animi dotibus & genere clari, horas otioſas in Matheſeos aliarumque ſcientiarum ſtudio inſumere, eaque de cauſa Philoſophorum gymnaſia & conſeſſus frequentare ſolebant, & μέγα ἐφρόνυν ἐφ᾽ ἑαυταῖς, παιδείας ἀντεχόμεναι, καὶ τοῖς μαθήμασι χρόνον ἐπιμερίζυσαι: διόπερ καὶ εὔθικτοι πρὸς τὰς ἀπαντήσεις ἦσαν, *magna ſpirabant; quod operam darent humanioribus litteris, & mathematicis diſciplinis temporis non nihil impenderent, quarum ſcientia fierent in colloquiis virorum acutiores*. Athenæus *Deipnoſoph. lib.* XIII. fine *cap.* V. Aſpaſia Periclis dilecta amaſia, cum Socrate verſari ſolita, ad tantam eruditionem pervenit, ut ob Rhetorices peritiam miramque facundiam frequentes eam convenerint Athenienſes; imo ex illis, qui gravitati & rebus ſeriis maxime ſtudebant, eo uxores ad lectionem ducebant, ut ex ejus confabulatione proficerent; Pericles ipſe in Reipublicæ regimine ejus conſilio utebatur; eoque mortuo quidam Lyſicles ruſticus & væſanus tenebrio ex ejus familiari conſuetudine ita profecit, ut unus ex principibus viris Athenis fieret, juxta Plutarchum in *Pericle*: plura hujuſmodi exempla occurrunt apud Auctores, ut illud Archianaſſæ Colophoniæ Platonis amaſiæ; aliud Herpyllidis, quæ Ariſtotele uſque ad mortem familiariter uſa eſt, eique peperit filium nomine Nicomachum; denique (ut alia prætermittam) Leontii, quæ Epicuri hortos frequenter adibat, ubi Philoſophis, præſertim Epicuro, ſuum corpus proſtituebat, teſte Athenæo *Deipnoſoph. lib.* XIII.

CAP. XIII.

De mulierum arcta coercitione & occupatione.

Barbari populi, præſertim Perſæ, inquit Plutarchus in *Themiſtocle*, erga ſuas mulieres, tum uxores, tum ſervas & pellices, vulgo zelotypos, auſteros, & moroſos ſe præſtabant: tam arcte enim cuſtodiebantur, ut nemini extra ſuam familiam eas videre liceret: quando domi erant, recludebantur; quando vero peregre ibant, in rhedis aut curribus undique clauſis vehebantur: ſic, inquit Auctor noſter, vectus eſt Themiſtocles, dum in Perſiam fugiebat, ut nemini innoteſceret; qui autem vecturam ducebant, juvenem matronam Græcam ex Ionia ac nobilem virum in aula agentem ſe convehere omnibus obviis & in itinere interpellatis dicebant.

Ex iis, quæ diſſerit Plutarchus, colligere licet tum ipſum, tum cæteros Græcos improbaſſe illam ſeveritatem, quæ apud barbaras gentes in mulieres exercebatur; licet autem Perſis remiſſiores fuerint, tamen mulieres ſub ſeveram diſciplinam miſerunt; ipſi vero Romani tanto mitius Græcis, quanto Græci barbaris, mulieres habebant; quandoquidem Romanæ uxores publicis conviviis intereſſe, & cum convivis converſari permittebantur; imo optima ædium cubicula iis largiebantur viri, dum Græcæ raro vel nunquam in alienum conſortium prodibant, ſed in penetralibus domus deliteſcebant, juxta Cornelium Nepotem *Præfat. in vitas excell. Imperatorum*.

Ea-

Eapropter apud Græcos domus in duas partes dividebantur, in quibus viri & mulieres diſtincta domicilia tenebant: pars viris addicta ad domus januam ſita erat, dicebaturque *ἀνδρὼν* vel *ἀνδρωνῖτις*: pars vero, quam mulieres incolebant, vocabatur *γυναικὼν*, *γυναικωνίτης* vel *γυναικωνῖτις*, extrema autem in domo, & pone *τὴν αὐλὴν*, cui præpoſita erant *πρόδομος* & *προαύλιον*, fuit: ſeorſim & a filiabus, quæ in remotiſſima ædium parte habitabant, ſegregati collocantur Priami filii apud Homerum *Iliad. ζ. verſ.* 242.

> Ἀλλ' ὅτε δὴ Πριάμοιο δόμον περικαλλέ' ἵκανε,
> Ξεστῇσ' αἰθούσῃσι τετυγμένον, αὐτὰρ ἐν αὐτῷ
> Πεντήκοντ' ἔνεσαν θάλαμοι ξεστοῖο λίθοιο,
> Πλησίοι ἀλλήλων δεδμημένοι· ἔνθα δὲ παῖδες
> Κοιμῶντο Πριάμοιο παρὰ μνηστῇς ἀλόχοισι·
> Κουράων δ' ἑτέρωθεν ἐναντίοι ἔνδοθεν αὐλῆς
> Δώδεκ' ἔσαν τέγεοι θάλαμοι ξεστοῖο λίθοιο,
> Πλησίοι ἀλλήλων δεδμημένοι. ——
> *Sed quando jam Priami domum perpulchram pervenerat,*
> *Fabrefactis porticibus exſtructam, in ea autem*
> *Quinquaginta inerant thalami polito lapide,*
> *Prope ſe invicem ædificati: ubi ſcilicet filii*
> *Cubabant Priami apud legitimas uxores:*
> *Filiarum autem e regione oppoſiti intra atrium*
> *Duodecim erant ſub tecto thalami polito lapide,*
> *Prope ſe invicem ædificati.* ——

Quo in loco obſervatu dignum eſt, mulierum cubicula dici *τεγέυς θαλάμυς*, quia in ſupremis ædibus fuerunt; mulieres enim vulgo habitabant ſumma cubicula, (prout Euſtathius *in hunc locum pag.* 409. *Edit. Baſil.* notat) ut ab omni ſodalitio ſecluderentur; unde in altiſſima parte domus fuiſſe dicitur Helenæ cubiculum *Iliad. γ. vers* 423.

> Ἡ δ' εἰς ὑψόροφον θάλαμον κίε δῖα γυναικῶν.
> *Ipſa autem in altum thalamum adſcendit nobiliſſima mulierum.*

Penelope diverſata eſt in ſimili cubiculo, quo ope *κλίμακος* adſcendebat, prout teſtatur idem Poeta *Odyſſ. α. verſ.* 330.

> Κλίμακα δ' ὑψηλὴν κατεβήσατο οἷο δόμοιο.
> *Cochleam vero altam deſcendit ſuæ domus.*

Κλίμαξ quidem *gradus* ſignificat, ſed hoc in loco nil obſtat quin pro ſcala ſumatur, quæ illis temporibus, quando Architectura hominibus parum innotuerat, in uſu fuit; quocirca ſcalam ei porrigere cuſtodem jubet Antigone apud Euripidem *Phœniſſis verſ.* 103.

> Ὄρεγε νῦν, ὄρεγε γεραιὰν
> Νέᾳ χεῖρ' ἀπὸ κλιμάκων,
> Ποδὸς ἴχνος ἐπαντέλλων.

Por-

Porrige nunc, porrige ſenilem
Juveni manum de gradibus,
Sublevans veſtigium pedis.

Hæc cubicula ſæpius, præſertim Lacedæmone, dicebantur ῷα, ὠϊὰ, vel ὑπερῷα: quia autem iſta vocabula tantum accentibus (quorum uſus veteribus Græcis ignotus fuiſſe videtur) ab ῳὰ, *ova* diſtinguuntur, ex homonymia vocum, (prout opinantur nonnulli) fabularum inventores commenti ſunt Caſtorem, Pollucem, Helenam, & Clytæmneſtram ex ovis naſci, quia in illis ſummis cubiculis nati ſunt.

Mulieres intra domicilia arcte claudebantur, præſertim virgines & viduæ, apud Harpocrationem: illæ autem majore cum ſeveritate cuſtodiebantur, quia inexpertiores: earum habitaculum dicebatur παρθενὼν, ſerriſque & peſſulis firmabatur; unde Agamemnon Clytæmneſtram domum ire jubens, ut virgines, quæ domi ſolæ minime relinquendæ erant, inſpiceret, reſponſum accepit, apud Euripidem *Iphigenia in Aulide vers.* 738.

Οχυροῖσι παρθενῶσι φρυρῦνται καλῶς.
Bene cuſtodiuntur firmis gynæceis.

Quandoque ita arcte recludebantur, ut ex una parte domus in alteram migrare, niſi venia impetrata, iis minime liceret: quocirca etſi Antigone a matre copiam conſecuta fuiſſet ad ſupremam domum adſcendendi, unde Argivum exercitum, qui Thebas obſidebat, deſpiceret; tamen ejus cuſtos viam prius explorat, ne ab ullo conſpiceretur, quia ejus pudicitia & fides vituperari poſſent: verba, quibus ſenex ad illam juvenem Principiſſam utitur, ſic ſonant apud Euripidem *Phœniſſis vers.* 88.

Ω κλεινὸν οἴκοις, Αντιγόνη, θάλος πατρὶ,
Επεί σε μήτηρ παρθενῶνας ἐκλιπεῖν
Μεθῆκε, μελάθρων δ᾽ ἐς δίηρες ἔχσατον
Στράτευμ᾽ ἰδεῖν Αργεῖον, ἱκεσίαισι σαῖς,
Επίσχες, ὡς ἂν πρεὐξερευνήσω ςίβον,
Μή τις πολιτῶν ἐν τρίβῳ φαντάζεται,
Κἀμοὶ μὲν ἔλθοι φαῦλος ὡς δύλῳ ψόγος,
Σοὶ δ᾽ ὡς ἀνάσσῃ. ——
O Antigone, egregium germen patris in domo,
Poſtquam te mater gynæceum relinquere
Permiſit, & in extremam contignationem domus adſcendiſti,
Ut videas exercitum Argivorum, propter preces tuas,
Expecta, donec inveſtigavero viam,
Ne quis civium in via appareat,
Et mihi ut ſervo veniat mala reprehenſio,
Tibique tanquam reginæ. ——

Recenter nuptæ mulieres tam ſtricte ac ipſæ virgines cuſtodiebantur: Hermionen ſevere reprehendit vetula quædam ejus cuſtos, quia extra fo-

res prodierat ; hac enim licentia utendo ejus pudicitia in magnum diſcrimen adducebatur, teſte Euripide in *Andromache verſ.* 876.

Ἀλλ' εἴσιθ' εἴσω, μηδὲ φαντάζῃ δόμων
Πάροιθε τῶνδε, μή τιν' αἰσχύνην λάβῃς,
Πρόσθεν μελάθρων τῶν δ' ὁρωμένη, τέκνον.
Sed vade intro, neque appareas ædes
Ante has, ne quod dedecus accipias,
Conſpecta ante hanc aulam, o filia.

Menander ab Stobæo *Serm.* CXCIII. citatus non vult, ut mulier nupta extra fores τῆς αὐλῆς prodeat, & quamdam, eo quod hos limites tranſgreſſa fuerat, increpat:

Τοὺς τῶν γαμετῶν ὅρους ὑπερβαίνεις, γύναι,
Διὰ τὴν αὐλάν· πέρας γὰρ αὔλιος θύρα
Ελευθέρᾳ γυναικὶ νενόμισ' οἰκίας·
Excedis, o mulier, limites nuptarum
Per atrium: nam veſtibuli fores ultra
Domum eſſe ab ingenua muliere exiſtimantur.

Sed quando puerperæ erant, non tam arcte recludebantur, unde *μήτηρ, mater*, juxta nonnullos, fit, *ἀπὸ τῦ μὴ τηρεῖσθαι, quia non amplius ſervabatur*, ſecundum *Etymologici* Auctorem: tamen libertas, qua tum gaudebant, virorum bonæ indoli omnino debebatur, qui enim zelotypia laborabant, in carceribus uxores in perpetuum detinebant; quocirca de ſeveritate, quæ in mulieres Athenienſes uſurpabatur, conqueritur quædam mulier apud Ariſtophanem *Theſmophor. pag.* 774. *Edit. Amſtelod.*

—— ταῖς γυναικωνίτισι
Σφραγῖδας ἐπιβάλλουσιν ἤδη, καὶ μοχλοὺς,
Τηροῦντες ἡμᾶς, καὶ προσέτι μολοττικοὺς
Τρέφουσι, μορμολύκεια τοῖς μοιχοῖς, κύνας.
—— muliebribus cubiculis
Sigilla apponunt jam, & peſſulos,
Obſervantes nos, & inſuper moloſſos
Alunt, terriculamenta adulteris, canes.

Quidquid autem uxoribus indulſerint viri, tamen eas non decebat foras diſcurſitare; unde orta tot proverbia, in quibus ad mulierum officium alluditur, ipſæque domi manere monentur; cujuſmodi illud, quod ex Euripide adducit Euſtathius *Iliad.* ε. *pag.* 429. *Edit. Baſil.*

Ενδον γυναικῶν καὶ παρ' οἰκέταις λόγος
Domi & inter domeſticos mulierum ſermo.

Eodem redit Phidiæ emblema apud Plutarchum *de Præcept. Connub.* Venerem teſtudini, quæ ſuum domicilium in dorſo circumfert, inſiſtentem exhibens.

Quum

Digitized by Google

Quum foras ibant, aut in publicum prodibant, faciem velabant: ſic ſolebat Penelope, quando in conſortium juvenum procorum, qui eam ambibant, de cubiculo deſcendebat *Odyſſ. σ. verſ.* 208.

Η δ', ὅτε δὴ μνηςῆρας ἀφίκετο δῖα γυναικῶν,
Στῆ ῥα παρὰ ςαθμὸν τέγεος πύκα ποιητοῖο,
Αντα παρειάων σχομένη λιπαρὰ κρήδεμνα.

Hæc autem, quando jam ad procos venit pulcherrima mulierum,
Stetit in limine domus ornate factæ,
Ante genas habens mollia vela.

Velum autem ita tenue fuiſſe, ut per illud perſpicere licuerit, patet ex verbis Iphigeniæ apud Euripidem *Iphigenia Taurica verſ.* 372.

Εγὼ δὲ λεπτῶν ὄμμα διὰ καλυμμάτων
Εχυσ' ἀδελφὸν τῦτον εἰλόμην χεροῖν,
Ος νῦν ὄλωλεν. ——
Ego vero tenuia per velamina oculos
Conjiciens, fratrem hunc cepi manibus,
Qui nunc periit.

Solon Athenienſis, ut adimeret fœminis omnem peccandi opportunitatem, lege cavit ne qua uxor, vel matrona (virgines arctius cuſtodiebantur; etſi nulla eſſet lex) foras proficiſcens, plures quam tres ſtolas, neque plus cibi aut potus quam obolo emi poſſet, neque calathum cubitali majorem ſecum efferret: neque iter noctu faceret, niſi curru veheretur prælucente lucerna. Vid. Plutarchus in *Solone*. Poſtea Philippides ſanxit, ne qua mulier inornatius in publicum prodiret ſub pœna mille drachmarum: quæ lex ut religioſe obſervaretur, curabant magiſtratus quidam *γυναικονόμοι* & *γυναικοκόσμοι* dicti: mulctæ, quæ delinquentibus irrogabantur, apud platanum in Ceramico legendæ omnibus exponebantur. Vid. Euſtathius *Iliad.* x. Pollux *lib.* VIII. *cap.* IX. Heſychius *Voc.* Πλάτανος, Athenæus *Deipnoſoph. lib.* VI. *cap.* XI. Iis & vulgo aderant comites: ſic Penelope binæ ancillæ præſto erant *Odyſſ. σ. verſ.* 106.

Ως φαμένη κατέβαιν' ὑπερώϊα σιγαλόεντα,
Οὐκ οἴη, ἅμα τῇ γε καὶ ἀμφίπολοι δύ' ἕποντο.
Sic loquuta deſcendit cœnacula ſplendida,
Non ſola, ſimul hanc & famulæ duæ ſequebantur.

Mulieres autem ætate & gravitate provectæ fuiſſe videntur; Homerus enim ſtatim *ibid.* ſubjicit:

Αμφίπολος δ' ἄρα οἱ κεδνὴ ἑκάτερθε παρέςη
Famula igitur ei prudens utrinque adſtitit.

Nec foris tantum, ſed & domi ſuis dominabus comites adjunctæ erant hæ mulieres, earumque educationi in tenera ætate proſpiciebant; unde dictæ ſunt τροφοί. Nec ſolis mulieribus mandata fuit hæc provincia; etenim in Euripidis *Tragœdia mox citata* Antigones cuſtos dicitur vir quidam ſenior. Similiter curæ Eunuchorum, qui omnia ancillarum officia obibant, commiſſæ ſunt mulieres: ii autem ab hominibus genere claris utplurimum alebantur; quamobrem amaſiam ſic alloquitur Phædria apud Terentium *Eunucho Act.* I. *Scen.* II.

—— *Eunuchum porro dixti velle te,*
Quia ſolæ utuntur his reginæ. ——

Eunuchorum uſum (juxta Ammianum Marcellinum *Hiſt. lib.* XIV.) prima introduxit Semiramis: iis utebantur barbaræ gentes multo libentius ipſis Græcis, qui teſte Philoſtrato *Vita Apollonii Thyanei lib.* I. *cap.* XXI. viros eum in morem mutilare pro immani crudelitate habebant: illud expreſſe vetuit Phocylides Ποιήμ· νυθετ. *verſ.* 175.

Μηδ᾽ αὖ παιδογόνον ποτὲ τέμνειν ἄρσενα κῶρον.
Nec item generationi aptum puerum marem unquam exſeca.

Ab antiquo pro ſimplicitate illorum temporum morum habebantur mulieres: aquam enim haurire, oveſque & vaccas & equos paſcere aſſueverant: nec pauperiores & ignobiliores ſolæ, ſed & ditiores & nobiliores mulieres hujuſmodi officiis vacabant; Rebecca, Bathuelis Abrahami fratris filia, hydria, quam ad fontem geſtavit, aquam hauſit *Geneſ. cap.* XXXIV. *verſ.* 15. & Rachel Labanis filia patris oves cuſtodivit *Gen. cap.* XXIX. *verſ.* 6. ſimiliter Zippora ejuſque ſex ſorores patris Jethro, qui Princeps, vel(quod illis ſæculis æque honoratum nomen cenſebatur) Sacerdos Madian fuit, greges paſcebant *Exod. cap.* II. *verſ.* 16. Idem traditur de Andromache Hectoris uxore apud Homerum *Iliad. θ. verſ.* 183. quo in loco equos ſuos ſic alloquitur iſte Heros:

Ξάνθε τε, κ᾽ σὺ Πόδαργε, κ᾽ Αἴθων, Λάμπε τε δῖε,
Νῦν μοι τὴν κομιδὴν ἀποτίνετον, ἣν μάλα πολλὴν
Ἀνδρομάχη, θυγάτηρ μεγαλήτορος Ἠετίωνος,
Ὑμῖν πὰρ προτέροισι μελίφρονα πυρὸν ἔθηκεν,
Οἶνόν τ᾽ ἐγκεράσασα πιεῖν ὅτε θυμὸς ἀνώγοι.
Xantheque & tu Podarge & Aethon, Lampeque generoſe,
Nunc mihi alimentorum præmia rependite, quæ permulta
Andromache, filia magnanimi Eetionis,
Vobis prioribus ſuave triticum appoſuit,
Vino etiam immixto ad bibendum quandocumque animus juberet.

Vide *Commentarium noſtrum in Lycophronis Caſſandram verſ.* 91.

Nendo, texendo, & in omnigeno opere Phrygionico tempus plerumque inſumebant mulieres; tot occurrunt hujuſmodi exempla, quot hoc in loco re-

recenſere moleſtum foret; his enim operibus vacare iis tam ſolenne fuit, ut in pleriſque ædibus, ubi plures habitabant mulieres, certa cubicula hos in uſus deſtinata fuerint, quæ vel mulierum domiciliis vicina, vel ab iis non diverſa fuerunt, quandoquidem Pollux, dum ædium cubicula recenſet, memorato *γυναικείῳ* illico ſubjungit, *ἱστῶν θάλαμον, θαλασιουργὸν οἶκον*, &c.

Pluribus aliis officiis vacabant mulieres: rei enim domeſticæ proſpicere ſolebant: ſed ne illa ſigillatim aggrediar, hoc unum in genere addam, mulieres diverſimode habitas fuiſſe pro virorum aut cuſtodum moribus, vel dote, vel loci aut temporis, in quibus agebant, conſuetudine.

Lacedæmone mores a vicinis omnino diverſos uſurpabant mulieres: virgines enim facie detecta, nuptæ vero mulieres velata in publicum prodibant, quia illæ (prout cuidam hujus conſuetudinis cauſam inquirenti reſpondit Charilus) viros quærebant, hæ vero hoc unum ſtudebant, ut ſuos ſervarent, teſte Plutarcho in *Apophthegmat. Laconicis*, Mulierum Spartanarum mores ſequentibus verbis ample deſcribit Plutarchus in *Lycurgo*: *Τῆς δὲ παιδείας (ἣν μέγιστον ἡγεῖτο τοῦ νομοθέτου ϗ κάλλιστον ἔργον εἶναι) πόῤῥωθεν ἀρχόμενος, εὐθὺς ἐπεσκόπει τὰ περὶ τοὺς γάμους ϗ τὰς γενέσεις· οὐ γὰρ (ὡς Ἀριστοτέλης φησὶν) ἐπιχειρήσας σωφρονίζειν τὰς γυναῖκας, ἐπαύσατο μὴ κρατῶν τῆς πολλῆς ἀνέσεως ϗ γυναικοκρατείας, διὰ τὰς πολλὰς στρατείας τῶν ἀνδρῶν, ἐν αἷς ἠναγκάζοντο κυρίας ἀπολιπεῖν ἐκείνας· ϗ διὰ τοῦτο μᾶλλον τοῦ προσήκοντος αὐτὰς ἐθεράπευον ϗ δεσποίνας προσηγόρευον. Ἀλλὰ ϗ τούτων τὴν ἐνδεχομένην ἐπιμέλειαν ἐποιήσατο· τὰ μέντοι σώματα τῶν παρθένων δρόμοις ϗ βολαῖς δίσκων ϗ ἀκοντίων διεπόνησεν, ὡς ἥ τε τῶν γενομένων ῥίζωσις ἰσχυρὰν ἐν ἰσχυροῖς σώμασιν ἀρχὴν λαβοῦσα βλαστάνοι βέλτιον, αὐταί τε μετὰ ῥώμης τοὺς τόκους ὑπομένουσαι καλῶς ἅμα ϗ ῥᾳδίως ἀγωνίζοιντο πρὸς τὰς ὠδῖνας. Ἀφελὼν δὲ θρύψιν ϗ σκιατροφίαν ϗ θηλύτητα πᾶσαν, οὐδὲν ἧττον εἴθισε τῶν κόρων τὰς κόρας γυμνάς τε πομπεύειν, ϗ πρὸς ἱεροῖς τισιν ὀρχεῖσθαι ϗ ᾄδειν τῶν νέων παρόντων ϗ θεωμένων. Ἐστι δ' ὅτε ϗ σκώμματα λέγουσαι πρὸς ἕκαστον εὐχρήστως, ἐπελαμβάνοντο τῶν ἁμαρτανομένων, καὶ πάλιν εἰς τοὺς ἀξίους αὐτῶν ἐγκώμια μετ' ᾠδῆς πεποιημένα διεξιοῦσαι, φιλοτιμίαν πολλὴν ϗ ζῆλον ἐνεποίουν τοῖς νεανίσκοις· ὁ γὰρ ἐγκωμιασθεὶς ἐπ' ἀνδραγαθίαις, ϗ κλεινὸς ἐν ταῖς παρθένοις γεγονὼς, ἀπῄει μεγαλυνόμενος ὑπὸ τῶν ἐπαίνων· αἱ δὲ μετὰ παιδιᾶς ϗ σκωμμάτων δήξεις οὐδὲν ἀμβλύτεραι τῶν μετὰ σπουδῆς νουθετημάτων οὖσαι· ἅτε δὴ πρὸς τὴν θέαν, ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις πολίταις, καὶ βασιλέων τῶν γερόντων συμπορευομένων. Ἡ δὲ γύμνωσις τῶν παρθένων οὐδὲν αἰσχρὸν εἶχεν, αἰδοῦς μὲν παρούσης, ἀκρασίας δὲ ἀπούσης· ἀλλ' ἐθισμὸν ἀφελῆ ϗ ζῆλον εὐεξίας ἐνειργάζετο, ϗ φρονήματος τὸ θῆλυ παρέγευεν οὐκ ἀγεννοῦς, ὡς μηδὲν ἧττον αὐτῷ ϗ ἀρετῆς ϗ φιλοτιμίας μετουσίαν οὖσαν· ὅθεν αὐταῖς ϗ λέγειν ἐπῄει ϗ φρονεῖν οἷα ϗ περὶ Γοργοῦς ἱστόρηται τῆς Λεωνίδου γυναικός· εἰπούσης γάρ τινος (ὡς ἔοικε) ξένης πρὸς αὐτὴν, ὡς μόναι τῶν ἀνδρῶν ἄρχετε ὑμεῖς αἱ Λάκαιναι· μόναι γὰρ (ἔφη) τίκτομεν ἄνδρας. Ἦν μὲν οὖν ϗ ταῦτα παρορμητικὰ πρὸς γάμον, λέγω δὲ τὰς πομπὰς τῶν παρθένων, ϗ τὰς ἀποδύσεις, καὶ τοὺς ἀγῶνας ἐν ὄψει τῶν νέων, ἀγομένων οὐ γεωμετρικαῖς, ἀλλ' ἐρωτικαῖς (ὡς φησὶν ὁ Πλάτων) ἀνάγκαις.* *Juventutis tyrocinii (quod maximum cenſebat & pulcherrimum eſſe legiſlatoris munus) altius exordium repetens, ſtatim curam*

egit

Digitized by Google

egit nuptiarum & liberorum procreandorum: neque enim (ut vult Ariſtoteles) quum animum adjeciſſet componendis mulieribus, non potuit refrænare earum licentiam & auctoritatem, ob frequentes virorum expeditiones, per quas cogebantur liberum arbitrium relinquere illis: quamobrem plus ſatis eas colebant, dominaſque appellabant. Sed & his, quatenus habebat res facultatem, proſpexit: corpora quidem virginum curſu, lucta, diſcorum & telorum jactu exercuit, ut & fœtus radix validum in valentibus corporibus exordium accipiens germinaret melius, atque illæ ſtrenue partus excipientes bene & facile adverſus puerperii dolores decertarent. Remotis autem deliciis, umbratili vita, mollitie omni fœminina, aſſuefecit juxta puellas atque adultos nudos in publico verſari, certiſque ſolennibus ſaltare & cantare aſſiſtentibus atque ſpectantibus juvenibus. Interim ſales in quemque feſtive jacientes, perſtringebant peccantes, contra laudes in merentes carminibus compoſitas recitantes, magno gloriæ & honeſtatis deſiderio juvenes incendebant: cujus enim celebrata virtus fuerat, & qui inter virgines habebatur clarus, abibat elatus illis laudibus: facetiarum vero aculei & dicteriorum nihilo erant ſeriis caſtigationibus obtuſiores: quod ad id ſpectaculum, ſimul cum cæteris civibus reges & ſenatores convenirent. Detectioni autem virginum nihil inerat obſcœni, cum qua conjunctus rubor erat, aberatque libido: ſed ſimplicem aſſuetudinem & ſtudium boni habitus conciliabat, guſtumque fœminæ præbebat ſpirituum non inertium, quod ſocietate nec ipſæ virtutis & gloriæ excluderentur: unde & dicere & gloriari non dubitabant, quæ de Gorgone Leonidæ uxore literis prodita ſunt: quum mulier quædam peregrina ſcilicet diceret ei, Solæ vos Lacænæ imperium in viros habetis: nempe ſolæ, (*inquit*) parimus viros. *Et quanquam hi quoque ad nuptias erant ſtimuli, pompas dico virginum, veſtium detractionem, & certamina, quæ in ſpectantibus adoleſcentibus peragebant, non geometricis, ſed amatoriis (ut ait Plato) coactibus.*

Deinceps, quando Lycurgi leges in contemptum adductæ ſunt, & a majorum ſevera virtute degeneres ſuerunt Spartani, illorum mulieres male audiverunt, & libertate, quam iis indulſerat Legislator, ad mala patranda abuſæ ſunt: ita ut earum laſcivia & immodica libido a veteribus Scriptoribus carpantur, imo apud Euripidem a Plutarcho in *Numa* citatum nomine infami ἀνδρομανεῖς, id eſt, *virorum amore furentes*, inurantur.

C A P. XIV.

De conſuetudinibus, quæ puerperium & infantulorum curam reſpiciunt.

QUi cupidine liberorum flagrabant, Diis, præſertim iis, qui generationi præeſſe credebantur, munera & ſacrificia profundere ſolebant: Lectori non moleſtus ero in illorum Deorum nominibus, & cultu ſigillatim recenſendis; ſed obſervatu dignum eſt, certos Deos dictos τριτοπάτρας vel τριτοπάτρεις ea de cauſa invocaſſe Athenienſes; quinam illi fuerint aut quænam nominis origo, non facile eſt definire; Orpheus a Phanodemo apud Suidam citatus Amaclidem, Protoclem, & Protocleontem vocatos

fuiſſe,

fuiſſe, & ventis præfuiſſe contendit; Demo ipſos ventos facit; ſed quid rei ventis illorumve dominis cum generatione fuerit, non bene percipio: eorum nomina Cottum, Briareum, & Gygem, necnon Οὐρανῦ & Γῆς, id eſt, *Cœli* & *Terræ*, filios fuiſſe tradit alius Scriptor in eodem Lexicographo; ſimiliter Philochorus Tellurem eorum matrem facit, ſed loco Cœli Solem aut Apollinem patrem ſubſtituit. Eam autem ipſam cauſam reddere videtur, cur generationi præſidere crediti, & τριτοπάτορες vocati fuerint; quia enim a duobus Diis immortalibus nati fuerant, idcirco (inquit ille) τρίτοι πατέρες vel *tertii patres* dicti, & generis humani communes parentes exiſtimati ſunt, eademque de cauſa iis tanquam hominum procreationis auctoribus & præſidibus divinos honores tribuerunt Athenienſes. Vide Suidam, *Etymologici* Auctorem, Phavorinum, Heſychium, &c.

Dea, quæ parturientibus aderat, vocabatur Εἰλείθυια aut Εἰλήθυια, aliquando Ελευθὼ, ut exſtat *Anthol. lib.* III. *cap.* XXIII. *epigr.* IX.

— *μόχθον Ελευθῦς*
Εκφυγες. —
laborem Lucinæ
Effugiſti. —

Apud Latinos dicitur *Lucina*: utraque a mulieribus eoſdem honores refert, iiſdemque nominibus & cognominibus gaudet: a Nonno in *Dionyſiacis lib.* XLI. ſub finem *Elithyia* dicitur

— *ἀρήγων θηλυτεράων*
— *auxiliatrix fœminarum.*

Eumdem in morem de Romana Dea loquitur Ovidius *Faſt. lib.* II.

— *gravidis facilis Lucina puellis.*

Mulier parturiens Elithyiam invocat apud Theocritum Εγκωμ. *εἰς* Πτολεμ. ſeu *Idyll.* XVII. *vers.* 60.

Ενθα γὰρ Εἰλείθυιαν ἐβώσατο λυσίζωνον.
Ibi enim Lucinam invocavit, quæ parturientes liberat.

Romanæ mulieres Lucinam auxilio vocabant, unde Ovidius:

— *tu voto parturientis ades.*

Plura alia utrique communia ſunt; ut enim Elithyia vocatur *ὠδίνων ἐπαρωγὸς, θελειῶν σώτειρα*, &c. ſic pluribus cognominibus, quæ ejus præſentem opem parturientibus indicant, decoratur Lucina; licet autem eorum nominum diverſa ſit origo, tamen eodem redeunt: Εἰλήθυια enim fit *ἀπὸ τῦ ἐλεύθειν*, *a veniendo*; vel quia parturientibus adjutum advenit, vel potius quia auxilio vocabatur, ut infans *ἔρχεσθαι εἰς τὸ φῶς*, *in lucem prodire*, valeret; Lucina pariter eſt a luce eamdem ob cauſam, juxta Ovidium:

— *tu nobis lucem, Lucina, dediſti.*

Græ-

Græcum nomen *φωσφόρος*, quod huic Deæ ſæpius tribuitur, cum Latino nomine *Lucina* coincidit: derivatur enim *ἀπὸ τῦ φῶς φέρειν*, *a lucem ferendo;* quia nimirum ea auxiliante e tenebris in lucem prodibant infantuli. Eo autem alluditur, quando apud Græcos & Latinos tædam in manu geſtans deſcribitur utraque Dea; quæ ratio mihi magis genuina videtur illa quam nonnulli afferunt, ſcil. *ὅτι γυναιξὶν ἐν ἴσῳ ϰὶ πῦρ εἰσὶν αἱ ὠδῖνες*, *quod parturientis dolores haud ſecus atque ignis urere videantur*, apud Pauſaniam in *Arcadicis pag.*582. *Edit.Lipſienſis*.

Quænam illa Elityia fuerit, non convenit inter Auctores; quidam ab Hyperboreis ejus genus deducunt, quæ, quum a ſolo natali ad Delum veniſſet, Latonæ parturienti obſtetricata eſt; ſubjiciuntque, in Delo, unde alio pervenit, hoc nomen ei primo inditum fuiſſe, juxta Pauſaniam in *Atticis pag.* 42. *Edit. Lipſ.* Olenus, in Græcia hymnos in honorem Deorum primus ſcripſit, eam Cupidinis matrem fuiſſe tradit; unde colligi poſſet eamdem eſſe ac Venerem, niſi Pauſanias, qui hunc locum Oleni adducit *Bœoticis pag.* 762. adverſaretur; quandoquidem Cupidinis genus inde deductum ab altero vulgo recepto, quo Veneris filius credebatur, diverſum ſtatuit *ibid. pag.* 762. eam Saturno antiquiorem, eamdemque ac Πεπρωμένην, quo nomine *Fatum* efferre ſolent Græci, facit idem Poeta ab eodem Auctore citatus in *Arcadicis pag.* 639. alii Junonem, Dianam, Lunam, &c. eſſe volunt. Maxime autem probabile videtur, omnes Θεὰς γενεθλίας, id eſt, *Deos natales*, qui partui mulierum præerant, in genere vocari *Elithyias*, aut *Lucinas*; ſunt enim generaliora nomina, quæ huic vel illi Numini tribuuntur.

Juno inter has Deas accenſetur; unde mulier parturiens eam ſic invocat:

Juno Lucina, fer opem. ——

Plura celebrantur exempla Junonis vis præſentis hoc in negotio, illud Alcmenæ tantum adducam, cui Dea irata fuit, eo quod Jovis amaſia fuerit; quia enim ex illo gravida fuit, ſimulque Stheneli uxor prægnans eſſet, ſed altera ſerius, Juno effecit, ut ex duobus infantibus qui primus naſceretur, alteri dominaretur; deinde mutatis naturæ legibus, Euryſtheus ex Stheneli uxore prior natus eſt, Hercules vero ex Alcmena poſterior; quamobrem Euryſtheo ſemper paruit Hercules, omneſque labores ſuſcepit ut ejus mandatis obſequium præſtaret.

Fliliæ iſtius Deæ eidem muneri præpoſitæ eodemque tituloornatæ erant, prout exſtat apud Homerum *Iliad.* λ' *vers.* 269.

Ως δ' ὅταν ὠδίνυσαν ἔχῃ βέλος ὀξὺ γυναῖκα,
Δριμὺ, τό τε προϊεῖσι μογοςόκοι Εἰλείθυιαι,
Ηρης θυγατέρες, πικρὰς ὠδῖνας ἔχυσαι.
Ως ὀξεῖ ὀδύναι δῦνον μένος Ατρείδαο.

Ut vero quum parturientem tenet telum doloris *acutum mulierem,*

Acer-

Acerbum, quod immittunt partuum præſides Ilithyiæ,
Junonis filiæ, amarorum dolorum arbitræ:
Sic acuti dolores ſubierunt robur Atridæ.

Hiſce Numinibus accenſebatur quoque Luna, adeo ut contendat Cicero Lunam, ſic dictam a Latinis, eamdem eſſe cum Lucina: nec immerito Luna credita ex iſtis fuiſſe Numinibus, quæ partum curabant, quoniam, ex plurium Philoſophorum ſententia, illius ope ac vi quam maxime promovebatur generatio, tradente Cicerone *de Nat. Deor. lib.* II.

Diana, cum vulgo eadem haberetur ac Luna, eodem officio fungi itidem exiſtimabatur: quemadmodum occurrit in Horatio, qui, cœleſti Diana prius invocata, ſic pergit *Epod. lib. Carm. ſecul. vers.* 13.

Rite maturos aperire partus
Lenis Ilitbyia, tuere matres,
Sive tu Lucina probas vocari,
Seu Genitalis:
Diva, producas ſobolem; patrumque
Proſperes decreta ſuper jugandis
Fœminis, proliſque novæ feraci
Lege marita.

Ab eodem Poeta *Carm. lib.* III. *ode* XXII. eadem cura demandata huic Deæ, non tanquam in cœlo agenti eumdemque titulum ſimul cum Luna ſuſtinenti, verum quatenus haſce regiones inferiores frequentaret ſylvaſque peragraret:

Montium cuſtos nemorumque virgo,
Quæ laborantes utero puellas
Ter vocata audis, adimiſque letho,
Diva triformis.

Hinc *μογοςόκος*, vulgare Elithyiæ epitheton, appellatur a Theocrito *Idyll.* XXVIII. *vers.* 29.

Ἀλλὰ τεὴ βασίλεια μογοςόκος Ἄρτεμίς ἐςιν.

Verum regina tua Diana obſtetricatrix eſt.

Varii alii tituli eo facientes eidem tribuuntur ab Orpheo *Hymno in Dianam*:

Πασιφαὴς, δᾳδοῦχε, Θεὰ Δίκτυννα, λοχεία,
Ὠδίνων ἐπαρωγὲ, καὶ ὠδίνων ἀμυντέ,
Λυσίζωνε, &c.
Venatrix, Lucina parens, manifeſta, parunda,
Partubus adjutrix maturis, partubus expers,
Cinxia, &c. ——

Digitized by Google

Epitheta *φαεσφόρος*, *φερέσβιος*, &c. quibus ſignificatur luminis vitæque largitio, Proſerpinæ itidem data declarare videntur ipſam quoque mulierum e dolore laborantium curam gerere creditam fuiſſe; quod novum videri nequit, ſi conſideretur ceu eadem Dea cum Diana, cui, cum ſub triplici vario reſpectu agat in cœlo, terra, & inferno, tria diſtincta nomina erant; in cœlo erat Σελήνη, *Luna*; in terra Αρτεμις, *Diana*; in inferno Περσεφόνη, *Proſerpina*; hinc deſumpta varia illa epitheta, quibus triplicem ejus caracterem indicant Poetæ, cujuſmodi *τρίμορφος*, *triformis*, *tergemina*, aliaque plura.

Hunc in finem invocatæ hæ Deæ, nim. ut mulieres abſque dolore enitterentur, quod certiſſimum divinæ benevolentiæ indicium credebatur; unde Theocritus in ſuo *Encomio Ptolemæi* pro inſolita benedictione habet, quod mater ipſius Berenice ſine doloribus eum peperiſſet *Idyll.* XVII. *verſ.*56.

—— σὲ δ', αἰχμητὰ Πτολεμαῖε,
Αἰχμητᾷ Πτολεμαίῳ ἀρίζηλος Βερενίκα·
Καί σε Κόως ἀτίταλλε, βρέφος νεογιλὸν ἐόντα
Δεξαμένα παρὰ ματρὸς ὅτε πράταν ἴδες ἀῶ·
Ενθα γὰρ Εἰλείθυιαν ἐβώσατο λυσίζωνον
Αντιγόνας θυγάτηρ βεβαρημένα ὠδίνεσσιν,
Η δέ οἱ εὐμενέοισα παρίσατο, κὰδ δ' ἄρα πάντων
Νωδυνίαν κατέχευε μελῶν. ——

—— te vero, ſtrenue Ptolemæe,
Bellicoſo Ptolemæo eximia peperit *Berenice:*
Et te Cos inſula *eduxit, infantem nuper ſuſceptum*
Excipiens a matre, cum primam vidiſti auroram:
Ibi enim Lucinam invocavit, quæ parturientes liberat,
Antigones filia gravata doloribus partus,
Illa vero ipſi benigne adfuit, & per omnia
Membra indolentiam perfudit.

Imo tanti ducebant illum favorem, ut nonniſi mulieres pudicas ac integras eo dignari crediti ſint Dii; hinc pudicitiæ mulieris certiſſimum argumentum cenſebatur; quemadmodum extat apud Plautum *Amphitryone Act.* V. *Scen.* I. ſcil. cum Amphitryo ſuam zelotypiam de Alcmena proderet, hac ratione utitur ad hunc animi motum levandum:

—— interea uxorem tuam
Neque gementem, neque plorantem noſtrum quiſquam audivimus,
Ita profecto ſine dolore peperit. ——

Aliud ſignum, quo Deorum benevolentia conciliari credebatur, notabant, quando gemellos pariebant, quod, cum Alcmenæ accideret, adductum ad oſtendendam ipſius integritatem *ibid.*

BR.

BR. *At ego faciam, tu idem ut aliter prædices,*
Amphitryo, piam & pudicam eſſe tuam uxorem ut ſcias;
De ea re ſigna atque argumenta paucis verbis eloquar:
Omnium primum, Alcumena geminos peperit filios.
AM. *Ain tu geminos?* BR. *Geminos.* AM. *Di me ſervent! Sine me dicere,*
Ut ſcias tibi tuæque uxori Deos eſſe omnes propitios.

Alia itidem media adhibebant quibus facilis partus daretur; quorum iſtud erat, nempe præ manibus habebant palmæ ramos, qui indicabant lætitiam & victoriam, viroſque repræſentabant ex ingenti calamitate ad ſummam fœlicitatem emerſos; quippe de iſta arbore obſervatur, quod quo graviori onere premitur, eo altius ſurgat ac progerminet: Latona, quando Apollinem enixa eſt, palmæ ramos in manibus accepit ad dolores leniendos; unde Theognis *Gnom. vers.* 5. hunc Deum ita compellat:

Φοῖβε ἄναξ, ὅτε μέν σε Θεὰ τέκε πότνια Λητὼ,
Φοίνικος ῥαδινῆς χερσὶν ἐφαψαμένη.

Phœbe rex, quando equidem te Dea peperit veneranda Latona,
Palmam agilibus manibus amplexata.

Pariter Homerus *Hymno in Apollinem vers.* 14. Latonæ juxta palmam parturientis meminit:

Χαῖρε, μάκαιρ' ὦ Λητοῖ, ἐπεὶ τέκες ἀγλαὰ τέκνα,
Ἀπόλλωνά τ' ἄνακτα, ϗ Ἄρτεμιν ἰοχέαιραν·
Τὴν μὲν ἐν Ὀρτυγίῃ, τὸν δὲ κραναῇ ἐνὶ Δήλῳ,
Κεκλιμένη πρὸς μακρὸν ὄρος ϗ Κύνθιον ὄχθον.
Ἀγχοτάτω φοίνικος, ὑπ' Ἰνωποῖο ῥεέθροις.

Salve, o beata Latona, quoniam peperiſti præclaros liberos,
Apollinemque regem, & Dianam ſagittis gaudentem:
Hanc quidem in Ortygia, illum vero aſpera in Delo,
Inclinata ad longum montem & Cynthium collem
Proxime palmam, ſub Inopi fluentis.

Obſervandum eſt veteres Athenienſes uſos fuiſſe ſolis viris qui obſtetricarentur; quippe quadam ipſorum lege vetitum fuit ne ullo modo mulieres aut mancipia theoriæ praxive Medicinæ operam navarent; cum id male ceſſerit plurimis mulieribus, quarum modeſtia non patiebatur ut curæ virorum ſeſe traderent; certa quædam Agnodice veſte virili ſumpta ſe involvit, & ſub quodam Profeſſore nuncupato Herophilo Medicinæ ſtuduit; ubi cum illam artem mediocriter didiciſſet, ſuo ſexui ſe detexit, quæ unanimi conſenſu convenerunt nullam aliam præter eam adhibituras: interea cæteri Medici furore perciti quod nihil agendum haberent, ei dicam ſcripſerunt coram Foro Areopagitico, ceu quæ mulieres vitiaret; ad hanc accuſationem propulſandam prodidit cujus ſexus eſſet; poſtea Medici eam acrius inſectati ſunt, quæ leges violaret, virorumque privilegia uſurparet;

ret; quando , ne opprimeretur illa , principes civitatis matronæ in forum venerunt judiceſque compellarunt hoc modo*: Illos non eſſe viros, ſed hoſtes, qui damnaturi erant illam, cui vitam debebant:* deinde veterem legem abrogarunt Athenienſes, illudque munus ſuſcipere ingenuis mulieribus permiſerunt, teſte Hygino *fab.* CCLXXIV.

Statim ac natus erat infans, aqua abluebant; hinc Callimachus, loquens de Jovis nativitate, hæc verba affert *Hymno in Jovem vers.* 25.

Ενθα σ' ἐπεὶ μήτηρ μεγάλων ἀπεθήκατο κόλπων,
Αὐτίκα δίζητο ῥόον ὕδατος, ᾧ κε τόκοιο
Λύματα χυτλώσαιτο, τεὸν δ' ἐνὶ χρῶτα λοέσσα.
Hic te poſtquam mater magno depoſuit ex utero,
Statim quærebat rivum aquæ, quo partus ſui
Sordes ablueret, tuumque corpus purgaret.

Lycophron quoque, exprimere volens cædem Cillæ ejuſque filii Munippi, quæ patrata ſimul ac infans natus, ait illos mortem oppetiiſſe antequam puerulus ablutus aut lactatus eſſet in *Caſſandra vers.* 319. ubi conſulendus Meurſii *Commentarius*:

Ιν ἄλμα πάππυ, καὶ χαμευνάδος μόροι
Τῆς λαθρονύμφη πόρτιος μεμιγμένοι
Σκύμνῳ κέχυνται, πρὶν λαφύξασθαι γάνος,
Πρὶν ἐκ λοχείας γυῖα χυτλῶσαι δρόσῳ
Ubi ſaltus avi, & meretricis fata
Juvencæ occultinubæ cum vitulo
Confuſa ſunt, antequam laticem mulgeret,
Et a partu membra rore lavaret.

Lacedæmonii recens natos infantes vino, non aqua, ut in omnibus aliis regionibus fieri ſolebat, abluebant, (inquit Plutarchus in *Vita Lycurgi*) ad probandam ipſorum corporis conſtitutionem; exiſtimabant enim hoc modo ablutos debiles infantes convulſionibus corripiendos, aut illico deliquium paſſuros; econtra robuſtos ac vegetos novas majoreſque vires acquiſituros, & pro ratione temperiem contracturos ad inſtar chalybis dum temperatur.

Proxime notanda amputatio umbilici pueruli, a nutricibus facta, dictaque ὀμφαλητομία Suidæ in *iſta voce*; hinc natum provebium, Ομφαλός συ ὐ περιετμήθη, id eſt, *Umbilicus tuus non exciſus eſt*; quod idem eſt ac diceres, Tu es adhuc infans, & vix a matre tua ſejunctus. In Creta erat locus quidam vocatus *Omphalium* ab ὀμφαλὸς, ſeu *umbilicus*; quoniam ibi abſciſſus Jovi umbilicus; unde Callimachus *Hymno in Jovem vers.* 44. ſic eum alloquitur:

Τυτάκι τοι πέσε, δαῖμον, ἀπ' ὀμφαλός· ἔνθεν ἐκεῖνο
Ομφάλιον μετέπειτα πέδον καλέυσι Κύδωνες.

Ibi

Ibi tum decidit, tibi, Deus, omphalos: (id eſt, *umbilicus*) *hinc iſtum Omphalium deinceps locum nominant Cydones*.

Tum nutrix infantem faſciis involvebat, ne forte ipſius membra tenera adhuc & flexibilia diſtorquerentur; ſolæ Spartanæ nutrices adeo induſtriæ ac expertæ erant, ut nullis faſciis adhibitis ipſarum infantes eſſent omnes recti ac bene comparati. Apud ipſos itidem puerorum educatio a reliquis omnibus Græcis in plurimis aliis rebus diſcrepabat; quemadmodum videre eſt ex hiſce Plurarchi verbis in *Lycurgo*: Ἔτι δὲ εὔκολα ταῖς διαίταις, καὶ ἄσικχα, καὶ ἀθαμβῆ σκότε, καὶ πρὸς ἐρημίαν ἄφοβα καὶ ἄπειρα δυσκολίας ἀγεννοῦς καὶ κλαυθμυρισμῶν. διὸ καὶ τῶν ἔξωθεν ἔνιοι τοῖς τέκνοις Λακωνικὰς ἐωνοῦντο τιτθάς. καὶ τήν γε τὸν Ἀθηναῖον Ἀλκιβιάδην τιθεύσασαν Ἀμύκλαν ἱστοροῦσι γεγονέναι Λάκαιναν. *Aſſuefaciebant etiam eos quibuſdam cibis & jejunio, utque delicatioris cibi minime appetentes, & intrepidi ad tenebras, & imperterriti eſſent ad ſolitudinem, neſcii illiberalis moroſitatis & vagituum: quapropter exteri nonnulli liberis mercabantur nutrices Laconicas: etiam quæ Athenienſem Alcibiadem nutricata eſt, Amyclam tradunt Lucænam fuiſſe*.

Ut ad propoſitum redeamus, recens nati infantes Athenis involvi ſolebant veſte, in qua exhibebatur Gorgonis caput, quia inſculptum erat ſcuto Minervæ, iſtius civitatis Deæ tutelaris; ex quo forſitan infantes illius curæ committebantur; aut etiam ut admonerentur, quando ætatem virilem attingerent, hujuſmodi exempla clara & illuſtria in illo clypeo repræſentata imitaturos eſſe; vel ut futuræ ipſorum fortitudinis fauſtum omen foret; quibus de cauſis eos clypeis imponere moris quoque erat; ſic ab Alcmena collocati dicuntur Hercules ejuſque frater Iphiclus, juxta Theocritum *Herculiſco* ſeu *Idyll.* xxv. initio:

Ἡρακλέα δεκάμηνον ἐόντα ποχ᾽ ἁ Μιδεᾶτις
Ἀλκμήνα, καὶ νυκτὶ νεώτερον Ἰφικλῆα,
Ἀμφοτέρως λούσασα, καὶ ἐμπλήσασα γάλακτος,
Χαλκείαν κατέθηκεν ἐπ᾽ ἀσπίδα, τὰν Πτερελάου
Ἀμφιτρύων καλὸν ὅπλον ἀπεσκύλευσε πεσόντος.

Herculem, cum jam decem menſes natus eſſet, quondam Mideatis
Alcmena & nocte juniorem Iphiclum,
Cum ambos laviſſet, & lacte repleviſſet,
Poſuit ſuper ſcutum æreum, quod Pterelæ
Amphitryon pulchram armaturam ademerat interfecto.

Hunc ritum religioſe obſervabant Lacedæmonii; unde Nonnus *Dionyſ. lib.* XLI. *vers.* 168.

—— Λακωνίδες οἷα γυναῖκες
Υἱέας ὠδίνουσιν ἐπ᾽ εὐκύκλοιο βοείας.
—— *Laconicæ ut mulieres*
Filios pariunt ſuper rotundo ſcuto.

Aliis

Aliis in locis infantes imponebantur rei quodammodo accedenti ad illam vitæ rationem cui deſtinabantur; nihil vulgarius quam eos ſtatuere ſuper vannos ſeu inſtrumenta ad ventilandum triticum, Græce λίκνα, quæ habebantur tanquam omina futurarum divitiarum & abundantiæ, ſecundum *Etymologi* Auctorem & Callimachi Scholiaſtem *in verſum ſequentem*: non ſemper vannus reipſa erat, ſed plerumque inſtrumentum illius figuram referens, ex auro aliave materia conſtans; Nemeſis enim Jovem puerum ſuper aureo vanno ita collocavit, canente Callimacho *Hymno in Jovem vers.* 47.

—— σὲ δὲ κοίμισεν Αδρήϛεια
Λίκνῳ ἐνὶ χρυσέῳ. ——
—— te autem circumtulit Adraſtea
Cunis in aureis. ——

Unum adhuc de Athenienſibus obſervandum, antequam huic capiti finis imponatur, nempe uſitatiſſimum apud eos, præſertim in familiis illuſtribus, draconibus aureis puerulos imponere; qui mos adſcitus a Minerva ad celebrandam memoriam Erichthonii, ex ipſorum Regibus unius, cui pedes non abſimiles pedibus ſerpentum, &c, cum foras exponeretur adhuc dum infans, ab hac Dea duobus pervigilibus draconibus in cuſtodiam traditus. Euripides *Ione vers.* 15. hunc ritum ample recenſuit, verba faciens de Creuſæ filio, quem Apollini peperit:

—— ὡς δ' ἦλθε χρόνος,
Τεκῦσ' ἐν οἴκοις παῖδ', ἀπήνεγκε βρέφος
Εἰς ταυτὸν ἄντρον, ὗπερ ηὐνάσθη Θεῷ,
Κρέυσα· κἀκτίθησιν ὡς θανύμενον
Κοίλης ἐν ἀντίπηγος ἐυτρόχῳ κύκλῳ,
Προγόνων νόμον σώζυσα, τῦ τε γηγενῦς
Εριχθονίυ· κείνῳ γὰρ ἡ Διὸς κόρη
Φρυρὼ παραζεύξασα φύλακας σώματος,
Δισσὼ δράκοντε, παρθένοις Αγλαυρίσι
Δίδωσι σώζειν. ὅθεν Ερεχθείδαις ἐκεῖ.
Νόμος τίς ἐϛιν ὄφεσιν ἐν χρυσηλάτοις
Τρέφειν τέκνα. ——

—— poſtquam vero tempus venit,
Pariens domi puerum, abſportavit infantem
In idem antrum, ubi concubuit cum Deo,
Creuſa: & exponit ut moriturum
In rotundo orbe cavæ ciſtæ,
Majorum morem ſervans, & terrigenæ
Erichthonii: illi enim Jovis filia
Cuſtodes cum adjunxiſſet ad corporis cuſtodiam,
Duos dracones, virginibus Aglauræ ſororibus
Dedit ſervandum: unde Erechthidis illic
Mos quidam eſt inter ſerpentes auratos
Alere liberos. ——

Ipſe-

Ipſemet Poeta iſtum morem itidem deſcripſit circa finem hujuſce *Tragœdiæ vers.* 1427.

Quinto poſt partum die obſtetrices, cum ſe purgaſſent lotis manibus, ad focum circumferebant infantem in ulnis, ſicque in familiam eum quaſi cooptatum tutelæ Penatium commendabant, quibus focus inſerviebat loco altaris; hinc dies dictus eſt *Δρομιάφιον ἦμαρ*, aut (quod uſitatius nomen) *Ἀμφιδρόμια*: ad inſtar feſti ingenti cum lætitia agitabatur: ab amicis munera accipiebant; ſi infans eſſet mas, corona oleaginea ornabantur fores, ſi fœmina, lana, ut indicaretur cujnam operi vacare deberent mulieres: convivium ex multigenis rebus inſtructum, inter quas *κράμβη*, *braſſica*, ſemper viſebatur, quam ceu aptam lacti augendo Athenienſes obſtetrices puerperis præbere aſſueverant: ritus univerſus deſcriptus eſt ſequentibus Ephippi verſibus adductis ab Athenæo *Deipnoſophiſtarum lib.* IX. *cap.* 11. *pag.* 370. *Edit. Caſaub.* quorum plurimi, exceptis quibuſdam lectionibus variantibus, ab eodem Auctore *lib.* 11. *cap.* XXIV. *pag.* 65. ex Eubulo citantur:

—— Επειτα πῶς

Οὐ ϛέφανος ὐδ' εἷς ἐϛι πρόσθε τῶν θυρῶν,
Οὐ κνίσσα κρύει ῥινὸς ὑπεροχὰς ἄκρας.
Ἀμφιδρομίων ὄντων; ἐν οἷς νομίζεται
Οπτᾷν τε τύρυ Χεῤῥονησίτυ τόμυς,
Εψειν τ' ἐλαίῃ ῥάφανον ἠγλαϊσμένην.
Πνίγειν τε παχέων ἀρνειῶν ϛηθύνια,
Τίλλειν τε φάττας ϗ κίχλας ὁμῦ σπίνοις,
Κοινῇ τε χναύειν τευθίσιν σηπίδια,
Πιλεῖν τε πολλὰς πλεκτάνας ἐπιϛρόφως,
Πίνειν τε πολλὰς κύλικας εὐζωριϛέρας.

—— *Deinde cur quæſo*

Nulla pro foribus corona eſt,
Nec ullus ferit victimarum nidor extremam prominentem narem,
Cum Amphidromia celebrentur? quibus mos eſt
Aſſare caſei Cherſonitæ fruſta,
Oleoque braſſicam in faſciculos collectam incoquere,
Pinguiumque agnorum pectora torrefacere,
Ac cum carduelibus columbas ſimul & turdos vellere,
Sepioliſque ac loliginibus in communi veſci,
Flagella multa polyporum diligenter congerere,
Calices item multos bibere meraciores.

Septimo die, quo nomen puerulo imponebatur, celebrata itidem ſunt ſolennia; illumque diem feſtum agere dicebatur *ἑβδομεύεσθαι*. Ratio cur eo tempore nomen infanti impoſuerint erat, quia tum *ἐπίϛευον τῇ σωτηρίᾳ ſpem habebant eum victurum eſſe, τὰ πλεῖϛα γὰρ ἀναιρεῖται πρὸ τῆς ἑβδόμης debiles & infirmi infantes plerumque ante ſeptimum diem decedunt*, ut ait Ariſtoteles apud Harpocrationem *Voc.* Εβδομευομένυ.

Qui-

Quidam octavum diem ſolennem habebant, atque is etiam *γενέθλιος*, *natalis*, aliquando dicitur, quod tum infantis *nati* cauſa gauderent. Terentius *Phormione Act.* I. *Scen.* I.

—— porro autem Geta
Ferietur alio munere, ubi hera pepererit:
Porro alio autem, ubi erit puero natalis dies.

Ubi vetus Interpres: *Solebant Antiqui diem octavum pueri natalem conſtituere, & eo die ſingulis annis convivium parare, ſicut Judæi in die octavo circumcidunt.*

Alii infantibus nomen indebant decimo poſt nativitatem die, ad quem vocati amici convivio excipiebantur, Diiſque ſacrificia offerebantur; iſtius conſuetudinis meminit Euripides in *Ægei Fragmento vers.* 14.

—— τίς σε, μᾶτερ, ἐν δεκάτῃ τόκον
Ὠνόμασεν; ——
—— quis te, mater, in decimo ſatam
Die vocavit nomine? ——

Et Ariſtophanes *Avibus pag.* 564. *Edit. Amſtelod.*

—— Θύω τὴν δεκάτην ταύτης ἐγώ,
Καὶ τοὔνομ' ὥσπερ παιδίῳ νῦν δὴ θέμην.
—— ſacrificium offero decimo ipſius die,
Et nomen tanquam puero nunc impoſui.

Nonnulli contendunt decimum diem eumdem eſſe ac *Ἀμφιδρόμια*, verum (utut ex aliis conjungi poſſent hæc duo ſolennia) vulgo diſtincta erant: Illum diem celebrare dicebatur *δεκάτην θύειν*, *δεκάτην ἀποθύειν*, *δεκάτην ἑστιάσαι*. De his diebus videndi Pollux *Onomaſt. lib.* I. *cap.* I. Ariſtoteles *Hiſt. Animal. lib.* VII. *cap.* XII. Heſychius, Suidas, Harpocratio, *Etymologici* Auctor, Phavorinus in *his vocibus*.

Item notandum, quando infanti nomen poſitum ſive decimo ſive alio quodam die, amicos non paucos adfuiſſe: hujuſmodi conſuetudo non ſolum apud Græcos, ſed Romæ plurimiſque aliis in locis, ſervata; cujus rei potiſſima ratio fuiſſe videtur ad vitandas controverſias exinde orinndas, quando puer negotia publica tractaturus eſſet variiſque muneribus in Republica fungeretur, ſi ipſius nomen certiſſime non notum eſſet.

Infanti nomen utplurimum a patre inditum, imo lege cautum Athenis, ut pater liberis nomina tum imponeret, tum impoſita mutaret, prout tradit Demoſthenes *adverſus Bœotum περὶ ὀνόματος*: qua in re nihil certi ac perpetui obſervatum; attamen vulgo ſeligebant quoſdam ex præſtantiſſimis majoribus, quorum nomina poſteris tradenda vellent, quæ ipſiſmet ac familiæ honori eſſent, quibuſque liberorum animi revocarentur atque excitarentur ad præclara exempla imitanda; ſic nomina *Pyrrhus*, *Philippus*, *Ptolemæus*, &c. in plurimis eorum nepotibus conſervata ſunt; Ulpianus loquitur de Proxe-

Proxeno oriundo ex quodam Harmodio & patre alterius cognominis, vid. Scholiaſtes *in Demoſthenis Orat. de male obita legatione*; Plutarchus in *Cimone* tradit, Thucydidem fuiſſe filium Olori, qui ex uno majorum nomen traxit; Ariſtophanes *Avibus pag.* 526. *Edit. Amſtelod.* facit Calliam & patrem & filium Hipponici:

Ἱππόνικος Καλλίου, κἀξ Ἱππονίκου Καλλίας.

Hipponicus Calliæ, & ex Hipponico Callias.

Tandem (ne pluribus exemplis Lectorem detineamus) Euſtathius *ad Iliad. ί. pag.* 441. *Edit. Baſil.* hunc morem antiquiſſimum fuiſſe aſſerit; nec raro obtinuiſſe videtur apud plurimas alias gentes; in pleriſque Romanis familiis ſæpiſſime occurrunt hujuſmodi exempla; Hannibal Carthaginenſis nomen avi ſui ferebat; & in *Evangelio D. Lucæ cap.* 1. Zachariæ amici & affines admodum mirati ſunt, quando ipſius filio cognomine Baptiſtæ nomen *Johannis* datum fuiſſe audiverunt, quoniam nemo erat in ejus cognatione qui hoc nomine vocaretur.

Parentum facta frequenter indicabantur ex liberorum nominibus, ut annotat Euſtathius *ad Iliad. ί. pag.* 513. *Edit. Baſil.* ſic Cleopatra, vel potius Marpiſſa, (ab Euſtathio enim hac in re diſſentit vetus Homeri Scholiaſtes) appellata fuit *Halcione*, quia, quando ab Apolline rapta fuit, ejus mater non minore dolore affecta eſt quam halcyon ſolet ob amiſſos pullos, teſte Homero *Iliad. ί. vers.* 557.

Τὴν δὲ τότ' ἐν μεγάροισι πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ
Ἀλκυόνην καλέεσκον ἐπώνυμον, οὕνεκ' ἄρ' αὐτῆς
Μήτηρ, Ἀλκυόνος πολυπενθέος οἶτον ἔχουσα,
Κλαῖ', ὅτε μιν ἑκάεργος ἀνήρπασε Φοῖβος Ἀπόλλων.

Hanc autem tunc in ædibus pater & veneranda mater
Alcyonen vocabant cognomine, quod ipſius
Mater, Alcyonis luctuoſæ fatum habens,
Flebat, quando ipſam longe jaculans rapuit Phœbus Appollo.

Hectoris filio Scamandrio nomen *Aſtyanax* a Trojanis additum fuit, quia ipſius pater erat τοῦ ἄστεος ἄναξ, *urbis Trojæ defenſor*; nam primigenio ſignificatu ἄναξ nihil aliud eſt quam *ſervator* aut *defenſor*, hinc Dii vulgo dicti ſunt ἄνακτες: quemadmodum refert Homerus *Iliad. ζ. vers.* 399.

— ἅμα δ' ἀμφίπολος κίεν αὐτῇ,
Παῖδ' ἐπὶ κόλπον ἔχουσ' ἀταλόφρονα, νήπιον αὔτως,
Ἑκτορίδην ἀγαπητὸν, ἀλίγκιον ἀστέρι καλῷ,
Τόν ῥ' Ἕκτωρ καλέεσκε Σκαμάνδριον, αὐτὰρ οἱ ἄλλοι
Ἀστυάνακτ', οἶος γὰρ ἐρύετο Ἴλιον Ἕκτωρ.

— *unaque famula ibat cum ipſa*
Filium in ſinu geſtans tenellum, infantemque,

Hectoridem unicum, ſimilem ſtellæ pulchræ,
Hunc quidem Hector vocabat Scamandrium, cæterum alii
Aſtyanacta, ſolus enim tutabatur Ilium Hector.

Ulyſſes nuncupatus eſt Ὀδυσσεὺς, διὰ τὸ ὀδύσσεσθαι τὸν Αὐτόλυκον, *ex ira avi ſui Autolyci*, prout tradit Homerus inducens Autolycum ita alloquentem Ulyſſis parentes *Odyſſ. τ'. vers.* 406.

Γαμβρὸς ἐμὸς, θυγάτηρ τε, τίθεσθ' ὄνομ' ὅττι κεν εἴπω.
Πολλοῖσιν γὰρ ἔγωγε ὀδυσσάμενος τόδ' ἱκάνω
Ἀνδράσιν ἠδὲ γυναιξὶν ἀνὰ χθόνα πουλυβότειραν,
Τῷ Ὀδυσεὺς ὄνομ' ἔστω ἐπώνυμον. ——

Gener meus, filiaque, ponite nomen quodcumque dicam:
Multis enim ego in via iratus hoc inveni
Viris & mulieribus ſupra terram multa paſcentem,
Huic Ulyſſes nomen ſit cognomen. ——

Hominum propriæ actiones, corporis conſtitutio, aut conditio nominibus imponendis anſam ſæpiſſime præbuerunt: ita Oedipus nominatus fuit διὰ τὸ οἰδεῖν τοὺς πόδας, *a tumore pedum*; unde a Seneca *Oedipo Act.* IV. *vers.* 812. introducitur quidam ſenex eum ſic compellans:

Forata ferro geſſeras veſtigia,
Tumore nactus nomen ac vitio pedum.

Achillis filius primum appellatus Πυῤῥὸς, a ruſo capillorum colore; poſtea Νεοπτόλεμος, a ſuſcipiendo ducendoque bello Trojano, cum admodum juvenis eſſet: alia hujuſce rei exempla afferre ſupervacaneum eſt, quamobrem hocce caput obſignabimus ipſiſſimis Plutarchi in *Marcio Coriolano* verbis; in quibus videmus quomodo apud Romanos æque ac Græcos indita fuerint nomina: Ἐκ τούτου τρίτον ἔσχεν ὄνομα τὸ Κοριολᾶνον ᾧ ϗ μάλιστα δῆλόν ἐστιν, ὅτι τῶν ὀνομάτων ἴδιον ἦν ὁ Γάϊος, τὸ δὲ δεύτερον, οἰκίας ἢ γένους κοινὸν, ὁ Μάρκιος, τῷ δὲ τρίτῳ ὕστερον ἐχρήσαντο, πράξεώς τινος, ἢ τύχης, ἢ ἰδέας, ἢ ἀρετῆς ἐπιθέτῳ· καθάπερ Ἕλληνες ἐτίθεντο πράξεως μὲν ἐπώνυμον τὸν Σωτῆρα ϗ τὸν Καλλίνικον, ἰδέας δὲ τὸν Φύσκωνα ϗ τὸν Γρυπὸν, ἀρετῆς δὲ τὸν Εὐεργέτην ϗ τὸν Φιλάδελφον, εὐτυχίας δὲ τὸν Εὐδαίμονα, τῷ δευτέρῳ τῶν Βάττων. Ἐνίοις δὲ τῶν βασιλέων ϗ σκώμματα παρέσχεν ἐπικλήσεις, ὡς Ἀντιγόνῳ τὸν Δώσωνα, ϗ Πτολεμαίῳ τὸν Λάμυρον. Ἐπὶ πλέον δὲ τῷ γένει τούτῳ ϗ Ῥωμαῖοι κέχρηνται, Διαδήματον τινὰ τῶν Μετέλλων καλέσαντες, ὅτι πολὺν χρόνον ἕλκος ἔχων περιενόσει περιδεδεμένος τὸ μέτωπον· ἕτερον δὲ Κέλερα, σπεύσαντα μεθ' ἡμέρας ὀλίγας τῆς τοῦ πατρὸς τελευτῆς ἐπιταφίους μονομάχων ἀγῶνας παρασχεῖν, τὸ τάχος καὶ τὴν ὀξύτητα τῆς παρασκευῆς θαυμάσαντες. Ἐνίους δὲ συντυχίᾳ γενέσεως μέχρι νῦν καλοῦσι, Πρόκλον μὲν, ἐὰν ἀποδημοῦντος πατρὸς γένηται, ϗ Πόστουμον, ἂν τεθνηκότος· ᾧ δ' ἂν διδύμῳ γενομένῳ συμβῇ περιβιῶναι, θατέρου τελευτήσαντος, Οὐοπίσκον. Τῶν δὲ σωματι-

ματικῶν, οὐ μόνον Σύλλας, οὐδὲ Νίγρους, ἀλλὰ καὶ Καίκους καὶ Κλωδίους ἐπωνυμίας τίθενται, καλῶς ἐθίζοντες, μήτε τυφλότητα, μήτ' ἄλλην τινὰ σωματικὴν ἀτυχίαν ὄνειδος ἡγεῖσθαι μηδὲ λοιδορίαν, ἀλλ' ὡς οἰκείοις ὑπακούειν ὀνόμασιν. *Hinc* (hoc eſt, a captis Coriolis metropoli Volſcorum) *tertium nomen habuit Coriolani: unde liquet clariſſime, ex nominibus proprium fuiſſe Cajum, alterum familiæ vel genti commune Marcium, tertium poſtea fuiſſe ex facto aliquo, vel ex caſu, vel figura, vel virtute impoſitum: ſicut tribuerunt ex re geſta cognomen Soterem*, (ſeu Servatorem) *& Callinicum*, (ſive Inclytum ob victoriam) *ex forma Phyſconem*, (ſeu Ventroſum) *& Grypum*, (ſive Aquilino naſo) *ex virtute Euergetem*, (ſeu Benefactorem) *& Philadelphum*, (ſive Amatorem fratrum) *ex fœlicitate Eudæmonem*, (ſeu Fœlicem) *alteri Battorum. Quibuſdam regibus dederunt cavilla appellationem, ut Antigono Doſonem*, (id eſt, Munificum in futuro tantum, cum ſemper promittebat, nunquam vero fidem liberabat) *& Ptolemæo Lamyrum*, (ob vanam opinionem, quam de ipſius ingenio ac feſtivitate habebat.) *Largius ſunt hoc genere uſi Romani, ac quemdam ex Metellis, quod diu in publico verſaretur fronte, in qua ulcus habebat, obligata, appellaverunt Diadematum: alium Celerem, quod paucis ab obitu patris diebus munus funebre gladiatorum mira celeritate maturaviſſet exhibere. Aliquos ex nativitatis caſu nunc quoque vocant, Proculum, ſi abſente patre editus ſit, Poſthumium, ſi defuncto: geminis editis, ſi ſublatus alter ſit, ſuperſtitem Vopiſcum. Ex corporis nota, non Syllas modo & Rufos*, (id eſt, viros vultu papulis rubente, aut colore fuſco) *ſed & Cæcos & Claudios*, (hoc eſt, cæcos & claudos, a quadam corporis macula & vitio) *cognomina imponunt, probe aſſuefacientes cives ne cæcitatem vel aliud corporis vitium probroſum ducant aut contumelioſum, ſed aures his ut propriis nominibus accommodent.*

Interdum magis compendiaria ratione a liberis ſe expedire ſoliti erant, vel eos illico occidentes, vel exponentes in quodam loco deſerto, alibive, arbitrio fortunæ ſeu providentiæ: horum poſterius dicebant ἐκτίθεσθαι ſive ἀποτίθεσθαι, & aliquando χυτρίζειν, quoniam ἐν ταῖς χύτραις ἐξετίθεσαν τὰ παιδία, *in ollis infantes exponebant*, ut refert Ariſtophanis Scholiaſtes *ad hæc verba* in *Ranis Act.* v. *Scen.* 1. ubi Comicus de Oedipo loquitur:

> ——ὅτε δὴ πρῶτον μὲν αὐτὸν γενόμενον
> Χειμῶνος ὄντος ἐξέθεσαν ἐν ὀστράκῳ.
> ——*cum primum recens ipſum editum*
> *In teſta expoſuerint, inſtanti frigore.*

Neque id loco criminis aut reprehenſione dignum putabatur, ſed permiſſum a nonnullis Legiſlatoribus, diſertiſque verbis imperatum ac confirmatum ab aliis: Lacedæmonii maxime notandi in iſto negotio agendo; non enim liberos alere patribus, etſi vellent, permittebatur, verum omnes recens natos infantes ducere adſtricti erant ad quoſdam inquiſitores, qui nonnulli graviſſimi viri ex ſua tribu electi forum agebant in quodam loco dicto λέσχη, ubi diligenter explorabant quotquot ad ipſos deferebantur; ſi vegetos ac formoſos reperiebant, de illis educandis mandata dabant, certamque terræ

Mm 2 por-

portionem, qua ſuſtentarentur, aſſignabant; ſi vero infirmos ac deformes, in altam ſpeluncam ſubterraneam ad montem Taigetum conjici præcipiebant, exiſtimantes nec ad bonum ipſorum puerorum nec ad publica commoda eſſe, ſi educarentur, quandoquidem natura ipſis media negaſſet, quibus in ſe fœlices evaderent, aut in commune conſulere valerent, ſatis firma valetudine ac robore non inſtructi; qua de cauſa recenter editi infantes vino abluebantur, prout ex Plutarcho in *Lycurgo* jam obſervatum. Locus, quo a Lacedæmoniis projiciebantur infantes, vocabatur Ἀποθέται, hinc ἀποτίθεσθαι utplurimum intelligitur de exponendis liberis ac de induſtria perdendis; cum econtra ἐκτίθεσθαι molliori ſignificatione vulgo uſurpetur, non pauci enim liberos exponebant, eos perire nolentes, ſed tantum quia illis alendis minime pares erant; filiæ præſertim hunc in modum habebantur, quia major cura deſiderabatur ad illas educandas ac bene collocandas quam filios; unde ſententia citata ex Poſidippo apud Stobæum *Serm.*CXCVI.

Υἱὸν τρέφει τὶς, κἂν πένης τὶς ὢν τύχῃ·
Θυγατέρα δ' ἐκτίθησι, κἂν ᾖ πλούσιος.
Filium educare poteſt aliquis, etſi inops fuerit:
Filiam vero exponit, quamvis dives fuerit.

Ab iſta inhumana conſuetudine abhorrebant Thebani, ipſiſque poſita lex, qua hujus uſus crimen capitale erat; quotquot conſulere liberis ac proſpicere non valebant, eos ſtatim a partu ad magiſtratus afferre jubebantur, qui de illis nutriendis curam habere obſtricti erant, & quando adoleverant, iis loco mancipiorum utebantur, eorumque operas pro educationis mercede accipiebant, tradente Æliano *Var. Hiſt. lib.*XI. *cap.*VII.

Infantes faſciis involuti ac in vaſe collocati exponi ſolebant; ſic Ion a Creuſa expoſitus fuit, teſte Euripide in *Jone verſ.*16.

—— ἀπήνεγκε βρέφος
Εἰς ταυτὸν ἄντρον, ὅπερ ηὐνάσθη Θεῷ,
Κρέουσα, κἀκτίθησιν ὡς θανούμενον
Κοίλης ἐν ἀντίπηγος εὐτρόχῳ κύκλῳ.
—— abſportavit infantem
In idem antrum, ubi concubuit cum Deo,
Creuſa, & exponit ut moriturum
In rotundo orbe cavæ ciſtæ.

Ariſtophanes illud vocat ὄϛρακον, verba faciens de Oedipo in *Ranis Act.*V. *Scen.*I.

—— αὐτὸν γενόμενον,
Χειμῶνος ὄντος, ἐξέθεσαν ἐν ὀϛράκῳ.

—— ipſum editum,
Cum hyems eſſet, in teſta expoſuerunt.

In-

Digitized by Google

Interdum dicebatur *χύτρα*, unde *χυτρίζειν* idem eſt ac *ἐκτίθεσθαι*, & *χυτρισμὸς* ac *ἔκθεσις*, juxta Heſychium.

Parentes ſæpiſſime gemmas & annulos alligabant infantibus, quos exponebant, aut quid aliud, quo poſtea proderentur, ſi de ſalute ipſorum curam ſuſciperent Dii; alia ratione ſic ornati infantes, nim. ut incitarentur qui eos invenerant, ad ipſoſmet alendos & educandos, ſi adhuc in vivis eſſent; aut pie ſepulcro eos conderent, ſi mortui; poſterior ratio videtur indicari ab Euripide loquente de Creuſa in *Ione verſ.* 26.

—— *ἀλλ' ἣν εἶχε παρθένος χλιδὴν*
Τέκνῳ προσάψασ' ἔλιπεν, ὡς θανουμένῳ,
——*ſed ea quæ habebat virgo ornamenta*
Filio appendens reliquit, tanquam morituro.

A Terentio in *Heautontim. Act.* IV. *Scen.* I. inducitur Soſtrata aliam hujuſce rei rationem dans, ac referens quomodo ſe impellente filia ſua expoſita fuerit, ut eriperetur e manibus mariti ſui Chremetis, qui eam morti tradere expreſſe juſſerat:

——*SO. Ut ſtultæ & miſeræ omnes ſumus*
Religioſæ, cum exponendam do illi, de digito annulum
Detraho, & eum dico ut una cum puella exponeret,
Si moreretur, ne expers partis eſſet de noſtris bonis.

Antequam claudatur iſtud caput, de purgandis puerperis aliquid addere neceſſe eſt, quamdiu enim in lecto jacebant, pollutæ cenſebantur; hinc Athenienſes legem tulerunt, ne ulla mulier pareret in Delo inſula Apollini ſacra, quia omnigenam impuritatem averſari credebantur Dii; Iphigenia apud Euripidem tradit, neminem, qui cædis, contactus puerperæ, aut cadaveris reus erat, ad aram Dianæ admitti poſſe *Iphigenia Taurica verſ.* 381.

—— *βροτῶν μὲν ἤν τις ἅψηται φόνου,*
Η καὶ λοχείας, ἢ νεκροῦ θίγῃ χεροῖν,
Βωμῶν ἀπείργει, μυσαρὸν ὡς ἡγουμένη.
——*ſi quis quidem mortalium patrarit cædem,*
Aut etiam partum, aut cadaver attigerit manu,
Eum *arcet ab ara, ut impurum exiſtimans.*

Ad quadrageſimum diem, periculo puerperii elapſo, feſtum celebrabatur, a numero dierum dictum *τεσσαρακοστός*: tunc mulier, ante purificata per ablutionem, quædam templa, utplurimum Dianæ, ſubibat, quæ a partu ad iſtud tempus hoc agere non permittebatur, teſte Cenſorino *de Die Natali cap.* XI. ibi pro fœlici partu grates perſolvebat, & ſacrificia offerebat; itidem moris erat veſtimenta dicare Dianæ, quæ cognomen *Χιτώνης* inde habuit, ſecundum Callimachi Scholiaſtem *Hymno in Jovem verſ.* 77. & mulieres poſt primum infantem editum præterea zonas ſacrabant eidem

Deæ,

Deæ, quæ hac de cauſa nuncupata fuit Αὐαξιζώνη, templumque Athenis ſub hoc titulo ipſi dedicatum erat, juxta Apollonii Scholiaſtem.

CAP. XV.

De eorumdem variis generibus liberorum, teſtamentis, hæreditatibus, officiis liberorum erga parentes, &c.

AB Homeri Scholiaſte ponuntur quatuor liberorum genera: 1. Οἱ γνήσιοι, ſeu ἰθαγενεῖς, *liberi ex legitimo matrimonio prognati*. 2. Οἱ νόθοι, *ex concubinis* aut *meretricibus geniti*. 3. Οἱ σκότιοι, *quorum patres incogniti erant*, in quo a prioribus diſtinguebantur. 4. Οἱ παρθενίαι, cujuſmodi qui nati erant ex mulieribus, quæ, quamvis ſtupratæ antequam matrimonio junctæ, ſemper habebantur virgines. Iſtam & alias liberorum diviſiones prætermittam, tribus generibus ſolummodo annotatis.

1. Γνήσιοι, *legitime geniti*.

2. Νόθοι, *nati ex meretricibus*, quæ vox latiori ſenſu complectitur tria liberorum genera ſuperius memorata.

3. Θετοὶ, *adoptivi*.

Conſentaneum eſt pauca de ſingulis ſubjungere. Primo, ii habebantur legitimi liberi, qui ex legitimo conjugio nati erant, quod diverſimode definitum eſt, prout ſingularum civitatum res ferebant: in nonnullis locis qui ex patre cive, licet ex matre peregrina nati; aliis vero in locis, qui a matre libera, quamvis a patre advena prognati erant, legitimi cenſebantur, & jus civitatis, in qua nati erant, omneſque aliæ immunitates hæreditate iis veniebant; pleræque Reſpublicæ, aut quando primo condebantur, aut poſtquam innumeri cives vel bello, vel peſte, vel alio modo perierant, ad damna, quæ paſſæ erant, reſarcienda & ad regionem denuo incolis, frequentandam hac via inſtitiſſe videntur: ſublata autem cauſa, quando nimio civium incremento occurrere neceſſum fuit, legem ferre ſoliti fuerunt, qua ii ſoli legitimi cenſebantur, qui ab utriſque parentibus civibus procreati erant, teſte Ariſtotele *Polit. lib.* III. *cap.* V. quod ſtatutum aut interruptum, aut abrogatum eſt pro re nata: id autem obſervari licet, Athenis Periclis ætate, qui, dum proſperis rebus utebatur, eique erant filii legitimi, populo ſuaſit legem illam antiquam Solonis, qua ii ſoli ingenui Athenarum cives exiſtimabantur, quorum ambo parentes Athenienſes erant, priſtinæ reddere auctoritati; qua de cauſa fere quinque millia hominum libertate exciderunt, & in ſervitutem venditi fuerunt; ſed in poſterum omnibus ejus filiis legitimis mortuis, ipſe Pericles eo adduxit Athenienſes, ut hanc legem abrogarent, & ut ejus filius ſpurius in nomenclatorem ſui diſtrictus ſub paterno nomine inferretur; quo privilegio *νόθοι* vel *ſpurii* excluſi erant, quandoquidem juxta Ariſtophanis Scholiaſtem in *Avibus* nec nomen, nec familia, nec bona paterna ſua erant; pariter nullis rebus tum ſacris, tum politicis ſe immiſcere iis licebat. Ne quis in civium nomenclatorem liberos ſuos furtim inferret, in ſingulis pagis diligentiſſima inquiſitio, dicta διαψήφισις

Har-

Harpocrationi, fieri ſolebat; qui autem illegitimi eſſe comperiebantur, de civitate pellebantur: fuit & forum juridicum in Cynoſarge in Athenarum ſuburbiis, ubi explorabantur hi homines. Nec ii, quorum alteruter parens Athenienſis erat, licet civitate donati, pares cenſebantur iis qui utroque parente Athenienſi nati erant; Plutarchus enim in *Themiſtocle* tradit, dum hi in gymnaſiis intra civitatem ſua certamina peragebant, illis ſimulque advenis ea exercere licuiſſe tantum in Cynoſarge gymnaſio Herculi, qui ipſemet fuit illegitimus, eo quod non a duobus Diis immortalibus, ſed a matre mortali ſatus eſſet, dicato: Themiſtocles autem hoc opprobrium indignatus, plures adoleſcentes nobiles perſuaſit, ut ei comites ſe adjungerent ad Cynoſargem, ibique uncti in certamina deſcenderent, ſic enim diſcrimen inter ingenuos nobiles & peregrinos, inter illos, quorum uterque, & illos, quorum alteruter tantum parens Athenienſis erat, callide tollere intendebat. Vide *Archæologiæ* hujus *lib.* I. *c.* IX.

Nulla unquam ætate, quantum novi, (quidquid alii e contrario aſſerant) ſi excipias illa ſæcula, in quibus ſine lege & regimine vivebant, promiſcuiſque copulationibus & omni impudicitiæ generi indulgebant homines, opprobrium cenſebatur νοθεία ſeu *ſpurii conditio*. Euſtathius quidem *ad Iliad.* θ'. *pag.* 599. *Edit. Baſil.* contendit concubinarum earumque filiorum tempore belli Trojani æquam fuiſſe exiſtimationem ac uxorum filiorumque legitimorum; ſed ei falſi dicam ſcribit tota antiquitas, in nullo enim Veterum unquam exemplum offendi, quod tam abſonæ opinioni faveat: non diffiteor, quin pellicum & nothorum dignitas ſæpius major quam uxorum & liberorum legitimorum fuerit; ſed illud iniquo virorum amori, quem mulieres, prout forma præſtabant arteſque placendi callebant, accendere noverant, non vero illorum temporum conſuetudini tribuendum eſt: novi Euſtathium eo argumento potiſſimum uti, quia Agamemnon Teucrum ad præclara facinora hortans νόθον nuncupat, quando omnino extra propoſitum foret ei nomen convitioſum tribuere; Herois verba ſic ſonant *Iliad.* θ'. *verſ.* 281.

> Τεῦκρε, φίλη κεφαλή, Τελαμώνιε, κοίρανε λαῶν,
> Βάλλ' οὕτως, αἴ κεν τι φόως Δαναοῖσι γένηαι
> Πατρί τε σῷ Τελαμῶνι, ὅ σ' ἔτρεφε τυτθὸν ἐόντα,
> Καί σε νόθον περ ἐόντα κομίσσατο ᾧ ἐνὶ οἴκῳ.
> *Teucer, charum caput, Telamonie, princeps populorum,*
> *Jaculare ſic, ſi forte quid lumen Danais fias*
> *Patrique tuo Telamoni, qui te educavit parvulum exiſtentem,*
> *Et te ſpurium licet exiſtentem ſtudioſe aluit ſua in domo.*

In quibus verbis Teucri Telamonis nothi fortem animum duobus potiſſimum argumentis accendere ſtudet Agamemnon; primo, quia ſua fortitudine Græcos a manu hoſtium, qui quotidie in illos invalebant, eripere poſſet; ſecundo vero, quia tam præclaro facinore patris famam aucturus foret, cujus dignitas ipſi eo magis cordi eſſe debebat, quia tam inſignia beneficia ab eo retulerat; quandoquidem, licet ſpurius foret, diligenti cum cura edu-

Digitized by Google

educatus fuiſſet, nec in loco quodam remoto, ſed ſub ipſius Telamonis oculis atque ædibus; hæc tam longe abſunt ab æqualitate legitimorum liberorum cum illegitimis demonſtranda, quinpotius contrarium evincant; particula enim περ nomini νόθον poſtpoſita ſatis indicat illis diebus nothos utplurimum neglectos fuiſſe: nec Agamemnonem illum eo nomine vocantem perperam inducit Poeta; quandoquidem id omnibus Græcis innotuerat, & procul dubio ex obſequio, quod Ajaci fratri paterno & Telamonis filio legitimo præſtabat ipſe Teucer, continuo animadvertere licebat: ſed quæ diximus firmari poſſunt ex verbis, quibus Teucrum alloquitur Agamemnon apud Sophoclem: inde enim conſtabit, quantum diſcrimen interfuerit inter legitimos & illegitimos filios, & nominatim quanto opprobrio verterit Teucro, quod ex matre captiva & concubina, licet ſanguine regio ſata, natus foret, in *Ajace verſ*. 1250.

Σὲ δὴ τὰ δεινὰ ῥήματ᾽ ἀγγέλλυσί μοι
Τλῆναι καθ᾽ ἡμῶν ὧδ᾽ ἀνοιμωκτεὶ χανεῖν,
Σέ τοι τὸν ἐκ τῆς αἰχμαλωτίδος λέγω·
Ηπυ τραφεὶς ἂν μητρὸς εὐγενῦς ἄπο,
Υψηλ᾽ ἐκόμπεις, κἀπ᾽ ἄκρων ὡδοιπόρεις,
Οτ᾽ ὐδὲν ὢν, τῦ μηδὲν ἀντέςης ὕπερ,
Κὔτε ςρατηγὺς, ὔτε ναυάρχυς μολεῖν
Ημᾶς Αχαιῶν, ὔτε συ διωμόσω;
Αλλ᾽ αὐτὸς ἄρχων, ὡς σὺ φῄς, Αἴας ἔπλει·
Ταῦτ᾽ ὐκ ἀκύειν μεγάλα πρὸς δύλων κακά;
Nunciatur mihi te atrocia dicta
Contra nos impune effudiſſe,
Te, inquam, dico, qui ex bello capta natus es:
Si te mater nobilis peperiſſet,
Quam ſuperbe loqueris, & quam alte incederes,
Quando nunc homo nihili, pro eo qui non eſt, adeo depugnas,
Et nos neque duces eſſe nec gubernatores
Græcorum, aut tuos, dejeraſti?
Sed Ajax ipſe dux, ut tu ais, fuit:
Hæc annon turpe eſt ex homine ſervo audire?

Nonnulli contendunt regum & magnatum nothos ſolos cum legitimis liberis in pari fuiſſe exiſtimatione: diffiteri nollem, quin procerum majorem quam privatorum hominum nothorum fuiſſe dignitatem; ſed legitimorum & illegitimorum Principum liberorum parem fuiſſe exiſtimationem non conſtat; imo, contrarium ex Teucri, cujus ambo parentes regii erant, exemplo mox citato liquet: idem aliis exemplis, quorum unicum afferam, demonſtrari poſſet; nimirum illud Ionis, qui, licet ex patre Apolline & matre Creuſa Athenarum regis uxore natus, tamen duram ſortem, quod illegitimus foret, dolet apud Euripidem *Ione verſ*. 589.

—— εἶναί φασι τὰς αὐτόχθονας
Κλεινὰς Αθήνας, ὐκ ἐπείσακτον γένος,
Ιν᾽ εἰσπεσῦμαι δύο νόσω κεκτημένος,

Πα-

Πατρός τ' ἐπακτῦ κᾀυτὸς ὢν νοθαγενής;
Καὶ τῦτ' ἔχων τὄνειδος, ἀσθενὴς μὲν ὢν,
Μηδὲν κὶ ὐδὲν ἐνθάδ' ὢν κεκλήσομαι.

—— dicunt indigenas eſſe
Inclytas Athenas, nec aliunde adductum genus,
Quo me intrudam duobus morbis laborans,
Patre inquilino natus, *& ipſe nothus exiſtens?*
Et hoc habens probrum, infirmus quidem ac homo privatus *manens,*
Nullius pretii vir ibi vocabor, & contemnar.

Objici quidem poteſt (prout Servius notat) regum nothos in patris ſolium ſæpius ſucceſſiſſe; ſed ſimul notandum eſt, illud tantum contigiſſe, (prout idem Auctor ſubjungit) deficientibus legitimis liberis; nec tum ſemper licuit: in nonnullis locis ignobilium parentum ſpurii, quando legitimi liberi & cognati deerant, bona paterna hæreditario jure accipiebant, ſicut patet ex lege Athenienſi a Demoſthene *Orat. in Macartatum* citata: quando autem aderant cognati, nothos excluſos fuiſſe liquet ex dialogo inter Piſthetærum & Herculem apud Ariſtophanem; Herculi enim, cui nimis credulo impoſuerat Neptunus, quaſi Jovis legitimus hæres foret, fraudem detexit Piſthetærus, quandoquidem eum certiorem facit, eo quod illegitimus foret, omni jure hæreditatis cernendæ excidiſſe, & ad ſententiam firmandam Solonis legem de hac re adducit; locus quidem prolixus eſt, ſed, quia ad rem præſentem plurimum facit, & genuinam Athenienſium conſuetudinem exhibet, non prætermittendum cenſeo; occurrit in *Avibus pag.* 602. *Edit. Amſtelod.*

ΠΕ. Οἴμοι πάλας γ' οἷόν σε περισοφίζεται;
Δεῦρ' ὡς ἐμ' ἀποχώρησον, ἵνα τί τοι φράσω.
Διαβάλλεταί σ' ὁ Θεῖος, ὦ πόνηρε σύ·
Τῶν γὰρ πατρώων ὐδ' ἀκαρῆ μέτεςί σοι
Κατὰ τὺς νόμυς· νόθος γὰρ εἶ, κὐ γνήσιος.
ΗΡ. Εγὼ νόθος; τί λέγεις; ΠΕ. Σὺ μέν τοι νὴ Δία,
Ων γε ξένης γυναικός· ἢ πῶς ἄν ποτε
Επίκληρον εἶναι τὴν Αθηναίαν δοκεῖς,
Οὖσαν θυγατέρ', ὄντων ἀδελφῶν γνησίων;
ΗΡ. Τί δ' ἢν ὁ πατὴρ ἐμοὶ διδῷ τὰ χρήματα
Τὰ νοθεῖ' ἀποθνήσκων; ΠΕ. Ο νόμος αὐτὸν ὐκ ἐᾷ.
Οὗτος ὁ Ποσειδῶν πρῶτος, ὃ ἐπαίρει σε νῦν,
Ανθέξεταί συ τῶν πατρώων χρημάτων,
Φάσκων ἀδελφὸς αὐτὸς εἶναι γνήσιος·
Ερῶ δὲ δὴ κὶ τὸν Σόλωνός σοι νόμον·
„ Νόθῳ δὲ μὴ εἶναι ἀγχι-
„ ςείαν, παίδων ὄντων γνη-
„ σίων· ἐὰν δὲ παῖδες
„ Μὴ ὦσι γνήσιοι, τοῖς
„ Εγγυτάτω τῦ γένυς.

PI. *Ah me miſerum! qualiter te circumvenit?*
Huc ad me accede, ut quid tibi dicam.
Criminatur te patruus, o ignare tu:
Bonorum enim paternorum ne quidem minimum participatur tibi
Secundum leges: ſpurius enim es, & non legitimus.
HE. *Ego ſpurius? quid dicis?* PI. *Tu quidem per Jovem*
Exiſtens advenæ mulieris: an aliquo modo unquam
Hæredem eſſe Minervam putas,
Exiſtentem filiam, exiſtentibus fratribus legitimis?
HE. *Quid autem ſi pater mihi dat pecunias*
Spurio moriens? PI. *Lex ipſum non ſinit:*
Hinc Neptunus primus, qui extollit te nunc,
Uſurpabit tuas paternas opes,
Dicens fratrem ſe eſſe legitimum:
Recitabo & tibi jam Solonis legem:
„ *Spurio autem non eſſe affi-*
„ *nitatem, filiis exiſtentibus legi-*
„ *timis: ſi vero filii*
„ *Non ſunt legitimi, his*
„ *Proximo genere*
„ *Participationem eſſe bonorum.*

Quo in loco, licet Herculi aſſerat Piſthetærus, *νοθεῖα χρηματα* referre per legem ei non licitum, eſſe hæc tamen intelligenda ſunt de æquali hæreditatis parte, qua nunquam gaudebat nothus, quando patri fuerunt cognati, qui erant legitimi hæredes: ipſi enim nothi paternorum bonorum certam portionem ſortiebantur: dona filiis ſuarum concubinarum, hæreditatem vero Iſaaco filio ſuo legitimo dediſſe Abrahamus dicitur *Gen. cap.* XXV. *vers.* 6. pariter Athenienſium Legislator eis aſſignarat quinque minas, ſive quingentas drachmas; quæ poſtea auctæ in decem minas, ſive drachmas mille, quæ *νοθεῖα*, id eſt, *nothi pars*, dicebantur; vide Ariſtophanis Scholiaſtem *in locum citatum*, & Suidam *Voc.* Νοθεῖα: diverſa autem erat illa dos pro tempore & loco; in ipſis Rebuſpublicis, quæ certa legum forma regebantur, nothorum ſors a patris lubitu omnino pependiſſe traditur, cui illos in familiam ſuam cooptare, & æquam cum legitimis dotem eis aſſignare licebat, niſi quod hi bona paterna dividendi jure gaudebant. Exemplum nobis exſtat duorum filiorum, quorum alter ex legitimo matrimonio, alter vero ex captiva matre natus erat; quia autem patrimonii diſtributio ad priorem pertinebat, hinc totam hæreditatem, illinc vero fratris paterni matrem conſtituit, ut eum ad duram neceſſitatem redigeret, vel matrem in captivitate relinquere, vel bonorum paternorum ſortem abdicare, prout tradit Sopater.

Athenis, qui legitimis filiis carebant, ſuas opes filiabus aſſignare lege tenebantur, dummodo genere proximis nuberent, alias hæreditate exciderent: hæc autem conſuetudo apud Judæos pariter obtinebat, quorum pleræque leges a Solone tranſcriptæ videntur: hæ virgines, ſive ſolæ hæredes,

ſive

ſive cohæredes, a Solone dicuntur περικληρίτιδες, ab aliis πατροῦχοι, vel vulgatiſſimo nomine ἐπίκληροι, & quandoque, referente Euſtathio *ad Iliad. ι. pag. 545. Edit. Baſil.* μάνδαι: his autem & earum proximis cognatis licebat a ſe mutuo conjugium poſtulare, quod ſi altera partium recuſaſſet, altera ei dicam ſcribebat, idque dicebatur ἐπιδικάζεσθαι, quod omnibus cauſis forenſibus in genere tribuitur; unde hæ hæreditates, de quibus coram judice lis erat, κληρονομίαι ἐπίδικοι, quæ vero iis excidebant ſine litibus, ἀνεπίδικοι dicebantur: alii volunt, ſive lites fuerint, necne, proximum cognatum, ſi civem, in Archontis, ſin vero advenam, in Polemarchi foro, virginem in uxorem, ejuſque hæreditatem repoſcere, obſtrictum fuiſſe, idque dicebatur ἐπιδικάζεσθαι, & quolibet anni menſe, excepto Scirrhophorione, eo quod in rationibus componendis & reddendis eum inſummebant magiſtratus, teſte Petito *in Leges Atticas*, qui & alibi conſulendus, licitum fuit. Mox citata lex de connubiis virginum hæredum argumentum eſt Apollodori fabulæ, quæ Ἐπιδικαζόμενος, vel juxta Donatum, qui eam de virgine virum coram judice poſcitante interpretatur, Ἐπιδικαζομένη inſcribitur: hanc Latine vertit & *Phormionem* vocavit Terentius, in qua hæc carmina de lege mox dicta occurrunt *Act. 1. Scen. 11.*

Lex eſt, ut orbæ, qui ſint genere proximi,
Iis nubant, & illos ducere eadem hæc lex jubet.

Præterea ſtatutum eſt, ut, quando pater, filia viro elocata, deinceps obibat orbus filiis, qui patrimonii hæredes forent, hæreditatem & uxorem a conjuge repeteret genere proximus, quem morem vulgarem fuiſſe tradit Iſæus *Orat. de Pyrrhi hæredibus.*

Qui legitima prole carebant, quoslibet, ſive ſuos nothos, ſive (conſentientibus parentibus) alienæ familiæ filios adoptare permittebantur: at hoc privilegio merito excludebatur, qui non erat κύριος τῶν ἑαυτῦ, *ſuarum rerum dominus*: quales erant ſervi, fœminæ, inſani, pueri viginti annis minores: his enim nec teſtamentum facere, nec adoptare licebat; quicumque autem ſic adoptatus Athenis primo civitate donabatur, ſi non eſſet civis, nemini enim peregrino licebat in hæreditate ſuccedere; deinde illorum nomina in patris adoptivi tribum & cuſtodiam referebantur, non autem eodem menſe quo proprii liberi ſolebant, ſed feſtis, quæ dicebantur Θαργήλια, in menſe Thargelione. Hoc in negotio maximam cautelam adhibebant Lacedæmonii, ut enim præcipites & inconſideratas adoptiones præverterent, eas in conſpectu regis confirmari lege juſſerunt. Hi liberi adſcititii dicebantur παῖδες θετοὶ, aut εἰσποιητοί: omnibus autem privilegiis & immunitatibus gaudebant, ut & ad omnia munia patris adoptivi propriorum liberorum obeunda obſtricti erant: ſi autem in familiam ſuam redire cuperent, Athenis per leges iis non licebat, niſi prius liberos, qui patris adoptivi nomine nuncuparentur procreaſſent; quod ſi recuſaſſent, tum illorum adoptio, tum jus hæreditarium in ea fundatum frangebantur; quando quis poſt adoptionem prolem legitimam gignebat, ejus bona inter genitos & adoptivos liberos æqualiter diſtribuebantur: vid. Harpocra-

Digitized by Google

tion, Iſæus *de Ariſtarchi hæred.* & *de Philoctemonis hæred.* Aliqui exiſtimant Athenis non licuiſſe viro uxorem ducere quamdiu filius adoptatus viveret, niſi a judicibus id impetraret: unde Leogoras ab Andocide Rhetore adoptivo filio male habitus, a judicibus petiiſſe veniam ducendi uxorem dicitur, ut refert Joannes Tzetzes *Chiliade* VI. *Hiſt.* XLIX. Adoptati autem nullam cognationem habebant cum agnatis patris naturalis, cujus e familia tranſierant: unde nec potuerunt eorum hæreditatem vendicare ἀγχιστείας jure, niſi ejurata adoptione. Vid. Iſæus *de Aſtyphili hæreditate*. Hoc in loco non prætereundum, olim legitimos filios bona paterna ſortibus inter ſe dividere ſolitos eſſe, quandoquidem omnes pari jure gaudebant, nulla primogenituræ ratione habita; illegitimis autem liberis modica portio addicebatur: ſic Caſtoris Cretenſis filios, quorum unum ſe fingit, bona paterna inter ſe diſtribuiſſe, narrat Eumæo Ulyſſes, narrat *Odyſſ.* ξ'. *vers.* 200.

Ἐκ μὲν Κρητάων γένος εὔχομαι εὐρειάων
Ἀνέρος ἀφνειοῖο πάϊς· πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι
Υἱέες ἐν μεγάροις ἠμὲν τράφεν ἠδ' ἐγένοντο
Γνήσιοι ἐξ ἀλόχου, ἐμὲ δ' ὠνητὴ τέκε μήτηρ
Παλλακὶς, ἀλλά με ἶσον ἰθαγενέεσσιν ἐτίμα
Κάστωρ Ὑλακίδης, τοῦ ἐγὼ γένος εὔχομαι εἶναι·
Ὃς ποτ' ἐνὶ Κρήτεσσι Θεὸς ὣς τίετο δήμῳ
Ὄλβῳ τε, πλούτῳ τε, καὶ υἱάσι κυδαλίμοισιν,
Ἀλλ' ἤτοι τὸν κῆρες ἔβαν θανάτοιο φέρουσαι
Εἰς Ἀΐδαο δόμους, τοὶ δὲ ζωὴν ἐδάσαντο
Παῖδες ὑπέρθυμοι, καὶ ἐπὶ κλήρους ἐβάλοντο,
Αὐτὰρ ἐμοὶ μαλα παῦρα δόσαν, καὶ οἰκί' ἔνειμαν.

Ex Creta quidem genus prædico lata
Viri divitis eſſe *filius: multi autem & alii*
Filii in ædibus & educati ſunt & orti ſunt
Legitimi ex uxore, me autem empta peperit mater
Pellex, ſed me pariter cum propriis charum habebat
Caſtor Hylacides, hujus ego genus prædico eſſe:
Qui quondam in Cretenſibus ut Deus colebatur populo,
Fortuniſque, divitiiſque, & filiis honeſtis,
Sed certe illum fata iverunt mortis ferentia
Ad Ditis domos, facultates autem diviſerunt
Filii magnamini, & ſortes jecerunt,
At mihi valde pauca dederunt, & propria attribuerunt.

Illorum, quibus nec legitimi, nec adoptivi fuerunt liberi, bona hæreditate accipiebant proximi cognati, prout liquet ex dialogo inter Herculem & Piſthetærum ſupra citato: hæc conſuetudo in ipſis Trojani belli temporibus obtinuit, quandoquidem ejus meminit Homerus, quando de duorum Phænopis filiorum cæde a Diomede patrata diſſerit *Iliad.* ε'. *vers.* 155.

Ἔνθ'

Digitized by Google

Ενθ' ὅ γε τὺς ἐνάριζε, φίλον δ' ἐξαίνυτο θυμὸν
Αμφοτέροιν, πατέρι δὲ γόον καὶ κήδεα λυγρὰ
Λεῖπ', ἐπεὶ ὐ ζώοντε μάχης ἐκνοστήσαντε
Δέξατο, χηρωσαὶ δὲ διὰ κτῆσιν δατέοντο.
Tum ille hos interfecit, eorumque eripuit animam
Amborum: patris vero luctum & curas triſtes
Reliquit, quoniam non vivos ex pugna reverſos
Accepit, bonorum vero herede carentium curatores hæreditatem
partiti ſunt.

Hoc quidem in loco Euſtathius & vetus Scholiaſtes contendumt χηρωςὰς fuiſſe quoſdam Magiſtratus, quibus addicta erant bona illorum, qui moriebantur χηρεύοντες τῶν διαδόχων, id eſt, *legitimis hæredibus orbi*, ſed nil impedit quin de cognatis interpretetur iſtud nomen; eos enim, qui cognatorum liberis orborum bona hereditate accipiebant, dictos fuiſſe χηρωςὰς liquet ex veteribus Grammaticis, nominatim Heſychio *Voc.* Χηρωςαὶ, & Polluce: idem vocabulum uſurpavit Heſiodus, ſed an illo vel hoc ſenſu itidem dubium eſt, in *Theogonia vers.* 603.

Ος κε γάμον φεύγων καὶ μέρμερα ἔργα γυναικῶν
Μὴ γῆμαι ἐθέλῃ, ὀλοὸν δ' ἐπὶ γῆρας ἵκηται,
Χήτει γηροκόμοιο, ὅδ' ὐ βιότυ ἐπιδευὴς
Ζώει, ἀποφθιμένυ δὲ διὰ κτῆσιν δατέονται
Χηρωςαί. ——
Qui nuptias refugiens & laborioſa opera mulierumnt
Non uxorem ducere velit, gravem vero attigerit ſenectam,
Carens ſenectutis ſuæ fomento, ſi non ſine opibus
Vivat, mortui poſſeſſionem inter ſe dividunt
Remoti cognati. ——

Nec multum refert, ſive hæc, ſive illa interpretatio his in locis admittatur, quia Veterum moribus utramque ſimul convenire certum eſt; ut enim defunctorum bona jure hæreditario accipiebant cognati ſuperſtites, ſic illorum, qui ſine legitimis hæredibus moriebantur, facultates Principi, vel Reipublicæ, vel ſupremo Magiſtratui, prout ſingularum civitatum leges jubebant, addictæ erant.

Quoad teſtamenta, non eadem fuit conſuetudo apud Græcos: in nonnullis Rebuſpublicis de ſuis bonis ſtatuere cuivis, in aliis vero nemini licitum erat. Legem laude dignam de teſtamentis a Solone latam fuiſſe ſcribit Plutarchus in *ejus Vita*. Antea enim ſua bona alio quam in ſuam familiam teſtamento collocare nemo permittebatur, ipſe autem conceſſit ut cuilibet illa donarent; quia amicitiam cognatione, benevolentiam vero neceſſitate arctius vinculum eſſe exiſtimabant; ſic in cujuslibet poteſtate erat de ſuis bonis, quomodocunque placeret, ſtatuere: tamen non quælibet teſtamenta legitima cenſebantur, ſed teſtatores certis legibus adſtricti erant.

1. Ut Athenarum cives eſſent, non vero ſervi, nec advenæ, horum enim bona fiſco publico addicebantur.

2. Ut

2. Ut viri eſſent, idque adultæ ætatis: nam puero ante annum viceſimum non licebat ultra medimnum hordei teſtamento legare, uti nec fœminæ. Vid. Iſæus *de hæred Ariſtarchi*.

3. Nec adoptivi; eorum enim, qui adoptati erant, quando ſine prole peribant, facultates, quas adoptione acceperant, patris adoptivi cognatis reddebantur. Vid. Demoſthenes *Orat. in Leocharem*.

4. Quando nulli mares liberi iis fuerunt; horum enim fuit patrimonium; quando vero ſolas filias procrearant, ii, quibus obveniebat hæreditas, eas ducere tenebantur, juxta Iſæum *Orat. de Pyrrhi hæred.* Nihilominus licebat liberis ſuis hæredes ſubſtituere, quibus ſucceſſio erat, ſi liberi ante viceſimum annum decederent. Vid. Demoſthenes *Orat. β'. in Stephanum teſtem*.

5. Mentis compotes eſſe debebant, quandoquidem teſtamenta, quæ in morbo phrenetico, aut in ſenectutis delirio extorquebant, illorum, quibus tribuebantur, revera non erant.

6. Nec in carcere detenti, nec ullo alio modo coacti; tum enim illorum conſenſus coactus, nec ſpontaneus merito cenſebatur.

7. Nec eo allecti uxoris blanditiis; perſpicax enim ille Legislator (inquit Plutarchus) jure merito nullum diſcrimen poſuit inter fraudem & neceſſitatem, adulationem & coactionem; ambo enim ad rationem humanam pervertendam æque valent. Leg. Demoſthenes *Orat. β'. in Stephanum teſtem*.

Teſtamentis utplurimum nomina ſubſcribebant plures teſtes, eaque ſigillis appoſitis firmabant; deinde in manibus curatorum nomine *ἐπιμελητῶν*, qui iis præſtandis proſpiciebant, tradebantur. Athenis mos erat in conſcribendis teſtamenti tabulis, ad majorem earum confirmationem & ratihabitionem, magiſtratuum advocare, & quidem nominatim Aſtynomum, uti conſtat ex Iſæi *Orat. de Cleonymi hæreditate*. Harpocration e Dinarcho obſervat in Archontum præſentia obſignata fuiſſe teſtamenta, *δόσις ἰδίως μὲν λέγεται παρὰ τοῖς ῥήτορσι, συμβόλαιον γραφόμενον ὅταν τις τὰ αὐτοῦ διδῷ τινι διὰ τῶν ἀρχόντων*. Eadem apud Suidam occurrunt: ex quibus verbis id etiam notari meretur, quod *δόσις*, etſi communiter *munus* vel *donationem* ſignificet, tamen apud Rhetores ſpecialiter ſumitur pro teſtamenti tabulis, quibus quis hæres inſtituitur; ita ut *δοῦναι* & *διαθέσθαι* ſint voces ſynonymæ: hinc Iſæus *ἐν κληρικοῖς λόγοις* conjunctive plerumque *διαθέσθαι καὶ δοῦναι* dicit, & *κατὰ δόσιν καὶ κατὰ διάθεσιν* ſuccedere, quæ opponi ſolent ſucceſſioni *κατὰ γένος*: hæc ab inteſtato erat, altera ex teſtamento. Denique factum eſt aliquando, ut nullæ teſtamenti tabulæ ſcriberentur, ſed teſtator voluntatem ſuam pro concione declararet, & viva voce nuncuparet, quemadmodum apud Romanos in comitiis calatis fiebat: quod ex *Alcibiade* Plutarchi colligitur, quo loco Callias conjurationem in ſe factam metuens, pro concione bona ſua legavit: *Ὁ δὲ Καλλίας* (inquit) *ἐπιβουλὴν δεδοικὼς προσῆλθε τῷ δήμῳ, τὰ χρήματα διδοὺς καὶ τὸν οἶκον, ἄνπερ αὐτῷ συμπέσῃ μὴ καταλιπόντι γενεὰν ἀποθανεῖν*. Diverſæ teſtamentorum formulæ, ut Ariſtotelis, Lyconis, Theophraſti, exſtant apud Diogenem Laertium: ex iis conſtat communem fuiſſe formulam, cujus initio vitam & ſanita-

ta-

tatem ſibi precabantur; ſubjuncto, quod ſi alias iis contigiſſet, ſic teſtamento de ſuis bonis ſe ſtatuere his verbis, *Εςαι μὲν εὖ, ἐὰν δὲ τι συμβῆ, ταῦτα διατίθεμεν*.

Audivimus bona paterna liberis hæreditate ceſſiſſe; nunc pergamus ad illorum præclare facta, quorum merces ad poſteros non raro manavit. Nec ſolum inanes laudes, vanaque honoris inſignia, aut reverentiam, licet & hæc in integras, virorum, qui de Republica bene meruerant, familias profunderentur, ſed & ampliora animi grati ſpecimina referebant, quæ tantorum virorum memoriæ & cognatis deberi cenſebantur. In pluribus locis eorum liberis proſpectum eſt, iidemque educati ſunt pro genere ex publico theſauro, quando bonis carebant: horum virorum, qui pro patria fortiter pugnando fatis ceſſerint, liberorum quantam curam habuerint Athenienſes, ſuperius oſtendimus; quomodo autem habuerint prolem illorum, qui alias de Republica bene meriti fuerant, conſtabit uno & altero exemplo: primo illo Ariſtidis, cujus, quia pauper obierat, in filium Lyſimachum centum libras Atticas argenteas, ſimulque prædium tot jugerum contulit populus Athenienſis; imo, ſuadente Alcibiade, quatuor drachmas in diem ei ſtatuerunt; præterea mortui Lyſimachi filiæ Polycritæ eamdem frumenti annonam, quam victores in ludis Olympicis conſequebantur, decreverunt. Ejuſdem Ariſtidis binæ filiæ ex publico ærario trecentas drachmas pro dote acceperunt. Nec mirum videri debet, (pergit noſter Auctor) ſi eorum, qui in civitate agebant, tantam curam habuerit populus Athenienſis; quum enim audiviſſent Ariſtogitonis neptim in inſula Lemno tam egenam eſſe, ut viro unquam carere videretur, eam Athenas accerſiverunt, & viro genere claro elocatæ prædium pro dote dederunt: hujuſmodi autem liberalitatis & humanitatis hac noſtra ætate plura ſpecimina prodidit civitas Athenienſis, qua de cauſa eam omnes merito laudant & mirantur, teſte Plutarcho in *Ariſtide*.

Parentum vitia turpiaque facta in liberorum pœnam pariter redundabant: æquum enim cenſebatur, ut qui parentum proſperis & bona fortuna gaudebant, eorum damnis & delictis ſimiliter participarent. Nullis argumentis flecti voluit Agamemnon, ut Antimachi filiis parceret, quia Menelai & Ulyſſis vitæ, quando Trojam in legationem irent, inſidiatus fuerat illorum pater, apud Homerum *Iliad. λ'. verſ.* 138.

Εἰ μὲν δὴ Ἀντιμάχοιο δαΐφρονος υἱέες ἐςὸν,
Ος ποτ ἐνὶ Τρώων ἀγορῇ Μενέλαον ἄνωγεν
Αγγελίην ἐλθόντα σὺν ἀντιθέῳ Οδυσῆϊ
Αὖθι κατακτεῖναι, μηδ' ἐξέμεν ἂψ ἐς Ἀχαιὰς,
Νῦν μὲν δὴ τῦ πατρὸς ἀεικέα τίσετε λώβην.
Si ergo Antimachi bellicoſi filii eſtis,
Qui quondam in Trojanorum concione Menelaum jubebat
Legatum profectum cum divino Ulyſſe
Illic interficere, neque dimittere rurſum ad Achivos,
Nunc patris certe luetis indignam injuriam.

Plura alia occurrunt hujuſmodi exempla, ex quibus conſtat hanc conſuetudinem non quorumdam hominum iracundiæ aut iniquis odiis adſcribendam eſſe,

eſſe, ſed æquo & juſtitiæ conveniſſe creditam eſſe: hoc in loco tantum adducam celebrem illam Macedonum legem, qua non ſolum ipſimet qui in regem conjuraverant, ſed & eorum liberi & cognati morte damnabantur; quocirca Curtius *lib.* VI. haud procul a fine ſcribit, quando conjurationis in Alexandrum factæ convictus fuit Philotas, ex nobilibus aliiſque cognatione ei junctis, alios ſibi mortem conſciviſſe, alios vero in loca deſerta confugiſſe, donec, veniam diplomate regio conſecuti fuiſſent.

Supereſt, ut pauca de liberorum animo grato erga parentes ſubjungam, cujus ſpecimina dabant quando in abjectiſſimis officiis perſolvendis iis aſſidui præſto erant: unde ſuam filiam ejus pedes lavaſſe & unxiſſe narrat quidam apud Ariſtophanem in *Veſpis pag.* 458. *Edit. Amſtelod.*

—— καὶ πρῶτα μὲν ἡ θυγάτηρ με
Ἀπονίζῃ, καὶ τὼ πόδ᾽ ἀλείφῃ, καὶ προκύψασα φιλήσῃ.
—— *& prius quidem filia me*
Lavet, ac pedes ungat, pronaque oſculetur.

In parentum honore vindicando, & injuriis iis illatis ulciſcendis acerrimos ſe præſtabant; quocirca Oreſtem, eo quod de patris homicidis vindictam ſumpſerat, ab omnibus Græcis laudari, ejuſque nomen apud poſteros celebratum iri aſſerit Telemachus apud Homerum *Odyſſ. γ'. vers.* 203.

Καὶ λίην κεῖνος μὲν ἐτίσατο καὶ οἱ Ἀχαιοὶ
Οἴσουσι κλέος εὐρὺ, καὶ ἐσσομένοισιν ἀοιδήν.
Et jure ille quidem ultus eſt, & ei Achivi
Deferent gloriam latam, & poſteris præmium.

Plura liberorum erga parentes animi grati teſtimonia adduci poſſent; hic tantum dicam, iis ſenibus alendis maxima cum ſollicitudine proſpexiſſe, idque dicebatur γηροβοσκεῖν, ut & iis defunctis parentandis: hujus beneficii deſiderio ardet Medea apud Euripidem in *Medea vers.* 1032.

Ἦ μήν ποθ᾽ ἡ δύστηνος εἶχον ἐλπίδας
Πολλὰς ἐν ὑμῖν, γηροβοσκήσειν τ᾽ ἐμὲ,
Καὶ κατθανοῦσαν χερσὶν εὖ περιστελεῖν.
Profecto quondam infelix habui ſpem
Magnam in vobis ſitam, *fore* videl. *ut ſenio gravem me nutriretis,*
Et mortuam manibus recte componeretis.

Si unquam eum morti tradiderit, neminem ſuperfuturum, qui vel ejus, dum in vivis erit, curam habeat; vel ei defuncto juſta perſolvat, patrem monens inducitur Admetus apud eumdem Poetam, in *Alceſtide vers.*662.

Τοὶ γὰρ φυτεύων παῖδας οὐκ ἔτ᾽ ἂν φθάνοις,
Οἳ γηροβοσκήσουσι, καὶ θανόντα σε
Περιστελοῦσι, καὶ προθήσονται νεκρὸν,

Οὐ

Οὐ γάρ σ' ἔγωγε τῇδ' ἐμῇ θάψω χερὶ,
Τέθνηκα γὰρ δὴ τὐπί σ'. ——
Non igitur alios *liberos poſthac ocyus procreabis*,
Qui te ſenem alant, & *mortuum te*
Ornent, & tuum *procurent funus*,
Non enim ego te hac mea manu ſepeliam,
Mortuus enim ſum, quantum in te eſt. ——

De his officiis ita ſolliciti erant, ut nullum incœptum periculoſum aggreſſi forent, niſi prius nonnullos amicos ad parentes ætate confectos alendos & protegendos obſtrinxiſſent: ſic Thebani Athenis exules, quando de patria a tyrannorum jugo, quod iis impoſuerant Lacedæmonii, liberanda conjuraſſent, in duas partes diſtributi ſunt, ſimulque conſenſerunt, ut earum altera urbem & hoſtem invadere moliretur, dum reliqui in Attica manentes exitum incœpti expectarent, ut ſi ſocii in molimine occubuiſſent, eorum parentibus & liberis proſpicerent, teſte Plutarcho in *Pelopida*. Aſcanium, ut matrem ſolari & adjuvare dignetur, periculoſam expeditionem ſuſcepturus eleganti & pathetico ſermone precatur Euryalus apud Virgilium *Æneid. lib.* IX. *vers*. 283.

—— *ſed te ſuper omnia dona*
Unum oro: genitrix Priami de gente vetuſta
Eſt mihi, quam miſeram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Aceſtæ;
Hanc ego nunc ignaram hujus quodcumque pericli eſt,
Inque ſalutatam linquo; nox & tua teſtis
Dextera, quod nequeam lacrymas perferre parentis;
At tu, oro, ſolare inopem, & ſuccurre relictæ;
Hanc ſine me ſpem ferre tui; audentior ibo
In caſus omnes. ——

Annona, quam parentibus præbebant liberi, dicebatur τροφεῖα, apud Poetas θρεπτήρια, aut θρέπτρα, & quandoque θρέπτα, ut apud Homerum *Iliad.* δ΄. *vers*. 478. Hujus autem officii neglectus dira impietas cenſebatur, quam inultam cedere Dii nullo modo ſinebant; unde inter ultimæ & ferreæ ætatis ſcelera liberorum contumaciam & irreverentiam in parentes, tanquam graviſſimum, quodque vindictam divinam arceſſebat, recenſet Heſiodus *Oper. & Dier. lib.* I. *vers*. 183.

Αἶψα δὲ γηράσκοντας ἀτιμήσουσι τοκῆας,
Μέμψονται δ' ἄρα τοὺς χαλεποῖς βάζοντ' ἐπέεσσι
Σχέτλιοι, οὐδὲ Θεῶν ὄπιν εἰδότες, οὐδὲ μὲν οἵγε
Γηράντεσσι τοκεῦσιν ἀπὸ θρεπτήρια δοῖεν.
Statim vero ſeneſcentes dedecorabunt parentes,
Incuſabuntque illos moleſtis alloquentes verbis
Impii, neque Deorum adſpectum veriti, neque hi ſane
Senibus parentibus educationis præmia reddent.

Nullum crimen iram divinam certius provocare, nec unquam effugere poſſe exiſtimabatur. Furiæ enim & alia inferna Numina ad parentum imprecationes in liberos, a quibus injurias acceperant, implendas ſemper in pro-

cinctu eſſe credebantur: matrem Penelopen ex domo ſua pellere detrectat Telemachus, ne a Furiis infeſtaretur, & ab hominibus exprobraretur, apud Homerum *Odyſſ. β'. vers.* 134.

—— *ἄλλα δὲ δαίμων*
Δώσει, ἐπεὶ μήτηρ συγερὰς ἀρήσετ᾽ Ερινῦς
Οἴκου ἀπερχομένη, νέμεσις δέ μοι ἐξ ἀνθρώπων
Εσσεται. ——
—— *alia autem deus*
Dabit, poſtquam mater odioſas imprecata fuerit Furias
A domo diſcedens, reprehenſio autem mihi ex hominibus
Erit. ——

Phœnix ſingulare pœnæ documentum tulit, eo quod Furias in filium auxilio vocarat pater apud Homerum *Iliad. ι'. vers.* 454.

—— *πατὴρ δ᾽ ἐμὸς αὐτίκ᾽ ὀϊσθεὶς*
Πολλὰ κατηρᾶτο, συγερὰς δ᾽ ἐπεκέκλετ᾽ Ερινῦς,
Μή ποτε γούνασιν οἷσιν ἐφέσσεσθαι φίλον υἱὸν
Εξ ἐμέθεν γεγαῶτα, Θεοὶ δ᾽ ἐτέλειον ἐπαρὰς,
Ζεύς τε καταχθόνιος, καὶ ἐπαινὴ Περσεφόνεια.
—— *pater autem meus ſtatim ſuſpicatus*
Multa imprecatus eſt, horrendas autem invocabat Furias,
Ne unquam genibus ſuis imponeretur dilectus filius
Ex me genitus: Dii autem ratas fecerunt imprecationes,
Jupiterque infernus, & horrenda Proſerpina.

Plura alia exempla apud Auctores occurrunt, nominatim Oedipi, Theſei, aliorumque a Platone *de Legibus lib.* XI. adducta, quo in loco parentum preces exaudire, & injurias a liberis illis illatas Deos libenter ulciſci demonſtrare ſtudet. Nec ſoli Dii in illud ſcelus animadvertere dicebantur, ſed & de illo pœnas ſtatuerant homines: ſeveriſſimas leges tulit Solon, quæ jubebant, illos, qui parentes alere nolebant, ignominia affici, tradente Laertio in *Solone*; eamdemque pœnam ſubibat, qui parentes pulſaverat. Nec modo parentes, ſed avus & avia, cæterique progenitores ſub ea lege comprehenſi ſunt. Vid. Iſæus *de Chironis hæred.* quando autem Archontis officii candidati vitæ & morum examen ſubibant, primum inquirebatur, an parentes coluerint, necne? qui ſi illos neglexiſſe comperiebantur, repulſam ferebant.

Tamen certo caſu a parentum alendorum cura ſolvebantur liberi, ut qui ad nullam artem, nullumve vitæ inſtitutum, quo victum ſibi parare poſſent, educati fuerant; quia enim cura & ſollicitudo parentum fundamentum, & baſis dicitur officiorum, quæ ab iis requiruntur, quando illi ſuo officio hac in parte deſunt, hi munere ſuo pariter ſoluti habentur: ſimiliter qui a parentibus proſtitui fuerant, ad eos ſuſtentandos non obſtricti erant, prout teſtatur Æſchines *Orat. in Timarchum*. Iterum filii meretricii nulla lege teneri ad patres fovendos cenſebantur; qui enim ſcortantur, non tam liberorum procreationem, quam Veneris expletionem quærere videntur; quocirca iis, quorum ortum tanquam infamem & pro-

bro-

broſum repudiant, animi ingrati vitium nulla juſta de cauſa exprobrare poſſunt, teſte Plutarcho in *Solone*.

Ut autem parentum ſævitia idonea ratio habebatur, cur illos ſeniores fovere detrectarent liberi, ita ob inobedientiam & proterviam a parentibus non raro derelinquebantur & exhæredabantur liberi: parentes enim liberos, tam quos adoptaverant, quam quos genuerant, abdicare potuerunt; vid. Demoſthenes *in Spudiam*: tamen ex impotenti animi motu, aut levi de cauſa liberos hæreditate exuere vetabantur parentes ab Athenienſium Legiſlatore; etenim coram certis judicibus, quibus illarum cauſarum cognitio commiſſa erat, comparere tenebantur; vid. Lucianus in *Abdicato*; quod ſi compertum foret liberos tam ſeveram pœnam ſibi merito conflaſſe, publicus præco ſic proclamare ſolebat; Vir ille criminis convictum cujus nomen audiebatur, filium abdicat: unde filium exhæredare ἀποκηρύξαι τὸν υἱὸν, & hæreditate exutus ἀποκήρυκτος dicebatur, juxta Heſychium; pariter exhæredari efferebatur ἐκπίπτειν τοῦ γένους, econtra juri hæreditario reddi erat ἀναλαμβάνεσθαι εἰς τὸ γένος. Nec prætereundum liberos in gratiam recipere parentibus quidem licitum fuiſſe, ſed eos iterum abdicare vetitum: ne fierent ἀπέραντοι τῶν παίδων αἱ τιμωρίαι, καὶ πολλαὶ αἱ καταδίκαι, καὶ ὁ φόβος ἀΐδιος, ut ait Lucianus. Nolebant enim liberorum hominum animos perpetuo metu deprimi.

Quod ſi pater vi morbi, aut ſenectute deſiperet, nec rebus adminiſtrandis par eſſet, filio jus erat dicam ei apud τοὺς φράτορας intentare: & pater convictus a re familiari removebatur, liberis in eam poteſtate conceſſa. Cujus legis meminit Ariſtophanes in *Nubibus Act.* III. *Scen.* I. quo loco filius Strepſiadis ſic loquitur:

> Οἴ μοι, τί δράσω παραφρονοῦντος τοῦ πατρός;
> Πότερον παρανοίας αὐτὸν εἰσαγαγὼν ἕλω;
> *Quid agam quando ita meus delirat pater? utrum*
> *In jus vocabo, & convincam delirii.*

Et quidem hujuſmodi in judicium Sophocles ab Iophonte filius vocatus eſt. Vid. Ariſtophanis Interpres *ad Ranas*, & Auctor *Vitæ Sophoclis*, in primis vero Tullius, qui in libro *de Senectute* ſic loquitur: *Sophocles ad ſummam ſenectutem tragœdias fecit: quod propter ſtudium cum rem familiarem negligere videretur, a filiis in judicium vocatus eſt, ut quemadmodum noſtro more male rem gerentibus patribus bonis interdici ſolet, ſic illum quaſi deſipientem a re familiari removerent judices. Tum ſenex dicitur eam fabulam, quam in manibus babebat, & proxime ſcripſerat, Oedipum Coloneum, recitaſſe judicibus, quæſiſſeque, num illud carmen deſipientis videretur; quo recitato, ſententiis judicum liberatus eſt.*

CAP. XVI.

De tempore capiendi cibi.

HUNC de Conviviis tractatum non incommode mihi videor in quinque partes diſpeſcuiſſe.

Prima continebit cibum ſumendi tempora.

Secunda tradet genera, & occaſiones conviviorum.

Tertia eorundem materiam deſcribet.

Quarta erit de ritibus ante convivium.

In Quinta de modo, ritibus, & miniſtris convivii agetur.

Ad tempora ſumendi cibum quod attinet, Athenæus quatuor fuiſſe quolibet die refert. Ea erant 1. Ἀκράτισμα, ſive matutinus cibus, ita dictus a mero (ἀκράτε) in quo intinctas panis buccellas eo tempore edebant: id ab Homero ἄριστον dictum, quod Homeri Scholiaſtes circa ſolis ortum ſumi tradit, nomenque habere ἀπὸ τῦ αἴρεσθαι, quod prima tollatur; vel potius ἀπὸ τῦ ἀριστεύειν, quod poſt hunc cibum heroes ad bellum profecti *fortia facta ediderint* in Iliad. β′. Aliud etiam nomen huic cibo inditum διανηστισμὸς, *jentaculum*. 2. Δεῖπνον, ſic dictum, quia poſtea δεῖ πονεῖν, *laborare oportebat*, ut exiſtimat idem Scholiaſtes; ſiquidem poſt hunc cibum ad belli opus revertebantur: quamobrem τῷ ἀρίστῳ συνωνυμεῖ, *idem aliquando ſignificat, quod ἄριστον, & pro matutino cibo accipitur*, ut obſervat Athenæus ex hoc verſu Homeri,

> Οἱ δ' ἄρα δεῖπνον ἕλοντ' ἀπὸ δ' αὐτῦ θωρήσσοντο.
> *Illi cum jentaſſent, arma induerunt.*

3. Δειλινὸν, temporis *pomeridiani* cibus; aliquando ἑσπέρισμα dicitur. 4. Δόρπος, *cœna*, poſtea δεῖπνον dictus τὸ καθ' ἡμᾶς λεγόμενον δεῖπνον, inquit modo laudatus Scholiaſtes. Idemque tradit ejus etymon eſſe παύερπον, quoniam ſumitur, ὅταν εἰς τὸ ἰαύειν πορευώμεθα, *ante dormiendum*. Philemon apud Athenæum hoc ordine recenſet vetera cibi capiendi tempora, 1. ἀκράτισμα. 2. ἄριστον. 3. ἑσπέρισμα. 4. δεῖπνον. Vid. Athenæus lib. 1. cap. IX. At Scholiaſtes ille modo citatus, cui plerique etiam alii conſentiunt, *τρισὶ τροφαῖς τὺς παλαιὺς κεχρῆσθαι, ter indies cibum a Veteribus ſumtum* tradit, tertium illud tempus, quod δειλινὸν appellant, omittens. Neque profecto aliud fundamentum habuiſſe videntur, qui δειλινὸν ſeu ἑσπέρισμα a cæteris τροφαῖς diſtinxerunt, quam hoc Homeri hemiſtichium.

> —— σὺ δ' ἔρχεο δειελιήσας.

ubi δειελιήσας imperite expoſuerunt de victu *poſt meridiem* capiendo, cum potius ſit *commoratus tempus pomeridianum*: quod adeo certum alio in loco-

loco putavit Athenæus, ut pronunciaret illos eſſe *γελοίους, οἱ φάσκοντες ὅτι τέσσαρας ἐλάμβανον τροφάς· ridiculos, qui tradunt* Veteres *quater* in die *cibum ſumſiſſe*, lib. v. cap. IV.

Aliis viſum eſt duo tempora fuiſſe cibi capiendi: nempe *ἄριστον*, & *δόρπον*, cætera ad hæc duo referri debere. Et ipſe Athenæus loco citato tradit, neminem oſtendi poſſe *παρὰ τῷ ποιητῇ τρὶς λαμβάνοντα τροφάς, apud Homerum, qui ter cibum ſumeret*. Parcus enim fuit Veterum Cibus: & contenti erant ſi modicum jentaculum edentes, poſt labores finitos ſe ſaturarent. Unde Plato mirabatur Siculos atque Italos bis eodem die cibo repleri: & qui jentare, aut prandere ad ſaturitatem ſolebant, inter Græcos plerumque erant infames: quin nec ipſi Ciceroni *placuit bis in die ſaturum fieri*, Tuſculan. v. Nec veteribus Romanis id uſitatum fuit: nam *viles & ruſticos cibos ante ipſos focos ſumſerunt, eoſque ipſos capere niſi ad veſperam non licuit*; Saluianus lib. I. At Iſidorus in Origin. *Eſt*, inquit, *cœna veſpertinus cibus, quam antiqui* Veſpernam *dicebant: in uſu enim non erant prandia.*

CAP. XVII.

De conviviorum generibus.

APUD Veteres, ſi Athenæo credimus, *πᾶσα συμποσίου συναγωγὴ τὴν αἰτίαν εἰς θεὸν ἀνέφερε, omnia convivia Deorum cauſa inſtituta fuere*, lib. v. Nec mos erat *οἶνον ἐπὶ πλεῖον, οὐτ' ἄλλως ἡδυπάθειαν προσφέρεσθαι εἰ μὴ θεῶν ἕνεκα τοῦτο δρῶνται vini copiam bibere, aut genio indulgere, niſi cum id in honorem Deorum faciebant*, ut narrat idem Auctor lib. II. In diebus itaque feſtis lautius vivere ſolebant, &, ut Ovidii verbis utar Faſtor. lib. v.

— *menſæ credere adeſſe Deos.*

Qua opinione imbuti *τὰς ἑορτὰς σωφρόνως καὶ κοσμίως διῆγον, modeſte ac decenter feſta tempora tranſigebant*, neque *ad temulentiam bibebant*, ſed modice refecti *poſtquam Diis libaſſent, domum redibant*, ut tradit Athenæus lib. VIII. prope finem cap. XVI.

Poſtea cum liberius vivere cœpiſſent, conviviorum tria genera in hoc Homeri verſu numerantur.

Εἰλαπίνη, ἠὲ γάμος, ἐπεὶ οὐκ ἔρανος τάδε γ' ἐστίν. Unde plerique tria diſtincta convivia apud Veteres fuiſſe exiſtimant: verum ea ad duo facile reduci poſſunt, *εἰλαπίνην* & *ἔρανον*. *Εἰλαπίνη* autem, quam ſæpe *εὐωχίαν* & *ἀσύμβολον δεῖπνον* adpellabant, erat convivium unius viri ſumtu factum. E contra Ερανος dicebatur *ἀπὸ τοῦ συνερᾷν καὶ συμφέρειν ἕκαστον, quod ſinguli convivæ ſymbolam ſuam conferrent*: ut docet Athenæus lib. VIII. ubi tradit hoc convivium aliquando *θίασον* adpellari, a quo convivæ *συνθιασῶται*, qui vulgo *ἐρανισταὶ* dicuntur. Symbolam, quam quiſque

con-

conferebat, vocabant *συμφορὰν*, *εἰσφορὰν*, *καταβολὴν*, *συμβολὴν*, &c. Unde hoc convivium aliquando dicitur *δεῖπνον συμφορητὸν*, *συμβολιμαῖον*, *ἀπὸ συμβολῆς*, *καταιβόλιον*, item *τὸ ἐκ κοινοῦ*, &c. Argivi ſymbolam peculiari voce *χῶν* dicebant. Denique, qui ſymbolis colligendis præerant, *ἐρανισαὶ* vulgo dicebantur.

Huc forte referendum *δεῖπνον συναγώγιμον*, cujus mentio eſt in Alexidis fragmentis, & quod Menander *συναγώγιον* appellat: nam *συνάγειν* eſt *μετ' ἀλλήλων πίνειν*, *compotare*. Verum an hoc idem cum convivio e ſymbolis facto dubitare ſe fatetur Athenæus fine libri octavi.

Huc etiam pertinent *δεῖπνα ἐπιδόσιμα*, ſeu *ἐξ ἐπιδομάτων*, quæ fiebant e pecunia, quam convivæ conferebant ultra id quod debitum erat ſive ex pacto, ſive ex infelici jactu aleæ: id enim denotant voces *ἐπίδοσις*, & *ἐπιδιδόναι*

Aliud hujus generis convivium eſt *τὸ ἀπὸ σπυρίδος δεῖπνον*, *e ſportula cœna*. Cave tamen, ne cum Meurſio Comment. in Lycophron. hanc cœnam confundas cum Romanis *ſportulis*, quarum frequens mentio eſt apud Juvenalem, & Martialem, & in hiſtoriis Imperatorum. Romana enim ſportula quædam eleemoſyna erat, at cœna Græcorum *ἐκ σπυρίδος* dicitur, *ὅταν τις αὐτὸς αὑτῷ σκευάσας δεῖπνον, καὶ συνθεὶς εἰς σπυρίδα, παρά τινα δειπνήσων ἴῃ*, *cum cœna parata ſibi quiſpiam, & in ſporta recondita, ad alium proficiſcitur, cum eo cœnaturus*: ut teſtatur Athenæus prope finem libri octavi. Quamobrem Heſychii explicatio de Romano more interpretanda, & ex rerum Romanarum auctoribus deſumta, videtur: *Ἀπὸ σπυρίδος δειπνεῖν, ἢ δειπνίζων, τὸ ἀντὶ τοῦ δείπνου ἀργύριον καὶ μέρη ἐν σπυρίδι λαβεῖν, ἢ δοῦναι*

Porro *ἔρανοι*, & ejuſmodi convivia, tum pluribus convivis frequentari, tum etiam ad amorem conciliandum aptiora Veterum ſapientes putabant, qui a minori ſumtu apparari poſſent: unde Heſiodus hoc conſilium præbet Ἐργ. β. w. 340.

> *Μηδὲ πολυξείνου δαιτὸς δυσπέμφελος εἶναι,*
> *Ἐκ κοινοῦ πλείστη δὲ χάρις, δαπάνη τ' ὀλιγίστη.*
> *Neque a publico convivio averſus ſis,*
> *Ex communi enim plurima gratia, ſumtuſque minimus.*

Hinc hoc quidem convivium *κόσμιον καὶ οὐδὲ πολυτελὲς, ἀλλὰ καὶ φειδωλῶς ἤσθιον ὡς τὰ πολλὰ οἱ ἐρανισαὶ, ὡς ἂν ἴδιον ἐσθίοντες ἕκασος*, *decorum ſine magno ſumtu, convivis modice edentibus, cum ſinguli ſua edebant*, ut ait Euſtathius in Odyſſ. *ά*. p. 50. Edit. Baſil. ubi plura quoque alia de conviviis, verum non diverſa a modo dictis, occurrunt. Et tantum erat etiam apud priſcos mortales inter *ἔρανον* & cætera convivia diſcrimen, ut aliquando viſis convivis ſtatim diſtingui poſſent: unde in Odyſſea conſpecto procorum luxu & intemperantia Minerva facile colligit eum conventum non eſſe *ἔρανον*. Odyſſ. *ά*. w. 226.

> —— *οὐκ ἔρανος τάδε γ' ἐσίν*
> *Ὥς τέ μοι ὑβρίζοντες ὑπερφιάλως δοκέουσι.*

Δα-

Δαίνυσθαι κατὰ δῶμα· νεμεσσήσαιτό κεν ἀνὴρ
Αἴσχεα πόλλ' ὁρόων, ὅστις πινυτός γε μετέλθοι.

—— convivium e ſymbolis hæc non ſunt,
Adeo mihi ſupra modum contumelioſe videntur
Convivari per domum: indigne ferat utique vir
Quicunque cordatus intervenerit, tot flagitia videns.

Qui aderant ſine ſymbola, *ἀσύμβολοι* dicebantur. Quales erant poetæ, cantores, morioneſque, quorum ars ipſis collectæ loco cedebat: hinc Antiphanis illud apud Athenæum lib. I. cap. VII.

Ἄκαπνα γὰρ αἰεὶ ἀοιδοὶ θύομεν.
Nam cantores ſine ſumtu ſemper convivamur.

Nam *θύειν ἄκαπνα*, *ſine fumo mactare*, idem eſt ac ſi dicas, ſine ſumtu parandarum epularum, iis frui, unde Leonides epigramatum ſcriptor Cæſari verſiculos offerens, dixit,

Καλλιόπης γὰρ ἄκαπνον ἀεὶ θύος.
Calliope enim ſemper ſine fumo mactat.

hoc eſt, Muſæ, eorumque cultores alienis impenſis vivere ſolent. Aliquando *ἀσύμβολος* proverbiali uſu denotat hominem ignavum, qui aliorum ſumptu victitans, nihil in medium confert: qua ratione Plutarchus in Coriolano enarrans fabulam Menenii Agrippæ de membris adverſus ventrem inſurgentibus, refert cætera membra *κατηγορεῖν αὐτῆς, ὡς μόνης ἀργῆ καὶ ἀσυμβόλῃ καθεζομένης*, *accuſaſſe ventrem, quod ſolus e membris iners eſſet, & nihil ad communem utilitatem conferret.*

Denique non eſt prætereundum, publica fuiſſe convivia, quæ vel tota civitas, vel tribus aliqua, vel phratria, aliave ſocietas hominum celebravit. Horum ſumptus interdum ex *collectis*, interdum unius hominis liberalitate, aliquando etiam e fiſco publico ſuppeditabatur. Hujuſmodi convivia *συσσίτια*, *πανδαισίαι*, vel pro diverſa convivarum ratione, *δημοθοινίαι*, *δεῖπνα δημόσια* & *δημοτικὰ*, *φρατρικὰ*, *φυλετικὰ* &c. dicebantur, prout iis *pagus*, *phratria*, vel tota *tribus* aderat. Inſtituta autem a legiſlatoribus feruntur, quo facilius cives parſimoniæ & frugalitatis ſtudio aſſuefacerent, & ad mutuam benevolentiam atque amorem accenderent. Primo in Italia ab Italo rege, a quo regioni nomen eſt, inſtituta fuiſſe, refert Ariſtoteles de Repub. lib. VII. cap. X. Proxima his Cretenſes Minois juſſu celebrabant: quorum exemplo ſua ſyſſitia Spartæ inſtituit Lycurgus, verum nomen illic variatum, ſiquidem *τὰ συσσίτια, Κρῆτες μὲν ἀνδρεῖα· οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲ φειδίτια προσαγορεύουσιν*, *ſyſſitia Cretenſes ἀνδρεῖα, Lacedæmonii φειδίτια vocant*; referente Plutarcho in Lycurgo: Tamen ut Ariſtoteles tradit, *τό γε ἀρχαῖον ἐκάλουν οἱ Λάκωνες οὐ φιδίτια, ἀλλὰ ἀνδρεῖα καθάπερ οἱ Κρῆτες*, *antiquitus Lacones non vocabant φιδίτια, ſed ἀνδρεῖα ſicut Cretenſes.* Hæc autem convivia communi ſumptu & ſumma cum parſimonia apparabantur: Convivæ tam juvenes quam viri fuere; juniores enim tanquam ad *διδασκαλεῖα σωφροσύνης*, *ludum temperantiæ*, ventitabant;

ut

ut a ſeniorum exemplis ad bonos mores formarentur, & ſermones de Republica, & rebus maxime ſeriis ſuſciperent. Athenienſes etiam ſua *συσσίτια* habuere, veluti illud, in quo Quingentorum Senatus, cum iis qui ob res præclare a ſe aut proavis ſuis geſtas e publico fiſco alebantur, cibum capiebant: verum ad ſingula deſcendere hujus operis ratio non patitur.

CAP. XVIII.

De materia Convivii.

PRINCIPIO fructibus e terra ſponte natis famem depellere, & fontibus atque fluviis ſitim levare, moris fuiſſe dicitur.

Quæ Sol atque imbres dederant, quod terra crearet
Sponte ſua, ſatis id placabat pectora donum.

ut canit Lucretius lib. v. Glandibus & baccis præcipue nutriebantur: nam *rudes primum homines, & incuria ſylveſtri non multum a ferarum aſperitate diſſimiles meminit, vel fabulatur Antiquitas, traditque nec hunc eis, quo nunc utimur, victum fuiſſe, ſed glande prius, & baccis alitos ſero de ſulcis ſperaſſe alimoniam*, ut Macrobii verbis utar lib. I. cap. x. in ſomn. Scip. Ælianus fructuum genera, quibus priſci vitam ſuſtentabant, enumeravit, referens *Argivos pyra Athenienſes ficus, Tirynthios ſylveſtria pyra, Indos arundines, Carmanos palmas, Mæotas & Sauromatas milium, Perſas terebinthum & naſturtium, Arcadas autem glandes comediſſe*, lib. III. cap. XXXIX. Et quidem adeo celebres ſunt apud Poetas Arcadum glandes, ut inde peculiariter *βαλανηφάγοι* ſæpe dicantur. Vid. Lycophron, ejuſque Interpretes ad Caſſandr. v. 482. Etſi illæ pleriſque aliis gentibus in cibum ceſſiſſe dicantur: unde Athenis ritus erat nuptialis in memoriam inventi frumenti inſtitutus, ut puer patrimus matrimus ſpinas cum glandibus & caniſtrum panibus refertum ferens, clamaret Ἔφυγον κακὸν, εὗρον ἄμεινον. Vid. ſupra. Et apud Romanos civicæ coronæ fiebant *fronde querna, quoniam cibus victuſque antiquiſſimus quernus capi ſolitus ſit*. A. Gellius lib. v. cap. VI. quinetiam fagus & eſculus, arbores glandiferæ, nomina habuere a Græco *φαγεῖν*, & Latino *eſca*, quod primi mortales earum fructibus pro *eſca* uterentur, ut refert Iſidorus Orig. lib. XVII. cap. VII. Quamvis prius aureæ Ætatis tempore lautius vixerunt homines, quando, ut fingit Heſiodus Ἐργ. α΄. verſ. 116.

—— ἐσθλὰ δὲ πάντα.
Τοῖσιν ἔην· καρπὸν δ' ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα
Αὐτομάτη πολλόν τε καὶ ἄφθονον.

—— *bona vero omnia*
Illis erant: fructum autem ferebat fertilis terra
Sponte ſua multum & copioſum. ——

Verum

Verum moribus in pejus mutatis felici illa vita in ſummam feritatem & inopiam exciderant, donec Cereris beneficio ſerendi artem edocti glandes humaniore victu commutabant: cujus rei quam memorem ſervabant animum ex eorum feſtis & ſacrificiis, aliiſque partibus hujus Archæologiæ, patebit. Hoc autem munus primo Triptolemo a Cerere communicatum fuiſſe dicitur, is Athenienſibus ſuis impertiebatur, & poſtea Eumelo Patrenſi, qui ſuis in Achaia concivibus idem beneficium tribuit, uti etiam Arcadibus Arcas. Vid. Pauſanias Atticis, Achaicis, & Arcadicis. Quidam addunt, Panem conſperſas fruges coxiſſe primum. Verum fabularum ſatis. Illud tamen haud debet præteriri, quod primi homines poſt inventum frumentum ſolo hordeo paſti ſint, Πρώτην γὰρ *τροφὴν ταύτην ἐν ἀνθρώποις δεδόσθαι παρὰ θεῶν λόγος ἔχει. Fertur enim illud frumenti genus a Diis fuiſſe mortalibus conceſſum*, ut ait Artemidorus lib. I. cap. LXXI. Atque ut tradit Plinius lib. XVIII. cap. VII. *Antiquiſſimum in cibis hordeum ſicut Athenienſium ritu, Menandro auctore apparet: & gladiatorum cognomine, qui* hordearii *vocantur*. Verum poſtea, ut ejuſdem Auctoris verba adhibeam, *panem ex hordeo antiquis uſitatum vita damnavit, quadrupedumque tradidit refectibus*. Tamen pauperibus in uſu manebat, & apud Romanos milites immorigeri *hordeum pro frumento cogebantur accipere*, ut ait Vegetius De Re militari lib. I. cap. XIII. veluti cum in bello Punico ſecundo Marcellus cohortibus, quæ ſigna amiſerant, hordeum præbuit; referente Plutarcho in ejus Vita, & Livio lib. XXVII. Auguſtus etiam *cohortes, ſi quæ ceſſiſſent loco, decimatas hordeo pavit*, ut narrat Suetonius Auguſto cap. XXIV.

Veteres, ſi Platoni credimus lib. VI. De Legibus, *σαρκῶν ἀπείχοντο, ὡς οὐχ ὅσιον ὂν ἐσθίειν, οὐδὲ τοὺς τῶν θεῶν βωμοὺς αἵματι μιαίνειν· a carnibus abſtinebant, nefas exiſtimantes animalibus veſci, aut eorum ſanguine Deorum altaria polluere*. Quam rem ſuis teſtimoniis confirmant Dicæarchus apud Porphyrium, & alii plures. Sus ex animalibus prima in cibum ceſſiſſe dicitur, animal ad omnes alios uſus inutile, cui *anima pro ſale eſt ne putreſcat*, ut Ciceronis verbis utar lib. II. De natur. Deorum. E contra bobus diu abſtinebant, quod illi in terra colenda hominibus adjutores, eorumque laboris ſocii eſſent. Vid. Archæologiæ hujus lib. II. cap. de Sacrificiis. Quinetiam a teneris animalibus aliquamdiu abhorruiſſe dicuntur: unde, ut exiſtimavit Athenæus, Priamus apud Homerum filiis ſuis exprobrat, quod agnos teneros in conviviis apponerent. Id vero factum, vel quod crudelitatis quandam ſpeciem præberet vitam eripere ab iis qui vixdum ejus gaudia ſenſiſſent: vel conſervandæ ſobolis cauſa; qua ratione apud Athenienſes in magna ovium caritate vetitum fuit *ἀπέκτου ἀρνὸς γεύσασθαι, intonſum agnum comedere*; ut ex Philochoro traditur. Nec raris & procul conquiſitis carnibus utebantur, ſed ovium, caprarum, ſuum, boumque quando eos mactare licuit, vel quas venatu, cui plurimum erant dediti, captare licuit, & quæcunque maxime parabiles eſſent, & *quarum uſu valerent animo & corpore. Hinc victum omnibus ſimplicem tribuit Homerus, eumdemque regibus pariter ac privatis, juvenibus ac ſenibus. Ajacem poſt monomachiam cum Hectore boum tergore, tanquam ho-*

norario præmio , excipit Agamemnon . Alcinoum quoque , quamvis delicatiori vitæ addictum, bubula veſci narrat . Quin & Menelaus , dum filiorum ſuorum nuptias celebrat , Telemacho bovis terga aſſa juſſit apponi . Nam & feſtis , & in alio quovis heroum victu iiſdem cibis veſcebantur : adeo ut ne ipſi quidem *proci , quamvis petulantes & voluptate diſſoluti , veſci piſcibus , avibus , vel dulciariis memorentur*. Hæc & alia in eandem rem tradit Athenæus lib. I. pag. 9. Id quoque ab eodem obſervatur , carnes non elixas, aliiſve modis apparatas, ſed aſſas ſolum Heroibus ab Homero apponi ſolere : ζωμὸν δὲ οὐκ ἐποίει Ὅμηρος θύων βοῦς , οὐδ' ἧψε κρέα , οὐδ' ἐγκέφαλον , ὤπτα δὲ τὰς κοιλίας· οὕτω σφόδρα ἦν ἀρχαῖος . Servius etiam ad Æn. I. teſtatur, quod *heroicis temporibus non veſcebantur carne elixa* , & Varronem ſcripſiſſe refert , Romanis primum in uſu fuiſſe aſſa, ſecundo elixa , tertio jurulenta . Tamen alio in loco Athenæus elixæ carnis uſum in heroicis temporibus non fuiſſe prorſus incognitum probat ex hoc Homeri verſu ,

> Ὡς δὲ λέβης ζεῖ ἔνδον ἐπειγόμενος πυρὶ πολλῷ,
> Κνίσην μελδόμενος ἁπαλοτρεφέος σιάλοιο.
> *Sicut autem lebes fervet intus dum urgetur igne multo ,*
> *Arvinam elixans bene ſaginati ſuis .*

Iliad. φ'. v. 362. Eodemque refert , quod apud eumdem poetam pes bubulus in Ulyſſem in convivio conjectus fuerit , πόδα γὰρ βόειον οὐδεὶς ὀπτᾷ , *pedem enim bubulum nemo aſſat .*

Hæc erat veterum Græcorum moderatio , a qua Lacedæmonii parum defecere , quamdiu Lycurgi inſtitutis ſua conſtitit auctoritas. Illi enim in συσσιτίοις cœnabant , ubi cibus erat tenuis , certaque menſura omnibus definitus: & quidem præcipue μέλας ζωμὸς , *juſculum nigrum* , ipſi apponi ſolebat ; qui victus adeo minime lautus fuit , ut cum civis Sybarites Spartam profectus publico in convivio exciperetur , *non amplius mirari ſe dixerit omnium eſſe fortiſſimos Lacedæmonios : quemvis enim ſanæ mentis millies mori optaturum , quam tam vili cibo ſuſtentari* . Vid. Athenæus lib. IV. cap. VI. pag. 138. Feruntque Ageſilaum ſervis diſtribuiſſe bellaria , quæ Thaſii quodam tempore ipſi obtulerunt , dicentem : *Virtutis cultores non admittere tales gulæ delicias ; aliena enim a liberis eſſe , quibus ſervi alliciuntur* . Itaque neminem in ſuam civitatem admittebant , qui artem laute parandi cibos profiteretur : Ἔδει δὲ ὀψοποιοὺς ἐν Λακεδαίμονι εἶναι κρέως μόνου· ὁ δὲ παρὰ τοῦτο ἐπιστάμενος , ἐξηλαύνετο τῆς Σπάρτης , ὡς τὰ τῶν νοσούντων καθάρσια . *Et Lacedæmone non alios , quam carnis , coquos eſſe licuit : qui præter hanc artem aliud aliquid noviſſet , ejiciebatur e Sparta , perinde ac ægrotantium purgamenta* , ut refert Ælianus lib. XIV. cap. VII. unde cum Mithæcus, celebris in Græcia coquus , Spartam ſe contuliſſet , continuo ex urbe excedere a Magiſtratu juſſus eſt , ut narrat Maximus Tyrius initio Diſſert. VII. Qui mos a veteris ſeculi moderatione receptus eſt , in quo quandoque heroes ipſi coquorum officium peragebant , veluti cum Achilles carnes apparat Iliad. *l. verſ.* 209.

Tά-

—— Τάμνεν δ' ἄρα δῖος Ἀχιλλεὺς,
Καὶ τὰ μὲν εὖ μίστυλλε, καὶ ἀμφ' ὀβελοῖσιν ἔπειρε.
—— *Secabat nobilis Achilles,*
Eaſque ſcite in minuta ſecabat, & verubus affigebat.

Aliquando κήρυκες, ſervi ἀνδρῶν τε θεῶν τε, ut poeta loquitur, qui ſacris miniſtrabant, & in civilis vitæ negotiis ſerviebant, coquorum opera præſtabant: unde coqui veteres erant θυτικῆς ἔμπειροι, *aruſpicii periti:* itemque προΐσταντο γάμων καὶ θυσιῶν, *nuptiis & ſacrificiis præficiebantur*, tradente Athenæo lib. XIV. cap. XXII. Cupediarum & ſuperflui luxus nullos alebant magiſtros.

At vero cæteræ Græciæ urbes coquos habebant in aliqua æſtimatione, etſi eorum artem οὐχ ἁρμόττειν οὐδὲ τοῖς τυχοῦσι τῶν ἐλευθέρων, *indignam eſſe quovis ingenuo* affirment, qui ipſam ſcriptis exornarunt Heraclides & Glaucus Locrenſis apud Athenæum lib. XIV. cap. XXIII. Siculi autem coqui præcipue celebres erant, uti exemplis ex Cratino & Antiphane probat eodem loco Athenæus. Quin & Mithæcus paullo ante memoratus Siculus erat. Atque Siculi adeo gulæ dediti fuiſſe narrantur, ut Σικελικὴ τράπεζα proverbio dicatur ἐπὶ τῶν πάνυ πολυτελῶν καὶ τρυφηλῶν, ut Suidæ verbis utar.

Poſt Lacedæmonios Athenarum cives frugalitate maxime commendantur: nam ſolum illis infrugiferum, & rebus ad luxum facientibus minime abundans. Hinc Lynceus Samius in Centauro cœnas Atticas contemnit:

Μάγειρ', ὁ θύων ὁ δειπνίζων τ' ἐμὲ
Ῥόδιος· ἐγὼ δ' ὁ κεκλημένος, Περίνθιος·
Οὐδέτερος ἡμῶν ἥδεται τοῖς Ἀττικοῖς
Δείπνοις, ἀηδία γάρ ἐστιν Ἀττική.
Heus tu, coque, qui me excepit convivio
Rhodius eſt: ego vero conviva, Perinthius:
Neuter noſtrum oblectatur Atticis
Cœnis, odioſa enim eſt Attica menſa, &c.

Qui verſus laudantur ab Athenæo lib. IV. cap. III. Pergit idem Auctor Atticarum cœnarum tenuitatem deſcribere, quæ quidem tanta fuit, ut Dromeas paraſitus Atticus cuidam interroganti; *an cœnæ lautiores in Urbe* (Athenis) *quam in Chalcide eſſent*, reſpondit, *procœmium cœnarum in Chalcide ſuperare totum Urbis apparatum*. Atque hinc ſi quem ſumme parcum & frugalem ſignificare vellent, ipſum Ἀττικηρῶς, *Attice*, vivere dicebant; cujus proverbii exemplum ex Alexide citavit Athenæus ejuſdem libri cap. V. quo loco Atticæ cœnæ prolixa deſcriptio exhibetur.

Tranſitus hinc ad veterum Græcorum potum faciendus. Et principio quidem univerſi aquam potabant, e proximo fonte ſitim levare contenti. Poſtea calida in deliciis haberi cœpit. Nam in fabulis eſt, Herculi quodam tempore laboribus feſſo calidæ fontem a Minerva vel Vulcano

monſtratum fuiſſe, qui ad vires renovandas multum prodeſſe putabatur: unde Plato in Critia Atlanticam, quam terrarum omnium feliciſſimam eſſe fabulatur, a fontium tum frigidorum, tum calidorum numero commendat: quin & Homerus, qui locorum poeticorum fere omnium exempla reliquit, Scamandri fontes inde laudat, quod alter calidus, alter exquiſite frigidus ſit Iliad. χ'. v. 147. Nec tamen credere poſſum iſto ſeculo calidæ uſum in potu fuiſſe, ſed potius lavando corpori inſerviſſe putanda eſt: niſi forte valetudinis cauſa a medicis præſcripta fuerit, qua ratione ſenes aliique infirmioris corporis decoctam bibiſſe dicuntur, tanquam cruda ſalubriorem, cui terreas quaſdam particulas potantibus noxias ineſſe credebant. Vid. Athenæus lib. III. cap. XXXV. Hinc Pollux, Παρὰ μὲν τοι πότω παρ᾽ Ὁμήρῳ οὐχ οἷόν τ᾽ ἐστὶν εὑρεῖν θερμὸν ὕδωρ ἐπὶ πότῳ, παρὰ δὲ τοῖς ἀρχαίοις ἰατροῖς· καὶ γοῦν ὅταν Ἱπποκράτης εἴποι, &c. *De potu apud Homerum nequaquam invenire licebit, calidam aquam ad potum referri; ſed apud veteres medicos, e quibus ſane Hippocrates inquit*, &c. lib. IX. cap. VI. quo loco aliquibus exemplis, Homero tamen junioribus, calidæ uſum apud veteres frequentem fuiſſe probavit. Quicquid ſit, calidæ potus Græcis uſitatus fuit, a quibus poſtea ad Romanos tranſiit; unde Latini ſcriptores tamquam Græci moris meminere: inter quos Plautus Curculione ſic de Græcis loquitur,

Ubi quid ſurripuere, operto capitulo caldum bibunt.

Item Horatius lib. III. Od. XIX.

Quo Chium pretio cadum
Mercemur; quis aquam temperet ignibus.

Ubi Acron, *Temperet, id eſt tepefaciat: nam tepefactis aquis ſolebant Græci vinum temperare*. Vid. Athenæus lib. II. cap. II.

Verum multo frequentior frigidæ quam calidæ apud utriuſque linguæ ſcriptores mentio eſt: quam ut exquiſite biberent, nivem ſervabant in æſtatem variis artificiis. Plutarchus paleis & rudibus pannis per multum temporis integram ſervari ſcribit Sympoſ. lib. VI. unde Auguſtinus, *Quis*, inquit, *dedit paleæ tam frigidam vim, ut obrutas nives ſervet: vel tam fervidam, ut poma immatura maturet?* Alexander Magnus, cum Petram Indiæ urbem obſideret, foſſas triginta nive replevit, quæ ſuperinjectis quercus ramis longo tempore duravit, ut refert Chares Mitylenæus apud Athenæum lib. III. cap. XXXVI. quo loco plures frigidam parandi methodi traduntur. Atque apud Romam officinæ fuiſſe dicuntur, in quibus nives toto anno venibant: quem morem perſtrinxit Seneca Natur. IV. *Unguentarios Lacedæmonii expulere, & propere cedere finibus ſuis juſſerunt, quia oleum diſperderent: quid illi, ſi vidiſſent nivis reponendæ officinas?*

Vini inventionem, Oſiridi Ægyptii, & Saturno Latini, Græci vero Baccho tribuunt, quem cum cæteris artium & rerum inventoribus divino cultu proſequebantur in memoriam tanti beneficii. Hecatæus Mileſius tradit, Oreſthea vitem hominibus oſtendiſſe in Ætolia, is Deucalionis

erat

Digitized by Google

erat filius, & nepotem habuit *Oeneum* patrem Ætoli ἀπὸ τῶ *οἰνῶν*, *a vitibus*, nominatum. Alii tamen *οἶνον*, *vinum*, ab Oeneo ducunt, ut qui primus vinum ex uvis expreſſerit, ſecundum illud Nicandri,

> Οἰνεὺς δ' ἐν κοίλοισιν ἀποθλίψας δεπάεσσιν
> Οἶνον ἔκλησε. ———
> *Oeneus in amplas pateras vinum expreſſit,*
> *Indeque vocavit οἶνον.*

Cui ſimile eſt illud Melanippidæ Mileſii,

> Ἐπώνυμος, ὦ δέσποτ' οἶνος Οἰνέως.
> Οἶνος (*vinum*) *here, ab Oeneo nominatum eſt.*

apud Athenæum initio lib. II. Idem vero libri præcedentis fine refert ex Theopompo Chio vitem juxta Alpheum fluvium in Olympia repertam eſſe: vel in Plinthione, oppido Ægypti, ſecundum Hellanicum: unde factum, ut Ægyptii vino dediti eſſent; & ne inopes tanto ſolatio carerent, vinum ex hordeo ibi primum confectum eſt.

Vino utebantur in Græcia non modo viri, ſed mulieres, & puellæ, uti exemplo Nauſicaes ſociarumque virginum conſtat Odyſſ. ν I. Quod erat præter aliarum gentium conſuetudinem, apud quas nefas plerumque habebatur, ut feminæ vino uterentur: unde Græcæ mulieres propter temulentiam aliquando male audiunt. Vid. Athenæus lib. x. Quinimo, infantibus vinum adminiſtratum quandoque fuiſſe diſcimus ex oratione Phœnicis, qui ad Achillem pupillum ſic loquitur, Iliad. ί 484.

> Πρίν γ' ὅτε δή σ' ἐπ' ἐμοῖσιν ἐγὼ γούνασσι καθίσας,
> Ὄψε τ' ἄσαιμι προταμὼν, καὶ οἶνον ἐπισχὼν,
> Πολλάκι μοι κατέδευσας ἐπὶ στήθεσσι χιτῶνα
> Οἴνε ἀποβλύζων ἐν νηπιέῃ ἀλεγεινῇ.
> *Ante cum te ſuper meis genibus ego collocans,*
> *Cibo a me prius conciſo ſatians, & vinum adminiſtrans,*
> *Sæpe mibi rigaſti in pectore veſtem*
> *Vinum evomens in infantia moleſta.*

Vinum plerumque aqua temperabant: unde κρατῆρες, ſive *pocula e quibus vinum potabant*, παρὰ τὸ κεράσασθαι, *a miſcendo*, nomen habuiſſe dicuntur: quam etymologiam non modo Athenæus & Grammatici, verum ipſe Homerus aliquoties indicavit. Nam Trojani belli tempore, atque adeo a prima antiquitate temperandi vinum mos invaluit. Odyſſ. ά.

> Οἱ μὲν ἄρ οἶνον ἔμισγον ἐνὶ κρητῆρσι καὶ ὕδωρ.
> *Illi igitur vinum in crateris & aquam miſcebant.*

Melampodem iſtius conſuetudinis auctorem aliqui faciunt apud Athenæum lib II. cap. VI. quam alii Staphylo, Sileni filio, adſcribunt, apud

pud Plinium lib. VII. cap. LVI. Philochorus refert Amphictyonem Athenienſium regem vini temperandi rationem ab ipſo Baccho didiciſſe, inde Baccho Ὀρθίῳ aram conſecraſſe, quia tum demum homines ὀρθοὶ, *erecti*, incederent, cum prius vino ebrii titubaſſent ambulantes. Vid. Athenæus lib. II. cap. II. Idemque rex lege dicitur caviſſe, ne quis merum in conviviis biberet, quam Solon poſtea revocavit. Vid. idem Auctor lib. X. cap. VIII. Porro temperandi vini nulla erat certa menſura, cum alii vini ſingula pocula duobus aquæ, alii duo vini quinque poculis aquæ, alii denique aliter admiſcerent: qua de re diſſerit Athenæus lib. X. cap. VII. At Λακεδαιμόνιοι ἕως ποσέτι εἰς τὸ πῦρ ἐῶσι τὸν οἶνον, ἕως ἂν τὸ πέμπτον μέρος ἀφεψηθῇ καὶ μετὰ τέσσαρα ἔτη χρῶνται. *Lacedæmonii tam diu vinum ſupra ignem relinquunt, dum pars quinta decoquatur, & poſt quadriennium eo utuntur*: ut refert Democritus Geoponic. lib. VII. cap. IV. quod Palladius etiam teſtatur lib. XI. tit. XIV. *Lacedæmonii* inquit, *eo uſque* (jubent) *decoquere, donec vini quinta pars pereat, & quarto anno uſibus miniſtrare.* Tamen veluti cæteri Græci, ita Lacedæmonii quandoque mero ſe exhilarabant, idque vocabant ἐπισκυθίσαι. Οἱ Λάκωνες ὅταν βούλωνται ἀκρατέστερον πίνειν, ἐπισκυθίσαι λέγουσι, *Lacones meracius bibere cum volunt, Scythiſſare dicunt*: inquit Athenæus lib. X. cap. VII. quæ vox a Scytharum more ſumta eſt, illi enim merum potare conſueverunt: unde σκυθιστὶ πιεῖν, vel σκυθοπιεῖν item Σκυθικὴ πόσις, explicatur ἀκρατοποσία. Hujuſmodi autem phraſes apud Spartam frequenti in uſu fuere; ex quo *Cleomenes Spartiata ab infantia uſque merum potavit, cui fuiſſet apud Scythas agens aſſuetus*, tradente Chamæleonte Heracleota lib. De temulentia apud Athenæum. Nec Scythæ modo, ſed Thraces mero valde dediti, eo παντάπασι χρώμενοι, adeo ut in utraque gente γυναῖκές τε καὶ πάντες αὐτοί κατὰ τῶν ἱματίων (ἄκρατον) καταχεόμενοι, καλὸν καὶ εὔδαιμον ἐπιτήδευμα ἐπιτηδεύειν νενομίκασι. *Feminæ & univerſi viri promiſcue merum bibentes, inque veſtes fundentes, honeſtam illam & beatam vitæ rationem putant*: ut refert Athenæus lib. X. juxta finem cap. IX. unde Θρᾳκία πρόποσις apud Pollucem *meri propinatio* dicitur lib. VI. cap. III.

Aliquando unguenta delicati homines vino miſcebant: id tum fiebat οἶνος μυρρινίτης, ut Ælianus refert Var. Hiſt. lib. XII. cap. XXXI. vel μυρρίνης: nam Heſychius μυρρίνην explicat πόσιν, ᾗ ἐνεχεῖτο μύρον. Alia ab hoc fuere *murrhina* Romanorum, tum ἐσμυρνισμένος οἶνος, *myrrhatum vinum*, apud Marcum Evangeliſtam, quod externandæ mentis cauſa ad ſupplicium euntibus dabatur. Aliæ erant vini mixtiones, veluti illa cum τοῖς ἀλφίτοις, *farina* hordeacea, quam οἶνον ἀπηλφιτωμένον vocabant, cuique Perſæ valde dediti erant, ut refert Athenæus lib. X. initio cap. IX. Varia etiam vini genera erant, veluti οἶνος κρίθινος *cereviſia*, cujus idem Auctor meminit: item οἶνος ἑψητὸς, vel ὄξος ἑψητὸν, (nam ὄξος Græci vocant vinum factitii ſaporis) ex palmulis, Xenophonti atque aliis memoratum. Verum hiſce immorari non poſſum.

CAP.

C A P. XIX.

De ritibus ante convivium.

QUI cæteros convivio excepit, variis nominibus cognoſcitur; qualia ſunt *ἑστιάτωρ*, *ἑστιῶν*, *ξενίζων*, *ὁ συνουσίας ἡγεμών*, *συμποσίου ἄρχων*, *συμποσίαρχος*, & *οἰκοδέσποιν* apud Tragœdiæ auctores, &c.

Convivæ dici ſolent *δαιτυμόνες*, *δαιταλεῖς*, *συμπόται*, *σύνδειπνοι*, item *κλητοὶ*, *σύγκλητοι*, *ἐπίκλητοι*, quæ voces cauſam conveniendi, *vocationem*, denotant: nam qui convivium inſtituit, quos adeſſe volebat, ſolenniter *vocavit*.

Servi, quorum opera utebantur ad *vocandos* convivas, ut Latinis *vocatores*, ita Græcis *κλήτορες*, & *δειπνοκλήτορες* dicuntur: interdum etiam *ἐλέατροι*, vel *ἐλεάτροι*, ab *ἐλεὸς*, *menſa coquinaria*; nam ſecundum Pamphilum *ἐλέατροι* ſunt, *οἱ ἐπὶ τὴν βασιλικὴν καλοῦντες τράπεζαν*, *qui ad regiam menſam vocant*: etſi ea vox alios quoque ſenſus habeat. Vid. Athenæus lib. IV. cap. XXI. Vocare ad convivium Plutarcho eſt *καταγράφειν*, ſolebant enim invitandorum nomina tabellæ *inſcribere*. Vocabantur autem ad certam horam, quam per ſolarii umbram deſignabant, quod iis temporibus aliorum horologiorum vicem ſupplebat. Atque huc alluſit Ariſtophanes in Concionatricibus p. 744.

— *σοὶ δὲ μελήσει*
Οταν ᾖ δεκάπουν στοιχεῖον λιπαρῶς χωρεῖν ἐπὶ δεῖπνον.
— *tibi autem curæ erit*
Quando umbra decimum cubitum attigerit, continuo ad cœnam ire.

Ubi Scholiaſtes *δεκάπουν· ἡ τοῦ ἡλίου σκιὰ, ὅταν ᾖ δέκα ποδῶν· θέλει δὲ εἰπεῖν ὅτε γίνεται ὀψέ. Ἄλλως· τὸ παλαιὸν καλοῦντες ἐπὶ δεῖπνον καὶ καλούμενοι προσεσημαίνοντο τὴν σκιάν· καὶ οὕτως οἱ μὲν ἔμενον τοὺς κληθέντας, οἱ δὲ ἀπήεσαν ἐπὶ τὰς ἑστιάσεις*. Quæ verba apud Suidam occurrunt in *Δεκάπους σκιά*. Vid. etiam Heſychius in *Δεκάπουν στοιχεῖον*.

Qui ſanguine juncti erant, ſine vocatione aderant, ut obſervat Euſtathius in Iliad. *β'*. & Athenæus lib. IV. cap. XXVI. ex hoc verſu Homeri, ubi Agamemnonis convivium deſcribitur,

Αὐτόματος δέ οἱ ἦλθε βοὴν ἀγαθὸς Μενέλαος.
Ultro autem ad eum venit bellicoſus Menelaus.

Iliad. *β'*. v. 408. Nam *αὐτόματος* eſt *ἀντὶ τοῦ κληθῆναι*, exp. vetus Scholiaſtes. Si qui non vocati a vocatis adducebantur, illos *σκιὰς* vocabant: namque *σκιὰς καλοῦσιν οὐ κεκλημένους αὐτοὺς, ἀλλ' ὑπὸ τῶν κεκλημένων ἐπὶ δεῖπνον ἀγομένους*, inquit Plutarchus Sympoſ. lib. VII. quæſt. VI. quod invitatos, tanquam *umbra* corpus, ſequerentur: unde Latini pariter umbras dixere. Horatius lib. II. ſat. VIII. 22.

— *quos Mecenas adduxerat umbras.*

Idem

Digitized by Google

Idem lib. I. epiſt. v. 28. ait,

—— *locus eſt & pluribus umbris*.

Qui ingerebant ſe alienis conviviis, *μυῖαι*, *muſcæ*, dicebantur: ut in verſibus Antiphanis, quibus paraſitus depingitur:

Θύρας μοχλεύειν, σεισμός· εἰσπηδᾷν, ἀκρίς·
Δειπνεῖν ἄκλητος, μυῖα· μὴ ἐξελθεῖν, φρέαρ.
Fores pulſare, Terræ motus: inſilire, locuſta:
Cęnare invocatus, muſca: non exire, puteus.

Muſcam enim vocabant, quicunque ſe nolentibus ingerebat: unde Plautus vocat *hoſpitium ſine muſcis*, quod arbitris & adventoribus liberum eſt, Pœnul. Act. III. Sc. III. 76. Idem in Mercat. Act. II. Sc. III. 26. *muſcam* vocat hominem curioſum, qui omnia exquirit & penetrat. Horapollo tradit Ægyptios cum *impudentem* ſignare vellent, muſcam pinxiſſe; quod nempe illa abacta iterum atque iterum redeat. Nec diſſimilem ob rationem muſca apud Homerum invictæ fortitudinis exemplum eſt Iliad. ρ'. v. 570.

Καί οἱ μυίης θάρσος ἐνὶ στήθεσσιν ἐνῆκεν,
Η τε καὶ εἰργομένη μάλα περ χροὸς ἀνδρομέοιο
Ισχανάα δακέειν, λαρόν τέ οἱ αἷμ' ἀνθρώπου.
Et ei muſcæ audaciam pectori immiſit,
Quæ, quamvis ſæpius humano a corpore depulſa,
Appetit mordere, dulciſque ei ſanguis hominis eſt.

Qui *muſcæ* in conviviis, iidem Myconii quoque dicebantur: *Myconii enim, eo quod inopes eſſent, & inſulam ſterilem habitarent, propter avaritiam & ſordes, male audiebant*, & aliorum cibo inhiabant; unde Periclem irriſit Archilochus, *ὡς ἄκλητον ἐπεισπαίοντα εἰς τὰ συμπόσια Μυκονίων δίκην*, *quod in vocatus Myconiorum more, aliorum ſe conviviis inferret*. Vid. Athenæus lib. I. cap. VII. Sed ejuſmodi homines, qui alienas dapes ſectabantur, ut plurimum appellabantur *παράσιτοι*, *paraſiti*: quæ vox, cum ſocios & aſſeclas principum olim notarit, quales erant Achilli Patroclus, & Idomeneo Memnon, ut obſervavit Lucianus; vel etiam viros ſacro quodam officio fungentes, de quibus in ſecundo hujus operis libro dictum: poſtea ad adſentatorum vile genus, qui victum alienis in menſis quærebant, amiſſa veteri ſignificatione, applicari cœpit: quo ſenſu primus Epicharmus *paraſitum* adhibuit, (ut referunt Pollux lib. VI. cap. VII. & Athenæus lib. VI. cap. VII.) & poſt eum Alexis. Verumtamen non erat infame, ſi amicus amici, vir bonus viri boni convivium etiam invocatus ingrederetur: ut docet vulgatum illud e Platonis Sympoſio,

—— *εἰς ἄρα καὶ ἀγαθῶν ἐπὶ δαῖτας ἴασιν*
Αὐτόματοι ἀγαθοί. ——

Quod

Quod alii uno verſu efferunt:

Αὐτόματοι δ' ἀγαθοὶ ἀγαθῶν ἐπὶ δαῖτας ἴασιν.
Sponte autem boni bonorum ad convivia eunt.

Cui affine eſt illud ex Euſtathio in Iliad. β'.

Ακλητοι κωμάζουσιν ἐς φίλους φίλοι.
Invocati accedunt ad amicos amici.

Ad numerum convivarum quod ſpectat, Athenæus refert, apud veteres *μὴ συνδειπνεῖν τῶν πέντε γε πλείους, ὅτι δέ γε ἡμεῖς ψαμμακόσιοι ἐσμὲν δῆλον*, *plures quam quinque una cœnare non ſolitos, etſi ſuo tempore innumeri ſimul convivarentur*, lib. xv. cap. 111. quo faciunt Archeſtrati verſus ab eodem Auctore laudati lib. 1. juxta finem cap. iv.

Πρὸς δὲ μιᾷ πάντες δειπνεῖν ἁβροδαίτι τραπέζῃ.
Ἔστωσαν δ' ἢ τρεῖς, ἢ τέσσαρες οἱ ξυνάπαντες.
Ἢ τῶν πέντε γε μὴ πλείους· ἤδη γὰρ ἂν εἴη
Μισθοφόρων ἁρπαξιβίων σκηνὴ στρατιωτῶν.
Omnes una lautiori menſa cœnent:
Sint vero tantum tres, aut quatuor univerſi,
Ad ſummum non plures quinque: ſic enim fieret
Conductorum rapto viventium militum tentorium.

Euſtathius refert ex Jamblicho Pythagoreorum ſyſſitia non habuiſſe plures quam decem convivas; eumque antiquum fuiſſe morem: unde factum exiſtimat, quod Agamemnon, ubi de diſtribuendis in convivia univerſis Græcis verba facit, decadum mentionem habeat Iliad. β. v. 126.

Ἡμεῖς δ' εἰς δεκάδας διακοσμηθεῖμεν Ἀχαιοὶ,
Τρώων δ' ἄνδρα ἕκαστον ἑλοίμεθα οἰνοχοεύειν,
Πολλαί κεν δεκάδες δευοίατο οἰνοχόοιο.
Nos autem in decadas digeramur Græci,
Et ex Trojanis viros ſingulos ſumamus qui pincernam agant,
Multæ certe decades deſiderarent pincernam.

Vid. Euſtathii Comment. p. 144. Ed. Baſil. Verum hæc de privatis conviviis capienda ſunt: Nam non modo Alexander, antequam iret in Perſidem, dicitur *σκηνὴν κατασκευασάμενος ἑκατοντάκλινον πρὸς εὐωχίαν*, *tentorium centum lectis ad convivium inſtruxiſſe*, ut ait Diodorus Siculus p. 530. Verum Trojani belli tempore Agamemnon Homericus univerſos Græcorum principes ad cœnam vocat. Et tandem privati ambitione quadam ingentem numerum vocabant, numerus enim convivarum Convivatoris magnificentiam commendabat, adeo ut Athenæi tempore *ψαμμακόσιοι*, *infinita multitudo*, convocarentur, ut ex modo citatis verbis conſtat. Hinc partim ut reſcinderent nimios ſumtus, partim ut ſeditionum occaſio-

caſiones tollerent, Legiſlatores quarundam urbium numero convivarum modum poſuere. Speciatim Athenis prohibitum fuiſſe dicitur, ut plures quam triginta ſimul adeſſent privato convivio: Et quo hæc lex fideliter obſervaretur, *Gynæconomi* adibant convivantium domos, convivas numerabant, & quotquot legitimo numero ſupererant, e convivio deturbabant: Atque ne fraus aliqua fieret, coqui, quos ad convivia ſolenniora conducere ſolebant, ad *Gynæconomos* nomina ſua deferre tenebantur quoties eſſent conducti, ut haberent hi Magiſtratus, quos de numero convivarum percontarentur. Vid. Athenæus lib. VI. cap. XI.

Id ſolum adjiciam de qualitate Convivarum, quod mulieribus Græcis non licuit ad virorum convivia vocari: ut refert Cicero lib. III. in Verrem, quod apud Romanos multo aliter fiebat: *Quem enim Romanorum pudet uxorem ducere in convivium? aut cujus materfamilias non primum locum tenet ædium, atque in celebritate verſatur? Quod multo fit aliter in Græcia: nam neque in convivium adhibetur, niſi propinquorum: neque ſedet niſi in interiore parte ædium, quæ γυναικωνῖτις appellatur: quo nemo accedit niſi propinqua cognatione adjunctus*: ut ait Cornelius Nepos in præfat. ad Vitas Imperatorum.

Convivæ ſeſe lavabant & ungebant, ante quam irent ad epulas: *ἄπρεπὲς γὰρ ἦν ἥκειν εἰς τὸ συμπόσιον σὺν ἱδρῶτι πολλῷ καὶ κονιορτῷ, quod inurbanum & indecorum eſſet, ſudore multo & pulvere ſordidum, convivium adire*; ut ait ex Ariſtotele Athenæus lib. IV. cap. XXVII. Qui ex itinere adeſſent in Convivatoris domo lavabantur & ornabantur nitidis veſtimentis priuſquam ad cibum capiendum decumberent. Sic apud Homerum Odyſſ. δ'. v. 48. Telemachus & Piſiſtratus a Menelao excepti,

> Ες ῥ' ἀσαμίνθους βάντες ἐϋξέστας λούσαντο·
> Τοὺς δ' ἐπεὶ οὖν δμωαὶ λοῦσαν, καὶ χρῖσαν ἐλαίῳ,
> Αμφὶ δ' ἄρα χλαίνας οὔλας βάλον, ἠδὲ χιτῶνας,
> Ες ῥα θρόνους ἕζοντο παρ' Ατρείδην Μενέλαον.
> *In labra deſcendentes bene polita lavabantur:*
> *Eos autem cum ancillæ lavaſſent, & unxiſſent oleo,*
> *Chlænis villoſis induebant atque tunicis,*
> *Tum in ſellis locarunt prope Atridem Menelaum*

Quinetiam antequam accumberent, manus lavabant: unde ſtatim ſubjunxit Poeta,

> Χέρνιβα δ' ἀμφίπολος προχόῳ ἐπέχευε φέρουσα
> Καλῇ, χρυσείῃ, ὑπὲρ ἀργυρέοιο λέβητος,
> Νίψασθαι· παρὰ δὲ ξεστὴν ἐτάνυσσε τράπεζαν·
> Σῖτον δ' αἰδοίη ταμίη παρέθηκε φέρουσα.
> *Dein ancilla aquam fudit in gutturnio ferens*
> *Pulcro, aureo, ſuper argenteum lebetem,*
> *Ut manus abluerent: tum admovit affabre factam menſam,*
> *Cibum vero veneranda cuſtos appoſuit ferens.*

De-

Denique, ut ſimul dicam quæ ad lotionem ſpectant, non modo ante cœnam, verum inter ſingulos miſſus, & poſt cœnam lavabant manus. Nam Homerus in Odyſſ. δ'. inducit δειπνῦντας, ὁμιλῦντας, εἶτα ἀπονιψαμένους ποιεῖ πάλιν δειπνῦντας, *cœnantes, colloquentes, dein lotos deſcribit iterum cœnantes*. Et Ariſtophanes in Veſpis dixit ὕδωρ κατὰ χειρὸς μετὰ τραπέζας εἰσφέρειν, *aquam poſt menſas ad manuum lotionem adferre*. Verum iis qui accurate loquuntur, ante cœnam lavare eſt νίψασθαι, poſt cœnam ἀπονίψασθαι. Huc pertinent voces affines, ἀπομάξασθαι, ἐναπομάξασθαι, ἀποψῆσαι. Mantile hinc ἐκμαγεῖον, χειρόμακτρον, &c. quorum loco *οἱ πάλαι τ̃ καλυμέναις ἀπομαγδαλίαις ἐχρῶντο, αἳ ἦσαν τὸ ἐν τῷ ἄρτῳ μαλακὸν καὶ σταιτῶδες, εἰς ὃ ἀποψησάμενοι, τοῖς κυσὶ παρέβαλον ὅθεν καὶ Λακεδαιμόνιοι κυνάδα τὴν ἀπομαγδαλίαν καλῦσιν καὶ ὑποδηλοῖ καὶ* Ομηρος.

> *Ὡς δ' ὅταν ἀμφὶ ἄνακτα κύνες δαιτῆθεν ἰόντα*
> *Σαίνωσ', αἰεὶ γάρ τε φέρει μειλίγματα θυμῦ.*

Veteres ἀπομαγδαλίαις utebantur, quæ ſunt molliſſimæ & farinoſæ partes panis, quibus cum abſterſiſſent, canibus eas projiciebant: unde Lacedæmonii magdaliam *vocant κυνάδα, cujus ritus Homerus quoque meminit*:

> *Ut cum canes regi a convivio eunti*
> *Adulantur, ſemper enim illis animi ſolatia fert.*

Porro in lotione poſt cœnam ſinegma adhibebant ἀπορύψεως χάριν, ut ait Athenæus lib. x. cap. ult. Aliquando nitrum, & alia quævis abſtergendis ſordibus apta: quo pertinet illud in Sacris Litteris, *Si laveris te nitro*, *& multiplicaveris tibi herbam* Berith. Denique poſtquam laviſſent manus, variis eas odoribus perfundebant: quo ſpectant hi Antiphanis vel Epigenis verſiculi ab Athenæo laudati loco citato,

> *Καὶ τότε περιπατήσεις, κἀπονίψει κατὰ τρόπον*
> *Τὰς χεῖρας, εὐώδη λαβὼν τὴν γῆν θ' ἅμα.*
> *Et tum ambulabis, & ſecundum morem ablues*
> *Manus, terram adhibens odoratam.*

Porro cum lavandi & ungendi mentio, non erit fortaſſe a ratione hujus operis alienum, ſi Veterum ritus in his actionibus uſitati breviter deſcribantur. Nam veteres Græci, & quotquot regionum calidarum incolæ fuere, ſæpius tum lavabantur, tum ungebantur. Lavari enim *ἀποθετικὸν μὲν ῥυπῦ, ἀναψυχῆς δέ τινος αἴτιον, tum ad ſordes abſtergendas, tum ad reficiendum corpus animumque utile eſt*, ut ait Euſtathius: ideoque quoties lenire curas vellent, aquam & unguentum adhibuere: unde Eurynome apud Homerum Penelopen hortatur, ut dolere deſinat,

> *Χρῶτ' ἀπονιψαμένη, καὶ ἐπιχρίσασα παρειάς.*
> *Corpore lavato, & unctis genis.*

Odyſſ. σ. v. 170. Et *lavabantur*, ut ait Artemidorus lib. 1. cap. LXVI. ἢ *πόλεμον καταστρεψάμενοι, ἢ μεγάλου παυσάμενοι πόνου, poſtquam bello, aliove gravi labore functi fuiſſent*: veluti cum ex longo itinere domum rediiſſent, vel aliena in hoſpitia divertiſſent: unde Telemachus & Piſiſtratus a Menelao excepti in Odyſſea, & Diomedes atque Ulyſſes ab exploratione hoſtilium caſtrorum in Iliade,

> —— λουσσαμένω καὶ ἀλειψαμένω λίπ' ἐλαίῳ.
> Δείπνῳ ἐφιζανέτην. ——
> —— *loti unctique pingui oleo*
> *Ad cœnam adſidebant.* ——

Et plerumque, ſi opportunum id erat, in fluviis lavabantur Veteres: non modo viri, ſed fœminæ, tam virgines quam matronæ: unde Nauſicae Alcinoi regis filia lotum it ad fluvium Odyſſ. ζ. & apud Moſchum Europa

> —— φαιδρυνέοιτο χρόα προχοῇσιν Ἀναύρου.
> —— *ablueret corpus apud oſtia Anauri.*

Idyll. β'. vers. 13. Denique Helena ejuſque comites in Eurota lavantur apud Theocritum Idyll. ιη. vers. 22.

> Ἄμμες γὰρ πᾶσαι συνομάλικες, αἷς δρόμος ωὑτὸς
> Χρισαμέναις ἀνδριστὶ παρ' Εὐρώταο λοετροῖς,
> Τετράκις ἑξήκοντα κόραι, θῆλυς νεολαία.
> *Nos omnes enim æquales ætate, quibus idem vitæ curſus eſt,*
> *Quæ ungimur more virorum ad Eurotæ fluenta,*
> *Quater ſexaginta puellæ de muliebri juventute.*

Quæ tamen verba iis temporibus accommodata, quibus Lycurgi inſtituta vigebant, agnoſcet, quicunque Laconicis in moribus verſatus eſt: Tunc enim virgines cum cæteris virorum exercitiis adſuefierent, tum etiam in Eurota fluvio ſe lavabant, poſtquam ille mos aliis in urbibus Græciæ diu exolveviſſet; unde ἀνδριστὶ id fieri notat Theocritus, quia ſoli viri ejus ætate publice ſe lavabant. Præcipue autem aqua marina lavabantur, uti Diomedes & Ulyſſes labore feſſi

> —— ἱδρῶ πολλὸν ἀπενίζοντο θαλάσσῃ
> Ἐσβάντες. ——
> —— *ſudorem multum abluebant in mare*
> *Ingreſſi.* ——

Nam, ut tradit Athenæus lib. 1. cap. XIX. aqua ſalſa μάλιστα τοῖς νεύροις ἐστὶ πρόσφορος, *nervis firmandis utilis valde eſt* humores nimios exſiccando: unde quidam ſalutis cauſa ad maritimas urbes profecti eſſe dicuntur: *Placuit Oſtiam petere, amœniſſimam civitatem, quod eſſet corpori meo ſiccandis*

dis humoribus de marinis lavacris blanda & expedita curatio, inquit Minucius Felix. Quinetiam calida lavacra veteri in uſu fuere: nota enim ſunt Ηρακλεῖα λουτρὰ, *lavacra Herculis*, quæ labore feſſo a Vulcano, vel Minerva monſtrata fuiſſe dicuntur, Pindarus etiam laudat θερμὰ Νυμφᾶν λουτρά, *calida Nympharum lavacra*, Olymp. XII. Homerus Scamandri alterum fontem propter calidas ejus aquas laudavit Iliad. χ'. Eodem in libro Andromache Hectori a pugna reduci aquam lebete calefacit. Phæacibus in Odyſſea unice placere dicuntur

Εἵματά τ' ἐξημοιβὰ, λοετρά τε θερμὰ, καὶ εὐναί.

Veſtium varietas, lavacra calida, & cubilia.

Denique, ne pluribus exemplis congerendis operam perdam, Neſtor ab Hecameda parari vult. θερμὰ λόετρα Iliad. λ'. Etſi forte non tam frequens olim fuerit calidæ uſus quam poſtea: quo ſenſu capi poſſunt Artemidori verba, πάλαι μὲν εἰκὸς εἶναι πονηρὰ τὰ βαλανεῖα, *olim veriſimile eſt balnea habita fuiſſe noxia* lib. I. cap. LXVI. nempe ſi quis nimium iis adſuefieret, unde ſequitur, neminem iis uſum fuiſſe niſi poſtquam *gravi aliquo labore* vires exhauſiſſet. Quicquid ſit, id certum eſt ex Artemidori loco publica balnea Veteribus nulla fuiſſe, βαλανεῖα γὰρ οὐκ ᾔδεισαν, ἐπεὶ ἐν ταῖς λεγομέναις ἀσαμίνθοις ἐλούοντο, *balnea enim non noverunt, verum in* ἀσαμίνθοις *lavabantur*, inquit idem Auctor. Cui loco ſimilis apud Phavorinum occurrit v. βαλανεῖον· Τὸ καταρχὰς, inquit, μὴ ὄντων βαλανείων, ἐν ταῖς σκάφαις καὶ πυέλοις οἱ ἀρχαῖοι ἐλούοντο. Nam, ut idem explicat, ἀσάμινθος eſt πύελος ἤτοι λεκάνη, παρὰ τὸ τὴν ἄσιν, ὅ ἐστι ῥύπον, μινύθειν, ἤγουν ἐλαττοῦν, *pelvis*, quam aqua replebant, *a ſordibus abluendis* nominata: unde Pollux ἀσάμινθον inter balneorum vaſa numeravit. Veteribus etiam Romanis privatæ *latrinæ*, ſeu *lavatrinæ* balneorum loco erant. Nonius Marcellus *Latrina, genere fœminino; & eſt lavatrina, quod nunc balneum dicitur*. Et Varro, *Eadem ratione domi ſuæ quiſque ubi lavatur, balneum dixerit: & quod non erant duo, balnea dicere non conſueverunt; cum hoc antiqui non balneum, ſed lavatrinam appellare conſueviſſent*. Imo publicorum balneorum uſum haud diu ante ſua tempora invaluiſſe ſcribit Athenæus, atque inter ſeculi ruentis vitia numerat: Προσφάτως δὲ καὶ τὰ βαλανεῖα παρῆκται, τὴν ἀρχὴν οὐδὲν ἔνδον τῆς πόλεως ἐώντων αὐτά, *nuper quidem balnea in uſum venerunt, quæ prius intra urbem ædificari non ſinebantur*, lib. I. ad finem cap. XIV. Horum autem Balneorum partes, ſeu cellæ, hæ præcipuæ fuere:

1. Αποδυτήριον, locus in quo ἀπεδύοντο τὰ ἱμάτια, *veſtes exuebant*.

2, Υπόκαυστον, ſeu πυελατήριον, *ſudatorium*, rotundæ plerumque figuræ, igne ἀκάπνῳ, *ſine fumo*, calefactum, quo ſudantibus commodius eſſet: & *Laconicum* interdum dictum, quod ejus frequentiſſimus uſus quodam tempore in Laconia fuerit.

3. Βαπτιστήριον, lavacrum calidæ.

4. Λουτρὼν, lavacrum frigidæ.

5. Αλειπτήριον, locus in quo poſt lotionem ungebant.

Porro

Porro poſtquam loti fuiſſent, ſemper ungebantur; ἐμφράττοντες τοὺς σωματικοὺς πόρους, *ut corporis ſpiramenta*, quæ calidior aqua aperuerat, *obſtruerentur*, ut inquit Euſtathius in Iliad. κ'. Vel πρὸς τὸ μὴ ξηρανθέντος τοῦ ὕδατος ἀποσκληρυμμένα γίνεσθαι τὰ σώματα, *ne poſt exſiccatas aquas cutis obdureſceret*. Iliacis temporibus, ſi Plinio credimus lib. XIII. cap. I. unguenta nulla erant: Oleum duntaxat adhibebant, admiſto odore ex fruticibus, & præcipue quidem e roſa: unde *roſaceum* unguentum ab Homero laudatur, quo Venus Hectorem inunxit Iliad. ψ'. vers. 186.

> —— ῥοδόεντι δὲ χρῖεν ἐλαίῳ.
> Ἀμβροσίῳ. ——
> —— *roſaceo unxit oleo*
> *Divino*. ——

quod alibi vocavit ἑδανὸν, & τεθυωμένον, ubi de Junone loquitur Iliad. ξ'. vers. 170.

> Ἀμβροσίῃ μὲν πρῶτον ἀπὸ χροὸς ἱμερόεντος
> Λύματα πάντα κάθηρεν ἀλείφατο δὲ λίπ' ἐλαίῳ
> Ἀμβροσίῳ, ἑδανῷ, τό ῥά οἱ τεθυωμένον ἦεν.
> *Ambroſia primum a cute pulcra*
> *Sordes abſterſit omnes: dein pingui oleo unxit*
> *Divino, ſuavi, quod ipſi erat odoribus perfuſum.*

Verum Athenæus contendit, quod Homerus οἶδε τὴν χρῆσιν τῶν μύρων, ἔλαια δ' αὐτὰ καλεῖ μετ' ἐπιθέτου, *novit uſum unguentorum, ſed ea vocat olea adjecto epitheto*, lib. xv. cap. XI. quod etiam Homeri interpretes notant ad illud εὐῶδες ἔλαιον, qua ratione Hebræi etiam dicuntur quævis unguenta *olei* nomine appellare. Quicquid ſit, id pro certo habendum eſt, Heroas veteres pretioſo unguento minime uſos fuiſſe: quin & ipſe Athenæus ait Homerum nunquam introducere ἀλειφομένους τοὺς Ἥρωας, *Heroas unguento delibutos*, præter Paridem, hominem effœminati & muliebris ingenii. Et poſtea moribus in pejus mutatis, parum honeſtus erat viris ungucnti frequens uſus. Unde Chryſippus (ut Stoicis mos erat ſubtiles vocum derivationes quærere) unguentum appellari μῦρον dixit, ἀπὸ τοῦ μετὰ πολλοῦ μόρου καὶ πόνου ματαίου γίνεσθαι, *quod non ſine multo inani labore paretur*: Socrates exiſtimavit, *non minus odorem viri & feminæ, quam eorum veſtes, diverſos eſſe debere: & hanc quidem unguentis delibutam non præter decorum olere, viro autem olei, quo in gymnaſiis utebantur, odorem magis convenire*. Solon legibus ſuis vetuit, viros unguenta vendere, & Lacedæmonii unguentarios Sparta ejecerunt: quæ habes latius expoſita apud Athenæum lib. xv. cap. x. Nihilominus delicati homines, & præcipue mulieres, in unguentis eligendis apparandiſque adeo fuere curioſi, ut exquiſite dicerent ποῖόν τι ἑκάστῳ τῶν μελῶν ἐστιν ἐπιτήδειον, *quale unguentum unicuique corporis parti ſit idoneum*: unicum exemplum ex eodem Auctore apponam, qui hos Antiphanis verſiculos laudavit,

Ex

Ex χρυσοχοΐδος ϑ κάλπιδος μύρῳ
Αἰγυπτίῳ μὲν τὰς πόδας καὶ τὰ σκέλη,
Φοινικίνῳ ϑ τὰς γνάθας καὶ τὰ τιτθία,
Σισυμβρίνῳ ϑ τὸν ἕτερον βραχίονα,
Αμαρακίνῳ ϑ τὰς ὀφρῦς καὶ τὴν κόμην,
Ερπυλλίνῳ ϑ τὸ γόνυ καὶ τὸν αὐχένα.
Ex aurea urna linit quidem unguento
Ægyptio pedes & crura,
Phœnicino malas & mammas,
Siſymbrino alterum brachium,
Amaracino ſupercilium & comam,
Serpyllino cervicem & genua.

Denique id non eſt prætereundum, pedes ſæpius lotos & unguento delibutos fuiſſe, quam totum corpus; illud enim magis neceſſarium & minus laborioſum fuit: quo ſenſu capiendi ſunt, ſecundum nonnullos, *λιπαροὶ πόδες* apud Homerum. Mulieres autem hæc miniſteria plerumque præſtabant: nec id modo in Heroicis temporibus, ſed poſtea: eædem ſi quem lavarent, cui honorem & reverentiam debitam putabant, pedibus oſcula dabant: quo modo mulier in Evangelio B. Salvatoris pedes lavat, oſculatur, & unguento illinit: quin & apud Ariſtophanem in Veſpis p. 473. Philocleon id erga ſe a filia ſua præſtitum teſtatur,

—— καὶ πρῶτα μὲν ἡ θυγάτηρ με
Απονίζῃ καὶ τὼ πόδ' ἀλείφῃ καὶ προσκύψασα φιλήσῃ.
—— atque in primis filia me
Abluit, & pedes ungit, & prona fert oſcula.

Ad convivas jam revertendum: Hi igitur cum ad domum convivio deſtinatam veniſſent, paterfamilias, ejuſve vicarius ipſos ſalutabat: id facere eſt Græce *ἀσπάζεσθαι*, etſi ea vox proprie notet peculiarem ſalutationis formam, *κυρίως ἀσπάζεσθαί ἐςι τὸ περιπλέκεσθαί τινα, ulnis circumfuſis amplecti, διὰ τὸ ἄγαν σπᾶσθαι εἰς ἑαυτὸν τὸν ἕτερον, καὶ περιβάλλειν τὰς χεῖρας ἐν τῷ φιλοφρονεῖσθαι*, ut docet vetus Interpres in Plutum Ariſtophanis p. 77.

Vulgaris ſalutandi ritus fiebat dextrarum conjunctione: Nam dextræ porrectio erat fidei & amicitiæ ſymbolum: unde Pythagoras conſuluit *μὴ παντὶ ἐμβάλλειν τὴν δεξιάν, ne cuivis dextra porrigatur*. Atque hujus conſuetudinis meminit Homerus Odyſſ. γ. v. 35.

Οἱ δ' ὡς οὖν ξείνους ἴδον, ἀθρόοι ἦλθον ἅπαντες,
Χερσίν τ' ἠσπάζοντο, καὶ ἑδριάασθαι ἄνωγον.
Cum igitur illi hoſpites vidiſſent, ſimul venerunt omnes
Manibuſque ſalutarunt, & ſedere rogarunt.

Hinc *δεξιοῦσθαι* conjungitur cum *ἀσπάζεσθαι*, eique fere ſynonymum eſt: veluti in Pluto Ariſtophanis,

—— κυ-

—— *αὐτὸν ἠσπάζοντο, καὶ*
Ἐδεξιοῦνθ' ἅπαντες ὑπὸ τῆς ἡδονῆς.
—— *illum amplexabantur, &*
Dextras porrigebant omnes præ gaudio.

Interdum ad alias res transfertur, ut δεξιοῦσθαι δώροις, δεξιοῦσθαι χρυσοῖς λόγοις, καὶ ἔργοις, δεξιοῦσθαι δαιτὶ, δεξιοῦσθαι τραπέζῃ, &c.

Aliquando oſculabantur convivarum labia, manus, genua, vel pedes, pro ſingulorum dignitate. Speciale erat oſculum, Suidæ χύτρον, Polluci χύτρα. ὁπόταν τὰ παιδία φιλοίη τῶν ὤτων ἐπιλαμβανόμενα, ut ait Pollux. Ejus meminit Eunicus in Antia,

Λαβοῦσα τῶν ὤτων φιλοῦσα τὴν χύτραν.
Auribus prehenſis oſculator ollam.

apud eundem Auctorem. Meminit etiam Tibullus lib. II.

—— *natuſque parenti*
Oſcula comprenſis auribus eripiet

Et Theocritus Idyll. ε'. vers. 132.

Οὐκ ἔραμαι Ἀλκίππας, ὅτι με πρὰν οὐκ ἐφίλασε
Τῶν ὤτων καθελοῖσ', ὅκα οἱ τὰν φάσσαν ἔδωκα.
Non amo Alcippen, quia me nuper non eſt oſculata
Aures prehendens, cum ipſi palumbum donarem.

Itaque χύτραν φιλεῖ, qui aliquem, velut ollam, prehenſum ambabus auribus deoſculatur: idque præcipue a puerulis, vel erga eos fiebat, aliquando tamen inter adultos, ut e Theocriti verſibus colligi poſſe videtur.

Convivæ domum ingreſſi, haud ſe ad menſas & dapes illico contulerunt, quod inurbanum habebatur, verum aliquantulum temporis ſpectando & laudando ædium ornatui impendebant. Sic in Veſpis Ariſtophanis filius patrem ruſticum monet,

Ἔπειτ' ἐπαίνεσόν τι τῶν χαλκωμάτων,
Ὀροφὴν θέασαι, κρεκάδι' αὐλῆς θαύμασον.
Poſtea ex æneis vaſis aliquod laudato,
Lacunar ſpectato, ſtridenteſque per aulam citharæ ſonos admirator.

Quæ cum aliis eodem ſpectantibus habes apud Athenæum lib. IV. cap. XXVII.

CAP. XX.

De ritibus Convivii.

VETERES inter cœnandum ſedebant, Homerus autem trium diverſorum ſedilium meminit 1. erat δίφρος, *duorum*, ut videtur,

tur, convivarum capax, & pauperioribus plerumque poſitum. 2. Θρόνος, in quo erecti ſedebant, ſuppoſito pedibus ſcabello, quod Θρῆνυς dicitur. 3. Κλισμὸς, in quo paululum reclinati ſedebant. De quibus vid. Athenæus lib. v. cap. iv. Nec ſolum in Græcia, ſed alibi terrarum ſedebant in conviviis. De Romanis teſtis Iſidorus lib. xx. cap. ii. item Servius in Æneid. viii. quin & Philo ait Joſephum fratribus juſſiſſe, κατὰ τὰς ἡλικίας καθίζεσθαι, μήπω τῶν ἀνθρώπων ἐν ταῖς συμποτικαῖς συνουσίαις κατακλίσει χρωμένων, *ut ſecundum ætatis ordinem ſederent, nondum recepto more diſcumbendi in conviviis*, lib. de Joſeph. p. 555. Ed. Francf. Verum ἐπεὶ τρυφᾷν ἤρξαντο, κατεῤῥύησαν ἀπὸ τῶν δίφρων ἐπὶ τὰς κλίνας ὡς ἀνειμένως πίνειν, *poſtquam cœperunt eſſe delicati, a ſedibus in lectos decubuere, ut quam molliſſime potarent*. Attamen tunc laudabantur οἱ ἥρωες, οἷς καθήμενοι οἰνοπόταζον, *Heroes priſci, eo quod ſedentes biberent*. Quinetiam poſterioribus in ſeculis quidam, qui vitam ſeveriorem agebant, ſedere quam decumbere maluerunt; quod de Cynicis prodit Plautus Stich. Act. v. Sc. iv. verſ. 22.

——potius in ſubſellio
Cynice accipiemur quam in lectis.

Et in Macedonia nemini in cœna accumbere licuit, priuſquam aprum extra retia interemiſſet, referente Hegeſandro apud Athenæum lib. i. cap. xiv. quo loco Duris tradit, ipſum Alexandrum veterem ſedendi morem aliquando ſervaſſe: τετρακοσίους ἅν ποτε ἡγεμόνας ἑστιῶν, ἐκάθισεν ἐπὶ δίφρων ἀργυρῶν καὶ κλιντήρων, ἁλουργοῖς περιστρώσας ἱματίοις, *quadringentos igitur duces quodam tempore convivio excipiens, in ſellis argenteis purpura ſtratis collocavit*. Id vero in deterrimis ſeculis ſolitum erat, ut divitum liberi ad fulcra lectorum, parentumque pedes convivarentur, tanquam illi ætati minus conveniret mollitiei adſueſieri. Hinc Suetonius de Auguſti erga nepotes ſuos affectu agens, ait, *Neque cœnavit una, niſi in imo lecto adſiderent*, cap. LXIV. Idem de Claudio refert, quod *adhibebat omni cœnæ & liberos ſuos cum pueris puelliſque nobilibus, qui more veteri ad fulcra lectorum ſedentes veſcerentur*, cap. XXXII. Tacitus denique narrat, quod *Mos habebatur principum liberos cum cæteris idem ætatis nobilibus ſedentes veſci in aſpectu propinquorum*, Annal. lib. XIII. Idemque locus humilioris ſortis convivis aſſignari conſuevit: quo reſpicit Plutarchus, cum in Convivio ſuo reliquos quidem accumbentes inducit, verum Æſopum in ſubſellio juxta Solonem collocat. Narrat etiam Donatus in Terentii Vita, quod *juſſus Cæcilio recitare, ad cœnantem cum veniſſet, quod erat contemptiore veſtitu, ſubſellio juxta lectulum reſidens, legiſſe dicitur; poſt paucos vero verſus, invitatus ut accumberet, cœnaſſe una*. Verum *non accipiet ſapiens contumeliam, ſi in convivio regis recumbere infra menſam, veſcique cum ſervis ignominioſa officia ſortitis jubebitur*, inquit Seneca de Tranquill. lib. cap. XV.

Accumbendi mos talis erat: Menſa in medio ſtabat; circa quam lecti collocabantur, ſtragulis tapetibuſque pro convivatoris magnificentia ſtrati: ſuper his accumbebant, reclinata ſupera parte corporis in cubitum ſi-

niſtrum; inſera in longum porrecta, vel leviter inflexa; capite paullum erecto, & interdum dorſo pulvillis ſuffulto. Quod ſi plures eodem lecto decumberent, primus accumbebat ad caput lecti, pedibus pone dorſum ſecundi porrectis: ſecundus occiput obvertebat ad umbilicum, vel gremium primi, pulvillo interdum interjecto, pedibuſque poſt tertii tergum porrectis: & ſic deinceps tertius, quartus, quintus, & aliquando plures; nam quamvis Romæ ſordidulum erat, ſi quinque eodem lectulo accumberent, tamen *Græci quini ſtipati in lectulis, ſæpe plures* fuere, ut ait Cicero in Piſ. Amati plerumque in ſinu amantium cubabant, veluti Joannes in gremio Beati Jeſu Evang. Joan. XIII. 23. & apud Juvenalem Sat. II. verſ. 120.

Cœna ſedet, gremio jacuit nova nupta mariti.

Porro initio convivii proni in ventrem decubuerunt, quo facilius dextras ad menſam porrigerent: poſtea, cum deferbuiſſet edendi appetitus, a menſa reclinantes in latus ſe convertebant. Quo ſenſu capienda ſunt Plutarchi verba, quibus affirmat ἕκαστον ἐν ἀρχῇ μὲν ἐπὶ στόμα προνεύειν, ἀποβλέποντα πρὸς τὴν τράπεζαν· ὕστερον δὲ μετασχηματίζειν ἐπὶ βάθος ἐκ πλάτους τὴν κατάκλησιν (lege κατάκλισιν) *ſingulos principio in faciem proclinari menſam intuentes, dein accubitum transformare ex latitudine in altitudinem*, Sympoſ. lib. V. q. VI. Huc etiam reſpexit Horatius lib. II. Sat. IV. 37.

Nec ſatis eſt cara piſces averrere menſa
Ignarum quibus eſt jus aptius, & quibus aſſis
Languidus in cubitum ſeſe conviva reponet.

Ab heroicis uſque temporibus invaluit, ut convivæ pro dignitate uniuſcujuſque collocarentur: unde in publicis conviviis ὀνομακλήτωρ, *nomenclator*, aderat, qui ſingulis loca ſua aſſigaret, docente Athenæo. Conſtat apud Homerum quod ἐν συμποσίοις ἄκροι κάθηνται οἱ ἀριστεῖς, *in ſympoſiis ſummus locus optimatibus fuit aſſignatus*, ut ait Euſtathius Il. ζ. p. 498. nec in re tam manifeſta exemplis immorari opus erit: Verumtamen certum ſedendi ordinem indagare paullo difficilius eſt; id tamen maxime probabile videtur, eos longis ordinibus ſediſſe, in quibus Principes primam ſedem utrinque vendicarunt: quo modo cum Achilles unum ordinem duxerit, ex adverſo ipſi ſediſſe dicitur Ulyſſes tanquam legationis princeps, Iliad. ι. vers. 217.

—— αὐτὰρ κρέα νεῖμεν Ἀχιλλεὺς,
Αὐτὸς δ' ἀντίος ἷζεν Ὀδυσσῆος θείοιο,
Τοίχου τοῦ ἑτέροιο. ——

—— verum carnes diſtribuit Achilles,
Ipſe autem ex oppoſito ſedebat Ulyſſi divino,
Altero ex ordine. ——

Ne-

Neptunus quamvis ultimus in convivium Deorum venit, tamen

> Ἕζετ' ἄρ' ἐν μέσσοισι. ——
> *In medio conſedit.* ——

tanquam hic locus ad ipſum jure pertineret. Jupiter primum ordinem ducebat, cui ex eodem latere proxima ſedit Minerva, & quodam tempore apud Homerum Thetis Iliad. ω'. vers. 100.

> Ἡ δ' ἄρα πὰρ Διὶ πατρὶ καθέζετο, εἶξε δ' Ἀθήνη.
> *Illa vero Jovi patri adſedit, cedente Minerva.*

Junone alterius ordinis locum ſupremum occupante, nec enim illa *Tonantis Soror & Conjux* Minervæ aut Thetidi cedere debuit. Vid. Plutarchus Sympoſ. lib. 1. q. 11.

Apud varias gentes diverſi loci in honores erant: Perſis medius honeſtiſſimus erat, & in eo Reges decumbere ſolebant. Græcis primus, & quidem apud Heracleotas, eoſque Græcos qui circa Pontum incolebant, medii lecti primus locus optatiſſimus fuit: ſicut e contra Romanis medii lecti ultimus, quem *Conſularem* vocabant. Vid. Plutarchus lib. cit. q. 111. Qui liberiorem vivendi rationem amabant, de locis parum ſoliciti fuere; unde Timo (ut refert idem Auctor lib. cit. q. 11.) cum plures ad convivium vocaſſet, eoſque diverſæ ſortis homines, hoſpites, tum cives, tum etiam familiares, & conſanguineos, unumquemque eo loco quo forte libitum eſſet, accumbere juſſit: Tamen, quod in Judæis perſtrinxit B. Salvator, elatioris animi homines inferiori loco ſedere dedignati ſunt: adeo ut cum plures ad Timonis convivium adveniſſent, quidam optime veſtitus, & comitatu ſervorum ſuperbiens, uſque ad cœnaculi fores penetrans, tum oculis accumbentes perluſtrans, continuo ſe foras proripuit, multiſque ut retraherent accurrentibus, locum ſe dignum relictum eſſe negavit. Alii convivas eo ordine diſponebant, qui ad benevolentiam & hilaritatem univerſorum magis conducere videbatur: veluti juvenem juveni, divitem diviti, conſociando. Vel ſingulorum ingenia perpendentes, cuilibet ſocium adjunxerunt qui ad convivii fines promovendos aptiſſimus eſſet; Homini cui de re litteraria multum diſſerere moris erat, ſtudioſum diſcendi, moroſo manſuetum, iracundo tacitum, potores potoribus, amantes denique amantibus. Verum in his nulla erat conſtans regula, adeo ut Plutarcho diſceptetur, *An loci ſint omnino aſſignandi, vel potius a ſingulis, prout iis forte evenerint, occupandi?* Id ergo ſolum adjiciam, quod κατὰ τὸ ἔθος παλαίτατον ἐν Λακεδαίμονι ὁ πρεσβύτερος ἡγεῖτο, φασὶν, ἐν τοῖς συσσιτίοις ἐπὶ τὰς κλίνας, εἰ μή τινα ἕτερον ὁ βασιλεὺς προκαλέσαιτο. *Spartæ ex veteri more ſenior in Syſſitiis ordinem ducebat, niſi Rex alium cum ad honorem vocaſſet*, Euſtathius Iliad. β. p. 186.

Poſt accubitionem veniendum eſt ad Menſas. Menſa vero erat ἱερὸν χρῆμα, δι' ἧς ὁ Θεὸς τιμᾶται φίλιος τε καὶ ξένιος, *ſacra admodum res, per quam honore afficitur Deus amicitiæ & hoſpitalitatis præſes*, inquit Syneſius ep. LVII. Is autem præcipue erat Jupiter, cui ab *hoſpitum* & *amicorum* tutela

ξενίϐ & φιλίϐ cognomina ſunt impoſita : quanquam & Herculem ab hujus curæ parte τραπέζιον & ἐπιτραπέζιον vocent, & alii quoque Dii non abſuiſſe a conviviis perhibeantur. Quinetiam Deorum imagines aliquando in menſis collocatæ, nam Arnobius Ethnicis objicit, quod *ſacras faciant menſas ſalinorum appoſitu, & ſimulacris Deorum*, lib. II. Contra Gentes. Et in eam libamina ſacra fundebant : quo factum ut apud Plutarchum Cleodemus appellarit φιλίων Θεῶν βωμὸν καὶ ξενίων, *Deorum amicitiæ & hoſpitalitatis altare* : ὡς δὲ Θαλῆς λέγει, τῆς γῆς ἀναιρεθείσης σύγχυσιν τὸν ὅλον ἕξειν κόσμον· οὕτως οἴκου διάλυσίς ἐστι, συναιρεῖται γὰρ αὐτῇ πῦρ ἐστιοῦχον, ἑστία, κρατῆρες, ὑποδοχαὶ, ξενισμοὶ, φιλανθρωπότατα καὶ πρῶτα κοινωνήματα πρὸς ἀλλήλους, μᾶλλον δὲ ὁ σύμπας βίος. *Quemadmodum autem Thales ait, Terra ſublata totius mundi confuſionem fore, ſic menſa abolita neceſſaria videtur totius familiæ diſſolutio; ſimul enim tollitur ignis ſacer, focuſque, crateres, convivia, hoſpitia, quæ prima ſunt & ſuaviſſima hominum inter ſe commercia, vel potius tota vitæ ratio peribit.* Hæc Plutarchus in Convivio ſeptem Sapientum. Atque hinc conſtare poterit, unde tanta apud Auctores ſanctitas menſæ tribuatur, quam inhoneſtis verbis factiſve, aut perfidia violare apud Veteres ſummum nefas erat. Juvenalis Sat. II. verſ. 110.

Hic verbis nullus pudor, aut reverentia menſæ.

Et ubique occurrunt de perfidis menſarum violatoribus querelæ : veluti illa Caſſandræ de Paride, qui a Menelao exceptus uxorem ejus abripuerat, Lycophron. vers. 136.

> Ἔτλης θεῶν ἀλοιτὸς ἐκβῆναι δίκην,
> Λάξας τράπεζαν, κἀνατρέψας θέμιν.
> *Auſus es divinum, ſceleſte, jus tranſgredi,*
> *Percellens jus menſæ, & juſtitiam evertens.*

Materia menſarum heroicarum plerumque lignum, prout illa tempora ferebant, politum & lævigatum, & interdum pedes coloribus illitum, unde ejus epitheta apud Homerum hujuſmodi ſunt, ξεστὴ, ἐΰξοος, κυανόπεζα, &c. Forma plerumque orbicularis erat, ſi Myrleano apud Athenæum lib. XI. cap. XII. fides habenda ſit, quo loco menſis aliiſque rebus variis ſphæricam figuram a Veteribus datam fuiſſe affirmat, quod mundum ejus formæ eſſe arbitrarentur : Verum Euſtathius, cui forte in hac re non immerito credendum eſt, ex Homero obſervavit μήπω κυκλοτερεῖς εἶναι τὰς τραπέζας, ἀλλὰ τεταυμένας εἰς μῆκωσιν, *nondum orbiculares fuiſſe menſas, ſed porrectas in longum*. Hæ autem menſæ non operiebantur linteis, uti nunc moris eſt : ſed duntaxat perfricabantur ſpongiis, cujus actionis mentio frequens eſt antequam dapes apponantur : veluti Odyſſ. α´ vers. 112.

> Οἱ δ᾽ αὖτε σπόγγοισι πολυτρήτοισι τραπέζας
> Νίζον, καὶ προτίθεντο, ἰδὲ κρέα πολλὰ δατεῦντο.
> *Alii autem ſpongiis foraminoſis menſas*
> *Abſtergebant, & proponebant, & dividebant carnes multas.*

Idem

Idem fit Odyſſ. *ύ*. vers. 150. nec a recentioribus Scriptoribus ſilentio præteritur: namque Arrianus lib. VII. cap. XXVI. ait, *ἆρον τὰς τραπέζας, σπόγγισον. tolle menſas, ſpongia abſterge*. Et Martialis,

Hæc tibi ſorte datur tergendis ſpongia menſis.

Inter recentioris ævi homines, pauperibus quidem menſa plerumque tripes erat, & e ligno ſimplici confecta: divitibus, pretioſiori materia plerumque conſtabat: ligna rariora in hunc uſum conquiſita, & e longinquis terris petita, laminiſque argenti, vel aliorum metallorum ornata fuere: menſarum fulcra variis modis affabre facta, ab heroibus robore claris, *Atlantes*, *Telamones*, &c. dici conſueverunt, nullum autem magis in uſu fuit, quam pes eburneus in animalis alicujus, veluti leonis, aut pardi, figuram effictus. Apud Homerum putarunt nonnulli ſingulis convivis menſam appoſitam fuiſſe, unde Athenæus affirmat *τὸ μονοφαγεῖν ἐν χρήσει τοῖς παλαιοῖς εἶναι, veteres ſeorſim edere conſuetos fuiſſe*, lib. I. cap. VIII. Verum ut exempla e Poeta afferri ſolita, id probare vix poſſunt, ita certe in ſequentibus ſeculis ſeparatim convivari, ingenii paulo inhumanioris eſſe putabatur. Vid. idem Auctor lib. I. cap. VIII. & X. etſi barbaris nationibus in uſu fuiſſe dicatur, nam eo more victum ſumſiſſe Germani a Tacito perhibentur.

Τράπεζα Græcis, ſicut *menſa* Latinis, vox ambigua fuit, nam *τραπέζας ἐκάλουν καὶ τὰ σιτία τὰ ἐπ' αὐτῶν τιθέμενα, menſas vocabant etiam cibos menſis impoſitos*, ut ait Pollux lib. VI. cap. XII. unde *primæ*, *ſecundæ*, ac *tertiæ menſæ*; Græcis *πρῶται, δεύτεραι, τρίται τράπεζαι*. Hæc autem æquivocatio nata fuiſſe videtur a veteri more, quo menſas una cum ferculis apponere, & auferre ſolebant: quo faciunt Alexidis verſus ab Athenæo citati lib. IX. initio cap. II.

> *Ὡς δὲ τὴν τράπεζαν ἀνθρώπους δύο*
> *Φέροντας εἴσω, ποικίλων παροψίδων*
> *Κόσμου βρύουσαν.* ——

> *Ut* vidit *menſam homines duos*
> *Geſtantes intro, variarum paropſidum*
> *Apparatu gravem.* ——

Tres ergo cœnæ partes erant:

1. *Δείπνου προοίμιον, cœnæ præfatio*, vel *antecœnium*, quandoque *πρόπομα* dictum: in quo propoſitæ fuere herbæ acres, inter quas Athenis erat plerumque braſſica; item oſtrea, ova ſorbilia, *ἑξεφθὰ cocta*, *οἰνόμελι* ſeu mulſum e melle & vino (ut videtur) acriori, & alia quæ ad promovendum appetitum conducerent.

2. *Δεῖπνον, cœna* proprie dicta, quæ aliquando *prima menſa*, vel *κεφαλὴ δείπνου*, ut Latinis *caput cœnæ*, dicitur: Martialis a quibuſdam hoc ſenſu intelligitur,

> —— *mullus tibi quatuor emptus*
> *Librarum, cœnæ pompa, caputque fuit.*

Erat

Erat ergo hæc menſa priori longe inſtructior : quo pertinet Dromeæ paraſiti jocus, cum interrogatus, an cœnæ lautiores in Chalcide vel Athenis eſſent, reſpondit, *Cœnæ procemium in Chalcide jucundius eſſe toto Urbi apparatu* : procœmium cœnæ vocans oſtreorum copiam & varietatem, ut refert Athenæus lib. IV. cap. IV.

3. Secunda menſa, quæ continebat bellaria varii generis, Græce ἐπιδορπίσματα, ἐπιδόρπισμα, τρωγάλια, ἐπιφορήματα, ἐπίδειπνα, μεταδόρπια, ματτύας, τραγηματισμὸν, τραγήματα, &c. item ἐπαίκλεια inter Dores, qui convivia vocabant αἶκλα & συναίκλεια. Vid. Athenæus lib. IV. cap. VIII. Hæc autem menſa ſumma magnificentia, præſertim in ſeculis luxuriæ & deliciis deditis, apparari ſolebat, adeo ut τράπεζα quandoque κατ' ἐξοχὴν dicatur, referente Athenæo lib. XIV. cap. XI. quo loco exempla quædam horum apparatuum deſcribuntur. Verum hac in re Græci cedebant Perſis, qui bellaria ſolidioribus cibis præferebant; σιτίοισί τε ὀλίγοισι χρέονται, ἐπιφορήμασι δὲ πολλοῖσι, καὶ οὐ καλοῖσι· καὶ διὰ τοῦτο φασὶ Πέρσαι τοὺς Ἕλληνας σιτεομένους πεινῶντας παύεσθαι, ὅτι σφίσιν ἀπὸ δείπνου παραφορέεται οὐδὲν λόγου ἄξιον, εἰ δέ τι παραφέροιτο, ἐσθίοντες οὐ παύονται, *cibis utuntur perpaucis, bellariis autem multis, verum non admodum exquiſitis: hinc dicunt Græcos finem edendi facere, dum adhuc eſuriunt : quod a cœna nihil apponatur illis, quod ſit alicujus pretii, at ſi quid ejuſmodi afferatur, comedere non deſinant*: ut tradit Athenæus lib. IV. cap. X. atque ante eum Herodotus lib. I. cap. CXXXIII.

Hi tres apparatus *prima, ſecunda & tertia menſa* dicti aliquando fuiſſe videntur, antecœnio pro *menſa* numerato. Et quoniam tot fercula inferenda eſſent, ἔθος ἦν τῷ ἑστιάτορι κατακλιθέντι παραδίδοσθαι γραμματίδιόν τι περιέχον ἀναγραφὴν τῶν παρεσκευασμένων, ἐφ' ᾧ εἰδέναι ὅ, τι μέλλοι ὄψον φέρειν ὁ μάγειρος, *mos erat, ut convivatori accumbenti tabella, in qua omnium ferculorum nomina deſcripta fuerant, traderetur, ut ſciret ille quodnam opſonium allaturus eſſet coquus* : eo nempe fine ut ſingulis convivis gratificari quam maxime poſſet. Vid. Athenæus lib. II. cap. X. Verum exiſtimandum non eſt hanc menſarum varietatem ſingulis diebus apparatam fuiſſe, præterquam in principum & magnatum palatiis: homines tenuioris fortunæ parciore cibo contenti fuere, etſi in feſtis Deorum, aliiſque ſolennioribus conviviis lautius viverent. Vid. idem Auctor lib. XIV. initio cap. X. At priſcis heroibus unica menſa ſufficiebat.

Veteres autem tanto religionis ſenſu imbuti fuiſſe perhibentur, ut cibo ſe replere nefas ducerent, prius quam ejus primitias Diis obtuliſſent. Qui mos ab heroicis ſeculis adeo invaluit, ut Achilles, quamvis a legatis urgeretur qui media nocte acceſſerant, tamen ante cibum

—— Θεοῖσι δὲ θῦσαι ἀνώγει
Πάτροκλον ὃν ἑταῖρον, ὁ δ' ἐν πυρὶ βάλλε θυηλάς.
—— *Diis ſacrificare jubet*
Patroclum ſuum amicum, is autem libamina flammis injecit.

Et Ulyſſes de ſe ſociiſque ſuis narrat, quod cum in antro Cyclopis eſſent, etiam tum

Er-

Ενθάδε πῦρ καίοντες ἐθύσαμεν ἠδὲ καὶ αὐτοὶ
Τυρῶν αἰνύμενοι φάγομεν. ——
Accenſo illic igne Diis ſacra fecimus, deinde
Caſeum acceptum comedimus. ——

In Platonis etiam & Xenophontis ſympoſio Diis ſacra fiunt, ſoluſque id Epicurus, aut ſi quis alius Deorum contemptor erat, neglexit. Quæ & alia huc ſpectantia obſervat Athenæus lib. IV. cap. XXVII. In ſacro hoc officio hunc ordinem ſervabant, ut a Veſta inciperent: unde natum proverbium Ἀφ᾽ Ἑστίας ἄρχου, quo quis monetur, ut rerum domeſticarum curam primam habeat, & ſuis prius quam alienis conſulat. Hic autem honos Veſtæ a Jove conceſſus dicitur, cum illa Diis adverſus Gigantes opem tuliſſet. Ariſtophanis Scholiaſtes totam hanc rem explicavit ad hæc verba in Veſpis p. 490.

—— ἀλλ᾽ ἵνα
Ἀφ᾽ Ἑστίας ἀρχόμενος ἐπιτρίψω τινα.
Sed ut a Lare orſus quempiam obteram.

Ἐν τῶν σπονδαῖς (inquit) ἀφ᾽ Ἑστίας ἄρχονται, καὶ οὕτως ἐκ τῶν θεῶν. * Ἔστι δὲ παροιμία Ἀφ᾽ Ἑστίας ἄρχου· μετήνεκται δὲ ἀπὸ τῶν τὰ ἱερὰ καθιεμένων, τῇ γὰρ Ἑστίᾳ τὰς ἀπαρχὰς ἔθος ἦν ποιεῖσθαι· μῦθον δὲ συνέθηκεν Ἀριστόκριτος οὕτως ἔχοντα. κατὰ γὰρ τὸ κωλυθῆναι τὴν τῶν Τιτάνων ἀρχὴν, τὸν δεξάμενον τὴν βασιλείαν ἐπιτρέπειν τῇ Ἑστίᾳ λαβεῖν ὅ, τι βούλοιτο· τὴν δὲ πρῶτον μὲν παρθενίαν αἰτεῖσθαι· μετὰ δὲ παρθενίαν ἀπαρχὰς θυομένων αὐτῇ νέμεσθαι πρώτῃ παρὰ τῶν ἀνθρώπων. Κέχρηται δὲ τῇ παροιμίᾳ καὶ Πλάτων ἐν Εὐθύφρονι· Βουλοίμην ἄν, ὦ Σώκρατες, ἀλλ᾽ ὀῤῥωδῶ μὴ τοὐναντίον γένηται, ἀτεχνῶς γὰρ ἀφ᾽ Ἑστίας δοκεῖ μοι ἄρχεσθαι κακουργεῖν τὴν πόλιν, σὲ ἐπιχειρῶν ἀδικεῖν. In eadem deſinebant, poſtquam cæteros Deos venerati fuiſſent. Homerus hymno in Veſtam & Mercurium,

—— οὐ γὰρ ἄτερ σου
Εἰλαπίναι θνητοῖσιν, ἵν᾽ οὐ πρώτῃ πυμάτῃ τε
Ἑστίῃ ἀρχόμενος σπένδει μελιηδέα οἶνον.
—— neque enim ſine Te
Convivia ſunt mortalibus, ubi non primæ poſtremæque
Veſtæ primitias libant ſuavis vini.

Cauſam reddit Phurnutus, quod ex Veſta, quæ eadem eſt cum Terra, primo conſtent omnia, & in eam diſſoluta revertantur: quo fit, ut ipſa ſit primum principium, & ultimus terminus rerum omnium. Aliam rationem habemus apud Ciceronem lib. II. De Nat. Deorum: *Cumque in omnibus vim haberent maximam prima & extrema, principem in ſacrificando* Janum *eſſe voluerunt, quod ab* eundo *nomen eſt ductum; ex quo tranſitiones perviæ* jani, *foreſque in liminibus profanarum ædium* januæ *nominantur. Nam* Veſtæ *nomen a Græcis; ea enim eſt, quæ ab illis* Ἑστία *dicitur: vis autem ejus ad aras & focos pertinet: itaque in ea Dea, quæ eſt rerum cuſtos intimarum, omnis & precatio & ſacrificatio extrema eſt.*

Con-

Convivii tempore, convivæ induebantur albis veſtibus, aut quales lætitiam & hilaritatem præ ſe ferrent. Alieniſſimæ erant nigræ: *quis unquam cœnavit atratus?* inquit Cicero in Vatinium: erat enim hic lugentium habitus. Coronis quoque ſe ornabant inter cœnandum, quæ a Convivatore adferebantur ante ſecundam menſam: vel, ut aliqui exiſtimant, in principio convivii. Vid. Athenæus lib.xv. cap.x. His autem non modo caput, ſed collum & pectus, triclinium etiam, cœnaculum, & locos circumſtantes ornabant: ut iis cerebrum dapum & vini halitibus madens recrearetur. Ovidius hanc conſuetudinem fuſe perſequitur Faſtor. lib.v.

Ebrius innexis philyra conviva capillis
Saltat, & imprudens utitur arte meri:
Ebrius ad durum formoſæ limen amicæ
Cantat, habent unctæ mollia ſerta comæ.
Nulla coronata peraguntur ſeria fronte,
Nec liquidæ juncto flore bibuntur aquæ:
Donec eras miſtus nullis, Acheloe, racemis,
Gratia ſumendæ non erat ulla roſæ:
Bacchus amat flores, Baccho placuiſſe coronam
Ex Ariadneo ſydere noſſe potes.

Plutarchus lib.III. Sympoſ. quæſt.I. multis diſputat, utrum inter potandum coronis floreis ac ſertis utendum ſit? ibique tradit *hedera crapulam reſtingui*: amethyſto *herba, ſicut & gemma vinolentiam retundi*, (unde ei nomen a depulſione τ̃ μέθης, ſive *ebrietatis*) *vinum ſi quando caput tentaverit, florum auram auxiliari, & munire adverſus crapulam; eo quod flores calidi leniter ſpiramenta laxantes, ſpiraculum vino præſtant; frigidi vero modice ſtringendo repellunt, inhibentque evaporationes*, &c. Ex quibus, & aliis eodem tendentibus tandem colligit, Veteres propterea coronis floreis inter pocula uſos fuiſſe. Athenæus lib.III. cap.XXI. jubet ex Archeſtrato, *coronis omnifariis inter cœnandum perpetuo redimiri*. Libro vero XV. cap.V. refert, *Ob capitis dolorem & gravitatem a vino, tempora vinculo circumdediſſe; poſteros autem ornatus & oblectamenti gratia coronas in compotationibus*. Paulo poſt addit, florum faſciculos ſuo compreſſu & vinculo capitis doloribus mederi. Atque tantam vim habere ſerta florea credebant, *odorum vi fallaciter ſurrepente*, ut Mneſtheus & Callimachus medici Græci libros *De coronis* compoſuerint. Vid. Plinius lib. XXI. capite III.

Coronarum uſum a Prometheo fuiſſe invectum a nonnullis dictum eſt, ut homines ejus ſupplicium imitarentur, qui ipſorum cauſa vinculis oneratus fuit: quo alluſum videtur ab Æſchylo in verſibus ab Athenæo laudatis loc cit.

Τῷ δὲ ξένῳ γε ςέφανον· ἀρχαῖον ςέφος
Δεσμῶν ἄϱιςος ἐκ Προμηθέως λόγε.
Hoſpiti coronam porrige: vetus corona
Vinculum eſt optimum ex Promethei fabula.

Ejuſ-

Ejuſdem libri cap. XIII. tradit ex Dracone Corcyræo, *Janum bifrontem inveniſſe coronas, navigia & rates, & nummum æreum primo ſignaſſe: quo factum, ut multæ urbes Græcæ, Italicæ etiam, & Sicelicæ, monetam incuderent bicipiti facie, & ex altera parte vel rate, vel navigio, vel corona*. Plinius antiquiſſimas coronas ex hedera factas, & capiti impoſitas fuiſſe a Baccho refert lib. XVI. cap. I. At Feſtus *antiquiſſimum genus fuiſſe coronarum lanearum* affirmat: quali veneſica poculum cingit apud Theocritum Idyll. β'. 2.

> Στέψον τὰν κελέβαν φοινικέῳ οἰὸς ἀώτῳ.
> *Cinge calicem purpurea ovis lana.*

Homerus varias ſimilitudines a coronis ducit, tamen nullibi mentionem facit Herois alicujus, qui illis uſus fuerit: ex quo non ſine ratione colligitur, Trojano bello ignotas, ante Homeri vero mortem in uſum veniſſe Athenæus lib. I. cap. XV. Ἀλλ' οὐδὲ ςεφανυμένυς εἰσάγει· καί τοι τῷ ἐκ τῆς μεταφορᾶς ὁμοιώματι σημαίνεται ὅτι ᾔδει τὸν ςέφανον. φησὶ γοῦν,

> Νῆσον, ἣν περὶ πόντος ἀπείριτος ἐςεφάνωτο.

Καὶ,

> ——πάντη γὰρ ςέφανος πολέμοιο δέδηεν.

Nec quempiam heroum coronatum inducit, quanquam ex tranſlationibus cognitam ei fuiſſe coronam declaret: ut cum ait,

> *Inſula, quam circum immenſi maris unda coronat.*

Et rurſum,

> —— *nam quaquaverſum belli eſt diſperſa corona.*

Coronarum materia varia fuit. Ubi convivium in alicujus Dei honorem celebratum erat, ut hymnis, ita floribus ei ſacris utebantur. Idque in univerſum notari debet, quod ſacros flores ut plurimum in omnibus conviviis adhibebant, nam & ipſa Veterum convivia in laudem Numinum inſtituebantur. Athæneus lib. V. cap. IV. Πᾶσα δὲ συμποσίη συναγωγὴ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὴν αἰτίαν εἰς θεὸν ἀνέφερε, καὶ ςεφάνοις ἐχρῶντο τοῖς οἰκείοις τῶν θεῶν, καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς. *Apud Veteres omnis ad convivia congreſſus Deorum cauſa fiebat, quos & propriis coronis, ut hymnis, & canticis venerabantur*. At cum homines, depoſita ſimplicitate primæva, liberius vivere, & hilaritatis ſæpius quam religionis cauſa convivari incipiebant: tum omne genus florum adhibebant, quod vel odore aut pulcritudine delectaret, vel ad ſanitatem conferret. Singulis itaque floribus recenſendis immorari vix eſſet operæ pretium. Id tantum quaſi obiter adjiciam, quod roſa Harpocrati ſilentii præſidi a Cupidine conſecrata, ut eo munere delinitus Veneris turpia facta celaret, ſymbolum *ſilentii* putabatur, & loquacibus exhibita intempeſtivam loquelam refrænabat. Hinc manavit conſuetudo, ut roſa in cœnaculis ſupra menſæ verticem conſpicienda omnibus affigeretur, quo quiſque monetur, Nibil temere effutiendum eſſe: utque *ſub roſa* dicta, vel facta eſſe proverbio dicamus, quæcunque ſilentio tegenda ſunt

Eſt roſa flos Veneris, cujus quo facta laterent,
Harpocrati, Matris dona, dicavit Amor.
Inde roſam menſis hoſpes ſuſpendit amicis,
Conviva ut ſub ea dicta tacenda ſciat.

Coronis addebant unguenta: his enim mos erat caput, & alias aliquando corporis partes illinere, ἐςεφανοῦντο δὲ καὶ τὰ ςήθη, καὶ ἐμύρουν, ὅτι αὐτόθι ἡ καρδία, *pectus* præſertim *coronabant, & ungebant, quod ſub eo ſedes cordis* ſit, inquit Athenæus lib. xv. cap. v. Cor enim unguento recreari putabant, ſicut caput. Suffitibus etiam variis totum cœnaculum odoriferum reddebant. Harum conſuetudinum luculentus teſtis eſt Archeſtratus apud Athenæum lib. III. cap. XXII.

Αἰεὶ δὲ ςεφάνοισι κάρα παρὰ δαιτὶ πυκάζου
Παντοδαποῖς, οἷς ἂν γαίας πέδον ὄλβιον ἀνθεῖ·
Καὶ ςακτοῖσι μύροις ἀγαθοῖς χαίτην θεράπευε·
Καὶ σμύρναν, λίβανόν τε πυρὸς μαλακὴν ἐπὶ τέφραν
Βάλλε πανημέριος, Συρίης εὐώδεα καρπόν.
Perpetuo vero coronis inter cœnam caput redimitum ſit
Omnifariis, quibus fœlix terræ ſolum floret:
Stillatitiis unguentis bonis comam inunge:
Myrrham & thus in tepidum ignis cinerem
Toto die conjice, Syriæ fructum odoriferum.

Alio loco Athenæus ex Myronidis libro de Coronis & Unguentis refert, Veteres caput unguento pingui & minus delicato madefeciſſe, credentes imbecilliorem fore vini vim, neque febrem adeo facile excitare poſſe, ſi eo modo humectarentur: Προςιθεὶς δ' ὁ βίος ἀεὶ τοῖς χρειώδεσι καὶ τὴν εἰς ἀπόλαυσιν καὶ τρυφὴν ἀγόντων, ἐπὶ τὴν τῶν μύρων χρῆσιν ὥρμησε. *Verum ut ſolet vitæ ratio a neceſſariis in delicias & luxum deſcendere, ad unguentorum pretioſorum uſum tandem deventum eſt*, lib. xv. cap. XIII. Porro Iones in Græciam unguenta introduxere, veluti etiam ſecundas menſas, molliorem ſaltandi artem, & cætera quæ ad luxum conferunt: erant enim Perſarum imperio contermini, a quibus edocti, veterem ſimplicitatem mollitie & luxu mutabant, adeo ut *riſus Ionicus, motus* etiam *Ionici* in proverbium abirent. Quorum moribus ne inficeretur Spartanorum reſpublica, decretum ibi fuit ut cives Spartani ab exterorum omnium, præcipue vero Aſiaticorum, commercio, quantum poſſent, abſtinerent. Nam *Spartana civitas ſeveriſſimis Lycurgi legibus obtemperans, aliquandiu civium ſuorum oculos a contemplanda Aſia retraxit: ne illecebris ejus capti ad delicatius vitæ genus prolaberentur: Audierant enim lautitiam inde, & immodicos ſumtus, & omnia non neceſſariæ voluptatis genera fluxiſſe: primoſque Ionas unguenti, coronarumque in convivio dandarum, & ſecundæ menſæ ponendæ conſuetudinem, haud parva luxuriæ irritamenta, reperiſſe. Ac minime mirum eſt, quod homines labore ac patientia gaudentes, tenaciſſimos patriæ nervos externarum deliciarum contagione ſolvi & hebetari noluerunt*. Valerius Maximus lib. II. initio cap. VI.

Tran-

Tranſeo jam ad Convivi miniſtros. Inter hos primo loco numerandu' erit Συμποσίαρχος, idem συμποσίȣ ἐπιμελητὴς, τραπεζοκόμος, τραπεζοποιὸς, ὁ ἐπὶ τῆς τραπέζης, ἀρχιτρίκλινος, vel ἐλέατρος aliquando adpellatus. Hic erat, qui ſumtum præbebat, vel aliquis ab eo nominatus, aut interdum ſorte, vel ſuffragiis convivarum (quod præcipue in conviviis collatitiis fiebat) electus, ut omnia neceſſaria provideret.

Proximus erit Βασιλεὺς, aliquando ϛρατηγὸς, ταξίαρχος, Latine *Rex*, *Modimperator* vocatus, qui leges bibendi ſtatuit, & ut quiſque ratam portionem ebiberet, obſervavit, unde ὀφθαλμὸς, *oculus*, quoque dicitur. Sorte plerumque creabatur: quo Horatius alluſit lib. II. od. VII. vers. 25.

> —— *quem Venus arbitrum*
> *Dicet bibendi?*

Iterum lib. I. od. IV.

> *Et domus exilis Plutonia; quo ſimul mearis,*
> *Nec* regna vini *ſortiere talis,*
> *Nec tenerum Lycidam mirabere.*

Hujuſque imperio cæteri convivæ in omnibus parebant. Unde Arrianus in Epictet. refert, quod *in Saturnalibus ſortitione facta, Rex ita jubet*, Tu bibito: Tu infundito: Tu abito: Tu venito. Cicero cuidam exprobrat, quod *qui nunquam populi Romani legibus paruiſſet, iis legibus, quæ in poculis ponebantur, obtemperabat*, Orat. in Verrem quinta. Denique Plutarchus in Apophthegmat. refert, Ageſilaum in compotatione magiſtrum convivii ſorte creatum, pocillatori requirenti quantum cuique miniſtraret vini, reſpondiſſe, *Si multum vini adeſt, quantum quiſque petierit, ſi parum ex æquo omnibus*. E quo exemplo id colligitur amplius, regibus ipſis hunc honorem non niſi ſorte obtigiſſe, & aliorum imperio paruiſſe, ſi Fortunæ viſum eſſet: quoniam in conviviis, velut in amicitia, omnes debent pares eſſe.

Δαιτρὸς, qui ſingulis convivis portionem ſuam *diſtribuit*: a quo more non modo huic miniſtro, verum ipſi convivio nomen inditum, *eſt enim* δαὶς *appellatum, quod æquis partibus diſtribueretur, quod* δαίεσθαι *vocant*. Porro *mortalium primum genus, cum humanior cibus haud ita pridem repertus non affueret, alimentum ali ab aliis avide more brutorum eripiebant*, unde *veriſimile eſt* ἀπαθαλίαν *dictam impietatem fuiſſe, quod* ἐν ταῖς θαλίαις, *ſive* conviviis, *ſcelerum in ſe primo rei eſſent homines, ortis inde jurgiis. Ut vero Cereris beneficio largior eis annona fuit, cibum ex æquo ſingulis exhibuerunt, quo ritu cœnæ ad modeſtiam ductæ, hominibus conſentientibus, ut panis, vinum, & bellaria æquis portionibus diſtribuerentur*. Hinc exiſtimant, δαῖτα ἐΐσην, *æquale convivium*, toties apud Homerum occurrere. Hæc & alia, quæ in hanc rem faciunt, tradit Athenæus lib. I. cap. X. Nihilominus viri principes, & quicunque meritis ſuis, fortibuſque factis præ cæteris inclaruiſſent, partes optimas, & cæteris etiam majores accipiebant.

Hinc νῶτον, *dorſum*, quæ pars preſtantiſſima putabatur, Ulyſſi tribuit Eumæus in Odyſſea, idem præmium Ajaci ab Agamemnone tribuitur Iliad. ή. apud eundem Poetam Sarpedon Lyciæ regulus ἕδρῃ καὶ κρέασι τιμᾶται, *primæ ſedis, carniſque optimæ & plurimæ bonorem babet:* Diomedes etiam alio loco κρέασι καὶ πλείοις δεπάεσσι δέξιῦται, *largiore vini cibique portione excipitur*. Denique, ut exemplis immorari deſinam, ex Herodoto conſtat Spartanos reges διπλάσια πάντα *duplicem rerum omnium portionem* habuiſſe: & in Sacris Litteris Benjamin, Joſepho præ cæteris carus, *duplici ferculo* excipitur. Vid. Euſtathius p. 557. Edit. Baſil. & Athenæus lib. I. cap. XI. Qui vero hunc honorem habuerunt, aliis gratificari ſolebant: ἐδωρῦντο ἀπὸ τῆς αὐτῆς μοίρας οἷς ἐβύλοντο ὡς Ὀδυσσεὺς νώτυ ἀποπροταμὼν, ἐκ αὐτῆς παρέθεντο τῷ Δημοδόκῳ, *de ſua portione quiſque largiebatur, quibus libitum eſſet: velut cum Ulyſſes de tergo ſibi appoſito reſciſſam partem Demodoco tribuit*: ut loquitur Athenæus loc.cit. Porro hoc *diribitoris* officio veteres Heroes ipſi fungebantur, veluti cum ipſe dividit legatis, qui ab Agamemnone venerant Iliad. ί.vers.217.

——ἀτὰρ κρέα νεῖμεν Ἀχιλλεὺς.

Quod hemiſtichium occurrit iterum Iliad. ώ. vers.626. Neque pluribus exemplis opus erit. Quinetiam in ſeculis poſterioribus legimus, in Sparta principes ſæpe viros hoc miniſterium obiiſſe; qualis erat Lyſander, ab Ageſilao ad id deputatus. Vid. Plutarchus Sympoſ. lib. II. quæſt. ult. Et quamvis creſcente luxu aliis in conventibus exoleverat hic mos, tamquam ἀκοινώνητος καὶ ἀνελεύθερος, *inſocialis & illiberalis*: tamen in ſacrificialibus conviviis diu remanſit, & nonnullis maxime placebat, quibus vetus frugalitas, & ſimplex vivendi ratio, præ deliciis & profuſione ſequentium ſeculorum arriſit: quamdiu enim æqualis portio ſingulis diſtributa fuit, raro aliquid turpe aut indecorum in conviviis contigit. Vid. idem Auctor loco citato, ubi diſputat, *Rectiuſne fecerint Veteres, qui in conviviis ſuam cuique portionem tribuerunt: an recentiores, qui cœnam in commune omnibus apponunt?*

A cibi diſtributoribus ad eos, qui potum miniſtrabant, veniendum: Hos autem Græci plerique οἰνοχόυς, Helleſpontii autem peculiari nomine ἐπεγχύτας vocabant, ut refert Athenæus lib. X. cap. VII. Apud Veteres κήρυκες *præcones*, hoc miniſterio fungebantur. Sic in Odyſſ. α΄. vers. 142.

Κήρυξ δ᾽ αὐτοῖσι θάμ᾽ ἐπῴχετο οἰνοχοεύων.
Præco iis vinum circumeundo miniſtrabat.

Et apud Athenæum loc. cit. Alcæus & Sappho introducunt Mercurium Diis pocula miniſtrantem: neque pluribus exemplis opus eſt, cum notiſſimum ſit hos κήρυκας fere πάσας ὑπηρετικὰς ἐπιτελεῖν πράξεις, *omnibus miniſteriiis fungi*; ut alio in loco dictum eſt.

Porro qui hoc miniſterium peragebant, plerumque juvenes erant: veluti in Odyſſ. α΄. vers. 149.

Κῦ-

Κῦροι δ' κρητῆρας ἐπεςέψαντο ποτοῖο.
Juvenes crateras vino coronabant.

Nec illi pueri ſolummodo, ſed virgines etiam erant, nam φασὶν οἱ παλαιοὶ παρθένων ἔργον εἶναι τὸ οἰνοχοεῖν, *veteres referunt virgines olim vinum fundere ſolitas fuiſſe*, ut Euſtathii verbis utar Comment. Iliad. γ'. p.333. Nam ea fuit priſcorum ſimplicitas, ut mulieres hæc aliaque miniſteria præſtarent ſine ulla libidinis aut pravi affectus ſuſpicione: unde fabulæ docent, Cocali regis filias Minoem Cretenſem in Siciliam profectum laviſſe: & Homerus ubique virgines & mulieres, pro temporis iſtius conſuetudine lavantes hoſpitum pedes introducit: ut obſervat Athenæus lib. 1. cap. VIII. Adeo autem receptum ubique fuit, ut juvenes virgineſque miniſteriis addicerentur, ut παῖδες καὶ παιδίσκαι vocentur δοῦλοι, διὰ τὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας ὑπηρετικόν, inquit Euſtathius loco citato: quocum conſentit Heſychius v. παῖδες. Nec tamen hi juvenes ex ignotis familiis, aut tenuis fortunæ parentibus oriundi fuere, verum ῳνοχόουν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οἱ εὐγενέστατοι παῖδες, ὡς ὁ τοῦ Μενελάου υἱός,

Ωνοχόει δ' υἱὸς Μενελάου κυδαλίμοιο.

Pocillatores apud antiquos fuere nobiliſſimi juvenes, ut Menelai filius, apud Homerum,

Vinum autem miniſtrabat illuſtris Menelai filius.

ut ait Athenæus lib. x. cap. VII. Atque hæc conſuetudo multis poſtea ſeculis in quibuſdam ſacris retenta fuit: nam multi primævæ ſimplicitatis ritus, poſtquam e moribus exoleverant, diu in religione manſere, cui vetuſtas venerationem conciliat. Præcipue Æolum gens, atque ab illis edocti Romani, nobilium filios in ſacris conviviis adhibuere. Nam παρὰ Ρωμαίοις οἱ εὐγενέστατοι τῶν παίδων τὴν λειτουργίαν ταύτην ἐκτελοῦσιν ἐν ταῖς δημοτελέσι τῶν θυσιῶν πάντα τοὺς Αἰολεῖς μιμούμενοι, ὡς καὶ κατὰ τοὺς τόνους τῆς φωνῆς. *Apud Romanos clariſſimo orti genere adoleſcentes hoc pariter munus obeunt in publicis ſacris, in omnibus Æolas imitantes, uſque ad accentum vocis*, ut refert Ahenæus loco cit. Quæ forte cauſa eundem Auctorem movit, ut exiſtimaret conſuetudinem hanc a Deorum ſacris ortum habuiſſe, in quibus δοῦλος οὐδεὶς ἦν ὁ διακονήσων, *nefas erat*, & indigna res, *ſi ſervus aliquis miniſtraret*, lib. v. cap. IV. Verum ejus origo e Veterum ſimplicitate petenda potius videtur, apud quos virorum principum liberi tum greges paſcere, tum ad alia miniſteria deſcendere non dedignabantur, quod alibi tum in hoc libro tum in Commentario ad Lycophronem obſervatum eſt. Alia ratio erat, cur juvenes præcipue in conviviis miniſtrarent, quod non modo palatum, verum oculos ibi delectare, & quæcunque ad lætitiam & hilaritatem conducerent in medium proferre ſtudebant. Hinc non quilibet juvenes, ſed qui forma cultuque corporis præſtarent, ad hoc miniſterium eligebantur, qui mos antiquiſſimus fuit, nam apud Deos

— πόν-

—— *πότνια Ηβη*
Νέκταρ ἐῳνοχόει ——

Hebe juventutis Dea, & filia Junonis, *Nectar fundebat*, Iliad. δ'. vers. 2. Et Ganymedes, mortalium omnium pulcerimus, in cælum ad hoc miniſterium evectus fuiſſe dicitur Iliad. υ'. vers. 232.

——ἀντίθεος Γανυμήδης
Ος δὴ κάλλιςος γένετο θνητῶν ἀνθρώπων·
Τὸν καὶ ἀνηρείψαντο θεοὶ Διὶ οἰνοχοεύειν,
Κάλλεος εἵνεκα οἷο, ἵν᾽ ἀθανάτοισι μετείη.
——Diis par Ganymedes
Qui omnium erat mortalium pulcerimus:
Quem etiam Dii rapuerant ut Jovi pocula funderet,
Ob elegantiam formæ, ut ſuperis intereſſet.

Id enim Poetis ſolenne eſt ut Diis vetera omnia attribuant, adeo ut locorum nomina, quæ Diis in uſu eſſe dicuntur, antiquiſſima fuiſſe comperiantur, eo nempe ſeculo uſitata, quo homines e terris in Deorum chorum aſcendiſſe finguntur; uti obſervat vetus Homeri Scholiaſtes, unicum hujuſce rei exemplum apponam ex Iliad. β'. vers. 813.

Τὴν ἤτοι ἄνδρες Βατίειαν κικλήσκουσιν
Αθάνατοι δέ τε σῆμα πολυσκάρθμοιο Μυρίνης.
Quam homines Batieam vocant,
Dii autem ſepulcrum agilis Myrinæ.

Ubi agit de loco quodam in agro Trojano, qui olim ab Amazone quadam *Myrinæ monumentum*, ſequenti autem ætate *Batiea* vocatus eſt. Verum ad vini miniſtros revertendum; quos deſcribit apud Homerum Eumæus, cum Ulyſſes, in ſenis pauperis habitu Penelopes procis miniſtraturum ſe affirmat Odyſſ. ό. vers. 327.

Οὔτοι τοῖοί δ᾽ εἰσὶν ὑποδρηςῆρες ἐκείνων,
Αλλὰ νέοι χλαίνας εὖ εἱμένοι ἠδὲ χιτῶνας,
Αἰεὶ δὲ λιπαροὶ κεφαλὰς καὶ καλὰ πρόσωπα
Οἵ σφιν ὑποδρώωσιν. ——
Non equidem tales ſunt illorum miniſtri,
Sed juvenes chlænas pulcre induti & tunicas,
Semper capita nitidi, & pulcro vultu,
Qui illis miniſtrant. ——

Et creſcente luxu pulcros & elegantes pueros ingentibus pretiis emebant: quo alluſit Juvenalis Sat. v. vers. 60. ubi ad pauperem clientem loquitur, qui cum divite patrono cœnat;

——Tu Gætulum Ganymedem
Reſpice cum ſities: neſcit tot millibus emtus
Pauperibus ſervire puer: ſed forma, ſed ætas
Digna ſupercilio, quando ad te pervenit ille?

Quan-

Digitized by Google

Quando vocatus adeſt calidæ, gelidæque miniſter?
Quippe indignatur veteri parere clienti.

Verum hanc rem omnium fuſiſſime expoſuit Philo Iudæus lib. De vita contemplativa, ubi quædam de pretioſo apparatu præfatus, addit: Διακονικὰ ἀνδράποδα εὐμορφότατα καὶ περικαλλέστατα, ὡς ἀφιγμένα οὐχ ὑπηρεσίας ἕνεκα μᾶλλον, ἢ τοῦ φανέντα τὴν τῶν θεωμένων ὄψιν ἡδῦναι. τούτων οἱ μὲν παῖδες ἔτι ὄντες οἰνοχοοῦσι, ὑδροφοροῦσι δὲ βούπαιδες, λελουμένοι καὶ λελειασμένοι, τά τε πρόσωπα ἐντρίβονται καὶ ὑπογράφονται, καὶ τὰς τῆς κεφαλῆς τρίχας εὖ πως διαπλέκονται σφηκούμενοι, βαθυχαῖται γάρ εἰσιν, ἢ μὴ κειρόμενοι τὸ παράπαν ἢ τὰς προμετωπιδίους αὐτὸ μόνον ἐξ ἄκρων εἰς ἐπανίσωσιν καὶ γραμμῆς κυκλοτεροῦς ἠκριβωμένοι σχῆμα, &c. *Miniſtrantibus formoſis mancipiis, non tam ad præſens miniſterium quæſitis, quam ad exhilarandos adſpectu convivis oculos: Ex bis minores pueri vinum fundunt, grandiores aquam adferunt, loti ac nitidi, fucati, & cincinnatuli, (nam alunt capillos) vel prorſus intonſi, vel a fronte tantum præſectis in orbem crinibus: tenuiſſimas candidas præcincti tunicas, anteriore parte ad genua demiſſas, poſteriore ad poplites utrinque, mollibus tæniis adſtricti comiſſuras tunicæ, propendentibus latera finibus: ſic ornati adſunt nutus obſervando, quod quiſque poſtulet. Adſunt & alii adoleſcentes prima lanugine malas veſtiti, qui paullo ante amatorum ſuorum deliciæ fuerant, curioſe docti gravioris momenti miniſteria, mera oſtentatio magnæ opulentiæ, ut convivæ ſplendore ſtupefacti facile intelligant a quanto viro ſint ad communem menſam adbibiti: cum tamen hoc totum ſit nihil aliud quam ſtolidus luxus hominis fortunæ beneficio abutentis, ſicut teſtari poſſunt, qui talia ſunt experti.*

A potus miniſtris ad pocula ipſumque miniſterium transeo. Apud Homerum ſingulis convivis poculum appoſitum fuiſſe videtur, ut biberent quando vellent: unde Agamemnon Idomeneo ait,

—— σοὶ δὲ πλεῖον δέπας αἰεὶ
Ἕστηκ᾽ ὥσπερ ἐμοὶ, πιέειν ὅτε θυμὸς ἀνώγει.
—— *tibi plenum ſemper poculum*
Adſtitit ſicut mibi, ut bibas quando animus jubet.

Iliad. δ' vers. 262. unde heroica pocula dicuntur ampliſſima fuiſſe; quod tum aliis exemplis, tum præcipue Neſtoris oſtendit Athæneus, ejus enim poculum adeo magnum, ut a juvene ſuſtineri vix poſſet, lib. XI. cap. 11. Verum eodem loco tradit, quod *divitibus magnæque poteſtatis viris etſi largiora pocula in uſu ſint, tamen id nec priſcum eſt, nec apud Græcos repertum, ſed a Barbaris nuper invectum, qui nulla humanitate præditi, nullo ingenti cultu politi ad nimium vini potum invitantur, & curioſos ſibi, varioſque cibos parant. At in Græciæ tractibus, neque ſcriptis, neque illorum qui nos anteceſſerunt teſtimoniis cognoſcamus inſignis magnitudinis poculum aliquod confectum fuiſſe, præterquam Heroibus.* Tamen poſt cænam majoribus poculis uſi fuere quam ante: quo alluſum a Virgilio Æneid. 1. vers. 727.

Poſtquam prima quies epulis, menſæque remotæ,
Crateras magnos ſtatuunt, & vina coronant.

Mo-

Moris autem fuit in divitum conviviis apponere ingens *κυλικεῖον*, *armarium poculorum*, variis poculis plenum ad opum oſtentationem quam ad uſum magis paratis.

Pocula Veterum primo ſimplicis materiæ, lignea vel fictilia: poſtea creſcente luxu, aurea, argentea, gemmis diſtincta, cælata, aliiſque modis ad ſplendorem exornata. Verum antiquiſſima pocula e cornibus animalium fuere, quorum labra argento vel auro ſæpe obducta. Horum meminere Pindarus, Æſchylus, Xenophon & alii complures: Nec ſolum Veteres, verum recentiores multi iis uſi fuiſſe videntur, inter quos erat Philippus Macedoniæ rex. Ab his Bacchus *Taurus* aliquando appellatus eſt, Tauri etiam forma a Cyzicenis colebatur, & aliis in locis cornibus inſignitus fuiſſe dicitur: Denique ut nonnullis videtur ab hujuſmodi poculis natæ ſunt voces *κεράσαι*, & *κρατὴρ*, cornua enim Græce *κέρατα* dicuntur. Hæc & alia plura vid. apud Athenæum lib. XI. cap. VII. & Euſtathium in Iliad. *ι'*. pag. 883. & in Iliad. *γ'*. p. 319. & in Iliad. *θ'*. p. 591. Ed. Baſil.

Pocula coronis floreis circumdari, tum etiam ad ſummum uſque marginem impleri ſolebant. Utrumque indicavit Virgilius Æn. III. 525.

> *Tum pater Anchiſes magnum cratera corona*
> *Induit, implevitque mero* ——

Poſterius Homerus memorat illo verſu, qui Iliad. *α'*. verſ. 470. & alibi occurrit,

> Κῦροι δὲ κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο.
> *juvenes autem crateras potu coronarunt.*

Nam *ἐπεστέψαντο* ſecundum veterum Scholiaſtem eſt *ἄχρι τῆς στεφάνης ἐπλήρωσαν, ὅ ἐστι μέχρι τέλους*. Et *στέφειν, πλήρωσίν τινα σημαίνει*, *plenitudinem quandam ſignificat*, unde pocula *ἐστέφοντο* præcipue quando libationes Diis offerebantur, *ὅτι οὐδὲν κολοβὸν προσφέρομεν πρὸς τοὺς Θεοὺς, ἀλλὰ τέλεια καὶ ὅλα. τὸ δὲ πλῆρες τέλειόν ἐστι, quia nihil mutilum Diis offerimus, ſed quod integrum & perfectum ſit: plenum autem eſt perfectum*, quod obſervat ex Ariſtotel. Sympoſio Athenæus l. XV. c. V. Fiebat itaque boni ominis cauſa: *ἐπιστέφονται δὲ ποτοῖο οἱ κρητῆρες, ἤτοι ὑπερχειλεῖς οἱ κρητῆρες ποιοῦνται ὥστε διὰ τοῦ ποτοῦ ἐπιστεφανοῦσθαι, καὶ ταῦτα ἔπρασσον πρὸς οἰωνοῦ τιθέμενοι, coronantur vino pateræ, hoc eſt ita implentur ut vino labra ſuperante circumſtare corona videatur, quod fieri ſolet bonæ ſcævæ gratia*, ut refert idem Auctor lib. I. cap. XI.

In miniſterio potus, veluti in diviſione ciborum, obſervatum eſt in heroicis temporibus, ut viri principes, & quos eximio honore proſequi vellent, maximam portionem acciperent. *Οἱ κοῦροι διακονούμενοι, τοῖς μὲν ἐντιμοτάτοις ἀεὶ πλῆρες παρεῖχον τὸ ποτήριον, τοῖς δὲ ἄλλοις ἐξ ἴσου διένεμον. juvenes qui miniſtrabant, honoratiſſimis convivis poculum plenum ſemper exhibebant, cæteris ex æquo vinum diſtribuebatur*, inquit Athenæus lib. V. cap. IV. unde Agamemnon Idomeneo honores ſuos recenſens, ait,

Εἴ-

Digitized by Google

Εἴπερ γάρ τ' ἄλλοι καρηκομόωντες Ἀχαιοὶ
Δαιτρὸν πίνωσιν, σὸν ᾖ πλεῖον δέπας αἰεὶ
Ἕστηχ' ὥσπερ ἐμοὶ, πιέειν ὅτε θυμὸς ἀνώγει.
Etſi enim cæteri comati Achivi
Dimenſum bibunt, tuum tamen plenum poculum ſemper
Stat ut mihi, ut bibas quando animus jubet.

Iliad. δ'. vers. 261. Atque is honor eſt, quem Hector Diomedi fugienti exprobrat Iliad θ'. vers. 161.

Τυδείδη, περὶ μέν σε τίον Δαναοὶ ταχύπωλοι
Ἕδρῃ τε, κρέασίν τε, ἰδὲ πλείοις δεπάεσσι.
Νῦν δέ σ' ἀτιμήσουσι. ——
Tydide, præ cæteris quidem te honorabant Danai equites
Sedeque, & carnibus, & plenis poculis,
Nunc autem ignominia afficient. ——

Quæ repetita habes in Iliad. μ'. qua de Sarpedone & Glauco Lyciæ principibus agitur. Alius honor illuſtribus viris dabatur in propinationibus, quas ſecundum dignitatis ordinem factas fuiſſe refert Plutarchus Sympos. lib. 1. quæſt. 11. Solebant enim ad bibendum ſe mutuo invitare compellando eum cui erant poculum tradituri πληροῦντες γὰρ προέπινον ἀλλήλοις μετὰ προσαγορεύσεως, *impletis enim poculis, ſe invicem ſalutantes propinabant*, inquit Athenæus lib. x. cap. ix. Salutantes dicebant alter alteri, χαῖρε, ut Pindari Scholiaſtes in Nemeonicas probat, Οἱ προπίνοντες, inquit, ἔλεγον τὸ χαῖρε, ὡς τό, Χαῖρ' Ἀχιλεῦ, κἀγὼ τό δε τοι πέμπω, φησὶ, μεμιγμένον μέλι λευκῷ σὺν γάλακτι. Aliquando ſalutationis ejuſmodi formula utrinque fuit; propinantis quidem, προπίνω σοι καλῶς, ejus qui poculum recepturus erat, λαμβάνω ἀπό σου ἡδέως. Porro qui propinavit, poculum plenum præbibit, idque alter poſtea exhaurire tenebatur: unde cum *Alexander Proteæ*, bibaci cuidam Macedoni, *poculum, quod duos capiebat congios, præbibiſſet; ille ſumptum exhauſit, & mox idem poculum regi*, ab ipſo rurſus ebibendum, *propinavit*, ut narrat Athenæus loc. cit. Et qui hoc ritu præbibebant, proprie dicebantur προπίνειν, vel προπίνειν φιλοτησίαν, quia quædam *amicitiæ* profeſſio erat: veluti qui poculum a propinante accipiebant, dicebantur ἀντιπροπίνειν, vel ἀντιπροπίνειν ὅμοια. Poſtea moris erat, ut propinans prægustatum leviter poculum alteri porrigeret, quod etſi veteri nomine appellatum fuerit, magis proprie tamen προεκπιεῖν, *ex poculo ante alium bibere* dici exiſtimat Athenæus lib. v. cap. iv. προέπινον δ' ἀλλήλοις, οὐχ ὥσπερ ἡμεῖς, τοῦτο γὰρ προεκπιεῖν ἐστιν, ἀλλὰ μεστὸν τὸν σκύφον. Meminit etiam conſuetudinis hujus quodam loco Ælianus, ubi quid ſit φιλοτησία, & φιλοτησίαν προπίνειν, explicat: φιλοτησίας, inquit, τὰς δεξιώσεις διὰ τῆς φιλίας· καὶ φιλοτησίαν προπίνειν, ἔστιν ὁπηνίκα τις ἐν ἀρίστῳ ἀπὸ τῆς δοθείσης αὐτῷ φιάλης πιὼν μέρος, τὸ λοιπὸν παράσχῃ φίλῳ, καὶ τὴν φιάλην παρασχόμενος, *quando in prandio quis alteri poculi partem bibens, reliquum cum ipſo poculo amico porrigit*. Porro has propinationes vocat δεξιώσεις, quia a dextra fiebant:

unde Homericum *δειδίσκεσθαι* explicatur *προπίνων δεξιοῦσθαι*, ut Iliad. *α'*. ubi Dii

> —— *χρυσείοις δεπάεσσι*
> *Δειδέχατ' ἀλλήλους*. ——

Ἐδεξιοῦντο προπίνοντες ἑαυτοῖς τῇ δεξιᾷ, inquit Athenæus. Nec aliter in Iliade nona, qua Ulyſſes

> *Πλησάμενος δ' οἴνοιο δείδεκτ' Ἀχιλῆα.*

Hoc eſt *ἐδεξιοῦτο, ὅ ἐστι προέπινεν αὐτῷ τῇ δεξιᾷ διδοὺς τὸ ποτήριον*, *propinans poculum dextra obtulit*: Atque eadem obſervat Euſtathius in Iliad. *ι'*. p. 557. qui fere omnia, quæ de his rebus differit, ex Athenæi penu depromſit. Ejuſdem conſuetudinis exemplum inter Homericos Deos expreſſum occurrit Iliad. *α'*. vers. 597. ubi Vulcanus

> —— *θεοῖς ἐνδέξια πᾶσιν*
> *Οἰνοχόει*. ——

Hoc eſt ſecundum Interpretem veterem, *ἀπὸ τῶν δεξιῶν μερῶν ἀρξάμενος*. Aliud teſtimonium citatur e Critiæ epigrammate in Anacreontem,

> *Παῖς διαπομπεύσῃ προπόσεις εἰς δεξιὸν ὦμον.*
> ***Puer propinationes circumferat in dextrum humerum.***

Alterum denique ex Anaxandridæ *Ἀγροίκοις* laudat Athenæus lib. XI. cap. III. Atque hoc vocabant *πίνειν ἐπιδέξια*. Vid. Pollux lib. II. cap. IV. Idemque *ἐν κύκλῳ πίνειν*, unde *ἐγκυκλοποσία*, dicitur, quod plerumque quaſi in orbem fieret, facto initio ab eo qui primo loco ſedebat. Quo alluſum a Plauto in Perſa Act. v. Sc. I.

> —— *age, puere,*
> *A ſummo ſeptenis cyathis committe hos ludos.*

Nec tamen ubique iidem bibendi ritus obſervati fuere: *Nam Chius & Thaſius poculis majoribus bibit ad dextram*; *Athenienſis e parvis ad dextram*; *Theſſalus* non ſervato ordine *cuicunque libuerit magna pocula propinat*; *Lacedæmoniis ſingulis poculum apponitur, & puer ſtatim affundit quantum epotum eſt*, ut narrat Athenæus lib. XI. cap. III.

In his propinationibus moris fuit nominare abſentes, quorum memoriam convivis commendare vellent: & primo quidem Deos, dein amicos: atque ad ſingula nomina unum vel plures meri cyathos bibebant; quod Cicero tertia in Verrem vocat *Græco more bibere*: ad quæ verba annotat Aſconius Pedianus, *Grandibus inquiunt poculis, & meracis potionibus qui non intelligunt dicta Ciceronis, & hoc putant Græco more potare. Eſt autem Græcus mos, ut Græci dicunt, συμπιεῖν κυαθιζομένης, cum merum cyathis libant ſalutantes primo Deos, deinde amicos nominatim: nam toties merum bibebant, quoties Deos, & caros ſuos nominant*. Huc reſpexit Theocritus Idyll. XIV. verſ. 18.

Ἤδη

Digitized by Google

Ἤδη δὲ προϊόντος, ἔδοξ᾽ ἐπιχεῖσθαι ἄκρατον
Ὦ τινος ἤθελ᾽ ἕκαστος, ἔδει μόνον ὦ τινος εἰπεῖν.

Jam vero procedente tempore viſum eſt infundere merum,
Cujuſcunque quiſque vellet, tantum oportebat dicere cujus.

Ubi Scholiaſtes, Προκόπτοντος τοῦ ποτοῦ ἔδοξεν ἡμῖν ἐπιχεῖσθαι ἄκρατον, ἤτοι λαμβάνειν ϗ ἐπισπένδειν. οὕτω γὰρ εἰώθασι ποιεῖν ἐν τοῖς συμποσίοις, ἄκρατον λαμβάνειν, ϗ ὀνομάζειν τινὰς ἐρωμένους ἢ φίλους, ϗ ἐπιχεῖν τῇ γῇ, ϗ φθέγγεσθαι τῶν φιλτάτων τὰ ὀνόματα. E quo ritu libandi in terram dum amicos nominarent, probabile eſt votum id fuiſſe pro eorum ſalute. Inter caros autem plerumque amicæ præcipuæ fuere: cujus rei plura occurrunt exempla, veluti apud Tibullum,

Sed bene Meſſalam ſua quiſque ad pocula dicat,
Nomen & abſentis ſingula verba ſonent.

Et Horatium lib. I. od. XXVII.

—— dicat Opuntiæ
Frater Megillæ, quo beatus
Vulnere, qua pereat ſagitta.

Aliquando tot cyathos bibebant, quot in amato nomine litteræ erant. Martialis, lib. I. epigr. LXXII.

Nævia ſex cyathis, ſeptem Juſtina bibatur,

Aliis quoque rationibus numerum cyathorum inibant: cum tres, propter numerum Gratiarum: vel novem, quia tot erant Muſæ, bibebant. Quas conſuetudines eleganter deſcribit Horatius lib. III. od. XIX.

Da Lunæ propere novæ
Da noctis mediæ, da, puer, auguris
Murenæ. Tribus, aut novem
Miſcentur cyathis pocula commodis;
Qui Muſas amat impares,
Ternos ter cyathos attonitus petet
Vates: Tres prohibet ſupra
Rixarum metuens tangere Gratia,
Nudis juncta ſororibus.

Meminit etiam Petronius his verbis, *Excuſare cœpit moram quod amica ſe non dimiſiſſet, tribus niſi potionibus e lege exſiccatis*. Et Auſonius in gripho ternarii numeri vers. I.

Ter bibe, vel totiens ternos: ſic myſtica lex eſt,
Vel tria potanti, vel ter tria multiplicanti,
Imparibus novies ternis contexere cubum.

Græce hoc profertur Ἢ τρὶς, ἢ τρὶς τρία. Cui ſimile eſt Ἢ τρία πίνε, ἢ μὴ τέτταρα. Verum hæc lex non fuit perpetuo obſervata, nam in Epigrammate non modo novem Euphrantæ, ſed etiam decem Dirodicæ pocula funduntur, Antholog. lib. VII.

> Ἔγχει Δειροδίκης κυάθους δέκα, τῆς δὲ ποθεινῆς
> Εὐφράντης ἕνα μοι ἧττο δίδου κύαθον.
> *Effundes Dirodices cyathos decem, at amabilis*
> *Euphrantes novem mihi da.*

Qui fortes erant ad bibendum, cæteros provocabant. Exemplum apponam ex Athenæo lib. x. cap. IX. *Proteas ille Macedo*, inquit, *erat bibaciſſimus; Alexander igitur poculum, quod duos congios capiebat, ei propinavit: Ille vero ſumptum, multis laudibus regem proſecutus exhauſit cum applauſu omnium: ac paullo poſt, poculum idem poſtulavit, rurſumque Alexandro propinans exhauſit*: *Tum Rex generoſe iterum ebibit, ſed ejus vim perferre non potuit; verum in pulvinar reclinatus, & poculo e manibus dimiſſo, jam inde morbo correptus interiit*. Aliquando propoſitis præmiis certabant, quis plurimum biberet: quem morem invertens Anacharſis philoſophus Scythicus, cum apud Periandrum cœnavit, præmium bibendo poſtulavit quod primus omnium ebrius eſſet, *eum namque finem eſſe victoriæ quam bibendo quærerent*; *velut & currendi, cum metam attigerunt*. Timæus tradit Dionyſium tyrannum coronam auream quodam feſto propoſuiſſe ei, qui primus congium ebiberet, atque Xenocratem philoſophum eam obtinuiſſe. Ferunt denique, *Alexandrum* Macedonem *ad* Galani Indi *tumulum ut gymnicos & muſicos ludos, ita meræ potionis certamen propoſuiſſe, cujus præmium eſſet primario victori talentum, ſecundo triginta minæ, tertio decem: Eorum autem, qui tum bibendo certabant, triginta quinque repente mortuos concidiſſe, & exiguo tempore interjecto ſex alios in tentoriis expiraſſe: & victoriam obtinuiſſe Promachum quendam nomine, epotis meri congiis quatuor*. Vid. Ælianus. Var. Hiſt. lib. II. cap. XLI. & Athenæus lib. x. cap. x. quorum alter alterum exſcripſit. Hinc conſtat, magna in laude fuiſſe, ſi quis bibacior cæteris eſſet: unde non ſine circumſtantium plauſu ingens meri poculum exhauriebatur, præſertim ſi ἀμυστὶ, hoc eſt *ſine in termiſſione*, exſiccatum eſſet: Ita bibenti acclamabant ζήσειας. Suidas, Ζήσειας, ἐν τῷ ἀμυστί. Et alio loco clarius hanc conſuetudinem explicavit: Ἀμυστὶ πιεῖν· ἐπίῤῥημα, λέγεται δὲ ἐπὶ τῶν ἀπνευστὶ καὶ ἄνευ τοῦ ἀναπαύεσθαι πινόντων, οἱονεὶ μηδὲ μυσάντων. ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἔχεται καὶ τὸ ἐξαμυστίσαι· λέγεται καὶ ἀμυστίζειν, καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ, ἐκ ἀμυστὶ mallem ἄμυστις) Φερεκράτης εἶπεν ὅτι Κόμμοδος ὁ βασιλεὺς Ῥωμαίων ἔπιεν ἐν τῇ ἀγωνίᾳ καμὼν, κύλικι ῥοπάλῳ, τῇ παρὰ γυναικὸς γλυκὺν οἶνον ἐψυγμένον λαβὼν ἀμυστὶ, ἐφ᾽ ᾧ παραχρῆμα πάντες τοῦτο δὴ τὸ ἐν συμποσίοις εἰωθὸς λέγεσθαι ἐξεκόησαν Ζήσειας. Qui non potuit bibere, e convivio abeſſe juſſus eſt: erat enim inter compotores notiſſima lex Ἢ πῖθι, ἢ ἄπιθι, cujus meminit Cicero Tuſculan. Quæſt. lib. V. *Mihi quidem in vita ſervanda videtur illa lex, quæ in Græcorum conviviis obtinet*: Aut bibat, *inquit* aut abeat: *& recte*. *Aut enim fruatur aliquis pariter*

cum

cum aliis voluptate potandi: aut, ne ſobrius in vinolentiam incidat, ante diſcedat. Sic injurias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas. Quem in finem Athenis tres erant magiſtratus, *οἰνόπται* & aliquando metaphorice *ὀφθαλμοὶ* ab officio ſuo dicti, qui *ἐφεώρων τὰ ἐν τοῖς δείπνοις, εἰ κατ' ἴσον πίνουσιν οἱ συνόντες, in cœnis obſervabant utrum omnes ex æquo biberent*. Infimus autem magiſtratus hic fuit, nam & ellychnia & lucernas convivantibus ſuppeditavit. Vid. Athenæus lib. x. cap. vi. & vii.

Ex dictis conſtare poterit, quam dediti compotationibus Græci fuere, tum cæteri, tum etiam qui ſapientiæ ſtudium profeſſi ſunt. Nec multo ſaniores Romani fuiſſe videntur, inter quos viri morum integritate maxime conſpicui huic vitio favebant. Seneca Stoico ſupercilio gravis ajebat, nonnunquam ad ebrietatem uſque veniendum, ut curarum remedium. De Catone Uticenſi Plutarchus, aliique produnt, quod integras perpotando noctes duxerit. Et Catonem majorem, Corvinumque Socraticæ philoſophiæ ſtudioſum, vino interdum maduiſſe refert Horatius lib. iii. od. xxi. ubi ad amphoram ſic loquitur:

Deſcende, Corvino jubente,
Promere languidiora vina.
Non ille, quanquam Socraticis madet
Sermonibus, te negliget horridus.
Narratur & priſci Catonis,
Sæpe mero caluiſſe virtus.

Fuere tamen qui liberiorem vini uſum, & in univerſum omnes propinationes reprehenderent, atque ebrietatem legibus prohiberent. Sapientes tria pocula, nec plura, indulgebant. Unde apud Athenæum initio lib. ii. Eubulus hæc dicentem introduxit,

Τρεῖς γὰρ μόνους κρατῆρας ἐγκεραννύω
Τοῖς εὖ φρονοῦσι. τὸν μὲν ὑγείας ἕνα,
Ον πρῶτον ἐκπίνουσι· τὸν δὲ δεύτερον
Ερωτος, ἡδονῆς τε· τὸν τρίτον δ' ὕπνου
Ον εἰσπιόντες οἱ σοφοὶ κεκλημένοι
Οἴκαδε βαδίζουσ'· ὁ δὲ τέταρτος οὐκέτι
Ημέτερός ἐστιν, ἀλλ' ὕβρεως· &c.
Tria pocula tantum miſceo
Illis qui ſapiunt: unum bonæ valetudinis,
Quod omnium primum bibunt: deinde alterum
Amoris & voluptatis: ſoporis tertium,
Quo epoto ſapientes qui vocantur,
Seſe domum recipiunt: poſt, ſi quartum additur,
Non eſt id amplius noſtrum, ſed protervia,

At Panyaſis primum poculum Gratiis, Horis & Baccho tribuit: ſecundum Veneri & Baccho: tertium vero proterviæ & injuriæ. Lacedæmoniis nullæ propinationes, aut compotationes fuere, verum in ſyſſitiis ſobrii verſabantur, nec niſi ſitis cauſa bibebant: Lycurgus enim eorum legiſlator inſti-

inſtitutis ſuis ſuſtulit *τὰς ἐκ ἀναγκαίας πόσεις, αἱ σφάλλυσι μὲν σώματα, σφάλλυσι δὲ γνώμας, (καὶ) ἐφῆκεν ὁπότε διψῴη ἕκαςος πίνειν*, *potiones non neceſſarias, quæ tum corpora tum animos labefactant, & poteſtatem bibendi fecit, ubi quiſque ſitiret*, ut ait Xenophon in Repub. Lacedæm. Idemque Auctor aliud ejus Legislatoris inſtitutum fuiſſe refert, ut ex convivio redirent, ſine face prælucente, ut neceſſitas ambulandi in tenebris a potu nimio abſterreret. Critias in Elegiis eorum moderationem laudat,

> Καὶ τόδ' ἔθος Σπάρτῃ, μελέτημά τε κείμενόν ἐςι,
>   Πίνειν τὴν αὐτὴν οἰνοφόρον κύλικα.
> Μηδ' ἀποδωρεῖσθαι προπόσεις ὀνομαςὶ λέγοντα,
>   Μηδ' ἐπὶ δεξιτερὰν χεῖρα κυκλῶν θιάσου,
> Καὶ προπόσεις ὀρέγειν ἐπιδέξια, καὶ προκαλεῖσθαι
>   Ἐξονομακλήδην ᾧ προπιεῖν ἐθέλει.
> *Hic Spartæ mos, hoc inſtitutum fuit,*
>   *Ut ex eodem poculo vini biberent:*
> *Nec propinarent alicui nomine vocato,*
>   *Nec in conviviis dextram manum bibendo circumirent,*
> *Propinatumque poculum miniſtrarent dextrorſum, & provocarent*
>   *Nominatim cui præbibere aliquis velit.*

Athenis ſi Archon nimio vino maduiſſe deprehenſus foret, morte puniebatur ex præſcripto Solonis, ut refert in ejus vita Laertius: cæterique propinones a Senatu Areopagitico pœnis afficiebantur, quia id temporis luxui darent, quod reipub. uſibus impendendum fuit, ut narrant Phanodemus & Philochorus apud Athenæum. Denique, ne ſim in enumerandis hujuſmodi exemplis nimius, cum inſula Mitylenæ vino abundaret, Pittacus quo cives ſuos a nimio ejus uſu abſterreret, *νόμυς δ' ἔθηκε, τῷ μεθύοντι, ἐὰν ἁμάρτῃ, διπλῆν εἶναι τὴν ζημίαν*, *lege ſanxit, ut qui ebrius peccabat, duplici pœna afficeretur*, referente Laertio in Pittaco.

Priuſquam ad cæteros convivii ritus procedam, pauca de ſolennibus quibuſdam poculis præmittenda ſunt. Qualia fuere

Poculum *Ἀγαθοῦ δαίμονος*, quod mero repletum in honorem Bacchi, cui inventionem vini tribuebant, circumferebatur convivis a quibus leviter deguſtabatur: unde viri temperati & *ὀλιγοποτοῦντες* ab Heſychio dicuntur *Ἀγαθοδαιμονιςαί*. Hoc autem poculum ante menſas ſublatas, ut nonnulli; poſt vero, ut alii putant, circumferebatur: priori opinioni fidem addit exemplum Dionyſii Siculi, qui, cum Syracuſis in Æſculapii æde menſa aurea adſtaret, *Boni Dei* poculum præbibens, continuo menſam auferri juſſit. Porro hoc poculo deguſtato venerabantur divinum numen, eo fine, ut ne quid agant turpiter præ nimio illius potus deſiderio.

Poculum *Διός σωτῆρος*, *Jovis ſervatoris*, quod aqua fuit temperatum, Jovique, humidi elementi Præſidi, ſacrum erat in memoriam inventæ rationis vinum aqua temperandi.

Tertium aliqui poculum *Ὑγιείας*, *bonæ Valetudinis*, addunt, quod cum priori *μετάνιπτρον*, vel *μετανιπτρὶς* dictum, quia *poſt lotas* in fine convivii

ma-

manus ſumebatur: eodemque nomine *Boni Dei* poculum nonnullis appellatum videtur. Verum de his tribus vidd. Athenæus lib. XI. cap. II. lib. XI. cap. XI. lib. XV. cap. V. & XIV. Pollux, Suidas, &c.

Aliud poculum Ἑρμοῦ *Mercurii* erat, cui ante cubitum libabant, ut poſtea dicetur, vid. Pollux.

Alii alios poculorum ſolennium ordines deſcribunt. Suidas V. *κρατὴρ* ſic numerat: Τρεῖς κρατῆρας ἵστασαν ἐν τῷ δείπνῳ· α'. Ἑρμῇ· β'. Χαρισίῳ. γ'. Διὶ Σωτῆρι. *Tria pocula in cœna adferebant: 1 Mercurio. 2. Chariſio*, ſeu Jovi a *gratia* inter homines concilianda ſic dicto. 3. *Jovi Servatori*.

Alii veterem fuiſſe morem referunt, ut primus calix mixti biberetur Jovi Olympio; ſecundus Heroibus; tertius, idemque ultimus, Jovi Servatori, quod huc uſque intra rationis fines conſiſterent; ſin ultra quis progrederetur; jam libidini & intemperantiæ inſerviret; idemque calix *τέλειος* dicebatur, ſive quod hic *ultimus* fuerit, ſive, ut exiſtimant qui myſteria numerorum inveſtigant, quod ternarius numerus inter *perfectos* primus eſſet: nam ei initium, medium & finis eſt, ideoque rebus divinis, & præcipue humano animo accommodatur, is enim ſecundum Platonem *ternione* conſtat. Nec id ratione vacat, quod primum, & ultimum calicem Jovi, medium Semideis, dicarent: Jovem enim ſupremam illam Mentem, quæ res omnes complectitur, earumque initium & finis eſt; Heroas autem mediæ conditionis inter Deos & homines eſſe, putabant. Atque ad hos ritus tredecim continuis verſibus alluſit Pindarus Iſthmionic. principio Od. VI. Eundemque morem ex aliis Auctoribus ibi confirmat Interpres Græcus. Id obſervandum ſolennia pocula pleriſque tria numerari, intra quem numerum fines temperantiæ ſtatuebant: unde mulier compotatrix in Antiphanis Myſtide ait,

> Μέχρι γὰρ τριῶν φασὶ τιμᾷν τοὺς Θεούς.
> *Ad uſque tria pocula venerandos eſſe Deos ajunt.*

apud Athenæum lib. X. cap. XI.

Porro poſtquam finem comedendi feciſſent, antequam ad cætera convivii oblectamenta animos applicarent; Diis libamina, preceſque fuderunt, & ſacros aliquando hymnos cecinerunt. Hinc in Xenophontis Convivio p. 874. Ed. Francf. Ὡς δ' ἀφῃρέθησαν αἱ τράπεζαι, καὶ ἐπαιάνισαν, ἔρχεταί τις αὐτοῖς ἐπὶ κῶμον Συρακούσιος ἄνθρωπος, ἔχων αὐλητρίδα ἀγαθὴν, καὶ ὀρχηστρίδα, &c. *Menſis tandem ablatis, ac libationibus, pæaneque abſolutis, Syracuſanus quidam ad commeſſationem accedit, qui ſecum egregiam tibicinam & ſaltatricem haberet*, &c. Virgilius hanc libationem ſic deſcribit, tanquam Boni Dei poculo fieret: quod ſi verum ſit, neceſſe eſt ut id poſt remotas menſas aliquando circumferri ſolitum fuiſſe dicatur. Virgilii verſus hi ſunt Æneidis primæ fine,

> *Poſtquam prima quies epulis, menſæque remotæ,*
> *Crateras magnos ſtatuunt, & vina coronant.*
> *Fit ſtrepitus tectis, vocemque per ampla volutant*

Atria:

Atria: dependent lychni laquearibus aureis
Incenſi, & noctem flammis funalia vincunt.
Hic Regina gravem gemmis auroque popoſcit,
Implevitque mero pateram, quam Belus & omnes
A Belo ſoliti. Tum facta ſilentia tectis:
Juppiter, hoſpitibus nam Te dare jura loquuntur,
Hunc lætum Tyriiſque diem, Trojaque profectis
Eſſe velis, noſtroſque hujus meminiſſe minores:
Adſit lætitiæ Bacchus dator, & bona Juno.
Et vos, o Tyrii, cœtum celebrate faventes.
Dixit: & in menſa laticum libavit honorem:
Primaque, libato, ſummo tenus attigit ore:
Tum Bitiæ dedit increpitans, ille impiger hauſit,
Poſt alii proceres. ——

Hinc ad cætera tranſeundum, quæ poſtquam cibo ſaturati fuiſſent, ſequebantur. Veteres autem conviviis ſuis adhibebant acroamata, tibicines, citharœdos, pſaltrias, miraculorum ſimulatores, ut in Convivio Socratis apud Platonem & Xenophontem; ſcurras etiam, mimos, hiſtriones, utque breviter dicam omnes, qui artem hilaritati promovendæ aptam profiterentur. Nec enim palato ſolum convivarum, ſed auribus, & oculis gratificari volebant.

A vetuſtiſſimis temporibus muſica & choreis ſe oblectabant in conviviis,

Μολπή τ', ὀρχηστύς τε, τὰ γάρ τ' ἀναθήματα δαιτός.
Cantuſque, & ſaltatio: hæc enim ſunt ornamenta convivii.

inquit Homerus Odyſſ. α'. vers. 152. Phemius & Demodocus apud eundem ſunt notiſſimi cantores. Diis ipſis convivantibus Apollo citharam pulſabat, Muſis alternatim canentibus, Iliad. α'. vers. 603. Nec ſolum Muſicæ, ſed ſaltationi dediti fuere veterum Dii. Nam Apollinem ὀρχηστὴν quodam loco vocavit Pindarus, idem in Homerico hymno inducitur dum cithara ludit,

Καλὰ καὶ ὕψι βιβάς ——
Decore excelſeque gradiens.

Denique Jupiter a veteri Poeta, ſive Eumelus is ſit, ſive Arctinus Corinthius, hoc verſu ſaltaſſe dicitur,

Μέσσοισιν δ' ὠρχεῖτο πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.
In medio autem ſaltavit Pater hominumque Deorumque.

Unde colligit Athenæus ὄρχησιν ἔνδοξον καὶ σοφὸν, *ſaltandi peritiam rem præclaram & ſapiente dignam*, habitam fuiſſe, lib. I. cap. XIX. Contra apud Ro-

Digitized by Google

Romanos *nemo fere ſaltat ſobrius, niſi forte inſanit; neque in ſolitudine, neque in convivio honeſto. Intempeſtivi convivii, amœni loci, multarum deliciarum comes eſt extrema ſaltatio*; ut ait Cicero pro L. Muræna. Et Cornelius Nepos, poſtquam narraſſet Epaminondam ſaltandi, citharam pulſandi, cantandi tibiis, aliaſque artes percepiſſe, *atque hæc ad noſtram*, inquit, *conſuetudinem ſunt levia, & potius contemnenda, at in Græcia utique olim magnæ laudi erant*. Quod etiam in ejus Operis præfatione monuiſſet. Atque hujuſmodi artes tanti erant apud Græcos, ut *ſummam eruditionem cenſerent in nervorum, vocumque cantibus: igitur & Epaminondas, princeps meo judicio Græciæ, fidibus præclare cecinisse dicitur: Themiſtoclesque ante aliquot annos, cum in epulis recuſaret lyram, habitus eſt indoctior. Ergo in Græcia muſici floruerunt, diſcebantque id omnes; nec qui neſciebat, ſatis excultus doctrina putabatur*; inquit Cicero Tuſcul. Quæſt. lib. I. Attamen mollis & laſciva, vel nimia & intemperans ſaltatio adeo prudente viro indigna fuit habita, ut Hippoclides Athenienſis, cum fuiſſet a Cliſthene Sicyonis tyranno ex omnibus Græcorum nobilibus in generum deſignatus, propter ſaltationem & geſticulationes intempeſtivas rejectus fuit, ut narrat Herodotus lib. VI. cap. CXXVIII. Iones molli cantu & ſaltationibus, cæteris infamiores fuere. Hinc Horatius ſeculi ſui mores perſtringens, ait,

Motus doceri gaudet Ionicos
Matura virgo. ——

lib. III. od. VI. Et a Theophraſto *Ionum mores deliciis perditiſſimi, cantus a vetuſto longe diverſus, harmonia remiſſior* fuiſſe dicitur. Vid. Athenæus lib. XIV. cap. V.

Athenæus exiſtimat ὅτι οὐχ ἡδονῆς χάριν ἐπιπολαίου ϗ δημοτικῆς ἡ μουσικὴ προῆλθε καταρχὰς εἰς τὰς ἑστιάσεις, *quod muſica non fuerit leviuſculæ & vulgaris voluptatis cauſa in convivium introducta*, ſed quia *ad ſedandos animi motus, & mores componendos prodeſſet*. Nec enim leves cantilenæ in uſu tum fuere *ſede priſci homines inter conſuetudinis rituſque religionis receperunt, ut in conviviis*, quæ tunc raro præterquam in ſolennibus Feſtis celebrata ſunt, *Deorum hymni laudeſque ab omnibus canerentur*. Vid. Athenæus lib. XIV. cap. VI. Quicquid ſit, id ſaltem non diſſimile vero videtur, quod in Veterum conviviis aut Deorum laudes, aut virorum illuſtrium facta, cantu celebrari conſueverint: quod ex Homericis conviviorum deſcriptionibus obſervare licet. Verum adeo infrequens erat in poſterioribus ſeculis ſacrorum Hymnorum in vulgaribus Conviviis cantatio, ut Demophilus Ariſtoteli philoſopho crimen violatæ religionis intentaviſſe dicatur, quod pæana quotidie in convivio canerent; ut tradit Athenæus lib. XV. initio cap. XVI. Nam in quotidianis conviviis *Scolia* cantabant reſervatis ad ſacrificiales epulas Deorum hymnis, qui a quotidiano inter liberiora pocula uſu contaminari videbantur.

Porro hæc carmina σκόλια vocantur, ut diſtinguantur ab adjectivo σκολιὸς, obſervante Euſtathio in Odyſſ. η. p. 276. unde corrigi debet

Athenæus, in cujus editionibus hodie plerumque σκολιά dicuntur. Cujus nominis ratio non eſt inde petenda, quod *hæc carmina fuerint σκολιὰ*, hoc eſt tortuoſa & difficilia, *ſcolia enim inter remiſſiores verſus recenſeri ſolent. Verum cum tria fuerint carminum genera* in conviviis decantata; *primum erat, quod ſimul omnes cantabant: ſecundum, quod quidem omnes canebant, ſed ita ut alius alii ſuccederet: tertium, cujus omnes non erant participes, ſed ſoli eruditiores: quapropter, quod ſolum præter ordinem, nec ab omnibus ſimul, nec a proximis deinceps, ut cætera caneretur, σκόλιον dictum eſt:* referente Artemone Caſſandro lib. II. De uſu carminum convivalium apud Athenæum lib. XV. cap. XIV. idemque tradit Dicæarchus in libro De muſicis certaminibus apud Ariſtoph. Scholiaſtem in Veſpis p. 519. Poſtquam enim omnes ſimul cecinissent, lyra vel barbiton circumferebatur ad convivas ſingulos, ut qui muſicam didiciſſent, eam in gratiam cæterorum exercerent. Illis, qui muſicam inſtrumentalem neſcirent, dabant lauri, myrtive ramum, ut eum manibus tenentes, ſaltem cantilenam aliquam voce, ſi poſſent, cantarent: idque dicitur πρὸς δάφνην, vel πρὸς μυῤῥίνην ᾄσαι. Hinc emendandus Heſychius, apud quem hæc leguntur Μυῤῥίνης, κλάδος ἢ δάφνης παρὰ πότον μυῤῥίνης ἣν συνήθες, διδόναι τοῖς κατακειμένοις ἐκ διαδοχῆς ὑπὲρ τοῦ ᾄσαι ἀντὶ τοῦ βαρβίτου. Reſtitue Μυῤῥίνης κλάδος. μυῤῥίνης κλάδον ἢ δάφνης παρὰ πότον ἦν σύνηθες διδόναι &c. Atque hinc ramus hic ᾄσακος, vel αἴσακος dictus eſt, διὰ τὸ ᾄδειν τὸν δεξάμενον, *quod cantaret is cui traditus eſſet*, ut ait Plutarchus Sympoſ. lib. I. quæſt. I. quo loco addit, aliquibus dictum videri σκόλιον, quod *ſoli eruditi* & inſtructi artibus muſicis *carmen id canerent, neque commune omnibus aut facile eſſet. Quodque alii putant myrti ramum non fuiſſe ordine traditum, ſed a lectulo in lectulum tranſmiſſum; ita ut qui primus ceciniſſet, primo in ſecunda menſa eum mitteret, & is primo tertiæ; eodemque modo ſecundi ſecundis: itaque ob varietatem & multitudinem flexuum in circuitione* ſcolium *fuiſſe dictum*. Conſtabant plerumque hæc ſcolia verſibus brevibus: unde ſecundum quoſdam σκόλιον τὸ ῥᾴδιον κατ' ἀντίφρασιν, μέλος τι ὀλιγοστιχόν. *Scolium dicitur carminis genus paucis pedibus conſtans, per antiphraſin quia facile* & minime σκολιὸν *erat*, inquit Ariſtophanis Scholiaſtes in Ranas p.273. eademque fere poſtea occurrunt ad Veſpas p.519. Athenis autem hæc Scolia præcipue in uſu fuere, tamen in aliis urbibus Græciæ non negligebantur: nam & Alcæus, Anacreon, & Praxilla Sicyonia inter clariſſimos eorum Auctores celebrantur. Vid. Athenæus lib. XV. cap. XIV. Eorum materia fuit varia: nam quædam erant σκωπτικά· τὰ δὲ ἐρωτικά· πολλὰ δὲ καὶ σπουδαῖα, *ludrica & mordacia: alia vero amatoria: & multa denique ſeria*; ut tradit Euſtathius in Odyſſ. η'. p. 277. Quæ ſeria fuere, continebant aliquando παραίνεσίν τινα καὶ γνώμην χρησίμην εἰς τὸν βίον, *exhortationem vel ſententiam aliquam vitæ utilem*; ut Athenæus citato capite: aliquando laudes clarorum virorum; & tum eorum nomina ferebant: veluti apud Heſychium Ἁρμοδίου μέλος· τὸ ἐπὶ Ἁρμοδίου ποιηθὲν σκόλιον ὑπὸ Καλλιστράτου, *Harmodii melos; dicitur ſcolium a Calliſtrato compoſitum in Harmodium*, qui Hipparchum Piſiſtrati filium occidit, ut ab ejus tyrannide patriam liberaret. Ejus meminit in Veſpis Ariſtophanes,

Αδω δὲ πρῶτος Αρμοδίου, δέξει δὲ σὺ
Οὐδεὶς πώποτ' ἀνὴρ ἐγένετ' Αθηναῖος.
Primus Harmodii illud incinam, tu vero poſt me:
Nemo unquam vir Athenienſis fuit.

Et Αδμήτου λόγος erat ſcolium in Admetum Theſſaliæ regem: cujus idem Auctor paullo poſt mentionem fecit:

Αδμήτε λόγον ὦ 'ταῖρε μαθὼν, Τὺς ἀγαθὺς φίλει,
Τύτῳ τὶ λέξεις σκόλιον. ——
Admeti ſermonem edoctus amice, BONOS AMA,
Illi hoc recenſebis ſcolium.

Plurima Scoliorum exempla, vel initia apud Auctores varios etiamnum exſtant: e quibus unicum illud Ariſtotelis in Hermiam Atarneæ tyrannum adſcribam; quod quamvis Demophilus maledice pæanem ſacrum eſſe dixerit, ab Eurymedonte quodam ſubornatus, tamen ſcolium eſſe legitimum *ex ejus dictione clare demonſtravit* Democritus apud Athenæum lib. xv. p. 696.

Αρετὰ πολύμοχθε
Γένει βροτείῳ,
Θήραμα κάλλιςον βίῳ·
Σᾶς περὶ, παρθένε, μορφᾶς
Καὶ θανεῖν ζηλωτὸς Ελλάδι πότμος,
Καὶ πόνυς τλῆναι μαλερὺς· τοῖον
Επὶ φρένα βάλλεις
Καρπόν τ' ἀθάνατον,
Χρυσῦ κρείσσω καὶ γονέων,
Μαλακαυγητοῖο θ' ὕπνυ.
Σεῦ θ' ὁ Διὸς Ηρακλῆς,
Λήδας τε κῦροι πολλ' ἀνέτλασαν,
Εργοις σὰν ἀγρεύοντες δύναμιν.
Σοῖς δὲ πόθοις Αχιλλεὺς
Αἴας τ' αἴδαο δόμους ἦλθον.
Σᾶς δ' ἕνεκα φιλίου μορφᾶς
Καὶ Αταρνέως ἔντροφος
Ηελίου χήρωσεν αὐγάς.
Τοιγὰρ ἀοίδιμος ἔργοις
Αθάνατόν τέ μιν αὐξήσυσι Μῦσαι,
Μνημοσύνης θυγατέρες,
Διὸς Ξενίου σέβας αὔξυσαι,
Φιλίας τε γέρας βεβαίας.
Virtus laborioſa,
Generi mortalium
Captura pulcherrima vitæ:

Vv 2 Ob

Ob tuam, Virgo, formam
Mors ipſa Græcis eſt optabilis,
Graviſſimique laboris tolerantia: talem
Menti ingeris
Fructum immarceſſibilem
Auro ipſiſque parentibus chariorem,
Et lenienti curas ſomno.
Tui gratia Jove ſatus Hercules,
Ledæque filii multa perpeſſi ſunt,
Tuam potentiam ſequentes.
Tui deſiderio Achilles,
Ajaxque Ditis deſcenderunt ad domos.
Tuamque ob amabilem formam
Atarneæ alumnus
Sole oculos orbavit:
Quamobrem geſtis celebrem
Imortalitate donabunt Muſæ,
Mnemoſynes filiæ,
Jovis Hoſpitalis majeſtatem augentes,
Et ſtabilis decus amicitiæ.

A cantu ad ludos ſecundum Homericam methodum tranſeundum eſt nam & Phæacum convivio poſtquam muſica & convivii apparatu ſaturati fuiſſent, ad luctam, ſaltum, curſum, aliaque corporis exercitia ſe accingebant. Sic enim ibi fatur Alcinous Rex Odyſſ. θ′. vers. 97.

Κέκλυτε φαιήκων ἡγήτορες ἠδὲ μέδοντες,
Ηδη μὲν δαιτὸς κεκορήμεθα θυμὸν ἐΐσης,
Φόρμιγγός θ' ἣ δαιτὶ συνήορός ἐςι θαλείη·
Νῦν δ' ἐξέλθωμεν, καὶ ἀέθλων πειρηθῶμεν
Πάντων. &c. ——
Audite Phæacum principes atque conſiliarii,
Jam quidem convivio explevimus animo æquali,
Citharaque quæ convivio lauto ſocia eſt:
Nunc ergo exeamus, & certamina experiamur
Omnia. ——

Quo loco Euſtathius ait, ὅρα δὲ ὅτι ἅμα δαὶς ἅμα ἄεθλοι, καὶ ἐκ ἦν ἔθος τοῖς ἥρωσιν ἀναπαύεσθαι μετὰ βρῶσιν κατὰ τοὺς ὕςερον ἐπὶ σιτίων πέψει· *Obſerva, quod ſimul convivium & certamina fuerint: neque tum Heroes poſt convivium requieſcebant propter cibi concoctionem, ut poſtea moris erat*, p. 295. Poſterioribus itaque Græcis ii præcipue ludi in uſu erant, quæ ſine magna corporis agitatione exerceri poſſent. Singula ludorum genera, quibus integrum librum doctiſſimus Meurſius & poſt eum Bulengerus inſumſere, deſcribi hoc loco non poſſunt: Verum *Cottabus*, quem tanquam peculiare conviviorum oblectamentum tum Athenæus per aliquot paginas, tum etiam Pollux depinxit, omitti non debet.

Cotta-

Cottabus ergo a Siculis inventus, & in pleriſque tum aliorum Græcorum, tum vero præcipue Athenienſium conviviis receptus eſt; cujus forma hæc erat: Defixa in terram virgula, ſuper hanc altera impoſita fuit, quæ tanquam in ſtatera agitabatur, ex hac lances duæ appenſæ, ſub quibus totidem crateres aqua pleni ſtatuebantur: ſub aqua ſtatua ænea erat, μάνης dicta. Qui κοτταβίζειν vellent, phialam vino plenam tenentes, & aliquod ſpatium abſiſtentes, certabant vinum, quod ſupereſſet in phiala, in lancem mittere, ut repleta gravis fieret, & inclinata paululum caput ſtatuæ ſub aqua latentis allidendo ſonum ederet. Qui ſic conjiceret, ut nulla pars aquæ in terram difflueret, majoremque jactu ſuo ſonitum ederet, ille victor ab amica redamari ſe putabat. Atque Veteres hujus ludi adeo ſtudioſi fuere, ut non modo vaſa exquiſite facta, ſed etiam ædificia rotunda in hunc finem conſtructa haberent, ut cottabo in medio conſtituto ex æquis ſpatiis de victoria certaretur. Porro ſonus ille λάταξ per onomatopœiam, vinum projectum λατάγη, nonnumquam etiam λάταξ dicitur: ipſa vero projiciendi actio, tum etiam poculum e quo vinum projiciebant, ἀγκύλη, quia τὴν δεξιὰν χεῖρα ἠγκύλουν, κυκλοῦντες; αὐτὴν ὡς ἐν ὧ πρεπωδέστατα, σεμνυνόμενοι ὡς ἐφ' ἑνὶ τῶν καλῶν, unde κότταβοι ἀγκυλητοὶ apud Æſchylum. Vaſa κότταβοι, & κοτταβίδες erant: præmia victoriæ, κοττάβια, κοτταβεῖα, & κότταβοι, bellaria, oſcula, aliave id generis fuere: ipſe denique ludus, ut ab aliis *cottabis* dignoſceretur, καταкτὸς κότταβος appellari ſolet.

Aliud genus *cottabi* erat, cum vas ſiſtebatur aqua plenum, cui vacua acetabula innatabant: in hæc τὰς λάταγας e pateris conjiciebat: & qui plura acetabula demerſit, cottabiſmi præmium referebat.

Aliud *cottabi* genus erat, in quo aleam conjiciebant.

Aliud denique cottabi genus fuit, quando compotores inter ſe vigiliis certabant, ut qui diutiſſime permanſiſſet inſomnis, victoriæ præmium reportaret: id vero erat, ſecundum Pollucem, & Ariſtophanis Scholiaſtem ad Equites, placenta e melle & ſeſamo, vel tritico, inde σησαμοῦς, vel πυραμοῦς: poſterior uſitatior fuiſſe videtur, nam & Artemidorus ait, ὁ δὲ ὁ πυραμοῦς παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἐπινίκιος lib. I. cap. LXXIV. & ea vox pro quovis victoriæ præmio figurate ponitur; velut in Ariſtophanis Theſmophor. p. 770.

Τοῦ γὰρ τεχνάζειν ἡμέτερος ὁ πυραμοῦς.

Machinandi enim nobis erit placenta victoriæ.

Et in ejuſdem Equitibus p. 303.

Ἢν δ' ἀναιδείᾳ παρέλθῃς, ἡμέτερος ὁ πυραμοῦς.

Sin impudentia ſuperior ſis, noſtra eſt placenta victoriæ.

Vid. Athenæus lib. X. XI. & præcipue XV. haud procul ab initio; Pollux lib. VI. cap. XIX. Ariſtophanis Scholiaſtes in Pacem: Euſtathius in Iliad. β'. Joannes Tzetzes Chiliad. VI. hiſt. LXXXV. & Lexicographi Græci.

Nec

Nec ſolum cibo, & ludis, ſed ſermonibus convivas reficiebant: & Veterum judicio *μᾶλλον ἡμᾶς τῇ μεθ' ἑαυτῶν συνουσίᾳ προσῆκόν ἐστιν εὐεργετεῖν, ἢ τῷ πλήθει τῶν παρατιθεμένων*, *magis decet mutua conſuetudine amicis gratificari, quam multitudine ferculorum*, ut Athenæi verbis utar lib. x. cap. v. Quin & vetus conſuetudo fuit de rebus ſeriis & maximi momenti inter convivandum agere: unde obſervat Plutarchus Sympoſ. lib. VII. quæſt. IX. Neſtorem auctorem fuiſſe Agamemnoni, ut convocatis ad convivium Græcorum optimatibus conſilium caperent, Iliad. ι'. vers. 70.

> *Δαίνυ δαῖτα γέρουσιν, ἔοικέ τοι, οὔ τοι ἀεικές·*
>
> * * * *
>
> *Πολλῶν δ' ἀγρομένων, τῷ πείσεαι ὅς κεν ἀρίστην*
> *Βουλὴν βουλεύσῃ.* ——
> *Exhibe principibus convivium, decet enim nec inhoneſtum eſt:*
> *Multis autem convenientibus, ei conſenties qui optimum*
> *Conſilium dabit.* ——

Credebant enim quod, ſecundum illud Ariſtophanis in Equitibus pag. 293.

> *Οἴνου γὰρ εὕροις ἄν τι πρακτικώτερον.*
> *In vino aliquid reperiatur ad agendum aptius.*

quo loco Scholiaſtes de hoc ritu multa diſſerit. Quin καὶ τῶν Περσικῶν συμποσίων ἐγίνοντό τινες καὶ βουλαὶ, καθάπερ ἐν τῷ τοῦ Ἀγαμέμνονος, *& in conviviis Perſæ conſultabant*; *quemadmodum* Græci *apud Agamemnonem*, inquit Athenæus lib. v. cap. IV. *Inter epulas de apparatu bellico & ſeriis rebus apud eoſdem Grajorum more veterum conſultari* refert Ammianus Marcellinus lib. XVIII. cap. v. juxta finem. Imo, tradente Herodoto lib. I. c. CXXXIII. *μεθυσκόμενοι εὐώθασι βουλεύεσθαι τὰ σπουδαιότατα τῶν πρηγμάτων· τὸ δ' ἂν ἅδῃ σφι βουλευομένοισι, τοῦτο τῇ ὑστεραίῃ νήφουσι προτιθεῖ ὁ στέγαρχος, ἐν τοῦ ἂν ἐόντες βουλεύωνται· καὶ ἢν μὲν ἅδῃ καὶ νήφουσι, χρέωνται αὐτῷ· ἢν δὲ μὴ ἅδῃ, μετιεῖσι. τὰ δ' ἂν νήφοντες προβουλεύσωνται, μεθυσκόμενοι ἐπιδιαγινώσκουσι. Poti de rebus maxime ſeriis conſultare conſueverunt: quod autem tunc ipſis placuerit, id poſtridie proponit dominus illius domus, in qua deliberaverint: & ſi quid placuerit etiam ſobriis, eo utuntur: ſin minus, relinquunt. De quibuſcumque autem ſobrii conſultaverunt, ea poti in diſquiſitionem revocant.* Et ſi Straboni fides tribuenda ſit, *ἐν οἴνῳ τὰ μέγιστα βουλεύονται, καὶ βεβαιότερα τῶν ἐν νήψει τίθενται, de rebus maximis in vino conſultant, eaque decreta firmiora habent, quam quæ ſobrii ſtatuunt*, lib. XV. p. 734. Conf. Plutarchus Sympoſ. lib. VII. quæſt. IX. & Euſtathius Iliad. ι. p. 631. &c. Et de veteribus Germanis ſcribit Tacitus in libro de moribus eorum, quod *de reconciliandis invicem inimicis, & jungendis affinitatibus, & adſciſcendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conviviis conſultant: tanquam nullo magis tempore, aut ad ſimplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incaleſcat.* Cretenſium Syſſitiorum finis & ratio erat, tum ut de rebus gerendis conſulerent, tum ut juniores ſeniorum monitis & ſermonibus ad prudentiam & morum probitantem, virtutemque univerſam inſtituerentur: unde, ut referebat Doſiadas Rerum Creticarum lib. IV.

ἀπὸ

ἀπὸ τοῦ δείπνου πρῶτον μὲν εἰώθασι βουλεύεσθαι περὶ τῶν κοινῶν· εἶτα μετὰ ταῦτα μέμνηνται τῶν κατὰ πόλεμον πράξεων, καὶ τοὺς γενομένους ἄνδρας ἀγαθοὺς ἐπαινοῦσι, προτρεπόμενοι τοὺς νέους εἰς ἀνδραγαθίαν. Poſt cœnam, primo quidem de rebus publicis conſultare conſueverunt: deinde bellicas ad res orationem convertebant, viroſque fortes laudabant, ut juvenes ad virtutem excitarentur. Quæ fere verbatim repetit Euſtathius in Odyſſ. *γ′*. Sic etiam ad ſyſſitia Lacedæmoniorum *παῖδες ἐφοίτων, ὥσπερ εἰς διδασκαλεῖα σωφροσύνης ἀγόμενοι, καὶ λόγων ἠκροῶντο πολιτικῶν, καὶ παιδευτὰς ἐλευθερίους ἑώρων. Pueri ventitabant, tanquam ad ludum temperantiæ ducti, ubi ſermones de rebus politicis audiebant, & liberales magiſtros conſpiciebant*: ut refert Plutarchus in Lycurgo. Imo, ut idem Auctor tradit Sympoſ. lib. VII. quæſt. IX. *τὰ παρὰ Κρησὶ ἀνδρεῖα καλούμενα, παρὰ δὲ Σπαρτιάταις φειδίτια βουλευτηρίων ἀπορρήτων καὶ συνεδρίων ἀριστοκρατικῶν τάξιν εἶχεν, ὥσπερ οἶμαι καὶ τὸ ἐνθάδε πρυτανεῖον καὶ θεσμοθέσιον. Cretenſium andrea, & Spartanorum phiditia concilii ſecretioris, & optimatum conſeſſus loco erant: ſicuti etiam opinor quod hac in urbe prytaneum & theſmothesium dicitur.* Quod vero de ſuo, hoc eſt Chæroneæ, prytaneo refert ibi Plutarchus, id aliis in urbibus ſolenne fuiſſe videtur; præcipue autem Athenis, ubi Senatores in prytaneo publico ſumtu convivari ſolebant, ut in primo Archæologiæ hujus libro dictum eſt. Quinetiam Euſtathio auctore, *ὁ Ῥοδίων νόμος κελεύει ταῖς μεγίσταις ἀρχαῖς συσσιτεῖσθαι τοὺς ἀρίστους περὶ τῶν ἕωθεν πρακτέων βουλευσομένους. Rhodiorum lex juſſit ſummos magiſtratus convivium viris optimatibus exhibere, in quo de rebus veniente die agendis conſultarent*: ad Iliad. *ι′*. p. 631. *Οὐ πόρρω δὲ τούτων ὁ νυκτερινὸς σύλλογος παρὰ Πλάτωνι τῶν ἀρίστων καὶ πολιτικωτάτων ἀνδρῶν ἐστιν, ἐφ᾽ ὃν ἀναπέμπεται τὰ μέγιστα καὶ πλείστης ἄξια φροντίδος. Neque ab his alienus eſt nocturnus apud Platonem conventus præcipuorum & rerum publicarum peritiſſimorum virorum, in quem res maximæ & ſeria deliberatione digniſſima remittuntur*: ut putavit Plutarchus loc. cit. ubi tradit etiam Veteribus has ob cauſas Bacchum *Εὔβουλον*, *conſiliarium prudentem*, & noctem *εὐφρόνην*, quaſi *prudentiæ conciliatricem*, appellatos fuiſſe. Atque hinc ex Euſtathii obſervatione eorum temperantia colligitur, *ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀγειρόμενοι πρὸς μέθην ἔπινον, ἀλλ᾽ ὅσον τὸ κοινωνικὸν συντηρῆσαι τὰ σπουδαῖα βουλεύοντας. Nec enim Græci tum ad ebrietatem potabant, ſed quantum ad ſocietatem promovendam conduceret cum de ſeriis rebus conſultarent*, ut ait ille loco citato.

Quemadmodum vero de rebus politicis conſultabant, qui rebus publicis præfuerunt; ſic Philoſophi quæſtiones e philoſophia petitas agitabant, Grammaticæ ſtudioſi de ſuis rebus diſputabant, nec ulla ars aut diſciplina fuit, quæ in conviviis non excoleretur. Convivalium ſermonum exempla peti poſſunt ex Athenæi Dipnoſophiſtis, item *ex Platone*, *Xenophonte*, & ſi etiamnum exſtarent *ex Ariſtotele*, *Speuſippo*, *Epicuro*, *Hieronymo*, *Dione Academico*, qui *λόγους παρὰ πότον γενομένους*, *ſermones inter compotandum habitos*, literis mandarunt, ut teſtatur Plutarchus initio ſuorum *Convivalium* ſermonum, ubi ſe profitetur illorum Auctorum veſtigiis inſiſtere, & exempla imitari.

Nec

Digitized by Google

Nec tamen ſeria ſic tractabant, ut ludrica penitus exularent: verum utriſque ſuus locus dabatur: unde convivium a Plutarcho deſcribitur *κοινωνία καὶ σπουδῆς καὶ παιδιᾶς, καὶ λόγων καὶ πράξεων*, *ſeriorum & jocorum, ſermonum & actionum communio*, Sympoſ. lib. VII. quæſt. VI. quemadmodum in Syſſitiis Lacedæmoniorum non modo rebus politicis operam dabant, ſed etiam *παίζειν εἰθιζον, καὶ σκώπτειν ἄνευ βωμολοχίας, καὶ σκωπτόμενοι μὴ δυσχεραίνειν*, *aſſueſcebant citra ſcurrilitatem in alios jocari, atque aliorum dicteria ſine offenſa excipere*. Vid. Plutarchus Lycurgo, Sympoſ. lib. II. quæſt. I. Atque ex ipſius Plutarchi & aliorum ſermonibus convivalibus luculente apparet, finem Veteribus propoſitum fuiſſe, ut tum delectarentur, tum ſibi invicem prodeſſent mutuis colloquiis. Veruntamen ipſius tempore mos inter convivandum de ſeriis negotiis deliberandi pridem eſſe vulgaris deſiiſſet: unde cum *apud Nicoſtratum diſputarent de argumento quod Athenienſes in Concione tractaturi erant, quidam* veteris Græcorum conſuetudinis penitus ignarus, *Perſicum* eos morem *ſequi affirmavit*, Symp. lib. VII. quæſt. IX. Idemque Auctor Sympoſiacorum initio quæſtionem movit, *An liceret inter pocula philoſophari?* Porro ſermonum convivalium magna erat varietas: Erant, qui fabulis delectabantur: alii *ῥῆσιν εἰπεῖν*, & poetarum verſus audire malebant. Sed nihil erat magis in pleriſque locis receptum, quam ut proponendis, ſolvendiſque quæſtionibus ſe occuparent: illæ vero ſi ludricæ & jocoſæ ſolum eſſent, *αἰνίγματα* dicebantur: ſin præter ludum, eruditionis aliquid admixtum haberent, *γρίφους ſirpos* appellabant; quæ vox rete piſcatorum, quo piſces implicantur, primario denotat, ut ait Pollux lib. VI. cap. XIX. unde, ut docet Clearchus libro primo de Parœmiis, *τῶν γρίφων ἡ ζήτησις οὐκ ἀλλοτρία φιλοσοφίας ἐστὶ, καὶ οἱ παλαιοὶ τὴν τῆς παιδείας ἀπόδειξιν ἐν τούτοις ἐποιοῦντο*, *griphorum perſcrutatio aliena non eſt a philoſophia, itaque eruditionis in his ſpecimen veteres ſtatuerunt:* apud Athenæum lib. X. cap. ult. *ὥστε τὴν παιδιὰν μὴ ἄσκεπτον οὖσαν, μήνυμα γίνεσθαι τῆς ἑκάστου πρὸς παιδείαν οἰκειότητος*, *ut ex luſu non inerudito conſtare poſſet cujuſque ad doctrinam indoles:* ut paullo poſt dicitur. Griphum ſolventi præmium: ei vero, qui ſolvere non potuit, pœna proponebatur. Hinc griphus, definiente Clearcho, *πρόβλημα ἐστὶ παιστικὸν, προσακτικὸν διὰ ζητήσεως εὑρεῖν τῇ διανοίᾳ τὸ προβληθὲν, τιμῆς ἢ ἐπιζημίου χάριν εἰρημένον*, *quæſtio jocoſa eſt, qua convivæ jubentur id quod proponitur ſolvere, præmii aut mulctæ cauſa inducti*. Præmia erant *στέφανος καὶ εὐφημία* *corona & convivarum plauſus, quibus*, ut idem Auctor ait, *amicitia mutua gratior fit*. At pœnæ loco *bibebant ſalſuginem potioni ſuæ mixtam, totumque calicem abſque reſpiratione exhauribant*: quod ibidem ex Antiphanis Ganymede colligit Athenæus. Apud Pollucem griphum ſolventi carnium ferculum aſſignatur: eo, qui non potuit ſolvere, ſalſum poculum ebibente, Onomaſt. lib. VI. cap. XIX. Alii tradunt vini poculum in medio ſtetiſſe, idque præmium fuiſſe ei qui quæſtionem propoſitam ſolviſſet: ſin ſolvi non potuit, illi, qui propoſuit quæſtionem, datum fuiſſe. Vid. Etymologici Auctor, & Phavorinus in V. *γρίφος*. & Euſtathius Iliad *χ'*. pag. 785. Ab his omnibus abit Heſychius, cui *γρίφος* eſt *συμποτικὴ ζήτησις αἴνιγμα-*

νιγματώδης, καὶ πρόςιμον τῷ μὴ λύσαντι τ̃ γρίφον ἐκπιεῖν τὸ συγκείμενον, ἤτοι ἄκρατον, ἢ ὕδωρ, τετέςι κάδον ὕδατος, quæſtio ænigmatica in conviviis proponi ſolita, quam qui ſolvere non potuit, merum, vel aquam, quæ tunc in medio ſtabant, ebibebat. Quaſi merum pœnæ loco ebibendum proponeretur, quod a nimio ejus uſu abſtinendum putarint Græci veteres. Sed magis veriſimile eſt, eum qui griphum explicavit, merum præmii loco reportaſſe: aquam vero ebibiſſe, qui ſolvere non potuit. Hujuſmodi quæſtiones plerunque *ζητήματα κυλίκεια* dicuntur; eas Theodectes ſophiſta *ζητήματα μνημόνια* vocavit, quod pleraſque *memoria* edidicerit, ut tradit Pollux: quod facere qui conviviis dediti erant, ſolitos fuiſſe veriſimile eſt. Atque priſcam fuiſſe hanc conſuetudinem, & ex Oriente ad Græcos traductam, e ſacris Litteris colligi poteſt, in quibus Samſon, homo *Martis operi* deditus, in epulis nuptialibus, propoſito ænigmate convivis crucem fixiſſe narratur. Et mos fuit vetus, ut viri ingenio excellentes propoſitis quæſtionibus obſcuris inter ſe certarent: de quo vid. loca ex Dii & Menandri hiſtoria, de ænigmatis inter Solomonem Hiramumque mutatis apud Joſephum lib. I. adv. Apionem. Item Regum lib. I. cap. X. vers. I. Herodotus, Scriptor Convivii ſeptem Sapientum inter opera Plutarchi, Auctor vitæ Æſopi, &c. Griphorum autem & ænigmatum plurima ſunt exempla apud Athenæum lib. X. cap. XVI. Euſtathium in Homeri Iliad. p. 599. Phavorinum V. *αἴνιγμα*, &c.

In magnificis conviviis moris erat, ut ſingulis conviviis dona præberent: quemadmodum Poſidonius Hiſt. LXXVI. narrat Lyſimachum Babylonium, vocato ad cœnam Himero Babyloniorum & Seleucienſium tyranno cum trecentis aliis, argenteum poculum pondo minarum quatuor ſingulis dediſſe: apud Athenæum lib. XI. cap. III. Et Alexander cum convivium nuptiale celebravit Suſis Perſiæ urbe, ſingulis convivis, quorum fuit novem millium numerus, auream phialam dedit, totiuſque exercitus debita de ſuo ſolvit: referente Plutarcho in ejus vita p. 703. His e poculis univerſi libabant priuſquam e convivio abirent: moris enim fuit ut antequam cubitum irent Mercurio, quem Homerus in ejus Hymno *νυκτὸς ὀπωπητῆρα, noctis præſidem*, & *ἡγήτορα ὀνείρων ſomniorum auctorem* vocat, libationem funderent. Eidemque linguas eodem tempore cremabant, vel quod is eloquentiæ præſes eſſet, cui in eo membro ſedes eſt: vel quod eum teſtem omnium, quæ in convivio locuti fuiſſent, invocatum vellent: vel quod illa membrorum omnium princeps, ad conciliandum hominum inter ſe amorem & benevolentiam eſſet: vel quod innuerent ſilentio premenda eſſe quæ liberius in compotatione dicta erant; vel alias denique ob cauſas, quas reperies apud Euſtathium in Odyſſ. γ'. p. 131. & Apollonii Scholiaſtam Argon. I. vers. 516. Mos autem hic præcipue invaluit apud Ionas, Athenienſes, & Megarenſes, & ab Apollonii Scholiaſte dicitur a rege quodam Megarenſium invectus, cum lingua leonis, qui fines ſuos vaſtabat, a Pelope ipſi traderetur. Quicquid ſit, veterem fuiſſe conſuetudinem ex Apollonio conſtat, qui de Argonautis hæc verba habet lib. I. vers. 516.

Οὐδ᾽ ἐπὶ δὴν μετέπειτα κεραασάμενοι δὴ λοιβὰς,
Ἣ θέμις ἐστὶ, πῶς ἐπὶ γλώσσῃσι χέοντο
Αἰθομέναις· ὕπνου δὲ διὰ ἀντίφας ἐμνώοντο.
Neque diu poſt libationes miſcuerunt,
Sicut mos eſt, & ſuper linguas fundebant
Ardentes: dein cubitum iverunt.

Idem obſervant Homerici heroes,
Γλώσσας δ᾽ ἐν πυρὶ βάλλον, ἀνιστάμενοι δ᾽ ἐπέλειβον.
Linguas in ignem injecerunt, ſuperque iis ſurgentes libarunt:

At ſicut veteres Mercurio, ſic recentiores Græci Jovi Τελείῳ, *Perfecto*, libamina poſt convivium obtulerunt, ut teſtatur Athenæus lib. I. principio cap. XIV. Nec tamen aut Jupiter, aut Mercurius, ſoli honore illo dignati ſunt: verum omnes alii Dii, & in epulis ſacris is præcipue, cujus opem implorare vellent, particeps factus eſt. Quemadmodum in Odyſſea tertia, ubi in honorem Neptuni epulantur, Minerva aſſumta Mentoris forma hortatur, ut cum ſacra cæteris Diis, ſed præcipue Neptuno fecerint, cubitum irent:
Ἀλλ᾽ ἄγε, τάμνετε μὲν γλώσσας, κεράσασθε δὲ οἶνον,
Ὄφρα Ποσειδάωνι καὶ ἄλλοις ἀθανάτοισι
Σπείσαντες, κοίτοιο μεδώμεθα, τοῖο γὰρ ὥρη.
Sed age, ſcindite linguas, & miſcete,
Ut Neptuno & cæteris immortalibus
Libemus, deinde cubitum eamus, quod jam tempeſtivum eſt.

In epulis ſacrificialibus nefas erat nimium diu commorari: quod ex Homero obſervat Athenæus, apud quem Minerva hæc verba profert Odyſſ. γ΄.
Ἤδη γὰρ φάος οἴχεθ᾽ ὑπὸ ζόφον, οὐδὲ ἔοικε
Δηθὰ θεῶν ἐν δαιτὶ θαασσέμεν, ἀλλὰ νέεσθαι.
Lux jam tenebras ſubit, nec decet
Diu in epulo Deorum ſedere, ſed domum reverti.

Eodemque loco, ad ſuum uſque tempus lege cautum fuiſſe, narrat idem Auctor, *ut in quibuſdam ſacrificiis* πρὸ ἡλίου δύνοντος, *ante occaſum ſolis, abirent*, lib. V. cap. IV. Verum in aliis conviviis compotationes in multam noctem, & aliquando ad auroram uſque protrahebant: quod in ipſius Platonis ſympoſio a Socrate & convivis fit. Idemque in heroicis temporibus fieri conſuevit; nam apud Homerum tum Penelopes proci, tum Phæaces; & apud Virgilium Dido & Æneas, ut cætera exempla taceam, non ante ſeram noctem diſcedunt.

CAP.

CAP. XXI.

De hoſpitio peregrinorum.

PLATO, libro XI. de Legibus, cauponariam, tanquam illiberalem artem, a peregrinis, aut civium infimis exercendam ſtatuit. Et apud veteres Græcos caupo nullus erat; neque cognita olim fuit mercenaria hoſpites excipiendi ratio, quam poſtea, cum frequentiora inter gentes commercia eſſent, neceſſitas invexit. Priſci mortales domi ſuæ vivebant, & contenti ſuis opibus, nec aliorum felicitati invidebant, & nec amicitias colebant. Nec ſatis tutum erat extra fines ſuos longius iter, quia mare terraſque inhumani prædones occupabant, qui victos rebus ſuis ſpoliare, tum & in ipſos crudeliter ſævire ſolebant: unde fabulæ de Procruſte, Sinne, Scirone, Periphete, aliiſque pluribus; quos Hercules, Theſeus, aliique ſeculi iſtius heroes meritis ſuppliciis affecerunt. Nec tamen eo tempore rapto vitam ſuſtentare, aut infame, aut generoſo animo indignum putabatur: verum qui pollebant viribus, jure quodam infirmiorum opes ad ſe pertinere, & in ſuperandis quibuſcumque obviis gloriæ quiddam ſitum eſſe, arbitrabantur. Vid. Plutarchus Theſeo, & Thucydides hiſtoriæ initio. Atque hinc forte erat, quod peregrinus & hoſtis commune nomen *ξένυ* haberent; & cum Perſæ perpetua bella cum Græcis gererent, illi præcipue *ξένοι*: dicti ſunt Heſychius, *ξενοι· οἱ πολεμιοι, οἱ δὲ τὺς Πέρσας*; quinetiam barbaros, quos tanquam Græci nominis hoſtes odio habebant, univerſos, *ξένυς* appellabant; quod præter Pollucem lib. I. cap. X. teſtatur de Lacedæmoniis Herodotus Calliope cap. X. Sic veteribus Latinis *hoſtis* erat, qui poſtea peregrinus dicebatur, ut docent D. Ambroſius Offic. lib. I. cap. XXIX. Varro De Ling. Lat. lib. IV. principio, & Cicero De Offic. lib. I. cap. XII. quamvis ei non aſſentior, quod perduelles vocari *hoſtes* cœperint, ut *lenitas verbi triſtitiam rei mitigaret*. Vid. Commentarius noſter in Caſſandræ vers. 464.

Nihilominus ea ætate, qui cultiorem vitæ rationem profitebantur, peregrinos omnes humaniſſime tractabant: unde convivio excipiebant, & res neceſſarias ſuppeditabant, antequam nomina ipſorum, vel patriam exquiſiverant. Sic enim Menelaus Telemachum ſocioſque ejus Spartam advenientes alloquitur, Odyſſ. δ'. vers. 61.

Σίτυ δ' ἅπτεσθον, καὶ χαίρετον· αὐτὰρ ἔπειτα
Δείπνυ πασσαμένω, εἰρησόμεθ' οἵ τινές ἐςὸν
Ανδρῶν. ——

Cibum guſtate, & gaudete: poſtea autem
Cœna ſaturati, interrogabimus quinam ſitis
Hominum. ——

Idem fit, cum Telemachus excipit Minervam, quæ ſumta mortali forma

Xx 2 ejus

ejus domum adivit, Odyſſ. α', vers. 170. cum Telemachus a Neſtore excipitur, Odyſſ. γ'. vers. 69. & cum Ulyſſes ad Eumæum digreditur, Odyſſ. ξ'. vers. 45. Menelaus Paridem decem dies hoſpitio excepit, priuſquam genus nomenque ſuum profiteri rogatus eſt: quin & ἀρχαῖον ἔθος φασὶ τῇ δεκάτῃ ἐρωτᾶσθαι τοὺς ξένους, *priſcum morem fuiſſe referunt, ut non ante decimum diem hoſpites interrogarent*, ut tradit Euſtathius p. 491. in Iliad. VI. vers. 174. quo loco dicitur Bellerophontes uſque ad id tempus non oſtendiſſe ſymbolum Lyciæ regi a Prœto miſſum:

> Ἐννῆμαρ ξείνισσε, καὶ ἐννέα βοῦς ἱέρευσεν·
> Ἀλλ' ὅτε δὴ δεκάτη ἐφάνη ῥοδοδάκτυλος ἠώς,
> Καὶ τότε μιν ἐρέεινε, καὶ ᾔτεε σῆμα ἰδέσθαι,
> Ὅττι ῥά οἱ γαμβροῖο παρὰ Προίτοιο φέροιτο.
>
> *Novem diebus hoſpitio excepit, & novem boves mactavit:*
> *Cum vero decima roſeis digitis apparuiſſet aurora,*
> *Tunc ipſum interrogabat, & petiit ſignum videre,*
> *Quod ipſi a genero Prœto afferret.*

Et cum Hercules, Theſeus, Minos, aliique vitæ humanioris cultores, terras & maria prædonibus liberaſſent, peregrini quocumque juberet animus tuto commeabant, & a plurium urbium legibus ſecuri præſtabantur: τοὺς γὰρ ξένους, ἐξ οὗ ὅ, τε Σίννις, καὶ ὁ Σκείρων, καὶ ὁ Προκρούστης ἀπέθανον, οὐδεὶς ἔτι ἀδικεῖ. ἀλλὰ νῦν οἱ μὲν πολιτευόμενοι ἐν ταῖς πατρίσι, καὶ νόμους τίθενται, ἵνα μὴ ἀδικῶνται. *Peregrinos enim, ex quo Sinnis, Sciron, & Procruſtis perierunt, nemo unquam injuria afficit: ſed & jam qui in ſua patria res publicas procurant, leges ſtatuunt, ne fiat illis injuria*, inquit Xenophon Ἀπομνημον. lib. β'. Cujuſmodi lege fretus Ariſtippus Cyrenæus Athenas migraviſſe audiendi Socratis cauſa ibidem narratur.

Cretenſium in hoſpites benevolentia præcipue celebratur. In eorum Syſſitiis duæ domus erant: altera κοιμητήριον dicta, in qua peregrini dormiebant: altera ἀνδρεῖον cibo capiendo deſtinata; in qua duæ primariæ menſæ peregrinis, ſi qui aderant, aſſignari ſolebant, ξενικαὶ τράπεζαι inde dictæ, tradente Doſiada: vel una menſa e dextra cœnaculi parte, τράπεζα ξενία, vel ξενίου Διὸς appellata, ut refert Pyrgion libro De Cretenſium inſtitutis. Vid. Athenæus lib. IV. cap. IX. Et Heraclides, qui de variis Politiis ſcripſit, Cretenſes peregrinis ſupremum locum in menſis tribuiſſe, in epulis diſtribuendis primam eorum curam habuiſſe, nec Principi portionem ſuam appoſuiſſe, antequam hoſpitibus fercula exhibuiſſent: denique ex illis haud raro ad gerendam rempublicam evocaſſe.

Contra Lacedæmonii iniquiores hoſpitibus fuiſſe memorantur: quod magis mirum videri poſſit, cum Lycurgus ſuorum inſtitutorum rudimenta a Cretenſibus accepiſſe dicatur. Hinc Athenienſium a moribus maxime alieni fuiſſe dicuntur a Tzetza Chiliad. VII. hiſtor. CXXX.

Τοῖς

Τοῖς Ἀθηναίοις νόμος ἦν εἰσδέχεσθαι τὰς ξένους,
Ὅθεν καὶ ὠνομάζοντο φιλόξενοι τοῖς πᾶσι·
Τοῖς Λάκωσι δὲ νόμος, τὰς ξένας ἀπελαύνειν.

Athenienſibus lex erat, ut hoſpites exciperent,
Unde nominabantur ab omnibus hoſpitales:
Laconibus autem lex erat, ut hoſpites abigerent,

Quamobrem ab Ariſtophane in Pace *διεσπαρνόξενοι*, ab aliis *ξενηλάται* vocantur. Verum non adeo inhumani fuere, ut nullam prorſus hoſpitum curam haberent; cum certo conſtet eos publicis conviviis Spartæ exceptos fuiſſe; tradatque Antoninus Imperator, quod cum Lacedæmonii loco, quem forte nacti eſſent, conſiderent, peculiarem hoſpitibus locum ſub umbra aſſignatum fuiſſe, lib. XI. ad ſeipſum: denique Rex ipſe, referente Herodoto, neceſſaria peregrinis providere officio ſuo tenebatur. Sed duas præcipue ob cauſas male audiviſſe apud exteras gentes videntur:

1. Primo, quod cum ipſi victu tenui contenti, nec deliciis, nec cibi condimentis uterentur, peregrini, qui lautioribus conviviis aſſueti fuiſſent, inhumanius tractari ſe putarent, cum Spartano more exciperentur: unde Sybarita quidam, cum Spartæ victum cepiſſet, mortem tam injucundæ vitæ præferendam judicaſſe dicitur: palamque profeſſus eſt *ſe minime jam mirari Spartanos eſſe omnium populorum fortiſſimos, quibus nulla erat voluptas, propter quam vitam deſiderarent*. Vid. Athenæus lib. IV. cap. VI.

2. Deinde, quoniam (ut Ariſtophanis Scholiaſtes in Pace & Suidas teſtantur) *οὐκ ἐξῆν ξένῳ τινὶ ἀεὶ τῆς Σπάρτης ἐπιβαίνειν ἀλλ' ὡρισμέναις ἡμέραις* *peregrino non quovis tempore, ſed certis duntaxat diebus Spartam ingredi licebat*. Frequentem enim aliarum gentium confluxum, quantum fieri commode potuit, vitabant: vel *ὅπως μὴ γνοῖεν οἷς ἐπιμελές ἐστι τὰ τῆς Σπάρτης ἐπιτηρεῖν ἁμαρτήματα*, *ne obſervare poſſent Spartanorum peccata*, ut ait Libanius Apolog. Archidami Declam. XXIV. idque Pericles Lacedæmoniis exprobare videtur in oratione funebri apud Thucyd. lib. II. Vel, quæ ratio potior eſſe videtur, ne quotidianus advenarum concurſus gentium exterarum vitia paullatim introduceret: ut exiſtimabant Xenophon de Republica Lacedæmoniorum, Plutarchus Lycurgo, & inſtitutis Laconicis, aliique. Quemadmodum inter Romanos edictum aliquando fuit, quo *peregrini uſu urbis probibiti* ſunt, teſte Cicerone De Offic. lib. III. cap. XI Haud aliam ob cauſam Lacedæmoniis *οὐκ ἐξῆν ἀποδημεῖν*, *peregre proficiſci non licebat*: nam ibi ſequitur *ἵνα μὴ ξενικῶν ἐθῶν καὶ βίων ἀπαιδεύτων μεταλάχωσι*, *ne peregrinos mores, & inſcita vitæ inſtituta aſſumerent*, ut docet Plutarchus in Inſtitutis Laconicis. Vid. idem Auctor Lycurgo, & Apophthegmat. Nicolaus De moribus gentium apud Stobæum, Valerius Maximus lib. II. cap. VI. Harpocration V. *κάθετος*, &c. Nec ſine gravi cauſſa inſtitutum hoc fuiſſe, documento fuere, ut alia exempla taceam, duo exercitus Lyſandri & Ageſilai; quorum ille ex Athenis, hic autem ex Aſia rediens patrios mores corruperunt.

Quo

Quo vero populum a violatione hoſpitum absterrerent, vel Poetæ, vel potius legiſlatores, & qui curam morum vitæque gerebant, quoſdam eſſe Deos fabulati ſunt, qui hoſpites omnes in tutelam ſuam reciperent, eorumque injurias vindicarent. Quales erant Minerva, Apollo, Venus, Caſtor & Pollux, ſed præcipue Jupiter, cui inde Ξένιος cognomen inditum, quod etiam competebat cæteris qui hoſpitum curam agebant. Hinc Ulyſſes Polyphemi miſericordiam hoc argumento implorat, Odyſſ. ί. vers. 269.

> Ἀλλ' αἰδεῖο, φέριστε, θεούς· ἱκέται δέ τοι εἰμέν·
> Ζεὺς δ' ἐπιτιμήτωρ ἱκετάων τε ξείνων τε
> Ξείνιος, ὃς ξείνοισιν ἅμ' αἰδοίοισιν ὀπηδεῖ.
> *Sed reverere, vir optime, Deos: ſupplices tibi ſumus:*
> *Jupiter ipſe vindex eſt ſupplicum, hoſpitumque*
> *Hoſpitalis, qui hoſpitibus verecundis opitulatur.*

Et cum ad Eumæum ſubulcum ſenis egeni forma diverteret, ſubulcus eum benigne excipit propter eandem cauſam, Odyſſ. ξ'. vers. 55.

> Ξεῖν', οὔ μοι θέμις ἐστ', οὐδ' εἰ κακίων σέθεν ἔλθοι,
> Ξεῖνον ἀτιμῆσαι· πρὸς γὰρ Διός εἰσιν ἅπαντες
> Ξεῖνοί τε, πτωχοί τε. ——
>
> *Hoſpes, non mihi fas, ſi pejor te veniat,*
> *Hoſpitem contemnere: nam a Jove ſunt omnes*
> *Hoſpites, pauperesque.* ——

Itemque Dii, quod de ſe narrat apud Ovidium Jupiter, in terris errare ſub humanis formis credebantur, mortalium ſcelera & mores exploraturi,

> *Et Deus humana luſtro ſub imagine terras.*

Metam. I. vers. 213. Cum ad Lycaona deſcendit, qui in lupum converſus, inhoſpitalitatis pœnas dedit. Et Metam. VIII. vers. 626.

> *Jupiter huc ſpecie mortali, cumque parente*
> *Venit Atlantiades poſitis caducifer alis.*
> *Mille domos adiere, locum requiemque petentes,*
> *Mille domos clauſere feræ.* ——

Quam ob impietatem Dii ea tecta terramque ſtagno erumpente merſiſſe narrantur. Denique cum Antinous Ulyſſem hoſpitem egenum injuria vexaret, a quodam præſente ſic monetur, Odyſſ. ρ'. vers. 489.

> Ἀντίνο', οὐ μὲν καλ' ἔβαλες δύστηνον ἀλήτην.
> Οὐλόμεν', εἰ δή πού τις ἐπουράνιος θεός ἐστι·
> Καί τε θεοὶ ξείνοισιν ἐοικότες ἀλλοδαποῖσι,

Παν-

Digitized by Google

Παντοῖοι τελέθοντες, ἐπιςρωφῶσι πόληας,
Ανθρώπων ὕβριν τε ϰ̀ εὐνομίην ἐφορῶντες.
Antinoe, haud prudenter percuſſiſti infœlicem erronem,
Infelix, ſicubi cœleſtis Deus ſit:
Nam & Dii hoſpitibus ſimiles peregrinis,
Omnifarii cum ſint, per urbes verſantur,
Hominum fas, nefaſque inſpecturi.

Porro qui ritus in hoſpitibus excipiendis uſitati fuerint, cum illi a conviviorum ritibus parum differre comperiantur, haud erit neceſſarium explicare. Id vero notandum eſt, quod initio convivii hoſpitalis ſal ante cibos fuerit appoſitus, ut eum lingendo in amicitiam coaleſcerent, quemadmodum ex multis aquæ collectionibus, vel ex terrarum aquearumque particularum mixtione ſales concreſcunt. Vel ſale denotabant amicitiæ tum conciliatæ diuturnitatem, quod is carnes a corruptione conſervat. Vel ad purgantem ſalis naturam reſpiciebant, ob quam in luſtrationibus aqua ſalſa adhiberi ſolita eſt; ut ſignificarent amicorum animos omni prava ſuſpicione purgandos eſſe. Vid. Euſtathius in Iliad. *α'*. p. 100. & Lycophronis Scholiaſtes p. 135. Ex hac conſuetudine quædam ſanctitas ſali ineſſe putabatur, unde ſæpe *ἱερὺς ἅλας* vocant, & Homerus *θεῖον ἅλα* dixit: quin & ipſis menſis, quæ alioqui ſacræ fuerunt, ſanctitatem communicare credebatur; nam *ſacras facitis menſas, ſalinorum appoſitu, & ſimulacris Deorum*, inquit Arnobius ad Gentes lib. II. Quæ opinio non aliunde videtur nata fuiſſe, quam ex conſtanti ſalis in omnibus conviviis uſu: nam ſanctitatis quadam opinione honorari conſueverunt, quæcunque ad conciliandos hominum animos ad priſcam feritatem deponendam, & ad ſocietates copulandas conferrent. Hinc menſis ſanctitatem conceſſam fuiſſe antea dictum eſt, ubi de Conviviis egimus: quin & ipſa domus, in qua convivabantur, quandam reverentiam vendicabat: adeo ut Ajax inde argumentum duxerit, quo Achillem propitium redderet, Iliad. *ί*. vers. 635.

——σὺ δ' ἵλαον ἔνθεο θυμὸν,
Αἴδεσσαι δὲ μέλαθρον· ὑπωρόφιοι δέ τοι εἰμέν.
—— tu autem propitium indue animum,
Domumque reverere: ſub eodem enim tecto ſumus.

Quo loco obſervat Euſtathius *ὅτι τὸ ὁμόςεγον μέγα τοῖς ἀρχαίοις εἰς δυσωπίαν, ϰ̀ τὸ ὁμοτράπεζον*, p. 691. Hinc autem qui hoſpitii jura violabant, *ἅλα ϰ̀ τράπεζαν παραβαίνειν* dicebantur; veluti apud Lycophronem, ubi de Paride loquitur, qui cum a Menelao exceptus hoſpitio eſſet, uxorem ejus Helenam abripuit vers. 134.

—— ὐδὲ τ̃ ξένοις
Σύνδορπον Αἰγαίωνος ἀγνίτην πάγον·
Ετλης θεῶν ἀλοιτὸς ἐκβλῦσαι δίκην,
Λάξας τράπεζαν, κἀνακυπώσας θέμιν.

Nec

—— Nec veritus *hoſpitum*
Convivam Neptunium purum ſalem,
Auſus es divinum, ſceleſte, jus trangreſdi,
Percellens menſam, & evertens juſtitiam.

Et Demoſthenes hoſpitii violatorem his verbis exagitavit, *πῦ δ' ἅλες; πῦ τράπεζαι; ταῦτα γὰρ τραγῳδεῖ παρελών· ubi ſales? ubi menſæ? his enim contemtis has tragœdias excitat:* Orat. de falſa legat. Jus hoſpitii, quod Græci *προξενίαν* vocant, non modo privatis inter privatos, ſed inter familias, genteſque; nec ſolum inter eos a quibus primo contractum fuit, ſed inter eorum filios, poſteroſque intercedebat. Hinc apud Platonem Megillus Spartanus ait, ſuam familiam *τῆς πόλεως ὑμῶν (Ἀθηναίων) πρόξενον, univerſæ civitatis Athenienſis hoſpitem eſſe* lib. 1. De Legibus p. 780. Ed. Franc. Cimon Miltiadis filius hac occaſione uſus eſt, ut Athenienſes cum Spartanis fœdere jungeret, ut refert in ejus Vita Cornelius Nepos: *Ille, quod hoſpitio Lacedæmoniorum utebatur, ſatius exiſtimans contendere Lacedæmonem, ſua ſponte eſt profectus, pacemque inter duas potentiſſimas civitates conciliavit*. Apud Plutarchum Nicias Athenienſis *πρόξενος τῶν Λακεδαιμονίων* appellatur. Halyattes Lydorum rex pactum cum Myſiis inivit, *ἐφ' ᾧ τε ξείνους ἀλλήλοις εἶναι καὶ ξυμμάχους, ut hoſpitium inter ſe, bellique ſocietatem haberent*, ut narrat Herodotus Clione. Denique apud Xenophon. Hellen. VI. paterni hoſpitii mentio eſt: *τὴν μὲν προξενίαν ὑμῶν οὐκ ἐγὼ μόνος, ἀλλὰ καὶ πατρὸς πατὴρ πατρῴαν ἔχων παρεδίδου τῷ γένει. Hoſpitii jus vobiſcum non ego primus colui, ſed patris mei pater ab ejus patre acceptum poſteris reliquit*. Tantaque hujus juris reverentia erat, ut *πῶς τοῦ συγγενικοῦ θεσμοῦ κρείττων τοῖς παλαιοῖς ἦν, naturæ vinculo quodammodo arctius & fortius haberetur:* adeo ut cum Teucer Priami ſororis filius avunculum regno exuere conatus ſit; tamen Glaucus & Diomedes in ipſo pugnæ ardore arma deponant, hoſpitii veteris jus, quod inter Bellerophontem & Oeneum eorum majores intercesſerat, reveriti; ut obſervat Euſtathius in Iliad. ζ. p. 496.

Hinc nata conſuetudo eſt, ut hoſpites *σύμβολα* ſibi invicem darent, quibus agnitis vetus neceſſitudo innoteſceret. Hinc Jaſon abeunti Medeæ promittit,

Ξένοις τε πέμπειν σύμβολ' οἳ δράσουσί σ' εὖ.
Hoſpitibus mittere ſymbola, qui ei benefacerent.

apud Euripidem in Medea vers. 613. Porro ea ſymbola priſcis fuere munera hoſpitalia, Græce *ξένια*, vel *δῶρα ξενικὰ*, quæ in amicitiæ memoriam ſervanda tradebantur; hinc Glauco Diomedes apud Homerum Il. ζ. vers. 215. ſic ait,

Ἦρα νύ μοι ξεῖνος πατρώϊός ἐσσι παλαιός·
Οἰνεὺς γάρ ποτε δῖος ἀμύμονα Βελλεροφόντην
Ξείνισ' ἐν μεγάροισιν ἐείκοσιν ἤματ' ἐρύξας.
Οἱ δὲ καὶ ἀλλήλοισι πόρον ξεινήϊα καλά·

Oi-

Οἰνεὺς μὲν ζωστῆρα δίδου φοίνικι φαεινὸν,
Βελλεροφόντης δὲ χρύσεον δέπας ἀμφικύπελλον,
Καί μιν ἐγὼν κατέλειπον ἰὼν ἐν δώμασ᾽ ἐμοῖσι.

Certe tu paternus mibi boſpes es vetus:
Oeneus enim divinus olim præclarum Bellerophontem
Hoſpitio excepit ſua in domo viginti dies detentum.
Illique invicem boſpitalia munera præbuere:
O neus purpura tinctum cingulum dabat,
Bellerophon autem aureum poculum utrinque auritum,
Quod ego bac profectus domi meæ reliqui.

Quo loco obſervat Euſtathius, *ὅτι τὰ ξένια, ἤτοι τὰ τῆς ξενίας δῶρα, κειμήλια τοῖς παλαιοῖς ἀπετίθεντο εἰς ανάμνησιν πατρῴας φιλίας τοῖς ἐπιγόνοις. Veteres boſpitalia munera repoſuiſſe domi ſuæ, ut poſteris ſuis paternæ amicitiæ monumenta forent. Unde Bellerophontis poculum Diomedes domi ſuæ reliquit, ſicut Ulyſſes Iphiti arcum in boſpitii memoriam.* Poſtea ſymbolum hoſpitale ex aſtragalo fiebat: nam *οἱ ἐπιξενούμενοι τισὶν, ἀστράγαλον κατατέμνοντες, θάτερον μὲν αὐτοὶ εἶχον μέρος, θάτερον δὲ κατελίμπανον τοῖς ὑποδεξαμένοις· ἵνα εἰ δέοι πάλιν αὐτοὺς ἢ τοὺς ἐκείνων ἐπιξενοῦσθαι πρὸς ἀλλήλους, ἐπαγόμενοι τὸ ἥμισυ ἀστράγαλον ἀνενεοῦντο τὴν ξενίαν. Qui boſpitio excipiebantur, talum in æquas partes diſcindebant, quarum alteram ipſi retinebant, alteram boſpiti ſervandam tradentes: ut ſi forte ipſi, vel eorum poſteri boſpitio indigerent, tali dimidia parte producta boſpitalia jura renovarent,* ut docet ex Helladio & Eubuli Xutho Euripidis Scholiaſtes ad laudatum ex ejus Medea verſum. Hinc Latini *teſſeram boſpitalem* dicebant, ut apud Plautum Pœnulo Act. v. Sc. II. vers. 85.

AG. *Siquidem Antidamarchi quæris adoptatitium,*
Ego ſum ipſut, quem tu quæris. POE. *Hem! quid ego audio?*
AG. *Antidamæ gnatum me eſſe.* POE. *Si ita eſt, teſſeram*
Conferre ſi vis boſpitalem, eccam, attuli.
AG. *Agedum buc oſtende: eſt par probe: nam babeo domum.*
POE. *O mi boſpes, ſalve multum; nam mibi tuus pater,*
Pater tuus ergo boſpes Antidamas fuit:
Hæc mibi boſpitalis teſſera cum illo fuit.

His autem teſſeris nomina ſua, aliæve figuræ, quibus iterum dignoſci poſſent, & præcipue Jovis hoſpitalis nota inſcribi ſolebant. Hinc Pœnus ejuſdem Actus Sc. I. vers. 22.

Deum boſpitalem ac teſſeram mecum fero

Quibus verbis *ἓν διὰ δυοῖν* exprimi volunt, ut *Deus boſpitalis* ſit teſſera ejus notam, vel imaginem inſculptam ferens. Quod ſi cui amicitiam renuntiare volebant, teſſeram frangebant: unde qui hoſpitii jus violaſ-

ſent, *teſſeram fregiſſe* veteri verbo dicebantur. Idem Comicus de Ciſtellaria,

> *Abi, quære ubi tuo jurijurando ſatis ſit ſubſidii:*
> *Hic apud nos jam, Alceſimarche, confregiſti teſſeram.*

Qui privato hoſpitio aliquem excipiebat, *ἰδιοπρόξενος*, qui publico, *πρόξενος* dictus eſt; qualis erat qui legatis publica auctoritate miſſis neceſſaria providebant: quamvis eadem voce privatus quoque hoſpes haud raro ſignificetur. Quod ſi quis publicum illud munus injuſſus in ſe reciperet is *ἐθελοπρόξενος* erat: quemadmodum Thucydides Pithiam appellat *ἐθελοπρόξενον τῶν Ἀθηναίων*, *voluntarium Athenienſium hoſpitem*, lib. III. cap. LXX. quo loco Scholiaſtes *ἐθελοπρόξενον* explicat, *τὸν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ γενόμενον, καὶ μὴ κελευσθέντα ἐκ τῆς πόλεως*: Nam, ut ille ibidem docet, *οἱ πρόξενοι κελευόμενοι ἐκ τῆς αὐτῶν πόλεως ἐγίνοντο*, *proxeni ad id munus ab urbe ſua deſignabantur*. Vid. Suidas, & Pollux lib v. cap. XV. Et quidem interdum a populi totius ſuffragiis, quod in Democratiis: interdum Regis juſſu, quod in regnis plerumque fiebat, conſtituebantur: quemadmodum in Sparta incumbebat Regibus *προξείνους ἀποδεικνύναι τοὺς ἂν ἐθέλωσι τῶν ἀστῶν*, *quos vellent e civibus proxenos renunciare*, ut narrat Herodotus lib. VI. quæ verba citavit Euſtathius in Iliad. γ'. p. 307. ubi de hoc munere agit. Porro *proxeni* non modo hoſpitium victumque & cætera neceſſaria legatis ſuppeditabant: verum in Theatro ſedem illis providebant; ad regem aut populi concionem deducebant, ut legationis ſuæ cauſam exponerent; & in cæteris negotiis miniſtrabant, ut iidem Auctores tradunt. Hinc *κατὰ μεταφορὰν ὁ καλοῦ τινος, ἢ κακοῦ αἴτιος οὕτω λέγεται*, *proxenus per metaphoram dicitur quicunque boni, aut mali alicujus auctor eſt*; *ut ἀπωλείας πρόξενος, vel φθορᾶς, vel σωτηρίας*, cum *exitii*, aut *ſalutis auctorem* ſignificare volumus: ut obſervat Euſtathius in Iliad p. 369.

Proxenorum munus a recentioribus *παροχὴ*, dicitur, quo ſenſu ea vox apud Baſilium in epiſtola quadam exſtat: Heſychius *παροχὰς* explicat, *χαρίσματα, δωρήματα*, & Cicero præbitiones publicas vocavit *parochias publicas*, lib. XIII. epiſt. II. ad Atticum: niſi cum nonnullis ibi legas *parochus publicus*: nam qui hoc officio fungebatur Græcis vocabulis *ξενοπάροχος* & *parochus* dicitur, quem veteres Latini vocabant *copiarium*. Horatius *parochi* voce uſus eſt lib. I. Sat. V. vers. 45.

> *Proxima Campano ponti quæ villula, tectum*
> *Præbuit: & parochi, quæ debent, ligna ſalemque.*

Ubi *ſalis lignorumque* ſpecie quæcunque neceſſaria ſunt intelligenda: quæ parochi legatis aliiſque reipub. negotia procurantibus ſuppeditare tenebantur; quo nomine jus habebant ſtipendia ab oppidanis exigendi: nam ſocii reipub. Romanæ ejuſmodi viris ſumtus neceſſarios ſuppeditabant. Vid. Livius lib. XLI. Cicero lib. I. epiſt. XVI. ad Atticum, & Acron in Hora-

Digitized by Google

Horatii loc.cit. item in II. Sat. VIII. vers. 35. quo loco *parochus* exhibitorem convivii notat:

> — *vertere pallor*
> *Tum parochi faciem, nil ſic metuentis ut acres*
> *Potores.* —

Itinera ſuſcipiebantur implorato Deorum auxilio: & pergere abeuntes patriam, ejuſque Deos ſalutabant. Ovidius Metam. lib. XIII. vers. 420.

> — *dant oſcula Terræ*
> *Troades, & patriæ fumantia tecta relinquunt.*

Eo ritu loci Genio valedicentes. Et in quamcumque terram applicuerint, ejus Genium, & τὺς ἐπιχωρίυς Θεὺς venerabantur. Sic Ulyſſes, cum evaſiſſet in Phæaciam,

> — κύσε δὲ ζείδωρον ἄρυραν.
> — *oſculatus eſt almam terram.*

Odyſſ. ε'. vers. 490. Et apud Ovidium Metam. lib. III. vers. 24.

> *Cadmus agit grates, peregrinæque oſcula terræ*
> *Figit: & ignotos montes, agroſque ſalutat,*

cum in Bœotiam veniſſet. Quamdiu in aliqua regione commorabantur, Deos loci præſides venerati ſunt: quod a Samaritanis Iſraelitarum terram poſſidentibus factum fuiſſe narrant ſacræ Scripturæ; & ab Alexandro, cum in Troade eſſet, qui ejus res geſtas memoriæ prodiderunt. Denique reverſi patriam & domum ſuam, Deoſque in iis patrios & Gentiles ſalutabant. Sic Ulyſſes in Ithacam reverſus Odyſſ. ν'. vers. 354.

> Γήθησεν δ' ἄρ' ἔπειτα πολύτλας δῖος Οδυσσεὺς,
> Χαίρων ῇ γαίῃ· κύσε δὲ ζείδωρον ἄρυραν·
> Αὐτίκα δὴ Νύμφῃς ἠρήσατο χεῖρας ἀναχών
>
> *Tum lætatus patiens divinus Ulyſſes,*
> *Gaudens ſua terra: oſculavit autem almam tellurem:*
> *Dein ſtatim Nymphis ſupplicavit manibus ſublatis.*

Et Agamemnon domum reverſus apud Æſchylum Agamemn. vers. 819.

> Πρῶτον μὲν Αργος, ϰ̀ Θεὺς ἐγχωρίυς
> Δίκη προσειπεῖν, τὺς ἐμοὶ μεταιτίυς
> Νόϛυ. —

Primo quidem Argos, Deoſque loci præſides
Fas erit alloqui, qui mihi reditus cauſæ ſunt.

Idem ritus ab eodem apud Senecam obſervatur, & ab Hercule ab Inferis redeunte apud Euripidem in Hercule Furente vers. 523.

Ω χαῖρε μέλαθρον, πρόπυλά θ' ἑστίας ἐμῆς,
Ως ἄσμενός σ' ἐσεῖδον ἐς φάος μολών.
Salve o domus, tuque domus meæ veſtibulum,
Quam libens te aſpicio in lucem reverſus.

F I N I S.

SYL-

SYLLABUS
LIBRORUM, ET CAPITUM
Hoc ſecundo Volumine contentorum.

LIBER TERTIUS.

CAP. I. DE *Bellis, Fortitudine, Fama militari, &c. priſcorum Græcorum.* 1
II. *De Conſcriptione, Stipendio, &c. militum.* 7
III. *De variis militum generibus.* 10
IV. *De eorundem armis & militari apparatu.* 18
V. *De Præfectis Athenienſium ac Lacedæmoniorum exercituum.* 42
VI. *De variis diviſionibus ac diſpoſitionibus exercitus Græcorum, ut & de aliis vocabulis militaribus.* 46
VII. *De eorundem ratione pacis pangendæ, & belli indicendi, ut & de legatis, &c.* 54
VIII. *De eorundem Caſtris, Cuſtodiis, Excubiis, vitæque militaris ratione ac inſtituto.* 59
IX. *De ipſorum Præliis, Imperatorum Orationibus, Sacrificiis, Muſica, Signis, Vexillis, Teſſera militari, Modo quo bella abſolvebant pugna ſingulari, &c.* 62
X. *De Græcorum obſidionibus, præcipuiſque inventis & machinis, quæ in iis adhiberi ſolebant.* 74
XI. *De confoſſis, eorumque funeribus* 82
XII. *De eorundem præda in bello parta, animo grato erga Deos poſt victoriam adeptam, tropæis, &c.* 88
XIII. *De pœnis & præmiis militaribus, ſimulque de modo, quo magiſtratus ſua mandata ducibus ſignificabant.* 94
XIV. *De navium inventione atque ſpeciebus.* 99
XV. *De navis partibus, ornamentis, &c.* 103
XVI. *De navium inſtructu & inſtrumentis ad navigandum requiſitis.* 107
XVII. *De navium inſtrumentis bellicis.* 112
XVIII. *De nautis & militibus.* 113
XIX. *De Præfectis claſſicis.* 118
XX. *De eorundem itineribus, portubus, &c.* 121
XXI. *De pugnis navalibus, &c.* 127
XXII. *De exuviis, militaribus præmiis, pœnis, &c.* 129

LI-

LIBER QUARTUS.

CAP. I. De *Græcorum cura circa funera, defunctoſque qui iis carebant.* 132
II. *De ceremoniis in morbo ac morte adbibitis.* 141
III. *De ritibus ante exequias uſurpatis.* 146
IV. *De funeris exportatione.* 156
V. *De luctu funebri.* 160
VI. *De mortuorum ſepultura & combuſtione.* 170
VII. *De ipſorum ſepulcris, monumentis, cenotaphiis, &c.* 178
VIII. *De orationibus, ludis, luſtrationibus, epulis, conſecrationibus, aliiſque honoribus funebribus, &c.* 186
IX. *De puerorum amore apud Cræcos.* 198
X. *De diverſa ratione amorem exprimendi, philtris, incantamentis, &c.* 201
XI. *De eorundem matrimoniis.* 213
XII. *De eorundem divortiis, adulteriis, concubinis, ac meretricibus.* 241
XIII. *De mulierum arcta coercitione & occupatione.* 255
XIV. *De conſuetudinibus, quæ puerperium & infantulorum curam reſpiciunt.* 262
XV. *De eorundem variis generibus liberorum, teſtamentis, hæreditatibus, officiis liberorum erga parentes, &c.* 278
XVI. *De tempore capiendi cibi.* 292
XVII. *De Conviviorum generibus.* 293
XVIII. *De materia Convivii.* 296
XIX. *De ritibus ante Convivium.* 303
XX. *De ritibus Convivii.* 312
XXI. *De hoſpitio peregrinorum.* 347

IN-

Digitized by Google

INDEX
RERUM ET VERBORUM,
QUÆ IN HAC
ARCHÆOLOGIA GRÆCA
CONTINENTUR.

A.

ACademiæ *etymologia*, Tom. I. p. 37.
—— *deſcriptio*, I. 38.
Accipiter *quomodo ab auguribus conſideratus?* I. 348.
Accumbendi *mos in conviviis*, II. 313. 314. & 315.
Αχίλλεια *feſta Spartæ obſervata*, I. 394.
Aciei *formæ variæ*, II. 48. 49. 50. & 63.
—— *duplicatio quomodo facta*, II. 53.
—— *nauticæ diſpoſitio*, II. 127.
Actia *feſta unde dicta, qualiaque fuerint*, I. 388.
Αδικίου δίκη *qualis actio*, I. 125.
Αδώνια *vel* Αδώνεια *feſta exponuntur?* I. 384. & 385.
Adoptatio *quomodo facta apud Græcos*, II. 283.
Adulteria *turpiſſima flagitia apud Spartanos habebantur*, II 244.
—— *diverſis pœnis multabantur*, ibid.
Ærario Athenienſi *præfecti*, I. 78.
—— *ejus partes*, I. 79.
Αερομαντεία *quomodo facta?* I. 373.
Afflatum *divinum quomodo Vates acceperint*, I. 323.
Agger, *machina bellica, deſcribitur*, II. 78.
Αγητόρειον & ἀγητόρια *quale feſtum*, I. 383.
Αγορανόμων *numerus & negotium*, I. 81.
Αγράνια & ἀγριάνια *exponuntur*, I. 383.
Αγράφιον *quid?* I. 123.
Αγραφον μέταλλον, I. 123.
Αγραύλια *quid?* I. 383.
Αγριώνια *quid?* I. 383. & 384.
Agrorum *certæ quædam portiones Diis erant ſacræ*, I. 221.
Αγροτέρας θυσία *exponitur*, I. 384.
Αγρυπνίς *quale feſtum?* ibid.
Αιάκεια *ludi in honorem Æaci*, I. 385.
Αιάντεια *feſta Ajacis*, ibid.
Αικίας δίκη *actio verberum*, I. 125.
Αιγιναίων ἑορτή, *Feſta Neptuni* I. 385.
Αιμακουρία *quid?* I. 386.
Αἰώρα, ἑώρα, εὔδειπνος *aut* ἀλῆτις, *deſcribuntur*, ibid.
Αλεκτρυομαντεία *quid?* I. 374.
Αλαία, *ſive* Αλέαια, *feſta Minervæ* I. 386.
Αλκάθοια, *qualia feſta*, I. 387.
Αλεκτρυόνων ἀγὼν *certamen gallorum gallinaceorum*, I. 386.
Αλια, *quales ludi*, ibid.
Αλόγιον, I. 123.
Αλωα *feſta Cereris & Bacchi*, I. 387.
Αλώτια *feſta Minervæ ab Arcadibus celebrata*, ibid.
Altaria, *vide* Ara, Βωμός.
—— *eorum materia* I. 211.
—— *figuræ*, ibid.
—— *cornibus inſtructa fuerunt*, ibid.
—— *iis inſcribebantur Deorum nomina* I. 212.
—— *quotuplicia*, ibid.
—— *eorum locus*, ibid.
—— *conſecratio*, I. 213.
Αλτήρων *uſus in ſaltus & jaculi certamine*, I. 461.
Αμαρυνθια, *ſive* Αμαρύσια, *feſta in honorem Dianæ*, I. 387.
Ambarvalia *quale feſtum?* I. 308.
Αμβρόσια *feſta Bacchi*, I. 387.
Αμμάλω *feſta Jovi ſacra*, ibid.
Αμμων *feſta Athenis acta*, ibid.
Amor *adoleſcentulorum vel puerorum apud Græcos*, II. 198.
—— *eum exprimendi diverſa ratio apud* eoſ-

I N D E X

coſdem, II. 201.
—— *an feliciter ſuccederet, quibus ex artibus conſtet*, II. 202.
—— *quibus incantandi artibus conciliatus?* II. 203.
—— *excitatus an ſedari & extingui poſſit?* II. 211.
Ἀμφιαραΐα *feſta Oropi celebrata*, I. 388.
Amphiarai *mors, & ipſi tributus honor poſt mortem*, I. 318.
—— *Oraculum exponitur*, I. 319.
Amphictyonum *concilii etymologia & origo*, I. 86.
—— *locus*, ibid.
—— *perſonæ e quibus conſtiterit*, I. 87.
—— *variæ mutationes*, ibid.
—— *habiti tempus*, I. 88.
Ἀμφιδρόμια *qualia feſta*, I. 388. & II. 271.
Ἄμφιττοι *qui?* II. 17.
Ἀμφισβήτησις ἐκ τ. *qualis actio*, I. 126.
Amuleta *virus, venena, & morbos pellentia* I. 376.
Ἀνακαλυπτήριον *quid?* II. 240.
Ἀνάκεια *Dioſcurorum feſta*, I. 388.
Ἀνακλητήρια *qualia feſta*, ibid.
Ἀνάκτων παίδων *qualia feſta*, ibid.
Ἀναγώγια *Veneris ſacrificia*, ibid.
Ἀναθήματα *unde dicta, quæve fuerint*, I. 260.
Anchoræ *origo, uſus, materia, forma*, II. 108.
Ἀνδρογεώνια, *ſive* ἀγῶνες ἐπ' Εὐρυγύῃ *Ludi in Ceramico*, I. 388.
Ἀνδροληψία, *ſive* ἀνδρολήψιον, *qualis actio*, I. 124.
Animalia *in ſacrificiis adhibita*, I. 238. & 239.
—— *certa ætate & corporis habitu Diis acceptiora credebantur*. ibid.
Annum *quomodo veteres diſtinxerint*, I. 480.
Ἀνθεσφόρια *unde dicta, & in cujus honorem inſtituta?* I. 389.
Antheſterion *defunctorum memoriis & honoribus deſtinabatur*, II. 201.
Ἀνθεστήρια *feſta Bacchi*, I. 389.
Ἀνθρωποθυσίας *exempla*, I. 241.
Ἀντιγόνεια *ſacrificia in honorem Antigoni*, I. 390.
Ἀντιγραφὴ *actio de cognatione*, I. 126.
Ἀντινόεια *qualia ſacrificia*, I. 390.
Archontes *quot & quales electi?* I. 72.
—— *eorum juſjurandum*, I. 73.
—— *munus*, ibid.
—— ἐπώνυμος, I. 74.
Ἀργείων ἑορταὶ *quot?* I. 392.
Ἀρῤηφόρια *feſta unde dicta & quibus ſacra*, I. 393.
Ἀπαγωγὴ *quid?* I. 124.
Ἀπατούρια *explicantur*, I. 390.
Ἀπαύλια, *ſecundus feſtorum conjugalium dies*, I. 391.
Ἀπαυλία, *vel* ἀπαύλια: ἐπαύλια *vel* ἐπαυλία *quid?* II. 240.
Apes *quid auguribus ſignificent*, I. 351.
Ἀφέσεως *actio obærati*, I. 128.
Ἄφλαστα *quid?* II. 105.
Ἀφορμῆς δίκη *dicebatur de nummis trapezitis concreditis*, I. 127.
Ἀφροδίσια *feſta a quibus, quando, & ubi celebrata*, I. 394.
Ἀποδέκται *decem Tribuni ærarii Athenienſ.* I. 78.
Ἀπογραφεὺς τῆς βουλῆς *quis fuerit?* I. 79.
Ἀπογραφὴ *qualis actio*, I. 124.
Ἀπολείψεως & ἀποπομπῆς δίκαι *quæ?* I. 125.
Ἀπολλώνια, *feſta Apollinis Agialeæ exponuntur*, I. 391.
Apollinis Didymæi *Oraculum exponitur*, I. 309.
—— *Abis Phocidis Oraculum civitatis exponitur*, I. 310.
—— *Clari Ioniæ civitatis Oraculum* I. 311.
—— *varia Oracula alia exponuntur*, ibid.
Apollo *cur Pythius dictus?* I. 298.
—— *Branchus dictus*, I. 309.
Ἀποπομπαὶ *unde dictæ quidve fuerint*, I. 392.
Ἀποστασίου δίκη *qualis actio?* I. 127.
Ἀπροστασίου δίκη *ferebatur in advenas*, ibid.
Aquæ luſtralis *uſus*, I. 243. 244. & 245.
—— *ea quare & qualis adhibita* I. 244.
Aqua calida *utebantur olim in potum*, I. 299. & 300.
—— *frigida frequentius*, ibid.
Aquilia *in auguriis quid portenderit?* I. 347.
Ara *ab altari quomodo differat?* I. 210.
—— *ejus varia forma*, I. 211.
Ara Delia *quæ?* I. 308.
Ἀράτεια *feſta natalitiorum Arati*, I. 392.
Arbitri duplices *apud Athenienſes*, I. 121.
Arces *olim in ſummis rupibus & montibus collocabantur*, I. 27.
Ἀρχεῖον *quid in templis fuerit?* I. 206.
Archontis *principis munus*, I. 74.
—— *locus, ubi jus dicebat*, ibid.
Archontum *origo, poteſtas, numerus & co-*

Digitized by Google

cognomen Medonſidæ, I. 10. & 11.
Arcus *origo*, II. 35.
—— *epitheta*, ibid.
—— *forma*, II. 36.
—— *ornatus*, ibid.
Αρηοπάγος *unde dictus?* I. 100.
Areopagiticus Senatus *quando inſtitutus?* I. 101.
—— *e quot perſonis conſtiterit*, ibid.
—— *in eum qui admiſſi*. ibid.
—— *honoratiſſimus & ſanctiſſimus*. ibid.
—— *quas cauſſas tractarit & deciderit*, I. 102.
—— *ejus poteſtas*, I. 103.
—— *quoties convenerit*, I. 104.
—— *ſub dio ſedit*. ibid.
—— *noctu & in tenebris judicavit*, ibid.
—— *mos quo in cognoſcendis cauſſis uſus*, ibid.
—— *quæ præmia acceperit*, I. 105.
—— *quamdiu duraverit*, I. 106.
Αριάδνεια *feſta enumerantur*, I. 393.
Aries, *machina bellica, quando inventa*, II. 77.
—— *qualis & quotuplex*, II. 79.
Αιτον *quid & unde dictum?* II. 292.
Arma *hoſtium & ſua ſacrabant Græci, eaque in templis ſuſpendebant*, II. 90.
Armorum bellicorum *auctor, origo, & inventio*, II. 18.
—— *materia*, II. 19.
—— *genera*, II. 21.
—— *quibus ſe tegebant enumeratio*, ibid.
—— *lædentium recenſio*, II. 30.
—— *cura & ſtudium*, ibid.
—— *miſſilium explicatio*, II. 35.
—— *uſus varius*, II. 38.
Αρτεμίσια *qualia feſta*, I. 393.
Aruſpices *conſulebantur ante prælium*, II. 64.
Aſiaticorum & *Græcorum odiorum origo*, II. 245.
Ασκλήπεια *feſta, cui, quando, & ubi celebrata*, I. 393.
Ασκώλια *feſta Bacchi, quomodo acta?* I. 393. & 394.
Ασπὶς *quid?* II. 28.
—— *ejus materia* ibid.
—— *partes*, ibid.
—— *uſus*, ibid.
—— *ſuſpenſio bello finito*, II. 29.
—— *ornatus*, ibid.
—— *genera varia*, ibid.
—— *figura*, II. 30.
—— *cura retinendi magna*, ibid.
Aſtrologiæ *antiquitas & primi inventores*, I. 474.
Αστυνόμων *officium*, I. 81.
—— *numerus*, ibid. & 82.
Aſyia *quibus in locis conſtituta*, I. 218. & 220.
—— *eorum abuſus, eluſio & contemtus* I. 218.
—— *varietas*, I. 220.
—— *metus & reverentiæ antiquitas*, ibid.
Ατέλεια *immunitas a publicis muniis, vectigalibus & tributis*, I. 134.
Athenarum *ſtatus uſque ad Cecropem*, I. 1.
—— *ſterilitas* I. 3.
—— *ſtatus a Cecrope ad Theſeum*, I. 5.
—— *a Theſeo ad Archontes decennales*, I. 9.
—— *a decennalibus Archontibus ad Philippum Macedonem*, I. 11.
—— *a Philippo Macedone uſque dum a Romanis liberarentur*, I. 18.
—— *a fœdere cum Romanis inito uſque ad Conſtantinum magnum* I. 21.
—— *a Conſtantino Magno* I. 24.
—— *ambitus & magnitudo*, I. 26.
—— ἔτυμον, I. ibid.
—— *arx deſcribitur*, I. 27. & 28.
—— *muri, mœnia, portæ & plateæ* I. 27. 29 & 30.
—— *Templa*, I. 28. & 31.
—— *ærarium*, I. 28.
—— *porticus*, I. 33.
—— Μουσεῖον & Ωδεῖον, ibid.
—— *Fora*, I. 34. & 90.
—— *Ceramicum*, I. 34.
—— *Curiæ*, I. 3.
—— *Aquæductus & putei*, ibid.
—— *Gymnaſia*, I. 35.
—— *Balnea*, I. 36.
—— *Stadium præcipuum*, I. 37.
—— *Lyceum, Academia, & Cynoſarges*, I. 38.
—— *Theatra*, I. 39.
—— *Portus*, I. 40.
—— *Tribus*, I. 46.
—— *Pagi*, I. 48.
Αθήναια *quæ feſta*, I. 381. I. 494.
Athenienſes *quidquid durum erat meliore ac ſuaviore adpellatione mitigare ſolebant*, I. 129.
Athenienſium *antiquitas*; I. 1.
—— *nomen* τέττιγες, I. 2.
—— *coloniæ, quæque maxime memorandæ*, ibid.

—— primorum nomen, ibid.
—— primi limites, I. 3.
—— origo, I. 7.
—— urbes, I. 8.
—— claſſes quatuor Solon conſtituit, I. 12.
—— civium qualis fuerit conditio, I. 41.
—— liberorum inſcriptio in album, I. 45.
—— inquilini & ſervi, I. 41. & I. 52. I. 54.
—— Magiſtratus, I. 69.
—— Archontes, I. 72.
—— Reditus genera, I. 77.
—— Reditibus & ærario præfecti I. 76.
—— Amphictyones, I. 86.
—— ἐκκλησίαι vel publicæ conciones, I. 88.
—— Concilium ſuperius & Quingentorum ſenatus, I. 95.
—— Senatus Areopagiticus, I. 100.
—— Judices, I. 107.
—— Tribunalia, Judicia, Fora, I. 107.
—— Pœnæ ac remunerationes quas erogabant, I. 128. 133.
—— Leges, I. 136.
—— Religio, I. 200.
—— Templa, aræ, imagines, aſyla, luci, & agri ſacri, I. 201.
—— juſtitia præ ceteris Græcis, I. 286.
—— Feſta, I. 382.
—— certamen cum Lacedæmoniis de ſummo imperio, II. 6.
—— Præfecti exercituum, II. 42.
—— ἑκατονταρχιῶν, II. 44.
—— nuptiarum ritus, II. 235.
—— obſtetrices quales? II. 267.
—— conſuetudines puerperium & infantium curam reſpicientes, II. 262. & 263.
—— liberi legitimi qui? II. 278.
—— frugalitas in conviviis, II. 299.
Ἀτιμία qualis pœna? I. 128.
—— ejus genera, ibid.
Attici reges primi recenſentur, I. 4. 11.
Augurum veſtitus in divinationibus uſurpatus, I. 345.
—— ſitus & geſtus, I. 346.
Avium volatus in divinationibus obſervati origo, I. 344.
—— auctoritas, ibid.
—— bonorum & malorum ominum, ſive rerum auſpicatarum & inauſpicatarum ratio, I. 347.
—— garritus, I. 351.
Αὐτόχειρες carebant ſepultura, II. 138.
Ἀξινομαντεία exponitur, I. 374.

B.

Βάκχεια, Bacchi ſollemnia, vide Διονύσια.
Bacchi feſta enumerantur, I. 404.
Βαλλητύς, feſta Demophoontis Celei, I. 394.
Balnea priſcis Græcis infrequentia fuere, I. 36.
Balneorum origo, II. 309.
—— partes, II. ibid.
Βάραθρον deſcribitur, I. 133.
Βάρατρον ludi ſacri in Theſprotia, I. 395.
Βασίλεια feſta ſunt anniverſaria Lebadeæ Bœotiæ civitatis, ibid.
Βασιλεὺς apud Athenienſes quale officium obierit. I. 74.
Βεβαιώσεως δίκη eſt actio, qua emtor venditorem ad pacta præſtanda adigit, I. 127.
Bella quorum ſumtibus a Græcis geſta, II. 9.
Belli indicendi apud Græcos ratio, II. 54.
—— indictio non fiebat ſine deorum conſilio & adprobatione, II. 57.
Βελομαντεία deſcribitur, I. 356.
Βενδίδεια feſta Dianæ in Thracia obtinebant, I. 395.
Βιαίων ſive βίας δίκη qualis actio, I. 125.
Bibere qui plurimum poſſet, certabant olim propoſitis præmiis, II. 332.
Βλάβης δίκη qualis actio, I. 125.
Βοηδρόμια unde dicta & quem in finem inſtituta, I. 395.
Βόλις quid? II. 108.
Βωμὸς quid notet, I. 210.
Βορεασμοὶ cui & quare ſacri fuerint, I. 395.
Βοτανομαντεία explicatur, I. 375.
Βοττιαίων ἑορτὴ quomodo celebrata, ibid.
Bovem in ſacrificium principio non admittebant, I. 239.
Βουφόνια feſta explicantur, I. 401.
Branchides Apollo, Branchidarum Oraculum, Branchus, explicantur, I. 310.
Βρασίδεια explicantur, I. 395.
Βραυρώνια quando, quomodo & a quibus celebrata, I. 396.
Βρόχος quale ſupplicii genus, I. 132.

C.

Cadavera mortuorum reſupina in feretro & quidem ita jacuerunt, ut caput ſolis ortum adſpiceret, II. 176.
—— impura putabantur, II. 187.
—— hoſtium quomodo tractata olim, II. 82.
—— Mortuorum —— II. 146. & 147.

quo-

Digitized by Google

—— *quomodo cremata*, II. 172.
Calix, *vide* Poculum.
Camelorum & Elephantum *uſus in bello quando exceperit?* II. 17.
Carceris *triplex genus fuit Athenis*, I. 129.
Carina *quid?* II. 103.
Carmina & *Muſica ægris auxiliantur*, I. 377.
Callidum *materia*, II. 21.
Caſtra *Græcorum qualia?* II. 59.
Cecropis *regni Attici adminiſtratio*, I. 7.
Cenotaphia *Græcorum quotuplicia*, II. 185.
—— *an ſancta fuerint?* II. 186.
Ceramicum *Athenienſe duplex erat*, I. 34. & 37.
—— *unde ita dictum*, ibid.
Certaminum & *Ludorum Græciæ nomina & numerus*, I. 459. 460. & 461.
—— *eorum victores in maximis honoribus habebantur*, I. 459. & 460.
—— *præfecti*, ibid.
Χαλκεῖων *etymologia & ſynonymia*, I. 455.
Χλιδισμοὶ *ornamentum a viis*, II. 106.
Χαλκιοικίων *etymon & ſollemnitas*, I. 455.
Χαόνια *feſta in Chaonia Epiri parte montana agitata*, ibid.
Χάριλα *feſta ſingulis novem annis Delphis habita enarrantur*, ibid.
Χαρίσια *feſta & choreæ, quæ per integram noctem durabant, in honorem Charitum celebrari ſolitæ*, I. 456.
Χαριστήρια ἐλευθερίας *Athenis acta*, ibid.
Χαρμόσυνα *feſta Athenienſium*, ibid.
Χειρῖδες *manicæ, quibus manus & brachia tegebantur*, II. 28.
Χειροτόνια *feſta obſervata a Χειροτόνοις ſive opificibus*, I. 456.
Χελιδονίων *etymologia & ſollemnitas*, ibid.
Χιτώνια *feſta Dianæ dictæ* Chitoniæ *ſacra*, I. 458.
Χλόεια *qualia feſta*, ibid.
Χλοιὸν, χλοιὸς, χολοιὸς *quid?* I. 129.
Χόες, *vide* Ἀνθεστήρια.
Χολὰς *feſtum Baccho ſacrum*, I. 458.
Χοῖνιξ, *cippus, quo pedes vel crura conſtringuntur*, I. 129.
Χορηγοὶ *qui?* I. 83.
Χρέους δίκη *actio inter debitores ac fœneratores*, I. 126.
Χθονίων *ritus*, I. 457.
Χύτροι, *vide* Ἀνθεστήρια.
Cibi *capiendi tempora apud Græcos enumerantur*, II. 292.
—— *materia varia*, II. 292.
—— *primitiæ diis conſecrabantur*, II. 318.
—— *diſtributiones & portiones in conviviis*, II. 323.
Cirrhæ & Cirræi oraculi *explicatio*, I. 307.
Clamor *militum prælium ineuntium*, II. 70.
Claſſicum *quibus inſtrumentis cantatum*, II. 66. & 69.
Clepſydræ *uſus in Athenienſium judiciis*, I. 117.
Clypeus, *vide* Ἀσπίς.
Cœna e *ſportula qualis?* II. 294.
—— *ejus partes*, II. 317
Columbæ *dicebantur olim Propbetiſſæ*, I. 292
Columnæ *colebantur olim*, I. 207.
Comam & crines *qui ſoliti tondere*, I. 124.
—— *morituro abſcindebant diiſque conſecrabant*, II. 143.
—— *vellebant lugentes*, II. 162.
—— *in lætitiæ ſinum radebant*, II. 163.
—— *alebant in luctu*, ibid.
—— *in nuptiis diis conſecrabatur*, II. 229.
Combuſtio *corporum*, *vide* Crematio.
Conchæ *in belli ſignis*, II. 67.
Conciones *Athenienſ. quales fuerint, quique iis interfuerint*, I. 88.
—— *quando & quamdiu habitæ*, I. 89.
—— *quem in finem*, ibid.
—— *quo loco*, I. 90.
—— *iis intereſſe cogebantur cives*, I. 91.
—— *quomodo habitæ*, I. 93.
Condemnatio *rei quomodo in judiciis Athenienſium facta*, I. 120.
Conjugii *neceſſitas & honor apud Græcos*, II. 213.
—— *ineundi tempus*, II. 215.
—— *ſubjecta, ſive perſonæ*, II. 218.
—— *requiſitum erat conſenſus parentum & propinquorum*, II. 220.
—— *ſub initium qualia ſacra quibuſque diis facta*, II. 227. & 230.
—— *ei qui dii præeſſe dicantur*, II 228.
Conſultationes *in conviviis*, II. 244.
Contorum *uſus*, II. 108.
Convivæ *a quibus*, *quando*, & *quales vocati*, II. 303.
—— *illorum varia ſynonyma*, ibid.
—— *numerus*, II. 305.
—— *qualitas*, II. 306.
—— *lavabant & ungebant ſe*, ibid.
—— *ſalutatione & oſculo excipiebantur*, II. 311.
—— *quibus locis & quo ordine adcubuerint?* II. 312. & 314.

—— *quomodo veſtiti & ornati*, II. 320.
Convivia *poſt ſacrificia celebrabantur*, I. 257.
—— *nuptialia*, II. 234.
—— *eorum varia tempora & genera*, II. 292. & 293.
—— *materia*, II. 303.
—— *qui ritus anteceſſerint*, ibid.
—— *ſedilia & adcumbendi mos*, II. 313.
—— *Veſtæ ſacra erant*, II. 319.
—— *quibus veſtibus & ornamentis celebrata fuerint?* II. 320.
—— *miniſtri*, II. 323. & 324.
—— *portiones & diſtributiones*. II. 323.
—— *concludebantur precibus*, II. 337.
—— *eorum obl ectamenta, ut Muſica, choreæ, ludi, &c.* ibid.
—— *colloquia qualia?* II. 342.
—— *quamdiu durarint*, II. 346.
Coquorum *uſus apud Græcos*, II. 298.
Corinthus *celebre fuit meretricum ſeminarium*, II. 254.
Cornibus *altaria fuerunt olim inſtructa*, I. 211.
Cornices *& corvi inauſpicatæ aves habebantur*, I. 350.
Coronarum *uſus & origo in conviviis*, II. 320.
—— *materia*, II. 321.
Cottabus *quid & quotuplex fuerit?* II. 341.
Crematio & combuſtio *corporum quomodo facta?* II. 171.
—— *an prior ſepultura?* II. 170.
—— *cur Græcis uſitata?* ibid.
Crines, *vide* Comam.
Criſta *qui primi uſi*, I. 22.
—— *e qua materia*, I. 23.
—— *galeæ ornamentum*, ibid.
Crucis *forma*, II. 133.
Curruum *in bellis origo & uſus*, II. 13.
—— *falcatorum, uſus*, II. 14.
Curſus *in magna fuit exiſtimatione apud veteres Græcos*, I. 461.
—— *certamen quale*, I. 463.
Cycli *origo*, I. 476.
Cynoſarges *unde dictum*, I. 38.
—— *quid fuerit*, ibid. & 44.

D.

Δαίδαλα *quot?* I. 397.
—— *quomodo celebrata*, I. 398.
Δαιδὶς *unde dicta & quomodo celebrata*, I. 398.
Δήλια *feſta a quo & in cujus honorem inſtituta*, I. 400.
Δημήτρια *feſta qualia fuerint?* ibid.
Δημάρχων *munus apud Athenienſes*, I. 76.
Δαιτρὸς *quis?* II. 323.
Δακτυλομαντεία *quid?* I. 373.
Δαφνηφόρια *quomodo celebrata*, I. 399.
Δᾶρον *quid?* I. 398.
Decimas *ſuarum rerum diis Gentes ſacrare ſolebant*, I. 261.
Δείπνου ἔτυμον, II. 292.
—— *variæ ſpecies*, II. 294.
Delia ara *quæ?* I. 308.
Delos & Delium Oraculum *exponitur*, I. 307
Delphici Oraculi *præſtantia*, I. 297.
—— *Locus*, I. 298.
—— *Origo*, ibid.
—— *tripus*, I. 299.
—— *miniſterialis cauſſa*, I. 301.
—— *interrogatio quando inſtituta*, I. 303.
—— *quomodo facta*. ibid.
—— *reſponſio quo pacto reddita*, I. 304.
—— *claritas*, I. 305.
—— *veritas*, ibid.
—— *finis & ceſſatio*, ibid.
Δελφὶν *in navibus exponitur*, II. 113.
Δελφίνια *feſta Apollinis Delphici Æginæ agebantur*, I. 399.
Delphinium forum *ſive judicium quale?* I. 110.
Delphorum *civitatis ſitus*, I. 301.
—— *nomen* Ομφαλὸς, ibid.
—— *etymologia*, I. 299.
Demetrius *Phalereus & Poliorcetes quo pacto ab Athenienſibus excepti*, I. 18. & 19.
Deorum *ſine conſilio & adprobatione bella non ſuſcipiebantur*, II. 57. & 64.
—— *nec naves mari committebant*, II. 122.
Διαδικασία *quid?* I. 83.
Διαδικασίας δίκη *explicatur*, I. 126.
Διαλλακτήριοι *qui?* I. 121.
Διαμαρτυρία *quale genus litis?* I. 126.
Διαμαστίγωσις *unde dicatur?* I. 400.
—— *origo*, ibid.
Diana *parturientes juvare exiſtimabatur*, II. 265.
Διάσια *feſta unde dicta & quomodo acta*, I. 401.
Dies *ominoſi fauſti & infauſti*, I. 368.
Dii & deæ *a puerperis invocatæ enumerantur*, II. 265.
Dii γαμήλιοι, *nuptiales recenſentur*, II. 228.
—— *hoſpitales*, II. 350.
Διιπόλεια *feſta quo pacto celebrata*, I. 401.
Δικτύννια *feſta unde dicta?* I. 402.
Diis *libamina preceſque fundebant a conviviis*, II. 335. & 345.
Διμάχαι *quale militum genus*, II. 17.
Διοκλείων *feſtorum ſollemnitas*, I. 402.
Διόμεια *feſta unde dicta?* I. 403.

Διο-

Διονυσίων *ritus*, ibid.
—— *numerus*, I. 404.
Διὸς βοῦς *feſta qualia?* I. 405.
Διοσκούρια *Caſtoris & Pollucis feſta ubi celebrata*, ibid.
Dirarum *poteſtas apud Græcos & alios putabatur eſſe magna*, I. 270.
Diſciplina *caſtrenſis Græcorum explicatur*, II. 60.
Δίσκος *quale certaminis genus apud Græcos*, I. 462.
Divinandi *ſpecies*, I. 287.
Divinationes *per ſomnia explicantur*, I. 327.
—— *earum auctoritas non fuit tanta*, I. 334.
—— *per ſacrificia exponuntur*, I. 337.
—— *per ſacrificiorum ignem*, I. 341.
—————— *fumum*, I. 342.
—————— *thus*, ibid.
—— *per vinum libatum & aquam luſtralem*, I. 343.
—— *per ſimilam hordeaceam & triticeam*, ibid.
—— *per piſcium exta*, ibid.
—— *per aves*, I. 344.
—— *per formicas*, I. 351.
—— *per ſigna in cœlo viſa*, ibid.
—— *per meteora*, I. 352.
—— *per ſortes*, I. 355.
—— *per res ac verba ominoſa*, I. 359.
—— *per virgas & baculos*, I. 356. & 357.
—— *per mortuos*, I. 371.
—— *per aquas*, I. 372.
—— *per expolita & incantata cryſtalla*, I. 373.
—— *per annulos*, ibid.
—— *per ungues*, ibid.
—— *per ſpectra*, ibid.
—— *per ſideritam*, ibid.
—— *per telephilum*, I. 374.
—— *lauri folia*, ibid.
—— *cribrum*, ibid.
—— *ſecurim*, ibid.
—— *caput aſini*, ibid.
—— *gallum gallinaceum*, ibid.
—— *ferrum candens*, ibid.
—— *plumbum liquefactum*, I. 375.
—— *cineres*, ibid.
—— *ſalviam*, ibid.
—— *ceram*, ibid.
—— *pharmaca*, *gramina*, *mineralia*, ibid.
Divortiorum *cauſſæ*, *modus & ritus apud Græcos* II. 242.
—— *varia ſynonyma*, II. 243.
Δωδεκάτη *quid?* I. 405.
Δοκιμασία *qualis actio?* I. 124.
Dodona *quotuplex*, I. 291.
—— *ejus auctor*, ibid.
———— *nomen*, ibid.
Dodonæi *oraculi antiquitas & origo*, ibid.
—— *editores*, I. 293.
—— *locus & modus*, I. 295. & 297.
—— *obſcuritas in reſpondendo*, I. 305.
Domum, *in qua agerent, viri proſpiciebant ſibi, antequam uxorem ducerent*, II. 226.
—— *quomodo ſponſa ducta*, II. 231.
Dona, *quibus deos ſuos Græci placarint, enumerantur* I. 260.
Dotis *ratio qualis?* II. 221.
Δουλεία *eſt pœna, qua reus in ſervitutem redigitur* I. 128.
Draco *Archon Athenienſis quis?* I. 12.
Δρόμος, *ſive* Curſus, *quale certaminis genus*, I. 461.
Δρυόπεια *feſta in honorem Dryopis ſervabantur*, I. 405.
Duces *ſive Præfecti exercituum Lacedæmoniorum atque Athenienſium quales?* II. 42.

E.

Ἑβδόμη *exponitur*, I. 406.
Ebrietati & *Græci & Romani quidam ſtuduerunt*, II. 332.
—— *eam legibus probibuerunt*, II. 333.
Ἐγγαστρίμυθοι, ἐγγαστριμάντεις, Εὐρυκλεῖς & Εὐρυκλεῖται *qui?* I. 325.
Εἰκὼν *præmium, cum viri cujuſdam imago aut ſtatua publico in loco erigebatur*, I. 134.
Εἰλείθυια *qualis dea?* II. 264.
—— *unde dicatur*, II. 233.
Εἰσαγγελίας *tria genera*, I. 124.
Εἰσιτήρια *feſta, in quibus Magiſtratus Athenis munera inire ſoliti erant*, I. 405.
Εἰς δατητῶν αἵρεσιν δίκη *quid?* I. 126.
Εἰς ἐμφανῶν κατάστασιν δίκη *erat actio, qua inquiſitio fiebat de re celata*, I. 139.
Εἰσφέροντες *qui?* I. 84.
Εἰσφοραὶ *quale tributi genus*, I. 78.
Εκαλήσια *feſta unde ita dicta & quomodo celebrata*, I. 406.
Εκατησίων *feſtorum origo & ritus*, ibid.
Εκατομβαίων *etymon & locus*, ibid.
Εκατομφόνια *ſacrificia a Meſſeniis in honorem Jovis facta, quando quis illorum centum hoſtes occidiſſet*, I. 407.
Εκδύσια *feſta qua de cauſſa celebrata*, ibid.
Εκκλησίαι, *vide* Conciones.
—— Σύγκλητοι *quæ?* I. 90.

I N D E X

Εκστατικοὶ qui? I. 326.
Ελαφηβολίων ritus, I. 408.
Ελένια quomodo celebrata, ibid.
Ελευσφόρια feſta unde dicta, quidque fuerint, I. 413.
Ελέπολις a quo & quem in finem reperta, II. 80.
Ελευσίνια feſta explicantur, I. 409.
—— horum Præſes, I. 411.
—— quamdiu durarint, ibid.
Ελευθέρια feſta libertatis exponuntur, I. 408.
Ελλώτια feſta unde dicta? I. 413.
—— quot & quid fuerint, ibid.
Ελώρια, ludi in Sicilia ad fluvium Helorum editi, ibid.
Εμβόλη origo & uſus, II 112.
Εμπλόκια, ludi Athenis celebrati, I. 413.
Εμπορίου ἐπιμεληταὶ qui? I. 81.
Ενδειξις de quibus dicatur, I. 124.
Ενεπίσκημμα quid? I. 126.
Ενοικίου δίκη qualis actio? I. 128.
Εν φρεάττοις forum ſive judicium quale? I 110.
Enſis quo loco & qua parte corporis geſtus, II. 33.
—— ſpecies, ibid.
Ενθουσιασταὶ, Ενθουσιαστικοὶ, qui? I. 326.
Ενυαλίαξις, ſive Ενυαλίαξις, feſtum Enyalio dicatum, ? I. 413.
Επάχθης quale feſtum & unde dictum? I. 414.
Επαγωγεῖς qui? I. 80.
Ephippia non ſunt adeo antiqua, II. 12.
Εφιππος, ludi equeſtres a Laconibus editi, I. 417.
Επιδικασίας δίκη qualis actio, I. 126.
Επιδήμια, Επιδήμια Απόλλωνος, explicantur, I. 413.
Επιγραφεῖς qui? I. 78.
Επικληΐδια feſta in honorem Cereris Athenis celebrata, I. 414.
Επικρηναὶ Cereris feſtum a Laconibus obſervatum, ibid.
Επινίκια, Επινίκιος ἑορτὴ, dies exſultandi poſt victoriam, ibid.
Επιστάται τῶν ὑδάτων aquæductuum curam gerebant, I. 82.
—— τῶν δημοσίων ἔργων publica curabant ædificia, ibid.
—— ἐκκλησιῶν Athenienſium, I. 91.
Επισκάφια, feſtum apud Rodios, I. 414.
Επίσκηνα, feſtum apud Spartanos, ibid.
Επίσκηψις quid? I. 126.
Επίσκιρα, ἐπισκίρωσις, feſtum in laudem Cereris & Proſerpinæ Sciræ actum, I. 414.
Επιθαλάμιον ἐγερτικὸν quid? II. 239.
Επιβοικάδια feſta Apollini ſacra, I 414.
Επιτροπῆς δίκη actio in curatores, I. 127.
Επωβελία quid? I. 116.
Epulum funebre quale fuerit apud Græcos, II. 188.
Equitandi ars a quo inventa, II. 11.
—— primis ſeculis valde rudis fuit, ibid.
Equitatus apud priſcos Græcos & Romanos rarus & nobilis erat, ibid.
—— eo quæ Græciæ civitates potiſſimum valuerint, II. 15.
—— non cuivis concedebatur, II. 16.
Equitum Græcorum varia nomina, ibid.
Equum quomodo veteres inſilverint, II. 12.
—— texerint & ornarint, II. 17.
Εραvος quid? II. 293. & 294.
Εργάτια feſta apud Lacones Herculi dicata, I. 415.
Ερκύνια, ſive Ερκύννια, quid? ibid.
Ερμαια feſta varia fuerunt, ibid.
Ερώτια, Ερωτίδια, qualia feſta, ibid.
Εστίαια ſacrificia ſollemnia Veſtæ ſacra, I. 416.
Εστιάτορες τῶν φυλῶν in publicis feſtis toti ſuæ tribui convivium adparabant, I. 84.
Eunuchorum uſus & ejus origo, II. 260.
Εξουσίας δίκη quæ? I. 127.
Excelſa loca ſacra habebantur olim, I. 202.
Exceptiones in judiciis Athenienſium uſitatæ, I. 115.
Excubiæ Græcorum quales? II. 61.
Εξελιγμοὶ, ἐξελισμοὶ, ſive ἐξελίξεως, variæ ſpecies, II. 52.
Exercitus Græcorum variæ diviſiones ac diſpoſitiones, II. 48.
Εξιτήρια quid? I. 414.
Exſequiæ quomodo militibus in prælio fuſis perſolutæ, II. 85.
Exſequiis qui apud Græcos privati, II. 136.
—— qui interfuerint, II. 158.
—— ante eas qui ritus obſervati, II. 146.
—— earum tempus, II. 156.
Extiſpicina explicatur, I. 338.
—— ejus auctor, I. 343.
Εὐμενίδεια, ſive Σεμνῶν ἑορτὴ, quid? I. 416.
Εὐρύκλεια, Spartanorum feſtum, ibid.
Εὐρωπώμενα, qualia feſta, ibid.
Εὐρυθισίνιον, feſtus Cereri ſacer dies, ibid.
Εὐθυνῶν qualis actio, I. 124.
Εὔθυνοι qui? I. 75.

F2.

F.

Fabarum *uſus in judiciis*, I. 118.
Faſcini *etymologia*, I. 378.
—— *ei qui obnoxii*, ibid.
—— *remedia*, I. 379.
Feſta *quibus de cauſſis inſtituta*, I. 381.
—— *quot olim fuerint?* ibid.
—— *Græcorum enumerantur*, I. 383.
—— *Bacchi recenſentur*, I. 404.
Flores *candidi & purpurei defunctis grati*, II. 190.
Fœdera *triplicia erant*, II. 57.
—— *eorum publicatio, ſollemnitas & duratio*, ibid.
Fora *Athenarum quot?* I. 34.
—— *eorum uſus*, ibid.
—— *vide* Tribunalia.
Formicæ *quid auguribus portenderint?* I. 351.
Fori *in navibus qui?* II. 112.
Fulgura *reverebantur divinatores*, I. 354.
Fundæ *variæ erant*, II. 80.
Fundarum *origo, materia, forma, uſus, genera*, II. 53.
Funera *quomodo a Græcis curata & ſepulta*, II. 132. & 146.
—— *eorum religio*, II. 135.
—— *a quibus curata*, II. 147.
—— *eorum exportatio*, II. 156. & 158.
—— *quomodo combuſta*, II. 171.
—— *eorum reliquiæ quomodo a brutorum & hominum concrematorum oſſibus diſcernendæ?* II. 175.
—— *orationibus, ludis, luſtrationibus, epulis, conſecrationibus &c. honorabantur*, II. 186.

G.

Γαλάξια *feſta unde dicantur & cui ſacra fuerint*, I. 356.
Galea *deſcribitur*, II. 22.
—— *ejus partes*, ibid.
—— *inventio*, II. 24.
—— *ornamenta*, II. 23.
Γαλινθιάδια *qualia ſacrificia*, I. 396.
Galli gallinacei *quales videantur auguribus*, I. 350.
Γαστρομαντεία *explicatur*, I. 373.
Genetyllidis *feſta quænam?* I. 396.
Γεφυρισμοὶ *quid?* I. 397.
Γεραίστια *Neptuni feſta*, ibid.
Γεροντοδραίων ἑορτὴ *quid?* ibid.
Γέῤῥαι *craticulæ vimineæ*, II. 78.
Γῆς ἑορτὴ *explicatur*, I. 397.
Glandes *edebantur olim*, II. 296.
Græcorum *primorum ruditas in bello*, II. 3.
—— *fortitudo, fama militaris*, II. 4.
—— *conſcriptio & ſtipendia militum*, II. 7.
—— *militum genera*, II. 10.
—— *equitatus*, II. 15.
—— *arma & militaris adparatus*, II. 18.
—— *rapinæ & invaſiones*, II. 20.
—— *veſtitus & ornatus militaris*, II. 41.
—— *Præfecti exercituum, ſive duces*, II. 42.
—— *exercituum variæ diviſiones ac diſpoſitiones*, II. 46.
—— *indicendi belli & faciendæ pacis ratio*, II. 54.
—— *caſtra, cuſtodiæ, excubiæ*, II. 59.
—— *obſidiones, præcipuaque inventa & machinæ, in iis adhibitæ*, II. 74.
—— *civitates olim immunitæ*, ibid.
—— *Præda in bello parta quæ?* II. 88.
—— *Tropæa*, II. 92.
—— *Pœnæ militares & præmia*, II. 94.
—— *dominium in mare quale?* II. 117.
—— *cura circa funera*, II. 132.
—— *ceremoniæ in morbo ac morte adhibitæ*, II. 140.
—— *luctus & veſtitus funebris*, II. 160. & 165.
—— *ſepulcra, monumenta, cenotaphia*, II. 187.
—— *amoris exprimendi diverſa ratio*, II. 202.
—— *matrimonia*, II 213.
—— *divortia, adulteria, concubinæ ac meretrices*, II. 241. & 245.
—— *& Aſiaticorum odiorum origo*, ibid.
—— *liberorum varia genera*, II. 278.
—— *Hereditates quomodo comparatæ*, II. 282.
—— *Teſtamenta*, II. 285.
—— *Convivia*, II. 293.
—— *Potus*, II. 302.
—— *Temulentia*, II. 332.
—— *Fraus & perfidia*, I. 285.
Griphi *proponebantur in conviviis*, II. 344.
—— *ſolvebantur non ſine præmio*, ibid.
Γυμνασίαρχοι *oleum & alia Luctatoribus providebant*, I. 83.
Griphi *proponebantur in conviviis*, II. 344.
—— *ſolvebantur non ſine præmio*, ibid.
Gymnaſia *qualia apud Græcos & Romanos*, I. 35.
—— *eorum partes*, ibid.

Γυ-

Digitized by Google

Γυναικονόμοι *in publicis feſtis, ſacrificiis, matrimoniis & aliis ſolemnibus ſuo munere fungebantur*, I. 82.
Γυναικοκόσμοι *mulierum adparatum curabant*, ibid.

H.

HAſta *quid?* II. 31.
—— *ejus genera*, II. 32.
Hecatombe *unde dicatur & quid ſit?* I. 242.
Helli *ſacerdotes unde & qui fuerint?* I. 293.
Helotarum *etymologia*, I. 66.
—— *conditio & ſtatus*, I. 67.
Hepatis *inſpectio in hoſtiis quomodo facta*, I. 339.
Hereditatum *apud Græcos ratio*, II. 282. & 284.
Hippiæ *fata*, I. 13.
Hirundines *loco circumvolantes aut inſidentes pro infelici omine accipiebantur*, I. 349.
Ηλακάτεια *feſta apud Lacones in honorem Helacati, pueri ab Hercule adamati, celebrata*, I. 417.
Ηλιαία *quid?* I. 112.
Honores *defunctis tributi quam varii*, II. 144.
Hordeo *quare veteres in ſacris uſi?* I. 237.
—— *ſolo veteres paſti ſunt olim*, II. 297.
Hoſpes, *vide* Peregrinus.
Hoſpitium *peregrinorum apud Græcos quale*, II. 347. & 351.
—— *ejus origo*, II. 347.
—— *jus*, II. 352.
Hoſtes *loco prœlii decedentes Lacedæmonii longius acriuſque non inſequebantur*, II. 73.
Hoſtiæ *quo pacto ad ſacrificium actæ?* I. 250.
Hoſtium confoſſorum & *victorum corpora & funera quomodo tractata*, II. 62.
Ηφαιστείων *ritus*, I. 419.
Ηραῖα *varia bujus nominis feſta fuerunt*, I. 416.
Ηράκλεια *feſta enumerantur*, I. 418.
Ηρωΐς, *dies feſtus Delphis agitatus ſingulis novem annis in memoriam cujuſdam Heroidis*, ibid.
Ηροσάνθεια, *Peloponneſiorum ſollemne, in quo mulieres conveniebant & flores colligebant*, ibid.
Hymenæi *etymologia & uſus*, II. 235. & 238.
Hymni *quales in ſacris Gentilium uſitati*, I. 256.

I.

JAculatione *quomodo Græci ſe exercuerint*, I. 462.
Javan *Græcia capitur*, I. 3.
Ιδιοπρόξενοι & πρόξενοι *qui?* II. 354.
Jecur, *vide* Hepar.
Ιερὸς γάμος *quid?* I. 422.
Ignis *a divinatoribus obſervabatur*, I. 352.
—— *in belli ſignis*, II. 65.
—— *ſacrificiorum in divinationibus qualis eſſe debuerit?* I. 341.
Imaginum *ad cultus proſtantium forma varia*, I. 207. & 208.
—— *materia e qua*, I. 209.
—— *locus*, I. 210.
—— *conſecratio*, I. 213.
Imperatores *olim in prima acie pugnabant*, II. 64.
Ινάχια *Leucotheæ feſta in Creta agitata unde dicantur*, I. 424.
Incantatio, *vide* Magia, Divinatio.
Incantationes *in amoribus adhibitæ*, II 202.
—— *contra eas an remedia ſint?* II. 211.
Infantes *recens nati quomodo a Græcis habiti?* II. 268.
—— *quibus rebus impoſiti*, II. 269.
—— *iis quando nomina impoſita*, II. 272.
—— *quare & a quibus data*, ibid.
—— *non raro abjiciebantur & exponebantur*, II. 275.
Infularum *uſus in ſacris Gentilium*, I. 248.
In Jus vocandi formula, I. 13.
Ινώια *varia bujus nominis enumerantur feſta*, I 424.
Inquilini *Attici qui?* I. 52.
—— *eorum a civibus & peregrinis differentia*, ibid.
—— *cum manumiſſis ſervis convenientia*, I. 66.
—— *officia*, I. 53.
—— *tributa*, ibid.
—— *immunitas*, I. 53.
Inſcriptio *in numerum civium Athenienſium quotuplex*, I. 45.
Ινώια *feſta in inſula Lemno ſervata*, I. 424.
Ιοβάκχεια *feſta unde ita dicantur*, I. 425.
Ιόλαια *feſta ubi & quomodo celebrata*, ibid.
Jonum *etymologia*, I. 3.
—— *origo*, ibid.
Ισχένια *feſta Olympia quotannis agebantur in laudem Iſcheni, Mercurii & Hieræ nepotis*, I. 425.

Ιονα

Ἰώνια *feſta quare inſtituta*, ibid.
Iſthmici Ludi, *vide* Ludi.
Ἰθωμαῖα *feſta, in quibus certabant Muſici, obſervabantur in laudem Jovis*, I. 424.
Judices *Athenienſium qui & quales fuerint?* I. 107. & 111.
—— *eorum inſigne*, I. 108.
—— *præmium*, ibid. & 120.
—— *quo pacto electi?* I. 115.
Judicia *Athenienſium duplicia erant*, I. 122.
—— *publica enumerantur*, ibid.
—— *privata*, I. 125.
Judiciorum *modus apud Athenienſes*, I. 113. & 115.
Juno *mulierum partui præfuit*, II. 264.
Jurisjurandi *origo*, I. 272.
—— *uſus*, ibid. & 281.
—— *forma*, I. 273. & 275. & 276.
—— *cauſſæ*, I. 274.
—— *Præſes*, ibid.
—— *formulæ*, I. 280.
—— *religio*, I. 282.
—— *ſtudioſi fuerunt præ cæteris Athenienſes*, I. 286.

K.

Καβείρια *qualia ſacra*, I. 425.
Καινὸν *forum quale?* I. 111.
Κακηγορίας δίκη *actio injuriarum propter male dictum*, I. 125.
Κακώσεως δίκη *qualis actio*, ibid.
Καλλιστεῖα *in variis locis agebantur*, I. 426.
Κακοτεχνιῶν δίκη *inſcribebatur illis qui falſos teſtes ſubjecerant*, I. 128.
Καλαοίδια *ludi in honorem Dianæ in Laconia editi*. I. 426.
Καλλυντήρια *feſta Athenis acta*, ibid.
Κανοῦν *quid?* II. 29.
Κατοπτρομαντεία *quid?* I. 373.
Κάρνεια *quomodo celebrata*, I. 426.
Καρύων ἔτυμον *& ritus*, I. 427.
Κατακλήσεις, κατακλησίαι, κατεκκλησίαι *quæ?* I. 90.
Καταπέλται *exponuntur*, I. 80.
Κατάφρακτοι *qui?* I. 17.
Κεραμίκεια *quare inſtituta*, I. 427.
Κεφαλονομαντεία *quid?* I. 374.
Κηρομαντεία *quid?* ibid.
Κήρυκες, *qui, quodque illorum officium*, I. 227. & 228.
Κῆρυξ *apud Athenienſes quis?* I. 79. & 90.
Κισσοτομοι *feſta Hebes*, I. 427.
Κλαδευτήρια *unde dicta & quando acta*, ibid.
Κληρομαντεία *quid?* I. 355.
Κληρωτοὶ *qui?* I. 121.
—— *eorum officium*, ibid.
Κλοπῆς δίκη *furibus inſcribebatur*, I. 125.
Κνακαλήσια *unde dicta*, I. 427.
Κοννίδεια *quid?* ibid.
Κόρεια *feſta Proſerpinæ*, ibid.
Κορυβαντικὰ *qualia ſacra*, ibid.
Κόρυμβα *exponuntur*, II. 105.
Κοτύττια *varia hujus nominis enumerantur feſta*, I. 428.
Κρόνια *diverſa feſta*, ibid.
Κρυσταλλομαντεία *quid?* I. 373.
Κυβερνήσια *a quo & quare inſtituta*, I. 429.
Κυνοφόντις *quid & unde dicatur*, I. 428.
Κύφων, κυφωνισμός, *quale pœnæ genus*, I. 129.

L.

Λακεδαιμονίων ἑορταὶ *quædam recenſentur*, I. 428.
Lacedæmoniorum *præfecti exercituum ſive duces*, II. 62.
—— *varia exercitus agmina*, II. 50.
—— *fortitudo*, II. 4.
—— *certamina de ſummo imperio cum Athenienſibus*, II. 5.
—— *fœdera triplicia*, II. 57.
—— *claſſica, quibus inſtrumentis cantata*, II. 69.
—— *mos erat, cum hoſtes loco prælii decederent, victoriam non urgere, nec hoſtes longius acriuſque inſequi*, II. 73.
—— *imperitia in obſeſſionibus civitatum*, II 75
—— *cura & mos in ſepulturis militum in pugna fuſorum*, II. 85.
—— *ſpolia*, II. 89.
—— *puerorum educatio a reliquis omnibus Græcis dicrepabat in multis*, II. 269.
—— *mos in abjiciendis infantibus*, II. 275.
—— *frugalitas in conviviis*, II. 298.
—— *iniquitas in hoſpites qualis?* II. 348.
Κάρνεια *feſta unde dicta, quomodoque celebrata*, I. 430.
Λακώνιον *quid?* II. 30.
Λαμπτήρια *unde dicta?* I. 429.
Λάφρια *feſta, unde ita dicta, ubi & quomodo celebrata*, ibid.
Lapidum *cultus*, I. 208.
Λαρισσαίων ἑορτὴ *qualis?* I. 429.
Λαρύσια, *feſta Bacchi in Laryſio Laconiæ monte vere ineunte acta*, ibid.
Legationum & *Legatorum Athenienſium ratio*, I. 80.

I N D E X

Legati *ſunt inviolabiles*, II. 55.
—— *quotuplices*, II. 56.
Leges *Athenienſium enumerantur*, I. 137. & 138. & 144.
—— *earum auctores & origo*, I. 136.
—— *eas ferendi ratio*, I. 138.
—— *earum tranſgreſſores quomodo puniti*, ibid.
—— *iniquas rogans ut punitus*, ibid.
—— *quomodo abrogarint*, I. 140.
—— *ſcriptis mandarunt*, I. 141.
—— *nonnulli decantarunt*, ibid.
—— *ſcribebantur in Tabulis*, I. 142.
—— *earum diviſio*, I. 143.
Λειπομαρτυρίου δίκη *ferebatur in eos qui promiſſum teſtimonium præſtare non poterant*, I. 128.
Λειτουργοὶ *qui?* I. 82.
—— *eorum genera*, ibid.
Λεκανομαντεία *quid?* I. 372.
Lemnii *male audiunt ob armorum bellicorum inventum*, II. 18.
Λεωνίδεια *ſacra quem in finem celebrata*, I. 430.
Λεοντικῶν *ritus*, ibid.
Λήναια *feſta qualia*, ibid.
Lexiarchi *quales fuerint, quodque illorum officium*, I 76.
Liberorum *varia genera apud Græcos recenſentur*, II. 278.
—— *legitimorum ratio*, ibid.
—— *nothorum conditio qualis*, II. 279.
—— *adoptatio*, II. 283.
—— *iis imputabantur parentum facta*, II. 287.
—— *erga parentes officia*, II. 288.
—— *eorum neglectus magnum crimen*, II. 289.
—— *exheredatio*, II. 291.
—— *jus parentes in judicium vocandi*, ibid.
Libamen, Libatio *quid notent?* I. 232.
—— *e quo facta?* I. 231.
Libamina *funebria quæ?* II. 193.
Liba *qualia offerri ſolita?* I. 236.
Λιμνατίδια *feſta unde ita dicta?* I. 430.
Λίνεια *quid?* ibid.
Linguæ *Mercurio oblatæ*, I. 259.
Linguas *in conviviis Mercurio cremabant*, II. 345.
Litterati *qui vocati?* I. 62.
Λιθοβολία *quale genus ſupplicii*, I. 133.
Λιθοβόλια *a quibus & quare inſtituta*, I. 430.
Λιθομαντεία *quid?* I. 373.
Lotiones *veterum quales fuerint?* II. 307.
Lucina *qualis dea?* II. 263.
Lucorum *ſanctitas & cultus*, I 215.
—— *cultus origo & cauſſæ*, I. 216.
Luctatio *Græcorum exponitur*, I. 462. & 463.
—— *quotuplex*, ibid.
Luctus *funebris qualis fuerit apud Græcos*, II. 160. & 165.
Ludi, *vide* Certamina.
—— *Olympici a quo dicti & inſtituti*, I. 464.
—— *in cujus honorem habiti*, ibid.
—— *eorum præſides & adminiſtratores*, I. 466.
—— *iis mulieribus interdictum*, I. 467.
—— *quomodo celebrati*, I. 468.
—— *Pythii a quo inſtituti*, ibid.
—— *quo tempore acti*, ibid.
—— *quæ præmia habuerint*, I. 469.
—— *quomodo celebrati*, ibid.
—— *Nemei unde dicti*, I. 471.
—— *quando & quomodo acti*, ibid.
—— *quare & a quo inſtituti*, ibid.
—— *eorum præmia*, I. 472.
—— *Iſthmici unde dicti & quare inſtituti*, I. 472.
—— *eis cur Elei non interfuerint*, I. 473.
—— *quando celebrati*, ibid.
—— *eorum præmia*, I. 474.
Ludi *funebres*, II. 186.
Luna *ab orbe trahi credebatur opera magica*, I. 375.
—— *putabatur Magiæ præeſſe*, I. 376.
Luna *generationi præeſſe credebatur*, II. 265.
Luna *in expeditionibus bellicis a Græcis conſiderabatur*, II. 58.
Luſtrationes *quomodo factæ?* I. 243.
—— *poſt peracta funera quales fuerint*, II. 187.
Lycæum *Athenienſe quale & a quo ædificatum*, I. 37.
Λύκαια *feſta ab Arcadibus celebrata, auctore Lycaone, in honorem Jovis, explicantur*, I. 431.
—— *Argis Apollini ſollemnia*, ibid.
Λυκούργεια *memoriæ Lycurgi ſacra*, ibid.
Λυσάνδρεια *feſta, ſacrificia & certamina in Inſula Samo obſervata in honorem Lyſandri*, ibid.

Ma-

M.

MAchinarum bellicarum *origo & uſus*, II. 76. & 77.
Magiæ *origo & progreſſus*, I. 370.
—— *ſpecies*, I. 371.
—— *effectus*, I. 376.
Magiſtratus Athenienſium *quotuplex*, I. 69. 72. & 75.
—— *eum gerentium qualitates*, I. 70. & 72.
—— *ejus geſti rationem reddere debebant*, I. 71.
—— *initi tempus*, I. 72.
Μαιμακτήρια *ſacrificia unde dicantur ita?* I. 432.
Manubiæ *apud Græcos quomodo diviſæ?* II. 90.
Manumiſſorum *conditio inquilinorum conditioni haud abſimilis*, I. 66.
Manus ferrea *quid?* II. 117.
Μεγαλάρτια, *vide* Θεσμοφόρια.
Μεναλίππια *quale feſtum*, I. 432.
Menalippus *quis?* ibid.
Μενελάεια *feſta quæ*, I. 433.
Menſa *res ſacra erat*, II. 315.
—— *ejus materia*, II. 316.
—— *forma*, ibid.
—— ἔτυμον, II. 317.
—— *prima, ſecunda, & tertia explicantur*, ibid.
Menſium *ratio diverſa fuit apud gentes*, I. 477.
—— *varia diviſio*, I. 478.
—— *Græcorum enumeratio*, I 479.
Mercatura *apud Athenienſes nemini fuit turpitudini*, I. 35.
Meretrices *in pleriſque Græciæ Rebuſpubl. aliiſque tolerabantur*, II. 250.
—— *priſcis ſeculis non æque ac poſterioribus verecundiam exuerant*, II. 252.
—— *nonnullis in locis ab honeſtis mulieribus veſtitu diſtinguebantur*. II 253.
—— *Corinthiæ fuerunt potiſſimæ*, II. 254.
—— *eruditæ quædam enumerantur*, II. 255.
Μεσοστροφώνιαι ἡμέραι *in quibus publica ſacrificia celebrabant Lesbii*, I. 432.
Μεταγείτνια *in cujus honorem celebrata, & quare ita dicta?* ibid.
Μετρονόμοι *omne genus menſurarum, exceptis frumenti menſuris examinabant*, I. 81.
—— *eorum numerus*, ibid.
Milites navales *qui, eorumque armatura*, II. 115.
Militum *conſcriptio quomodo a Græcis facta*, II. 7.
—— *mercenariorum ratio*, II. 8.
—— *ſtipendia qualia*, II. 9.
—— *varia genera apud Græcos*, II. 10.
—— *levis armaturæ deſcriptio*, ibid.
Μιλτιάδεια *in memoriam Miltiadis celebrata*, I. 433.
Μινώια *feſta unde ita dicta*, ibid.
Μισθώσεως, οἴκου, &c. δίκη *exponitur*, I. 127.
Μίτρα *quid?* II. 25.
Μιτυληναίων ἑορτή *qualis?* I. 430.
Modimperator *qui*, II. 323.
Molæ ſalſæ *quæ?* II. 236.
Molæ *vox ob crudelitatem in ſervos ibi exercitam inauſpicata fuit*, I. 61.
—— *varia ſynonyma*, ibid.
Μώλεια *Arcadum feſta unde ſic dicta & in cujus memoriam inſtituta*, I. 434.
Μολυβδομαντεία *quomodo facta*, I. 375.
Μονομαχιῶν *exempla*, I. 74.
Monumenta *quibus floribus & ſertis exornata*, II. 190.
Monumentis *quid inſcribi ſolitum*, II. 182.
Morbo *laborantes quales ceremonias adhibuerint*, II. 141.
Moribundi *quomodo tractati*, ibid.
—— *iis crines abſcindebantur*, II. 143.
—— *Mercurio ſe commendabant*, II. 144.
—— *eorum verba noviſſima probe obſervabantur*, ibid.
—— *iis vale quomodo dictum*, II. 145.
Morientes *futura præſentire credebantur*, I. 326.
Mors *repentina tribuebatur Apollini*, II. 142.
—— *& mori mollioribus exprimitur verbis*, II. 144.
—— *variis modis fontibus apud Athenienſes inferebatur*, I. 132.
Mortui *quomodo a Græcis curati & ſepulti*, II. 132.
—— *ſacri & inviolabiles habebantur*, ibid.
Mortuorum *cadavera quem ſitum in feretris obtinuerint*, II. 176.
Mortuus *quomodo ſtatim a morte tractus & ante exſequias*, II. 146.
Munera *offerentium & accipientium pœna*, I. 123.
Muſcæ *dicebantur, qui ſe conviviis ingerebant*, II 304.

Μουνύχια *feſta anniverſaria quando & cui acta*, I. 433.
—— *unde ita dicta?* ibid.
Μουσεῖα *feſta quibus obſervata*, ibid.
Muſica *qualis adhibita in funeribus*, II. 268.
Muſicæ *uſus in conviviis*, II. 336. & 337.
Μυσίων *feſtorum Cereris etymon & ſollemnitas*, I. 433.

N.

Νηληΐδια *feſta Dianæ Mileti obſervata*, I. 434.
Navales *Græcorum pugnæ qui factæ*, II. 127.
Navalia *bellica inſtrumenta recenſentur*, II. 116.
Naucleri *munus apud Græcos*, II. 119.
Navigandi *peritia in quo conſiſtat?* ibid.
Navium *inventio & primus uſus*, II. 99.
—— *variæ ſpecies*, II. 100. & 101.
—— *partes & ornamenta*, II. 103.
—— *inſtructus & inſtrumenta ad navigandum*, II. 108.
—— *bellica*, II. 110.
Navium *in mare a terra deductio, itinera, ordo & curſus*, II. 121.
Nautæ *in navibus militaribus recenſentur*, II. 113.
—— *quinam ita dicti?* II. 115.
Ναυτοδίκαι *in lites inter mercatores & nautas ortas inquirebant*, I. 81.
Νεκρομαντεία *quid?* I. 371.
Νεκύσια, Νεμέσεια, *feſta in honorem defunctorum*, I. 434.
Nemei Ludi, *vide* Ludi.
Νεοίνια *feſta Bacchi, celebrata, quando vinum novum primo deguſtabatur*, I. 434.
Νεωκόροι *qui?* I. 229.
Νεοπτολέμεια *feſta Delphis habita in memoriam Neoptolemi*, I. 434.
Νίκη ἡ ἐν Μαραθῶνι *qualia ſollemnia?* I. 435.
Νικητήρια Ἀθηνᾶς *agebantur in Minervæ memoriam*, ibid.
Noctuæ *pro inauſpicatis alitibus plerumque habitæ*, I. 349.
Nomina *defunctorum quare recenſuerint Græci*, II. 195.
—— *quando infantibus data*, II. 271.
—— *a quibus & quare talia ipſis nomina impoſita*, II. 272.
Νομοφύλακες *qui?* I. 75.
Νομοθέται *quales, quæque eorum partes*, I. 77.
Notæ *hominibus olim inuſtæ variæ*, I. 63.
Nothus *apud Athenienſes quis fuerit?* I. 44.
Νουμήνια, *ſive* Νεομήνια, *feſta explicantur*, I. 435.
Nuptiarum *ſollemnia*, II. 231.
—— *convivia*, II. 234.
—— *dies quot & quamdiu durarint*, II. 239.
—— *ritus apud Spartanos*, II. 241.

O.

Oblationum *genera varia*, I. 236.
Obitetrices *Athenienſium quales*, II. 267.
Obſidiones *cur nullæ veteres apud Græcos legantur, quomodoque cœperint*, II. 74.
—— *quomodo ſuſceptæ*, II. 75. & 81.
—— *quibus machinis*, II. 76.
—— *quomodo obſeſſi propulſarint*, II. 81.
—— *quæ & qualia conſequuta ſint*, II. 81.
Ocreæ, *tibialia ænea, ferrea, aut ex alio confecta erant*, II. 27.
Oculi *ei ſtatim claudebantur, qui animam efflaverat*, II. 146. & 147.
Ογχήστια *Bœotorum feſta Neptuno cognominato Onchestio ſacra*, I. 436.
Ogyges *quis fuerit?* I. 4.
—— *cujus temporis?* ibid.
—— *ejus vita*, ibid.
Οἰνόπται *partes in conviviis*, I. 82.
Ολύμπια *feſta Jovi Olympio ſacra*, I. 436.
Olympici Ludi, *vide* Ludi.
Omina *varia recenſentur*, I. 363.
—— *propulſandi modus*, I. 368.
Ομολώια *feſta unde dicta & cui dicata*, I. 429.
Ωμοφαγία *quale feſtum*, I. 459.
Ονυχομαντεία *exponitur*, I. 373.
Ὄψα *piſces*, ὀψάριον, ὀψονόμοι, *quorum curæ commiſſum forum piſcarium Athen.* I. 81.
Oracula *Græcorum varia enumerantur*, I. 318.
—— *Achaica*, I. 320.
Oraculi *Jovis Ammonis & Dodonæi explicatio*, I. 291.
—— *editores*, I. 293.
—— *Apollinis ſeu Delphici expoſitio*, I. 297.
—— *Cirrhæi explicatio*, I. 307.
—— *Apollinis Didymæi recenſio*, I. 309.
—— *Branchidarum denominatio*, ibid.
—— *Amphiarai explicatio*, I. 318.
Oraculorum *ſynonyma varia*, I. 288.

—— *an-*

—— *auctoritas*, ibid.
—— *cauſſa efficiens*, I. 289.
—— *modus*, I. 290.
Ὠραίων ἔτυμον *& materia*, I. 459.
Orationes *habebant imperatores priuſquam prælium committerent*, II. 64.
Orationum funebrium *origo*, II. 186.
Oſcini *auctor quis?* I. 344.
—— *auctoritas*, ibid.
Oſſa *funerum quomodo a brutorum & hominum concrematorum oſſibus diſcerni potuerint?* I. 175.
Oſtraciſmi *pœna qualis?* I. 130.
—— *finis*, I. 131.
—— *origo*, ibid.
—— *ſubjectum*, ibid.
—— *modus*, ibid.
—— *abrogatio*, ibid.
Ὀσχοφόρια, *ſive* Ὠσχοφόρια, *Athenienſium feſtorum inſtitutio & cerimoniæ*, I. 436.

P.

Pagi *Athenienſium quot?* I. 49.
—— *qui & quales*, ibid.
Παγκλάδια *feſta unde ſic dicta?* I. 438.
Παγκράτιον *quid?* I. 463.
Παιδεραστίας *origo*, II. 198.
—— *exiſtimatio & exempla*, ibid.
Palæſtra *quid?* I. 36.
Palladii *judicium quomodo cœperit & actum fuerit?* I. 108.
Παμβοιώτια *feſta unde adpellata?* I. 438.
Πανάκεια *feſta Panaces*, I. 440.
Παναθηναίων *feſtorum nomen, inſtitutio & ſollemnitas*, I. 438.
Πάνδημος *quid?* I. 441.
Πάνδια *Athenienſium feſta unde dicta & cui ſacra*, ibid.
Pandion *II. quis fuerit*, I. 8.
—— *ejus filii*, ibid.
Πάνδροσος, *Athenienſium feſta in memoriam Pandroſi*, I. 441.
Πανδύσια *feſta celebrata nautis, cum ob frigus & immitem tempeſtatem domi manere coacti ſunt*, ibid.
Πανελλήνια *feſta a magna hominum frequentia, qui ab omnibus Græciæ partibus hic confluebant, agitata*, ibid.
Πανιωνίων *feſtorum etymon, locus, inſtitutio & ſollemnitas*, ibid.
Πανόψια, *vide* Πυανέψια.
Πανὸς ἑορτὴ *qualis*, I. 442.
Παρέβυστον *quid?* I. 111.
Παραγραφὴ, *ſive* παραμαρτυρία, *quid?* I. 114.
Παρακαταβολὴ *quid?* I. 115. & 126.
Παρακαταθήκης δίκη *explicatur*, ibid.
Πάραλοι. *feſtus dies anniverſarius in honorem Parali*, I. 442.
Παρανόμων γραφαὶ *quibus inſcripta*, I. 124.
Παράσημον *quid?* II. 106.
Paraſiti *qui?* II. 204.
Paraſitus *quid olim ſignificarit?* I. 225. & 227.
Παράστασις *explicatur*, I. 116.
Parentum *præclara & mala facta redundabant in liberos*, II. 286.
Paſiphae *quæ?* I. 322.
Παυσάνια *feſta in laudem Pauſaniæ celebrata*, I. 442.
Παυσικάπη *qualis machina?* I. 129.
Πεδάλιον *exponitur*, II. 108.
Pellibus ferarum *amiciebantur olim heroes*, II. 24.
Pellicum *frequens fuit uſus*, II. 250.
Πελώρια *quale feſtum*, I. 443.
Πελώρια *deſcribuntur*, ibid.
Peltaſtæ *qui?* II. 11.
Πέλτη *deſcribitur*, II. 30.
Πένταθλον, *ſive* quinquertium, *quid?* I. 461.
Peregrini *jure civitatis Athenienſis excludebantur*, I. 44.
—— *quomodo hoſpitio excepti apud Græcos*, II. 347.
—— *diis curæ ſunt*, II. 350.
Περιπέτεια, *Macedonum ſollemne*, I. 444.
Περιβάλλια *feſta eadem quæ φαλλαγώγια*, ibid.
Περιῤῥαντήριον *quid?* I. 206.
—— *illius locus in templo*, ibid.
Περιστύλιον *quid?* I. 36.
Perjurii *pœnæ*, I. 283.
—— *Græci non erant expertes*, I. 285.
Φαγήσια, φαγησία, φαγησιπόσια, φαγησιπόσια, *unde dicta & quare inſtituta*, I. 454.
Φάγων *quid?* ibid.
Phalanx *quid?* II. 47.
—— *quotuplex*, ibid.
Φαμμάτρια *feſta*, I. 454.
Φαρμακεία *explicatur*, I. 375.
Φαρμακοὶ *quinam ita dicti?* I. 420.
Φάσις *quid ſignificet?* I. 124.
Φίλλος, *Bacchi feſta*, I. 454.
Φερεφάττια *feſta Cyzici habita, in quibus Pherephattæ aut Proſerpinæ nigra juvenca mactabatur*, ibid.

Philtra *Græcorum qualia?* II. 203.
—— *an potuerint molliri & iis remedium adferri*, II. 211.
Φόροι *annua Athenienſium tributa*, I. 77.
Φωσφόρια *feſta Phoſphoro, ſive Lucifero, ſacra*, I. 455.
Φωσφόρος *quare Elithyia dicatur?* II. 264.
Φράτορες *qui?* I. 45.
—— *in eorum album inſcriptio quo tempore facta?* ibid.
Φυγὴ *quid, & in quo differat ab oſtraciſmo?* I. 130.
Φύλαρχοι *quales magiſtratus Athenienſ.* I. 76.
Φυλοβασιλεῖς *apud Athenienſes quales*, ibid.
Piræi *portus navium ſtationes*, I. 40.
—— *deſcriptio*, ibid.
Piſiſtrati *ſtrategema*, I. 13.
Πιταναΐτων ἑορτὴ, *Gymnaſtici ludi Pitanæ celebrati*, I. 444.
Pithyum *unde dictum?* I. 298.
Πλυντήρια *deſcribuntur*, I. 444.
Πνὺξ *qualis & unde dictus locus*, I. 90.
Poculorum *uſus in conviviis*, II. 327.
—— *materia*, ibid.
—— *ornatus*, II. 328.
—— *ſollemnium in conviviis enumeratio*, II. 334.
Ποδοκάκη, ποδοκάκκη, & ποδοστράβη, *quid ſint & quomodo diſtinguantur?* I. 130.
Pœnæ *apud Athenienſes enumerantur*, I. 129.
Pœnæ militares *Græcorum quæ?* II. 94. & 130.
Πολεμάρχου *apud Athenienſes munus*, I. 74.
Πωλῆται *qui, quodque eorum officium*, I. 78.
Πολίεια *in cujus honorem & quomodo celebrata*, I. 445.
Polygamia *an & quomodo uſitata apud Græcos*, II. 215.
Ποτνίων δαιμόνων ἑορτὴ *quid?* I. 445.
Portus *deſcribuntur*, II. 124.
—— *varia ſynonyma*, II. 125.
—— *quomodo differant a ſtationibus navium*, ibid.
Ποσίδεια, *ſive* Ποσειδώνια, *feſta in Neptuni laudem*, I. 445.
Præcones *quare ſacri habiti*, II. 55.
—— *quales baculos geſtarint*, ibid.
Præda *quomodo à Græcis acta*, II. 88.
Præfecti exercituum, *ſive duces, Athenienſ. & Lacedæmon. quales?* II. 42.
—— ἑκατονταρχῶν, II. 44.
Præfectorum Claſſicorum *nomina*, II. 118.
Prælium *commiſſuri edebant ac bibebant largiter*, II. 62.
—— *orationibus Imperatorum excitabantur*, II. 64.
—— *clamabant*, II. 70.
—— *quibus ſignis incipiebant, iiſdem & finiebant*, II. 73.
Præmia militaria *Græcorum*, II. 96. & 129.
Πράκτορες *qui?* I. 79.
Precantes *palmites in manibus, coronam in capite, ſertaque circa collum geſtabant*, I. 264.
—— *eorum ritus apud Græcos*, ibid.
Preces *ſub omnium rerum ſuarum initia Græci non omittebant*, I. 263.
—— *earum formula & materia*, ibid.
—— *tempus*, ibid.
—— *modus*, ibid.
—— *locus*, I. 267.
—— *conſequentia*, 270.
Πρέσβεις *quinam fuerint?* I. 84.
Πριάπεια *feſta in Priapi gloriam celebrata*, I. 445.
Προηρόσια, *ſive* Πρηρόσια, *unde dicta & quare inſtituta*, ibid.
Προβολὴ *quid?* I. 124.
Προχαιρετήρια *quid fuerint?* I. 446.
Proditores *abjiciebantur inſepulti*, II. 136.
Πρόεδροι *qui & quales fuerint?* I. 91.
Προλόγια *feſta ab incolis Laconiæ celebrata, antequam fructus carperent*, I. 446.
Προμάχια, *dies feſtus, in quo Lacedæmonii ſemetipſos arundinibus coronabant*, ibid.
Προμήθεια, *Athenienſium ſollemne in honorem Promethei*, ibid.
Prophetiſſæ *cur* πέλειαι *ac columbæ dictæ*, I. 292.
Προφθάσια *unde dicta & quare inſtituta*, I. 409.
Propinatio *in conviviis quomodo facta?* II. 329.
Proræ *deſcriptio, ornatus & latera*, II. 118.
Proreta *quis apud Græcos fuerit*, II. 120.
Προχαιρητήρια, *dies exſultandi, quando nova ſponſa domum ſponſi deducebatur*, I. 446.
Προεδρία *privilegium in ſpectaculis, ludis, conviviis &c. primum locum occupandi*, I. 134.
Πρωτεσιλάεια *feſta a Cherſoneſitis & Theſſalis in Proteſilai memoriam agitata*, I. 446.

Προ-

Προτέλεια, *dies ſollemnis ante nuptias*, ibid.
Προτρύγεια *feſta in laudem Neptuni & Bacchi*, ibid.
Πρυτάνεις *quomodo electi?* I. 96.
—— *quamdiu imperarint*, ibid.
—— *eorum auctoritas*, I. 79
Prytaneium forum *ſive judicium quale*, I. 110.
Πρυτανεία *quid?* I. 116.
Ψευδεγγραφή, Ψευδογραφή *quid ſint?* I. 123.
Ψευδομαρτυριῶν δίκη *erat in falſos teſtes*, I. 128.
Ψυχομαντεία *explicatur*, I. 372.
Puerorum amor *apud Græcos*, II. 198.
Puerperarum *purgatio quando & quomodo facta*, II. 277.
Puerperio *quinam dii deæque fuerint præfecti*, II. 262.
—— *quænam adjumenta adhibita*, II. 266.
Pugilatus *qualis obtinuerit apud Græcos*, I. 462.
Pugna ſingulari *fortunam belli tentabant antiqui*, II. 74.
Puppis *quid?* II. 105.
Purificationis *apud Gentes modi varii*, I. 246.
Πυανέψια *unde dicantur & quare celebrata*, I. 446.
Πυρομαντεία & ὑδρομαντεία *quid?* I. 372.
Πύλαια *feſti dies Pylis in Cereris honorem acti*, I. 447.
Πυρσῶν ἑορτή *Argis obſervata in memoriam tædarum a Lynceo & Hypermneſtra accenſarum*, ibid.
Pythii Ludi, *vide* Ludi.
Πύθων, Πύθωνες, Πυθωνικοί, *qui & quales?* I. 325.

Q.

Quadraginta viri *quinam apud Athenienſes fuerint?* I. 121.
Quercus *inſcendebant vates ad edenda oracula*, I. 295.

R.

Ῥαβδομαντεία *quid?* I. 356.
Ῥάβδου ἀνάληψις, *dies anniverſarius in inſula Coo, in quo ſacerdotes cupreſſum geſtabant*, I. 447.
Ῥαψῳδῶν ἑορτή *qualis?* ibid.
Raſura *luctus & lætitiæ ſignum fuit*, II. 162. & 183.
Reges primi *quales?* I. 5.
—— *eorum dignitas & munus*, I. 6.
Religionem *unde Græci acceperint?* I. 200.
Reliquiæ ſunerum *quomodo a brutorum & hominum concrematorum oſſibus diſcretæ?* II. 175.
Rhetores *decem Athenienſium publicas cauſſas coram Senatu agebant*, I. 84.
—— *quales eſſe debuerint*, ibid.
—— *pro ſingulis cauſis drachmam e publico accipiebant ærario*, ibid.
Remi, *eorumque ordines*, II. 109.
Retinacula *quid*, ibid.
Romanorum *crudelitas in eos, qui ſe tutelæ eorum commiſerant*, I. 21.

S.

Σαβάζια *deſcribuntur*, I. 448.
Saburra *naves æquiponderatæ*, II. 108.
Sacerdotum *veneratio apud gentes*, I. 222.
—— *officium*, ibid.
—— *electio qualis*, I. 224.
—— *ordines*, I. 226.
Sacrificantes *quomodo comparati debuerint eſſe*, I. 242.
—— *eorum ornatus*, I. 248.
Sacrificia *funebria qualia?* I. 193.
—— *nuptialia qualia?* II. 227. & 230.
Sacrificia *Græcorum poſt victoriam*, II. 92.
Sacrificiorum *origo & antiquitas*, I. 230.
—— *cauſſa, occaſio & ſpecies*, ibid.
—— *materia*, I. 231. & 242.
—— *ſuffitus*, I. 234.
—— *victimæ*, I. 237.
—— *qualitas & conditio*, I. 241. & 251.
—— *prærequiſita & ornamenta*, I. 242. & 248.
—— *tempora*, I. 249.
—— *actus & forma*, I. 250.
—— *partes quibus ceſſerint*, I. 253. & 257.
—— *veſtæ modus*, I. 259.
Sagittarum *materia, forma, ornatus, & genera*, II. 37.
Sal *ad omnem oblationem requirebatur*, I. 236.
Sal *in conviviis quare adhibitus*, II. 351.
Saltare *Græcis præclarum erat, Romanis non item*, II. 336.
Saltu *quomodo uſi fuerint Græci*, I. 461.

Sa-

Digitized by Google

Salutandi *ritus apud Græcos*, II. 311.
Σανὶς *lignum, cui ſons adligabatur*, I. 130.
Σαρώνια *feſta in gloriam Dianæ cognominatæ Sarouiæ*, I. 449.
Scalæ bellicæ *quando cœperint*, II. 75.
Scena *quid fuerit?* I. 39.
—— *ejus materia*, ibid.
—— *forma*, ibid.
—— *januæ*, ibid.
—— *partes*, ibid.
Scolia *unde dicta, quid fuerint, eorumque exempla*, II. 338.
Scribarum *varia genera & officia*, I. 85.
Scytala *quid?* II. 98.
Συκὸς *quid ſignificet*, I. 206.
Σεισάχθεια *quale feſtum?* I. 448.
Selli *qui & quales fuerint?* I. 293.
Σεμέλη *feſtum in Semeles memoriam obſervatum*, I. 448.
Senatus *quingentorum Athenienſ.* I. 95.
—— *poteſtas*, I. 98.
—— δοκιμασίαν *ſubire & jusjurandum præſtare debebant priuſquam admitterentur in eum*, I. 99.
Sententia *quomodo lata in judiciis Athenienſium*, I. 117.
Σεπτήρια *Delphici ſolemnis tempus & celebritas*, I. 448.
Sepulcrum *unum plura cadavera apud quoſdam, apud alios non niſi unum capiebat*, II. 177.
—— *ſibi proprium ſingulæ habebant familiæ*, II. 178.
—— *quid fuerit, & ubi?* II. 179.
—— *ejus ornamenta varia*, II. 181. & 190.
—— *inſcriptiones*, II. 182.
—— *ſacrum & inviolabile habitum*, II. 185.
Sepultura *Græcorum qualis?* II. 132.
—— *neceſſaria putabatur*, ibid.
—— *qui privati fuerint apud Græcos*, II. 136.
—— *ejus locus*, II. 178.
—— *ejus tempus*, II. 156.
—— *an combuſtione prior*, II. 170.
—— *militum apud Græcos exponitur*, II. 86.
Sermones *convivales quales*, II. 342. & 344.
Servorum Athenienſium *genera*, I. 54.
—— *conditio*, I. 55.
—— *differentia a liberis*, I. 56. & 57.
—— *capillitium*, ibid.
—— *nomina*, I. 58.
—— *excluſio & admiſſio in bellum*, I. 59. & 64.
—— *delicta*, I. 60.
—— *pœnæ*, ibid.
—— *privilegia*, & *aſyla*, I. 63 & 64.
—— *tolerabilis ſors præ aliis*, I. 66.
—— *miſeræ conditionis cauſſæ*, I. 68.
—— *venditio ubi & quando inſtituta*, ibid.
—— *emtio qualis?* ibid.
—— *ſtatus quando deſierit*, I. 69.
Σιδηρομαντεία *quid?* I. 375.
Signa *militaria recenſentur*, II. 66.
Simulacrorum, *ſive ſtatuarum cultus origo*, I. 207.
—— *forma*, I. 209.
—— *materia e qua*, I. 210.
—— *locus*, ibid.
—— *conſecratio*, I. 212.
Σιτία, σίτησις ἐν Πρυτανείῳ, *alimentum quod iis, qui de Republ. bene meriti erant, e Prytaneo ſuppeditabatur*, I. 134.
Σιτῶναι *qui?* I. 80.
Σίτου δίκη *qualis actio?* I. 126.
Σκαλμοὶ *quid?* II. 110.
Σκάφαι *quid*, I. 53.
Σκιρὰ, *ſive* Σκιρὰ, *ſive* Σκιροφόρια, *exponuntur*, I. 449.
Σκιρρὰ, *ſive* Σκίρρια, *quare ſic dicta & inſtituta*, ibid.
Σκίλλων ἑορτὴ *qualis*, ibid.
Σκιομαντεία *quid*, I. 372.
Solon *Athenienſibus quales leges tulerit, qualemque ſtatum impoſuerit*, I. 12.
Somniorum divinorum *varietas & ſpecies*, I. 327.
—— *cauſſæ*, I. 328.
—— *modus*, I. 330.
—— *tempus*, I. 331.
—— *interpretes varii*, I. 334.
—— *auctoritas*, ibid.
—— *declaratio quibus diis facta*, I. 335.
Σωφρονισταὶ *curabant, ut juventus modeſte ſe gereret*, I. 82.
Sorte *dividebant olim filii bona paterna*, II. 284.
Sortibus *quomodo uſi ominatores*, I. 355. & 356.
Σωτήρια *quid*, I. 450.
Sponſæ *quomodo veſtiri, ornari, domum duci, &c. ſolitæ*, II. 231.
Spolia *Græcorum qualia*, II. 88. & 130.
—— *quibus & quomodo conſecrata*, II. 90.
Spuriorum *conditio quæ*, II. 277. & 278.

Digitized by Google

Stadium *amplus ſemicirculus, in quo exercitia peragebantur, deſcribitur*, I. 37.
—— *Athenienſe præcipuum*, ibid.
Στήλη, *columna, in qua rei crimen majuſculis litteris inſcriptum legebatur*, I. 129.
Στήνια *ſolemnitas Athenienſium*, I. 449.
Στέφανοι *coronæ qualia fuerint præmia*, I. 134.
Sternutamenta *inter divinationes erant*, I. 360.
Σθένια *feſta Argis agitata in honorem Minervæ*, I. 448.
Στιχομαντεία *quid?* I. 355.
Stigma *cui corporis membro inuſtum*, I. 61.
—— *eo notandi modus qualis*, ibid. & 63.
—— *eo qui notati*, I. 62.
—— *ejus uſus*, I. 63.
Στίγματα *quid & ubi fuerint*, II. 11.
Stipendia *militum explicantur*, II. 12.
Στόφεια *feſti dies Eretriæ celebrati in honorem Dianæ Stopheæ*, I. 449.
Strophi, *ſive* ſtruppi, *qui?* II. 110.
Στυμφάλια, *ſolemnia Stymphali*, I. 450.
Suffituum *materia*, I. 235.
Supplicia, *quibus apud Athenienſes ſontes adficiebantur, erant varia*, I. 176.
Sus *prima victima fuit*, I. 239.
Συγκομιστήρια, *vide* Θαλύσια.
Sydera *quo pacto obſerventur a nautis*, II. 119.
Συμβολαίων & συνθηκῶν δίκαι *quales actiones*, I. 126.
Symbola *militaria enumerantur*, II. 65.
Σύνδικοι *qui?* I. 78. & 84.
Συνοίκια, *vide* Ξυνοίκια.
Συρακουσίων ἑορταὶ *quot?* I. 450.
Σύμμαια, *ludi Spartæ editi, quorum præmium* συρμαία, ibid.

T.

Ταινάρια *ſacra Neptuno facta*, I. 450.
Ταμίαι τοῦ Θεοῦ *qui?* I 79.
—— τῆς διοικήσεως, I. 80.
—— τῶν στρατιωτικῶν, ibid.
—— τῶν Θεωρικῶν, ibid.
Ταύρεια *qualia feſta*, I. 450.
Ταυροχόλια *feſta Cyzici celebrata*, I. 451.
Ταυροπόλια *unde dicta*, ibid.
Τέλη *quales reditus*, I. 77.
Templa *in excelſis locis olim ſtructa fuere*, I. 201.
—— *eorum origo & antiquitas*, I. 203.
—— *maximo cum ſplendore & decore extrui & ornari ſolebant*, ibid.
—— *eadem pluribus diis ſacra fuere*, I. 204.
—— *eorum varia loca*, I 205.
—— *partes*, I. 206. & 207.
—— *imagines*, ibid.
Terrores *Panici ſunt ominoſi*, I. 359.
Τεσσαρακοστὸν *celebrabant puerperæ*, I. 451.
Teſſeræ *hoſpitales quales?* II. 352.
—— *militares*, II. 65.
Teſtamentorum *Græcorum ratio*, II. 318
Τελαμὼν *quid?* II. 28.
Teſtimoniorum *in judiciis Athenienſium datorum genera*, I. 117.
Teſtium *partes in judiciis Athenienſium*, I. 116.
—— *qualitates*, ibid.
Teſtudo, *machina bellica, quotuplex*, II. 77.
Τεφρομαντεία *quomodo peracta?* I. 375.
Θαλύσια *quid fuerint?* I. 419.
Θαργήλια *unde dicta & quomodo celebrata*, I. 419.
Theatra *omnia Baccho & Veneri fuerunt ſacra*, I. 39.
—— *eorum materia e quibus conſtabant*, ibid.
—— *figura*, ibid.
—— *partes*, ibid.
Θεογάμια, *feſta deorum conjugalis*, I. 421.
Theomantiæ ἔτυμον, I. 323.
—— *diſtinctio ab Oraculis*, ibid.
—— *variæ ſpecies*, ibid. & 326.
Θεοφάνεια, *ſive* Θεοφανία *quid?* I. 421.
Θεοξένια *in cujus honorem inſtituta*, ibid.
Θεραπνατίδια, *feſta a Lacedæmoniis obſervata*, ibid.
Θερμίων ἑορτὴ *Thermis celebrari ſolebat*, ibid.
Θήσεια *feſta quando & quomodo acta*, I. 423.
Theſei *hiſtoria*, I. 9.
—— *ei multa ædificarunt templa Athenienſes*, I. 32.
Theſmothetarum *partes*, I. 75.
Θεσμοφορίων *inſtitutio & ritus*, I. 422.
Thoracis *partes & ſpecies*, II. 26.
—— *materia*, ibid.
Θριαὶ *unde dicantur*, 424.
Thus *in ſuffitibus quando adhiberi cœptum*, I. 235.
Θύειν, Θύει, *quid?* I. 234.
Θύια *qualis feſta*, I. 423.
Θύλλα *feſta Veneris*, ibid.

Θυ-

Θυνναῖα ſacrificia unde ſic dicantur, ibid.
Tibiæ aliæ ad lætitiam, aliæ compoſitæ erant ad luctum, II. 169.
Tibiis claſſicum olim cantatum, II. 69.
Τιμήματα mulctæ Athenienſium, I. 78.
Tinnitu æneorum lebetum oracula edita, I. 296.
Τιτάνια feſta Titanibus ſacra, I. 451.
Τιθηνίδια Lacedæmoniorum feſta, in quibus nutrices mares tenellos ſuæ curæ commiſſos ad templum Dianæ conferrebant, ibid.
Τληπολέμια certamina in honorem Tlepolemi inſtituta, ibid.
Τὸ ἐπὶ Λύκῳ δικαστήριον, I. 111.
Tomuræ, Tomuri quinam? I. 295.
Τονείων inſtitutio & celebritas, I. 451.
Tonitru ominoſum fuit divinatoribus, I. 353.
Tori deſcriptio, II. 235.
Τοξαρίδια Toxari ſacra erant, I. 452.
Τριήραρχοι claſſi inſtruendæ præfecti erant, I. 84.
Τριηραύλης quis? II. 120.
Tribunalia apud Athenienſes quot & quibus litteris inſcripta, I. 107. 110. 111. 113.
Tributa Athenienſium, I. 77.
Tribuum Athenienſium numerus, I. 46.
—— nomina, ibid.
Τρικλάρια erant anniverſaria feſta in honorem Dianæ Triclariæ, I. 452.
Τριόπια quid? ibid.
Tripodis in Oraculo Dodonæo uſurpati expoſitio, I. 300.
—— ii quot fuerint? ibid.
Triremes, quadriremes, quinquiremes, rates quales, quiſque invenerit, II. 102.
Τριτοπατόρεια ſollemnia, in quibus diis generationis præſidibus pro liberorum incolumitate vota nuncupabant, I 452.
Τριτοπάτορες vel Τριτοπάτρεις deos, quos dixerint Græci, II. 262.
Tropæa exponuntur, II. 92.
Τροφώνια ludi in honorem Trophonii editi, I. 452.
Trophonii mors, I. 312.
—— Oraculum, I. 313.
Tubæ an uſurpatæ fuerint in bellis Homeri tempore? II. 67.
—— ſextuplicis generis erant, II. 68.
—— a quo repertæ? ibid.
Tumulus quid fuerit? II. 180.
—— quomodo ornatus, II. 181.
—— ei quid inſcriptum, II. 182.
Turres ligneæ mobiles quales? II. 79.
—— a quibus inventæ, ibid.
Τύμπανα, Τύπανα quid? I. 132.
Tyranni non ſepeliebantur, II. 137.
Τύρβη, feſta Bacchi, I. 452.

V.

Vates quomodo divinum adflatum acceperint, I. 323.
Velorum in navibus origo, II. 110.
—— nomina & ſpecies, ibid.
—— materia, ibid.
Venerem duplicem, cæleſtem & vulgarem, venerabantur Athenienſes, I. 31.
Verba ominoſa, fauſta & infauſta referuntur, I. 365.
Veſtæ cur convivia ſacra fuerint? II. 319.
—— ſacrificia tota erant abſumenda, I. 259.
Veſtes funebres quales? II. 149.
Veſtitus & ornatus militaris Græcorum, I. 450.
Victimæ quomodo comparatæ eſſe debuerint, I. 237.
—— quales in ſacrificiis adhibitæ, I. 238. & 251.
—— humanæ quædam recenſentur, I. 240.
—— coronatæ erant, I. 249.
Victimarum omina varia, I. 338.
—— viſcera inſpecta, ibid.
Vinculorum varia genera apud Athenienſes, I. 129.
Vini origo & uſus apud Græcos, II. 300.
—— temperatura, II. 301.
—— miſtura, II. 302.
Virgines arcte cuſtodiebantur, II. 256.
—— elocandi ratio, II 220.
Umbilici puerilis amputatio, II. 268.
Umbo quid? II. 28.
Unctionis origo & uſus, II. 312.
Vota, quibus mortuos proſequebantur vivi, II. 184.
Urbes maritimæ quomodo a mari obſeſſæ,
Urnarum varia materia, II 176.
Vulturum volatum quomodo augures obſervarint, I. 348.
Uxores a viris ſæpe mutuo aliis datæ fuerunt, II. 243.
—— arcte & duriter habebantur a Græcis ab aliis aliter pro virorum aut cuſtodum moribus, vel dote, vel loci, vel temporis conſuetudine, II. 255. & 261.
—— quomodo in publicum prodierint, II. 258
—— in quibuſnam occupatæ fuerint, earumque officia, munera & artes, II. 205.

Ξυ-

X.

Ξανθικὰ *Macedonum feſta unde ſic dicta, quomodoque celebrata*, I. 435.
Ξυνοίκα, *ſive μετοίκια quandò & quāre habita?* I. 436.
Xyſta *quid?* I. 36.

Y.

Ὑακίνθια *deſcribuntur*, I. 453.
Ὑβριστικῶν *tempus & ſollemnitas*, ibid.
Ὑβριστοδίκαι *qui?* I. 81.
Ὑδροφόρια *unde dicta?* I. 454.
——*feſta duo fuerunt*, ibid.
Ὕμνια *feſta Dianæ Hymniæ ſacra*, ibid.
Ὑστήρια *feſta Argivorum in honorem Veneris habita*, ibid.

Z.

Ζητηταὶ *magiſtratus Athen. extraordinarii*, I. 79.
Ζῶμα, ζώνη, ζωστὴρ, *explicantur*, II. 25.

F I N I S.

AD

AD BIBLIOPEGUM.

INDEX ET ORDO FIGURARUM

ubi ſingulæ ſunt inſerendæ.

Tab. III.	18	Tab. VII.	76
Tab. IV.	46	Tab. VIII.	94
Tab. V.	49	Tab. IX.	103
Tab. VI.	51		

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

[illegible]